

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (ชาติ)

ห้องขจร

อ

959.33

พ375พ25

เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ไต่ พระยากลาโหมราชเสนา

(เล็ก ปาณิกบุตร)

ณ สำนักราชวาท วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

๑๕๑.๓๓

พ 375 พ 25

Dr. E. M. B.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (ชาติ)

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท ๒๒ พระโขนง กรุงเทพฯ ๓ โทร. ๓๑๒๑๕๗๕, ๓๑๑๕๐๔๔

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พลโท พระยากลาโหมราชเสนา
(เล็ก ปาณิกบุตร)

ณ สำนักหอสมุด วัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท พระยาคลา-
โหมราชเสนา (เล็ก ปาณิกบุตร) กำหนดงานวันที่ ๒ มีนาคม
๒๕๐๒ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส หลวงศิริเดชะธรรม ได้
เป็นผู้แทนเจ้าภาพมาแจ้งความแก่เจ้าหน้าที่แผนกค้นคว้า กอง
วรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรว่า เจ้าภาพประสงค์
จะจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ แจกเป็นอนุสรณ์ใน
งานนี้ เจ้าหน้าที่ได้พิจารณาแล้ว จึงแนะนำให้จัดพิมพ์
พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์
(ขาด) เจ้าภาพก็ตกลงรับพิมพ์

พระราชพงศาวดารต่าง ๆ ที่มีต้นฉบับรักษาไว้ในหอสมุด
แห่งชาติที่เป็นความเก่าแก่เรื่องแต่ สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราช
ธานี คือ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ แต่งใน
แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ มีบาน
แผนกบอกไว้ดังนี้

“ศุภมัสดุ ๑๐๒๔ ศก วอภันท์ตร ๗ วันพุธ เดือน ๕
ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเหนือกระหม่อมสั่ง
ว่าให้เอากฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อนและกฎหมาย
เหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ และเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดาร

นั้นให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระดับศักราชกันมาคู่
เท่าบัดนี้”

พระราชพงสาวดารฉบับนี้ ความขึ้นต้นแต่แรกสถาปนา
พระพุทธรูปพระเจ้าแพ่งเชิงเมือบ่ชาว จุลศักราช ๖๘๖
(พ.ศ. ๑๘๖๓) และแรกสร้างกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยาเมื่อ
ปีชวด จุลศักราช ๗๑๒ (พ.ศ. ๑๘๔๓) สืบมาจนถึง ปีมะโรง
จ.ศ. ๘๖๖ (พ.ศ. ๒๑๔๓) ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช พิมพ์แล้ว อยู่ในหนังสือประชุมพงสาวดาร
ภาคที่ ๑

ต่อมาในชั้นกรุงเก่านี้เอง เห็นจะเป็นในแผ่นดินสมเด็จพระ
เจ้าบรมโกศ มีรับสั่งให้แต่งพระราชพงสาวดารขึ้นอีก
ฉบับหนึ่ง คือ

(๒) พระราชพงสาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖ (พ.ศ.
๒๓๑๓) กรมศิลปากรได้ปลึกมาเป็นสมุดไทย เล่ม ๑ เป็น
ฉบับหลวง เขียนครั้งกรุงธนบุรี ว่าด้วยเรื่องราวตอนปลาย
รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จำนวนแต่งโคล่เกือบจะถึง
จำนวนในฉบับหลวงประเสริฐ พิมพ์แล้ว อยู่ในประชุม
พงสาวดาร ภาคที่ ๔

และ (๓) พระราชพงสาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕
(พ.ศ. ๒๓๒๖) เป็นฉบับปลึก รวม ๒ เล่มสมุดไทย เขียน

ครั้งรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ว่าด้วยเรื่องราวในรัชกาล
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เล่ม ๑ ในรัชกาลสมเด็จพระมหา
ธรรมราชา เล่ม ๑ รูปสำนวนเป็นสมัยกรุงเก่า รุน่เดียวกับ
ฉบับหมายเลข ๒ ยังไม่เคยตีพิมพ์

ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงชำระหนังสือ
พระราชพงสาวดารฉบับกรุงเก่า และแต่งเติมที่บกพร่องคือ

(๔) พระราชพงสาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มี
จำนวนสมุดไทยตามลำดับเป็น ๒๒ เล่ม ขาดในระหว่างบ้างบาง
เล่ม เริ่มต้นแต่แรกสถาปนากรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ต่อ
มาจนสู่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พิมพ์แล้วในประชุม
พงสาวดารภาคที่ ๖๔ และภาคที่ ๖๕

ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรง
อาราธนาสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ให้ทรงชำระเรื่อง
พระราชพงสาวดารอีกครั้งหนึ่ง แต่จะชำระในปีใดไม่ปรากฏ คือ

(๕) พระราชพงสาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม หรือเรียกอีก
อย่างหนึ่งว่าฉบับหมอบรัดเล เริ่มความตั้งแต่สร้างกรุงเทพทวา-
รวดีศรีอยุธยา ต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ สุดความลง
เพียง จ.ศ. ๑๑๕๔ (พ.ศ. ๒๓๓๕)

(๖) พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับพระจักรพรรดิพงษ์

(จาด) ข้อความโดยมากยุติกับฉบับหมอบรัดเล เว้นแต่เรื่องใน
รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ตอนปลายติดต่อกันมา มีแปลกออกไป
หลายแห่ง และความไม่จบถึงปลายสมัยอยุธยา คงกล่าวถึง
แต่เพียงราวรัชกาลพระเพทราชา แต่ก็ย่อรวบรัดตัดความลง
มาก และในที่บางแห่งก็ต่างกันต่างกับพระราชพงศาวดารฉบับอื่น
เช่นพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศ เฉพาะข้อความที่
แปลกจากฉบับอื่นได้เคยพิมพ์แล้ว อยู่ในประชุมพงศาวดาร
ภาคที่ ๘ นอกนั้นยังไม่เคยพิมพ์

ถึงรัชกาลที่ ๔ ราว พ.ศ. ๒๓๘๘ พระบาทสมเด็จพระ-
จอมเกล้า ฯ กับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงช่วยกันชำระ
หนังสือพระราชพงศาวดารอีกครั้งหนึ่ง คือ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เคยพิมพ์
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ครบเรื่องเป็นหนังสือ ๓ เล่ม ต่อมาเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๗ หอพระสมุดพิมพ์เล่ม ๑ อีกครั้งหนึ่ง มีคำ
อธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราช-
านุภาพประกอบ และต่อมากรมศิลปากรได้อนุญาตให้บริษัท
โอเดียนสไตร์จัดพิมพ์จำหน่ายอีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕
แบ่งเป็น ๔ เล่มจบ

เฉพาะพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิ-
วงศ์ (จาด) นั้น ต้นฉบับจารลงในใบลานผูก รวม ๑๗ ผูก

มีข้อความส่วนมากยุติต้องกันกับฉบับหมอบรัดเล เว้นแต่เรื่อง
 ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ดังได้กล่าวไว้แล้วในข้อ ๖ ใน
 การจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าหน้าที่ได้ตรวจสอบชำระกับพระราชพง-
 ศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศ ปรากฏว่า
 มีสำนวนแตกต่างกันฉบับทั้งสองในที่บางแห่ง แต่เรื่องราว
 เหตุการณ์ต่าง ๆ คงเหมือนกัน เว้นไว้แต่เรื่องราวในรัชกาล
 สมเด็จพระนารายณ์ตอนปลาย ดังได้ทำคำอธิบายเชิงอรรถกำกับ
 ลงไว้ด้วยแล้ว และศักราชในที่บางแห่งที่ผิดแปลกจากฉบับ
 หลวงประเสริฐก็ได้ลงเชิงอรรถไว้ด้วย เพื่อผู้สนใจจะได้เปรียบ
 เทียบทั้งสำนวนเนื้อความและศักราช เป็นการสะดวกในการอ่าน
 หรือการศึกษาค้นคว้าต่อไป ทั้งได้เติมหัวข้อ แสดงลำดับรัชกาล
 ลงไว้ด้วยเพื่อสังเกตทราบได้สะดวก อนึ่ง การจัดพิมพ์ครั้งนี้เป็น
 ไปในเวลาจำกัดรีบด่วนมาก จึงไม่อาจจัดทำสารบัญได้ทัน

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลราศีทักษิณานุประทานซึ่ง
 เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่ พลโท พระยากลาโหมราชเสนา
 (เล็ก ปาณิกบุตร) ผู้ล่วงลับไปแล้ว และกุศลปณิธานตลอด
 จนศรัทธาที่ได้ให้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้เผยแพร่เป็นหิตานุหิต-
 ประโยชน์แก่กุลการศึกษาค้นคว้าวิทยาการ ทั้งนี้ จงเป็นปัจจัย
 อำนวยให้ พลโท พระยากลาโหมราชเสนา (เล็ก ปาณิกบุตร)

ได้ประสบแต่อิทธิคุณบุญผล ถึงซึ่งสุคติและทิพยสมบัติใน
สัมปรายภพตามควรแก่ฐานะทุกประการเทอญ.

กรมศิลปากร

๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๒

คำนำประวัติ

ประวัติ พลโท พระยาภาณุโสมราชเสนา ตามที่กล่าวมานี้ เป็นข้อความที่พระยาภุชมิพิทักษ์ (เจิม สาริกานนท์) รัชฉันทะจากคุณหญิงภาณุโสมราชเสนา นำมาให้ข้าพเจ้าช่วยตรวจหรือจะแก้ไขอะไรบ้างแล้วแต่จะเห็นสมควร ข้าพเจ้ายินดีรับสนอง เพราะจะเป็นโอกาสให้ข้าพเจ้าได้สำแดงความเคารพพระลี้กถึง เป็นปฏิการแก่ท่านเจ้าคุณภาณุโสมราชเสนา ในฐานะที่ท่านเคยมีไมตรีจิตแก่ข้าพเจ้า ซึ่งเป็นที่ศันนุทาหรณนคิของผู้อยู่ใหญ่ที่มิคณผู้น้อย

ข้าพเจ้าได้อ่านประวัติ พลโท พระยาภาณุโสมราชเสนา ทลชคแล้ว เห็นว่าเรียงไว้เรียบร้อยก็ คงมีแก้และทกเติมบ้างก็เล็กน้อยเท่านั้น แต่ในประวัติมีไค้กล่าวข้อความบางประการเกี่ยวกับ พระยามหาเทพ (ทองปาน) ผู้ซึ่งเป็นขุของ พลโท พระยาภาณุโสมราชเสนา และเป็นต้นสกุลปาดิกยตร ข้าพเจ้าเคยอ่านหนังสือพงศาวดารเกี่ยวกับพระยามหาเทพ (ทองปาน) ว่า เมื่อครั้งเป็นจมนราชามาตย์ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปรานมาก เพราะ “สียพ่อค้าไม่ทำพระยาเลียง” ซึ่งเป็นการจริงในสมัยนั้น ถึงกับมีผู้แต่งเพลงยาวก่อนแคะพระยามหาเทพ (ทองปาน) ว่า “มีเสียบที่ทเขาไม่วาสนา แต่เห็น ๆ ที่ไค้เป็นขนนางมา ไม่เหมือนราชามาตย์ในชาตินี้” เป็นต้น อนึ่ง ข้าพเจ้าเคยกรวยเรียนท่านถึง

เรื่องวัดดาวดึงส์ที่อยู่ใต้ปากคลองบางขี้ขี้ จังหวัดธนบุรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ทองปาน) เป็นผู้สร้างใหม่ในวัดเดิม ว่าชำรุดทรุดโทรมมาก น่าเสียดายสภาพจิตรกรรมที่มีอยู่ จะต้องเสื่อมสูญไปตามกาลเวลา ท่านตอบว่าท่านก็ทราบและหนักใจอยู่เหมือนกัน แต่การที่จะบูรณะให้คงสภาพของเดิมเห็นจะยาก ที่ท่านกล่าววนซ้ำๆ ก็เห็นใจ เพราะเท่ากับบูรณะร่างกายที่เก่าชราคร่ำคร่าแล้ว ให้กลับมีสภาพเป็นหนุ่ม กระชุ่มกระชวยอีก ถึงไม่ต้องบอกใคร ๆ ก็ทราบว่าทำไม่ได้

บัดนี้ ท่านเจ้าคุณกลาโหมราชเสนา ได้ถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว สังขารซึ่งเป็นเครื่องปรุงแต่งเป็นรูปร่างของท่าน เป็นร่างกายซึ่งเคยมีชีวิตและจิตใจ ก็กลายเป็นแต่สรีระร่างอย่างเฉียว แต่คุณธรรมอันเป็นเกียรติประวัติของท่านจะคงอยู่ต่อไป เสมือนหนึ่งเป็นมรดกชิ้นสุดท้าย ที่มอบให้แก่อนุชนรุ่นหลังจะได้พยายามอนุวรตาม

สพฺพเหตุว ชราชมฺมา เกทชมฺมา จ เกวลา

อจฺจนฺติ จ สพฺพเหตุ สพฺพสํว ปฺนพฺภโว

(สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ ย่อมทรุดโทรมไปเป็นธรรมดา ย่อมแตกทำลายไปเป็นธรรมดา)

สิ่งทั้งหลายทั้งหมคนั้น ย่อมเป็นไปล่วง ย่อมมีภพใหม่)

ด้วยอำนาจคุณงามความดี พร้อมทั้งกุศลบุญราศีที่ คุณหญิงกลาโหมราชเสนา ได้บำเพ็ญเป็นทักษิณานุทานอุทิศให้ด้วยความ

ค

ชาติบรรลือถึงงานปีการ จงรวมกันบันทึกให้ พลโท พระยาภาณุโพธิ-
ราชเสนา ประสงค์วิชัยมณฑลคชกไปในภพใหม่ภพหน้าโน้น
เทอญ.

พระยาอนุমানราชคุณ

ราชบัณฑิตยสถาน

วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๒

ประวัติ

พลโท พระยากลาโหมราชเสนา ป.ช., ป.ม., ท.จ.ว.

พลโท พระยากลาโหมราชเสนา (เล็ก ปาณิกบุตร) เป็นบุตรชายคนเล็กของ พันโท พระพิทักษ์ยุทธภักดิ์ (เทศ) และนางพิทักษ์ยุทธภักดิ์ (ปริก) เกิดที่บ้านริมวัดกุศลิตาราม จังหวัดธนบุรี เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๒ ตรงกับวันจันทร์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเกิดวันอีก ๖ คน คือ

๑. หม่อมละม้าย เกษมศรี ต.จ. ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ (ถึงแก่กรรม)
๒. เป็นหญิง ซอละมุน (ถึงแก่กรรมเมื่อยังเยาว์)
๓. หม่อมเล็ก (ละม่อม) สุขสวัสดิ์ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช (ถึงแก่กรรม)
๔. เป็นชาย ซอแปะ (ถึงแก่กรรม)
๕. พระนมจำเริญ เกษมศรี ในหม่อมเจ้าสมมติสุขุมพันธุ์ เกษมศรี ได้รับหน้าที่เป็นพระนมในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ (ถึงแก่กรรม)
๖. หลวงศรีธำณัติ (พลอย) ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม (ถึงแก่กรรม)

ท่านบิดาของพระยากลาโหมราชเสนา คือ พันโท พระพิทักษ์-
บุทธุภักดิ์ เป็นบุตร พระยามหาเทพ (ทองปาน) ซึ่งเป็นบิดาท่านน้อย
ภริยานายคัลวิไชย (ทองคำ) ซึ่งเป็นมหาคเล็กรับราชการมาตั้งแต่
ครั้งรัชกาลที่ ๓ ด้วยอีกผู้หนึ่ง นายคัลวิไชย (ทองคำ) และท่านน้อย
มีธิดาชื่อ สว่าง ซึ่งต่อมาได้ถวายตัวทำราชการฝ่ายใน ได้เป็น
เจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ ๔

พระพิทักษ์บุทธุภักดิ์ กับท่านน้อยจึงเป็นพี่น้องร่วมบิดาเดียวกัน
ด้วยเหตุนี้ เจ้าจอมมารดาสว่าง ธิดาของท่านน้อยจึงนับเนื่องเป็นพี่
ของพระยากลาโหมราชเสนา และมีความกระตือรือร้นอันเป็นอันดี
พระยากลาโหมราชเสนา ได้ไปเยี่ยมเคหาพเจ้าจอมมารดาสว่างเสมอ
และในยามว่างท่านก็ได้กระดามาเยี่ยมถึงบ้าน เจ้าจอมมารดาสว่าง
เป็นเจ้าจอมมารดาของเจ้านาย ซึ่งเป็นพระราชโอรสและพระราชธิดาใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ
๓. พระองค์เจ้าชาย เจริญรังษี (สิ้นพระชนม์แต่ยังทรง
พระเยาว์)
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงกาญจนากร
ด้วยเหตุนี้เจ้านายทั้ง ๓ พระองค์ จึงทรงรู้จักคุ้นเคยกับพระยา
กลาโหมราชเสนา และทรงนับว่าเป็นพระญาติ

พระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระราชทานพลโท พระยากลาโหมราชเสนา
 เมื่อยังดำรงพระราชอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
 มกุฎราชกุมาร

มีเรื่องที่ควรเล่าในทันทีว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
ประจักษ์ศิลปาคม ทรงพระเมตตาพระยากลาโหมราชเสนาเป็นพิเศษ
ครั้งหนึ่งเมื่อพระยากลาโหมราชเสนาไปเฝ้าถวายน้ำสรงตามประเพณีใน
เทศกาลสงกรานต์ พระองค์ท่านตรัสว่า “เจ้าคุณไม่ต้องมารคน้ำฉัน
เพราะนัยตามสกลก็มีคักกเป็นน้ำฉัน ถ้าเจ้าคุณตากก่อนฉัน เวลาเฝ้า
ฉันจะนุ่งขาวให้”

พลโทพระยากลาโหมราชเสนา ได้เข้าเรียนในโรงเรียนนายร้อย
ทหารบก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ขณะที่มีอายุได้ ๑๓ ปี การที่เข้าศึกษา
ในสถานศึกษาแห่งนี้ ก็โดยได้รับพระกรุณาจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงอดิศรอุดมเดช ทรงฝากเข้าเป็นนักเรียนทหารของกรม
ยุทธนาธิการ ในสมัยนั้นเรียกว่า “คะเต็ค” เนื่องจากคุณน้าของ
พระยากลาโหมราชเสนา คือ หม่อมชุ่ม สุขสวัสดิ์ เป็นหม่อมใน
พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น และเป็นหม่อมมารดาของ พระวรวงศ์-
เธอ พระองค์เจ้าหญิงมนัสสวัสดิ์ พระยากลาโหมราชเสนา ได้ไปหา
หม่อมນ้าที่วังข้างวัดพระเชตุพน (วังเดิมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงอดิศรอุดมเดช และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากร-
วงศ์ประวัติ) อยู่เสมอ และเมื่อได้ทรงฝากเข้าเรียนในโรงเรียนนายร้อย
แล้วก็ยังทรงห่วงใยเสด็จไปเยี่ยมและฝากฝังกับครูบาอาจารย์อยู่เสมอ ๆ
ด้วย นัยว่ามีคุณูปการแก่พระยากลาโหมราชเสนาอยู่เป็นอันมาก
การเล่าเรียนของพระยากลาโหมราชเสนา ได้เป็นผลสำเร็จ

อย่างนี้ ปรากฏตามประวัติซึ่งกระทรวงกลาโหมบันทึกไว้ดังนี้

แรกเข้ารับราชการทหารเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก วันที่ ๑๔
ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ในห้องชั้นเล็ก (ห้องคี่) สอบไล่
ในวิชาโรงเรียนนายร้อยทหารบก

เล็ก	๑	๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗)
๕	๑	๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘)
๕	๑	๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙)
๕	๑	๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศทหาร ตามลำดับดังนี้

ร้อยตรี	วันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๒
ร้อยโท	วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๔
ร้อยเอก	วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๕
พันตรี	วันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๘
พันโท	วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๑
พันเอก	วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๓
พลตรี	วันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕
พลโท	วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘

ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ ดังนี้

หลวงคัลยบทวิจิตร	วันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๕
------------------	-----------------------------

รูปถ่ายเมื่อคราวตามเสด็จผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการไปทวีปยุโรป
 (จากซ้าย) พระคลังทูลวิจิตร (ภายหลังต่อมาเป็นพระยาสุรเสนา)
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช
 นายร้อยเอกเล็ก (พลโท พระยาภาณุโพธิ์มราชเสนา)
 นายร้อยโทชวต (พระยาตำรากรมแพทยาคุณ)

พระสุรเศรษฐมณฑิต วันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๒
 พระยาเสนาภิมุข วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๔
 พระยาสัหราชฤทธิไกร วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘
 พระยาภักลาโหมราชเสนา วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๑
 ตำแหน่งราชการและเงินเดือน มีดังนี้

วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นพลนักรบ เงินเดือน ๗ ละ
 ๔ บาท

พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นสิบตรี เงินเดือน ๗ ละ ๖ บาท

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นว่าที่ร้อยตรี เงินเดือน ๗ ละ
 ๒๘ บาท ประจํากรมทหารม้าที่ ๑
 (รักษาพระองค์)

เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๒ รับเงินเดือนอัตราร้อยตรีชั้น ๑
 เดือนละ ๔๐ บาท

เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๓ รับเงินเดือน ๗ ๕๐ บาท (อัตรา
 ร้อยโท)

เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นองครักษ์ผู้บัญชาการกรม-
 ยุทธนาธิการ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช) และ
 ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ตามเสด็จ
 ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการไป

ราชการณ ทวีปยุโรปด้วย รับเงินเดือน
เดือน ๆ ละ ๘๐ บาท

เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๕ รับเงินเดือนร้อยละ ๓ เดือนละ
๑๒๐ บาท คงดำรงตำแหน่งเป็นองครักษ์
ผู้บัญชาการมณฑลทหารบก ตามเดิม

๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นปลัดกรมทหารราบที่ ๑ (มหาดเล็ก)
รับเงินเดือนร้อยละ ๓ เดือนละ
๑๔๐ บาท

๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นปลัดกรมบัญชาการกองพลที่ ๑
(รักษาพระองค์) รับเงินเดือนพันตรี
๓ เดือนละ ๑๖๐ บาท

๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นผู้บังคับการกองทหารเมืองนครลำปาง
รับเงินเดือนพันตรี ๒ เดือนละ
๑๘๐ บาท

เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๑๔
เมืองเขียงราย รับเงินเดือนพันตรี ๑
เดือนละ ๒๐๐ บาท

เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑ รับเงินเดือนพันโท ๓ เดือนละ
๒๒๐ บาท

- กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นรองผู้บังคับการทหารบกที่ ๑-
(มหาดเล็ก)
- เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ รับเงินเดือนพันโท ชั้น ๒ เดือนละ
๒๖๐ บาท
- เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๓ รับเงินเดือนพันโท ชั้น ๑ เดือนละ
๓๐๐ บาท
- ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๖ มณฑล
นครสวรรค์ รับเงินเดือนพันเอก ชั้น ๓
เดือนละ ๓๒๐ บาท กัยรับเงินตำแหน่ง
หัวหน้าอีก ๑๐๐ บาท รวมเป็นเดือนละ
๔๒๐ บาท
- เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๔ รับเงินเดือนพันเอก ชั้น ๒ เดือนละ
๓๖๐ บาท
- กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ (รักษา
พระองค์) มณฑลกรุงเทพ
- เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ รับเงินเดือนพลตรี ชั้น ๓ เดือนละ
๕๐๐ บาท กัยเงินค่าตำแหน่งหัวหน้า
๒๐๐ บาท รวมเป็น ๗๐๐ บาท คง
ตามตำแหน่งเดิม
- พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๑-

ญ

- (รักษาพระองค์) เงินเคื่อนอัคราพลตรี
ชั้น ๒ เกื่อนละ ๘๐๐ บาท
- ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นแม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑
- มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นแม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑-
และบัญชาการมณฑลกรุงเทพ
- เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ รับเงินเคื่อนอัคราพลตรี ชั้น ๑ เกื่อนละ
๘๐๐ บาท
- เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๐ รับเงินเคื่อนอัคราพลโท ชั้น ๓ เกื่อนละ
๑,๑๐๐ บาท
- พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นแม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๓
- ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นแม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๓ รับ
อัคราเงินเคื่อนพลโท ชั้น ๒ เกื่อนละ
๑,๓๐๐ บาท
- ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม
- ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ออกเป็นนายทหารนอกราชการ กรม
ปลัดกระทรวงกลาโหม รับพระราชทาน
บำนาญ
- ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นนายทหารนอกราชการกองบังคับการ
กระทรวงกลาโหม เพราะเปลี่ยนแปลง
รูปโครงการกระทรวงกลาโหม

๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นนายทหารนอกราชการ สังกัด
สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม เพื่อ
ให้ตรงกับโครงการที่เปลี่ยนใหม่

๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นนายทหารพันราชการ สังกัดกอง
บังคับการ สำนักงานปลัดกระทรวง-
กลาโหม

การรับราชการเป็นองครักษ์ของผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการนั้น
เหตุเริ่มแรกเนื่องมาจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรี-
สุรเดช ใกล้เคียงไปตรวจราชการที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกอยู่เนื่อง ๆ
ครั้งหนึ่งเมื่อถึงเวลาประทับเสวยอาหารกลางวัน มีรับสั่งให้ พระ
สรวีเศษเตชาวธ (ม.ร.ว. อรุณ นัทรกุล) ผู้บังคับการโรงเรียน
ซึ่งภายหลังต่อมาเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ขึ้นเลือกนักเรียนมา
ร่วมโต๊ะเสวยด้วยคนหนึ่ง พระยาภาณุราชนาถเสนา เป็นผู้ได้รับเลือก
จึงเป็นเหตุให้ทรงรู้จักแต่บัดนั้น และต่อมาภายหลังเมื่อได้เข้ารับ
ราชการในกรมทหารมหาดเล็กเป็นเวลาสองปี ก็โปรดให้รับตำแหน่ง
องครักษ์ของพระองค์ท่าน เสด็จในกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรง
พระเมตตาพระยาภาณุราชนาถเสนาเป็นอันมาก โปรดให้ร่วมโต๊ะเสวย
ด้วยเสมอ และให้เข้าเฝ้าเป็นประจำมิได้ขาด จึงเป็นโอกาสให้ได้
เรียนรู้อาการบ้านเมือง ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ตัวท่านในชั้นหลังต่อมา
เป็นอันมาก และยังโปรดให้ไปรับราชการตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อให้รู้
หลักการปฏิบัติราชการฝ่ายหัวเมืองอีกด้วย

การออกไปรับราชการหัวเมือง ในตำแหน่งผู้บังคับการกองทหาร เมืองนครลำปาง ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๑๔ เมืองเชียงใหม่ และ รั้งบัญชาการกองพลที่ ๖ มณฑลนครสวรรค์ เป็นโอกาสให้ พลโท พระยาภาณุราชนาโหมราชเสนา ได้แสดงความสามารถในการปฏิบัติราชการ ในด้านต่าง ๆ เช่น การจัดระเบียบโรงทหาร การปกครองบังคับบัญชา วินัย ความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมเป็นอย่างดี ไปอยู่แห่งใดก็มีแต่ ฝืนนิยมนิยมชอบ เมื่อถึงคราวโยกย้ายก็พากันเสียดายอาลัยไม่อยากให้ ย้ายไป เป็นดังนี้ทุกแห่ง

อนึ่ง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๔๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า- เจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็น สมเด็จพระบรมโอรสา- ธิราช มกุฎราชกุมาร ได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหาร มหาดเล็ก และต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๔๑ พลโท พระยาภาณุราชนาโหม ราชเสนา เมื่อยังเป็น พันโท พระสุรเชษฐวรณชิต ได้รับราชการสนอง พระเดชพระคุณในตำแหน่งรองผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก จึงทรง รั้งคุ้นเคยและไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง โปรดให้เข้าเฝ้าเป็น พิเศษได้ตลอดเวลา เพื่อกาวยังคมทูลรายงานข้อราชการต่าง ๆ และ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้แล้ว ก็ มักมีพระราชดำรัสถามให้พลอยเกิดขบคิดขึ้นด้วย เช่น เมื่อใด พระราชทานบ้านที่อยู่แก่ พลโท พระยาภาณุราชนาโหมราชเสนา แต่ครั้งยัง เป็น พันเอก พระยาเสนาภิมุข (คือบ้านที่อยู่ในปัจจุบัน) ก็มีพระราช-

คำรัสแก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจว่า “ข้า
 ฉันให้บ้านพระยาเสนาภิมขเภา ข้า คอนเกรตจเลต เขา เลียบหน่อขี้”
 คงนเป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นพระมหากษัตริย์แก่ พลโท พระยาภาณุโสม
 ราชเสนาเป็นต้นเกล้า ฯ

เมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ สมเด็จพระศรีพัชรินทรา
 บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ไทเสด็จประพาสจังหวัดภาคเหนือ
 มีจังหวัดนครสวรรค์ พิชณโลก และกำแพงเพชร เป็นต้น ขณะนั้น
 พลโท พระยาภาณุโสมราชเสนา เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๖ มณฑล
 นครสวรรค์ การเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคจากจังหวัดนคร-
 สวรรค์ไปจังหวัดกำแพงเพชร ต้องใช้เรือกลไฟแรงเรือปลั้มจิตซึ่งเป็น
 เรือพระที่นั่ง แต่ขณะนั้นเป็นเวลาใกล้ค่ำ เรือกลไฟของทหารเรือเป็น
 เรือกินน้ำลึก จึงไม่สามารถจะเรือพระที่นั่งไปได้ตลอด เพราะต้องผ่าน
 บริเวณที่ตื้นเขินบางแห่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ พลโท
 พระยาภาณุโสมราชเสนา (เมื่อยังเป็นพระสวเขตรณชิต) จัดหาเรือ
 ลำอื่นซึ่งมีอยู่ของพลที่ ๖ มาทำหน้าที่เรือพระที่นั่งแทน พลโท
 พระยาภาณุโสมราชเสนา ได้จัดเรือจักรนาวาของทหารบกมาจูงเรือ
 พระที่นั่ง และตนเองทำหน้าที่ควบคุมไปด้วยความเรียบร้อย โดย
 มีต้องขอความช่วยเหลือจากทหารเรือ จนถึงเมืองกำแพงเพชร ทั้งไป
 และกลับ ในระหว่างทางมีพระราชประสงค์จะเสด็จพระราชดำเนินทาง
 สดลมารค เพื่อทอดพระเนตรเมืองโบราณบางแห่ง แต่ทางที่ไปเป็น

ทางลำบาก ต้องเสด็จประทับพระเก้าอี้หาม พลโท พระยาภาณุโพธิ์
 ราชเสน่หาได้ตามเสด็จในหน้าที่ราชองครักษ์ ตลอดกระบวนเสด็จทั้งไป
 และกลับ ส่วนคุณหญิงกลาโหมราชเสน่หาได้ติดตามไปในขบวน
 เสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้นด้วย และได้มีโอกาสปรุงเครื่องเสวยถวาย
 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอัน
 มาก รัชสมัยกับเจ้านายที่ตามเสด็จ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์
 เจ้าไชยติวงศ์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ ว่า
 “ผิวเมียบำเหน็จขนิษฐา เลี้ยคายที่ไม่มีลูก อยากได้พิชพันธุ์ไว้ใช้บ้าง”

อนึ่ง ในเดือนเดียวกันที่ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
 เสด็จประพาสจังหวัดภาคเหนือ นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังจังหวัดนครสวรรค์ ได้ทอด-
 พระเนตรกิจการต่าง ๆ ในโรงทหาร ซึ่งอยู่ในลักษณะที่เป็นระเบียบ
 เรียบร้อยทุกประการ และได้ประทับแรมอยู่ในโรงทหารนั้นด้วย เป็นที่
 พอพระราชหฤทัยในความอดสาวิริยะของพระสุรเชษฐชนิต จึงทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อน พระสุรเชษฐชนิต ขึ้นเป็น พระยา-
 เสนาภิรมย์

มีเรื่องเล่าว่า สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้ทรง
 ทราบบรรณการพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องนั้นแล้วก็ทรงยินดี มีพระราช-
 คำรัสแก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “ใจลูกกับใจแม่

ทำไม่จึงทรงกัน แม้ก็คิดว่าจะขอให้พระสุริยเดชะเป็นพระยา ลูกก็
มาทวงให้เสียก่อน”

พลโท พระยาภักดาโหมราชเสนา ได้รับพระราชทานเครื่องราช-
อิสริยาภรณ์และเหรียญต่าง ๆ ดังนี้

- พ.ศ. ๒๔๔๑ เหรียญประพาสมาลา (ยุโรป)
- ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ เหรียญทวีธาภิเศก
- ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ เหรียญรัชมณเฑาะฏาภิเศก
- ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ เหรียญรัชมณเฑาะฏ
- ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒ ทราชมงกุฎสยามชั้นที่ ๔
- ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ เหรียญรัตนมณเฑาะฏชั้นที่ ๔ รัชกาลที่ ๖
- ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ เข็มข้าหลวงเดิม
- ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๔ เหรียญบรมราชาภิเศก
- ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ทราช้างเผือกชั้น ๔
- ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ เหรียญราชรุจิทอง
- ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ทราชทิพยจุลจอมเกล้า และเครื่องยศ
พานทอง
- ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ทราชมงกุฎสยามชั้นที่ ๑
- ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๗ เหรียญจักรมาลา
- ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๗ เหรียญรัตนมณเฑาะฏชั้น ๓ รัชกาลที่ ๖
- ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๗ ทราชทิพยจุลจอมเกล้าวิเศษ

- ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ประถมราษฎรชั้นเล็ก
 ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ เจริญบรมราชาภิเษก (ทอง)
 ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เจริญศารทูลมาลา
 ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ เจริญรัตนารณันต์ ๓ รัชกาลที่ ๗
 ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ เจริญบรมราชาภิเษก (ทอง)
 รัชกาลที่ ๕
 ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ เจริญรัตนารณันต์ ๓ รัชกาลที่ ๕

ตำแหน่งหน้าที่พิเศษที่ พลโท พระยาภิรมย์สงครามเสนาได้รับ คือ
 เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๗๑ ในรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า-
 เจ้าอยู่หัว ใต้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาอินทราธิบดี
 การพระราชพิธีตรียัมพวาย และโดยที่งานนี้ไต่ถามงานการจักให้มี
 ขบวนแห่มาเป็นเวลาหลายปี มีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรในชั้น
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดขบวนแห่ขึ้น พลโท พระยา
 ภิรมย์สงครามเสนา จึงจัดขบวนแห่ประกอบด้วยเหล่าทรงคนเสนา และ
 หุ่นภาพแสดงประวัติทางการทหารเป็นต้นครุฑครุฑสนทนาน มีราษฎร
 ทั้งในพระนครและจากต่างจังหวัดพากันมาชมอย่างมากมาย ในการนี้
 ต้องเสียค่าใช้จ่ายอันเป็นทุนทรัพย์ส่วนตัวเป็นอันมาก

อนึ่ง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๑ พลโท พระยาภิรมย์สงครามเสนา
 ได้รับตำแหน่งกรรมการสภาการศึกษาไทย ตามคำเชิญของอุปนายก

พลโท พระยากลาโหมราชเสนา
 ถ่ายเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นประธานในพิธี
 ยืนชิงช้า พ.ศ. ๒๔๗๑

ผู้อำนวยการสภาอากาศไทย และได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งกรรมการ
ติดต่อกันตลอดมา จนกระทั่งวันถึงแก่อนิจกรรม

พลโท พระยาฉะลาโหมราชเสนา ได้ทำการมณฑลสมรสกับ
คุณหญิงฉะลาโหมราชเสนา (มี) บุตรีพระจักรพรรดิพงษ์ แขน มาตรา
เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๕ ณ บ้านใกล้พระราชวังเดิม จังหวัดธนบุรี
เมื่อเสร็จพิธีมงคลสมรสแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอิศริ-
ยวงมณฑล ได้ทรงนำไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อครั้งยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
มกุฎราชกุมาร เพื่อบรรยายราชทานนาสิ่ง

บ้านที่อยู่ชั้นแรกคือ บ้านตรอกสะพานสว่าง ซึ่งอยู่ห่างจากที่
ทำงานมาก ต้องขึ้นแต่คึกคึกเดินทางด้วยรถม้าเป็นพาหนะไปทำการฝึกหัด
ทหารทุกวันเป็นการลำบาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง
พิษณุโลกประชานาถ ทรงมีความสงสาร จึงโปรดให้ย้ายมาอยู่ตึกที่
ทำการเก่า ของทหารบกใหญ่ที่มณฑลสุพรรณบุรี ต่อมาทางราชการ
มีความจำเป็นต้องรื้อตึกนั้น จึงได้ย้ายมาอยู่ที่ยานอยู่เลขที่ ๕๐๘
ถนนสามเสน จังหวัดพระนคร (บ้านที่อยู่ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นบ้านที่ได้
รับพระราชทานตั้งกล่าวแล้วข้างต้น อนึ่ง นำเสด็จโดยที่พระยาฉะลาโหม-
ราชเสนา ไม่มีบุตร ธิดา สืบตระกูล แต่ท่านก็ได้เลี้ยงดูหลานเหลน
และรับบุตรของผู้อื่นมาอุปการะชดเชยเป็นหลายคน และให้ความ
เมตตารักใคร่เหมือนหนึ่งเป็นบุตรของท่านเอง

พลโท พระยากลาโหมราชเสนา ได้รับราชการทหารมาเป็นเวลานาน ตลอดเวลาที่ยังอยู่ในราชการ ได้แสดงความสามารถและความพากเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ ประกอบกับความมีวินัยและซื่อสัตย์สุจริตต่อราชการบ้านเมือง จึงเป็นที่โปรดปรานและไว้วางพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกำหนดตำแหน่งราชการสำคัญ ๆ หลายตำแหน่ง ในการบังคับบัญชาหรือปกครองคนก็มีความสามารถและเที่ยงธรรมเป็นอย่างดี ผู้ใต้บังคับบัญชาท่างมีความรักใคร่และเชื่อถือ ฝ่ายผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาชั้นสูงตลอดจนผู้มีหน้าที่ราชการเกี่ยวข้องกับก็มีความพอใจรักใคร่ เป็นเหตุให้ราชการดำเนินไปเป็นผลดีและมีความสามัคคีกันในกลุ่มคณะ แม้เมื่อได้ออกจากราชการรับพระราชทานบำนาญแล้ว พระยากลาโหมราชเสนาก็ยังมีจิตใจมุ่งมั่นอยู่ในระเบียบวินัยเยี่ยงทหารอยู่เสมอ มักอบรมสั่งสอนหลาน ๆ และผู้อยู่ในปกครองให้ยึดมั่นในระเบียบแบบแผนที่ดี ท่านชอบเล่าเรื่องราวอันมีมาในประวัติของท่านให้ฟัง เพื่อให้เกิดความรู้และเห็นแบบอย่างอันดีงาม ทั้งท่านเองก็ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่น และถือว่าการกระทำสิ่งใดก็ตามต้องมีหลักเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และหลักนั้นต้องประกอบด้วยเหตุผลที่สมควร ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องมีความสำคัญมากน้อยเพียงไร ในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งมีหมายกำหนดการของทางราชการให้ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระยากลาโหมราชเสนาถือเป็นกิจที่จะต้องไปโดยไม่ยอมขาด เว้นแต่จะจำเป็นเนื่องจาก

เจ็บป่วย แม้ในงานพิธีอื่น ๆ ที่มีผู้เชิญมากพยายามไปตามคำเชิญเสมอ ถ้าขัดข้องไปมิได้ ก็มอบหมายให้ผู้อื่นไปแทน เพื่อเป็นการแสดงอิศยาศัຍไมตรีตามสมควร มิให้ ผู้เชิญเสียหน้าใจ

พระยาภลาโหมราชเสนา เป็นผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ได้พยายามเกื้อกูลส่งเสริมด้วยการบริจาคทรัพย์ทำบุญให้ทาน สร้างถาวรวัตถุ ให้อุปการะแก่กุลบุตร ได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุ สามเณร และพึงเทศน์ในวันธรรมสวนะเสมอมา มิได้ขาด

ตามปกติ พระยาภลาโหมราชเสนา เป็นผู้มีความร่างกายแข็งแรง มีอนามยัถิ จึงมีชนมายืนยาว เป็นที่พียงของหลานเหลนมาจนใกล้จะครบ ๘๐ ปีบริบูรณ์ บรรดาผู้ซึ่งเคยนับถือท่านซึ่งมีวัยใกล้เคียงกัน ก็ดี หรือที่อ่อนวัยกว่าท่านก็ดี ต่างพากันล่วงลับไปเสียก่อนเป็นอันมาก ต่อมาในระยะหลังนี้ ปรากฏว่าสุขภาพของท่านทรุดโทรมลงบ้าง เนื่องจากมีวัยอันชราและมีโรคทางหัวใจ รู้สึกอ่อนเพลียเหนื่อยง่ายและปวดเมื่อยอยู่เนือง ๆ แต่อาการทั่วไปมิได้เป็นที่น่าวิตกเท่าใดนัก เมื่อ นายแพทย์ได้รักษาเยียวยาแล้วก็มีอาการดีขึ้น ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๑ อาการไม่สบายของท่านปรากฏขึ้นมากผิดปกติ นายแพทย์เห็นสมควรให้ไปรับการตรวจรักษาที่โรงพยาบาล เพื่อสะดวกในการใช้เครื่องมือตรวจวินิจฉัยโรคได้อย่างแน่ชัด โดยที่ พระยาภลาโหมราชเสนา ดำรงตำแหน่งกรรมการสภาการศึกษาไทย

และเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ของสภาภาษาไทยด้วย คุณหญิงกลาโหม-
 ราชเสนาจึงได้จัดให้ท่านไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ในตอน
 บ่ายวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๑ นั้นเอง แต่อาการป่วยของท่านก็ยัง
 คงทรงอยู่ ทั้งมีอาการอ่อนเพลียเพิ่มขึ้นตามลำดับ ครั้นถึงวันจันทร์
 ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๑ เวลา ๑๖.๐๐ นาฬิกาเศษ ได้ถึงแก่อ
 นิิจกรรมด้วยอาการอันสงบ ด้วยโรคเส้นโลหิตในหัวใจตีบ คำฉนวน
 อายุได้ ๗๕ ปี ๖ เดือน ๒๔ วัน เจ้าภาพได้จัดการรับศพท่านกลับมา
 ตั้งบำเพ็ญกุศลที่บ้าน และในการนี้ได้รับพระราชทานน้ำอาบศพ และ
 โศกแปดเหลี่ยมชั้นพระยานาหมื่น ประกอบเครื่องสูงเป็นเกียรติยศ

ในการพระราชทานเพลิงศพ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระ-
 ราชทานพระบรมราชานุญาต ให้จัดการรับพระราชทานเพลิงที่เมรุหน้า
 พลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ในวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ.
 ๒๕๐๒ และได้พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กำหนดเป็นการเสด็จ
 พระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ ทรงเป็นพระมหากรุณาธิคุณ
 ล้นเกล้า ฯ หาที่สุดมิได้.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (ขาด)

ศุภมัสดุศักราช ๑๑๒ ปีชาล โทศก วันศุกร์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕
เพลา ๓ นาฬิกา ๕ บาท สถาปนากองพระนครศรีอยุธยา^(๑) ชีพ้อ
พราหมณ์ให้ถูกยंत्रพิณกลยฆาต ได้สังขัตกนิชาวรรตได้ทันหมันใบหนึ่ง
แล้วสร้างพระที่นั่งไพทริยมหาปราสาทของคหิงส์ สร้างพระที่นั่งไพรชน^(๒)
มหาปราสาทของคหิงส์ สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาทของคหิงส์แล้ว

(๑) รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

พระเจ้าอยู่ทองเสด็จเข้ามาเสวยราชสมบัติ^(๓) ชีพ้อพราหมณ์ถวาย
พระนามชื่อสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมขพิตรพระพทิจำอยู่หัว
กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบรมมัย จึงให้
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระวามะศวรชนไปครองราชสมบัติในเมืองลพบุรี

ครั้งนั้นพระยาประเทศราชชน ๑๖ เมือง คือ เมืองมะละกา เมือง
ชวา เมืองตะนาวศรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองทวาย เมืองเมะตะมะ
เมืองเมะลำเลิง เมืองสงขลา เมืองจันทะบุรี เมืองพิษณุโลก เมือง

(๑) ฉบับกรมตำรวจว่า กรุงเทพพระมหานคร

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขา, ฉบับพันจันทนุมาศ, ฉบับกรมตำรวจว่า พระที่นั่งไพรชนต์
มหาปราสาท

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขา มีข้อความละเอียดออกไป เช่นกล่าวว่า พระชนม์ได้
๓๗ พระพรรษา แล้วโปรดให้ขุนหลวงพ่วงซึ่งเป็นพี่พระมเหสี ไปครองราชสมบัติ
ณ เมืองสุพรรณบุรี

สุโขทัย เมืองพิษณุ เมืองสวรรคโลก เมืองพิริตร เมืองกำแพงเพชร
เมืองนครสวรรค์

แล้วให้ขึ้นไปเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระราเมศวรลงมาแต่
เมืองลพบุรี ทรงพระกรุณาตรัสว่า ขอมแปรพักตร์จะให้ออกไปกระทำ
เสีย พระราเมศวรได้ถูกข่มขืนไปจนถึงกรุงกัมพูชาธิปไตยพลบค่ำ
พญาอุปราชราชบุตรพระเจ้ายกทัพมาทูลว่า ทพซึ่งยกมายังเลียบลำ
อยู่ยังมีไพร่พร้อมมูล จะขอออกโจมตีทัพ พระเจ้ายกทัพมาเห็นด้วย
พญาอุปราชก็ออกโจมตี(๑) ทพหนียังไม่ทันตั้งค่าย ก็แตกฉานมา
ประทะทัพหลวง เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ชาวกัมพูชาธิปไตย มีข่าวเข้ามาถึง
พระนคร มีพระราชโองการให้ขึ้นตำรวจออกไปเชิญเชิญสมเด็จพระ
บรมราชาธิราชเจ้าผู้เป็นพระเชษฐาอยู่ ณ เมืองสุพรรณบุรี ครั้นเสด็จ
เข้ามาถึงพระนครแล้ว พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ให้เชิญเชิญท่านออกไป
ช่วยเหลือท่าน สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า จึงยกทัพรีบออกไปถึง
กรุงกัมพูชาธิปไตย ได้รบเอาชนะชนะได้ ให้กวาดข้าวถ้ำครว(๒)ชาว
กรุงกัมพูชาธิปไตยเข้าพระนครเป็นอันมาก

คักราช ๗๑๕ ปีมะเส็งเบญจศกวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๔
เพลาสองนาฬิกา ๕ บาท ทรงพระกรุณาตรัสว่าให้พระทำหนักเวียงเหล็ก
นั้นให้สถาปนาพระวิหาร แลพระมหาธาตุเป็นพระอารามแล้วให้นามชื่อ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ก็ออกโจมตีทัพ...”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ให้กวาดเอาครว...” และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า
“ให้กวาดครว...”

วัดพุทธไสยาสน์ ม้าชนสุวรรณพิณิจัยทกลูกศิระเคี้ยวทัวเป็นสองตัว
แปดเท่าเกินชิงศิระกัน ไก่พระศรีมหิสถพักฟองทกลูกทัวเคี้ยว
สองศิระ

ศักราช ๗๒๕ ปีเถาะเบญจศก ทรงพระกรุณาตรัสว่า เจ้าแก้ว
เจ้าไทออกอหิวาตกโรคตายให้ชักขึ้นเผาเสีย ที่ปลงศพนั้นให้สถาปนา
พระเจดีย์แลวิหารเป็นพระอารามแล้ว ให้นำมาชื้อว่าวัดป่าแก้ว

ศักราช ๗๓๑ ปีระกาเอกศก สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จสวรรคต
อยู่ในราชสมบัติ ๒๐ ปี

(๒) รัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวร (ครั้งที่ ๑)

สมเด็จพระรามาเมศวรเสด็จมาแต่เมืองลพบุรีขึ้นเสวยราชสมบัติ

(๓) รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ครั้งที่ ๑)

ครั้นถึงศักราช ๗๓๒ ปีจอโทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า
เข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี เสนาบดีกราบทูลว่า สมเด็จพระบรมราชา-
ธิราชเจ้าเสด็จเข้ามา สมเด็จพระรามาเมศวรก็ออกอัญเชิญเสด็จเข้ามา
พระนคร ถวายราชสมบัติแล้วถวายบังคมลาขึ้นไปลพบุรี^(๑) ถึงแก่

ศักราช ๗๓๓ ปีกุน ตรีนศก สมเด็จพระบรมราชาเจ้า^(๒)เสด็จ
ไปเอาเมืองฝ่ายเหนือแลได้เมืองเหนือทั้งปวง

ศักราช ๗๓๔ ปีชวด จัตวาศก เสด็จไปเอาเมืองนครพิงค์คาแล
เมืองแซงเซรา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แล้วบังคมลาขึ้นไปเมืองลพบุรีดังเก่า”

(๒) ,, ,, “สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า”

ศักราช ๗๓๕ ปีฉลู เบญจศก เสด็จไปเอาเมืองช้างกรวแลพญา
ไช้แก้ว พญากำแหงเจ้าเมืองออกต้อนรับท่าน ท่านได้ตัวพญาไช้แก้ว
ตาย แต่พญากำแหงแลไพร่พลทั้งปวงหนีเข้าเมืองไค้ ทัพพลวง
ก็เสด็จกลับคืนมาพระนคร

ศักราช ๗๓๖ ปีชวด ฉศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า พระ
มหาเดชรรมากัลยาณ แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ ฝ่าย
บรรพทิศหน้าพระบันชัณสิ่งสี่ ๑๕ วา ยอนนกลีสง ๓ วา

ศักราช ๗๓๗ ปีเถาะ สัปตศกเสด็จไปเอาเมืองพิษณุโลก แลไค้
ท้าวขุนสามแก้วเจ้าเมือง กวากครวอพยพมาเป็นอันมาก

ศักราช ๗๓๘ ปีมะโรง อัฐศกเสด็จไปเอาเมืองช้างกรวไค้ พญา
กำแหงแลท้าวผากองคิดกันว่าจะยอทัพหลวง ทำมิไค้ ท้าวผากองเล็ก
ทัพหนี เสด็จยกทัพหลวงตามตี ทัพท้าวผากองแตก ไค้ท้าวพญา
เสนาชนหมันครนมาก แล้วทัพหลวงเสด็จกลับคืน

ศักราช ๗๔๐ ปีมะเมีย สัมเรทธิศก ไปเอาเมืองช้างกรวเล่า
ครนหมันมหาธรรมราชาออกมาถวายบังคม

ศักราช ๗๔๒ ปีวอก โทศก^(๑)เสด็จไปเมืองเข็ขงใหม่ แลให้
เข้าปล้นเมืองนครลำปางมิไค้ จึงแต่งหน้สือให้เข้าไปแก้หมันนคร
ให้เจ้าเมืองนครลำปางออกมาถวายบังคมแลทัพหลวงเสด็จกลับคืน

ศักราช ๗๔๔^(๒) ปีจอ จัตวาศก สมเด็จพระบรมราชาธิราช

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๗๔๘ ขาลศก

(๒) ,, ,, ศักราช ๗๕๐ มะโรงศก

เจ้าเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๓ ปี

(๔) รัชกาลพระเจ้าทองด้วง

จึงเจ้าทองด้วงราชกุมารขึ้นเสวยราชสมบัติได้ ๗ วัน

รัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวร (ครั้งที่ ๒)

สมเด็จพระรามาเมศวรเสด็จลงมาแต่เมืองลพบุรีเข้าในวัง กุมหา
พระเจ้าทองด้วงได้ ให้พินิจเสวตโคกพญา (๑)

ศักราช ๗๔๖ ปีชวด ฉศก สมเด็จพระรามาเมศวรให้เลียบพล
บกขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ทั้งค่ายหลวง ไกล (๒) คูเมือง ๑๕๐ เส้น
ให้นายทัพนายกองทั้งค่ายล้อม แลแต่งการปล้นเอาเมืองได้ ฝ่ายเจ้าหน่อกษัตริย์
ยี่สิบใหญ่ออกมากำแพงพังกว้างประมาณ ๕ วา พระเจ้าเชียงใหม่
ขึ้นยืนถือพิษณูปันเชิงเทิน ให้ทหารเอาหนังสือแขวนฉนวนลงมาใน
หนังสือนั้นว่า ขอพระราชทานให้ยก ๗ วัน จะนำเครื่องราชบรรณาการ
ออกไปจำเริญพระราชไมตรี พระเจ้าอยู่หัวจึงปรึกษากับขุนมนตรีว่า
พระเจ้าเชียงใหม่ให้หนังสือออกมาดังนี้ ควรจะให้ยกหรือประการใด
ขุนมนตรีนายทัพนายกองปรึกษากันว่า เกลือกพระเจ้าเชียงใหม่จะเตรียมการ
มิทันจึงคิดเป็นกลอุบายมา ขอพระราชทานให้ปล้นเอาเมืองจงได้ สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวตรัสว่า เป็นกษัตริย์ชาติคิยวงศ์ เขาไม่รบแล้วเราจะให้รบ
นั้นคุมิยังควร ถึงมาทว่าพระเจ้าเชียงใหม่มิได้คงอยู่ในสัถยานุสสัย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า ให้พินิจเสวตโคกพระยา ฉบับพระราชหัตถเลขามีความ
เพิ่มว่า แล้วพระองค์ได้เสวยราชสมบัติ

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า ไกล

ก็ใช้ว่าจะพนมือทหารเรานันเมื่อไร ฝ่ายในเมืองเชียงใหม่ก็แต่ยัง^(๑)
 ทัก้าแพงทลายนนให้ก่อขึ้น ครั้น ๗ วันแล้วพระเจ้าเชียงใหม่มิได้เอา
 เครื่องจำเริญพระราชไมตรีออกมา นายทัพนายกองข้าทหารร้องทุกข์
 ราชว่า ข้าไว้ในกองทัพทะนาละสืบสิ่งหาที่ซื้อไม้^(๒) จะขอพระราช-
 ทานเร่งปล้น พระเจ้าอยู่หัวบัญชาตามนายทัพนายกอง ทรงพระกรุณา
 สั่งให้เลิกกองทัพเสียค่านหนึ่ง ให้เร่งปล้นวันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ
 เพลา๓ทุ่ม ๒ บาท เดือนคก เจ้าพนักงานยิงปืนใหญ่ณัฏยระคมทั้ง๓ค่าน
 เอากระโถกหกปากขึ้นกำแพงขึ้นไป พระเจ้าเชียงใหม่ก็ค่านทานมิได้ เท
 ครวหนีออก เพลา ๑๑ ทุ่มทหารเข้าเมืองได้ ได้แก่นักสร้างบุตรเจ้าเมือง
 เชียงใหม่องค์หนึ่งมาถวาย พระเจ้าอยู่หัวครัสก่อนักสร้างว่า พระเจ้า
 เชียงใหม่มีคาท่านหาสัถยานุสัถย์มิได้ เราคิดว่าจะออกมาหาเราโดย
 สัถย์เราจะให้คงราชสมบัติครัสคั้งนั้นแล้วก็ให้นักสร้างถวายสัถยานุสัถย์
 พระเจ้าอยู่หัวก็ให้แบ่งไพร่พลเมืองไว้พอสมควร เหลือนั้นก็ให้เทครัว
 อพยพหญิงชายลงมา ให้นักสร้างลงมาส่งเสด็จถึงเมืองสวางคบุรี ทรง
 พระกรุณาให้นักสร้างกลับขึ้นไปครองราชสมบัติณเมืองเชียงใหม่ พระ
 เจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าเมืองพิษณุโลก นมัสการพระชินศรีพระชินราช
 เปลี่ยนเครื่องคันท้าสักการบูชาสมโภช ๗ วัน เสด็จลงมาพระนคร

(๑) ฉบับพันจันทมุทาสว่า ตีแต่ะบังทีกำแพงทลายนนให้ก่อขึ้น

(๒) ,, ,, ข้าไว้ในกองทัพทะนาละสืบสิ่ง หาไม้ซื้อไม้ ฉบับพระราช-
 หัตถเลขาว่า “นายทัพนายกอง...ร้องทุกข์ราชว่า...หาที่ซื้อไม้ได้...”

แลลาวซึ่งตอนลงมานั้นให้ส่งไปไว้เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองนคร
เมืองจันทบุรี แล้วเสด็จออกทรงศีลยังพระที่นั่งมัยลาภิเศก เพลา
๑๐ ทุ่ม ทอดพระเนตรไปโดยฝ่ายทิศบูรพ เห็นพระสารีริกบรมธาตุ
เสด็จปาฏิหาริย์ เรียบปลัดวังให้เอาพระราชยานทรงเสด็จออกไป ให้
ตรุษ^(๑) ปักชนไว้สถาปนาพระมหาธาตุนั้นสูง ๑๕ วา ยอคนภค
สูง ๓ วา ช่อวักมหาธาตุแล้วให้ทำพระราชพิธิประเวศน์พระนคร
แลเฉลิมพระราชมนเทียร

ขณะนั้นพญากัมพูชาเข้ามาถึงเมืองชลบุรี กวาทครวือพพ
หญิงชายในเมืองชลบุรี แลเมืองจันทบุรี คนประมาณ ๖-๗ พัน
กลับไปเมืองกัมพูชาธิปัตย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้พญา
ไชยณรงค์เป็นทัพหน้ายกไปถึงสะพานแยก ชาวกัมพูชาออกมาตีทัพ
พญาไชยณรงค์ ใกล้เคียงกันเป็นสามารด พญากัมพูชาแตกฉาน
พระเจ้าอยู่หัวให้ตั้งค่ายประจันทัพอยู่ ๓ วัน พระเจ้าอยู่หัวยกเข้าตีแตก
ฉานเข้าเมืองได้ พญากัมพูชาลงเรือหนี พระเจ้าอยู่หัวลงจากช้างให้
ยิงปืนนกสับลงไปต้อนหม้อกินเป็นเพลิงลุกขึ้น พญากัมพูชาหนีออก
จیبไคพญาอุปราชลูกพญากัมพูชา ให้พญาไชยณรงค์อยู่รั้งเมืองกัมพูชา
ไว้ ๕ พัน^(๒) พระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นพระนครศรีอยุธยา

ครั้นอยู่มาฉนวนยกมารบ ถ้ามาน้อยชาวกัมพูชาเป็นไรบ ถ้ามา
มากก็เรรวนไป พญาไชยณรงค์บอกหนังสือมากราบทูล สมเด็จพระ

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ทรุษ

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ไว้คน ๕ พัน”

เจ้าอยู่หัวให้มโหฬารสือทอไป ให้กวาดครัวอพยพยกมาตั้งพระนครแล้ว
ให้ทำพระราชพิธีบริเวณพระนคร แล้วยุบย้านั้นนายทัพนายกอง

ศักราช ๗๔๕ ปีเถาะ นพศก^(๑) สถาปนาวิสุทธิเชาทอง เพลา
เป็นเสด็จไป ณ พระที่นั่งมณฑลภิเษก ท้าวผลซึ่งตายแต่ก่อนนั้นมานั่ง
ขวางทางเสด็จอยู่แล้วหายไป สมเด็จพระราเมศวรบรมบพิตรก็เสด็จ
สวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๖ ปี

(๕) รัชกาลสมเด็จพระยาราม

จึงพระราชกฤษฎีกาให้เสวยราชสมบัติ ๑๔ ปี

ศักราช ๗๖๓ ปีมะเส็ง ตรีศก^(๒) สมเด็จพระยารามเจ้ามี
ความพิโรธแก่เจ้ามหาเสนายักษ์ แลท่านให้กุมเอาตัว เจ้ามหาเสนายักษ์
หนีรอดข้ามไปอยู่ปากปทาคูจาม จึงให้ไปเชิญสมเด็จพระอินทราชา
ณ เมืองสุพรรณบุรี เสด็จเข้ามาถึงจึงเจ้ามหาเสนายักษ์ยกเข้าปล้นเอา
พระนครศรีอยุธยาได้

(๖) รัชกาลสมเด็จพระอินทราชา

จึงเชิญสมเด็จพระอินทราชาขึ้นเสวยราชสมบัติ ให้สมเด็จพระ
ยารามไปกินเมืองปทาคูจาม แล้วพระราชทานเจ้ามหาเสนายักษ์ ลูก
พระสนมองค์ ๑ เจียกทองคำ ๑ พานทองคำ ๑ เต้าน้ำทอง กระบ
กนหยัน เสด็จบงา เสด็จกลับบัว

ศักราช ๗๖๕ ปีมะแม เบญจศก^(๓) มีข่าวมาว่า พระมหา

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๗๕๗ กุศศก

(๒) ,, ,, ศักราช ๗๗๑ ฉลูศก

(๓) ,, ,, ศักราช ๗๘๑ กุศศก

ธรรมราชาธิราชเจ้าเมืองพิษณุโลกเสด็จสวรรคต แลเมืองเหนือทั้งปวง
เป็นกลาง จึงเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง พญาบาลเมือง พญาราม
ออกมาถวายบังคม พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จกลับยังพระนคร แล้วจึงให้
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าชายพญาอินเมืองสุพรรณบุรี เจ้าพญาอิน
เมืองแพรกศรีราชา เจ้าสามพญาอินเมืองชัยนาท

คักราช ๗๘๐ ปีจอ สัมเวทศัศก^(๑) สมเด็จพระอินทราชา
เสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๕ ปี เจ้าชายพญาเจ้าพญา
เข้ามาชิงกันระเฮอร์ราชสมบัติ เจ้าชายพญาทั้งห้ามาประพรวที่
พลับพลาชัย เจ้าพญามาทั้ง ๕ วัดไชยภูมิ จะเข้าทางตลาดเจ้าพรหม
ข้างต้นมาปะทะกันเข้าที่เชิงสะพานป่าถ่าน ทั้งสองพระองค์ทรงพระแสง
ของ้าวทอ้งพระสอชากพร้อมกันทั้งสองพระองค์

(๑) รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ที่ ๒)

มุขมนตรีออกไปเฝ้าเจ้าสามพญา ทูลการซึ่งพระเชษฐาธิราชขาค
คอข้างทั้งสองพระองค์ แล้วเชิญเสด็จเข้ามาในพระนคร เสวย
ราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ท่านจึงให้
ขุดเอาพระศพเจ้าชายพญาเจ้าพญาไปถวายพระเพลิง^(๒) “ที่ถวาย
พระเพลิงนั้น ให้สถาปนาพระมหาสถูปและพระวิหารเป็นอารามแล้ว
ให้นามชื่อว่า วัดราชบูรณะ ที่เจ้าชายพระยาเจ้ายพระยาชนข้างกันถึง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ๗๘๖ มะโรงศก

(๒) ความตั้งแต่ตอนนั้นจบตัวอน ฉบับลานชาต ได้คัดจากฉบับพระราชหัตถเลขา
มาเติมลงให้ครบความ

พิราลัย ให้ก่อพระเจดีย์สององค์ไว้ที่เชิงสะพานน้ำถ่าน

ศักราช ๗๔๓ ปีมะโรง ตรีศก (พ.ศ. ๑๕๖๔) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเอาเมืองนครหลวงได้ ท่านจึงให้พระราชมาร ท่านพระนครอินทเจ้า เสด็จราชสมบัติ ณ เมืองนครหลวง ท่านจึงให้เอาพระยาแก้วพระยาไทและครอบครัว กับทั้งรูปพระโครูปสิงห์สัตว์ทั้งปวงมาด้วย ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยา จึงให้เอารูปสัตว์ทั้งปวงไปบูชาไว้ ณ วัดพระศรีมหาธาตุบ้าง ไว้วัดพระศรีสรรเพชญ์บ้าง

ศักราช ๗๔๖ ปีมะโรง ฉศก (พ.ศ. ๑๕๖๗) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าสร้างวัดมเหยงคณ์ สมเด็จพระราเมศวรเจ้าผู้เป็นพระราชกุมาร เสด็จไปเมืองพิษณุโลก ครั้นนั้นเห็นน้ำพระเนตรพระพุทธรูป ชินราช ตกออกเป็นโลหิต

ศักราช ๗๔๘ ปีมะเมีย อัฐศก (พ.ศ. ๑๕๖๙) ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้ราชมนเทียรสถาน

ศักราช ๗๔๙ ปีมะแม นพศก ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งศรีมณฑล

ศักราช ๗๕๐ ปีวอก สัมเรทธิศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่ แลเข้าปล้นเมืองมัวไค้ พอทรงพระประจักษ์ ทพหลวงเสด็จกลับคืน

ศักราช ๗๕๒ ปีจอ โทศก เสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง แลตั้งทัพหลวงทำบายทั่วยะเยม ครั้นนั้นได้เชลยแสนสองหมื่น ทพหลวงเสด็จกลับคืน

ศักราช ๗๕๖ ปีชวด ฉศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จ
สวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๖ ปี

(๘) รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าผู้เป็นพระราชกษัตริย์เสวยราชสมบัติ
ทรงพระนามขอพระบรมไตรโลกนาถ ยกวังทำเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์
เสด็จมาอบรมน้ำจึงให้สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทองค์หนึ่ง
สร้างพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทองค์หนึ่ง^(๑) แล้วพระราชทานชื่อขุนนาง
ตำแหน่งนาให้เอาทหารเป็นสมุหพระกลาโหม เอาพลเรือนเป็นสมุห-
นาบก เอาชนเมืองเป็นพระนครบาลเมือง เอาชนวังเป็นพระธรรมาธิการ
เอาชนนาเป็นพระเกษตรา เอาชนคลังเป็นโกษาธิบดีให้ถ้อยคักคินาหมื่น
แลที่ถวายพระเพลิงสมเด็จพระรามาธิบดี ที่พระองค์สร้างทรงนั้นให้
สถาปนาพระมหาธาตุแลพระวิหารเป็นพระอารามให้นามชื่อวัดพระราม

ศักราช ๘๐๒^(๒) ปีวอก โทศก ครุฑนั้นออกทรพิษตายมากนัก

ศักราช ๘๐๓^(๓) ปีระกา ตรีนิศก แ่่งทัพไปเอาเมืองมะละกา

ศักราช ๘๐๔^(๔) ปีจอ จัตวาศก แ่่งทัพไปเอาเมืองศรีสัตนา

ครุฑนั้นเสด็จหนนทัพขึ้นไปตั้งทัพหลวงท่าบลบ้านโคก

ศักราช ๘๐๕^(๕) ปีกุน เบญจศก ข้าวเปลือกแพงเป็นทะนาน

(๑) ฉบบัณจันตนาสา ไม่มีข้อความที่ว่า “สร้างพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทของ
องค์หนึ่ง”

(๒) ฉบบัหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๑๖ จอศก

(๓) ,, ,, ศักราช ๘๑๗ กุศก

(๔) ,, ,, ศักราช ๘๑๘ ชวดศก

(๕) ,, ,, ศักราช ๘๑๙ ฉศก

ละ ๘๐๐ เปีย เปียเพื่องละ ๘๐๐ เปีย^(๑) เกวียนหนึ่งเป็นเงินซึ่ง
กับสิบบาท

ศักราช ๘๐๖^(๒) ปีชวด นศก ให้บำรุงพระพุทธศาสนาบริบูรณ์
แลหล่อพระรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ

ศักราช ๘๐๘^(๓) ปีชลา อัฐศก เล่นการมหรสพฉลองพระ
แลพระราชทานสมณชีพราหมณ์แลวรรณพิภพทั้งปวง ครองนพญาเชลียง
คึกขบฏพาครว้ทั้งปวงไปแต่มหาราช

ศักราช ๘๐๙^(๔) ปีเถาะนพศก พญาเชลียงนำมหาราชมาเอา
เมืองพิษณุโลก เข้าปล้นเมืองเป็นสามารณมิได้ จึงยกทัพไปเอา
เมืองกำแพงเพชร เข้าปล้นเมืองถึง ๗ วันมิได้ สมเด็จพระบรมไตร-
โลกนาถเจ้า แลสมเด็จพระอินทราชาเสด็จขึ้นไปช่วยเมืองกำแพงเพชร
ทัน แลสมเด็จพระอินทราชาเจ้าทัพพญาเกียรติแตก ทัพท่านมา
ปะทัพหมื่นนคร ไค่ชนช้างด้วยหมื่นนครแลข้าศึก ลาวทั้งสี่ข้างเข้าม
เอาช้างพระที่นั่งช้างเคี้ยว ครองนพอินทราชาเจ้าต้องบน ณ พระพักตร
ทัพมหาราชนันเล็กกลับคืนไป

ศักราช ๘๑๐^(๕) ปีมะโรง สัมเรทธิศก สมเด็จพระบรมไตร-

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า เปีย ๘๐๐ ต่อเพื่อง เกวียนหนึ่งเป็น ๓ ซึงกับ ๑๐ บาท

(๒) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๒๐ ขาลศก

(๓) ,, ,, ศักราช ๘๒๒ มะโรงศก

(๔) ,, ,, ศักราช ๘๒๕ มะแมศก

(๕) ,, ,, ศักราช ๘๒๖ วอกศก

โลกนาถเจ้าสร้างวิหารวัดกลามณี

ศักราช ๘๑๑^(๑) ปีมะเส็ง เอกศก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
เจ้าทรงพระผนวชวัดกลามณีไว้แปดเดือนแล้วลาพระผนวช

ศักราช ๘๑๓^(๒) ปีมะแม ตรีนศก ครุฑนันทมหาท้าวบุญ^(๓)
ซึ่งเมืองเชียงใหม่แก้ท้าวลก

ศักราช ๘๑๕^(๔) ปีระกา เบญจศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไท่
ช้างเผือก

ศักราช ๘๑๖^(๕) ปีจอ ฉศก สมภพพระราชโอรสท่าน

ศักราช ๘๑๘^(๖) ปีชวด อัฐศก เสด็จไปเมืองเซลิ้ง

ศักราช ๘๒๑^(๗) ปีเถาะ เอกศก แรกตั้งเมืองนครไทย

ศักราช ๘๒๒^(๘) ปีมะโรง โทศก พระสัหราชเดโชถึงแก่กรรม

ศักราช ๘๒๔^(๙) ปีมะเมีย จัตวาศก พญาหลานช้าง ถึงแก่กรรม

พระราชทานให้อภิเษกพญาซ้ายขวา^(๑๐) เป็นพญาหลานช้าง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๒๕ ระกาศก

(๒) " " " ๘๓๐ ชวดศก

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศไม่มีคำว่า ครุฑนันท

(๔) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๓๓ เถาะศก

(๕) " " " ๘๓๔ มะโรงศก

(๖) " " " ๘๓๖ มะเมียศก

(๗) " " " ๘๓๘ ระกาศก

(๘) " " " ๘๔๑ กุศศก

(๙) " " " ๘๔๒ ชวดศก

(๑๐) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า พระราชทานให้อภิเษกพระยาเมืองขวา เป็นพระยา
ล้านช้าง

ศักราช ๘๒๖^(๑) ปีวอก ฉศก ทรงพระกรุณาให้เล่นการมหรสพ
ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ ๑๕ วัน

ศักราช ๘๒๘^(๒) ปีจอ อัฐศก พระบรมราชาขึ้นเป็นพระราชโอรส
ทรงพระผนวช

ศักราช ๘๒๙^(๓) ปีเถาะ นพศก สมเด็จพระโอรสเจ้าหลาน
ประคิณฐานพระองค์ไว้ในที่พระมหาอุปราช

ศักราช ๘๓๐^(๔) ปีชวด สัมเรทธิศก สมเด็จพระบรมราชา-
ธิราชเข้าไปวังข้างทำบถสัมฤทธิ์บริบูรณ์

ศักราช ๘๓๑^(๕) ปีฉลู เอกศก มหาราชท้าวลูกพิราลัย

ศักราช ๘๓๒^(๖) ปีชวด โทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า
เสด็จยกทัพไปตีเมืองทวาย แลเมืองทวายเสียน^(๗) เกิดอุบาทว์เป็น
หลายประการ โคตกลกตัวหนึ่ง ตัวหนึ่งแปดเท้า ไก่ฟักฟองคกกล
ตัวหนึ่งเป็นสี่เท้า ไก่ฟักฟองคักขอนคกกลเป็นหกตัว หนึ่งข้าวสารงอก
เป็นใบในขัน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จสวรรคต อยู่ใน
ราชสมบัติ ๓๘ ปี

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๔๔ ขาลศก

(๒) „ „ „ ๘๔๖ มะโรงศก

(๓) „ „ „ ๘๔๗ มะเส็งศก

(๔) „ „ „ ๘๔๘ มะแมศก

(๕) „ „ „ ๘๔๙ มะแมศก

(๖) „ „ „ ๘๕๐ วอกศก

(๗) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แลเมือเมืองทวายจะเสียน”

ศักราช ๘๓๔^(๑) ปีมะโรง จักรวาศก แรกให้ก่อกำแพงเมือง
พิชัย

(๕) รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

ศักราช ๘๓๕^(๒) ปีมะเส็ง เบญจศก สมเด็จพระบรมราชาธิราช
เจ้าชั้นเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อ สมเด็จพระรามาธิบดี

ศักราช ๘๓๖^(๓) ปีมะเมีย ฉศก ประดิษฐานพระอิฐฉัตร
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไว้ในมหาสถูป

ศักราช ๘๓๘^(๔) ปีวอก อัฐศก ท่านประพุดติการเบญจเพศ
พระองค์ให้เล่นการตีกอล์ฟ

ศักราช ๘๓๙^(๕) ปีระกาน พศก ให้ทำการประณมกรรม

ศักราช ๘๔๑^(๖) ปีกุน เอกศก แรกสร้างพระวิหารวัดศรี-
สรวเพชญ์ สมเด็จพระรามาธิบดีแรกหล่อพระศรีสรวเพชญ์ในวัน
อาทิตย์ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖^(๗)

ครั้นถึงศักราช ๘๔๕^(๘) ปีเถาะ เบญจศก วันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ
เดือน ๘ หลงพระพุทธรูปเจ้าพระศรีสรวเพชญ์ ครอบงำพระพุทธรูปนั้นแต่

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๕๒ จอศก

(๒) " " " ๘๕๓ กุศศก

(๓) " " " ๘๕๔ ขวตศก

(๔) " " " ๘๕๘ มะโรงศก

(๕) " " " ๘๕๙ มะเส็งศก

(๖) " " " ๘๖๑ มะแมศก

(๗) " " " ๘๖๒ วอกศก

(๘) " " " ๘๖๕ กุศศก

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ๘๘๖ พระพุทธมนต์ยาวไว้ ๔ คอก โดย
กว้างไว้ ๓ คอก พระอรุณกว้าง ๑๑ คอก แลทองหล่อพระพุทธรูปเจ้าหนัก
ห้าหมื่นสามพันชั่ง ทองคำหุ้มหนักสองร้อยแปดสิบหกชั่ง ข้างหน้า
นั้นทองเนื้อเจ็ดนาสงขลา ข้างหลังนั้นทองเนื้อหกนาสงขลา

ศักราช ๘๖๐^(๑) ปีมะเมีย สัมเวทศก สมเด็จพระรามาธิบดี
แรกให้ทำตำราพิชัยสงคราม แลแรกทำสารบัญชี่ พระราชพิธี
ทุกเมือง

ขณะนั้นคลองสำโรงที่จะไปคลองศิระระเซ่ คลองทึบนางจะไป
ปากน้ำเจ้าพระยาขึ้น เรือใหญ่จะเดินไปมาชักสน จึงให้ชำระชุกได้รูป
เทพารักษ์ ๒ องค์หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ จารึกองค์หนึ่งชื่อพญาแสนตา
องค์หนึ่งชื่อบาทสังฆกร^(๒) ในที่รวมคลองสำโรงกับคลองทึบนางต่อกัน
จึงให้ปลักรวมขวงสรวง แล้วรับออกมาปลูกศาลเชิญขึ้นประดิษฐานไว้
ณ เมืองพระประแดง

ศักราช ๘๖๖^(๓) ปีชวด ฉศก ครุฑนางาเบของชาวข้างต้นเจ้าพญา
ปราบแตกออกไป อนึ่งในเวลานั้นนั้น คนทอศบัตร์สนเท่ห์ ครุฑนั้น
ให้ฆ่าขุนนางเสียมาก

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๘๐ นาลศก

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า บาทสังฆกร

(๓) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๘๖ วอกศก

ศักราช ๘๖๗^(๑) ปีฉลู สัปตศก นาน้อยข้าวตายฝอยสั้น หนึ่ง
แผ่นดินไหว แลเกิดอุบาทว์หลายประการ

ศักราช ๘๖๘^(๒) ปีชวาล อัฐศก ข้าวแพงเป็นสามทะนานต่อเพือง
เบย ๘๐๐ ต่อเพือง เกวียนหนึ่งเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๒ ตำลึง ๑ บาท ๑ สลึง^(๓)
ครั้งนั้นประคิษฐานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระอาทิตย์วงศ์ไว้ในที่มหาอุป-
ราช ให้ขึ้นไปครองเมืองพระพิษณุโลก

ศักราช ๘๗๑^(๔) ปีมะเส็ง เอกศก ในเพลารাত্রีภาคเห็นอากาศ
นิมิตเป็นอินทรรณ แต่ทิศเหนือผ่านมาทิศพายัพมีพรหมสีขาว อยู่ ณ
วันอาทิตย์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ สมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าเสด็จสวรรคต
อยู่ในราชสมบัติ ๓๘ ปี

(๑๐) รัชกาลสมเด็จพระบรมราชา หน่อพุทธางกูร
สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์เจ้าชนเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามขอ
สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร

ศักราช ๘๗๕^(๕) ปีระกา เบญจศก สมเด็จพระบรมราชาเสด็จ
สวรรคต^(๖) อยู่ในราชสมบัติ ๕ ปี

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๗๗ ระกาศก

(๒) " " " ๘๘๘ จอศก

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า "เกวียนหนึ่ง ๑๐ ชั่ง ๒ ตำลึง ๑ สลึง" (เข้าใจว่าจะ

อ่านผิด $\frac{๒}{๑}$)

(๔) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๘๑ ฉลูศก

(๕) " " " ๘๘๕ มะเส็งศก

(๖) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ทรงพระประชวร
ทรพิษ เสด็จสวรรคต"

(๑๑) รัชกาลสมเด็จพระราชาธิราช

สมเด็จพระราชกุมารท่านถึงแก่พิราลัย^(๑) สมเด็จพระไชยราชา
ธิราชเจ้าได้ราชสมบัติ

ศักราช ๘๘๐^(๒) ปีชวด สัมเรทธิศก แรกให้พันทินวัตชีเชียง^(๓)
ถึงเดือน ๑๑ เสด็จไปเชียงใหม่เชียงกราน^(๔) ถึงเดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ
เพลาประมาณยามหนึ่งเกิดลมพายพัดหนัก คอเรืออ้อมแก้วแสนเมือง
มานหนัก เรือไกรแก้วนั้นแตก อนึ่งเมื่อเสด็จมาแต่เมืองกำแพงเพชร
นั้น พญานารายณ์เป็นกบฏ ให้กุมเอาพญานารายณ์ฆ่าเสียในเมือง
กำแพงเพชร

ศักราช ๘๘๑^(๕) ปีระกา สัปตศก ๓ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๕ ค่ำ
เดือน ๗ สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเชียงใหม่ ให้พญา

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สมเด็จพระราชกุมารท่านทรงพระนามพระราชาธิราช
กุมาร พระชนม์ ๕ พระพรรษา ขึ้นเสวยราชสมบัติได้ ๕ เดือน ศักราช ๘๗๖ ปีจอ
ฉศก (พ.ศ. ๒๐๕๗) พระไชยราชาธิราชเจ้า ซึ่งเป็นราชวงศ์สมเด็จพระรามาธิบดี
คิดประทุษร้ายจับพระราชาธิราชกุมารสำเร็จโทษเสีย สมเด็จพระไชยราชาธิราชได้
เสวยราชสมบัติ

และฉบับพันจันทนุมาศว่า “สมเด็จพระกุมารท่านได้เสวยราชสมบัติ ศักราช
๘๗๖ ปีจอ ฉศก (พ.ศ. ๒๐๕๗) สมเด็จพระราชกุมารท่านถึงแก่พิราลัย สมเด็จพระ
ไชยราชาธิราชเจ้าได้ราชสมบัติ”

(๒) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๐๐ จอศก”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “วัตชีเชิง”

(๔) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ถึงเดือน ๑๑ เสด็จไปเชียงใหม่”

(๕) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๐๗ มะเส็งศก”

เป็นแม่ทัพยกพลออกตั้งทัพไชยค่ายกลางบาลวันเสาร์ ชน ๑๕ ค่ำ เดือน ๗^(๑) จึงยกทัพหลวงจากทัพไชยไปตั้งเมืองกำแพงเพชร ณ วันอาทิตย์ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๗^(๒) ยกทัพไปตั้งเมืองเชียงใหม่ของแล้วยกไปตั้งเมือง เชียงใหม่ ครั้น ณ วันอาทิตย์ ชน ๔ ค่ำ เดือน ๘ เสด็จยกพยุหยาตรา ทัพหลวงกลับมายังพระนครศรีอยุธยา อยู่ ณ วันพุธ ชน ๔ ค่ำ เดือน ๓ เกิดเพลิงไหม้ในพระนคร แต่ท่ากลาโหมลงไปตั้งพระราชวังท้ายท่อ ทลาคยอก^(๓) ลมหอยเอาลูกเพลิงไปตกลงทะเลแสงแสง ให้มีลามลง ไปฆ่าของโรงครามระไกรสามวันจึงดับ มีบัญชาขึ้นเรือนศาลากุฎิพระวิหาร ให้มีแสนห้าสิบเรือน^(๔)

ศักราช ๘๘๘^(๕) ปีจอ อัฐศก ณ วันอาทิตย์ ชน ๑๑ ค่ำ เดือนยี่ สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า เสด็จยกพยุหยาตราทัพไปเมืองเชียงใหม่ คำรัสให้พญาพิชัย โลกถ้อพล๒หมื่นเป็นกองหน้า เสด็จยกพยุหแสนยา กรรอันแรมไปโดยระยะทาง ๑๒ เว้นถึงเมืองกำแพงเพชร เสด็จประทับ แรมอยู่ ๑๕ เว้น ครั้น ณ วันพฤหัสบดี ชน ๖ ค่ำ เดือน ๓ เสด็จตั้งทัพไชย ถึง ณ วันเสาร์ ชน ๘ ค่ำ เดือน ๓ จึงยกทัพหลวงเสด็จจากทนน ครั้น ณ วันศุกร์ ชน ๑๓ ค่ำ เดือน ๔^(๖) ทัพเมืองลำพูนไชย ถึง ณ วัน

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า วันเสาร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ

(๒) „ „ วันอาทิตย์ เดือน ๗ แรม ๑๔ ค่ำ

(๓) „ „ ท้ายท่าทลาคยอก

(๔) ฉบับหลวงประเสริฐว่า หมื่นห้าสิบเรือน

(๕) „ „ ศักราช ๘๐๑ มะเส็งศก

(๖) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ ได้เมืองลำพูนชัย ถึง ณ วันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ได้เมืองเชียงใหม่ ณ วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ บังเกิดอุบาทว์นิมิต”

จันทร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๔ ไต่เมืองเชียงใหม่ ณ วันศุกร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
เดือน ๔ บังเกิดอุบาทว์นิมิต เห็นโลหิตตกอยู่ ณ ประตูบ้านแลเรือน
ชนทั้งปวงในเมืองนอกเมืองตกตำบล ครั้น ณ วันจันทร์ แรม ๑๔ ค่ำ
เดือน ๔ เสกเจยกพยุหยาตราทูลพลวงจากเมืองเชียงใหม่มายังพระนคร
ศรีอยุธยา

ศักราช ๘๘๕^(๑) ปีกุน นพศก เสกเจ็สวรรณคต ณ มัชฌิมวิถิ
ประเทศ มขมนตริเชิญพระศพเข้าพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระ
ไชยราชาธิราชเจ้าเสกเจ็ยในสิริราชมโหศวรย์ ๑๔ พระพรรษา มี
พระราชโอรสสองพระองค์ พระราชโอรสผู้พี่ทรงพระนามพระยอดฟ้า^(๒)
พระชนม์ไ้ ๑๑ พระพรรษา พระโอรสผู้น้องทรงนามชื่อพระศรีสิน
พระชนม์ไ้ ๕ พรรษา ครั้นถวายพระเพลิงพระไชยราชาแล้ว ฝ่าย
พระเจ้ายรราชางเป็นเชอพระวงศ์สมเด็จพระไชยราชานัน จึงดำริว่า
ครั้นกูจะอยู่ในฌราวาสบัน เห็นภัยจะบังเกิดมีเป็นมั่นคง ไม่
เห็นสิ่งใดที่จะเป็นทพงไ้ เห็นแต่พระพทธศาสนาแลผ้ากาสาหวปลัศร์
อันเป็นธงชัยแห่งพระอรหัต จะเป็นทพานกพนภยอชัวันตราย ครั้น
ดำริแล้วก็ออกไปอุปสมบทเป็นพระภิกษุภวอยู่ ณ วัดราชประดิษฐาน
ฝ่ายพระสมณพราหมณาจารย์ มขมนตริกัวราชนักปราชญ์บัณฑิต
โหรราชครูสุโมสรวร้อมกันประชุมเชิญพระยอดฟ้า พระชนม์ไ้
๑๑ พระพรรษา เสกเจ็ผ่านพิภพถวัลยราชประเวณสืบศรีสุริยวงศ์อยุธยา

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๐๘ มะเมียศก

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาเรียก พระแก้วฟ้า ทุกแห่ง

ต่อไป แลนางพญาแม้อยู่หัวศรีสุทธานทรผู้เป็นสมเด็จพระชนนีช่วย
 ทำนุปกครองราชการแผ่นดิน ในขณะแผ่นดินไหว

ศักราช ๘๕๐^(๑) ปีชวด สัมเรทธิศก ๗ วันเสาร์ ขึ้น ๕ ค่ำ
 เดือน ๕ สมเด็จพระเอกทัศเสด็จออกสนามพร้อมด้วยหม่อมหม่อมมาตย์
 มนตรีเฝ้าพระบาทยุคลเป็นอันมาก ดำรัสสั่งให้เอาช้างมาบำรุงงักัน
 บังเกิดทจฺรติมิตางาช้างพญาไพน้หักเป็นสามท่อน ครั้นเพลาค่ำช้างต้น
 พระฉัททันต์ไหลร้องเป็นเสียงคนร้องไห้ ประการหนึ่งประทุไพชยนต์ร้อง
 เป็นอุยาทว ครั้นอยู่มานางพญาแม้อยู่หัวศรีสุทธานทรเสด็จไปประพาสเล่น
 ณ พระที่นั่งพิมานรัตยา หอพระข้างหน้า ทอดพระเนตรเห็นพันบุตร
 ศรีเทพเฝ้าหออพระ ก็มีความเสน่หารักใคร่พันบุตรศรีเทพ จึงสั่งสาวใช้
 ให้เอาเมี่ยงหมากห่อผ้าเช็ดหน้าไปพระราชทานพันบุตรศรีเทพจวบแล้ว
 รู้ชดาสัยว่านางพญามีพระทัยยินดีรักใคร่ พันบุตรศรีเทพจึงเอาดอก
 จำปาส่งให้สาวใช้เอาไปถวายแก่นางพญา ๗ ก็ยังมีความกำหนัดในพัน-
 บุตรศรีเทพเป็นอันมาก จึงมีพระเสาวนีย์สั่งพญาราชนิกได้ว่า พันบุตร
 ศรีเทพเป็นข้าหลวงเดิมให้เอามาเป็นขุนชินราชรักษาหออพระข้างใน
 ให้เปลี่ยนขุนชินราชออกไปเป็นพันบุตรศรีเทพรักษาหออพระข้างหน้า
 ครั้นพันบุตรศรีเทพเป็นขุนชินราชเข้าไปอยู่รักษาหออพระข้างในแล้ว นาง
 พญาภิเษกปลุกสมภารสังวาสกัยด้วยขุนชินราชมาช้านาน แล้วดำริจะเอา
 ราชสมบัติให้สิทธิแก่ขุนชินราช จึงตรัสสั่งพญาราชนิกได้ว่าให้ทั้งขุน

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๑๐ วอกศก

ชินราชเป็นขุนวรรวงศาธิราชให้ปลุกจวนอยู่ริมศาลาสารบัญชี่ให้พิจารณา
 เลขสังกัดผสมพันหวังจะให้กำลังมากขึ้น แล้วให้เอาเตียงที่นอนเป็น
 ราชอาสน์ไปตั้งไว้ข้างหน้าสำหรับขุนวรรวงศาธิราชนั่ง เพื่อจะให้ขุนนาง
 ทั้งปวงอ่อนน้อมยำเกรง แล้วนางพญาสั่งให้ปลุกจวนให้ขุนวรรวงศา
 ธิราชว่าราชการ ณ ประตุนิรมิตันหมัน อยู่มาพญามหาเสนาพยพญา
 ราชภักดีจึงพูดว่า เมื่อแผ่นดินเป็นทรยศดังนี้ เราจะคิดประการใด
 ครั้นรุ่งขึ้นนางพญาร่ำว่าพญามหาเสนาพกกับพญาราชภักดี จึงสั่งให้หา
 พญามหาเสนาเข้าเฝ้าที่ประตุนิรมิตัน ครั้นเพลาค่ำพญามหาเสนากลับออก
 ไปมีผู้แต่งพญามหาเสนาลี้ลวง เมื่อจะใกล้สิ้นใจ พญามหาเสนาจึงว่า
 เมื่อเราเป็นดังนี้แล้ว ผู้อยู่ภายหลังจะเป็นประการใดเล่า ขณะนั้น
 นางพญาแม่อุทัยศรีสุตจางันท์มีครรภ์ด้วยขุนวรรวงศาธิราช จึงมีพระ
 เสาวนีย์ศรีสุตจางันท์ช่วยหม่อมขมนศรีทั้งปวงว่า พระยอดฟ้าโอรสเรา
 ยังเยาว์นักสารวันแต่จะเล่น จะว่าราชกิจการแผ่นดินนั้นเห็นเหลือ
 สติปัญญาสัก อนึ่ง หวังเมืองฝ่ายเหนือเล่า ก็ยังมีปรกคิจะไว้วางแก่
 ราชการมิได้ เราคิดจะให้ขุนวรรวงศาธิราชว่าราชการแผ่นดิน กว่า
 ราชบุตรเราจะจำเริญวัยขึ้นจะเห็นประการใด ท้าวพญามุขมนตรีวิพระ
 ษัฒมาสัย ก็ทูลว่าซึ่งศรีสุตจางันท์ไปรคมานี้ควรอยู่แล้ว นางพญาจึงมีพระ
 เสาวนีย์ศรีสุตจางันท์สั่งปลัดวังให้เอาราชยานแลเครื่องสูงแพรสังขกับขัตติยวงศ์
 ออกไปรับขุนวรรวงศาธิราชเข้ามาในพระราชนิเวศมนเทียรสถาน แล้ว
 ทั้งพระราชพิທີราชาภิเษก ยกขุนวรรวงศาธิราชขึ้นเป็นเจ้าพิภพกรุงเทพ

ทวารวดีศรีอยุธยา จึงเอนายเงินผ่องขุนรวงศาธิราชบ้านอยุธยาโลก
เป็นมหาอุปราช แล้วขุนรวงศาธิราชผู้เป็นเจ้าแผ่นดินศรีอยุธยา
นางพญาว่า ขันชากราชการผู้ใหญ่น้อยรักเราข้างข้าง หัวเมือง
เหนือทั้งปวงก็บังเกรงทางกระตือรือร้น เราจึงจะให้หาลงมาผลัดเปลี่ยน
เสียใหม่ จึงจะรักภักดีต่อเรา นางพญาก็เห็นด้วย ครั้นรุ่งขึ้นเสด็จออก
ขนนางสังสมหมายกให้มัตราชนไปหาเมืองเหนือ ๗ เมืองลงมา

ครั้นศักราช ๘๘๑^(๑) ขุนล เอกศก วันอาทิตย์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘
ขุนรวงศาธิราชเจ้าแผ่นดินก็กับแม่อยู่หัวศรีสุทนต์ให้เอาพระยอก
ฟ้าไปประหารชีวิตเสีย ณ วัดโคกพญา แต่พระศรีสินน้องชายพระชนม
ไต่เจ็ดพรรษานั้นเลี้ยงไว้ สมเด็จพระยอกฟ้าอยู่ในราชสมบัติหนึ่งกับ
สองเดือน ฝ่ายขุนพิเรนเทพขอพระวงศ์กับขุนอินเทพ^(๒) หมั้นราช
สเนหา หลวงศรียศบ้านลานตากฟ้า ๔ คนไว้ใจกันเข้าไปในทูลแล้ว
ปรึกษากัน ว่าเมื่อแผ่นดินเป็นทุรยศดังนี้ เราจะละไว้ทำไม ควร
จะกำจัดเอาตัวขุนรวงศาธิราชประหารชีวิตเสีย ขุนอินเทพหมั้นราช
สเนหาหลวงศรียศจึงว่า ถ้าเราทำสำเร็จแล้วจะเห็นผู้ใดเล่าที่จะยกย่อง
ครองพระราชฐานสืบไป ขุนพิเรนเทพจึงว่าเห็นแต่พระเทียบราชา
ที่ขวชอยนั้นจะเป็นเจ้าแผ่นดินไต่ ขุนอินเทพ หมั้นราชสเนหา
หลวงศรียศจึงว่า ถ้าเช่นนั้นเราจะไปเฝ้าพระเทียบราชาปรึกษาให้เธอ
จะไต่ทำด้วยกัน แล้วขุนพิเรนเทพ ขุนอินเทพ หมั้นราชสเนหา

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๑๐ วอกศก

1548 10.

(๒) คำว่า ขุนพิเรนเทพและขุนอินเทพ ในฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพิมพ์
นุมาศเป็น “ขุนพิเรนทรเทพและขุนอินทรเทพทุกแห่ง”

หลวงศรียศ ก็พากันไปยังวัดราชประดิษฐาน เข้าไปเฝ้าพระเทียร
 ราชานมัสการ จึงแจ้งความว่าทุกวันนี้แผ่นดินเกิดทรยศ ข้าพเจ้า
 ทั้ง ๔ คนคิดจะจับชนวรวงศาธิราชฆ่าเสีย แล้วจะเชิญพระองค์ลา
 พระผนวชขึ้นครองสิริราชสมบัติจะเห็นประการใด พระเทียรราชา
 ก็เห็นด้วย

ฝ่ายชนอินเทพ หมั้นราชเสน่หา หลวงศรียศ จึงว่าเราคิดการ
 ทั้งนี้เป็นภาระใหญ่หลวงนัก จำจะไปอธิษฐานเสี่ยงเทียนเฉพาะพระพักตร์
 พระพุทธปฏิมากรเจ้า ขอเอาพระพุทธรูปเป็นที่พำนัก ให้ประจักษ์แจ้งว่า
 พระเทียรราชากรพระด้วยบุญบารมีจะเป็นที่ศาสนาปล้ำภักดิ์ ปกป้องอาณา
 ประชาราษฎรไว้หรือมิได้ประการใดจะใดก็แจ้ง พระเทียรราชาก็เห็นชอบ
 ด้วย ชนพิเรนเทพจึงว่า เราคิดการใหญ่หลวงถึงเพียงนี้ อนึ่งก็ไต่
 เตรียมการไว้พร้อมแล้ว ถ้าเสี่ยงเทียนมีสมดังเจตนาจะมีสืบสวัสดิ
 มงคลไปหรือ ถ้าไม่เสี่ยงเทียน ตกจะไม่ทำหรือประการใด ว่าแล้ว
 ต่างคนต่างก็ไป ครั้นค่ำลงวันนั้น ฝ่ายชนอินเทพ หมั้นราชเสน่หา
 หลวงศรียศ พระเทียรราชาชักชวนกันพนันเทียน ๒ เล่ม ขึงหนักเท่า
 กัน ค่ายใสนั้นนับเส้นเท่ากัน เล่มเทียนสั้นยาวเสมอกัน แล้วก็พากัน
 ไป ฅอโยสถวัดป่าแก้ว ฝ่ายพระเทียรราชากราบถวายนมัสการพระ
 พุทธปฏิมากรเจ้าโดยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วจึงกระทำเสี่ยงวจีส์จา
 อธิษฐานว่า ปางเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า เสด็จยังสถิต
 เทียบไพร่พลตั้งอยู่ ย่อมยังโลกอันมีความวิมุติให้บริสุทธิ์สิ้นสงสัย

ด้วยพระญาณทัฬหญาณ ครั้นพระพุทธรองค์เสด็จเข้าสู่พระมหาปรินิพพาน
ก็ยังมีทรงมหากุณาประคิณฐานพระเจดีย์ทั้ง ๕ คือรูปพระปฏิมากร
พระมหาโพธิ พระสถูป พระชินธำมตุ พระไตรปิฎกไว้สนองต่างพระพุท
ธองค์เป็นที่พึ่งสัจจโลกอันเกิดมาภายหลังเป็นความสัจย์แห่งข้าพระพุท
ธิเจ้าคณะ ประการหนึ่งข้าพระพุทธิเจ้าคึกจะไถ่ราชสมบัติครั้งนี้ด้วยโลกีย
จิตใคร่เป็นใหญ่ได้จักแฉกงานกิจให้สถิตอยู่ในยุดิธรรม จะได้เป็น
ที่พึ่งพำนักในนิกรราชบรรพชิต ให้มีสขสมบรมตามบรรณราชประเวณี
เป็นความสัจย์แห่งข้าพระพุทธิเจ้าคณะถว้นคำรบสอง แลยังมีความ
สงสัยอยู่จักสมลุดังมโนรถแลหรือ หรือมีสมลุดประการใดมิได้แจ้ง
ข้าพระพุทธิเจ้าขอพระบรมคณาภาพพระมหาเจดีย์ฐานเจ้าทั้งห้า มีพระ
พุทธิปฏิมากรเจ้าเป็นอาทิ อันพระพุทธรองค์ทรงประคิณฐานไว้ต่างพระองค์
แล้วจึงสั่งจาณฐาน^(๑) ทั้งสองสัจจแห่งข้าพระพุทธิเจ้า จึงเป็นที่พำนัก
ศักดิ์ความสงสัย ข้าพระพุทธิเจ้าจะกระทำสัจเสวยเทียบของข้าพระองค์
เล่มหนึ่ง ของขุนวรวงศาธิราชเล่มหนึ่ง ถ้าข้าพระองค์จะสมลุดมโนรถ
ความปรารถนา ด้วยบุญญาธิการ ไบราณแลปัจจุบันกรรมควรจะได้
มหาเศรษฐีตรัสถามรัฐธิปไตย อันจะได้รางวัลทรมคชเชษฐเป็นจุลาจล
แห่งสมณพราหมณ์ เสนาบดีไพร่ฟ้าประชาราษฎรได้ความเดือดร้อนแล
ได้เป็นมหาอรรค ทาน ทายก อุปถัมภก พระบรมพุทธิ ศาสนาใน วรราช
ศวรย์สืบไป ขอให้เทียบขุนวรวงศาธิราชกับก่อน ถ้ามีสมลุดังมโน

(๑) ฉบับพื้นจินตนาภาว่า “แล้วจึงสั่งจาณฐาน...”

รุดความปรารถนาแล้ว ขอให้เทียบข้าพระองค์กับก่อน ขอพระบรมคุณา
 นาภาพแลความสัถย์ทั้งสอง แห่งข้าพระพุทธเจ้าจงมาตักความสงสัย
 ให้ปรากฏตามเสียงวิสัถยญาณอันข้าพระพุทธเจ้าอุทิศเทียบสองเล่ม
 นั้นเป็นพุทธสักการบูชาแลเสียงกระทำด้วยสักกัจริยคุณอัน
 ฐานเสร็จแล้ว ก็ยกเทียบทั้งสองเล่มนั้นเข้า ฝ่ายชนพิเรนเทพไปถึง
 เห็นเทียบชนวรวงศาธิราชยาวกว่าเทียบพระเทียรราชาภิเษกจึงว่าห้าม
 มิให้ทำสัชนิทำเล่าก็คายชานหมากคืบทั้งไป จะไต่ตังใจทั้งเอาเทียบ
 ชนวรวงศานั้นหามิไค้ เป็นศกนิमितเหตุพอไปต้องเทียบชนวรวงศาธิราช
 คืบลง คนทั้ง ๕ ก็ยังเกิดโสมนัสยิ่งนัก ขณะนั้นมีพระสงฆ์องค์
 หนึ่งครองไตรจีวรครบถือนิตยภัตร เติบเข้าไปในพระอุโบสถให้พรว่า
 ท่านทั้งนี้จะไต่สำเร็จมโนรุดความปรารถนาเป็นแท้ ทั้ง ๕ คนก็มีสการ
 รัยพร พระสงฆ์นั้นกลับออกมาอีกหายไป ต่างคนก็ต่างกลับมายังที่อยู่
 ครั้นประมาณ ๑๕ วัน กรมการเมืองลพบุรีบอกลงมาว่าข้างปลายสง
 ๖ คอกมันว^(๑) หูหางสรรพทนต์ลักษณะตึกโหล่ง สมุหนายกกราบทูล
 ตรัสว่าเราจะขึ้นไปจับ อยู่อีก ๒ วันจะเสด็จ แล้วสั่งให้มัตราขึ้นไปให้
 กรมข้างจับเสียเถิด ครั้นอยู่มาประมาณ ๗ วันโหล่งชักปีกเถื่อนเข้า
 มาทางวัดแม่นางปลื้มเข้าเพนียดวัดชอง สมุหนายกกราบทูล ตรัสว่า
 พรุ่งนี้เราจะไปจับ ครั้นเพลาค่าชนพิเรนเทพจึงส่งหมื่นราชเสน่หานอก

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สูง ๖ คอก ๔ นิ้ว”

ราชการให้ออกไป คอย ทำร้าย มหาอปราชยา^๑อยู่ที่ท่าเสา^(๑) สักแล้วพอ
 พญาพิชัย พญาสุวรรณคโลกลงมาถึง ขุนพิเรนเทพจึงให้ไปบอกโดย
 ความลับ พญาพิชัย พญาสุวรรณคโลกก็ตั้งใจไปอยู่^๑ที่คลองบาง
 ปลาหมอกกับควั้ยขุนพิเรนเทพ หลวงศรียศ หมั้นราชเส่นหาในราชการ
 ขีเรือคนละลำ พลพายมีสาตราวุธครบมือ ฝ่ายหมั้นราชเส่นหานอก
 ราชการ^๑ดอยขึ้นไปแอบคอยอยู่ ทำอาการคางหนึ่งทนายเลือกครั้นเห็น
 มหาอปราชยาซึ่งจะไปเพี้ยศ หมั้นราชเส่นหา^๑ก็ยิงธุมหาอปราชยา
 ตกข้างลงตาย ครั้นเช้า^๑ครั้น ขุนวรวงศาธิราชกับแม่อยู่หัวศรีสุทาจันทร
 แลราชบุตรซึ่งเกิดด้วยกัน^๑ ทั้งพระศรีสินก็ลงเรือพระที่นั่งลำเดียวกัน
 มาตรงคลองสระบัว ขุนอินเทพก็ตาม^๑ประจำมา ฝ่ายขุนพิเรนเทพ
 พญาพิชัย พญาสุวรรณคโลก หลวงศรียศ หมั้นราชเส่นหาในราชการ^๑ครั้น
 เห็นพระที่นั่งชนมากพร้อมกันออกสีกัด ขุนวรวงศาธิราชร้องไปว่าเรือ
 ไครตรงเข้ามา ขุนพิเรนเทพร้องตอบไปว่า กูจะมาเอาชีวิต^๑ทั้งทั้งสอง
 ฝ่ายขุนอินเทพ^(๒) ก็เร่งให้พายรีบกระหนาบเรือ^๑ทั้งชนมา แล้วช่วยกัน
 เข้ากลุมุมจับขุนวรวงศาธิราชกับแม่อยู่หัวศรีสุทาจันทร แลบุตรซึ่ง
 เกิดด้วยกันนั้นฆ่าเสีย แล้วให้เอาศพไปเสียบประจานไว้ ณ วัคแรง
 แต่พระศรีสินนั้นเอาไว้ ขุนวรวงศาธิราชอยู่ในราชสมบัติ ๕ เดือน

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “อยู่ที่ท่าเสา”

(๒) ,, ,, ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพ

(๑๕) รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช

ขุนพิเรนเทพ ขุนอินเทพกษัย ขุนนาง ทั้งปวง กลับเข้า มาปรึกษา พระราชวัง
ฝ่ายขุนพิเรนเทพจึงให้หลวงราชินิกุล พระรัชมณฑิยร แลเจ้าพนักงาน
งานทั้งปวงเอาเรือพระที่นั่งไชยสพพรรณหงส์ไปยังวัดราชประดิษฐฐาน อัญ
เชิญพระเทียรราชาให้ปฏิวัติณลาผนวช แล้วเชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งไชย
สพพรรณหงส์ ลงการ ประทับ ด้วยเครื่อง มยุรฉัตรพัด โบกงามรมาศทาศ
ด้วยเรือคิงกันแห่เป็นขบวนแน่นโดยชลมารควิดิ เสด็จถึงประทับณวน
น้ำแล้วเชิญเสด็จเข้าสู่พระราชวัง ครั้นได้มีหมายหุกิจวารศฤกษ์พิไชย
ศฤกษ์ จึงประชุมสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะคามวาสีอรัญวาสี
มชมาศยามนตรีกระวีไโหรราชครู หม่อมพราหมณ์ปโรหิตาจารย์โกโหม
อานอัครเวทวิสณมณตร์ พร้อมทั้งพุทธจักรอาณาจักรมอญเครื่องเบญจ
ราช กกชภักดิ์ ถวาย อภิเษโกท กะมร ธารา ปรายดาภิเษก ถวาย ราช
ประเพณีสืบศรีสุริยวงศ์กษัตริย์ ดำรงแผ่นพิภพมณฑลเสมาอาณาจักร
กรุงเทพ ทวาราวดี ศรีอยุธยามหาลิลกภพพรตน์ราชธานี ขั้วมัย อุดม
พระราชนิเวศมหาสถานสืบไป ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้า^(๑) ฝ่ายขุนพิเรนเทพจึงพาเอาตัวพระศรีสินไปถวายสม
เด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ทรงพระมหากรุณาการณภาพ
เลียงพระศรีสินไว้ ครั้นรุ่งขึ้นจึงเสด็จออกหม่อมมาศยามนตรีทั้งปวง
พร้อมแล้ว ตรัสปรึกษาคความชอบขุนพิเรนเทพ ขุนอินเทพ หม่อมราช

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๑๐ วอศศก

เสนาหา หลวงศรีศบัยบ้านตานตากฟ้า ๔ คนนี้เป็นปฐมคิติก แลพระหลวง
 ขุนหมื่นหวเมืองทงปวงเป็นผู้ช่วยราชการ พระมหाराชครูทง ๔ เสด็จ
 พระธรรมณูหอหลวงมาปรึกษาความชอบ เอาบำเหน็จทรงเจ้ามหา
 เสนาบดี^(๑) รับพระอินทราชาเข้ามาแต่เมืองสพรรณบุรี เข้าพระราชวัง
 ได้ เอามาเปรียบในบาเหน็จนั้นพระราชทานลกสนมองค์หนึ่ง เจียกทองคำ
 หนึ่ง พานทองคำหนึ่ง เทียนทอง กระจกนหย่น เสด็จยังงา เสด็จยังกลีบขี้
 เอาคำปรึกษากราบบังคมทูล ทรงพระคำรัสว่าอันนัก คน ๔ คน
 เอาชีวิตแลโคตร^(๒) และความชอบไว้ในแผ่นดิน แล้วตรัสว่า ขุน
 พิเรนเทพเล่าบิดาเป็นพระราชวงศ์พระร่วง มารดาไซ้เป็นพระราชวงศ์
 แห่งสมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า ขุนพิเรนเทพปฐมคิติก เอาเป็น
 สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า ให้รับพระราชบัญชาทรงครองเมือง
 พิษณุโลก จึงตรัสเรียกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระสวสดีธิราช^(๓) ถวาย
 พระนามชื่อพระวิสุทธิกษัตริย์ เป็นตำแหน่งพระอัครมเหสีเมืองพระ-
 พิษณุโลก เครื่องราชอาภรณ์ให้ตั้งตำแหน่งศักดิ์ฝ่ายทหารพลเรือนเรือ
 ไชยพันคำ พันแดงคู่หนึ่ง แลเครื่องราชกกุธภัณฑ์ให้สมเด็จพระมหา-
 ธรรมราชาธิราชเจ้าทรงขึ้นไป เอาขุนอินเทพเป็นพญาศรีธรรมโศกราช
 พระราชทานลกพระสนมองค์หนึ่ง เจียกทองคำหนึ่ง เทียนทอง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เจ้ามหาเสนาบดี” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เจ้า
 พระยามหาเสนาบดี”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “แลความชอบ...”

(๓) ,, ,, ว่า “พระสวสดีธิราชดา”

กระบี่กระบอง เสด็จยังงา เสด็จยังกลีบขี้หวี่ เศวตสูง

เอาหลวงศรีวิชัยเป็นเจ้าพญามหาเสนาบดี เอาหมื่นราชเสน่หา
เป็นเจ้าพญามหาเทพ พระราชทานลกพระสนมแลเศวตสูง เศวต
ทอง เสด็จยังงา เสด็จยังกลีบขี้หวี่ เจ้าพญามหาเสนา เจ้าพญามหาเทพ
เหมือนกันกับเจ้าพญาศรีธรรมโศกราช หมื่นราชเสน่หาออกราชการ
ทั้งหมื่นมหาอุปราชากว้างตายนั้น ปรนยาเห็นใจให้เป็นเจ้าพญาภักคินชิต
เจ็ดทองซ้ายขวา กระบี่กระบอง เสด็จยังงา เศวตสูง พระราชทานลกพระสนมเป็น
ภรรยา ฝ่ายพญาพิชัย พญาพิชัยโลก [สวรรคโลก] นั้นพระราช
ทานปรนยาเห็นใจไปทูลให้เป็นเจ้าพญาพิชัย เจ้าพญาสวรรคโลกพระราชทาน
เจ็ดทองซ้ายขวา กระบี่กระบอง เสด็จยังงา พระหลวงชนหมื่นนอก
นั้นพระราชทานปรนยาเห็นใจความชอบโดยอนกรมลำดับ แล้วสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงพระราชทาน^(๑) คำรัสสาขานไว้ว่ากษัตริย์พระองค์ใดได้
ครองพิภพภายหลัง อย่าให้กระทำ^(๒) ญาติพี่น้องพวกพงศ์สมเด็จ
พระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า แลเจ้าพญาศรีธรรมโศกราช เจ้าพญา
มหาเสนา เจ้าพญามหาเทพให้โลหิตตกลงในแผ่นดิน ถ้ากษัตริย์พระ
องค์ใดมิได้กระทำตามเราสาขานไว้ อย่าให้กษัตริย์พระองค์นั้นคงอยู่
ในเศวตฉัตร ครั้นนั้นได้ช้างเผือกอีกข้างหนึ่ง^(๓)

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ } ว่า “แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำรัส
ฉบับพระราชหัตถเลขา } สาขานไว้ว่า...”

(๒) ,, ,, ว่า “อย่าให้กระทำร้ายแก่...”

(๓) ,, ,, ไม่มีความว่า “ครั้งนั้นได้ช้างเผือกอีกข้างหนึ่ง”

ขณะเมื่อแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาเป็นทุรยศก็ปรากฏขึ้นไปกรุง
หงสาวดี สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งประพาศใหญ่ไปว่า สมเด็จพระ-
ไชยราชาธิราชเจ้าแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาสวรรคตแล้ว เสนาบดียก
พระขอมฟ้าราชกุมารพระชนม์ ๑๑ ขวบขึ้นครองราชสมบัติ แม้อยู่หัว
ศรีสทิงขันธ์มารดาพระขอมฟ้ากระทำราชการสามัคคีรสสังฆวาสด้วยชน-
ชินราช ให้มาพระขอมฟ้าเสวยกษัตริย์ราชชนผ่านพิภพทรงทวารวดี
ศรีอยุธยา เสนาพศุภมาตย์มีความพิโรธเคืองแค้นคิดกันฆ่าชนชิน
ราชแลแม้อยู่หัวศรีสทิงขันธ์เสีย แผ่นดินเป็นกลาง สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีทรงพระดำริว่า ถ้าพระนครศรีอยุธยาเป็นดังนี้จริง เห็นว่าชอบ
ชัณฐเสมา^(๑) แลเสนาพศุภมาตย์ทั้งปวงจะกระทำความผิดก็มีปกติ
ถ้ายกกองทัพไปโจมตีเขาเห็นจะได้พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย ทรง
ดำริแล้วก็ตรัสให้จัดพลทหารรบ ๓ หมื่น ช้างเครื่อง ๓๐๐ ม้า ๒๐๐๐
เสร็จ^(๒) สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ยกทัพพร้อมมาโดยทางด่านพระเจดีย์
๓ องค์ ต่เมืองกาญจนบุรี จัปไต้กรมการถาม^(๓) ว่าพระนครเป็นกลาง
ก็จริงแต่กับคนพระเกียรติราชาได้ครองราชสมบัติ เสนาพศุภมาตย์แล
หัวเมืองทั้งปวงเป็นปรกติพร้อมมูลอยู่แล้ว^(๔) สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “เห็นว่าหัวเมืองขอบขันธเสมา
และเสนาพศุภมาตย์...”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เศษ”

(๓) “ ” และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “จับได้กรมการถามให้การ
ว่า...”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “...และหัวเมืองทั้งปวงพร้อมมูลเป็นปกติกันแล้ว”

ตรัสว่าไต่ลวงเกินมาถึงนี้แล้วจะกลับเสียนั้นดูไม่มีเกียรติยศเลย จำจะเข้าไปเหยียบย่ำให้ถึงซานเมืองพอเห็นพระนครแล้วจะกลับ แล้วประการหนึ่งจะได้คุมมือทหารกรุงศรีอยุธยาผู้ใดจะออกมาจับทัพเราบ้าง แล้วก็ยกไปตีเอาเมืองสุพรรณบุรี แล้วเดินทัพมุ่งเข้าท่าย่ำโมก ข้ามพลเข้าไปตั้งค่ายหลวงค่ายลุมพลี ๗ วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ (๑) ศักราช ๘๕๒ ปีชวาลโทศก ขณะนั้นมีหนังสือเมืองสุพรรณบุรีบอกราชการเข้าไปถึงกรุง พอที่พระเจ้าหงสาวดีก็ถึงทุ่งลุมพลีพร้อมกัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าตากพระทัย ตรัสให้เร่งพลนอกเมืองในมืองชนะรักษาหน้าที่เป็นกลางหล สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็อยู่ลุมพลี ๓ วัน (๒) พอทอดพระเนตรก็กำแพงพระนครศรีอยุธยาแลปราสาทราชมนเทียรแล้วก็เลิกทัพกลับไปกรุงหงสาวดีโดยทางมา

ขณะเมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพมานั้น ฝ่ายพญาละแวกรู้ว่าพระนครศรีอยุธยาผลัดแผ่นดินใหม่ ก็ยกทัพคุมมาตั้งเมืองปราจีนบุรี ค้ำยันไค้คนถามให้การว่าพระเพ็ชรราชาครองราชสมบัติเสนาบดีพร้อมมูลอยู่ พญาละแวกก็มีอาชยกเข้ามากวาดแต่ครัวอพยพชาวปราจีนบุรีแล้วกลับไปเมืองละแวก ครั้นพระเจ้าหงสาวดียกกลับไปแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า คิดแค้นแก่พญาละแวกว่ากรุงหงสาวดี

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขา ว่า "...๗ วันอังคาร ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนยี่ ศักราช ๘๕๒..."

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า 'ตั้งอยู่ ๓ วัน'

ภูหมื่นแล้วเมืองเขมรมาคหฺมื่นค้วยเล่า ถ้าวรชการฝ่ายหงสาวดีสังข
ลงเมื่อใด เราแก่แค้นให้จึงได้^(๑) แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ซ่อม
แซมกำแพงพระนครซึ่งชำรุดปรักหักพังให้มั่นคง โดยรอบคอบแล้วให้
สถาปนาที่พระตำหนักวังเป็นอุโบสถ แลสร้างพระวิหารอารามให้นาม
ชื่อวัดวังไชย อธิการให้ซ่อมพระนิกรมแล้วตรัสว่า เมื่อเราอุปสมบทนั้น
บิณฑบาตขึ้นไปป่าไทรป่าถ่านจนถึงป่าชมภู^(๒) อากฐ์ซึ่งขึ้นสารภาร
เป็นหลวงนั้น ในเถรเถรไปขอเขาเป็นกบฏยงหน้เด็ก

ศักราช ๘๕๓^(๓) ปีเถาะตรีศกเดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำ ทำการพระ-
ราชพิธีปลดมกรรม สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ท้ายล
ท่าแกง พระกรรมวาจาเป็นพฤตมียาศ พระพิเชษฐเป็นหัตถการย^(๔)
พระอินโทรเป็นธรรมการ

ศักราช ๘๕๔ ปีมะโรงจัตวาศก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้า ฟังข่าวราชการข้างกรุงหงสาวดีสังขอยู่ก็ตรัสให้เตรียม

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เราจะแก่แค้นให้จึงได้ แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ซ่อมกำแพงพระนครซึ่งชำรุดปรักหักพัง ให้มั่นคงโดยรอบแล้ว ให้สถาปนาที่
พระตำหนักวังเป็นพระอุโบสถ”

ส่วนฉบับพันจันทนุมาศว่า “เราจะแก่แค้นมันให้จึงได้ แล้วสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวให้ซ่อมแซมกำแพงนครซึ่งชำรุดปรักหักพังให้มั่นคงโดยรอบคอบแล้ว ให้
สถาปนาที่พระตำหนักวังเป็นพระอุโบสถ”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “...บิณฑบาตขึ้นไปป่าถ่านจนถึงป่าชมภู”

(๓) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๐๒ จอศก”

(๔) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เป็นอัญญาราย”

ทัชฌเพณีย ๕ หมัน ให้เกณฑ์หัวเมืองปากใต้เป็นทัพเรือ ให้พญา
เขาว์เป็นแม่ทัพ^(๑) พระศรีไชยศึกเป็นกองหน้า ถึง ๗ วันอาทิตย์ เดือน
ขึ้น ๖ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมง ๒ บาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จยก
กองทัพหลวงไปโดยทางม้าของ^(๒) ถึงเมืองสระแก้ว ฝ่ายทัพเรือไป
ปากน้ำพทไธมาศ เข้าคลองเชิงกระซมแลกองหน้าตั้งห่างเมือง ๑๐ เส้น
ทัพหลวงตั้งไกลเมือง ๑๕๐ เส้น ฝ่ายพญาสระแก้วเห็นจะบ้องเมืองมิได้
จึงให้มีศอกัษร แต่งเสนาบดีถือมากราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวในลักษณะนั้นว่า

ข้าพระองค์ผู้ครองกรุงกัมพูชาธิบดี ขอถวายบังคมมาแทบพระ-
บาทบังคมสมเด็จพระที่นั่งเกล้า พระองค์ผู้ทรงอิศรภาพ^(๓) เป็น
ขุนกรรเทพทวารวดีศรีอยุธยาหาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย
พระราชมหาสดาน ด้วยข้าพระองค์เป็นคนโมหิจมิได้คิดเกรงพระเดช
เดชานุภาพ แลยกทัพเข้าไปกวาดเอาชาวปรมาจีนบุรี อันเป็นข้าขอบ
ขัณฑสีมากรุงเทพมหานครมานั้นผิดหนักหนาอยู่แล้ว ขอสมเด็จพระ
ที่นั่งเกล้าได้โปรดคอกโทษานุโทษแก่ข้าพระองค์เถิด อย่าเพื่อยก-
พยุหิโยธาเข้าหักเมืองก่อนเลยยก ๓ วัน ข้าพระองค์จะแต่งเครื่องราช
บรรณาการออกไปถวาย ขอเป็นข้าพระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าไปทวาย

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ให้พระยาพะเยาเป็นแม่ทัพ”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ไปโดยทาง ม้าของ”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ผู้ทรงอิศรภาพ”

เท่ากัลปาวสาน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ทรงพระกรุณา
 ภาพแก่พญาละแวก ตรัสกำหนด^(๑) นายทัพนายกองให้จัดการซึ่งจะ
 เข้าหักเมืองโดยศุภอักษรพญาละแวก ครั้นถ้วนกำหนด ๓ วัน พญา
 ละแวกก็นำเครื่องราชบรรณาการกับนักพระสุโท นักพระสุทัน อันเป็น
 ราชบุตรออกเฝ้าทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นข้าพระบาท สมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิราชาธิราชก็สนความพิโรธ จึงตรัสแก่พญาละแวกว่า
 ท่านจงรักษาแผ่นดินกรุงกับบุชชาติโดยยุติธรรมราชประเพณีสืบมาแต่
 ในกาลก่อนนั้นเถิด แล้วพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่านักพระสุโท นักพระสุทันนี้
 เราจะขอไปเลี้ยงเป็นโอรส พญาละแวกมีอาชที่ระชัดใจ^๕ ก็โดย^(๒)
 บัญชาพระเจ้าอยู่หัว แล้วพญาละแวกก็ถวายบังคมลาไปเมืองจันท
 เครื่องราชูปโภคชายหญิงให้แก่ราชบุตรแล้วก็พามาถวายทูลฝาก
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ท่านอย่าวิตกเลยอนันตของท่านทั้งสองนัก
 เหมือนโอรสแห่งเรา พญาละแวกมีความยินดีนัก ให้เสนาบดีไปทอน
 ครวือพยพชาวปราจีนบุรีมาส่งยังค่ายหลวง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จ
 ยกกองทัพยกทัพเรือแลครวือพยพทั้งนั้น กลับมายังพระนครครวือพย
 จึงทรงพระกรุณาให้นักพระสุทันขึ้นไปครองเมืองสวรรค์โลก
 ศักราช ๘๘๕^(๓) ยี่มะเส็งเบญจศก ครั้นนั้นพระเจ้าอยู่หัวให้

(๑) ฉบับพันจันทมุททาคว่า “ตรัสกำหนดหาทัพนายกอง”

(๒) ,, ,, และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ก็ได้โดยบัญชาพระเจ้า
 อยู่หัว”

(๓) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๑๔ ขวดศก”

แปลงเรอแซ^(๑) เป็นเรอไชย แลเรอศรยะสัทวต่าง ๆ

ศักราช ๘๕๖^(๒) ปีมะเมียฉศก เดือน ๘ ทำการพระราชพิธี
มัญปสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ทำบถขันนาทบุริ

คักราช ๘๘๘^(๓) บิรมะเมสัปคคก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
 ไปวังข้างค่ายลางละมิง ไค้ข้างพลายพิง ๖๐ ข้าง อนึ่ง ในเดือน ๑๒
 นั้น ไค้ข้างเผือกพลายค่ายลกาญจนบุรี สูง ๔ ศอกเศษ ชื่อพระ-
 คเสนทโรคม^(๔) ครงนนมีข่าวมาว่าเมืองสระแวงเสียแก่ญวน สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวแจ้งว่า นักพระสัญญากรมการบเมืองสระแวง^(๕) เสียบิดา
 นักพระสุทิน นักพระสุโทแก่ญวนแล้วจำะให้ออกไปกำจัดเอาเมืองคืน
 ทรงพระกรุณาตรัสแก่มุขมนตรีว่าระออกไปเมืองสระแวงครงนี้ จะเห็น
 ใครที่จะเป็นแม่ทัพออกไป มุขมนตรี ปรึกษาร่วมกัน กราบทูลว่า
 เห็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอขุขตบุญธรรมทไปครองเมืองสวรรคโลกออกไป
 จะไค้เอาใจชาวสระแวง จึงมีพระราชกำหนดให้หาพระองค์สวรรคโลกลง

(๑) ฉบับพิมพ์จันทนุมาศว่า “เรือแซ่”

(๒) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ ศักราช ๙๑๕ นลศก เดือน ๗ ”

(๓) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๓๕๖ ขาลศก”

(๕) ฉบับพิมพ์จันทนุมาศว่า “ข้อคเชนทโรตม” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ให้ข้อพระคเชนทโรตม”

(๕) ฅบับพระรารชัฒลเลาว่า “นัฏพระสัฏฐาไปเอาองทัฬฅวน ฅกมารบเมือง
ละแวก...”

มาเผ่า^(๑) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าจะให้เจ้าเป็นแม่ทัพออกไป พระองค์สวรรคโลกกรายทูลว่าพระชนมหาร้ายถึงนาฏ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า มขมนครปรีชาพร้อมกันแล้ว ประการหนึ่งแผ่นดินกรุงกัมพูชาธิบคักเป็นของเจ้าอยู่จำระไป

ศักราช ๘๘๘^(๒) บัวออกชูศก เดือน ๑๒ พระองค์สวรรคโลกเป็นแม่กองถิพลสามหมื่น พระมหารามครถิอาญาสิทธิพระมหาเทพถิอวเวเวียน ฝ่ายทัพเรือพญาเขว^(๓) เป็นนายกองครังนนลมหัก ทัพเรือมิทันทัพขก ทัพขกใกล้ถึงระแวกแลพญารามลักษณชงเกณชเข้ากองทัพขกนั้นเข้าขกทัพในกลางคืน ทัพญวนแต่งรับเป็นสามาร^(๔) แลทัพพญารามลักษณแตกมาปะทะทัพใหญ่ ครังนั้นเสียพระองค์สวรรคโลกกัยคอข้างเสียข้างม่าวพลเป็นอนมาก^(๕)

ศักราช ๘๘๘^(๖) ปีระกานพศกวันอาทิตย์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ เกิดเพลิงไหม้ในพระราชวัง อนึ่ง เดือน ๓ นั้น ทำการพระราชพิธีอาภิยาภิเษกแลกระทำการพระราชพิธีอินทราภิเษกในพระราชวัง อนึ่ง

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “...เห็นแต่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ บัญธรรมที่ไปครองเมืองสวรรคโลก จึงโปรดให้มีตราให้หาพระองค์สวรรคโลกนั้นลงมาเผ่า”

(๒) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๘๘ มะโรงศก”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขา “พระยาพะเยา”

(๔) ,, ,, “ทัพญวนและเขมรแซกรับเป็นสามาร”

(๕) ,, ,, มีความต่อไปว่า “กองทัพก็กลับคืนพระนคร”

(๖) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๘๘ มะเส็งศก”

ในเดือน ๕ นั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าพระราชทาน
 สักตศกมหาทาน แลให้ช่างเผือกมึกของเชิงเงิน^(๑) สู่เท้าช่างเป็น
 เงิน ๑๖๐๐ ชั่ง ราชรถ ๗ เล่มเทียมด้วยม้าม้านางสำหรับเสมอรรถละ
 ๗ นาง อนึ่งในเดือน ๗ เสด็จไปวังข้างตำบลไตรภพพระ ใต้ช่าง
 พลายพังง ๖๐ ชั่ง

ศักราช ๕๐๒^(๒) ปีชวดโทศกเสด็จไปวังข้าง ตำบลวัดเกาะไค
 ใต้ช่างพลายพัง ๕๐ ชั่ง

ศักราช ๕๐๔ ปีชวดจัตวาศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปวัง
 ข้างตำบลไทรบ่อ ใต้ช่างพลายพัง ๗๐ ชั่ง

ศักราช ๕๐๕^(๓) ปีเถาะเบญจศก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรง
 พระดำริว่า ครึ่งก่อนเรายกทัพออกไปพระนครศรีอยุธยาพลแต่สามหมื่น
 ตำบลลุมพลี^(๔) หามผู้ใดมาปะทะมือไม่ แต่หากทว่าพลน้อยจะทำการ
 ข้างวันมิถุนัน ครึ่งนี้จะยกไปให้มากสืบเท่าที่เห็นจะได้พระนครศรีอยุธยา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “มีกรองเป็นเงิน...”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขา และ ฉบับพันจันทนุมาศ ว่า “ศักราช ๕๐๐ ปีจอ
 สัมฤทธิศก (พ. ศ. ๒๐๘๑) เสด็จไปวังข้างตำบลแสนตอ ใต้ช่างพลายพัง
 ๔๐ ชั่ง ศักราช ๕๐๒ ปีชวดโทศก (พ. ศ. ๒๐๘๓) เสด็จไปวังข้างตำบลวัด
 เกาะไค ใต้ช่างพลายพัง ๕๐ ชั่ง ศักราช ๕๐๔ ปีชวด จัตวาศก (พ. ศ. ๒๐๘๕)
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปวังข้างตำบลไทรบ่อ ใต้ช่างพลายพัง ๗๐ ชั่ง”

(๓) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๕๑๐ วอกศก”

(๔) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “ถ่วงเข้าตั้งถึงขานเมือง
 ตำบลลุมพลี”

อัยยยาเมื่อใด ให้สมเด็จพระมหารัชมหาราชเอาทัพเมืองเหนือทั้งปวง
เป็นทัพกระหนาบ แล้วตรัสให้พญาจักรีออกตั้งค่ายลุ่มพลีพลหมันห้าพัน
ถั่วในใส่เสื้อแครงหมวกแครง ฝ่ายพระมหานาคขวช้อยู่วัดกุฎีเขาทอง สึก
ออกรบทั้งค่ายกันทัพเรือ ทั้งค่ายแก้ววัดกุฎีเขาทองวัดป่าพลีพรรคพวก
สมกำลังญาติโยม ทาสชายหญิงของมหานาคช่วยกันชุกคนนอกค่าย
กันทัพเรือ จึงเรียกว่าคลองมหานาค เจ้าพญามหาเสนาถอยพลหมัน
หนึ่งออกตั้งค่ายบ้านคอกไม้ข้อมท้องนาหันตราพลีใส่เสื้อเขียวหมวกเขียว
พญาพระคลังถอยพลหมันหนึ่งตั้งข้อมท้ายคอก พลีใส่เสื้อเหลืองหมวก
เหลือง พระสุนทรสงคราม^(๑) ถอยพลหมันหนึ่ง ตั้งค่ายข้อมจำปา
พลีใส่เสื้อคำหมวกคำแลบรรดากำแพง^(๒) พระนครนั้นก็ตกแต่งข้อมกัน
เป็นสามารด

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดียกทัพข้ามกาญจนบุรีถึงพระนครศรี-
อัยยยา วันเสาร์ ชน ๕ ค่ำ เดือน ๔ ตั้งค่ายหลวงตำบลบ้านใหม่
มะขามหย่อง ทัพพญาพลีสมตั้งค่ายตำบลทุ่งประเทศ^(๓)

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์ ชน ๖ ค่ำ เดือน ๔ สมเด็จพระมหาจักร
พรรคิราชาธิราชเจ้าจะเสด็จยกพลยกโยธา ทวยหาญออกไปกู กำลังช้างศึก

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระสุนทรสงครามเจ้าเมืองสุพรรณบุรี”

(๒) ,, ,, และ ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แลบรรดาการพระนครนั้น”

(๓) ,, ,, ,, “ตั้งค่ายหลวงตำบลกลุ่มตอง
ทัพพระมหาอุปราชตั้งค่ายตำบลเพนียด ทัพพระเจ้าแปรตั้งค่ายตำบลบ้านใหม่
มะขามหย่อง ทัพพระยาพลีสมตั้งค่ายตำบลทุ่งวัดวรเชษฐ”

ณ ที่ภูเขาทองจึงทรงเครื่องราชอลังการยุบทู เสด็จทรงช้างคันพลาย
 แก้วจักรรัตนสังหคอกห้านว^(๑) เป็นพระคชาธาร ประทับคชาลึงการ
 ภรณ์เครื่องมณีกลางช้างแลควาญ พระสุริโยทัยผู้เป็นเอกอัครราช-
 มเหสี ประทับองค์เป็นพญามหาอปราช ทรงเครื่องสำหรับราช ณรงค์
 เสด็จทรงช้างพลายทรงสุริยภักดิ์รับสังหคอกเป็นพระคชาธาร ประทับ
 คชาภรณ์เครื่องมณีสร้อยมิกกลางช้างแลควาญ พระราเมศวรทรงเครื่อง
 สิริราชย์ลั่นทวนวราภรณ์สำหรับพิชัยยุทธสงครามเสร็จ เสด็จทรงช้าง
 คันพลายมงคล จักรพาฬสูงห้าศอกคืบสิบนิ้ว ประทับคชาภรณ์เครื่องมณี
 มีควาญแลกลางช้าง พระมหินทราธิราชทรงราชวิญญูณาลังการภรณ์
 สำหรับพรมหาพิชัยยุทธณรงค์ เสด็จทรงช้างคันพลายพิฆาตจักรพรรดิ
 สูงห้าศอกคืบแปดนิ้ว ประทับกฤษณรองลงกตเครื่องมณี มิกกลางช้าง
 แลควาญ ครั้นได้มหาศกवारฤกษ์ราทิด^(๒) พระโหราลั่นฆ้องชัย
 ประโคมอโฆฆแตรสังข์ขึงอินทเทวี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
 ธิราชเจ้าก็ยกยatraพระคชาธารพระอิศรมเหสีแลพระเจ้าน้องนางทั้งสองพระ
 องค์โดยเสด็จ เหล่าคชพยุหคั้งกันแทรกแซง ค่ายค้ำพังคาโคตร
 แล่นมีทหารประจำชี้ กรดมัยนปลายขอประจำคอกทุกตัวสาร ควาญ
 ประจำท้ายล้อมเป็นกันกองโดยชนัด แล้วถึงหมู่พยุหะแสนยากรโยธา
 หาญเกินเท่าถือดาบคั้งเสโลโคมรหอกใหญ่หอกคู่ ธงทวนธนูขึ้นนกลับ

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “สังหคอกคืบห้านิ้ว”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ราชดิถี”

คืบค้งซ้ายขวาหน้าหลังโดยกระบวนคชพยหะสงคราม เลี้ยงเท้าพลแล
ข้างสะเทือนค้งพระสุภาภะทรุค สมเด็จพระมหากักรพรรดิราชาธิราช
เจ้าเสด็จขึ้น พระคชาธาร ประมวล พลแลคชพยหะโดยกระบวนค้งอยู่ ณ
โคกพญา

ฝ่ายกองตระเวนรามัญเห็นค้งนั้น ก็เข้าไปกราบทูลพระเจ้าหงสาว
คิโดยไต่เห็นทุกประการ สมเด็จพระเจ้าหงสาวคิตรัสว่า ชะรอยจะ
เป็นทัพพระมหากักรพรรดิ ยกออกมาจะ กระทำคชพยหะ สงคราม กับเรา
พระองค์ตรัสให้ยกพลหลวงออกจากค่ายค้งกระบวน สมเด็จพระเจ้า
หงสาวคิทรงเกราะเครื่องพิชัยยุทธข้อมทัณฑ์มคัวยวิชาสาตราเวทคาถา
แล้วสอพระมหาสุวรรณสังวาล ประคัมเพชรพนัณมสรรพคุณเวทคาถา
ต่าง ๆ ทรงพระมหลมาลาลงเลขยันต์กันสรรพสาตราวุธยันทวย
สำหรับราชฉนวนค้งทอเสร์ง เสด็จทรงช้างค้งนพลายมงคปลปราบทวิปสูง
เจ็ดศอกเป็นพระคชาธาร ประคัมคชาภรณ์เครื่องม่น มีกลางข้างแล
ควาญเครื่องสูงสำหรับราชฉนวนค้งให้โดยขนาด มีหม่มทหารถือดาบค้ง
หม่นหนึ่งล้อมพระคชาธาร พระเจ้าแปรอลังการเครื่องพิชัยยุทธ ทรงช้าง
ค้งนพลายเทวนาคพินายสูง ๖ ศอกค้ง ๗ นิ้วเป็นพระคชาธาร ประคัม
คชาภรณ์เครื่องม่นมีความญแลกลางข้างยกเป็นกองหน้า มีทหารคาบ
สองหม่นพันห้าร้อยล้อมพระคชาธาร ข้างท้าวพญารามัญค้งค้งค้งโดย
กระบวนค้งนงเป็นชนค้ เหล่าพยหะโยธาหาญค้งนทำถ้อสรรพสาตรา
กาษาคาโดยกระบวนสมเด็จพะเจ้าหงสาวคิ ก็ยกพยหะโยธาทวยหาญ

ออกทั้งยังท้องทุ่ง ทรงหน้าทัพสมเด็จพระมหากักรพรรดิทำงกันประมาณ
 ร้อยเส้น เสด็จขึ้นพระคชาธารคอยฤกษ์ จึงตรัสให้พลม้ารำทวนชักชิง
 คลองกันไปให้พลเท่าเวียงหน้าทัพ ฝ่ายพลเครื่องเล่นเต้นรำร้องเฮฮา
 เป็นกลาหล ฝ่ายพลทาบตั้งค่ายสองมือก็รำลือเลียวกันไปมา ขณะนั้น
 สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทอดพระเนตรขุนอากาศ เห็นพระอาทิตย์แจ่ม
 กววมคมะหมอกแล้วศิขณราชบินนำหน้าทัพ ครั้นเห็นศกนิมิตราช
 ฤกษ์ก็ขึ้น ก็ให้ลั่นฆ้องชัยอโหมะแตรสังข์อินทเกร์ขึ้นพร้อมกัน ก็
 ตรัสให้ชัยพลเข้าโจมตีทัพสมเด็จพระมหากักรพรรดิ ฝ่ายสมเด็จพระ-
 มหากักรพรรดิคำรัสให้แยกพลเป็นขัณฑ์ พลโยธาทองทั้งสองฝ่าย
 บ้างแห่โกลาหล เข้าปะทะประจันตี ฟันแทงแย่งชิงตบกันระดม
 สาคธมาการตระหลบไปทั้งอากาศ พลทั้งสองฝ่ายข้างตายข้างลำบาก
 กลิงกลาตเกลื่อนท้องทุ่งเป็นอันมาก สมเด็จพระมหากักรพรรดิราชา-
 ธิราชเจ้าก็ขับพระคชาธารเข้าชนข้างกองหน้าพระเจ้าหงสาวดีพระคชา-
 ธารเสียทำให้หลังข้าศึกเอาไว้มืออยู่ พระเจ้าแปรได้ท้ายข้าศึกดังนั้น
 ขับพระคชาธารตามไล่ช้างพระมหากักรพรรดิ พระสุริโยทัยเห็นพระ-
 ราชสามีเสียที่ไม่พนักมือข้าศึก ทรงพระกตัญญูภาพก็ขับพระคชาธาร
 พลายทรงสุริยภัมภริย์สระออกออกรบ พระคชาธารพระเจ้าแปรได้ล้าง
 แยกถนัด พระคชาธารพระสุริโยทัยแทงนหางเสียก็ พระเจ้าแปร
 จ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าว ท้องพระอัสสาพระสุริโยทัยขาดกระทั้งถึง
 ร้าวพระฉันทประเทศ พระราเมศวรกับพระมหินทราธิราชก็ขับพระคชา

ชาวถลันจะเข้าแก่พระราชมารคาไม่ทันที่ พอพระชนนีสันพระชนมกับ
 คอช้างพระพน้องทั้งสองพระองค์อวยรวัชชัค ก็นพระศพสมแก่พระ
 ราชมารคาเข้าพระนครไ้ โยธาชาวพระนครแตกพ่ายเข้าศึก วัลพลตาย
 เป็นอันมาก สมเด็จพระมหากัรพรรคิราชาธิราชเจ้า จึงให้เชิญพระศพ
 พระสุริโยทัยเป็นพระอัครมเหสีมาไว้ค้ายลสวนหลวง

ครั้นรุ่งขึ้นพระมหาอุปราชำแต่งพลเข้าตีค่ายพระสุนทรสงคราม
 พระสุนทรสงครามต่อรบเข้าศึกเป็นสามารถ แต่เพลเข้าจนพลยก
 เข้าศึกหนุนแน่นเข้าหัก พระสุนทรสงครามแตกเสียค่ายข้อมจำปา พล
 ทายล่ายากมาก

รุ่งขึ้นสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงช้างคันพลายกามกวมสูง ๑ คอก
 ทัวทาแดงเสด็จยกพลมาท่งลุมพลี ให้ทหารเดินเท้าแซงตามทิวไม้สอง
 ฟากท่ง เสด็จขึ้นช้างพระหัตถ์ให้ทหารม้า ๕๐๐ เข้ายอหน้าค่าย
 พญาจักรี พญาจักรีขับทหารออกรบ ฝ่ายทหารหงสาวดีซึ่งซุ่มแซงสอง
 ข้างท่งนั้นเห็นได้ก็ ก็ยกออกโจมตีโดยลงไปเป็นทัพกระหนาบจนใกล้
 ค่าย ทหารม้าก็ไล่ไล่ทะลุมชนฆ่าฟันทหารพญาจักรีล้มตายเป็นอัน
 มากพญาจักรีแลทหารท่งปวงเสียก็ ก็ลาคเข้าพระนคร^(๑) ครั้นไ้ค่าย
 พญาจักรีแล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จกลับยังค่ายหลวง ทหารม้า
 ที่ไ้คักระชาวพระนครนั้นไปประมาณสี่ส่วน ที่มีไ้คักระประมาณส่วน
 หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสให้ปลุกบ้านขึ้น แต่งเครื่องมัจฉะมังสา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ ถีลัทพเข้าพระนคร ”

สุรยาบันให้รับพระราชทาน ที่ไม่ได้ศักระนั่งรับประทานไถ่ถอนวัน ให้
 ทหาร^(๑) ซึ่งรับพระราชทานขนานนั้นราคาต่ำลงมือลงมาครบ ๓ วันให้
 พันโทฯ ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ตรัสแก่มุข
 มนตรีว่าทหารหงสายังกำลังกล้ารืนเริงอยู่ ทั้งเสบียงอาหารก็ยังไม่ชัค
 สน จำจะรักษามันหน่วงไว้คึกการเคื่อน คอยทัพเมืองพิษณุโลกซึ่งจะ
 ลงมากระหนายนันค้วยแล้วจะคึกเขาขึ้นใหญ่ล้างค่ายทำลายความคึกให้
 อ่อนลง จึงค้อยคึกการเขาชัยชนะเมื่อภายหลังเห็นจะได้โดยง่าย มุข
 มนตรีทั้งหลายก็เห็นค้วย จึงให้เชิญขุนนารายณ์สังหารลงสำเภาคชชน
 ไปทางบ้านข้อม แต่งทัพยกย่องกันสองฝั่งฟากขึ้นไปถึงชนอนปากค
 ทหาร^(๒) ทคมาคังกองร้อยค้อยค้อย ก็เอาข้าวไปกรวยทลแก่สมเด็จพระ
 พระเจ้าหงสาวดีว่าชาวพระนครลือสำเภาคชมา มีทัพยกย่องกันสองฝั่ง
 ฟาก เห็นทีจะบรรททุกขึ้นใหญ่ขึ้นมาล้างค่าย ทลยังมีชาคคำ ชาวพระนคร
 ยิงขุนนารายณ์สังหารไป กระสุนตกลลงในค่ายใกล้พลับพลาศมเด็จพระ
 พระเจ้าหงสาวดี ๆ ให้เอากระสุนขึ้นมาบวง^(๓) สรวงพลี แล้วให้เลิก

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ให้ทหารซึ่งได้ศักระมารับพระราชทานบนร้านนั้น
 ราคาต่ำลงมือลงมา...”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ทหารรามัญ...” ส่วนฉบับพันจันทนุมาศว่า
 “ทหารทต”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ให้เอากระสุนขึ้นมาบวงสรวงพลีแล้วให้เลิกไป ตั้งค่าย
 หลวง ณ หุ่นหุดทะเลอยู่ ๓ วัน”
 ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ได้เอากระสุนขึ้นมาสรวงพลีแล้วให้เลิกค่ายไปตั้ง
 ค่ายหลวงพุทธเลา”

ไปตั้งค่ายหลวง ณ พุทธเลาอยู่ ๓ วัน สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเสด็จทรง
ช้างพระที่นั่งกระโหมทอง ยกพลออกจากค่ายข้ามโพธิสามต้นมาตามทุ่ง
เพนียด เสด็จขึ้นช้าง ณ วัดสามพิหารตรัสให้มหาดปราชาศ์อันพลเข้า
หักพระนคร จึงพรรณารามให้เอาบันนารายณ์สังหารลงใส่สำเภา^(๑) ขึ้น
ไปยังค่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ขึ้นดื่ยท้ายสำเภาลง กระสุนขึ้น
ขึ้นไปถุกถึง พระมหาโพธิ์ใหญ่ประมาณ สามกำเศษ ชาศตกลง ไกลข้าง
พระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีประมาณ ๓ วา ขณะนั้นชาวขอมมหา
ไชยก็ยิงปืนใหญ่ระดมมาถืองพลหงสาวดีตายมาก จะปล้นเอาพระนคร
ไม่ได้ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพกลับยังพลับพลา

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาแจ้งข่าวขึ้นไปว่า กองทัพพระเจ้า
หงสาวดีมาถุกพระนครศรีอยุธยา ก็เกณฑ์ทัพเมืองพระพิษณุโลก
เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองพิทริ เป็นคนห้าหมื่น ลงมาถึงเมือง
ชัยนาทบริกษาค่ายมั่นสองฝั่งฟาก แ่่งกองร้อยลงมาสู้ถึงแขวงสิงฆ-
บุรี^(๒) พอพบสมิงจรัลัน สมิงมะลุ่ม คุมทัพสามพันไปลาดหา
เสบียง กองร้อยชาวพระพิษณุโลกเห็นรามัญมากกว่าก็วิ่งหนี พวก

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “จึงพระขรรค์ให้เอาบันนารายณ์สังหาร ลงใส่สำเภา
ไม้รักแม่น้ำงวไ้ขึ้นไปยังค่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า
“จึงพระขรรค์ให้เอาบันนารายณ์สังหารลงใส่สำเภาไม้รักแม่น้ำงวไ้ ขึ้นไปยังค่าย
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สิงหนบุรี”

รามัญเอามาไล่สะพัด (๑) จับได้สองคนคุมตัวลงมาถวายสมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีที่รัศถาม นายมันบันยาว นายคงหนวดให้การกราบทูลว่า
สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชผู้ครองพระพิษณุโลก แจ้งขึ้นไปว่าทัพ
กรุงหงสาวดีมาตีพระนครศรีอยุธยา จึงยกพลเมืองพิษณุโลก เมือง
สุโขทัย เมืองพิชัย เมืองพิจิตร เป็นคนห้าหมื่น ลงมาช่วยตี
กระหนาบ บัคนมาถึงชัยนาทบุรี แต่งให้พันโจมจันทรค์ พันยงใจหาญ
คุมทัพเจ้าคน ๑๐๐ มาสู้ทัพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้นแยม
พระโขนงแล้วตรัสว่า ข้าทั้งสองคนนี้ให้โกนศีรษะเสียปล่อยขึ้นไปให้
ทูลพระมหาธรรมราชาว่า ซึ่งจะลงมาเป็นทัพกระหนาบนั้น เราคอยอยู่
ถ้ามีลงมาให้มันไวจะขึ้นไปหา สมิงจะคร้าน (๒) รับสั่งสมเด็จพระ
พระเจ้าหงสาวดี ก็เอนายมันบันยาว นายคงหนวดไปโกนศีรษะแล้ว
ก็คุมขึ้นไปปล่อยถึงแขวงเมืองสิงหนบุรี นายมัน นายคง ก็ขึ้นไปถึง
เมืองชัยนาท ให้ขุนนางนำเผ้ากราบทูลเนื้อความ สมเด็จพระมหาธรรม
ราชาตรัสถามว่า เองเข้าไปถึงสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีนั้น เห็นร่ำพล
ประมาณเท่าใด นายมันบันยาว นายคงหนวด กราบทูลว่าข้าพเจ้ามิ
ได้เที่ยว เห็นแต่วงศ์ยาลงนั้นพอเต็มทุ่งพุดเลา สมเด็จพระมหา
ธรรมราชาจึงตรัสแก่มุขมนตรีว่า ซึ่งสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสมานี้
ยังจะจริงหรือ มุขมนตรีทั้งปวงกราบทูลว่า สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีล้นด้า

(๑) ฉับกับพันจันทุมาศ และฉับกับพระราชหัตถเลขาว่า “สะกั”

(๒) ที่เรื่องด้วยตัวเอนทั้งหมดนี้ ฉับกับลานาตไป ๑. ลาน ได้คัดความในฉบับพระราช
หัตถเลขามาเติมลงไว้ให้ครบ

องค์นี้ได้ยินเล่าลือกันว่า ตรัสสิ่งใดเป็นสัจย์จริง สมเด็จพระมหา
ธรรมราชาตรัสว่า อันการสงครามจะพึงเอาเป็นสัจย์จริงนั้นยากนัก
เกลือกเกรงเราจะกระหนาบและหากลำทับไว้จะเลิกไปโดยทางมา จำจะ
แต่งทัพไปตั้งไว้ดัก แล้วตรัสให้ทัพพระสวรรคโลก” พญาสุโขทัย
สองทัพคนสองหมื่น ยกลงไปเมืองอินทบุรี

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัสให้ไปสั่งมหาอุปราชาประชิด
ไปตีค่ายทุ่งหินตราเสีย จะได้ศึกการบัญชี^(๑) เมือง

รุ่งขึ้นวันอังคาร แรม ๓ ค่ำ เดือน ๔ เวลาเช้าตรู่ พระมหา-
อุปราชาก็ยกพลทหารไปตีค่ายเจ้าพญามหาเสนา เจ้าพญามหาเสนา
นายทัพนายกองต่อสู้เป็นสามารบ ชำคึกหักเอามิได้ พระมหาอุปราช
โกรธ เสร็จย้ายช้างไปขึ้นตรงหน้าค่ายห่างประมาณ ๓ เส้น ให้
ประกาศแก่นายทัพนายกองว่า มิได้ค่ายเพลานี้จะตัดศีรษะเสียเสีย
นายทัพนายกองกลัวก็ถอนพลทหารคายนั่นแน่นก็เข้าไปฟันค่ายหัก
เข้าได้ เจ้าพญามหาเสนานายทัพนายกองไพร่พลแตกกลาคลงคลองน้ำ
ข้ามไปฟากวัดมเหยงคณ์ ที่ป่วยเจ็บล้มตายในน้ำก็มาก พระมหาอุป-
ราชาก็ยกกองทัพกลับไปค่าย จึงเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี กราบทูล
ซึ่งมิชัยได้ค่ายให้ทราบทกประการ ขณะนั้นในกองทัพซึกเสียบยง แต่ง
กองออกไล่ตามมิได้ ที่ไต่อย่างซอกซายแก่กันเป็นทนานละเพียง ท้าว

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ประชิดเมือง” ส่วนฉบับพันจันทนุมาศว่า “ประชิดเมือง”

พญาพระหลวงหัวเมืองเฝ้าขอความกราบทูล สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 ตรัสปรึกษาคูความคึกทั่วพญานายทพนายกองทั้งปวงว่า เสี่ยง
 อาหารสัตว์กินอยู่แล้ว ๆ ก็จวนเทศกาลฟ้าฝนจะทำการชาวนมีได้
 จำจะเลิกทัพกลับไป แต่ทว่าจะไปโดยทางใดก็ ท้าวพญามุขมนตรี
 ปรึกษากราบทูลว่า ถ้าจะเสด็จไปทางเมืองกำแพงเพชรออกด่านแม่
 ละเมา กองทัพฝ่ายก็มาตั้งมั่นรบอยู่ ณ เมืองชัยนาท เกลือกราชการ
 ทิถุพันเข้าไป ไพร่พลจะขัดสนโดยเสี่ยงอาหาร เห็นจะเสี่ยงทั่วทั้ง
 แม่นเสด็จไปทางกาญจนบุรีแรกมาเห็นจะสะดวก สมเด็จพระเจ้าหง-
 สาวดีตรัสว่า ซึ่งจะกลับไปทางกาญจนบุรีนั้นเห็นจะขัดสนอีก กว๊ยเหตุ
 ว่ากองทัพเรายกเหยียบย่ำเมืองมา เสี่ยงอาหารยับยั้งเป็นอันอยู่แล้ว
 ประการหนึ่งก็ส่งไปถึงพระมหาธรรมราชาว่าให้ลงมา มีมาเราจะชน
 ไปก็ แลพระมหาธรรมราชามีลงมานั้นก็ร้ายจะตั้งมั่นรบ แลผ่อนเสี่ยง
 อาหารลงมาไว้มาก เห็นสมควรเราอยู่แล้ว ทำไมแก่ทัพพระมหา-
 ธรรมราชาเท่านั้น เพลาเคียวก็จะแตก จะไคเสี่ยงอาหารพอไพร่พล
 เราไม่ขัดสน ท้าวพญานายทพนายกองก็บังคมทูลว่า ทรงพระราชดำริ
 ครั้นนี้หาที่สถมมีได้ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า ซึ่งเราจะล่าทัพไป
 ครั้นนี้จะตั้งข้างหน้าข้างหลัง กว๊ยเหตุว่า ทัพพระมหาธรรมราชา
 มาตั้งอยู่ชัยนาทบุรี เห็นจะรู้ถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิก็จะพระทัยว่า ทัพพระราชาชยตรเขมมาตั้งสลักระหนาบ
 อยู่แล้ว ก็ร้ายจะแต่งทัพตามตักท่ายพลเราเป็นมั่นคง เราจำจะศึกเขา

ชัยชนะทั้งหน้าทั้งหลังให้ไ้ ครั้นแล้วมีพระราชกำหนดให้ทัฬหยา
พลิม ทัฬหยาละเค็ง ทัฬหยาเสวียง ทัฬหยาทองอุ ทัฬหยาจิตทอง
ห้าทัพ ๆ ละสามหมื่นเป็นคณสิบห้าหมื่น ให้พระเจ้าแปรเป็นแม่กอง
ยกไปหน้า ถ้าพบทัพพระมหาธรรมราชาทั้งรับแห่งใดค่ายใด ให้ตี
วงแตกแต่ในเพลาคืบเดียว ถ้าล่วงราตรีไปจะเอาศีรษะนายทัพนายกอง
เสียบแทนเชลย แลให้ทัพพระมหาอุปราชารั้งท้าย ถ้ามีทัพพระนคร
ศรีอยุธยาตาม ให้คิดทัพล่อทัพข่มขู่จับเอาตัวนายทัพนายกองให้ได้
เป็น คนหนึ่งสองคน ถ้ามีทำไ้ดังนี้จะเอาพระมหาอุปราชาเป็นโทษถึง
สิ้นชีวิต แลให้นายทัพนายกองจัดแจงให้พร้อมอีก ๓ วันจะเลิกทัพจาก
พระนครศรีอยุธยา

ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าแจ้งว่า สมเด็จพระ
มหาธรรมราชายกกองทัพเมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลกเมืองสโขทัย
เมืองพิษย เมืองพิศิตร คนห้าหมื่นมาตั้งชัยนาทบริ ทัพหน้าลงมาถึง
เมืองอินทบริ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พระทัยหนักครสแถมขมนครว่า
ถ้าแลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีรู้ว่าทัพพระมหาธรรมราชายกมา เห็นไม่
ช้าก็ร้ายจะหลีกไป ถ้าไปทางเหนือสมคะเนเราจะไ้กระทบหน้าหลังซ้ำ
เดิมฉับใด เกลือกหลีกไปทางสุพรรณ กาญจนบุรี จะสลักซ้ำเดิมไม่เต็ม
ที่ พระสุนทรสงครามกราบทูลว่า อันสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีประกอบ
ไปด้วยกำลัง ๓ ประการ คือกำลังความคิดหนึ่ง รัพลมากหนึ่ง มี
ทหารกล้าหนึ่ง เห็นไม่ไปทางสุพรรณ กาญจนบุรี ด้วยเหตุว่าเป็นต้น

ทางมาเสียบอาหารยับเป็นสันอยู่แล้ว เห็นจะเดินทางเหนือหมายค้เอา
เสียบอาหารในกองทัพสมเด็จพระมหาธรรมราชานันอีก สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวไม่เห็นด้วย จึงตรัสว่าถ้าดังนั้น พระสุนทรสงครามสี่เป็น
เจ้าเมืองสุพรรณบุรี ชักเจนฆ่าทาง ให้คุมทัพ ๕ พันลอบออกไปเพลา
ค่ำพรุ่งนี้ให้ตั้งซุ่มสลักคอบโจมตีทัพพระเจ้าหงสาวดีให้ได้ฆ่าเห็นมือ
มา ถ้ามีใครสลักสำคัญมาจะเอาหัวเป็นโทษ พระสุนทรสงครามก็โดย
พระราชบัญชา ถวายทัณฑ์พลไว้^(๑) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตรัสว่า
ถ้าพระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพไปทางเหนือคุดำ พระสุนทรสงครามว่า
ผู้ใดจะไปตาม จึงพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวร พระมหินทราธิราช
กราบทูลว่า ข้าพระเจ้าทั้งสองขอยกตามตีทัพพระเจ้าหงสาวดีให้เป็น
ฆ่าเห็นมือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม

ครั้นวันอาทิตย์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๔ เพลาสองยามถึง
กำหนด พระเจ้าแปรแลพญาพลิม พญาละเค็ง พญาเสริ่ง พญา
ทองอุ พญาจิตทอง ก็เลิกทัพเดินเป็นกองหน้า ทัพหลวงสมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีก็เดินเป็นอันคับ แลทัพพระมหาอุปราชาก็เดินเป็นทัพ
หลัง พระมหาอุปราชแห่งมัว ๕๐๐ ให้อยู่รับท้ายคอบเหตุ ถ้าเห็น
ทัพตามประมาณหนึ่ง ให้ม้าไปขอกม้าหนึ่ง ถ้าพลประมาณสองพัน
ให้ม้าไปขอกสองม้า ถ้าพลประมาณสามพันสี่พัน ห้าพันก็ไปขอก

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาไม่มีข้อความต่อไปนี้ว่า “แล้วยกทัพไปตามพระราชกำหนด”

สามม้าสามเฒ่ามาเป็นกำหนด^(๑) ฝ่ายทัพหน้าดำเนินข้าม^(๒)
คลองบางแก้วไปตามทิวทุ่งลำแม่น้ำใหญ่ เพื่อพลช้างม้ามากจะได้
อาศัยน้ำ ครั้นพลาร่งเข้าชาวพระนครรู้ว่าทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
เล็กไปมชนมตรีก็เอากิจการราษฎร์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ทัพพระเจ้า
หงสาวดีมิได้ยกไปทางเมืองกาญจนบุรี ไปทางแม่น้ำใหญ่ สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวตรัสให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์คุมทัพหมื่น
หนึ่งยกตาม จึงพระวามะศวร พระมหินทราธิราชปรึกษากันว่า ซึ่งทัพ
ล่าไปในวันหนึ่งสองวันนั้นเห็นพระวังหนักระคิกกองทัพไว้เป็นสามาร
อันจะรีบโจ้ใจเข้าทันนั้น เห็นจะเอาชัยชำนะยาก จะคอยสะกดตามไป
วันหนึ่งสองวันให้ประมาทลงก่อน ประการหนึ่งจะได้จวนกระทบทัพ
สมเด็จพระมหาธรรมราชาพะว่าพะวังเป็นสองฝ่าย เราจึงเข้าโจ้ใจ
เห็นจะได้ชัยชำนะโดยง่าย ครั้นปรึกษากันแล้วก็ยกสะกดตามไปแต่
ห่างทางประมาณถึงวัน ฝ่ายทัพม้ากองหน้าไปถึงเมืองอินทบุรีเห็น
ค่ายใหญ่สองค่าย ก็กลับมาแจ้งแก่นายทัพนายกองพญาพลิม พญา
ละเค็ง พญาเสวียง พญาทองอยู่ พญาจิตทองดีใจต่างคนต่างตัว
ช้างพลายกันสับทนต์อันพลเข้าตีค่าย ฝ่ายพระเจ้าแปรทรงช้างพลาย
มณีนครทนต์พระกลดไปขึ้นให้ทหารเข้าหักค่าย เหล่าทหารอาสาให้

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “สามม้า สาม้า ห้าม้า เป็นกำหนด”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “นำเดินตามคลองบางแก้ว”

โหล่น^๔ขึ้นแกว่งหอกดาบดาแข่งกรเข้าดอนขวากหนาม^๕ขึ้นป้ายหักค่าย
เป็นโกลาหล ทหารในค่ายก็วาง^๖ขึ้นใหญ่^๗น้อยออกมาต้องพลมอญมา
ล้มตายเป็นอันมาก ก็ยิงหน่น^๘เนื้อหนักเข้ามาเยื่อค่ายแตกค่ายจนถึง
ได้^๙แทงฟันกันเป็นสามาร^(๑) พลพม่ามอญก็เข้าค่ายได้ไล่ตะลุม
บอนฆ่าฟันตายเป็นอันมาก ซึ่งเหลือนั้นก็หนีกระเจ็ดกระเจ็ดเข้ามากราบ
ทูลสมเด็จพระมหาธรรมราชา โดยซึ่งเสี้ยแก่ข้าศึกนั้นทกประการ
พอผู้ลงไปสอดแนมฟังราชการ ณ กรุงเทพมหานครกลับขึ้นมาทูลว่า
ทัพพระเจ้าหงสาวดีเลิกขึ้นมาทางเหนือสิ้นแล้ว สมเด็จพระมหาธรรม
ราชาแจ้งว่ากำลังศึกกล้ามากเหลือกำลังดังนั้นเห็นจะรีบมือ^{๑๐} คิดจะ
เลิกหลักเสี้ยให้พ้นหน้าทัพ ชุ่มอยู่ ณ ป่าเนินปากตะวันออกแล้ว จะคอย
ตามสะกด^(๒) คือ จึงตรัสกำหนดให้นายทัพนายกองเลิกออกจากค่ายให้
เป็นหมวดเป็นกองกัน นายทัพนายกองก็ทำโดยพระราชบัญชาทก
ประการ พอของทัพพระเจ้าแปรยกมาถึงเห็นค่ายเปล่าก็ตั้งอยู่ ณ เมือง
ชัยนาท แล้วบอกลงมายังกองทัพหลวง ขณะเมื่อวันกองหน้าตีค่าย
พญาสุวรรณคโลก พญาสุโขทัย ณ เมืองอินทรวรบุรี^{๑๑} พระมหาอุปราช
ตรัสปรึกษากันกับนายทัพนายกองว่าทัพเราล่าได้ถึงสองวันสามวัน ซึ่งทัพ
พระนครศรีอยุธยา^{๑๒}มิได้ตามทันนั้น ชะรอยจะศึกเกรงว่าเราแต่งทัพชูงัน
ระวังอยู่มิได้ประมาณ จะคอยสะกดตามมาสองวันให้เราประมาณก่อน

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ได้แทงฟันกันเป็นอันมาก”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “สะกด”

ประการหนึ่งจะให้ปะทะทัพฝ่ายเหนือ ซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองชัยนาท เมืองอินทร จึงจะโจมตีให้เราพบว่าพระวังเห็นจะคิดคงนมนคง จำจะซ่อนความคึกชาวพระนครครี้อยู่นายจ้ายเอนายทัพแลไพร่ไปถวายสมเด็จพระราชบิดาให้เป็นบำเหน็จเมืองได้ทรัพย์สินข้าศึก เห็นมาเร็วชนมาลือมาพระมหาอุปราชาก็แจ้งว่ามีทัพตามมาประมาณหมื่นหนึ่ง จึงให้สมิงพิทเบ็กสมิงพิทะปะคุมทัพห้าพันม้าสองร้อยยกไปตั้งซุ่มสงขมอยู่ตามทิวไม้ปากทุ่ง กำหนดว่าถ้าเห็นทัพตามมาอย่าเพิ่งให้ตีก่อน ให้ลวงถลำชนมาต่อสู้โดยินเสียงขมขมจึงให้โจมตีก่อนท้ายจ้ายเอนายทัพนายกองให้จงได้ สมิงพิทเบ็ก สมิงพิทะปะก็ยกไปซุ่มอยู่ตามกำหนดรบสัง แล้วก็เดินทัพขึ้นไปตั้งอยู่ทางประมาณ ๒๐๐ เส้น

ฝ่ายพระราเมศวร พระมหินทราธิราช ดำริว่าวันนี้เห็นทัพพระเจ้าหงสาวดีจะถึงเมืองอินทรีบุรีระใต้ศึก(๑) กับทัพฝ่ายเหนืออยู่แล้วก็รีบเร่งเดินทัพหวังจะโจมตี ขณะนั้นสมิงพิทเบ็ก สมิงพิทะปะเห็นทัพยกมากี่สงขมสังเกตดู เห็นข้างหนึ่งหลังคาของสองข้างก็แจ้งว่าเป็นนายพล พอไต่บินเสียงขม พระมหาอุปราชาก็ออกโจมตีก็เอาตรงข้างหนึ่ง ทัพชาวพระนครไม่ทันรู้ตัวก็แตกฉาน เหล่ารามัญก็ล้อมจับเอาพระราเมศวร พระมหินทราธิราชกับมหาเล็กท้ายข้างสองคนไปถวายพระมหาอุปราชา ๆ ก็พาไปถวายสมเด็จพระราชบิดา พร้อมกับกับคนพระเจ้าแปรซึ่งลงมาทูลว่า ค่ายเมืองชัยนาทบุรีก็เลิกหนีไปแล้ว

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “จะได้รับฟังติดพันกับทัพฝ่ายเหนือ

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็พระทัยนัก ก็เสด็จไปตั้งประทับแรมอยู่ ณ เมืองชัยนาท จึงจะเอาพระราเมศวร พระมหินทราธิราชเข้ามาแล้ว ตรัสว่า เจ้าทั้งสองนี้เป็นข้าศึกแก่เรา บัดนี้เราจับได้แล้วจะคิดประการ ไทเล่า พระราเมศวร พระมหินทราธิราชกราบบังคมทูลว่า ข้าพระ-
องค์นั้นจนอยู่แล้ว จะฆ่าเสียก็จะตาย ถ้าพระองค์โปรดพระราชทานชีวิต ไว้ก็จะรอด สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ฟังก็แย้มพระโอษฐ์ แล้วตรัส ให้พระมหาอุปราช เอาพระราเมศวร พระมหินทราธิราชไปคุมไว้

ฝ่ายนายทัพนายกองซึ่งแตกจากทัพพระราเมศวรพระมหินทราธิ-
ราชก็กลับไปพระนคร เอาเหตุการณ์มาทูล สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้าได้แจ้งดังนั้น ก็ตกพระทัยโทมนัสถึงสมเด็จพระโอรส
ทั้งสองพระองค์นัก แล้วก็แต่งพระราชสาส์นให้พระมหาราชครูปโรหิต
ขุนหลวงพระเกษม ขุนหลวงพระไกรศรีถือมาทางเรือ ขึ้นไปถึงเมือง
ชัยนาท ท้าวพญารามัญก็นำเข้าเฝ้าทูลถวายพระราชสาส์น แต่พระเจ้า
หงสาวดีและในลัทธิณนั้นว่า พระราชสาส์นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชพระนครศรีอยุธยา ขอจำเริญทางพระราชไมตรีมายังสม-
เด็จพระเจ้าหงสาวดีผู้มีอิสรภาพใหญ่ยิ่งกว่าขัตติยราชกษัตริย์สามัญใน
ชมพูทวีปด้วย พระองค์ยกพยุหโยธาทัพมา กระทำยุทธนาการ กับพระ-
นครศรีอยุธยาเป็นที่สำเริงราชหฤทัย ในพระบรมกษัตริยาราชโศกยพ
ประเพณี^(๑) แลเลิกทัพกลับไปโดยปรกติมิได้แพ้พ่าย ฝ่ายโอรส

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “โดยขัตติยประเพณี”

แห่งขามิไ้ไว้ในเชิงพิชัยทอบกติกตามมาที กอทัพพระองค์จับไ้
 นั้น โอรสทั้งสองถึงขงอปราชัยอยู่แล้ว อุปมาคุสฤณโปคกอนต้อง
 แร้วพเนจรไ้กรงขังไว้ ขอพระองค์อย่าไ้มีอาฆาตของเวรเลย จง
 ปลอยโอรสแห่งข้าพระองค์ไ้คืนมาพระนครก็จะเป็นพระเกียรติยศแห่ง
 พระองค์สืบไป คราบเท่ากลีปาวสาน

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ไ้แจ้งใน(๐)ลักษณะพระราชสารทั้งนี้
 ก็แบ้มพระโอรสไ้แล้วตรัสแก่ผู้จ้ทูลพระราชสารว่า สมเด็จพระเจ้าพิ
 เราไ้มาอ่อนน้อขอพระราชโอรสแล้วเราอนุญาตไ้ จ้การสั่งพระ
 ราเมศวร พระมหินทราธิราชว่า เจ้าทั้งสองจงไปทูลแก่พระราชบิดาว่า
 เราขอช้างพลายศรีมงคลพลายมงคลทวีป สองข้างไปชมเล่น ณ กรุง
 หงสาวดี พระราเมศวร พระมหินทราธิราชแล้จ้ทูลพระราชสารไ้กราบ
 ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี มายังพระนครศรีอยุธยา

สองพระองค์กราบทูลพระราชบิดาว่า ซึ่งตามค้กองทัพกลับไ้
 ข้าค้กจับไ้เสียพระยศพระเกียรติ โทษผิดถึงสิ้นชีวิตอยู่แล้ว ขอ
 พระราชทานโทษครั้งหนึ่งก่อน สมเด็จพระราชบิดาก็ประทานโทษไ้
 พระราเมศวร พระมหินทราธิราชจึงกราบทูลว่า สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 สั่งมาขอช้างพลายศรีมงคล พลายมงคลทวีปซึ่งชนะมา สมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิราชาธิราช ก็ตรัสปรึกษาค้ด้วยมขนตร์ทั้งปวงว่า พระ
 เจ้าหงสาวดี ขอช้างพลายศรีมงคล พลายมงคลทวีป สองข้างนี้ควร

(๐) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ไ้ทรงทราบ”

จะให้หรือประการใด ท้าวพญามนตรีกราบทูลว่า พระเจ้าหงสาวดีให้
 พระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์^๕ คนมานั่งเป็นทางพระราชไมตรีอยู่ ชอบ
 ให้ช้างพลายสองคอบไปจึงจะควร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
 เจ้าก็ตรัสให้คุมช้างรีบขึ้นไปถวาย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ณ เมือง
 ชัยนาทบุรี

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัสให้พม้ามอญรับ แลช้างพลายศรี-
 มงคล พลายมงคลทวีปเห็นหมอความฉุนเคือง ก็อาละวาดเอาไว้มืออยู่
 ไล่แทงข้างแทงคนวุ่นวายทั้งกองทัพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า
 เสียดายเหลือมือพม้ามอญนัก ให้กรมช้างเอาคืนลงไปเถิด กรมช้าง
 กราบบทวายบังคมลาลงมาพระนครศรีอยุธยาทุกประการ เหตุแก่สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวทุกประการ

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ให้จ่ายเสบียงอาหารไพร่พลเสร็จ
 แล้ว ก็เสด็จยกทัพหลวงกลับไปเมืองหงสาวดี โดยเมืองกำแพงเพชร
 ออกด่านแม่ละเมา

ฝ่ายสมเด็จพระ^(๑)พระมหาธรรมราชาที่เสด็จลงมาเผ่ากราบทูลสม-
 เสด็จ พระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าได้รับกับ ท้าวหงสาวดี ทุกประการ
 ครั้นกองทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ไปแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ราชาธิราชเจ้าให้แต่งพระราชทานเพลิงศพ พระสุริโยทัยซึ่งขาดคอช้าง
 เสร็จแล้ว สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ถวายบังคมลากลับขึ้นไปยัง

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ฝ่ายพระมหาธรรมราชา”

เมืองพิษณุโลก

ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชทำให้สถาปนาที่พระราช
 ทานเพลิงนั้นเป็นพระเจดีย์วิหารเสร็จแล้ว ให้นำมัสชีวตศพลวรรค์
 แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสว่ไพบ่บ้านพลเมืองตรึงควา ยักยักไต่เข้า
 พระนครครั้งนั้นน้อย หนีออกไปอยู่ป่าท่งห้วยเขาค้อนไม้ไต่เป็นอันมาก
 ให้เอาบ้านท่าจีนตั้งเป็นเมืองสาครบุรี ให้เอาบ้านตลาดขวัญตั้งเป็น
 เมืองนนทบุรี ให้แบ่งเอาแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรีตั้ง
 เป็นเมืองนครชัยศรีแล้วปรึกษากันว่ากำแพงเมืองลพบุรี เมืองนครนายก
 เมืองสุพรรณบุรี สามเมืองนั้นควรจะทำเสียบหรือจะเอาไว้ สมเด็จพระ
 เจ้าลูกเธอพระราเมศวร พระมหินทราธิราชกับมขมนทวีพร้อมกันปรึกษา
 กรายทูลว่า จะให้ไปรับทัพหัวเมืองนั้นถ้ารับได้ก็จะเป็นคุณ ถ้ารับมิ
 ได้ข้าศึกจะอาศัย ให้รอกำแพงเสียดักว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับบัญชา
 ตามแล้ว ให้ตั้งพิจารณาเลขสังกัสมพันธกรรจจำเครื่องสองแสน
 เศษ^(๑)

ศักราช ๕๐๖ ปีมะโรงฉศก ฝ่ายพระศรีสินธุ์องค์พระยอกฟ้า
 องค์เอามาเลียงไว้นอนอายุไต่ ๑๓ ปี ๑๔ ปี จึงให้ออกบวชเป็นสามเณร
 อยู่ณวัดราชประดิษฐฐาน พระศรีสินมิไต่ทั้งอยู่ในกตัญญู ช้องสมุพวก
 พลคึกการกบฏ ครั้นทราบจึงดำรัสสั่งเจ้าพญามหาเสนาให้เอาตัวพระ
 ศรีสินมาพิจารณาไต่ความเป็นสัจย์หาประหารชีวิตเสียไม ให้แก่คุม

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา “ได้สกรรจจำเครื่องแสนเศษ”

เขาท้าวไธสง วัชรรมิกราช หมั้นจำพวกเป็นคู่หมั้น ครั้นจนเข้าพระวสา
ทรงพระกรุณาตรัสว่า พระศรีสินซึ่งเป็นโทษคุมไว้ให้นายอะไรก็อุปสม
บทเป็นภิกษุภวระอยู่แล้ว ให้เอามาอุปสมบท จึงทราบว่าพระศรีสิน
หนัก่อนนั้นถึง ๓ วัน ไปชุมพลอยู่ ณ ม่วงมคคอง^(๑) ทรงพระกรุณา
คำรัสให้เจ้าพญามหาเสนาไปตาม

ฝ่ายพระศรีสินให้ไปขอลูกพระพนรัตนวัดป่าแก้ว ๆ ก็ให้ฤกษ์
ว่าณ วันเสาร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘ ฤกษ์ดีให้ยกเข้ามาเถิก แลพญา
เทโช พญาท่ายน้ำ พญาพิชัยรณฤทธิ หมั้นภักคัศวร หมั้นภัก
นิรินทร์เป็นโทษอยู่ก่อนจำไว้ในที่สังค ให้หนังสือออกไปวัด แรม
๑๓ ค่ำ ถึงพระศรีสินว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า รุ่งขึ้น ๑๔ ค่ำ
จะให้เอาข้าพเจ้าทั้ง ๕ คนไปฆ่าเสีย ขอให้พระองค์เข้ามาแต่ในกลาง
คืนวันนั้นอย่าให้ทันรุ่ง พระศรีสินก็ยกเข้ามาทางหอรัตนไชย^(๒) เจ้า
พญามหาเสนาเห็นว่าพระศรีสินยกเข้ามา ก็ตามเข้ามาข้ามท่าคอบ^(๓)
พอช้างเผือกลงอาบน้ํา เจ้าพญามหาเสนาขี่ช้างเผือกออกมารับ
พระศรีสิน ณ ถนนหน้าบางตรา พระศรีสินร้องว่าเจ้าพญามหาเสนาจะ
สู้เราหรือ เจ้าพญามหาเสนาว่าพระราชกำหนดโทษพระองค์ฉันใด
โทษข้าฯ คุณฉันนั้น ไสช้างเข้าชนกัน พระศรีสินก็ด้วยขอ เจ้าพญา

(๑) ฉบับพันจันทมุททาคว่า "เมืองมคคอง"

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "เข้ามาทางประตูหอรัตนชัย"

(๓) " " "ก็ตามเข้ามาตามท่าคอบ" ฉบับพันจันทมุททาคว่า
"ก็ตามเข้าข้ามท่า"

มหาเสนาตถกต่างลง พระศรีสั่นก็ยกเข้าไปทางประตูเสาริงชัยเข้า
พระราชวังไต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าไม่ทันรู้พระองค์
ลงพระที่นั่งหนั้นขึ้นไปมหาพราหมณ์^(๑) พระศรีสั่นให้ถอดพญาเตโช
พญาท้าวหน้า พญาพิชัยบรรณฤทธิ หมื่นภักดีศวรร หมื่นภยันรินทร์ออก

ฝ่ายพระราเมศวร พระมหินทราธิราชกับเสนาบดี พร้อมกัน
เข้ารับพระศรีสั่นจนถึงตะลุมบอนล้มตายเป็นอันมากด้วยกันทั้งสองฝ่าย
แต่พระศรีสั่นนั้นต้องชนตาย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
ก็เสด็จขึ้นเข้าพระราชวัง ครั้นรู้ว่าพระพนรัตนฆ่าแก้วให้ถูกพระศรีสั่น
เป็นแท้ ก็ให้เอาพระพนรัตนฆ่าแก้ว แลพญาเตโช พญาท้าวหน้า
พญาพิชัยบรรณฤทธิ หมื่นภักดีศวรร หมื่นภยันรินทร์ฆ่าเสีย ไปเสีย
ไว้ ณ ตะลุมบอนกับศพพระศรีสั่น

ครั้นนั้นเมื่อน้อยชนนาง โจทว่าผิวเข้าด้วยพระศรีสั่นแลคอยรับ
พระศรีสั่น ตามเป็นสัจย์ทนต์ให้ฆ่าเสียเป็นอันมาก

ศักราช ๕๐๗ บั่มะเส็งสัปดาห์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปวัง
ข้างค่ายลไทรน้อย ไต่ช้างเผือกพลายสูง ๔ ศอก ๑๐ นิ้ว ข้างหนึ่ง
ให้ชื่อพระรัตนากาศ

ศักราช ๕๐๘ บั่มะเมียบ อัฐศก เสด็จไปวังข้างค่าย^(๒) ป่า
เพชรบุรีไต่ช้างเผือกพลายสูง ๔ ศอกเศษให้ชื่อพระแก้วทรงบาท แล
ในเกียน ๑๐ บั่มะเมียนั้น เสด็จไปไต่ช้างเผือกค่ายลป่ามหาโพธิ์ ลู

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เกาะมหาพราหมณ์”

(๒) ,, ,, “เสด็จไปวังข้างป่าเพชรบุรี”

เป็นเผือกแม่ก็เป็นเผือก ๒ ช้าง (๑)

คักราช ๕๐๕ ปีมะแม นพศก เสด็จไปไต่ช้างทะเลชบศรเป็นเผือกสูง ๔ ศอกห้านิ้วข้างหนึ่ง ให้ขอพระบรมไกรสร ครั้นณเดือนอ้ายปลายปี เสด็จไปไต่ช้างเผือกคำบล้าน้ำทรง สูง ๔ ศอกคืบให้ขอพระสุริยกัญชร

ครั้นนพพระนครศรีอยุธยาไพศาลสมบูรณ ด้วยมีช้างเผือกถึง ๗ ช้าง เกียรติยศปรากฏไปนานาประเทศทั้งปวง มีกำนันลูกค้ำเมืองฝรั่งเศษ เมืองอังกฤษ เมืองวิลันดา เมืองสุหรัค แลสำเภาจีนเข้ามาค้าขายเป็นอันมาก สมเด็จพระสังฆราชพระราชาคณะ แลเสนาพฤตมาตย์ราชปโรหิตถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก กิตติศัพท์ลือไปถึงกรุงหงสาวดีว่า พระนครศรีอยุธยามีช้างเผือกถึง ๗ ช้าง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมีพระทัยใคร่ไต่สัก ๒ ช้าง จึงมีพระราชสารแต่งให้สมิงโยคราชกับไพร่ร้อยหนึ่งถือนาพระนครศรีอยุธยา มขมนตรินำเผ่าในลักษณะนั้นว่า พระราชสารสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมีมเหศวรคักตานภาพปรายบุราราชธานี้อยใหญ่ให้ปราศไปทั่วทิศ อันท้าวพญาสามนคราชโชนโมลิตศนอยน้อมถวายสุวรรณบุปผาบรรณาการจะนับมิไค้ ขอจำเวญทางพระราชไมตรีมายัง สมเด็จพระเชษฐาธิราชผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ด้วยแจ้งกิตติศัพท์ขึ้นไปว่า สมเด็จพระเชษฐา

(๑) ฉะนั้นพระราชหัตถเลขาว่า “ลูกเป็นเผือก พังแม่ก็เป็นเผือก”

ประกอบไปด้วยบุญญาธิการเป็นอันมาก มีเศวตฉัตรชูชาติพลายพังถึง
๗ ข้าง พระราชอนาชาท่านประสงค์จะขอช้างเผือกพลายสองข้างไว้เป็น
ศรีทรงในเมืองหงสาวดี ให้สมเด็จพระเชษฐาเราเห็นแก่ทางพระราช
ไมตรีอนาชาท่านเด็ก กรุงหงสาวดีกับพระนครศรีอยุธยาจะได้เป็นราช
สัมพันธ์ไมตรี สนิทเสนาเป็นมหาสุธาทองแผ่นเดียวกันไปถวาย
เท่กัลปาวสาน ถ้าสมเด็จพระเชษฐาเราจะถือทิวิมานะแลรักทั้งสอง
ข้างยิ่งกว่าทางพระราชไมตรี ก็เห็นว่ากรุงหงสาวดีกับกรุงพระนครศรี
อยุธยาขาดกันแล้ว หน้าที่จะรื้อนอกสมณพราหมณมาคยาประชาราช-
ฏร สมเด็จพระมหากัรพรภิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก ได้แจ้งใน
ลักษณะพระราชสารดังนั้น ตรัสให้มุขมนตรีปรึกษา มุขมนตรีปรึกษ
ว่าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีล้นคำอันเป็นใหญ่ในรามัญประเทศพระองค์
มีกฤษฎาธิการ ผ่านแด่พระเคศเคชานภาพไปทูลสยทศ แลให้มีพระราช
สาร เป็น ทาง พระราชไมตรีมาขอ พระยาช้างตระกูล(๑) สองข้าง โดย
สุนทรภาพสวัสดิ์ แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ไว้วางพระราชไมตรี
ครั้งให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์มามากมายอยู่ ควรให้
ช้างจะได้เป็นพระเกียรติยศไปในนานาประเทศ

ฝ่ายพระราเมศวร พญาจักรี พระสุนทรสงคราม เจ้าเมือง
สุพรรณบุรีปรึกษาวา ช้างเผือกเป็นสิริมงคลสำหรับพระนคร(๒) ซึ่งจะ

(๑) ฉะนั้นพระราชหัตถเลขาว่า “มาขอพระยาช้างโดยสุนทรภาพสวัสดิ์”

(๒) ,, ,, “เป็นศรีพระนคร”

ให้ไปนั้นไม่ควร ถึงสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีไม่ตรัสนั้นก็ขอช้าง
พลายศรีมงคลแลพลายมงคลทวีป ซึ่งชนะทั้งสองข้าง สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวก็ให้แล้ว หากทว่าเขาไปมิได้แลซึ่งจะส่งพญาช้างตระกูล
ไปนั้น จะเสียบพระเกียรติยศไปนานาประเทศ จะว่าให้โดยเกรงอำนาจ
พระเจ้าหงสาวดี เขาคำปรึกษาทั้งสองฉบับกราบทูล ทรงพระกรุณา
ตรัสว่า ถ้าเรามีให้ช้างเผือกไป พระเจ้าหงสาวดียกทัพใหญ่มา ยังจะ
ย่องกันพระนครได้หรือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวร พญาจักร
พระสุนทรสงครามกราบทูลว่า ถ้าศึกหงสาวดีจะยกใหญ่หลวงมา
ประการใดก็ดี ข้าพระเจ้าทั้งสามนี้จะขอประกันพระนครไว้ สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตามจึงให้มีพระราชสาธตออกไป

ในพระราชสาธตนั้นว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชรามินทร
ธิเบศรินทราเชนสุริเยนทรโยธิตมราไชยสรวรรยาธิปัตติवलลยราช^(๑) ทวา
รวาติศรีอยุธยามหากิลกพนพรคัณราชธานีบริรมย์อุคมด้วยมหาเศวต
กุญชรชาติอิศวรพงศ์พิณพงค์อันประเสริฐ สอนองทางพระราชไมตรี
มายังสมเด็จพระอนชาราช ผ่านพิภพตรงหงสาวดีอันมีอิศราฤทธิราช
รณรงค์ในรามัญประเทศทวีปัสตงค์ ด้วยมีพระราชสาธตมานั้นได้แจ้ง
แล้ว แต่ทว่าเป็นขรพประเพณี ผู้ใดมีสมภารขารมถึงขรมจักรแล้วก็มี
จักรแก้ว ดวงแก้วมณี นางแก้ว ม้าแก้ว ช้างแก้ว ขนพลแก้ว
ขนคลังแก้ว ถ้าหาขุมขารมไม่ ถึงผู้นั้นจะหาให้กรักขามิได้ จรรมคา

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เกลิงราชธุงเทพทวาราวดี”

ประเทศธานีไคมันางรปงาม มีช้างเผือก ช้างเนียม ขื่อแก้วขื่อทอง
ก็เห็นประเพณีที่จะเกิดยุทธานการ อย่าให้พระอนุชาเรานับพระทัยเลย
ทุตรับพระราชสารแล้วกราบถวายบังคมลาไปยังกรุงหงสาวดี ถวาย
พระราชสารทูลประพฤติเหตุทุกประการ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งใน
พระราชสารแลกิจงานกิจทั้งปวง ก็ตรัสว่าขอใจพระมหากษัตริย์
เราต้องประสงค์ช้างเผือกแต่สองช้าง ควรหรีดตัดทางพระราชไมตรีได้
อันพระนครศรีอยุธยาบังกรุงหงสาวดี ตั้งแต่วันนี้ไปจะเป็นปรียักษ์กัน
แล้ว แล้วตรัสปรึกษาด้วยท้าวพญามุขมนตรีว่า เราจะไป พระนคร
ศรีอยุธยา^(๑) มิน่าล้อมรอบคองเขาพระสิเนราชอันมีสัตว์นครสมุทร
แวดล้อมเป็นชั้น ๆ ประการหนึ่งชักโดยเสียบงอาหารจะทำการขโมยได้^(๒)
หนึ่งเมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก^(๓) เมืองสุโขทัย เมืองกำแพง
เพชร เมืองพิษณุ ๕ เมืองนั้นก็ยังเป็นกำลังกรุงเทพมหานครอยู่ ทั้ง
เสียบงอาหารก็บริบูรณ์ ถ้าได้เมืองฝ่ายเหนือทั้งนี้แล้ว พระนคร
ศรีอยุธยาไม่พ้นเงื้อมมือเรา จะเห็นประการใด มุขมนตรีทั้งปวงก็เห็น
โดยพระราชบริหาร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่าเราจะยกครั้งนี้จะให้
มากกว่าก่อนสามเท่า จึงให้มีพระราชกำหนดไปถึงพระเจ้าอริยวงศราชบุตร

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา, และฉบับพันจันทนุมาศว่า “เราดไปพระนครศรีอยุธยาถึง
๒ ครั้งมิได้นั้น ด้วยเหตุ ๓ ประการ ประการหนึ่งพระนครศรีอยุธยานั้นน้ำล้อม”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “จะทำการขโมยได้”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศไม่มีชื่อ เมืองสวรรคโลก และได้ทำฟุตโน้ตไว้ว่า “น่าจะตก
ชื่อพิชิตหรือนครสวรรค์ไปเมืองหนึ่ง”

เชย พระเจ้าแปรผู้เป็นราชันศึกาพระเจ้าเชียงใหม่ แลท้าวพญาหัวเมือง
น้อยใหญ่ทั้งปวงว่า จะยกไปตีกรุงพระนครศรีอยุธยา ให้เร่งบำรุงช้าง
ม้าพลไว้ ออกพระวสาแล้วให้ยกมาพร้อมกัน ณ กรุงหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร พระเจ้าเชียงใหม่ แลท้าวพญา
หัวเมืองทั้งปวง แจกในพระราชกำหนดแล้วก็เกณฑ์ทัพบำรุงช้างม้า
พลไว้สรรพ ครั้นออกพระวสาแล้ว ก็ยกทัพมาพร้อมกัน ณ กรุง
หงสาวดี

คักราช ๕๑๐ บั๊วอก สัมเรทธิศก สมเด็จพระหงสาวดีเกณฑ์
ทัพกรุงหงสาวดี กรุงอังวะ เมืองเชียงใหม่ เมืองพุกาม เมืองปรวน^(๑)
เมืองแปร เมืองละเค็ง เมืองจิตตอง เมืองตองอ เมืองพลิม เมือง
บวเฝื่อน เมืองเสวียง^(๒) เมืองตระวาง เมืองเมาะตะมะ เมือง
เมาะลำเลิง เมืองทวาย เป็นคนเกาสีหม่น ช้างเครื่องเจ็ดพัน ม้า
หม่นห้าพัน ให้พระมหาอุปราชเป็นกองหน้าถือพลสี่หมื่น มาตามพัน
ช้างเครื่องพันห้าร้อย พระเจ้าอังวะเป็นยกขวาถือพลสี่หมื่น มาพัน
หนึ่ง ช้างเครื่องห้าร้อย^(๓) พระเจ้าเชียงใหม่เป็นกองหลัง ถือพล
สี่หมื่น ช้างเครื่องห้าร้อย มาพันหนึ่ง พร้อมเสร็จแล้ว

ถึงณ วันพุธ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ เพลารุ่งแล้วสองนาฬิกา

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เมืองปรอน”

(๒) “เมืองเสวียง”

(๓) “ และฉบับพันจันทนุมาศมีค่าความต่อจากนี้ว่า “พระเจ้าแปร
เป็นยกซ้าย ถือพลสี่หมื่น ม้าพันหนึ่ง ช้างเครื่องห้าร้อย”

๖ บาท ไก่สุวรรณฤกษ์กิติ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ส่งคนไล่ฉลอง
 พระองค์ทรงสุวรรณมหาสังวาล ๗ สาย เฝ้ายพระอังสา ทรงกาญจนา
 มัยมาลาลงกตวิจิตรพิพิธภิตาภาณิลรัตน^(๑) โดยขัตติยเวศวิสัย สำหรับ
 วิชัยราชรถยทอเสร์ ^๕เสด็จทรงช้างพระที่นั่งพลายเทวนาคพินายสูง
 ๖ คอกคืบ ^๕๕ นิ้ว เป็นบรมอัครราชยานประทับเครื่องนาเคนทรา
 ลังการณบรรลัศตพิริรัตน พร้อมด้วยหมู่สุวรรณ^(๒)พลากรโยธา
 ทวยหาญ เป็นชนกัณเณแสนสารสินธพ พาซึ่งชาติราชมลิกการบวร
 ของครักษ์กันกง ทรงสรรพสาตราลังการานานาวุธวิชัย พิพิธทวนของ
 เป็นทิวทองรัตยางเคียบคาน ^๕กูโสภาสพันฏก ออกรด้วยฉวชักลงกลด
 อภิรมย์ยังสุบัสสองจำรัส คคณัมพรประเทศไฟโรจน์คานาคาด้วยท้าวพญา
 เสนามาตยนิกร พริยพจนที่เรียงรายระคัยโดยขบวนพยุหยาตราซ้ายขวา
 หน้าหลังทั้งปวงเสร์ ไก่เพลามหามหุติฤกษ์ ไหววคั่นหม้องชัย ปรอ-
 หิตาจารย์เป่าสังข์ประโคมหม้องกลองกาหลคนครี ศัพทอุโฆษนิรนาท
 นัสนัน กำเนินกระบี่อุชโยกโยย เคลื่อนพยุหโยธาทัพหลวง ออกจาก
 กรุงหงสาวดีประทับรอนแรมมา ๗ เวนถึงเมืองเมาะตะมะ คำรัสให้ข้าม
 พลเหนือเมืองเมาะตะมะ ^๕๕ วันจึงสน แล้วยกมา ๒๐ เวนถึงเมือง
 กำแพงเพชร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัสให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งอยู่
 ท่อเรือรบกระจิงเลาคา ๒๐๐ ลำ ให้พญาหริภุญชัย พญานครลำปาง

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เจดีย์พระอังสาทรงกาญจนามัยมาลา ลงกตวิจิตร
 พิพิธภิตาภาณิลรัตน”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พร้อมด้วยหมู่สุวรรณพลากร” ฉบับพันจันทมุทาศว่า
 “พร้อมด้วยหมู่สุวรรณพลากรโยธาทวยหาญ”

ขึ้นไปเอาเรือเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร เมืองลำพูน ถ้ายำเลียงลงมาไว้ท่าขลวแห่งให้พร้อม แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพหลวงไปทางเมืองสุโขทัย ทั้งค่ายประทัยแรมให้พญาสุโขทัย พญาสุวรรณคโลกมาเฝ้า ทรัสปราศรับแล้วสั่งให้เตรียมทัพ แล้วเสด็จยกไปเมืองพระพิษณุโลก ทั้งค่ายหลวงค่ายลโศก แลค่ายท่งนั้นก็ตั้งโดยกระบวน

ขณะเมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาถึงปลายค่าน สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าแจ้งเหตุ ก็บอกข้าราชการให้เรือเร็วลงไปกรุงพระนครศรีอยุธยาของกองทัพช่วย แล้วให้กวาดครัวอพยพแขวงเมืองพิษณุโลก^(๑) แลแต่งการป้องกันเป็นสามารภ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดียังมีใต้สั่งให้เข้าเมือง ให้ทำแท่นขึ้นไต่หกปากไว้เป็นอันมาก แล้วให้ขุดคูคั่นขึ้นก่อนใส่ชะลอมกองไว้ แต่ละกองสูงกว่ากำแพงเมือง แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแต่งเป็นหนังสือรับสั่งเข้าไปว่า สมเด็จพระเจ้าชนะสิบทิศ เสด็จยกทัพโยธามาทางนี้ จะลงไปพระนครศรีอยุธยา บัดนี้เสด็จมาเยือนเมืองพระพิษณุโลก ให้อัญเชิญสมเด็จพะมหาธรรมราชาน้องเราออกมาหาเราจะไต่เจรจาความเมืองกัน สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าแจ้งดังนั้น ก็ตอบออกไปว่า แผ่นดินเป็นของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก แลข้าพระองค์จะออกไปเฝ้านั้นมีควร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสให้ทูตกลับเข้ามาอีก

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “แล้วให้กวาดครัวอพยพแขวงเมืองเข้าเมืองพิษณุโลก”

ว่าถ้าน้องเรามีออกมาหาเรา เมืองพระพิษณุโลกน้อยนัก แต่ทหาร
กองหน้าก็จะคืบเมือง สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าจึงนิมนต์พระสงฆ์
สี่รูปออกไปฟังการ พระสงฆ์ออกไป สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีให้นำ
พระสงฆ์ไปคุมลตินแลยันโคกหยันโคกพาค แล้วให้เอาข้าวไปแจ่มแก่
น้องเรา ถ้าน้องเรามีออกมา จะให้ทหารถือมูลดินแต่ละคนละก้อนถม
เมืองเสียให้เต็มแต่ในนาฬิกาเดียว พระสงฆ์ไปอยู่แล้ว กลับเข้าแจ่ม
แก่พระมหาธรรมราชาเจ้าโดยใต้เห็น แลพระเจ้าหงสาวดีสั่งมาทูล
ประการ สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า จึงปรึกษามุขมนตรีว่า เรา
คอยกองทัพกรุงเทพมหานคร ข้าพเจ้ากำหนดอยู่แล้วไม่ยกขึ้นมา อัน
ศึกพระเจ้าหงสาวดียกมาครั้งนี้เป็นอันมาก เสียพล เสียช้าง เสียม้า
ถึงเกิดลมพายุใหญ่ เห็นเหลือกำลังเราหนัก ถ้าเรามีออกไป พระเจ้า
หงสาวดีก็จะให้ทหารหักเข้าเหยียบเอาเมือง สมณชีพราหมณ์อาณา
ประชาราษฎรจะถึงแก่พินาศฉิบหายสิ้น ทงพระพุทธศาสนาจะเศร้าหมอง
คูมิควรเลย จำเราจะออกไป ถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
พระเจ้าช้างเผือกจะทรงพระพิโรธประการใดก็ดี ก็ระคายแต่ตัว จะแลก
เอาชีวิตสัตว์ให้รอดไว้

ครั้นวันวันอาทิตย์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๒ สมเด็จพระมหา
ธรรมราชาเจ้าเสด็จออกไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดี
ตรัสว่า น้องเราจงไปด้วยเรา ให้เร่งเตรียมพลให้พร้อมในเจ็ดวัน
สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าก็จัดพลสามหมื่นมาโดยเสด็จในกองทัพ

หลวง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกลงมาประชุมทัพ ณ เมือง
นครสวรรค์ ขณะเมื่อพระมหาธรรมราชาเจ้าบอกล้อราชการลงไปถึง
กรุงเทพมหานครนั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้า
ช้างเผือก ตรัสให้พญาพิชัยรณฤทธิ พญาวิชิตรณรงค์ ถิรพลหมัน
หนึ่งให้รีบขึ้นไปช่วยเมืองพิษณุโลก แล้วพระเจ้าอยู่หัว ให้กวาดครัว
หัวเมืองตริภังคะเข้าพระนคร แลทัพพญาพิชัยรณฤทธิ ทัพพญาวิชิต
รณรงค์ ยกไปถึงแคว้นเมืองนครสวรรค์ ได้ข่าวว่าเมืองพระพิษณุโลก
แลหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงพระเจ้าหงสาวดีได้สิ้นแล้ว แลวกองทัพ
พม่ามอญก็ลงมาถึงเมืองนครสวรรค์ พญาพิชัยรณฤทธิ พญาวิชิต
รณรงค์ จะตั้งรับก็เห็นไม่ไหว จึงปรึกษากันถอยทัพลงไป ทูลประพด
เหตุสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าบัดนี้เมืองพระพิษณุโลก แลเมืองฝ่าย
เหนือทั้งปวงเสียสิ้นแล้ว กองทัพพม่ามอญก็ยกถ่วงมาตั้งอยู่ ณ เมือง
นครสวรรค์ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชก็ลงมาด้วย สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือกแจ้งดังนั้นก็เสียดพระทัยนัก จึง
ตรัสแก่พระราเมศวร พญาจักรี พระสุนทรสงครามว่า ก็ที่พระเจ้า
หงสาวดียกมาแล้ว ทว่าท่านทั้งสามคนนี้จะคิดประการใด พระราเมศวร
พญาจักรี พระสุนทรสงครามยังคมทูลว่า บัดนี้กองทัพพม่ามอญ
ยังประชุมพร้อมมูลกันอยู่ไม่รู้กำลัง ถ้าลงมาใกล้พระนครแล้วคนออก
บางแล้วเมื่อใดจะยกออกดี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม ตรัส
ให้จัดทหารเป็นเหล่าเป็นกองตั้งไว้กลางเมืองเป็นสามกอง แล้วให้

เร่งรัดการตรวจซ่อมแปลงการซึ่งจะรักษาพระนครทั้งกลางวันกลางคืน
เป็นสามารถ

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งตั้งต่อเรือกระจึงเลาะคาอยู่ ณ เมือง
กำแพงเพชรนั้นเสร็จ ก็ยกทัพเรือรบเรือลำเลียงลงมาบรรจบทัพหลวง
ณ เมืองนครสวรรค์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี จักแจ้งทัพยกทัพเรือ
อยู่ ณ เมืองนครสวรรค์นั้น ท้าวพญานายกทัพนายกองเผ่าพร้อม จึง
ทูลถามสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า เราให้มีราชสารมาขอพญา
ช้างตระกลดสองช้าง ควรหรือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
พระเจ้าช้างเผือกไม่ให้ รักช้างยิ่งกว่าเศวตฉัตรอีกเล่า หรือว่ามีผู้ใด
กักตันทพระเจ้าน้องเรไรหรือไม่ สมเด็จพระมหาธรรมราชากราบทูลว่า
ทราบอยู่ เติมพระเจ้าแผ่นดินให้ปรึกษาว่า พระองค์ให้มีพระราชสาร
มาขอพญาช้างนั้นควรให้หรือไม่ควร เสนาบดีปรึกษาว่าช้างเป็นศรี
พระนครไม่ควรให้ พระเจ้าแผ่นดินก็ไต่ตรัสต่อว่า แม้นมิให้พญาช้าง
ไปถ้าพระองค์ยกทัพใหญ่มา ยังจะข่มขืนพระนครได้หรือ พระราเมศวร
พญาจักรี พระสุนทรสงครามรับประกันพระนครไว้ แลเหตุครั้งนี้ พระ
เจ้าแผ่นดินจึงมิได้ส่งช้างไปถวายพระองค์ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีได้
ทรงฟังดังนั้นทรงพระสรวลแล้วตรัสว่า เป็นธรรมดาคนโมหะจิต มิได้
รู้จักกำลังคนกำลังท่าน เหมือนสัตว์ ๒ จำพวกคือนกน้อย คือกระต่าย
และกระต่ายขาวตัวสั้นเท่านั้นหมายความว่าหยังท้องพระมหาสมุทรได้ แล
ว่ายออกไปกลางน้ำยังมีตนไต่หยัง ก็ม่น้ำถึงกาลกิริยาตาย นกน้อย

เล่าขานทางที่เท่านั้น ชวนพญาครุฑบินข้ามพระมหาสมุทร แลบินเต็ม
 พักของตัว ยังมีไต่กั้วกั้วแห่งพญาครุฑที่ตกน้ำท่ากาลกิริยาตาย แลสัตว์
 ๒ จำพวกนี้เหมือนนักผู้ปรึกษาแลรับประกันพระนครไว้ สมเด็จพระเจ้า
 หงสาวดีศรีสแล้ว รุ่งขึ้น ณ วันพุธ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ คักราช
 ๕๑๑ ประกา เอกศก ก็เสด็จยาตราทัพลงมาพระนครศรีอยุธยา แล
 ทัพพระมหาอุปราชากองหน้าทั้งค่ายค่ายลพเพี้ยค ค่ายพระเจ้าแปรชัย
 ชัยทั้งค่ายลพเพี้ยวัดโพธารามไปคลองเกาะแก้ว ทัพพระเจ้าอู่จะชัยกว
 ่งค่ายค่ายลพเพี้ยวัดพุทธไสวรรย์มาคลองตะเคียน ทัพพญาทองอยู่ ทัพ
 พญาจิตทอง ทัพพญาละเค็ง เกียกกายทั้งค่ายแคว่วัดการ้องลงไปวัด
 ไชยวัฒนาราม ทัพพญาพลิม ทัพพญาเสวียง กองหน้าทัพหลวงทั้ง
 ค่ายค่ายลพเพี้ยทัพหลวงทั้งค่ายลพเพี้ยวัดโพธิ์เผือก ทั้งชนอนปากคู แลทัพ
 สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าทั้งค่ายค่ายลพเพี้ยมาหย่องหลังค่ายหลวง
 แลทัพซึ่งตั้งรายรอบพระนครนั้น บรรดาแม่น้ำห้วยคลองทั้งปวงก็ทำ
 สะพานเรือเดินมาเดินพลตลอดถึงกันสิ้น แต่ในวันเดิวนั้นเสร็จ

ฝ่ายข้าหลวงชาวพระนครผู้ตรวจการบนหน้าที่เชิงเทินกำแพง แลค
 ษาศึกทั้งค่ายทำสะพานทั้งนั้น ก็เอาคึกคักโดยเห็นกรายทูลว่า เห็นคึก
 ครองมากกว่าแต่ก่อนสามสี่เท่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
 พระเจ้าช้างเผือกไค้แจ้งทั้งนั้น เห็นเหลือกำลังที่จะแต่งทัพออกตีข้าศึก
 ก็ให้กำชัยตรวจตรารักษาหน้าที่ไว้เป็นสามารภ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 เสด็จถึงกรุงเทพพระมหานครไค้เจ็ดวันแล้ว ไม่เห็นทัพผู้ใดออกมา

ค่อยๆทอด จึงให้แต่งพระราชสาร ในลักษณะว่าพระราชสารสมเด็จพระเจ้า
 หงสาวดี ผู้เป็นอิสริยาธิปไตยอัครราชกุมารีให้ครองราชย์ในรามัญประเทศ
 ทรงพระราชกฤษฎีกาเทศาภิบาลผ่านแผ่นอาญาจักร ขจรทั่วทิศานุทิศทั้ง
 แสงภาณุมาศ เมื่อมีชันฉันทิกสมัยมาถึงสมเด็จพระเชษฐาเรณูผู้ผ่าน
 พิกพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ครึ่งหนึ่งราชบุตรทั้งสอง สมเด็จพระ
 เชษฐาเรณูยกพลโยธาหาญไปตักท่ายพล น้อยท่านจับได้ก็มีให้กระทำ
 ชีวิตยันทราบ เพื่อแผ่แผ่พระราชสัมพันธ์ไมตรี ร่วมสามัคคีธรรม
 เป็นสุวรรณบัลลังก์เคียงกันอันสนิทมิไต่ร้างฉาน จนพระเชษฐาธิราชให้มี
 ลักษณะราชสารขึ้นมาขอ ฝ่ายน้อยท่านก็ส่งราชบุตรทั้งสองมายังพระบรม
 เชษฐา แล้วยกกลบขนาบไปพระนครหงสาวดี ภูมิตักคิพท์ไปว่า พระ
 เชษฐาธิราชมีกฤษฎีกาฉันทิหารมาก กอปรด้วยเคียดแค้นชราชาติคุณลักษณะ
 ทรยศพลายพังถึง ๗ ข้าง จึงให้ทูตาทนทจจำทลลักษณะราชสารสนท
 ภาสวสดีมาขอเคียดแค้นชรา ๒ ข้างไปไว้เป็นศรีพระนครหงสาวดี พระ
 เชษฐาเรณูได้มีอาลัยในราชสัมพันธ์ไมตรี กลับกล่าวกระทบ
 ทำธรรมนิยมมาว่า พระนครไคมีนางรพงาม แลข้างเผือกข้างนิยม
 เป็นที่ที่จะเกิดราชคัมภีร์ น้อยท่านได้แจ้ง จำเป็นจึงต้องยกพยุหโยธาหาญ
 มาตามลักษณะพระราชสาร บัดนี้มาเหยียบขานพระนครถึง ๗ วันแล้ว
 ไฉนจึงมิได้ออกมาผจงค์โดยขัตติยมัยสำเร็จราชหฤทัยข้างเลย ให้
 เร่งยกพยุหโยธาออกมาสงครามกันเล่นเป็นขวัญตา หรือไม่ผจงค์แล้ว
 ก็เชิญเสด็จออกมาสนทนากัน ถ้ามีออกมาก็อย่ำให้พระเชษฐาเรณูอภัย

พระทัยเลย น้อยท่านจะชิงเอาเศวตฉัตรให้จึงได้

ครั้นแต่งเสร็จแล้วก็ให้ทูตถือเข้าไป

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชครั้นได้แจ้งลักษณะพระราช
สาร จึงทรงพระดำริว่าศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก เห็นจะเหลือมือ เหลือ
กำลังทหารจะสู้พระนครไว้ได้ ถ้าเราจะมีออกไปสมทบพราหมณ์
อาณาประชาราษฎร์ไพร่ฟ้าข้าขอบขัณฑสีมา จะถึงแก่พินาศฉิบหายสิ้น
ทั้งพระศาสนาที่จะเศร้าหมอง จำเราจะออกไป มาทว่าสมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีมีกองอยู่ในสัตถยานลัทธิตั้งราชสารเข้ามานั้นก็ตามเดิม แต่
เราจะรักษาสัตถยานลัทธิให้มั่น ทรงพระราชดำริเท่านั้นแล้ว ก็ให้แต่ง
ลักษณะราชสารกำหนดที่จะเสด็จให้ทูตาทูตถือออกไปถวายพระเจ้า
หงสาวดี แล้วตรัสให้เจ้าพนักงานออกไปปลุกราชสันตาคาร ณ ตำบล
วัดพระเมรุราชิการามกับวัดหิสาवासต่อกัน มีราชบัลลังก์อาสนะ
สองพระที่นั่งสูงเสมอกัน หว่างพระที่นั่งห่างศอก แล้วให้แต่งรัตนทยา-
อาสน์สูงกว่าราชอาสน์อีกพระที่นั่งหนึ่ง ให้เชิญพระศรีรัตนตรัยออกไป
ไว้เป็นประธาน ครั้นรุ่งขึ้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงเรือพระที่นั่ง
สพรณหงส์พร้อมด้วยมขมนตริกระวีชาติราชครู โหราโยธินาหาญข้าม
ไป เสด็จขึ้นบนพระที่นั่ง

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี พร้อมด้วยท้าวพญามขมนตริ
ทั้งปวงเสด็จมา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าพร้อมด้วย
เสด็จขึ้นบนพระที่นั่งแล้วตรัสว่า สมเด็จพระเจ้าพี่เราให้อาราธนาพระ

พุทธปฏิมากรเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้ามาเป็นประธานก็อยู่
แล้ว ขອງเป็นสักขีพิพยานเถิด อันแผ่นดินกรุงเทพมหานครคืออยุธยา
นี้ ยกถวายไว้แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าเรา แต่ทว่าน้องท่านให้มาขอช้าง
เผือก ๒ ช้าง พระเจ้าฟ้ามีใ้ให้ บัดนั้นยังยกพยุหโยธาวิดีทูเรศ
กันการ จะขอช้างเผือกอีก ๒ ช้างเป็น ๔ ช้าง พระเจ้าฟ้าจะว่าประการ
ใด สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ตรัสบัญชาให้ สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีตรัสว่า จะขอพระราเมศวรไปเลี้ยงเป็นพระราชโอรส
ถ้าพระเจ้าฟ้าให้แล้วเราจะยกทัพกลับไป สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้าตรัสตอบว่า ขอไว้เถิดจะได้สืบประยูรวงศ์ สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีตรัสว่า พระมหินทราชาธิราชผู้น้องนั้นก็จะสืบวงศ์ไ้อยู่ อันจะ
เอาไว้ด้วยกัน ถ้าพระเจ้าฟ้าเราสวรรคตแล้ว ก็รายพี่น้องจะหม่นหมอง
มีความพิโรธกัน สมณพราหมณาณชนนตรี อาณาประชาราษฎร
จะได้ความเดือดร้อน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าข้ก็มีไ้
กับบัญชาตาม สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า จะขอพญาจักรี แลพระ
สุนทรสงครามไปด้วยพระราชโอรส สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
ธิราชเจ้าก็ยอมให้ แล้วตรัสว่าอาณาประชาราษฎรหัวเมืองแลข้าขอบ
ขัณฑเสมาซึ่งกองทัพจับไว้นั้น ขอไว้สำหรับพระนครเถิด สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีก็บัญชาให้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
ส่งสมเด็จพระเจ้าลูกเชษฐาพระราเมศวรแลพญาจักรี พระสุนทรสงคราม
กับช้างพลายเผือก ๔ ช้าง คือพระเชนทโรดม พระบรมไกรสร

พระรัตนากาศ พระแก้วทรงบาทให้สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี แล้วเสด็จ
เข้าพระราชวัง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จไปพลับพลา สั่งให้
ประกาศแก่นายทัพนายกองว่า อาณาประชาราษฎร์พระนครศรีอยุธยา
นั้น ให้ปล่อยเสียทั้งสิ้น แล้วให้สมเด็จพระรามศวร พญาจักรี พระ
สุนทรสงคราม เข้าไปรับยุทธรรยา จึงถวายบังคมลาพระเจ้าแผ่นดิน
ออกไปตามพระราชกำหนด ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีมีพระราชบริหาร
ตรัสสั่งให้กองทัพหน้าล่องไปเจ็ดวันแล้วก็เสด็จยกทัพหลวงไปทาง
เมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าก็ตามไปส่งเสด็จ
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีถึงเมืองกำแพงเพชร แล้วกลับมาเมืองพระ
พิษณุโลก

ขณะนั้นพญาทานศรีสุริยท่าน^(๑) ยกทัพเรือยาหยับสองร้อยลำเข้า
มาช่วยราชการสงครามถึงทอดอยู่หน้าวัดกุฎยางกระจะ รุ่งขึ้นยกเข้ามา
ทอดอยู่ประตูไชย^(๒) พญาทานศรีสุริยท่านได้ทักลี้ขैनกยฏกยกเข้า
ในพระราชวัง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าไม่ทันรู้ เสด็จ
ลงเรือพระที่นั่งศรีสักหลาดหนีไปเกาะมหาพราหมณ์ แลเสนาบดี
มนตรี मुखพร้อมกันเข้าในพระราชวัง สะพัดไล่ชาวตานีแตกฉานลงเรือ
รุกหนีไป ฝ่ายมุขมนตรีทั้งปวงก็ออกไปเชิญเสด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือกเสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศน์มหาสถาน

ศักราช ๙๑๒ ปีจอ โทศก^(๓) พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทวาย

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระยาตานีศรีสุลต่าน”

(๒) “ ” “ประตูไทย”

(๓) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๙๒๕ ปีเถาะก ปี่เถี่ยวกับคึกข้างเผือก”

ว่าพระราชบุตรพระศรีสุริโยทัยซึ่งขาดคอข้างแก่กรุงหงสาวดีนั้นจำ-
 ริญวัฒนาขึ้นแล้ว พระองค์ก็แต่งตั้งท่านทูตจำทูลพระราชสารคุมเครื่อง
 มงคลราชบรรณาการมาถวายแก่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
 พระเจ้าช้างเผือก ในลักษณะพระราชสารนั้นว่า ข้าพระองค์ผู้ผ่านพิภพ
 กรุงศรีสัตนาคนหุต ขอถวายอภิวาทวันทนามายังสมเด็จพระปิตุราชาธิราช
 ผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาทิลกภพพรัตนราชธานีบริ-
 รมย์ อุดมพระราชมหาสถานมเหสีพารอันยิ่งเป็นมิ่งมงกุฎด้วยสัตต
 เศวตกัญชรชาติทวีประเสริฐศรีเมือง ข้าพระองค์ยังไม่มีเอกอัครราช
 ภิลาส ที่จะสยศรีสริยวงศ์ในกรุงศรีสัตนาคนหุตต่อไปมิได้ ข้า
 พระองค์ขอพระราชทานพระธิดา อันทรงพระนามเทพกษัตริ์ ไปเป็นศรี
 สรวงคนิกรภิลาสในมหานครเศศปาจิณทิต เป็นทางราชสัมพันธ์มิตร
 ไมตรีสุวรรณบัลลังก์แผ่นดินไถ่ถอนชั่วกัลปาวสาน

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือกทราบในลัก-
 ษณะพระราชสารก็ให้ชุมนุมท้าวพญาขุนมนตรีปรึกษา ๆ ว่า กรุงพระนคร
 ศรีอยุธยากรุงหงสาวดีก็เป็นอริชอกช้ำจวนโรครอนมีในพระทรวงจะ
 รักษาเป็นอันยาก แลพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็เป็นกรุงกษัตริย์
 อันใหญ่โตมีพระราชสารนอบน้อมมาแล้ว ควรที่จะทรงกรุณาพระราช
 ทานให้ จะได้เป็นทางพระราชสัมพันธ์ไมตรี เกล็ดก็มีราชการงาน
 พระราชสงครามภายนอก จะได้เป็นมหากำลังบุญทนาการ สมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า พระเจ้าอยู่หัวก็เห็นด้วย ท้ารับให้

ทอพระราชสารขึ้นไปว่า ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตมีพระทัย
 จรวมพระราชโกลีตเป็นมหาสัมพันธไมตรีนั้น สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกก่อนุญาตแล้ว ให้แต่งมารับเถิด ทูตาทูต
 รับพระราชสารกราบถวายบังคมลาไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต ถวาย
 พระราชสารทูลพฤติเหตทุกประการ

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทราบดังนั้นก็พระทัยนุก ก็แต่ง
 ทูตาทูตกับไพร่ ๕๐๐ แลท้าวนางเจ้าแก่ลงมารับ ขณะเมื่อทูตลงมา
 ถึง พุทธสมเด็จพระลูกเธอพระเทพกษัตริย์ทรงพระประชวรหนัก สมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกมีรับสั่งให้ผ่อนผันฉันทิโกเลบ จึงทรง
 พระราชจินตนาการว่า แม้จะมีพระราชสารออกไปโดยสัจย์ไซ้ไร ไหน
 พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตจะเห็นจริง ก็ชื่อว่าเราเจรจาเป็นสองจะหม่น
 หมองคลองพระราชไมตรีไป^(๑) ใ้้ออกมาแล้วจะเสียคำคุณิยังควร
 พระองค์ก็ยกพระแก้วฟ้าราชธิดาให้แทนองค์พระเทพกษัตริย์ พระราชทาน
 เครื่องราชูปโภคสำหรับอัศวมเหสีกรุงกษัตริย์พร้อมด้วยสนมสาวใช้
 ทาสกรรมกรชาย ๕๐๐ หญิง ๕๐๐ ไปด้วย ทูตกราบถวายบังคมลา
 เชิญเสด็จพระแก้วฟ้าราชบุตรขึ้นไปถวาย

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งว่าไซ้ของค์พระเทพกษัตริย์ก็เสีย
 พระทัยนุก จึงครัสว่าเดิมเราจำนงขอพระเทพกษัตริย์ซึ่งเป็นพระราชธิดา
 พระสวียุทัย อันเสียพระชนม์แทนพระราชสามีกับคชช้างเป็นตระกูล

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “จะหม่นหมองคลองพระราช
 ไมตรีและไมตรีไป

วงศ์กัณฐกัณฐอินประเสริฐ ตรัสแล้วก็แต่งให้พญาแสน พญาคร^(๑)
 พญาทิพนมตรีเป็นทูตาทนทูต ให้มาส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรคืนยังกรุง
 พระนครศรีอยุธยา แลมีพระราชสารเครื่องบรรณาการมาถวาย
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกด้วย ในลักษณะพระราช
 สารนั้นว่า เติมพระองค์ประสาทพระเทพกษัตริให้ กิตติศัพท์ทั่วไ
 ในนิคมชนบทขอขณเสมากรงศรีสัตนาคนหุตสิ้นแล้ว บัคนพระองค์
 ส่งพระแก้วฟ้าพระราชบุตรเปลี่ยนไปแทนนั้น ถึงมาทว่าพระแก้วฟ้า
 ราชบุตรจะมีศรีสวัสดิ์พลภณโสภาคย์ยิ่งกว่าพระเทพกษัตริร้อยเท่าพัน
 เท่าก็ ยังไปล้างกิตติศัพท์พระเทพกษัตริเสีย ก็เป็นโทษยศชั่ว
 กลัวว่าสาน ข้าพระองค์ขอส่งพระแก้วฟ้าราชธิดาค้น จึงพระราชทาน
 พระเทพกษัตริแก่ข้าพระองค์ก็มีพระราชสารอนุญาตมาแต่ก่อน

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกแจ้งในลักษณะพระราช
 สาร แลส่งพระแก้วฟ้าคนมาคั้นนั้น ก็ละอายพระทัยนัก พอพระเทพ
 กษัตริหายประชวรโรค จึงตกแต่งที่จะส่งพระราชธิดา ก็จัดเจ้าแก้ว
 กานัลสาวใช้ทาสชาย ๕๐๐ หญิง ๕๐๐

ครั้นถึงเดือน ๕ คักราช ๕๑๓ บัคน ตรินศ^(๒) จึงมีพระราช
 โองการคำรัสให้พญาแมน คมไพร่พินหนึ่งไปส่ง พญาแมนกับ
 ทูตาทนทูตก็เชิญพระเทพกษัตริขึ้นทรงสัวิกาภาณูจนยานมาคไปโดย
 สดถาวรคสมอส

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระยานคร”

(๒) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “๕๒๖ ขวดศก”

ฝ่ายพระมหากษัตริย์มรธาฯ แจ้งว่าพระมหากษัตริย์พระเจ้าช้างเผือกจะส่งพระเทพกษัตริย์ขึ้นไปกรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ให้มาเร็วถือนั่งสัสนไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ๆ ทรายก็ให้แต่งพระคพระเป็นนายกองฟ้าเสด็จท่าน มังกลอกลมมือ คุณพลหมื่นหนึ่งรุดมาตั้งชุมคอบอยู่ตำบลมะเร็งนอกท่านเมืองเพชรบุรีออกสีกัดที่ชาวกรุงศรีสัตนาคนหุตนั้นแตกฉาน ใ้พระเทพกษัตริย์ไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ฝ่ายพญา^(๑)ซึ่งมารับพระเทพกษัตริย์ ก็เอาคตึงปวงไปกราบทูลพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทุกประการ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งพฤติเหตุก็ทรงพระพิโรธว่า ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีแต่งพลมาสักการซึ่งเอาพระเทพกษัตริย์ไปท่งนกเพราะเมืองพระพิษณุโลกเป็นต้น จำระแก้แค้นให้ถึงขนาด พระองค์ก็ให้บำรุงช้างมารพลยกไปเอาเมืองพิษณุโลก ฝ่ายสมเด็จพระมหากษัตริย์พระเจ้าช้างเผือกแจ้งก็ตรัสให้ไปห้ามพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทั้งคตโดยพระราชโองการมิไต่ยกไป

(๑๖) รัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๑)

ครั้นศักราช ๕๑๔ ปีชวด จัตวาศก เดือน ๑๒ สมเด็จพระมหากษัตริย์พระเจ้าช้างเผือก ก็ยกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหินทราธิราชเสด็จขึ้นผ่านพิภพไธสรย์สวรยาธิปัตย์ฉวลิยราชประเพณีครอบครองแผ่นดินกรุงพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระมหากษัตริย์พระเจ้าช้างเผือกเสด็จออกไปอยู่วังหลัง ขณะนั้นพระชนม์ได้ ๕๕ พระพรรษา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ฝ่ายพระยาลาว”

ส่วนสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินเมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ
พระชนม์ได้ ๒๕ พระพรรษา

สมเด็จพระมหากิจรพรตพระเจ้าข้างเฝือกเวนราชสมบัติแล้วถึง
เดือน ๓ ก็เสด็จขึ้นไปเมืองลพบุรีตรัสให้บูรณะอารามพระศรีรัตนมหา-
ธาตุให้บริบูรณ์ แลแต่งพระขานางชี ๒๐๐ กับข้าพระให้ช่วยรักษา
พระมหาธาตุ แล้วก็เสด็จลงมายังกรุงพระมหานครศรีอยุธยา

ครั้นนั้นเมืองเหนือทั้งปวงเป็นสัทธาแก่พระมหาธรรมราชาเจ้าอนิง
การแผ่นดินในกรุงพระนครศรีอยุธยา พระมหาธรรมราชายังค้ำยัญญา
ลงมาประการใด สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินต้องกระทำตาม
ทุกประการก็ขึ้นเคืองพระราชหฤทัย จึงเอาความนั้นไปกราบทูลสมเด็จพระ
พระราชบิดา สมเด็จพระมหากิจรพรตเจ้าข้างเฝือกกันอัยพระทัย ขณะ
เมื่อพญารามออกจากทักแผงเพชรเอามาเป็นพญาจันทบูร สมเด็จพระ
มหินทราธิราชก็ตรัสกิจการทั้งปวงด้วยพญารามเป็นความลับ
แล้วก็ส่งข่าวไปแก่พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตให้ยกมาเอาเมืองพระพิษ-
ณุโลก จึงพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็บำรุงช้างม้าพลสรรพะยกมา
เอาเมืองพระพิษณุโลก พระมหาธรรมราชาตรัสรู้พระเจ้ากรุง
ศรีสัตนาคนหุตจะยกทัพมามิได้แจ้งในกล ก็ส่งข่าวมาทูลแก่สมเด็จพระ
มหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ๆ ก็ให้พญาศรีราชเดโช^(๑) แลพระท้าว
นำขึ้นไปช่วย แต่ส่งเป็นความลับไปว่า ถ้าทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระขาสีหราชเดโช”

ล้อมเมืองพระพิษณุโลกเมื่อใดก็ให้กุมเอาพระมหาดรรมาชาลงไป
 เสร็จราชการแล้วจะเลิบบ้านให้ถึงขนาด พญาศรีราชเทโวไปถึง
 เมืองพระพิษณุโลกมิไ้ความลับ กลับเอาค้ำซึ่งพญารามกับสมเด็จ
 พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินคิดการเป็นความลับนั้นทูลแถลงแก่พระ
 มหาดรรมาชาทุกประการ พระมหาดรรมาชาแจ้งตระหนัก ก็ให้
 ข้าราชการเจ้าวรคชนไปทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ยกช้างม้าพลประมาณสี่สิบ
 แสนมาโดยทางนครไทยมายังเมืองพระพิษณุโลก พระมหาดรรมาชา
 ก็ให้กวาดครัวเมืองนอกทั้งปวงเข้าเมืองพระพิษณุโลก แลแต่งการที่จะ
 กันเมืองไว้พร้อมเสร็จ

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ยกมาถึงเมืองพระพิษณุโลก
 เดือนยี่แรม ๑๓ ค่ำ ขณฺ์ เญยศก ก็ตั้งทัพพลชัยในค่ายล
 โขเรียง ทรงประตศวรรค์ไกลออกไปประมาณ ๕๐ เส้น ทัพพญาแสน
 สรินทรคว่างฟ้าทั้งค่ายลเตาให้^(๑) พญามือไฟทั้งค่ายลวกเขาพราหมณ์
 ทัพพญานครทั้งค่ายลสระแก้ว ทัพพญามือเหล็กทั้งค่ายลยางสะแก

ฝ่ายสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้ากำหนดว่า ทัพกรุงศรีสัตนา
 คนหุต ยกมายังเมืองพระพิษณุโลกแล้ว พระองค์กรีธาพลเสด็จขึ้น
 ไปโดยทางชลมารค ทั้งทัพหลวงค่ายลพิง พญารามแลพญาภิรเป็น
 กองหน้าขึ้นไปทั้งค่ายลวกทุ่งพามณี แลทัพเรือออกแคว้ทุ่งพามณีทั้งสอง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ตั้งค่ายลเตาไห” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ตั้งค่ายลเตาไห”

พากันแน่นทลอลงไปจนทัพหลวง ณ ปากน้ำพิง แล้วก็บอกขึ้นไปว่า
จะยกเข้าไปช่วยกันเมืองพระพิษณุโลก

พระมหาธรรมราชาตรัสทราบการอยู่แล้ว ก็ให้ออกมาห้ามมิให้
เข้าไป ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งว่า สมเด็จพระมหินทราธิราช
ยกกองทัพเรือขึ้นมาเหมือนกำหนดก่อก่พระทัย ตรัสให้ยกพลเข้าขึ้นเมือง
แลแต่งทหารห่มเสื้อเหลืองสามพันหนุนพลเข้าไป เจ้าน้ำที่เชิงเทียน
ก็สาดขึ้นไฟเหลนหลาวต้องชาวล้านช้างตายมากนัก พระเจ้ากรุงศรี
สัตนาคนหุตเห็นดังนั้นก็เสด็จยกพลเข้าขึ้นข้างที่นั่งแผ้ววิหารอยู่แทบ
ริมคเมือง ให้เจ้าน้ำที่ท่าทขยทั้งตัวข้ามค้ำเข้าไปชุดถึงเชิงกำแพง
เมือง ชาวพระพิษณุโลกผู้รักษากำแพงฟังอวาลลงมาได้ต้อง จึง
พระมหาธรรมราชาเจ้าก็เสด็จไปขึ้นข้างพระที่นั่ง ตรัสให้ขุนศรีเอาพล
อาสา ๕๐๐ ออกทะเลลงฟัน พลลวาก็ฟ่ายออกไป พระเจ้ากรุงศรี
สัตนาคนหุตก็ถอยไปยังค่ายหลวง แลบัญชาให้นายทัพนายกองตั้ง
บัญชาเมือง

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาดำริการที่จะทำลายทัพเรือ ก็ตรัส
ให้เอาไม้ไผ่ผูกแพกว้าง ๑๐ วา ยาว ๒๐ วา ๕๐ แพ แล้วเอาเชือกเพลิง
ใส่เต็มหลังแพขนานมันยางรททั่วไปทั้งนั้น แลให้แต่งเรือเร็วไว้สองลำ
สำหรับจะไถ้ก่เพลิง

ครั้นจัดการเสร็จ ณ เดือน ๔ ขึ้นศักราชเพลาคือเดือนหก ก็ให้ปล่อย
แพทีกกลงไปถึงค้งวักพำณ เรือเร็วสองลำก็เอาเพลิงทุบเชือกเพลิง

หลังแพตลอกขึ้นมาทั้งสองข้าง เพลิงก็ติดรุ่งโรจน์เป็นอันหนึ่งอันเดียว
 นาทนตนเชียวก็พื้คแพเร็วลงไป กองทัพเรือมีทันรตัวเห็นแพไฟ
 เต็มแม่น้ำลงมาก็คตกใจ ลงเรือทันข้างมีทันข้างเย็บคยคคยคยคยคย
 โกลาหล แพไฟก็ไหม้เรือต่อกันไป เสียเรือแลผู้คนตายเป็นอันมาก
 เรือแลคนกองหนาทเหลือกร่นลงไปยังกองทัพหลวง ณ ปากน้ำพิจ

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็แจ้งข่าวว่าเมืองพระพิษณุโลกเกิดศึก ก็ใช้
 พญาภูกาม พญาเสื่อหาญ มาเป็นนายกองมาพบนหนึ่ง พลหมื่นหนึ่ง
 รถม้าช่วยกันเมืองพระพิษณุโลก พญาภูกาม พญาเสื่อหาญ ก็ยก
 ทักษามาถึงเมืองพระพิษณุโลก เห็นข้าศึกล้อม แล้วก็คิดหัดเข้าถัน
 พญามือเหล็ก ซึ่งตั้งในบางสระแก ทักษพญามือเหล็กถันมิได้ก็พ่าย
 แยกออกไป พญาภูกามแลพญาเสื่อหาญก็ยกพลเข้าไปในเมืองพระพิษ-
 ณุโลกได้ พญาภูกามแลพญาเสื่อหาญกับพลชาวหงสาวดีเข้าไปถวาย
 บังคมพระมหาธรรมราชา ฯ ก็ให้รางวัลแก่ผู้มาช่วยทั้งปวงเป็นอันมาก

สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน รู้ว่าพระเจ้าหงสาวดีให้
 กองทัพมาช่วยเมืองพระพิษณุโลก เห็นการศึกไม่สมหมายแล้วก็เลิก
 กองทัพคืนลงมายังพระนครศรีอยุธยา

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เห็นว่าจะเอาเมืองพระพิษณุโลก
 มิได้ ก็เลิกทัพจากเมืองพระพิษณุโลกคืนไปโดยทางบ้านมุงคอนชมพ
 ึ่งพญาภูกามแลพญาเสื่อหาญทูลแก่พระมหาธรรมราชา ว่าข้าพเจ้า
 ทั้งสองจะขอออกไปตามทัพพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตให้แตกฉานเป็น

บำเหน็จมิใช่ พระมหาธรรมราชาที่ตรัสห้ามว่า คักใหญ่มิได้แตกฉาน
 ถ้าไปดังนี้ อันจะยกไปตามนั้นหาธรรมเนียมมิได้ พญาทั้งสองก็ทูลว่า
 พระเจ้าหงสาวดีให้ข้าพเจ้าทั้งสองมาครั้น ยังไปไต่รบพุ่งเป็นสามาร
 ครั้นข้าพเจ้ามิยกไปตามไฉร เห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีจะเอาโทษ พระ
 มหาธรรมราชาที่ตรัสว่า ท่านทั้งสองยกมาก็ได้กระทำการรบพุ่งมิชย
 อยู่แล้ว แลซึ่งว่าพระเจ้าหงสาวดีจะลงโทษนั้นเป็นภาระธุระเรา ถ้าท่าน
 มีฟังจะขึ้นยกไปให้ไต่เห็นระเลียบที่ข้าศึกเป็นมั่นคง พญาภูกาม พญา
 เสือหาญมิได้ฟังบัญชา กราบถวายบังคมลาแล้วก็ยกพลไปตาม

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเมื่อล่ำที่ทัพไปนั้น ขันยาให้พญา
 แสนสรินทรคว่างฟ้า พญานคร พญาเมืองโพธิ์สามพันอยู่รับหลัง
 ครั้นถึงตำบลวาริแลทางนั้นแคบ พญาแสนสรินทรคว่างฟ้า พญานคร
 พญาเมืองโพธิ์สามพันต่างพลทหารชุมนุมไว้สองข้างทาง แล้วขยับมาตั้งพลอยู่ทาง
 ประมาณ ๓๐ เส้น ต่างมาไว้คอยขัดทัพอันไปตาม พญาภูกาม แล
 พญาเสือหาญยกไปถึงตำบลวาริ มีท้าวว่าทัพใหญ่ตั้งรับอยู่ในที่นั้น
 เห็นแต่ม้าเท่านั้นก็ไล่เข้าไป ทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตก็ขอพลออกรับ
 ประทักกันจนถึงอาวุธขึ้น ฝ่ายทหารชาวล้านช้างชุมนุมไว้นั้นเห็นได้ที ก็
 ออกโจมตีกระหนาบ ทัพพญาภูกามแลพญาเสือหาญก็แตกฉาน ทัพ
 ล้านช้างไล่ฟันแทงฟันพลหงสาวดีตายมากนัก นายม้าผู้ขี่ตายหลายคน
 ทัพพญาภูกาม พญาเสือหาญเสียม้าแลเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก
 ก็พาผู้คนมาเมืองพระพิษณุโลก

ครั้นเสร็จการศึกพญาศรีราชเทโสมิไค้ลงไป ก็อยู่ด้วยพระ
มหาธรรมราชา แต่พระทำนน้ำหนลงไปยังพระนครศรีอยุธยา

ถึงเดือน ๘ ปีชวด ฉศก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้าง
เผือกก็เสด็จทรงพระผนวช ข้าราชการก็บวชโดยเสด็จเป็นอันมาก

ฝ่ายพระมหาธรรมราชาทราบพระทัยตระหนกว่าสมเด็จพระมหิน-
ทราธิราชเจ้าแผ่นดิน คิการทั้งปวงด้วยพญารามคิทุกลยบง แล
สัญญาแก่พระเจ้าล้านช้างให้ยกมาเอาเมืองพระพิษณุโลก พระองค์ก็
ให้มีหนังสือขอสั่งลงไปถึงสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ว่าเมือง
พิษณุโลกเจ้าเมืองมิไค้ จะขอพญารามขึ้นมาเป็นพญาพิชัย สมเด็จพระ
มหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินครั้นตรัสทราบดังนี้ก็เคืองพระทัย ฝ่าย
พญารามแจ้งดังนั้นก็กลัวพระมหาธรรมราชาจะส่งตัวไปหงสาวดี ก็ทูล
แก่สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินว่า ข้าพเจ้าไค้ฟังซึ่งกิจการใน
เมืองพิษณุโลกนั้นว่า พระมหาธรรมราชาคิการทั้งปวงเป็นฝ่ายข้าง
พระเจ้าหงสาวดี แลเอาเมืองเหนือทั้งปวงไปขึ้นแก่พระเจ้าหงสาวดีแล้ว
ขัตินย้ายเอาท้าวพญาผู้ใหญ่ในพระนครไปยังหงสาวดีเล่า แลซึ่งพระ
มหาธรรมราชาบังคับบัญชาพระองค์ลงมาเป็นลัทธิดังนี้ ข้าพเจ้าเห็น
มิควร ถ้าแลคิหงสาวดีมาถึงพระนครก็คิ ข้าพเจ้าขอประกันตกแต่ง
การป้องกันพระนครไว้ให้ไค้ สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินเห็น
ชอบด้วยก็บัญชาโดยพญาราม สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
แลพญารามก็เอาบุลคลคิซึ่งคิทั้งปวงนั้นกราบทูลแก่พระมหาจักรพรรดิ

พระเจ้าช้างเผือก

(๑๕) รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช (ครั้งที่ ๒)

แลอัญเชิญพระองค์ลาพระผนวชออกมาครองราชสมบัติ พระเจ้าช้างเผือกก็มีไกรยส จึงสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินแลพญารามก็ทูลวิงวอนเป็นหลายครั้ง ว่าข้านักจะมาถึงพระราชฐานทูลทวงแล้ว ขอทรงพระกรุณาเสด็จมาครองราชสมบัติ เขาอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายไว้ให้รอค พระเจ้าช้างเผือกก็ตรัสบัญชาตามสมเด็จพะโอรสาธิราชกราบทูลนั้น จึงเสด็จลาพระผนวชในเดือน ๔ แรม ๑๓ ค่ำ คักราช ๕๑๖ ปีชวด ฅอศก ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็แจ้งข่าวไปว่าพญาฤกาม^(๑) พระยาเลื้อหาญซึ่งให้มาช่วยกันเมืองพิษณุโลก กลับเสียทัพแก่ชาวล้านช้าง ก็ทรงพระพิโรธ และให้ม้าใช้มาหาพระยาฤกามและพระยาเลื้อหาญไปลงโทษ พระยาฤกามพระยาเลื้อหาญกลัวราชอาญาพระเจ้าหงสาวดี ก็ทูลวิงวอนพระมหาธรรมราชา เชิญเสด็จขึ้นไปช่วยขอโทษ พระมหาธรรมราชาก็ทรงพระกรุณาแก่พระยาฤกามพระยาเลื้อหาญ จึงพาพระนเรศวรราชบุตรเสด็จขึ้นไปถึงเมืองหงสาวดี ทูลขอโทษพระยาฤกาม พระยาเลื้อหาญแก่พระเจ้าหงสาวดี ๆ ตรัสว่า มันทั้งสองนี้โทษถึงตายอยู่แล้ว แต่พระเจ้าน้องเราได้ขึ้นมาขอแล้ว เรายกโทษให้ พระมหาธรรมราชาก็โสมนัสรักใคร่ในพระเจ้าหงสาวดี เป็นอันมาก

(๑) ตั้งแต่ต้นจนจบตัวเอน ฉบับลานนาตไปหนึ่งลาน ได้คัดข้อความในฉบับพระราชหัตถเลขามาลงไว้

ขณะเมื่อพระมหาธรรมราชาเสด็จไปกรุงหงสาวดีนั้น ข้าแฉ่ง
ลงมาถึงกรุงเทพพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระมหินทราธิราชก็กราบ
ทูลแก่สมเด็จพระราชบิดาว่า พระมหาธรรมราชานี้มิได้สวามิภักดิ์ต่อ
พระองค์แล้ว ไปไฝ่ฝากไมตรีแต่พระเจ้าหงสาวดีฝ่ายเดียว จำจะยก
ทัพรบขึ้นไปเชิญ เสด็จพระเจ้าพันางกับราชชนกตาลงมาไว้ ณ พระนคร
ศรีอยุธยา ถึงมาทพระมหาธรรมราชาจะคิดประการใดก็จะเป็นห่วงอาลัย
อยู่อนึ่งพระมหาธรรมราชาเห็นจะไม่พ้นเงื้อมพระหัตถ์ สมเด็จพระบิดาก็
เห็นด้วย จึงตรัสให้พญารามอยู่รักษาพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กับพระมหินทโอรสอิศราธิราชก็กรีธาพลเสด็จโดยชลมารคถึงเมืองพระพิษ-
ณุโลก ก็รับสมเด็จพระวิสุทธิกษัตริย์กับเอกราชครดอันเป็นพระภาคินัยราช
แลครว้อพยพข้าหลวงเดิมซึ่งให้ขึ้นมาแต่ก่อนนั้น แล้วสมเด็จพระพทิจ
เจ้าอยู่หัวกับพระมหินทราธิราช ก็เสด็จล่องจากพระพิษณุโลกไปประทับ
ยังเมืองนครสวรรค์ จึงพระมหินทราธิราชกราบทูลสมเด็จพระราชบิดา
ว่าเมืองกำแพงเพชรเป็นทางกำลังศึก จะขอทำลายเมืองกำแพงเพชร
กวาดเทเอาครอยครว้อพยพลงไปไว้ ณ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา ถึง
คึกมีมากจะไต่หย่อนกำลังลง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ตรัสเห็นด้วย ทพ
หลวงก็ตั้งยังเมืองนครสวรรค์ สมเด็จพระมหินทราธิราชก็ยกกองทัพ
ขึ้นยังเมืองกำแพงเพชร ทพหลวงตั้งค่ายท้ายเมือง พญาศรีเป็นกอง
หน้าเข้าตงค่ายแทบคูเมือง

ฝ่ายขุนอินทเสนาแลขุนต่างใจข้าหลวงซึ่งตั้งไปแต่พระพิษณุโลก

นั้น แตรชาวกัทรวจิตรพลต่างกันเมืองเป็นสามารภ ครันกองทัพ
เข้าต่งแทบคเมือง ก็แต่งพลทหารออกหักค่ายพญาศรี ๆ ก็พ่ายแก่
ชาวเมืองกำแพงเพชร จึงพญาศรีก็แต่งการที่จะปล้นเมืองกำแพงเพชร
เอาชาวอาสาในหมวดพันตรีไชยสัณห์หนึ่ง แต่งการสรรพก็ยกเข้าปล้น
เมืองในเพลากลางคืน เมื่อแรกยกเข้าไปนั้น ชาวในเมืองสงสัยอยู่ละให้
เข้าไปถึงเชิงกำแพงแล้ว ก็วางขี้นไฟแลฟุ้งศัสตราวุธมาต้งชาวอาสา ๆ
ก็พ่ายออกมา แต่ยกเข้าปล้นเมืองถึง ๓ วัน รั้วพลตายมากเห็นจะเอา
เมืองมิได้ สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็เลิกทัพหลวงคืนมายัง
นครสวรรค์

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกแลสมเด็จพระมหิน-
ทราธิราชเจ้า ก็เสด็จลงมายังพระนครศรีอยุธยา ส่วนพญารามอยู่แต่ง
การซึ่งจะกันพระนคร แลในทีกำแพงรอบพระนครนั้น ให้แต่งข้อมเพชร
แลหอรบระบะโกลกันแต่เส้นหนึ่งวางขี้นใหญ่ไว้ระบะแต่สิบวา ขี้น
ระบะหรีบมจ่างมณฑกกระบะโกลกันแต่ ๕ วา อนึ่ง กำแพงพระนคร
ขณะนั้นต้งขบวนเก่า แลยังไ้รอลงต้งในริมน้ำ พญารามก็ให้ต้งค่าย
รายไปตามริมน้ำเป็นชั้นหนึ่ง แลไว้ขี้นจ่างมณฑกสำหรับค่ายนั้นก็มาก
แล้วให้ต้งหอโพนในกลางน้ำไกลริมฝั่งออกไป ๕ วารอบพระนคร มิให้
ข้าศึกเอาเรือเข้าตีริมพระนครได้

ฝ่ายข้าหลวงในเมืองพระพิษณุโลก ครั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
พระเจ้าช้างเผือกแลสมเด็จพระมหินทราธิราชมานำพระวิสุทธิกษัตริ์แล

พระเอกาทศรถกับครอบครัวอพยพข้าหลวงเดิมลงไปแล้ว ก็ขึ้นมารับ
ไปยังกรุงหงสาวดีกราบทูลแด่พระมหาธรรมราชาเจ้าทุกประการ พระ
มหาธรรมราชาได้แจ้งดังนั้นก็ตกพระทัย จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี
เอาเหตุซึ่งพญารามกับสมเด็จพระมหินทราธิราชคิดการกันแต่ต้น จน
มาหักหาญรบพระวิสุทธิกษัตริย์ลงไปกรุงพระนครศรีอยุธยาแล้วทูลแก่พระ
เจ้าหงสาวดีทุกประการ พระเจ้าหงสาวดีแจ้งเหตุดังนั้นก็เคืองพระราช
หฤทัย จึงตรัสแก่พระมหาธรรมราชาว่าซึ่งกรุงพระนครศรีอยุธยาเสีย
สัตยาสน์กับกลายเป็นปรปักษ์ข้าศึกแก่พระเจ้านเรศวรนั้น จะละไว้มิได้
พระเจ้านเรศวรลงไปจัดแจงกองทัพทั้งเจ็ดเมืองเหนือ แลเสบียงอาหาร
ไว้ให้สรรพ เดือน ๑๒ เราจะยกลงไป พระมหาธรรมราชาเจ้ารับบัญชา
พระเจ้าหงสาวดี แล้วก็ถวายบังคมลาไปยังเมืองพระพิษณุโลกจัตแจ้ง
เมืองพระพิษณุโลกจัตแจ้งเสบียงอาหารข้างมารพลทั้ง ๗ เมืองเหนือไว้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีให้ข้าราชการมารพลสรรพ ลูกกราช
๕๑๗ ปีเถาะ สัปตศก วันพฤหัสบดี ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ เพลารุ่ง
แล้วสองนาฬิกาหกบาท สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จทรงปรีดโตก
ธาราภิเษกเสร็จ เสด็จทรงเครื่องสิริราชวิภูษณาธาราญนิเวศบรมมาลี
มณีนาคมงกุฎ สำหรับวิชัยขัตติยราชธรมุขีเสร็จ เสด็จทรงช้างต้น
พลายชมพูนุท สูง ๖ ศอก ๒ นิ้ว ผูกพระที่นั่งสุวรรณมหายาน
เป็นขมอรรคยานพาหนะ พร้อมด้วยแสนสุรชาติโยธาทหารให้ม
หาญ พลโล่เชนทวนธนูศรธรรมาพาฬารานาวุธประยุตต์กิตติสารสินธพ

ทรงดำพระราชดำริพินิจอีกด้วยทว่าทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้
 พระราชทานสัญญาบัตรตั้งตำแหน่งเจ้าเมืองต่าง ๆ ในหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ให้พระยาสุรสีห์
 ราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๖๕ เป็นต้นมา

ครนไคศควารฤกษิต พระเจ้าหงสาวดีการพยหโยธาทัพ

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เมืองพระแสนหัว” และฉบับพันจันทนุมาศว่า “เมือง
ประแสนหัว”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “มีบัญญัติย่อหมั้น”

ทั้งปวงลงมายังพระนครศรีอยุธยา พระเจ้าช้างเผือกแลสมเด็จพระ
มหินทราธิราชแจ้งข่าว ก็ให้ขับพลเมืองนอกทั้งปวงเข้าพระนคร แล
ไต่แต่จังหวัดซึ่งอยู่ใกล้พระนครทั้งสี่แขวงนั้นประมาณส่วนหนึ่ง แล
ซึ่งมีไต่เข้ามาบนนอกอยู่ป่าเป็นอันมาก อนึ่งพลเมืองเล็กน้อยทั้งปวง
มีไต่เข้าพระนครแลออกอยู่ป่ามาก ไต่แต่ครัวเจ้าเมือง แลพลสำหรับ
เจ้าเมืองนั้นเข้ามาพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้พญารามทรจก
พลสรรพายุทธขึ้นประจำหน้าที่กำแพงรอบพระนคร แลค่ายทั้งปวงก็
มั่นคงนัก แล้วก็แบ่งกองเดินไว้ทางสองค้ำรอบพระนคร ค้ำละ ๕ กอง
ส่วนพญารามนั้นตั้งทัพในท้องสนามหลวงเป็นกองกลาง จะไต่ยกไป
ช่วยทั้ง ๔ ค้ำ อนึ่งหน้าที่ไต่ซึ่งเป็นหน้าที่กวาดขึ้น พระเจ้าอยู่หัว
ก็ไว้พระกลาโหมแลพระพลเทพเมืองชัยนาท เมืองสุพรรณบุรี เมือง
ลพบุรี เมืองอินทบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองนครนายก
เมืองสระบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสรรคบุรี เมืองสิงห์บุรี เมือง
นครไชยศรี เมืองธนบุรี เมืองมฤตทางนอยู่ประจำหน้าที่ แต่มม(๒)
หอรตนไชยลงไปเกาะแก้ว ซึ่งมีแต่ค้ำหาแม่น้ำกนมีไต่ แลหน้าที่ทั้ง
๓ ค้ำ(๓)นั้น แต่ในค่ายไปถึงประตูชัย พญาพระคลังเป็นกองใหญ่
แต่ประตูชัยไปถึงวังไชย(๔) พระอินทรานคร(๕)บาลเป็นนายกองใหญ่

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เมืองสิงห์บุรี”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ประตูหอรตนชัย”

(๓) ,, ,, “แลหน้าที่ทั้ง ๓ ค้ำไชย” แต่นายก่ายไปถึงประตูชัย”

(๔) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ประตูวังชัย”

(๕) ,, ,, “พระยาอินทรานครบาล”

แต่มีมวงไชยไปถึงประตูชั้น พระท่ายน้ำเป็นนายกองใหญ่ แต่
ประตูชั้นไปถึงมมสารหลวง^(๑) พญาศรีราชเทโวเป็นนายกองใหญ่
แต่มีมสารหลวงมาพระราชวัง แต่พระราชวังไปถึงช่อหน้า พญา
จรรมาเป็นนายกอง ถือพลทหารในทั้งปวงรักษาหน้าที่

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดียกทัพมาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา ณ วันพ
ชน ๔ ค่ำ เดือนอ้าย ถึงทัพมั่น ณ ตำบลมพลี จึงพญารามให้เอาข
นารายณ์สังหารยาว ๓ วา คอก กระสุน ๑๒ นิ้ว ลากไปตั้งในช่อง
มมศพสวรค์ ให้จึงกายิงเอากลางทัพพระเจ้าหงสาวดี ท้องช้างม้า
รพลตายมาก แลกระสุนนั้นใกล้พลับพลาพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้า
หงสาวดีก็ให้เอากระสุนขึ้นสวพลี แล้วก็เสด็จเลิกกองทัพมาตั้ง ณ
มหาพราหมณ์ พอทัพยกทัพเรือถึงพร้อม จึงพระเจ้าหงสาวดีก็ตรัส
กำหนดให้ทัพทั้งปวงเข้าล้อมพระนคร ในช่อหน้าทิศบูรพ์ไชร์ ทัพ
พระมหาอุปราชแลทัพพระมหาธรรมราชา ทัพพระเจ้าอู่วะไปข้างทักษิณ
ทัพพญาทละแลเจ้าฟ้าไทยใหญ่ แลพญาแสนหลวงชาวเชียงใหม่ไปข้าง
ปัจจิมาทิศ ทัพพญาพลิม แลพญาทองอุ ทัพพญาอภัยคามณี พญาเลา^(๒)
พญาพระตะบะ พระตะเบ็ก ตั้งทิศอุดร ฝ่ายทัพหลวงก็ยกไปตั้ง
ณ วัดมเหยงคณ์ แลทัพอื่นล้อมพระนครทั้ง ๔ ด้านนั้น เมื่อแรกยก
เข้าล้อมนั้นตั้งไกลริมแม่น้ำออกไปประมาณ ๓๐ เส้น แลเอาไม้ตาลเป็น

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ศาลหลวง”

(๒) ,, ,, “พระยาลาวเจ้าเมืองเมะตะมะ”

ค่ายพุนดินกันขึ้นใหญ่ กว่าะตึงค่ายมันลงใต้ ชาวพระนครวางขึ้นใหญ่
ออกไปต้องพลพระเจ้าหงสาวดีตายมากนัก ครั้นตึงค่ายมันกันขึ้นใหญ่
ได้แล้วประมาณ ๑๐ วัน ก็ยกเข้ามาตึงค่ายอีกชั้นหนึ่ง ห่างค่ายเดิม
๑๐ เส้น ยังประมาณ ๒๐ เส้นจะถึงริมน้ำ ชาวพระนครแต่งพลอาสา
ออกทะลวงฟัน แลวางขึ้นใหญ่ออกไปต้องพลพระเจ้าหงสาวดี เมื่อ
ตึงค่ายนั้นตายมากนัก แลนายทัพนายกองเห็นจะตึงค่ายนั้นกลางวัน
มิได้ ให้ล้อมเข้าตึงกลางคืนเป็นชานาน จึงตึงค่ายชั้นนั้นมันลงใต้
แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็ให้ยกเข้าตึงค่ายอีกชั้นหนึ่งเล่าให้ถึงริมน้ำคูเมือง
แลค่ายชั้นนั้นตึงยากนัก ด้วยชาวพระนครวางขึ้นใหญ่แลขึ้นจินตจ่าง
มณฑกถกเต็มแม่น้ำ พลทั้งปวงต้องขึ้นไฟตายมากนัก จึงพระเจ้า
หงสาวดีให้ชักโขมึงค์ ให้พลทั้งปวงเดินเข้ามาเป็นหลายแห่งหลายสาย
ครั้นถึงริมแม่น้ำจะตึงค่ายนั้นชักโขมึงค์แล่นหากันโดยหน้าค่าย
แลลอบตึงค่ายนั้นในกลางคืน แล้วห้ามพลทั้งปวงให้สงบมิให้มิฉาว

ฝ่ายในพระนครรู้ว่าชาวหงสาวดีชักโขมึงค์เดิน ก็เอาขึ้นใหญ่ยัง
ออกไป มิได้ต้องเข้าศึก ก็ชักกองอาสาออกไปทะลวงฟัน ได้หัวเข้ามา
ถวายเป็นหลายครั้ง แลชาวหงสาวดีตึงค่ายชั้นนั้นเป็นเดือนเศษจึงตึงได้
แต่พระเจ้าหงสาวดียกมาให้ตึงค่ายล้อมเป็นสามครั้ง ประมาณสองเดือน
จึงล้อมได้ถึงริมแม่น้ำคูเมือง

ฝ่ายสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า จึงดำรัสแก่พญารามให้มี
ศุภอักษรขึ้นไปเมืองล้านช้างขอกองทัพลงมาช่วย พญารามก็แต่ง

ศกอักษรโดยพระราชบริหารเสร็จแล้ว จึงแบ่งให้ชั้นราชเสนา ขุน
มหาวิไชยภัยไพร่ ๕๐ ถือนั้นไปยังเมืองล้านช้างเมื่อศึกหงสาวดียกมา
ล้อมพระนคร แลตั้งค่ายไว้ ๓ ครั้ง พระเจ้าช้างเผือกเสด็จเสวย
พระนครมิได้เข้าก็ แลแต่งชนหมื่น^(๑) ทหารอาสาออกไปกองละพัน
สองพันทั้ง ๔ ค่ายเป็นหลายหมู่หลายกอง ไปรบด้วยชาวหงสาวดีซึ่ง
เข้ามาตั้งค่ายนั้นทุกวัน แลได้ฆ่าฟันชาวหงสาวดีตายได้หัวเข้ามาถวาย
ก็มาก

ฝ่ายพลหงสาวดีแม่ทัพมาตายเท่าใด พลทั้งปวงก็มีได้แตกฉาน
ยกหนกันเข้ามาหนนั้นหนา ยิงกันให้ตั้งค่าย ครั้นตั้งค่ายนั้นล้อม
ทั้ง ๔ ค่ายแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสแก่พระมหาอุปราช พระเจ้าแปร
พระเจ้าอังวะ ท้าวพญาทั้งหลายว่า ^(๒)ไปรบเมืองทุกแห่งไซ้ ครั้น
ยกเข้าล้อมได้ดังนี้ ก็แต่งการที่จะเข้าขยับเปลี่ยนเอาได้ด้วยฉับพลัน แล
แผ่นดินอยุธยาเป็นราชธานีใหญ่หลวง เอาสมุทเป็นคั่นรอบคองเขา
พระสิเนราชอันมีแม่น้ำลำต้นนครนทรอบคอบ ที่จะเปลี่ยนได้ไซ้เห็นแต่
ซอกหน้าคานเดียว ถึงดังนั้นก็ควรเปลี่ยนเอาเหมือนนครทั้งปวงนั้นมิได้
แลซึ่งจะเอาอยุธยาคราวนี้จะแต่งการเป็นงานขี้ จึงจะได้อ ให้ท้าวพญา
ทั้งหลายกำหนดให้แก่นายทัพนายกองทั้งปวง ให้รักษาที่มั่นไว้อย่าเพื่อ
รบพุ่ง ให้แบ่งกันออกลาดหาข่าวไว้เป็นเสบียงไพร่พลทั้งปวงให้ครบ
ยี่สิบ แล้วจะให้สำรวจเอาถั่วคนจงทุกหมู่ทุกกอง ถ้านายทัพ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แลแต่งกองอาสาออกไปกองละ ๑๐๐๐ กองละ ๒๐๐”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เราไปรบ”

นายกองผู้ไต่สวนปล้นนั้นมีครบถึงปีไซ้^๑ จะให้ลงโทษแก่นายทัพนาย
กองจนถึงสิ้นชีวิต ทำพญาทั้งหลายก็แต่งพลออกไปไ้ประจำค่าย
ทั้งปวงแต่พอรบพุ่งช้งกันหน้าค่าย แล้วก็แต่งพลออกไปลาดหาข่าว
ทุกหม่กองโดยพระราชกำหนด ก็ปลุกย้งฉางใส่เสบียงทั้งปวงไว้ ครั้น
ถึงกำหนดที่จะสำรวจ พระเจ้าหงสาวดีก็แต่งให้สำรวจทุกทัพทุกกอง
แลเสบียงพลทั้งปวงนั้นก็ครบย้งหนึ่งศกพระราชกำหนด แต่หมวกมะโศด
ข้าหลวงเดิมนั้นเสบียงมีครบปี^๒ พระเจ้าหงสาวดีให้ลงโทษถึงสิ้นชีวิต

ขณะนั้นพระเจ้าช้างเผือกทรงประจวบหนัประมาณ ๒๕ วัน ก็
เสด็จสวรรคต ในคักราช ๕๑๗ ปีเถาะ สัปดาห์ตก อยู่ในราชสมบัตินั้น
๒๒ ปี^(๑) ครั้นพระเจ้าช้างเผือกสวรรคตแล้ว สมเด็จพระมหินทรา-
ธิราชเจ้าแผ่นดินมิได้นำพาการศึก แลเสด็จอยู่แต่ในพระราชวัง ไว้
การทั้งปวงแก่พญาราม ให้ยังคัมภีร์บัญชาตรวจทหารทั้งปวงผู้รักษา
หน้าทออบพระนคร ขณะนั้นพญารามซึ่งห้ามของมีมบรรณัตถ์ประคัย
ซ้ายขวา แลพลทหารแห่หน้าหลังเป็นหนันั้นหนา แต่พลถอยนนักสัชนั^๒
เจ็ตรอยเที่ยวเลียบหน้าทุกวัน แลเกณฑ์พลทหารออกรบชาวหงสาวดี
เป็นสามารถ

ขณะนั้นพญาจักรรัตนถ้อพลทหารออกไปหักค่ายข้าศึกอันประจำค่าย
ท้ายคุ^(๒) แลเผาค่ายหน้าทัพญาเกียรติไชยประมาณเส้นหนึ่ง พลศึก
อันประจำค่ายฝ่ายลงไป จึงพญาเกียรติยกพลออกรบพญาจักรรัตนรย

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “๒๗ ปี”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “ค่ายจำสีก ๗ ท้ายคุ”

ถล่ำเข้าไปก็เสียตัว แลชาวอาสาทั้งปวงก็พากันเข้ามาพระนคร พญา
 เกียรติชัยพญาจักรรัตนไพลถวายแก่พระเจ้าหงสาวดี ๆ ทรงพระโกรธแก่
 พญาเกียรติ ตรัสถามหาอุปราชว่าซึ่งพญาเกียรติมิได้รักษาค่ายให้
 มั่นให้ชาวพระนครออกมาเผาเสียได้ มีลงโทษพญาเกียรติด้วยประการ
 ไท พระมหาอุปราชกราบทูลว่า พญาเกียรติเสียค่ายได้^(๑) นายกอง
 ซึ่งถือพลออกมาเห็นเห็นว่าโทษพญาเกียรติกลบลกนจึงมิได้ลงโทษ
 พระเจ้าหงสาวดีทรงพระโกรธแก่พระมหาอุปราชว่าถึงพญาเกียรติชัยได้
 นายกองก็ยังมีคุมโทษ แลมหาอุปราชว่าพญาเกียรติคุมโทษแล้ว
 แลมิได้เอาโทษพญาเกียรตินั้น เห็นว่ามหาอุปราชมิได้เอาใจลงในกา
 รศึก อย่าให้มหาอุปราชอยู่บังคับการศึกในทัพนั้นเลย ให้มหา
 อุปราชเอาแต่ช้างตัวหนึ่งคนขี่ท้ายกลางไปด้วย กว้าน้อยให้เอาไป
 พระเจ้าหงสาวดีก็ให้ขั้มมหาอุปราชเสีย แล้วให้ลงโทษแก่พญาเกียรติ
 ถึงสิ้นชีวิต พระมหาอุปราชกลับมายังทัพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 ก็ใช้สนองพระโอรส^๕มาขับพระมหาอุปราชไปจากทัพจึงพลัน

ขณะนั้นพระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ กลัวอาญาพระเจ้าหงสาวดี
 มีอาทูลขอโทษพระมหาอุปราชได้ พระมหาอุปราชให้มาทูลแก่พระ
 มหาธรรมราชาว่า สมเด็จพระราชบิดาทรงพระโกรธให้ขับเราเสียจาก
 ทัพ แลพระเจ้าแปรพระเจ้าอังวะจะทูลขอโทษนั้นพันทักลึงทูลมิได้ แลซึ่ง
 จะช่วยเราครั้นเห็นแก่พระเจ้าพ่อเรา พอจะทูลขอโทษเราได้ เมื่อพระ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาเกียรติเสียค่ายก็จริง แต่ทว่าได้นายกอง”

มหาอุปราชให้มาทูลแก่พระมหาธรรมราชา^๕นั้น พระเจ้าหงสาวดีใช้
 สมองพระโอรส^๖มาเล่า^(๑) ว่าให้พระมหาอุปราชเร่งไปจงพลัน พระ
 มหาอุปราชกลัวพระราชอาญา ก็แต่งตัวจะขึ้นช้างไปจากทัพ จึงพระ
 มหาธรรมราชาตรัสให้ข้าหลวงไปห้ามพระมหาอุปราชว่าให้คงอยู่ เรา
 จะไปทูลขอโทษก่อน พระมหาธรรมราชาก็เสด็จมาทูลขอโทษพระมหา
 อุปราช พระเจ้าหงสาวดีก็โปรดยกโทษให้

ขณะนั้นพระเจ้าหงสาวดี ให้พระเจ้าแปรยกทัพเรือลงไปโดยคลอง
 สะพานขาวขาว ไปออกบางไทร เลี้ยวขึ้นมาถึงท้ายคณันมีให้เรือขึ้นล่อง
 เข้าออกได้ แล้วพระเจ้าแปรก็แบ่งทัพเรือลงไปตามลำน้ำถึงเมืองนนทบุรี
 เมืองธนบุรี เมืองสาครบุรี^(๒)

ขณะนั้นสำเภาจีนจึงจวนมีทุนรู้ว่าศึกหงสาวดีมาล้อมพระนครก็ใช้
 ไชยเข้ามาถึงหลังเต่า พระเจ้าแปรรีบยกทัพเรือออกไปจะเอาสำเภาจีน
 จึงจวน ๆ รู้ว่าศึกมาล้อมพระนครแต่งทัพเรือลงมาลาค จีนจึงจวนใช้ไชย
 สำเภาออกไป แลทัพเรือพระเจ้าแปรยกออกไปเห็นสำเภาจีนจึงจวนลาค
 ออกไปลี้ภัยแล้ว จะตามเอามีได้ก็ยกทัพขึ้นมา พระเจ้าหงสาวดีก็ทรง
 พระโกรธแก่พระเจ้าแปรว่าสำเภาจีนเข้ามาถึงปากน้ำแล้ว แลมิได้
 คิกตามออกไปเอาได้ ให้สำเภาหนีไปรอคนนั้น พระเจ้าแปรผิด ตรัส
 ให้^(๓)เอาตัวพระเจ้าแปรไปตระเวนรอบทัพแล้วให้คงเป็นนายกองทัพเรือ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “มาเล่า”

(๒) „ „ „เมืองสมุทรปราการ”

(๓) „ „ „พระเจ้าแปรผิด จึงสั่ง”

คุงเก่า ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็แต่งตั้งทหารให้เข้าหักค่ายริมน้ำค้ำหอประทุ
รทันไชย

พญารามแลพญากลาโหม พระอินทรา^(๑) พระมหาเทพ พระ
มหามนตรี แลพระหัวเมืองหมิ่นทั้งหลายช่วยกันเอาใจลงในราชการรบ
พุ่งขั้วกันมิให้ชาวหงสาวดีเข้าไปได้ แลพระมหาเทพแห่งพลอาสา
ออกทะเลลงพื้น ชาวหงสาวดีก็แตกฉานเป็นหลายครั้ง แลการศึกนั้น
ก็ช้าอยู่ พระเจ้าหงสาวดีทรงพระโกรธก็ให้เอานายทัพนายกองนั้นลงโทษ
แล้วบัญชาการให้พระมหาอุปราชไปตั้งค่ายค่ายลวักเขาคิน ทรงเกาะ
แก้ว พระเจ้าอังวะบุตรเขย^(๒) นั้นตั้งค่ายค่ายลวักจันทรตรงบางเหียน
ให้เร่งถมดินเป็นถนนข้ามแม่น้ำไปให้ถึงปากทั้งสามค่ายลงได้

พระมหาอุปราช พระเจ้าแปรก็มาเร่งให้ทำตามรับสั่ง ชาว
พระนครเจ้าหน้าทเห็นดังนั้นก็เอาปืนใหญ่น้อยระดมยิงเข้าค้ำล้มตายเป็น
อันมาก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเสด็จไปทอดพระเนตร เห็นยังไม่เป็น
ถนนขึ้นได้ก็ตรัสว่า พระมหาอุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปรสามคน
นี้จะให้ฟันแต่ถนนข้ามถนนข้ามค้ำเท่านั้นยังมีได้ ไทไหนจะได้กรุงศรีอยุธยา
เล่า ถ้าตายลงสักคนหนึ่งเมื่อใดจึงจะเป็นถนนขึ้นได้ ตรัสเท่าดังนั้น
แล้วเสด็จกลับไป พระมหาอุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปรยัง
เกรงพระราชอาญา จึงดำริให้เอาไม้ตะโหนดทำทูลบูบับพลชนมุลคิน

(๑) ฉบบัพระราชหัตถเลขาว่า “พระยาอินทราธิบดี”

(๒) ฉบบัพระราชหัตถเลขาและฉบบัพันจันทนุมาศว่า “พระเจ้าอังวะบุตรเขยนั้นตั้ง
ค่ายค่ายลวักสะพานเกลือ พระเจ้าแปรผู้หลานตั้งค่ายค่ายลวักจันทร”

เข้าไปมณณ ชาวพระนครก็วางขันธ์ใหญ่ออกมาทำลายทวยพลล้มตาย
เป็นอันมาก ผู้ตรวจการเห็นดังนั้นก็ไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
ทุกประการ พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสถามผู้ตรวจการว่า พลแตกมุลดิน
ตายลงคนหนึ่งจะเป็นมุลดินสักกก่อน ผู้ตรวจการทูลว่า คนตายคนหนึ่ง
เป็นมุลดินประมาณเจ็ดกอนแปดกอน พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสว่าเอาเถิด
จงไปบอกเจ้าหน้าที่ให้เร่งพลชนมุลดินมณณเข้าไปอย่าให้ขาดได้ ผู้
ตรวจการก็มาทูลพระมหาอุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปรตามรับ
สั่งทุกประการ พระมหาอุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปรก็เร่งให้
พวกพลทั้งปวงชนมุลดินเข้าไปมณณทั้งสามตำบลมิได้ขาดทั้งกลาง
วันกลางคืน แลการพณณนั้นลงสามเดือนจึงถึงปากกำแพงพระนคร

ฝ่ายพญาราม พญากลาโหม พระมหาเทพเห็นเชิงศึกแหลม
เข้ามา ก็ตั้งค่ายในกำแพงพระนครชั้นหนึ่งเป็นวงพาด เอาขันธ์ใหญ่
ขันธ์มณฑกมาตั้งคาไว้ ณ หน้าค่ายนั้น ฝ่ายพลอันอยู่หน้ากำแพงเชิงเทิน
นั้นก็ยิงรบพุ่งชองกันอยู่

พระเจ้าหงสาวดีให้ยกพลเข้ามาโดยถนนมุมเกาะแก้วแล้วเอาทัพ
เรือมา(๑)กระหนาบ เอาขันธ์มณฑกนกสับยิงแย่งระคมเจ้าหน้าที่
ถึงท่าฝืนชิงเอามุมเกาะแก้วนั้น ชาวทหารอาสาซึ่งอยู่หน้าท่ามุมเกาะ
แก้วนั้น จะยิงรบพุ่งชองกันมิได้ก็พ่ายลงมายังค่ายซึ่งตั้งไว้นั้น ชาว
หงสาวดีก็รุกเข้ามาทำลายกำแพงมุมเกาะแก้วได้

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า "ดีกระหนาบ"

ขณะนั้นพญารามก็สลดใจ จะบังคับบัญชาการศึกมิได้เป็นสิทธิ
 กุ่ก่อน ก็คิดด้วยท้าวพญามุขมนตรีทั้งหลาย ว่าจะต้องกันสลับไปเห็น
 พันกำลัง (๑) และจะแต่งออกไปให้เจรจาเป็นไมตรี ท้าวพญามุข
 มนตรีทั้งหลายก็ว่าซึ่งจะเป็นไมตรีไซ้ แต่ยังมิได้รบกันเป็นสามารถ
 แลซึ่งได้รบพุ่งจนพระเจ้าหงสาวดีเสียพลเป็นอันมากดังนี้แล้ว พระ
 เจ้าหงสาวดียังจะรบเป็นไมตรีหรือ ท้าวพญาทั้งหลายก็เห็นด้วยพญา
 ราม แต่นั้นมาท้าวพญามุขมนตรีลูกขุนทหารทั้งปวงมิฟังบังคับบัญชา
 พญาราม ต่างคนต่างรบพุ่งข้าศึก สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้า
 แผ่นดินก็มีไต่อาพระทัยลงในการสงคราม ละให้แต่มุขมนตรีทั้งหลาย
 รบพุ่ง

ขณะนั้นพระมหาเทพอพลอสาธยายรักษามมเกาะแก้วทิศาปา
 ทลายนั้น ข้าศึกหงสาวดียกเข้ามาปล้นค่ายเป็นหลายครั้ง แลพระมหา
 เทพก็รบชองกันไว้ ข้าศึกหักเข้ามิได้ อนึ่ง พระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราช
 เสด็จมาบนช้างทรงให้พลอาสาช่วยพระมหาเทพรบ แต่งทหารอาสา
 ออกทะลวงฟันแล้วก็วางปืนใหญ่ยิงทะแยง(๒) ออกไปต้อนพลหงสาวดีตาย

(๑) ความตั้งแต่ตอนนี้ ฉบับพันจันทนุมาศว่า “และเราจะแต่งออกไปให้เจรจาทาง
 ไมตรีจะเห็นประการใด ท้าวพญามุขมนตรีทั้งหลายก็ว่า ซึ่งจะเป็นไมตรีนั้นแต่ยัง
 มิได้รบพุ่งกัน นี้มิได้รบกันเป็นสามารถแล้ว วัลพลพระเจ้าหงสาวดีเสียพลเป็น
 อันมาก พระเจ้าหงสาวดียังจะรบเป็นทางราชไมตรีได้หรือ และท้าวพระยาทั้งหลาย
 ก็มีลงด้วยพระขาราม แต่นั้นมาท้าวพระยามุขมนตรีลูกขุนทหารทั้งปวงมิฟังบังคับ
 บัญชาพระขารามต่อไปต่างคนต่างรบ และพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินก็มีอา
 พระทัยลงในการสงครามหามิได้ละให้แต่มุขมนตรีทั้งหลายรบพุ่ง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ยิงแยง”

เป็นอันมาก ข้าศึกจะปล้นเอาค่ายนั้นมิได้ก็ทิ้งประชิดกันอยู่ ฝ่าย
พระเจ้าหงสาวดีทรงพระดำริว่า กรุงพระมหานครศรีอยุธยา^๑ บ้าง
เมืองเป็นสามารถซึ่งหักเอาโดยง่ายนั้นยากแล้วก็ชวนเทศกาลฟ้าฝน^(๑)
จะล่าซากไฟรพลนัก ก็ตรัสด้วยพระมหาธรรมราชาว่า จำเราจะ
เพโทษบายเอาตัวพญารามผู้เป็นเจ้าการป้องกันพระนครได้แล้ว ก็
เขามือลงเห็นจะโตเมืองด่ายเดียว พระมหาธรรมราชาได้เห็นด้วยก็แต่ง
นายกองทองข้าหลวงเดิมให้ถือหนังสือลอบเข้ามาถึงขุนสนมข้าหลวง
ซึ่งสมเด็จพระเจ้าข้างเฝือกไปเอาลงมาแต่เมือง พระพิษณุโลกกับด้วย
พระวิสุทธิกษัตริย์^๒ ขุนสนมก็ส่งหนังสือนั้นเข้าไปถวายแก่พระเจ้า
อยู่หัวฝ่ายในแลในลักษณะหนังสือนั้นว่า พระเจ้าข้างเฝือกตรัสคิดด้วย
พญารามจึงแต่งการรบพุ่ง^(๒) ละให้เสียดัตถ์คลองพระราชไมตรีนั้น บัด
นั้นพระเจ้าข้างเฝือกเสด็จสวรรคตแล้ว ยังแต่พญาราม แลพระทัย
พระเจ้าหงสาวดียังไม่เสียดคลองพระราชไมตรี ตรัสว่า^(๓) ถ้าแลพระเจ้า
แผ่นดินส่งตัวพญารามผู้ก่อเหตุออกไปถวายแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็จะ
เป็นไมตรีมิได้ยากแก่สมณพราหมณาจารย์^๔ ประชาชนราษฎรทั้งปวง จะ
เลิกทัพกลับไปเมืองหงสาวดี จึงสมเด็จเจ้าอยู่หัวฝ่ายใน^(๔) ก็

(๑) ฉบับพันจันทมุทาศว่า “จวบเทศกาลฟ้าฝนจะตกอยู่แล้ว”

(๒) ,, ,, “จึงแต่งการรบพุ่งป้องกันไว้” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า
“จึงแต่งการรบพุ่งป้องกันพระนคร”

(๓) ฉบับพันจันทมุทาศไม่มีคำว่า “ตรัสว่า”

(๔) ฉบับพันจันทมุทาศว่า “รู้แจ้งแล้วก็เอาหนังสือ”

เขาหนึ่งสี่อันมาแถลงแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ๆ ใต้ฟ่ง
โดยลักษณะหนึ่งสี่อัน ก็ให้ท้าวพญาพฤตมาตย์ทั้งปวงมาประชุม
กันปรึกษาว่า ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีจะให้ส่งพญารามออกไปและจะเป็น
ไมตรีนั้นยังเห็นควรจะส่งพญารามออกไปหรือ^(๑) หรือมิชอบส่ง จึง
ท้าวพญาพฤตมาตย์ทั้งปวงปรึกษากันว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีจะเป็น
พระราชไมตรีจริง ควรจะส่งพญารามออกไป อย่าให้ยากแก่ประชา
ราษฎรทั้งหลาย

สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินก็ตรัสให้แต่งหนังสือตอบไป
ว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีจะเป็นไมตรีสัตย์จริงคงให้เข้ามาขึ้นไชร์ ก็ส่ง
พญารามออกไป จึงนายกัณฑ์ทองเขาหนึ่งสี่ออกไปถวายแด่^(๒) พระ
มหาธรรมราชา ๆ ก็ตรัสให้นายกัณฑ์ทองเข้ามาเล่า ว่าพระเจ้าหงสาวดี
จะเป็นพระราชไมตรีสุจริตจริง ให้ส่งท้าวพญารามออกไป ซึ่งจะเอา
พญารามไว้จะให้ไต่ยาก^(๓) แก่อาณาประชาราษฎรทั้งปวงนั้นคุณิยังควร

ฝ่ายท้าวพญาชุมชนทั้งหลายมิได้รู้กลพระเจ้าหงสาวดี สำคัญ
ว่าจริง ก็พร้อมกันทูลสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินให้ส่งพญา
รามออกไปแก่พระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
จึงตรัสสั่งนายกัณฑ์ทองให้ออกไปทูลแก่พระมหาธรรมราชาว่า จะส่ง
พญารามออกไปกำหนดให้มารับ ครั้นนายกัณฑ์ทองไปแล้ว พระเจ้า

(๑) ฉบบัพันจันทนามาตรว่า “ควรจะส่งพระขรามออกไปหรือประการใด”

(๒) „ „ “ออกไปแต่พระมหาธรรมราชา”

(๓) „ „ “ซึ่งจะเอาพระขรามไว้ในพระนครนั้นจะได้ยากแก่”

แผ่นดินให้จำญวรามแห่งคนคุมออกไปส่ง อารามพระสังฆราชกับ
ภิกษุ ๔ องค์ออกไปด้วย ครั้นพระสังฆราชแลผู้คุมพญารามไปถึง
สมเด็จพระมหาธรรมราชาให้ถอยจำญวรามออกแล้ว ก็พาเข้าไป
ถวายบังคมพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ให้เวิกพระสังฆราชเข้ามา แล้วตรัส
ให้หาพระมหาอุปราชาแลท้าวพญาผู้ใหญ่ทั้งปวงมาประชุมในหน้าพลับ
พลา พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสแก่ท้าวพญาทั้งหลายว่า พระเจ้ากรุง
พระมหานครศรีอยุธยา ให้พระสังฆราชเอาพญารามผู้ก่อเหตุมาส่ง
แก่เรา แล้วจะขอเป็นพระราชไมตรีด้วยเราๆก่อน ท้าวพญาทั้งหลาย
จึงพิพากษา^(๑) บังจะชอบ^(๒) รับเป็นราชไมตรีหรือประการใด ท้าวพญา
ทั้งหลายก็ทูลว่า ซึ่งได้พญารามออกมาแล้วก็นั้นเสมอได้แผ่นดินอยุธยา
อันจะเป็นพระราชไมตรีนั้นหาต้องการไม่ ขอให้อยกเข้าหักเอากรงจึงได้
พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสว่าเราเป็นกษัตริย์จะทำสงครามสืบไป ซึ่งจะทำ
กันหาควรไม่แล้วส่งนายทัพนายกองให้รักษาแคว้นไว้ อย่าให้ประชิด
รบพุ่งเข้าไป ฝ่ายชาวพระนครก็มีไกรยต่างคนต่างสงขยอยู่ทั้งสองฝ่าย
จึงพระเจ้าหงสาวดีก็ส่งพระสังฆราชเข้ามา ว่าถ้าพระเจ้ากรุงพระมหา
นครศรีอยุธยาจะเป็นพระราชไมตรีด้วยเราจริง ให้พระเจ้าแผ่นดินแล
ท้าวพญาผู้ใหญ่ทั้งปวงมาถวายบังคม จึงจะรับเป็นราชไมตรีด้วย
ครั้นพระสังฆราชเข้ามาถึงกรง ถวายพระพรแก่สมเด็จพระมหิน

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “จะปริกษาคู”

(๒) “ ” “ช่วย”

ทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินโดยคำพระเจ้าหงสาวดีเจ้ามาขึ้นนั้น จึงท้าวพญา
ทั้งหลายทูลพระมเหสีทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินว่า การทั้งนี้พระเจ้า
หงสาวดีเพ้อโทษย ล่อลวงให้ออกไปแล้วจะกุมเอาตัวท้าวพญาผู้ใหญ่
ทั้งปวงไว้แล้ว ก็จะให้เข้ามาเทเอาครัวอาณาประชาราษฎรทั้งหลาย
อพยพไปเป็นเชลย แลศึกครั้นข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวายชีวิตรบพุ่ง
ป้องกันจนถึงขนาด จึงสมเด็จพระมเหสีทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน ก็
ตรัสให้ท้าวพญาทั้งหลายพิพากษา^(๑)เป็นหลายยกหลายเกณฑ์^(๒) แล
ท้าวพญาทั้งปวงลงด้วยกันเป็นคำเคี่ยวว่าจะอาสารบพุ่ง แต่พญาธรรมมา
ไชร์มิไคลังด้วยท้าวพญาทั้งปวง ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี ทำพัง^(๓)ทูต
ซึ่งจะออกไปแต่พระนครช้าอยู่ถึง ๗ วัน จึงตรัสด้วยสมเด็จพระมหา
ธรรมราชาธิราชเจ้าว่า กรุงพระนครศรีอยุธยาให้ทูตออกมาเจรจาความ
เมือง แลช้าอยู่ดังนี้เห็นว่ามิเป็นพระราชไมตรีกันแล้ว เราจะให้แต่ง
การที่ปล้นนั้นคฤเก่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี
ว่า ขอให้ขาก่อน ข้าพเจ้าจะเข้าไปแถลงการณ์ทั้งปวงให้พระเจ้าแผ่นดิน
แลท้าวพญาผู้ใหญ่เห็นทั่วว่าจะเป็นทางพระราชไมตรี อย่าให้ยากแก่
สมณพราหมณ์ประชาราษฎรทั้งหลาย

พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสบัญชาโดยสมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า ๆ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ปรึกษา”

(๒) „ „ “เป็นหลายครั้ง”

(๓) „ „ “คอยทูตจะออกมาแต่พระนครช้าอยู่ ๗ วันแล้วมิได้ออกมา”

ก็เสด็จด้วยพระราชยาน(๑) มาขึ้นอยู่ตรงหน้าที่พระมหาเทพ ร้องเรียก
เจ้าหน้าที่เข้าไป ว่าเราจะเข้าไปรับการแผ่นดิน พระมหาเทพเจ้าหน้าที่
มิไว้ใจ(๒) ยิ่งขึ้นกระสุนใหญ่น้อยออกไป พระองค์ลงจากพระเสลี่ยง
ชนอินทเคศะแยกพระองค์วิ่งกลัวยออกมา สมเด็จพระมหาธรรมราชา
ก็มาเฝ้าพระเจ้าหงสาวดีแล้วกราบทูล(๓)ทุกประการ ฝ่ายพระเจ้า
หงสาวดีก็ตรัสว่า อันชาวพระนครศรีอยุธยา มิไว้ใจนั้นก็เป็นสำหรับ(๔)
ที่จะให้พระนครเสีย ซึ่งจะพินมือนะเราไปนั้นหาไม่ แล้วพระเจ้าหงสาวดี
ก็สั่งให้นายทัพนายกองทั้งปวงเร่งประชิด(๕) ทำการทั้งกลางคืนกลาง
วัน ชาวพระนครรบพุ่งช้อยกันเป็นสามารด

ขณะนั้นพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราชธิดาพลหมื่นห้าพัน ทั้งเป็น
กองกลางอยู่ ณ ท้องสนามหลวง ถ้าเจ้าหน้าที่มาทูลว่าข้าศึกเข้าหักหาญ
ค้ำไคหนักก็มีไค้กราบทูลพระราชบิดาก่อน แต่งทหารให้ไปช่วย
รบพุ่งทุกครั้ง ส่วนสมเด็จพระมหินทราธิราชแผ่นดินมิไค้เอาพระทัย
ใส่ในการศึก อยู่มาคิดแคลงพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราชว่า การ
ศึกหนักเขามิไค้มาแจ้งก่อนทำแต่ไค้โดยอาเภอใจ จึงให้หาพระศรีเสาว-
ราชเข้ามาแล้ว สั่งพญาธรรมาให้เอาตัวพระศรีเสาวราชไปล้างเสีย
ณ วัดพระราม ข้าราชการแลนายทัพนายกองทหารทั้งปวงก็เสียใจ แต่

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระเสลี่ยง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศไม่มีคำว่า “มิไว้ใจ”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “กราบทูลว่าไป”

(๔) „ „ “เป็นสำหรับภาระที่”

(๕) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ประชิด”

เหตุว่ารักบุตรภรรยาอยู่ก็อุทิศสำหรับบ้องกันไว้ทุกหน้า

ฝ่ายขุนราชเสนา ขุนมหาวิไชยกับไพร่ห้าสิบคน พาคนเล็ดลอด
ไปถึงเมืองล้านช้าง จึงเอาศุภอักษรนั้นให้แก่เสนายักษ์ ในลักษณะนั้นว่า
ศุภอักษรบรรดาผลวิมลเชษฐาคุณานันทวิภิชิต วิจิตรคัมภีรามาไสย
ในท่านอัครมหาเสนาธิบดีกษัตริย์นันทรามาศย อันสวามีประวาสยาทมุลิ
การบวรยศคุณานุสา ในพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมพิตรพระพุท
เจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพมหานครศรีอยุธยามหาจักรพรรดิราชธานี
บุรีรมย์อัครมหาเสนาบดี มีมธุรสนิพนธ์เสนาหา มายังเสนายักษ์
กรุงศรีสัตนาคนหุต บัดนี้กรุงพระมหานครศรีอยุธยามีราชภัยกรคือ
พระเจ้าหงสาวดีก่อกบฏด้วยเจตนาหาหิโรตตภัยจะมีได้ ยกกองทัพลงมา
กระทำปะลัยหาการ^(๑) ย้ายพระนครศรีอยุธยา สมณพราหมณาจารย์
ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ได้ความเดือดร้อน แลกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา
ก็เป็นเขื่อนเพชรเขื่อนขันธ์แก่กรุงศรีสัตนาคนหุต ถ้าพระนครศรีอยุธยา
เสียแก่กองทัพหงสาวดีแล้ว เห็นศึกหงสาวดีจะติดถึงกรุงศรีสัตนา
คนหุตด้วย เชิญเสด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตยกพลโยธาทัพ
ลงมาช่วยบรรดาไพร่พลรบพุ่งเข้าศึกให้อัปราชัยประลาตไป แล้วจะได้
ช่วยกันตำรวจการตอบแทนแก่แผ่นดินพระเจ้าหงสาวดีให้ถึงขนาด

เสนายักษ์นั้นแจ้งในศุภอักษรแล้ว ก็พาขุนเสนาขุนมหาวิไชย
เข้าเฝ้าทูลโดยสำเนาศุภอักษรเสร็จสิ้นทุกประการ

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งดังนั้นก็ทรงพระโกรธ คำว่า

(๑) ฉบับพันจันทมุทาศว่า “ปล้ำ”

พระเจ้าหงสาวดีมีไคตั้งอยู่ในชัฏยราชธรรมประเพณี ประพฤติपाल
ทฐิต ให้ทหารมาสักกัซึ่งพระเทพกษัตริย์ไปครั้งหนึ่งแล้วมีหน้า ยังมี
ใจกำเรียบมากกระทำย่ำยีพระนครครือยออีกเล่า จำเราจะยกไปตี
เป็นทัพกระหนาบหน้าพระเจ้าหงสาวดีจะทำเป็นประการใด ประการ
หนึ่งข้างทางพระราชไมตรีกรุงศรีอยุธยาที่จะถาวรวัฒนาการสืบไป แล้ว
ก็มีพระราชกำหนดให้เตรียมพลห้าหมื่นช้างเครื่องสามร้อย ม้า
สามพัน^(๑)

ครั้น ณ วันเสาร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๓ ไคสุวรรณภักดีมีหามงคล
ฤกษ์อันประเสริฐ ก็เสด็จทรงช้างพระที่นั่งพร้อมด้วยแสนท้าวพญาลาว
แลพลพิริยโยธาทาญแห่โดยขบวนซ้ายขวาหน้าหลังตั้งแซงเป็นขบวนแน่น
นันด้วยเครื่องศัสตราวุธ ยกออกจากกรุงศรีสัตนาคนหุตดอนแรมมา
โดยวิถีสถลมารค

ฝ่ายชาวท่านเมืองนครไทยรู้ข่าวว่าทัพเมืองล้านช้างยกลงมา ก็
บอกข้าราชการลงไปให้กราบทูลสมเด็จพระมหาธรรมราชา

สมเด็จพระมหาธรรมราชาแจ้งดังนั้น จึงเสด็จไปเฝ้ากราบทูล
พระเจ้าหงสาวดีว่า ยัตนกองทัพนครศรีสัตนาคนหุตยกมาทางเมือง
เพชรบูรณ์ จะลงเมืองสระบุรีเป็นทัพกระหนาบ พระเจ้าหงสาวดีทราบ
แล้วตรัสถามพญารามว่า ทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมานั้นมาช่วยเอง
หรือ หรือไปขอให้มาช่วย พญารามทูลว่า สมเด็จพระมหินทราธิราช
ส่งข้าพเจ้าให้มาศุภอักษรขึ้นไปขอกองทัพลงมาช่วย พระเจ้าหงสาวดี

(๑) ฉบับพันนันทนุมาศว่า “ให้เตรียมทหารขุนหมื่นนายช้าง ๓๐๐ ม้า ๓๐๐๐”

ตรัสว่าซึ่งทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาครองนี้ ครั้นจะละให้มาใกล้
 ชาวพระนครจะแข็งมือขึ้น การที่จะทำเอาพระนครจะเข้าวันไป จำจะ
 เสียให้แตกฉานแต่ไกล แล้วให้^(๑)สมเด็จพระมหาธรรมราชา
 พญารามเอาช้างที่มีฝีมือมาแกะตราให้เหมือนตราพระราชสีห์ เสริ
 แล้วจึงแต่งตั้งเป็นศุภอักษรว่า ท้าวพระเจ้าหงสาวดียกมาครองนี้ กองทัพกรุง
 พระนครคือขุนนางแห่งการรบก็หาหักหาญได้ไม่ บัดนี้^(๒)แต่มั่นไว้
 แต่งให้ออกลาดตระเวนทุกเสียบึงกองทัพเมืองหงสาวดีก็ขาดเสียบึงลง
 จนระเล็ดลอยไปอยู่แล้ว ให้เชิญเสด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เริง
 ยกพลโยธาทัพลงมากระหนาบ ก็จะได้ชัยชนะโดยง่าย ครั้นเสร็จ
 แล้วจึงสมเด็จพระมหาธรรมราชาแต่งไทยซึ่งมีสติปัญญาไว้วางใจถืออริบ
 ไปแล้วส่งให้พระมหาอุปราชายกกองทัพขึ้นไปคอยสกัด^(๓)ที่ พระ
 มหาอุปราชาก็เสด็จยกพลยกมาทัพโดยสถลมารค แนวนำแนวป่า
 สักฟากตะวันออกพักพลข้ามไว้ไกลเมืองสระบุรีทั้งสองฟากนั้น
 ฝ่ายผู้ถือศุภอักษรไปพบกองทัพพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ณ
 เมืองเพชรบูรณ์ เสนาบดีนำเข้าเฝ้าทูลข้อความตามศุภอักษรทุก
 ประการ

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งมิได้มีวิจารณ์ว่าจริง
 ก็พระทัย ก็ยกกองทัพรีบลงมาเมืองสระบุรี ถึงตำบลหมากสองต้น

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศไม่มีคำว่า “ให้”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “บัดนี้ได้ตั้งมั่นไว้”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สกัด”

ก^๑องทั^๒พ^๓ยง^๔ม^๕ิ^๖ท^๗น^๘พ^๙ร^{๑๐}อ^{๑๑}ม พ^{๑๒}ร^{๑๓}ม^{๑๔}ห^{๑๕}า^{๑๖}อ^{๑๗}ป^{๑๘}ร^{๑๙}า^{๒๐}ช^{๒๑}า^{๒๒}ก^{๒๓}ำ^{๒๔}ห^{๒๕}น^{๒๖}ค^{๒๗}ให้^{๒๘}ท^{๒๙}ห^{๓๐}าร^{๓๑}เ^{๓๒}ห^{๓๓}า^{๓๔}เ^{๓๕}า^{๓๖}เ^{๓๗}า^{๓๘}เ^{๓๙}า^{๔๐}เ^{๔๑}า^{๔๒}เ^{๔๓}า^{๔๔}เ^{๔๕}า^{๔๖}เ^{๔๗}า^{๔๘}เ^{๔๙}า^{๕๐}เ^{๕๑}า^{๕๒}เ^{๕๓}า^{๕๔}เ^{๕๕}า^{๕๖}เ^{๕๗}า^{๕๘}เ^{๕๙}า^{๖๐}เ^{๖๑}า^{๖๒}เ^{๖๓}า^{๖๔}เ^{๖๕}า^{๖๖}เ^{๖๗}า^{๖๘}เ^{๖๙}า^{๗๐}เ^{๗๑}า^{๗๒}เ^{๗๓}า^{๗๔}เ^{๗๕}า^{๗๖}เ^{๗๗}า^{๗๘}เ^{๗๙}า^{๘๐}เ^{๘๑}า^{๘๒}เ^{๘๓}า^{๘๔}เ^{๘๕}า^{๘๖}เ^{๘๗}า^{๘๘}เ^{๘๙}า^{๙๐}เ^{๙๑}า^{๙๒}เ^{๙๓}า^{๙๔}เ^{๙๕}า^{๙๖}เ^{๙๗}า^{๙๘}เ^{๙๙}า^{๑๐๐}เ^{๑๐๑}า^{๑๐๒}เ^{๑๐๓}า^{๑๐๔}เ^{๑๐๕}า^{๑๐๖}เ^{๑๐๗}า^{๑๐๘}เ^{๑๐๙}า^{๑๑๐}เ^{๑๑๑}า^{๑๑๒}เ^{๑๑๓}า^{๑๑๔}เ^{๑๑๕}า^{๑๑๖}เ^{๑๑๗}า^{๑๑๘}เ^{๑๑๙}า^{๑๒๐}เ^{๑๒๑}า^{๑๒๒}เ^{๑๒๓}า^{๑๒๔}เ^{๑๒๕}า^{๑๒๖}เ^{๑๒๗}า^{๑๒๘}เ^{๑๒๙}า^{๑๓๐}เ^{๑๓๑}า^{๑๓๒}เ^{๑๓๓}า^{๑๓๔}เ^{๑๓๕}า^{๑๓๖}เ^{๑๓๗}า^{๑๓๘}เ^{๑๓๙}า^{๑๔๐}เ^{๑๔๑}า^{๑๔๒}เ^{๑๔๓}า^{๑๔๔}เ^{๑๔๕}า^{๑๔๖}เ^{๑๔๗}า^{๑๔๘}เ^{๑๔๙}า^{๑๕๐}เ^{๑๕๑}า^{๑๕๒}เ^{๑๕๓}า^{๑๕๔}เ^{๑๕๕}า^{๑๕๖}เ^{๑๕๗}า^{๑๕๘}เ^{๑๕๙}า^{๑๖๐}เ^{๑๖๑}า^{๑๖๒}เ^{๑๖๓}า^{๑๖๔}เ^{๑๖๕}า^{๑๖๖}เ^{๑๖๗}า^{๑๖๘}เ^{๑๖๙}า^{๑๗๐}เ^{๑๗๑}า^{๑๗๒}เ^{๑๗๓}า^{๑๗๔}เ^{๑๗๕}า^{๑๗๖}เ^{๑๗๗}า^{๑๗๘}เ^{๑๗๙}า^{๑๘๐}เ^{๑๘๑}า^{๑๘๒}เ^{๑๘๓}า^{๑๘๔}เ^{๑๘๕}า^{๑๘๖}เ^{๑๘๗}า^{๑๘๘}เ^{๑๘๙}า^{๑๙๐}เ^{๑๙๑}า^{๑๙๒}เ^{๑๙๓}า^{๑๙๔}เ^{๑๙๕}า^{๑๙๖}เ^{๑๙๗}า^{๑๙๘}เ^{๑๙๙}า^{๒๐๐}เ^{๒๐๑}า^{๒๐๒}เ^{๒๐๓}า^{๒๐๔}เ^{๒๐๕}า^{๒๐๖}เ^{๒๐๗}า^{๒๐๘}เ^{๒๐๙}า^{๒๑๐}เ^{๒๑๑}า^{๒๑๒}เ^{๒๑๓}า^{๒๑๔}เ^{๒๑๕}า^{๒๑๖}เ^{๒๑๗}า^{๒๑๘}เ^{๒๑๙}า^{๒๒๐}เ^{๒๒๑}า^{๒๒๒}เ^{๒๒๓}า^{๒๒๔}เ^{๒๒๕}า^{๒๒๖}เ^{๒๒๗}า^{๒๒๘}เ^{๒๒๙}า^{๒๓๐}เ^{๒๓๑}า^{๒๓๒}เ^{๒๓๓}า^{๒๓๔}เ^{๒๓๕}า^{๒๓๖}เ^{๒๓๗}า^{๒๓๘}เ^{๒๓๙}า^{๒๔๐}เ^{๒๔๑}า^{๒๔๒}เ^{๒๔๓}า^{๒๔๔}เ^{๒๔๕}า^{๒๔๖}เ^{๒๔๗}า^{๒๔๘}เ^{๒๔๙}า^{๒๕๐}เ^{๒๕๑}า^{๒๕๒}เ^{๒๕๓}า^{๒๕๔}เ^{๒๕๕}า^{๒๕๖}เ^{๒๕๗}า^{๒๕๘}เ^{๒๕๙}า^{๒๖๐}เ^{๒๖๑}า^{๒๖๒}เ^{๒๖๓}า^{๒๖๔}เ^{๒๖๕}า^{๒๖๖}เ^{๒๖๗}า^{๒๖๘}เ^{๒๖๙}า^{๒๗๐}เ^{๒๗๑}า^{๒๗๒}เ^{๒๗๓}า^{๒๗๔}เ^{๒๗๕}า^{๒๗๖}เ^{๒๗๗}า^{๒๗๘}เ^{๒๗๙}า^{๒๘๐}เ^{๒๘๑}า^{๒๘๒}เ^{๒๘๓}า^{๒๘๔}เ^{๒๘๕}า^{๒๘๖}เ^{๒๘๗}า^{๒๘๘}เ^{๒๘๙}า^{๒๙๐}เ^{๒๙๑}า^{๒๙๒}เ^{๒๙๓}า^{๒๙๔}เ^{๒๙๕}า^{๒๙๖}เ^{๒๙๗}า^{๒๙๘}เ^{๒๙๙}า^{๓๐๐}เ^{๓๐๑}า^{๓๐๒}เ^{๓๐๓}า^{๓๐๔}เ^{๓๐๕}า^{๓๐๖}เ^{๓๐๗}า^{๓๐๘}เ^{๓๐๙}า^{๓๑๐}เ^{๓๑๑}า^{๓๑๒}เ^{๓๑๓}า^{๓๑๔}เ^{๓๑๕}า^{๓๑๖}เ^{๓๑๗}า^{๓๑๘}เ^{๓๑๙}า^{๓๒๐}เ^{๓๒๑}า^{๓๒๒}เ^{๓๒๓}า^{๓๒๔}เ^{๓๒๕}า^{๓๒๖}เ^{๓๒๗}า^{๓๒๘}เ^{๓๒๙}า^{๓๓๐}เ^{๓๓๑}า<

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตฯ ข้างหน่ไป กองทัพพระมหา
อุปราชไล่ติดตามไปไคข้างมาเ็นอันมาก จับพลลาวได้ประมาณ
ร้อยเศษ แล้วก็ลงมาเฝ้าพระเจ้าหงสาวดีทูลขงไคชัยชนะ แล้ว
ถวายช้างม้ากับเชลยชาวล้านช้าง พระเจ้าหงสาวดีก็พระทัยจึงให้ปล่อย
ชาวล้านช้างเข้าไปแจ้งเหตุทงปวง พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
นายทัพนายกองทแกล้วทหารทงปวงแจ้งว่า เสียทัพกรุงศรีสัตนา-
คนหุตก็เศร้าใจ

พระเจ้าหงสาวดีก็คิดที่จะเข้าหักเอาพระนครให้ได้ ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชา ครั้นเพลาค่ำจึงให้หาพญาจักษ์ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีได้ขึ้นไปครั้งพระรามศุภรณนั้นมาเฝ้า(๑) แต่สองให้สาบานแล้ว จึงตรัสปรึกษาเป็นความลับว่า แต่ก่อนท่านกับเราเป็นข้าพระเจ้าข้างเผือก ครั้นมาเป็นข้าพระเจ้าหงสาวดีด้วยกัน ฝ่ายพระเจ้าข้างเผือกก็สรวรรคแล้วตัวเราก็ทำความชอบ แต่ตัวท่านหามีความชอบสิ่งใดไม่ เราคิดจะให้ท่านมีความชอบไว้ต่อพระเจ้าหงสาวดี เราเห็นอุบายอันหนึ่ง ซึ่งจะเป็นความชอบของท่านตรายเท่า

(๙) ฉบับพันจันทมุททจว่า “ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงคิดว่า ถ้าจะหักเอาโดยพลกำลังทหารนั้น ๆ เห็นจะเสียไพร่พลเป็นอันมาก จึงให้หาพระยาจักรีมาว่า ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีได้ขโมยไปครั้งพระรามสุวรรณมาเฝ้าแต่สอง”

กัลยารสถาน ถ้าท่านเป็นใจด้วยแล้วก็จะไต่เมืองโดยง่าย พญา
จักรีก็รับว่าจะสนองพระคุณไปกว่าจะสิ้นชีวิต สมเด็จพระมหาอุปราช
จึงเอาความลับทั้งนี้ไปกราบทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี ๆ ยินดีนักจึงอุบาย
ให้เอาพญาจักรีมาลงพระราชอาญาแล้วจำไว้ ให้พม้ามอญลาวคุมอยู่
สามสิบคน ครั้นอยู่มาประมาณ ๕-๖ วัน สมเด็จพระมหาธรรมราชา
แต่งคนให้ลอบไปปล่อยพญาจักรีเข้าไปในกรุงทั้งสังขลิกพันธ์ เข้าหน้า
ทัพพญาธรรมาตรงวัดศุภสวรรคในเพลากลางคืน ครั้นรุ่งขึ้นพระเจ้า
หงสาวดีทำเป็นให้คนหาพญาจักรีทุกกองทัพ ไม่พบแล้วก็ให้เอาผู้คุม
สามสิบคนไปตระเวนรอบกองทัพ แล้วประหารชีวิตเสียไว้หน้าค่าย
วัด^(๑)ธรรมมาในเพลานั้น พญาธรรมมาก็พาทัพพญาจักรีเข้าไปเฝ้า

สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินสำคัญว่าพญาจักรีหนีมา
จริงก็มีความยินดีนัก ก็ให้ถอดเครื่องพันธนาการออก แล้วจึงพระ
ราชทานบำเหน็จรางวัลเป็นอันมาก ให้พญาจักรีบังคับการซึ่งจะขบถกัน
พระนคร แล้วสมเด็จพะมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน พระราชทาน
อาญาสิทธิพญาจักรี ให้แก้เครื่องส่งมีขี้กลองชนะแตรสังข์ประโคม
เทียวตรวจหน้าทัพ แลพญาจักรีนั่นใจแข็งแรงค่ายคัปรุทธหอรบขำรงทแกล้ว
ทหารรบพุ่งโดยฉันทอันจริงมาไต่ประมาณเดือนหนึ่ง แท้ไปเห็น
เจ้าหน้าทัพไคร่รบพุ่งเข้มแข็งกล้าหาญก็พาลผิกลองโทษว่าละหน้าที่เสีย
มิได้เป็นใจต่อราชการ แล้วก็เอาพลเรือนมาเป็นทหาร เอาทหารไป

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เสียบไว้หน้าค่ายพระธรรมมา”

เป็นพลเรือน นายทัพนายกองทั้งปวงเสียใจ การศึกก็ถอยกำลังลง
แล้วให้หนังสือกำหนดออกไปว่า ฅวันศุกร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕
ให้ยกเข้ามา

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้น ก็กำหนดให้ท้าวพญานายทัพ
นายกองทหารทั้งปวงซึ่งจะหิกลือเอาพระนคร แต่งทหารเป็น ๔ เหล่า
เหล่าหนึ่งใส่เสื้อดำถอยกาย ๕ เหล่าหนึ่งใส่เสื้อเขียวถอยกาย ๒ มือ
เหล่าหนึ่งใส่เสื้อแดงถอยบนกลัศคายชก เหล่าหนึ่งใส่เสื้อสีม่วงถอย
หอก ทวน คายสะพายแล่ง^(๑) ให้พระมหาธรรมราชากับพระมหา
ถอลพลทั้งนวกเข้าโดยถนนเกาะแก้ว แลพระเจ้าอู่จะพระเจ้าแปรยก
เข้าตามหน้าที่พร้อมกันทั้งสามถนน เจ้านาตากสาขบไฟแหลนหลาว
มากองพลทหารหงสาวดีล้มตายเป็นอันมาก พลข้าศึกก็มีไถ่ถอย
เย็บคอกันเนื่องกันเข้าไปมิได้ขาด เสียงพลเสียงย่นดังแผ่นดินจะ
ไหว แลกองทัพพระมหาธรรมราชา พระมหาอปรราชาโจมตีหักเข้า
ไปได้ค่ายพระมหาเทพ ๆ แยกถอยเข้าไปตั้งรับอยู่ตำบลหน้าวัดโค้วค
กระบือ แล้วก็แตกเข้ามาทั้งตำบลวัดเผาขาว ก็ฆ่าแตกกระจัดพลก็พราย
คุมกันไม่ติด ข้าศึกก็เข้าเมืองไค้ เมื่อเสียบกรงเทพมหานครแก่
พระเจ้าหงสาวดีนั้น ฅวันเสาร์แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ศักราช ๕๑๘ บ
มะโรง อัฐศก^(๒) เพลเข้า ๓ นาฬิกา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แล้วพระเจ้าหงสาวดีสั่งให้”

(๒) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๕๓๑ มะเส็งศก ฅวันอาทิตย์ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ
(ผิดกัน ๑๓ ปี)”

ขณะนั้นพระมหาอุปราชากับสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า
ก็เสด็จเข้ามาขึ้นข้างพระที่นั่งหน้าพระราชวัง จึงสมเด็จพระมหินทรา-
ธิราชเจ้าแผ่นดิน ก็เสด็จด้วยพระราชนยานออกไปยังพระมหาธรรมราชา
ธิราชเจ้า จึงพระมหาอุปราชาก็ให้รับสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า
แผ่นดิน ออกไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ณ พลัฒลาวิคัมเหิงคน

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทอศพระเนตรเห็นจึงทบพระหัตถ์ถึงท
ราชาอาสน์ แล้วตรัสเชิญเสด็จพระมหินทราธิราชให้เข้ามานั่ง สมเด็จ
พระมหินทราธิราชเจ้าก็คลานเข้าไปตามรับสั่ง แต่ทว่าหาดังทตบ
พระหัตถ์ไม่ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี จึงยกพานพระศรีเลือนมาให้สมเด็จพระ
พระมหินทราธิราชเจ้าเสวย สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า ก็รับมา
กำไว้หน้อยหนึ่งแล้วจึงเสวย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึงหยิบขั้ว
พระโขนงส่งให้ สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็มีไต้ขั้วลง สมเด็จพระ
พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสว่า ซึ่งเราขมากระทำการสงครามทั้งนี้ เป็น
ประเพณีกษัตริย์ชาติตติยราชจะเอาชัยไว้^(๑) เกียรติยศแผ่ขอบขัณฑสีมา
อาณาจักรให้กว้างขวางในทิศานุทิศทั้งปวง เจ้าอย่าโทมนัสน้อยใจเลย
จะเชิญขึ้นไปอยู่กรุงหงสาวดีด้วยกัน สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึงตรัส
แก่พระมหาธรรมราชาให้นำสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าไปทำนุบำรุง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ซึ่งเราขมากระทำสงครามครั้งนี้ เป็น
เพื่อเกียรติยศชาติตติยราช จะเอาเกียรติยศแผ่ไปทั่วขอบขัณฑสีมาอาณาจักร”

ไว้ (๑) พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เทเอาครวอพยพชาวพระนครแลรูปภาพ
ทั้งปวงในหน้าพระบันชัณสิงหนันส่งไปเมืองหงสาวดี (๒) แล้วทรง
พระราชดำริการซึ่งจะราชาภิเษกสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า
ให้ครองกรุงพระนครศรีอยุธยา จึงไว้พญานครศรีธรรมราช พระศรีอัคร
ชนกเขตราธิบดี ขนรักษมณเฑียร หมั่นนรินทร์เสน แลชนหมันทั้งปวง
ร้อยหนึ่งแลไพร่พลชายหญิงอพยพหมันหนึ่ง ให้อยู่สำหรับกรุงศรีอยุธยา

(๑๑) รัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

สุริยกราช ๕๑๘ ปีมะโรง อัฐศก วันศุกร์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑ (๓)
พระเจ้าหงสาวดีให้แต่งการพระราชพิธีปราบคาภิเษก (๔) สมเด็จพระ
มหาธรรมราชาธิราชเจ้าเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ ผ่านพิภพกรุง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แล้วก็ให้พระมหออุปราชาเข้าไปในเมืองเก็บเอาครอบครัว
อพยพชาวเมืองศรีอยุธยาทั้งปวง แล้วให้เอารูปภาพทั้งปวงจะส่งขึ้นไปเมืองหงสาวดี
ให้สิ้น

(๒) ความตอนนี้ ฉบับพันจันทนุมาศมีต่อไปว่า “แล้วพระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสแก่พระ
มหินทราธิราชเจ้า ว่าให้จัดแจงพระสนมราชบริวารแลเครื่องราชบริโภคทั้งปวง
ออกมา จะได้คืนให้ไปด้วยกัน แล้วจึงมีพระราชบัญชาตรัสแก่พระมหาธรรมราชา
ให้จัดแจงเครื่องราชปลัณธนาสุวรรณาณสำหรับขัตติยาธิบดี และพระสนมราช
บริวาร ส่งให้พระมหินทราธิราชด้วยเถิด สมเด็จพระมหาธรรมราชาก็จัดแจง
ตามรับสั่งทุกประการ แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็อัญเชิญสมเด็จพระมหาธรรมราชา
ธิราชเจ้า เสด็จขึ้นเสวยสมบัติกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา และพระเจ้าหงสาวดี
ให้พระยานครศรีธรรมราช ” ซึ่งฉบับพระราชหัตถเลขาและพงศาวดารฉบับนี้กล่าว
ถึงในตอนหลัง (ดูอธิบายหมายเลข ๕ หน้า ๑๑๔)

(๓) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “สุริยกราช ๕๓๑ มะเส็งศก ถึงวันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ราชาภิเษก”

พระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์วงศ์บรมโกศ^(๑)
 บรมมหารัชมหาราชธิราชวราเมศวรเวศรภูมิภราดรเทโวชัย ปรหม
 เทพาทิเทพนฤปดินทรภูมินทรเทพสมมตราชบรมยพิตรเจ้ากรุงพระนคร
 ศรีอยุธยา มหาภิลาทกษัตริย์ราชธานีบุรีรมย์ เมื่อเสด็จขึ้นเสวยราช
 สมบัติขึ้นพระชนม์ได้ ๕๔ พระพรรษา^(๒) พระเจ้าหงสาวดีก็ให้พระ
 สุนทรสงครามอันส่งไปหงสาวดี ขณะเมื่อครั้งได้พระราเมศวรกับ
 ข้างเผือก ๔ ข้างไปนั้น^(๓) อยู่เป็นพสกนิกรมาตย์สำหรับพระองค์ แล
 ไว้เมืองนครพรหมแลพลสามพันให้อยู่ช่วยรักษาพระนคร^(๔) สมเด็จพระ
 พระเจ้าหงสาวดีตรัสแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าว่า จงจักสนม
 ราชบริวารแลเครื่องราชูปโภคทั้งปวงออกมาจะได้ขึ้นไปด้วยกัน แล้ว
 มีพระราชบัญชาตรัสแก่สมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า ให้จักเครื่อง
 ราชบริณทนาสรรพาวรณ์สำหรับขัตติยาธิบดีแลพระสนมราชบริวาร
 ส่งให้สมเด็จพระมหินทราธิราชด้วย สมเด็จพระมหาธรรมราชา
 จักให้ตามรับสั่งทุกประการ^(๕)

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “กุสุริโศดม” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “กุสุริโยดม”

(๒) ความทั้งประโยคนี้ ฉบับพันจันทนุมาศเอาไว้หลังจากให้อยู่ช่วยรักษาพระนคร
 ทรงหมายเลข ๔

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “อันส่งไปหงสาวดีเมื่อขณะเสด็จคราวนั้น”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เมืองนครพร้อมกับพลทหารสามพันให้อยู่ระวังพระนคร

(๕) ความตั้งแต่หมายเลข ๔ จนถึงหมายเลข ๕ นี้ ในฉบับพันจันทนุมาศเอาไว้ข้างต้น
 (ดูอธิบายหมายเลข ๒ หน้า ๑๑๓)

(๑) แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จเลิกพลพยุหยาตราทัพ
กลับไปทางเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็โดย
เสด็จ ครั้นถึงแดนเมืองแครง^(๒) สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าทรง
พระประชวรหนัก ลักไวทำม^(๓) เอาพระอาการมาราบทุกสมเด็จ
พระเจ้าหงสาวดี ๆ จึงพระราชทานแพทย์ไปรักษา แล้วตรัสคาถาไทย
แพทย์มาว่า ถ้าสมเด็จพระมหินทราธิราชทิวงคต จะลงโทษถึงสิ้นชีวิต

ครั้นรุ่งขึ้นสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเสด็จมาเยือนจึงตรัสว่า อุตส่าห์
เสวยยาแลพระอาหารอย่าท้อแท้พระทัยเราจะไปช่วย ครั้นให้พระราช
โอรส^(๔) ถึงนั้นแล้ว ก็เสด็จกลับมาพลับพลา สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีแต่ประทับแรมอยู่ทันจนถึงสิบแปดวัน^(๕) สมเด็จพระมหินทรา
ธิราชเจ้าก็สวรรคต สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงพระโกรธ ตรัสให้
ลงพระราชอาญาแพทย์ พม่า มอญไทย สิบแปดคน แล้วพระราช
ทานเพลิงเสร็จ ทรงพระกรุณาให้เอาพระอัฐิ แลพระสนมเครื่อง
ราชูปโภคทั้งปวงให้ พม่า มอญ ลาว คนลงมาสั่งยังพระนคร
ศรีอยุธยาแล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็เสด็จไปเมืองหงสาวดี

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ครั้นราชาภิเษกพระมหาดมรรมาษาเสร็จบริบูรณ์แล้ว”

(๒) „ „ „แดนแครง”

(๓) „ „ „ลักไวทำม”

(๔) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ครั้นพระราชทานโอรส”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ถึงสิบแปดวัน”

(๑) ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าแผ่นดิน ตรัสเอา
พระสุนทรสงคราม เป็นพญาธรรมาธิปัตย์ ตรัสเอาพญาศรีทนต์เป็น
พญาพระเสด็จ^(๒) เอาพญาเพชรราชาเป็นพญาอินทราธิปัตย์พระนครบาล
ตรัสเอาพญาเลื่องเป็นจักรี ตรัสเอาขุนหลวงเสนามาตย์เป็นพญา
เสนาบดีศรีสมุหพระกลาโหม ตรัสเอาพระศรีเสาวราชเป็นพญาเคโซ
ตรัสเอาพญาจันทบูรเป็นพระท้ายน้ำ ตรัสให้พระศรีอัครราชคงที่เป็น
พระคลัง ตรัสเอาขุนจันทร์เป็นพญาพลเทพ แล้วก็ตั้งพระหัวเมือง
มนตรีมหาดการพลเรือนทั้งปวงทุกกระทรวงการแล้วให้ช่องจัตไพรพล
หมู่องครักษ์จันทรารายณ์ชาวค่าย^(๓)ชาวเรือ และหมู่ทหารอันกระจัด
พลัดพราย^(๔)ทั้งปวงประมูลเข้ามาโดยหมู่โดยกรม แล้วก็ให้จัต
ช่องไพร่พลหมู่สิบสองพระก้านัล และหมู่พลเรือน^(๕)ทั้งปวงอันกระจัด

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แล้วจึงสมเด็จพระมหาธรรมราชา ก็ให้ไพร่หิตและข้าพ้อ
พราหมณาจารย์มาปรึกษาจัดแจง ตั้งแต่งพระราชทานเลื่องเสนามาตย์ราชสกุล
วงศ์ทั่วพระชนนี้อยู่ใหญ่ ตามตำแหน่งนามาแต่ก่อนนั้นแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทรงพระดำริ ตรัสให้เอาพระสุนทรสงคราม ...”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ตรัสให้เอาพระยาศรีทนต์เป็นพระยาพระเสด็จ เอาพระยา
เพชรราชาเป็นอินทราธิปัตย์ พระนครบาลเอาเป็นพระยาธรรมาเมือง เอาขุนหลวงพระ
ไกรศรีมาเป็นพระยาเสนาบดีศรีสมุหพระกลาโหม เอาพระศรีเสาวราชเป็นพระยา
ศรีราชเคโซ เอาพระจันทบูรเป็นพระท้ายน้ำ ให้พระศรีอัครราชคงที่เป็นพระคลัง
เอาขุนจันทร์เป็นพลเทพ”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ชาวด่าน”

(๔) “ ” “อันกระจัดพลัดพรายนั่น”

(๕) “ ” “แล้วจึงให้จัตไพร่หมู่สิบสองพระก้านัลทั้งปวงอันกระจัด
พลัดพรายนั่น”

พลักรายนั้นมาประมวลไว้ โดยหมู่โดยกรมบริวารการทุกพนักงาน^(๑) แล้วทั้งทำพญาสามนตราฯ แลพระหัวเมืองทั้งหลาย ให้ออกไปอยู่ ครองอาณาประชาราษฎรทุกหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวง^(๒) สำหรับขอบ ขัณฑสีมากรุงพระมหานครศรีอยุธยา โดยบุรพประเพณีพระมหากษัตริราช^(๓) เจ้าแต่ก่อนมา

ลัทธิราช ๕๑๕ บมะเส็นพศก เกือน^(๔) พญาละแวกยกช้าง ม้าวพลมาทางนครนายก แลไพร่พลพญาละแวกมาครานั้นประมาณ ๓ หมื่น กรมการเมืองนครนายกขอข่าวราชการเข้ามา ณ กรุง^(๕) มุขมนตรีจึงเอาหนังสือขอกขึ้นบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๆ ครั้นทูล ทราบ ก็ให้ทำพญาหัวเมืองมุขมนตรีทั้งหลายพิพากษา^(๖) ว่าเมือง พญาละแวกยกช้างม้าวพลทั้งนี้ ทำพญาทั้งหลายจะคิดประการใด จึง พญาเพชรราชาผู้เป็นพยานครบาล^(๗) ทูล^(๘) ว่า กรุงพระมหานครไชยรี พงเป็นอินทราย^(๙) รพลขอบบาง ยังไม่มีไต่สุมบุรณ แลพลทหารซึ่ง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “บริวารการกรุงพระนคร”

(๒) „ „ „ในหัวเมืองใหญ่น้อยและเมืองเอกทั้งปวง”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “โดยบุรพประเพณี พระเจ้าแผ่นดินสยามาธิราชเจ้า แต่ก่อนมา”

(๔) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๓๒ มะเมียศก”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “จึงกรมการเมืองนครนายกส่งข่าวมาถวาย มุขมนตรีจึงเอา หนังสือขึ้นบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๆ ทราบข้อราชการแล้ว จึงสมเด็จพะ พุทธเจ้าหลวงก็ตรัสสั่งให้”

(๖) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ปรึกษา”

(๗) „ „ „ทูลพระกรุณา”

(๘) „ „ „ฟังเป็นขึ้น”

จะชนประจําหนาทํารอบพระนครนั้นเห็นมีครบหนาทํ่า หนึ่งชนใหญ่่น้อย
 สำหรับพระนครนั้น พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เอาไปเป็นอันมากและบนช่ง
 ท่งช่งท่งปวงนั้นเป็นอันน้อยนัก ท่งกระสันคินประสิดัก^(๑)ยังมีไค้
 ประมลไว้สำหรับท่งกนพระนคร แลช่งจะท่งอยู่รပ်พ่งบ่งกันพระนคร
 ครองเห็นเหลือ^(๒)กำลัง ขอเชิญเสด็จช่นไปย้งเมืองพระพิษณุโลก
 ให้พ้นราชคักรก่อน ท้าวพญาพระหัวเมืองมนทรมุขท่งหลายกล่งเป็น
 คําเคียวควยพญาเพชรราชา สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว^(๓)ก็ตรัสบัญชา
 ทามท้าวพญาท่งหลาย จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งแก่ขุนเทพอรชุน
 ให้แต่งเรือพระท่ง แลเรือประเทียบท่งปวงให้สรรพ

ในขณะนั้นพระเพชรรัตนเจ้าเมืองเพชรบุรี^(๔)มีความผิดทรงพระ
 กรณาให้ออกจากท่ง^(๕) พระเพชรรัตนก็คิดเป็นขบถ แลช่งสมชว
 นอกท่งปวงไค้มากแล้ว ก็คิดจะปล้นทัพหลวงเมื่อเสด็จช่นไปนนั้น จึง
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสถามช่นเทพอรชุน ท้วยเรือพระท่ง
 ท่งปวง แลวกัตรัสถามว่าช่งจะไปจากพระนครน ช่นเทพอรชุนย้งคิด

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ถีน้อย”

(๒) ,, ,, “เห็นพื้น”

(๓) ,, ,, “พระพุทธเจ้าหลวง”

(๔) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระเพชรรัตนเจ้าเมืองเพชรบุรี” ฉบับพันจันทนุมาศ
 ว่า “พระเพชรรัตน ณ เพชรบุรีมีคดี”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เอาออกจากราชการ”

เห็นประการใด^(๑) จึงขุนเทพอรชุนกราบทูลว่าพญา^(๒)ละแวกยกมา
 ครานมิไคเป็นศึกใหญ่ ขอทรงพระกรุณาเสด็จอยู่แลให้รบพุ่งชองกัน
 พระนครให้รู้จักกำลังศึกก่อน ครั้นจะละพระนครเสียไซ้ พระเจ้า
 หงสาวดีจะตรัสติเคียนไค สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสเห็นชอบด้วย
 ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งขุนเทพอรชุน ให้เตรียมเรือพระที่นั่งแล
 ตรวจจับพลสำหรับเรือพระที่นั่งนั้นไว้ให้สรรพ

ฝ่ายพญาละแวกกับกองทัพเข้ามาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา แล
 ให้ตั้งทัพค่ายบ้านกระทุ่ม ขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสให้
 เมืองนครพรหมแลพลชาวหงสาวดีสามพันอยู่ประจำหน้าที่ในขื่อน^(๓)
 แล้วให้ท้าวพญาพระหัวเมืองทั้งหลาย ตรัสจัดพลทหารขนประจำ
 หน้าที่กำแพง แลรายกันอยู่รอบพระนคร พญาละแวกยกพลเข้ามายืน
 ข้างในวัดสามพิหาร^(๔) แลพลช้างก็กรายกันมาถึงโรงช้างแล้วตกฏ
 ทอง แล้วเขาช้างมาขึ้นในวัดพระเมรุราชิกการามประมาณ ๓๐ ช้าง
 พลประมาณสี่พัน พญาละแวกให้พลทหารลงเรือ ๕ ลำข้ามเข้ามา
 ปล้นในมมเจ้าสนุก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จไปยืนพระราช
 บาน แลให้พลทหารรบพุ่งเข้าศึกฝ่ายออกไป จึงตรัสให้ยิงบนจำรง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศกล่าวความตอนนั้นว่า “จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ตรัสถาม
 ขุนเทพอรชุนยังคิดเห็นประการใด”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระเจ้าละแวก”

(๓) ,, ,, “ในข้างหน้า”

(๔) ,, ,, “ในสามพิหาร ”

เขาช้างขาศึกซึ่งยืนอยู่ในวัดสามพิหารนั้นต้องพระจำปาธิราชซึ่งเป็นกองหน้าตายกับคอช้าง พญาละแวกก็ยกถอยขึ้นไปยังทัพ ณ บ้านกระทุ่ม แต่ยกเข้ามาปล้นถึงสามครั้งก็ได้ พญาละแวกก็ล่าทัพกลับไปจึงกวาดเอาครัวท้ายบ้านนาแลนครนายกไปเมืองละแวก(๑)

ในขณะนั้นพญาละแวกแต่งพลมาลาดทั้งทางบกและทางเรือเป็นหลายครั้งแลเสียชาวจันทบุรี ชาวระยอง ชาวฉะเชิงเทรา ชาวนาวิ่งไปแก่ข้าศึกละแวกเป็นอันมาก

ลศักราช ๕๒๐ ปีมะเมียสัมเรทธิศก(๒) สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวฯ ให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชราชาธิราชขัตติย(๓) เป็นเจ้าอินเป็นสมเด็จพระโอรสาธิราชขึ้นไปเสวยราชย์ ณ เมืองพิษณุโลก(๔) ขณะนั้นพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา (๕) แต่สมเด็จพระเอกาทศรถผู้เป็นพระราชอนุชาสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้านั้น สมเด็จพระราชบิดาเอาไว้ ณ พระมหานครศรีอยุธยาด้วย

ลศักราช ๕๒๑ ปีมะแมเอกศก(๖) พระเจ้าหงสาวดียกช้างม้าพลโยธาไปเอาเมืองล้านช้าง กำหนดให้(๗) สมเด็จพระพุทธเจ้า

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศมีคำว่า “เป็นอันมาก”

(๒) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๕๓๓ มะแมศก”

(๓) ,, ,, “สมเด็จพระนารายณ์บพิตรเป็นเจ้า”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระพิษณุโลกมหานคร”

(๕) ความตั้งแต่ต้นจนจบย่อหน้า ฉบับพันจันทนุมาศไม่มีกล่าว

(๖) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ศักราช ๕๖๖ ปีชวด จอศก ๗ วันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ”

(๗) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ให้มาอัญเชิญ”

อยู่หัวกรุงเทพมหานคร แลสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จขึ้นไปด้วย
แต่สมเด็จพระเอกาทศรถขึ้นเป็นตรุณราชบุตร พระราชบิดาคำรัสให้อยู่
รักษาพระนคร

ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ายก
ช้างมารพลไปถึงหนองบัวในจังหวัดเมืองล้านช้าง ขณะนั้นสมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระประสูติพระพิชัย^(๑) พระเจ้าหงสาวดีตรัส
ให้สมเด็จพระมหาธรรมราชากับพระนเรศวรเสด็จคืนมายังพระนครศรี-
อยุธยา ครั้นนั้นพระเจ้าล้านช้างขบถกับรักษาเมืองเป็นสามารด ทพ
หงสาวดีก็เอาพระนครมิได้ พอจวนเทศกาลวิสาขบูชาทุกก็ยกทัพกลับ

(๒) ฝ่ายพญาละแวกยกมาจะใกล้ถึงปากน้ำพระประแดง เจ้า
เมืองธนบุรีแลกรมการทั้งหลายรู้ว่า พญาละแวกยกมาก็ยก
ขึ้นไปให้กราบทูล ส่วนเรือที่พญาละแวกไล่ตามเรือซึ่ง
ตระเวนทะเลนั้นก็เข้ามาเมืองธนบุรี แลกรมการทั้งหลายมีทนต์
จะแต่งการที่จะรบพุ่งขบถกันเมือง ต่างคนต่างเอาครวญ พญา
ละแวกก็ยกกองทัพเข้ามาตั้งในปากน้ำพระประแดง ก็ให้ล่าถอย
ชาวเมืองธนบุรี ชาวเมืองนนทบุรีไปเป็นเชลย จึงสมเด็จพระ

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๙๓๖ จอศก ครั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทรง
พระพิชัย”

(๒) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๙๓๗ กุศศก” ฉบับพิมพ์จินตนาศว่า “ศักราช
๔๒๗ ปีฉลู สัปตศก (พ.ศ. ๒๑๐๘) วันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ พระเจ้า
ละแวกยกกองทัพเรือเข้ามาอีก”

พระพทิจำอยู่หัวก็ตรัสให้เอาเมืองยศโสธร^(๑)ราชธานี เป็นนาย
กองแล้วจัดคนหมื่นทั้งหลายกับพลทหารสองพันแลเครื่องศาสตราวุธ
บรรจุเรือไล่สี่ลำ ให้ยกลงไป^(๒)ถึงเมืองนนทบุรี ก็พบเรือเร็ว
ข้าศึกไคร่พองกันเป็นสามารณ ทพ^(๓)หลวงก็พายแก่ข้าศึกไล่แวก
แลเสียหมื่นราชามาตย์ข้าศึกไคร่เป็นเอาไปถวายพญาละแวก เมือง
ยศโสธรราชธานีแลข้าหลวงทั้งปวงก็พายขึ้นมายังพระนคร พญาละแวก
ก็ให้จับเอาคนทั้งจังหวัดเมืองธนบุรีไคร่มาได้แล้ว ก็ยกขึ้นมายังพระนคร
ทั้งทพ ๗ ขนอนบางตะนาวศรี สมเด็จพระพทิจำอยู่หัวก็ตรัสให้ท้าว
พญาทั้งหลายตรวจจัดพลทหารขึ้นประจำหน้าที่กำแพงพระนครแต่งการที่
จะรบพุ่งกันพระนคร พญาละแวกก็ยกทัพเรือขึ้นมาเข้าแฝงข้างวัดพระ
แพนงเชิงให้แต่เรือเร็วอันเป็นทัพหน้าประมาณ ๓๐ ลำเข้ามาปล้น ณ
ตำบลนายท้าย

ขณะนั้นสมเด็จพระพทิจำอยู่หัวเสด็จอยู่ในหอราชคฤห์ตรงเกาะ
แก้ว แลท้าวพญาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายชุมนุมกันในที่นั้น ครั้นเรือ
ข้าศึกเกือบเข้ามาถึงจึงวางปืนใหญ่ ณ ขอบนายท้ายต้องพลข้าศึกตาย
เป็นอันมาก แล้วก็ตรัสให้พลทหารเอาเรือออกไปยอ^(๔)ข้าศึก ๆ ทั้งปวง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เมืองยโสธร”

(๒) ,, ,, “ให้ยกลงไปตามข้าศึก ครั้นเมืองยโสธรราชธานียกทัพเรือ
ลงไปถึงเมืองนนทบุรี ก็พบข้าศึก”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ข้าหลวง” และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ทัพข้าหลวง”

(๔) ,, ,, “ไปยอ”

ก็พ่ายลงไป พญาละแวกเห็นจะปล้นพระนครมิได้ก็มีไต่คืนลงไป ทั้ง
อยู่ณปากน้ำพระประแดง แล้วก็แบ่งให้ลาคชนไปจับคนถึงสาครบุรี^(๑)
ไต่ชนหมันกรมการแลไพร่ชายหญิงอพยพ^(๒)มาเป็นอันมาก จึงให้
เอารูปเทพารักษ์สัมฤทธิ์ทั้งสององค์ ช่อพญาแสนตาแลบาทสังขกร
อันมหะคึก^(๓)ภาพซึ่งอยู่ณเมืองพระประแดง อันชกไต่แต่ครั้งสมเด็จพระ
พระรามาธิบดีนั้นไปถวาย พญาละแวกก็เลิกทัพกลับไปเมือง

ศักราช ๘๒๒ บั้วอกโทศก^(๔) พญาละแวกแต่งพญาอุเทศราช
แลพญาจันจันตยุกทพิเรอพลมาประมาณสามหมื่นจะเอาเมืองเพชรบุรี
พระศรีสุนทรภักขัยเจ้าเมืองเพชรบุรีแลกรมการทั้งหลายแต่งการรบพุ่ง
ป้องกันเป็นสามารรถ แลข้าศึกยกเข้ามาปล้นเมืองถึง ๓ วัน รบพล
ข้าศึกต้องคัสตราวุธเจ็บป่วยตายเป็นอันมาก จะปล้นเอาเมืองเพชรบุรี
มิได้^(๕) พญาอุเทศราชแลพญาจันจันตยุกก็เลิกทัพคืนไปเมืองละแวก

ขณะนั้นพญาจันจันตยูกให้ทูลขอขลแก่พญาละแวกจะเอาเมืองเพชร-
บุรีให้ได้^(๖) ครั้นมิได้เมืองเพชรบุรีพญาจันจันตยูกก็ลวพญาละแวก
จะลงโทษ พญาจันจันตยูกก็พาครัวอพยพทางป่วงหนเข้ามายังพระนคร

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ถึงสุพรรณบุรี นครชัยศรี สาครบุรี ราชบุรี”

(๒) “ ” “เอาลงเรือล่องไป”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “มหะคึกติภาพ”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ศักราช ๘๒๘ บั๊วลา อัฐศก (พ. ศ. ๒๑๐๘)”

ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๔๐ ขาลศก”

(๕) ความประโยคนี้ ไม่มีในฉบับพันจันทนุมาศ

(๖) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “จะเอาเมืองให้จงได้ ถ้ามิได้ให้ลงโทษถึงสิ้นชีวิต”

ครือยบยา สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาแก้พญาเงินจันท
 ตรีให้พระราชทานเป็นอันมาก ครั้นอยู่มาพญาเงินจันทก็มีไต่สวามิ
 ภักดิ์^(๑) ลอบขบแต่งสำเภาที่ระหนี่จากพระนคร

ครั้นถึง ๕ วันอาทิตย์ ชน ๕ คำเดือนยยระกาตรีนค^(๒) เพลาค่ำ
 ประมาณ ๒ นาฬิกา พญาเงินจันทก็พาครัวลงสำเภาหนีล่องลงไป

ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เสด็จลงมาแต่เมืองพระ
 พิชณโลก เสด็จอยู่ในวังใหม่ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จ
 ยกทัพเรือตามพญาเงินจันทลงไป ในเพลากลางคืนนั้นแล้วตรีให้เรือ
 ประตู่เรือน^(๓) แล้วหรือท้าวพญาทั้งหลายเข้าล้อมสำเภาพญาเงินจันท
 แลไต่รบพุ่งกันเป็นสามารด พญาเงินจันทก็ให้ไล่สำเภาไปกลางน้ำรบ
 ท้าทานรอลงไป^(๔) สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ตรีให้เอาเรือประตู่
 เรือน เข้าจกท้าย^(๕) สำเภาพญาเงินจันทจะให้พลทหารขึ้นสำเภาชน
 แล้วเอาเรือพระที่นั่งหนุนเข้าไปให้ชิดสำเภาและทรงย่นนกล้ายิงถักเงิน
 ฝูใหญ่ตายสามคน พญาเงินจันทก็ยิงย่นนกล้ายมาต้องร่างย่นนอันทรง
 นนแตก พญาเงินจันทรบพุ่งย่นนกันเป็นสามารด พลทหารเข้าหลว
 งย่นนสำเภามิได้ พญาเงินจันทให้เร่งไล่สำเภารุกหนีลงไป สมเด็จพระ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “มิได้สวามิภักดิ์ซึ่งพระกรุณาตรัสเลี้ยงดูนั้น”

(๒) ,, ,, “ปีมะโรง สัมฤทธิศก”

(๓) ,, ,, “เรือประตู่คัน”

(๔) ,, ,, “พระยาเงินจันทเอาสำเภาเข้ากระหนาบย่นนและแต่งไล่สำเภา
 ในจังหวัดในนั้น”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ค่าย”

พระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จตามรบพุ่งลงไปถึงเมืองธนบุรี^(๑) พญาจีน
จันทบุรีให้เร่งไล่สาเกาออกไปพ้นปากน้ำตกเล็ก^(๒)

ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาก็เสด็จหนนทัพสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
ลงไป^(๓)ถึงเมืองพระประแดง พอสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ายกกลับ
ขึ้นมาพบเสด็จทูลการทั้งปวงให้ทราบ สมเด็จพระราชบิดาก็สมเด็จ
พระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จขึ้นมายังพระนคร

(๔) ลัทธิราช ๕๒๔ ปีจอ จัตวาศก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ให้แต่งพระนคร ให้ขุดคูขื่อน้ำฝ่ายบูรพาแต่ข้อมมหาไชยวังหน้า
ลงไปบรรจบบางกระจะ กว้างสิบวาเล็กสามวา แล้วให้ยกกำแพงออก
ไปริมน้ำ ขอบนอกพระนครบรรจบข้อมมหาไชย แต่ข้อมมหาไชยลง
ไปบรรจบข้อมเพชร ในวันนี้เกิดขบถญานพิไชยเป็นจุลาจลในจังหวัด

(๑) ฉบับพื้นจันทร์มาว่า “บางกอก”

(๒) ,, ,, “ตกเจิงกลางทะเล”

(๓) ความต่อจากนั้นจนจบข้อหน้า ในฉบับพื้นจันทร์มาสกุลกล่าวเพียงว่า “แล้วพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จขึ้นมายังพระนคร”

(๔) ความตั้งแต่ เกิดขบถญานพิไชยจนถึงศึกพระยาละแวกซึ่งฉบับนี้และฉบับพระ
ราชหัตถเลขาว่า เกิดขึ้นในศักราช ๕๒๔-๕๒๕ นี้ ในฉบับพื้นจันทร์มาสกุลกล่าว
ลำดับไว้ภายหลังเรื่องสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ และพระนเรศวร
เสด็จไปช่วยตีเมืองมืองมืองคังในศักราช ๕๒๕ ปีเถาะ นพศก และกล่าวว่า
เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในศักราช ๕๓๓ ปีมะแม ตรียศก และปีมะเส็ง นพศก ส่วน
ฉบับหลวงประเสริฐว่า เหตุการณ์ทั้งขบถญานพิไชย ศึกพระยาละแวก พระเจ้า
หงสาวดีสวรรคต ตลอดจนพระนเรศวรช่วยตีเมืองมืองมืองคัง เกิดในศักราช ๕๔๓
มะเส็งศกทั้งหมด

(โปรดอ่านเปรียบเทียบกับประชุมพงสาวดารภาค ๖๔ ฉบับพื้นจันทร์มาศ พิมพ์
พ. ศ. ๒๔๗๕ ตั้งแต่หน้า ๑๑๖-๑๒๕)

แขวงหลวง แลญาพิเชียรนั้นเรียนคุณ^(๑)โกหก กระทำการอันเป็น
 พิปริต สำแดงแก่ชาวเมืองชนบทประเทศนั้น แลช่องสุ่มเอาเป็นพวก
 ได้มาก ญาพิเชียรก็มาช่องสุ่มคนในตำบลบ้านยี่สิบ ชนศรีมงคล^(๒)
 แขวงสังข่าชบดนั้นเข้ามาถวาย จึงสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
 หลวง ก็มีพระราชโองการตรัสใช้เจ้าพญาจักรี^(๓)ให้ยกพลทหาร
 ออกไปจับญาพิเชียรซึ่งเป็นชบด เจ้าพญาจักรีแลชนหมื่นทั้งหลาย
 ยกออกไปตั้งทัพในตำบลบ้านมหาไถไทย ญาพิเชียรรู้ดังนั้นก็ยก
 สมัศพรรคพวกทั้งปวงมารบเจ้าพญาจักรี ส่วนชาวมหาไถไทยอัน
 ยืนหน้าข้างเจ้าพญาจักรีนั้นก็กลับเป็นพวกญาพิเชียร ครั้นได้
 รบพุ่งกันฟันไชยฉัฐชนท่ายข้างชนพินเจ้าพญาจักรีตายกับคอช้าง ไพร
 พลอันไปควยเจ้าพญาจักรีนั้น ก็แตกฉานเสียชนหมื่นตายในทวารนั้น
 เป็นหลายคน

ครั้นเสียเจ้าพญาจักรีแล้ว ชาวชนบทนั้นก็เข้าพวกญาพิเชียร
 แต่ชายฉกรรจ์เป็นคน^(๔)ประมาณสามพัน ญาพิเชียรทั้งฟันไชยฉัฐ
 เป็นพญาจักรี ทั้งหมื่นศรีบลนขอพญาเมือง แลญาพิเชียรคิกจะ
 เอาเมืองลพบุรี ก็ยกไปยังเมืองลพบุรี ฝ่ายพญาศรีราชเทโซึ่งพระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคำรัสสั่งให้ไปซ่อมกำแพงเมืองลพบุรีนั้น ครั้น

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ติด”

(๒) ,, ,, “ขุนมงคลแขวง”

(๓) ,, ,, “เจ้าพระยาจักรีศรีอครักษ์ สมุหนายก”

(๔) ,, ,, “เป็นคนเครื่อง”

แจ้งข่าวว่าขบวนพยุหยาเลศพิธีมาถึงเมืองลพบุรี ก็ตั้งแต่งการที่จะรับฟัง
 ของกันเมืองไว้ ฝ่ายพยุหยาเลศพิธีก็ยกไปถึงเมืองลพบุรีซึ่งเข้าไประย
 อยู่ตำบลหัวตรี แล้วให้พรรคพวกเข้าปล้นในทันใด พยุหยาเลศพิธี
 ก็มาขึ้นช้างให้รับฟังของกัน จึงชาวบริเตนออกมรดกแฝงตนโพธิ์ยืน
 นกสยไปต้อนพยุหยาเลศพิธีลงตายกับคอช้าง พวกขบถทั้งปวง
 แยกฉานพ่ายออกไป แลต่างคนต่างหนีกระจัดพลัดพรายไปตกตำบล
 พยุหยาเลศพิธีก็เอามรดกซึ่งขบถตายนั้นเข้ามาถวาย จึงสมเด็จ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสให้พระราชทานแก่อมรดกนั้นมากนัก แล้ว
 ตรัสให้ข้าหลวงออกไปจับพวกขบถทั้งปวงนั้นได้มาก บรรดาจะลง
 พระราชอาญาไซ้ ด้วยเหตุพระองค์ทรงทศพิศราชธรรมก็มีไฉน
 พระราชอาญา แลให้แต่สักหามยหมู่เข้าประสมหมู่โดยโทษ

ครั้นถึงเดือนสามพยุหยาเลศพิธีก็ยกกองทัพเรือมาพลประมาณเจ็ด
 หมื่นมาเอาเมืองเพชรบุรี ในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัส
 ให้เมืองยศโสธรราชธานี เมืองเทพราชธานีออกไปรับ(๑) เมือง
 เพชรบุรี จึงพระศรีสุนทรภักดีเจ้าเมืองเพชรบุรีแลเมืองยศโสธร
 ราชธานี เมืองเทพราชธานีก็ช่วยกันตกแต่งการทักฟังของกัน
 เมือง ครั้นพยุหยาเลศพิธีมาถึงก็ให้ยกพลขึ้นล้อมเมืองเพชร
 บุรีอยู่สามวัน แล้วให้ยกเข้าปล้นเมืองเพชรบุรี ให้พลทหารเอาบันได
 พาดขึ้นกำแพงเมือง แลชาวเมืองเพชรบุรีรับฟังของกันเป็นสามาร

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “รักษา”

ข้าศึกชาวเมืองละแวกต้องคัสตราวุธตายเป็นอันมาก จะยื่นป้ายปล้น
มิได้ ก็พ่ายออกไป แต่พญาละแวกยกเข้าปล้นตงนั้นถึง ๓ ครั้งก็มี
เมือง แล้วคำรว่าปล้นอีกครั้งหนึ่ง^(๑) ถ้ามิได้ไซ้จะเลิกทัพคืนไป

ขณะนั้นเจ้าเมืองเพชรบุรี แลเมืองยศโสธรราชธานี เมืองเทพ
ราชธานีมิได้สู้รบกัน ต่างคนต่างบังคับบัญชาแล้วอยู่
ป้องกันแต่หน้าทิวซึ่งจะแต่งการป้องกันข้าศึก ครั้นถึงวันแปดค่ำ พญา
ละแวกยกเข้าปล้นทำลบลองกระแสงแลประทายงาน ชาวเมืองต้าน
ทานเป็นสามาร^(๒) ข้าศึกเผาหอรบหลายลงแล้วขึ้นกำแพงเข้าได้
ในทันใดเสียเพชรบุรีแลเสียเจ้าเมืองเพชรบุรี เมืองยศโสธรราชธานี
เมืองเทพราชธานีตายในทันใด พญาละแวกกวาดครัวอพยพเลิกทัพ
คืนไปเมือง

ลัทธิราช ๙๒๕ ปีกุนเบญจศก เดือน ๑๑^(๓) สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าเสด็จลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลก สถิตอยู่ในวังใหม่
ขณะนั้นพญาละแวกแต่งทัพพระทศราชา^(๔) พระสรินทราชาให้ยก
ช้างม้าแลพลประมาณห้าพันมาลาดถึงหัวเมืองฝ่ายตะวันออก สมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้าตรัสรู้ข่าวดังนั้น ก็เอาช้างเร็วมาเร็วแลพลทหาร

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แต่พระเจ้าละแวกยกเข้าปล้นตงนั้นถึง ๓ ครั้ง จะปล้นเอา
เมืองเพชรบุรีมิได้ แต่พระเจ้าละแวกก็คิดว่าจะปล้นแต่ครั้งหนึ่ง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ข้าศึกตามตลอดเข้าเผาหอรบ”

(๓) ,, ,, “ลัทธิราช ๙๓๔ ปีกอก จัตวาศก” (พ.ศ. ๒๑๑๕) ฉบับ
หลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๙๔๔ ศักราช ๙๔๔ มะเมียศก”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระทศราชา”

ลัทธิมวังสามพันเสด็จออกไป ตรัสให้เมืองเพชรบุรีแลชนหมื่นชาวป่า
 เอาพลทหารห้ำร้อยไปเป็นทัพหน้า แลให้รคออกไปควบควยทัพเมือง
 ศรีธมมรัตน์^(๑) เอาพลเข้าซุ่มอยู่สองข้างที่ข้าศึกจะมานั้น พลหัวหน้า
 ข้าศึกจะมานั้น พลหัวหน้าก็ยกมาประมาณพันหนึ่งถึงที่เมืองไชยบุรี
 เมืองศรีธมมรัตน์^(๒) ตามที่ข้าศึกไปจนถึงทัพใหญ่ แลได้ฟันแทง
 ข้าศึกตายเป็นอันมาก พระทศราชาพระสรินทราชาก็เลิกทัพคืนไป
 เมืองตะแวก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จถึงเมืองไชยยาบาล แจ้ง
 ว่าข้าศึกพ่ายไปแล้วก็เสด็จคืนมายังพระนคร ^(๓) เฝ้าสมเด็จพระราช
 บิภาทูลแจ้งเหตุซึ่งเขมรพ่ายไปนั้นเสร็จสิ้นทุกประการ แล้วก็ถวาย
 บัญคมลาคันชนไปเมืองพิษณุโลก

ลัทธิการช ๕๒๖ ขั้วทศคอก^(๔) สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรง
 พระประสูติ ถึง ๗ วันเสาร์ ชน ๘ ค่ำ เดือนยี่ เสด็จสวรรคต
 พระชนม์ได้ ๖๕ พรรษา แต่เสด็จอยู่ในราชสมบัติสามสิบห้าพรรษา
 มังเ็จผู้เป็น^(๕) ราชบุตรผู้เป็นพระมหาอุปราช ได้ผ่านสมบัติกรุง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ให้บ้องถันครวอพอยอยู่ในค่าน”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “ถึงที่เมืองชัยบุรี เมืองศรี
 ธมมรัตน์ ชุมมอยู่นั้น ครั้นข้าศึกเกือบเข้ามา เมืองศรีธมมรัตน์ เมืองชัยบุรี ก็ยก
 พลออกขยข้าศึก ๆ ก็แตกฉานพ่ายหนีไป จึงเมืองชัยบุรี เมืองศรีธมมรัตน์ ตามที่”

(๓) ความตั้งแต่นั้นจนจบย่อหน้า ในฉบับพันจันทนุมาศไม่มี

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ศักราช ๕๒๕ ปีเถาะ นพศก (พ.ศ. ๒๑๐๐)” ฉบับหลวง
 ประเสริฐว่า “ศักราช ๕๔๓ มะเส็งศก”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “มังเ็จราชบุตรผู้เป็นพระมหา
 อุปราช”

หงสาวดี ตรีสีให้มังสามเกลียวกราบขอขึ้นพระมหาอุปราชฯ สมเด็จ
 พระเจ้าหงสาวดีเสวยราชย์ใหม่บ้านเมืองยังมีปกติ ฝ่ายเมืองมือง
 คังก็แข็งเมือง ชาวฉฉว้าง(๑)มาถึงสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ๆ ก็
 เสด็จลงมา ณ กรุง กราบทูลสมเด็จพระราชาธิราชตามข้อความซึ่งแจ้ง
 มานทุกประการ จะขอถวายบังคมลาขึ้นไปช่วยการสงครามเมือง
 หงสาวดี จะไต่ฟังซึ่งกิจการ(๒)ในเมืองหงสาวดีด้วย สมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวก็บัญชาตาม สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ถวายบังคมลา กลับ
 ขึ้นมาเมืองพระพิษณุโลก ให้ตรวจเตรียมพลช้างม้าโดยกระบวน
 พยพาทราชทัณฑ์ พลคนธรรมาเครื่องแสนหนึ่ง ช้างเครื่องแปดร้อย ม้า
 พันห้าร้อย ครั้นได้ศกฤกษ์ก็เสด็จทรงช้างพระที่นั่งยกทัพพลวงขึ้นไป
 ถึงตำบลพระตำหนักไม้ไผ่ใกล้(๓)เมืองหงสาวดีสามวันก็พักพลอยู่ทัน
 จึงบอกหนังสือเข้าไป พระเจ้าหงสาวดีแจ้งก็ตั้งพระทัยจะให้แต่งเสียบ
 อาหารแลเครื่องเสวยลงมาถวาย แล้วก็นำเสด็จขึ้นไปเฝ้าพระเจ้า
 หงสาวดี ๆ จึงตรัสว่า ซึ่ง(๔)พระเจ้าหลานเรายกขึ้นมาครองนเรศวร

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “จึงแจ้งข่าวลงมาถึงพระนเรศวรเป็นเจ้า”

(๒) ,, ,, “จะได้ฟังซึ่งกิจการ”

(๓) ,, ,, “ใกล้”

(๔) ความตั้งแต่ตอนนั้นจนถึง “ให้ฟังทุกประการ” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ซึ่งสมเด็จ
 พระนเรศวรได้ยกทัพขึ้นมาถึงเราครั้งนี้ เราก็มีความยินดีหาที่สุดมิได้ ด้วยเมือง
 หงสาวดีครั้งนี้ ฝ่ายหัวเมืองทั้งปวงเห็นพระราชบิดาหาบุญไม่แล้ว ก็ไม่เป็นปกติ
 เหมือนแต่ก่อน เราจึงแต่งกองทัพจะให้พระมหาอุปราชกับพระสังขัตติ และพระ
 เจ้าเชียงใหม่ออกไปตีเอาเมืองมือง เมืองคัง และเมืองล้านช้างให้จงได้ สมเด็จ
 พระนเรศวรเป็นเจ้าได้ทรงฟังทุกประการ”

ความยินดีนัก แล้วแจ้งการซึ่งเมืองรุมเมืองคังแข่งเมืองนนให้ฟังทุกประการ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทูลว่า ข้าพเจ้าลงไปเข้าพระองค์ จึงยกขึ้นมาช่วยการพระราชสงครามพระเจ้าหงสาวดีศรีสัตนาคนหุตให้สมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชแลพระสังขตชัยยกไปเอาเมืองคังจิงไค^(๑) ทั้งสามพระองค์ก็ถวายเป็นมงคลยกทัพไปถึงเมืองรุมเมืองคัง ให้ตั้งค่าย แล้วปลุกราชสีห์เข้าคารวาทามกลาง เสด็จปรึกษาราชการพร้อมกัน ทั้งสามพระองค์ พระมหาอุปราชจึงทูลว่า ซึ่งจะยกเข้ารบพร้อมกัน ทั้งสามทัพนั้น ไพร่พลจะทะลุมชนกันนัก จะผลัดกันเข้ารบกันคนละวัน ครั้นปรึกษาพร้อมกันแล้ว พระมหาอุปราชยกขึ้นไปรบ ณ วันจันทร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ เพลาสัปดาห์เดือนหก ฝ่ายข้าศึกก็คึกคักอันศิลาลงมา ทับรพลล้มตายเป็นอันมาก จนมิได้ พอรุ่งรุ่งก็ถอยลงมา

ครั้น ณ วันอังคาร ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ทัพพระสังขตชัยขึ้นไปรบ ข้าศึกก็คึกคักอันศิลาลงมาทับรพลล้มตายเป็นอันมากจะหักเอามิได้ถอยลงมาครั้น ณ วันพุธ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ เพลาสัปดาห์ สมเด็จพระนเรศวรก็ยกทหารขึ้นครบบ่อนไป ให้พลยืนบนเขาแข่งชนสองข้าง แลทางกลางนั้นให้พลอยู่แต่เชิงเขาให้ห้ำแกลโห่ร้องกระทำอาการดุขยันทาง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศกล่าวความตอนนี้ออกไปเป็นใจความว่า “พระเจ้าหงสาวดีให้พระนเรศวร พระมหาอุปราช พระเจ้าเชียงใหม่ และพระสังขตชัยรวม ๔ คน ยกไปตีเมืองรุม เมืองคังและเมืองล้านช้าง และเมื่อออกไปแล้วพระนเรศวรเสด็จไปเมืองล้านช้าง ถึงเมืองอัตปือแดนเมืองจาม ปล่อยให้พระมหาอุปราช พระเจ้าเชียงใหม่ และพระสังขตชัยตีเมืองรุมเมืองคังก่อน ก็ตีไม่ได้ ครั้นสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับจากเมืองล้านช้างแล้วพระองค์ก็คิดการตีเมืองรุมเมืองคังได้”

นั้น ชาวเมืองสำคัญว่าข้าศึกชนมาทางนั้น ก็กลังกอนคิลาลงมาก
มิได้ถูกผู้ใด ฝ่ายพลซ่งแซงขึ้นไปก็ยิ่งขมระทมไปต้องข้าศึกล้มตาย
เจ็บป่วยมากแตกกระส่ำระสาย เพลาเข้าสามโมงก็ไ้เมือง จับได้ตัว
เจ้าเมืองรวมเมืองคังลงมายังค่าย ทั้งสามพระองค์ก็เลิกทัพคุมเอาตัว
เจ้าเมืองรวมเมืองคังมายังเมืองหงสาวดี แล้วทูลถามซึ่งไ้ชัยชนะ

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดียินดีศรัทธาชมฝีมือแลความคึกคึกสมเด็จพระ
พระนเรศวร แล้วพระราชทานพานทองคำใส่พระยาองค์หนึ่งทอง
หนักห้าชั่งห้าหลักเป็นรูปเทวดา พระมหาอุปราชาน้อยพระทัยแก่พระ
นเรศวรนั้น ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ทูลลาพระเจ้าหงสาวดี ๆ
ก็ตรัสให้มั่งทุ^(๑) มังอ^(๒) มังอ^(๒) ชารอ^(๒) สมิ^(๒) พักเบิ^(๒) ลงไปอยู่
หัวเมืองรายทางให้จ่ายเสบียงเลี้ยงไพร่พลไปกว่าจะถึงแดนพระนคร
ศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จกลับมาถึงเมืองพิษณุโลก^(๓)
แล้วก็เปลี่ยนเครื่องทรงออกบิณฑบาตถวายพระชินราช พระชินสีห์เจ้าให้
กระทำพิธีสมโภชการมหรสพ ๓ วัน แล้วเสด็จลงมาเฝ้าสมเด็จพระ
พระราชบิดา ณ กรุงเทพมหานคร จึงเฝ้าการซึ่งไ้รบพุ่งมีชัยชนะ
ข้าศึกนั้นกราบทูลให้ทราบ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระทัยยินดีนัก
ให้แต่งการสมโภชสมเด็จพระอัครโอรสอัครราชเจ้า เจ็ดวันแล้วพระราช

(๑) ฉบับพันจันทมุทมาศว่า “มั่งทุ”

(๒) „ „ „มังอสาระจะออกาง”

(๓) „ „ „เสด็จยกพยุหยาตราไปถึงพระพนมมตรัต ให้ปีดทองพระ
มหาธาตุนั้นแล้ว ก็ถวายพระภูษาเป็นฉัตรธงบุษบาพระมหาธาตุแล้วจึงยกทัพพลลง
คืนมายังเมืองพระพิษณุโลก”

ทานปูนบำเหน็จแก่เหล่าทหารทั้งปวงโดยสมควร ครั้นเสร็จการสมโภชแล้ว สมเด็จพระนเรศวรก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปสถิตอยู่ยังเมืองพระพิษณุโลก

(๑) ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีนั้นมิได้ตั้งอยู่ในทศพิศราชธรรมคำริว่า พระนเรศวรประกอบไปด้วยบุญญาหลักแหลม ลึกซึ้งทางการสงครามก็องอาจกล้าหาญ นานไปเห็นจะเป็นแสนศัตรูต่อเมืองหงสาวดีเป็นมั่นคง(๒) จำระคิดเทครัวอพยพหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงมาไว้เป็นกำลังในเมืองหงสาวดี การศึกพระนเรศวรก็จะถอยกำลังลง ครั้นคำริแล้วจึงตรัสให้นันทสกลบราชสังครา(๓) ถือนพลหมื่นหนึ่งไปตั้งยังต่างอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชรตามรับสั่ง

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็คิดเป็น(๔)อุบายให้มีศุภอักษรบอกไปถึงพระนเรศวรว่า บัดนี้กรุงรัตนบุรี(๕)เป็นกบฏแข็งเมืองต่อพระนครหงสาวดี ให้เชิญพระนเรศวรยกมาช่วยการสงครามที่กรุงรัตนบุรี

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ลัทธิราช ๓๓๕ ปีระกา เบญจศก เดือน ๕”

(๒) ต่อจากนี้ ในฉบับพันจันทนุมาศมีว่า “จำจะคิดแต่งอุบายให้ไปเอาตัวพระนเรศวรขึ้นมา จะกระทำพระนเรศวรเสียให้จงได้ สำเร็จแล้วเมืองหงสาวดีจะกว้างแผ่ขอบขันธสีมาออกไป อนึ่งทั้งพระเจ้าอาผู้เป็นเจ้าอังวะก็คิดแข็งเมืองอังวะด้วยเล่า พระเจ้าหงสาวดีปริศนาว่า จะให้ยกกองทัพลงมาเทรครอบรวอพยพหัวเมืองฝ่ายเหนือ”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ราชสงคราม”

(๔) ,, ,, “พระเจ้าหงสาวดีก็ชักข้างมีรพลเสด็จไปเมืองอังวะไว้พระมหาอุปราชและอภัยตามณิรัตน์ ณ เมืองหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีเป็นอุบายทั้งนี้ ก็เพราะพระมหาอุปราชกราบทูลของกระทำการร้ายแก่พระนเรศวรเป็นเจ้า จึงพระมหาอุปราชให้มีศุภอักษร”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “กรุงรัตนบุรีริมอังวะ”

อังวะ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้านั้นสำคัญว่าจริง ก็เสด็จลงไปทูล
 ถาสมเด็จพระราชบิดา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม สมเด็จพระ
 นเรศวรเป็นเจ้า ก็กราบถวายบังคมลาขึ้นมายังเมืองพระพิษณุโลก
 จึงกำหนดให้ตำรวจเตรียมพลฉกรรจ์ล่าเครื่องแสนหนึ่ง ช้างเครื่อง
 แปดร้อย ม้าพันห้าร้อยไว้พร้อม

ครั้น ณ วันอาทิตย์แรม ๖ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูสัปตศก^(๑) เพลา
 ๑๑ ที่ ๕ บาท กอปรด้วยเพชรฤกษ์ เสด็จทรงพระคชาธารพร้อม
 ทวยพยหแสนยากร ทอดพระเนตรเห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จ
 ปาฏิหาริย์แต่ขรพทิศ ผ่านพระคชาธารไปโดยประจิมทิศเท่าผลมะพร้าว
 ปอก แล้วจึงเสด็จยাত্রาทัพพลวงออกโดยประจิมแสน^(๒) ไปถึง
 ท่าบลวักคม^(๓) ท้ายเมืองกำแพงเพชร เพลาย่ำ ๕ โมง^(๔) เกิด
 วาตะพาย ฝนตกทำใหญ่ แผ่นดินไหวเป็นอศักรรย์

ครั้นรุ่งขึ้นก็ยกทัพพลวงเสด็จไปถึงเมืองกำแพงเพชร ทรงประทับ
 แรมอยู่ที่ท่าบลหนองปลิง ๓ เว้น แล้วก็ยก^(๕) ไปโดยทางเขียงทองกุ่มตะ
 เมาะ^(๖) ขณะนั้นพญากำแพงเพชรส่งข่าวไปถวายว่าไทยใหญ่เวียงเสื่อ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ครั้นศักราช ๕๓๖ ปีจอ ฉศก วันอาทิตย์” ฉบับหลวง
 ประเสริฐว่า “ศักราช ๕๔๖ วอศก”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ผ่านพระคชาธารไปโดยประจิมแสน”

(๓) ,, ,, “วัดคม”

(๔) ,, ,, “ณ วันพุธ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ เพลาย่ำ ๕ โมง”

(๕) ,, ,, “ยกทัพพลวงเสด็จ”

(๖) ,, ,, “กุ่มตะเมาะ”

ท่านเก็บกกาย ชุนปลัดมั่งทรงมั่งนวิวายหลวง^(๑)กับนายม้าทั้งปวง
 อันอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชรพาครว้อพยพหนี พม่ามอญตามไปทันได้
 รบกันตำบลหนองปลิงเป็นสามารถ พม่ามอญแตกแก่ไทยใหญ่ทั้งปวง
 ยกไปทางเมืองพระพิษณุโลก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทราบคั้งนั้น
 ก็ให้ม้าเร็วไปบอกแก่หลวงโกษาแลลูกขุนอันอยู่รักษาเมืองพระพิษณุโลก
 ว่าซึ่งไทยใหญ่หนีมานั้นเกลือกจะไปเมืองอื่น ให้แต่งอาัยคักท่านเพชรบูรณ์
 เมืองนครไทยชาตระการแลเสา^(๒)ให้มันคงไว้อย่าให้ไทยใหญ่ออกไป
 รอด หลวงโกษาแลลูกขุนทั้งปวงทราบคั้งนั้น ก็แต่งออกไปกำชัยคักท่าน
 ทางทั้งปวงตามรับสั่ง

ฝ่ายไทยใหญ่พาครว้อพยพตรงเข้ามาเมืองพระพิษณุโลก หลวง
 โกษาแลลูกขุนทั้งปวงก็รับพิทักษ์รักษาไว้ นันทสกับราชสังครามี
 หนึ่งส้อมมาให้ส่งไทยใหญ่ หลวงโกษาแลลูกขุนผู้อยู่รักษาเมืองพระ
 พิษณุโลกก็มีคำสั่ง

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จยกพยพแสนยากรไปถึงเมือง
 แครง ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖^(๓)

ขณะนั้นข้าราชการไปถึงชักแซกขอล่าง^(๔)เจ้าเมืองแครงให้ปลัดเมือง
 ออกมาทูลว่า ขอเชิญเสด็จพักพลอยู่แต่่นอกเมืองแครงก่อน สมเด็จพระ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “มั่งนิว อ้ายหลวง”

(๒) ,, ,, “เมืองนครไทย ชาตระการ แสเสา” ฉบับพระราชหัตถเลขา
 ว่า “เมืองนครไทยชาตระการแสนเสา”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ชักแซกขอล่าง”

พระนเรศวรเป็นเจ้าก็ให้พักพลอยู่ใกล้อารามพระมหาเถรคันฉ่อง แล้ว
 ตรัสให้ข้าวขึ้นไปถึงพระเจ้าหงสาวดีว่ายกทัพมาถึงเมืองแล้ว พระ
 เจ้าหงสาวดีทราบดังนั้นก็มีความยินดีว่า ครั้นจะสมคิดแล้ว จึงให้
 จักกกองทัพหนึ่งออกไปชมนไว้ต่อทางพระนเรศวรจะขึ้นมาในใกล้เมือง
 หงสาวดีวันหนึ่ง แล้วตรัสให้พญาเกียรติพญาราม^(๑)ลงไปรับ ถ้าพระ
 นเรศวรยกกองทัพขึ้นมาแล้ว เราจะยกทัพหลวงออกต้อนรับ ให้พญาเกียรติ
 พญารามเฝ้ากองทัพทั้งนทกระหนาบหลัง จับเอาตัวพระนเรศวรประหาร
 ชีวิตเสียให้จงได้ เมืองหงสาวดีจึงจะเป็นอิสรภาพไพศาลกว่าพระนคร
 ทั้งปวง พญารามพญาเกียรติกราบถวายบังคมลาออกไปถึงเมืองแครง
 ก็ทูลสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าว่า พระเจ้าหงสาวดีให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้ง
 สองนี้มารับเสด็จขึ้นไปทูลเฝ้าที่นั่นแล้วก็ถวายบังคมลาไปนมัสการพระ
 มหาเถรคันฉ่องผู้เป็นอาจารย์ แจ้งความซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดทำการ
 ทั้งปวงนั้นให้พระมหาเถรคันฉ่องฟังทุกประการ พระมหาเถรคันฉ่องแจ้ง
 ดังนั้นมีใจรณณาแก่สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เพื่อ^(๒)ว่าหาความผิดมิได้
 ชื่นด้วยพระราชาฤๅษากนิหารบารมีสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า จะได้
 บำรุงพระบรมพุทธศาสนาอาณาจักรราชราชให้ถาวรรวมนาการสืบไป
 ครั้นเพลาค่ำก็พาพญารามพญาเกียรติเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้าแล้วถวายพระพรว่า พญารามพญาเกียรตินี้เป็นสานุศิษย์รูป มา
 บอกว่า พระเจ้าหงสาวดีคิดประทุษร้ายต่อพระองค์ สมเด็จพระนเรศวร

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาพระราม” ทุกแห่ง

(๒) “เธอ”

เป็นเจ้าแห่งดินนั้น ก็ตรัสถามพญารามพญาเถียรติว่า เหตุผลประการใดพระเจ้าหงสาวดีจึงคิดจะทำร้ายเรา พญารามพญาเถียรติก็กราบทูลตามความซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดแล้วสั่งให้นถวาททุกประการ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้ทรงทราบกันอภัยพระทัย คิดอาฆาตแก่พระเจ้าหงสาวดี จึงตรัสแก่พระมหาเถรคันฉ่องว่า ซึ่งพระองค์^(๑)เมตตาบอกเหตุการณ์แก่ข้าพเจ้า ทั้งพระคุณนั้นหาที่สุดมิได้ อันพระองค์จะอยู่ในเมืองมอญนี้ พระเจ้าหงสาวดีแจ้ง อันตรายก็จะมาเป็นมั่นคง ข้าพเจ้าจะนำพระองค์กับพญาเถียรติพญารามแลญาติโยมทั้งปวงลงไปอยู่ ณ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา จะได้ปฏิการสนของคุณพระองค์แลปลูกเลี้ยงพญาเถียรติพญารามโดยกตเวทิตรรณประเพณี พระมหาเถรคันฉ่องแลพญาเถียรติพญารามก็พร้อมด้วย^(๒)พระราชบริวาร

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ตรัสแก่ผู้มาตบยาโยธาทาญทั้งปวงว่า เราหาความผิดมิได้ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดร้ายต่อเราก่อนนั้น อันแผ่นดินพระมหานครกับแผ่นดินหงสาวดี ชาติจากทางพระราชไมตรีกัน เพราะเป็นออกศลกรรมนิยมสำหรับที่จะให้สมณพราหมณาณาประชารายฎฐไต่ความเคื้อครอันแล้ว พระหัตถ์ก็ทรงสุวรรณภิงคารหลังอุกถาราลงเหนือพนพสุชาติล จึงออกพระโอรสผู้ตรัสประกาศแก่เทพเจ้าทั้งหลายอันมีมหิทธิฤทธิ์ แลทิพจักขุทิพโสธ ซึ่งสถิตทุกทิศา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "พระผู้เป็นเจ้า" ทุกแห่ง

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "โดย"

นุทิศ จึงเป็นทิพย์ยาน - ้วยพระเจ้าหงสาวดีมิไต่ตั้งอยู่ในคลองสุจริต
มิตรภาพชดช้อยประเพณีเสียดสามัคคีธรรม ประพฤติพาลทวิจิตคิด
จะทำอันทรายแก่เรา ทั้งแต่นั้นไปกรุงเทพพระมหานครครั้นชดช้อย
กับเมืองหงสาวดีมิไต่เป็นสุวรรณยัตติคุณแต่ก่อน ชากจากกันแต่นั้น
ไปทรายเท่ากัลปาวสาน

ครั้นพระราชบริหารประกาศเป็นฉันทภาคอภัยนักรา^(๑)เสร็จแล้ว
ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งท้าวพญามุขมนตรีทั้งปวงว่า เราเคยก
กลับหลังไปพระนคร จะพาพระมหาเถรคันฉ่องแลญาติโยมกับพญา
พระราม^(๒)กับพญาเกียรติไปแล้ว จะทักวาทครอบครวัรมัญหิหวัเมือง
รายทางไปด้วย

ครั้นณวันศุกร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ เพลา ๑๑ ทุ่ม ให้เอา
พระศาธารเข้าเทียบเกย ทอดพระเนตรเห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จ
ปาฏิหาริย์แต่ประจิมทิศผ่านพระศาธารไปโดยบรรพทิศ จึงเสด็จพยหา
ตราทัพออกจากเมืองแครง พระมหาเถรคันฉ่องพญาพระรามพระยาเกียรติ
แลญาติโยมก็มาโดยเสด็จ ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็แยกย้ายกัน
ที่ครัวท่อนครัวรายทางมาได้ประมาณหมื่นเศษ ครั้นถึงฝั่งแม่น้ำสโคง
ก็ให้เทียบเรือหาไม้ผูกพ่วงแพเร่งข้ามครอบครวัรวลช้างม้าทั้งปวง
ถึงฟากสันแล้วก็ให้เฝ้าเรือทำลายแพเสีย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “มหานคร” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระมหานคร”

(๒) ขำขันไว้ว่า “พระยาราม” เหมือนฉบับพระราชหัตถเลขา ต่อจากนี้ใช้ “พระยา
พระราม” เหมือนฉบับพันจันทนุมาศ

พอพระเจ้าหงสาวดีแจ้งก็ให้พระมหาอุปราชาลงพลแสนหนึ่ง สรร
 กำมาเป็นกองหน้าตามมาถึงแม่น้ำสาโคงฟากหนึ่ง

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทอดพระเนตรดังนั้น ก็ให้นายทัพ
 นายกองพามหาเถรคันฉ่องกับครอบครัวรีบยกไปก่อน แต่พระองค์กับ
 ทหารล่าลงหม่นหาพบนนยงรออภัยมั่ง จึงทอดพระเนตรไป เห็น
 สรรกำมากองหน้าไล่เสียดแข้งข้างอภัยมั่ง ครั้นให้ทหารเอาน
 หามแล่นแล่นกลับค่ายชดบังระคมไปเป็นอันมากก็มีไต่ถึง จึงสมเด็จพระ
 นเรศวรเป็นเจ้า ก็ทรงพระแสงขรรค์สนับยาว ๕ คืบ^(๑) ไปถึงต้อง
 สรรกำมาตายตกจากคอช้าง รัพลมอญทั้งนั้นเห็นอัศจรรย์ ด้วยแม่น้ำ
 นั้นกว้างเหลือกำลังขรรค์พระเดชเคซานภาพแล พระมหาอุปราช
 มีอาจะตามมาก็เลิกทัพกลับไป

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จยกมาโดยทางเมืองกาญจนบุรี
 ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยา ก็กราบทูลสุราช^(๒) เรื่องยุบลคคิ ทังยวงถวาย
 ให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระราชบิดาแจ้งดังนั้น ครั้นว่าเรามีไต่
 มีสิ่งผิด^(๓) พระเจ้าหงสาวดีมีไต่ตั้งอยู่ในคลองธรรม เสียดสัตยานสัตย์
 ประพฤติพาลทุจริตอิจาจารเป็นวิสมโลกต่อเราละนี้ ก็เพราะผลวิยาก
 แห่งสัตว์เป็นสำหรับกระดิก คึงแต่กันไปมอญกับไทยจะเป็นปรปักษ์
 แก่กัน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็กราบทูลว่า ถึงมาทว่าพระเจ้า

(๑) ฉบับพันจันทนมาศว่า “กว่าคืบ”

(๒) ,, ,, “สุราช” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สุราช”

(๓) ,, ,, “เรามีไต่มีความผิดสักสิ่ง”

หงสาวดี จะยกพยุหเสนาयरมาสักเท่าใด ๆ ก็มิได้เกรง ข้าพเจ้า
 มีแต่ชีวิตจะสนองพระคุณมิให้เคืองฝ่าพระบาท สมเด็จพระราชบิดา
 กับสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าศรีท้าวการกันเสร็จแล้ว จึงโปรดให้
 พระมหาเถรคันฉ่องอยู่วัดพระมหาธาตุ^(๑) พระราชทานสัปทกันซึ่ง
 คานหามคนหามเงินหันทบยักตร์เครื่องสมณบริวารต่าง ๆ^(๒) ฝ่าย
 พญาเกียรติพญาพระรามนั้น ก็พระราชทานเจ็ดทองเต้านาทองกระบี่
 ขี่ทอง เงินตราเสื้อผ้าพรรณนุ่งห่มแลเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอัน
 มาก แลครอบครัวมอญซึ่งกวาดลงมานั้น ก็พระราชทานให้พญา
 พระรามพญาเกียรติควบคุมว่ากล่าวด้วย แลพญาพระรามพญาเกียรติ
 นั้นให้อยู่ตำบลบ้านขมิ้นวัดขันแสน ญาติโยมพระมหาเถรคันฉ่องนั้น
 อยู่ตำบลบ้านหลังวัดนก แล้วสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็กราบถวาย
 บังคมลากลับมายังเมืองพระพิษณุโลก เสด็จเข้าไปถวายนมัสการพระ
 ชินราชพระชินศรี จึงทรงพระราชูปถัมภ์ครุฑาเปลื้องเครื่องสุวรรณฉลอง
 ภาร ขัตติยาภรณ์ออกกระทำการบูชาแล้ว เสด็จออกพร้อมด้วยมุนี
 มาตยามนตรี

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา มีความละเอียดต่อไปอีกว่า “เป็นสมเด็จพระอริยวงศ์
 ญาณปริยัตตราสังฆราชาธิบดี ศรีสมณุตมาปริมาชก ตีปฎกธรรจารย สฤษติขัตติย
 สารสุนทร มหาคณฤศรอุดรรวม คณะสังฆารามวาสี สถิตอยู่ ณ วัดพระศรีรัตน
 มหาธาตุระวิหาร พระอารามหลวง ”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขามีความต่อจากนี้อีกว่า “ซึ่งสมเด็จพระวันรัตน์สังฆราช
 ความวาสีเดิม นั้น โปรดให้ว่าแต่คณะบักได้เป็นฝ่ายขวา และคณะคามวาสีจึงแบ่ง
 ออกเป็นสองคณะ จำเดิมแต่นั้นมาจนตราบเท่าทุกวันนี้”

ขณะนั้นหลวงโกษาแลลูกขุนทั้งปวงผู้อยู่รักษาเมืองนั้นก็นำบรรดา
ไทยใหญ่^(๑)เข้าเฝ้า จึงยังคมทูลว่ามีหนังสือบันทึกตราขังครว ซึ่ง
มาถึงอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชรมาให้ส่งไทยใหญ่แลครัวซึ่งมาอยู่ ณ เมือง
พระพิษณุโลก ^(๒)ข้าพเจ้าตอบไปว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมิได้
เสด็จอยู่ ซึ่งจะส่งไปนั้นยังมิได้

สมเด็จพระนเรศวรทราบดังนั้น ก็ตรัสให้มีหนังสือตอบไป ว่า
ธรรมคาพระมหากษัตริราชผู้ดำรงทศพิศราชธรรมนั้น อุปมาดังร่ม
พระมหาโพธิ์อันใหญ่ แลมีผู้มาพึ่งพระราชสมภารหวังจะให้พ้นจากภัย
อันตรายต่าง ๆ ซึ่งนั้นทูลกับราชสังครว จะให้ส่งไทยใหญ่ไปนั้น
ก็ไม่ควรด้วยคลองขัดติยราชประเพณีธรรม

ฝ่ายนั้นทูลกับราชสังครวแจ้งดังนั้นก็ปรึกษากันว่า สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้า ยกพยุหยาตราทัพขึ้นไปเมืองหงสาวดีครองน เหตุ
ไฉนจึงไม่กลับทางเมืองกำแพงเพชรเล่า บัดนี้ก็มีหนังสือเป็นคำถกรร
ของอาเมาตังเห็นประหลาดนัก เราจะอยู่มิได้จำจะเลิกครัวเมืองกำแพง
เพชรอพยพไปเมืองหงสาวดีจึงจะมีความสุข แลชาวท่งนั้นก็แจ้งไปถึง
เมืองพระพิษณุโลก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ให้ชุมนุม^(๓)ท้าวพญา
มุขมนตรีปรึกษากันว่า ซึ่งเราจะให้ชาวเมืองกำแพงเพชรหนีหาย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ นายไทยใหญ่ ”

(๒) ความตั้งแต่นั้นจนจบย่อหน้า ไม่มีในฉบับพระราชหัตถเลขา

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “ ประชุม ”

พลัทธิพรายจากภูมิลำเนา^๑นั้นมิชอบ เราะยกไปคืนันตสุราชสังครำมิให้
 เอาครัวเมืองกำแพงเพชรไปไว้ ท้าวพญาหม่มขมนตริทั้งปวงก็เห็น
 โดยพระราชบริหาร สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ตรัสให้ข้าหลวงไปกุม
 เอาพม่ามอญ ซึ่งมาอยู่ประจำหัวเมืองฝ่ายเหนือส่งลงไปกรุงเทพ
 มหานครสิ้นแล้วกำหนดไปแก้พญาสุวรรณคโลก พญาพิชัยให้โดยเสด็จ
 ยกไปเอา^๒ันตสุกับราชสังครำ จึงให้ตรว^๓รพลช้างม้า

ครั้น^๔ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ เพลาชายแล้ว ๕ บาท
 ก็เสด็จพยุหยาตราทัพจากเมืองพระพิษณุโลกไปยังเมืองกำแพงเพชร
 ฝ่ายันตสุกับราชสังครำ^๕ว่า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จมา
 ก็เลิก^๖รพลช้างม้าหนีไปจากเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้า ทรา^๗ยก็ตรัสให้พญาไชยบูรณ์ ขุนพระศรี^(๑)แลพระหัวเมืองทั้งปวง
 ยก^๘รพลช้างม้าเป็นกองหน้าทัพหลวง^(๒)ตามไป พญาไชยบูรณ์ตามมา
 ทันถึงตำบลแม่ระกา ันตสุกับราชสังครำก็ยก^(๓)ช้างม้า^๙รพลรพ^{๑๐}
 พญาไชยบูรณ์แลข้าหลวงทั้งปวงเป็นสามาร^{๑๑}ด

ในขณะนั้นพญาไชยบูรณ์ซึ่งช้างพลายขึ้นพระรามไค้^{๑๒}ขึ้นช้างกับันต
 สุ ช้างันตสุไค้^{๑๓}ช้าง พญาไชยบูรณ์เสียด^(๔)ไค้ไป ันตสุ
 จึง^{๑๔}ฟันไปด้วยของ้าวทอง^{๑๕}นวช^{๑๖}พญาไชยบูรณ์กระตบ^{๑๗}ขอ^{๑๘}ชา^{๑๙}ค^{๒๐} ช้างพญา

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ขุนพระศรี”

(๒) ฉบับพันจันทมุนีว่า “เสด็จตามไป”

(๓) ,, ,, “จัด” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ขอ”

(๔) ,, ,, “เบน”

ไชยบุรณกลีบไคล่ล้างค้ำถนัด ช่างนันทอุทยานกำลังไม้ไผ่ขวางพ่ายไป
 ขนพศร์ข้างพลายศัทรนาศ^(๑) ไค่ชันด้วยข้างราชสังครวเป็นสามาร
 ข้างสังครวก็พ่ายแก่ข้าหลวงทั้งสอง แลนันทสกับราชสังครว ก็ร
 หนีไปโดยทางเขียงทอง ครั้นนี้ไค่ไทยใหญ่ชาวแสนหวีอันมาอยู่ใน
 เขียงทอง สกรรว์แลครวอพยพประมาณสองหมื่นเศษแต่ผู้มีบรรดา
 คักกเจ้าเมืองจ เจ้าฟ้าเมืองหลวงแจใหม่ เมืองปากสมิงตีมา
 เข^(๒) แลไทยใหญ่ชาวม้า^(๓) ทั้งปวงก็เอาครวอพยพออกมาสู่พระ
 ราชสมภาร จึงแต่งข้างมารพลแลทหาร ช่วยตามคันทสกับราช
 สังครวถึงตำบลแม่รางสา^(๔) แล้วก็กลับคืนมายังทัพหลวงตำบล
 เขียงทอง

ฝ่ายพญาพิชัยข้าหลวงเดิมแจ้งว่าสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับ
 พระเจ้าหงสาวดี เป็นปรียักษ์แก่กันก็คิดการยก ^(๕) ครั้นแจ้งพระ
 ราชกำหนด ก็มีไค่ยกไปโดยเสด็จ จึงช่องชาวเมืองแล้วกวาด
 ครอบครวของตัว แลครวชาวเมืองทั้งปวงซึ่งเข้าด้วยนั้นไปณ เมือง
 สวรรคโลก แจ้งความทั้งปวงแก่พญาสวรรคโลก ๆ ก็ลงใจด้วย คิด
 กันจะยกไปตีเอาเมืองพิษณุโลก แต่หลวงปลัดแลขุนยกกระบัต

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ศตรวินาศ”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เมืองปาก สมิงตีมาเขาเอว”

(๓) ,, ,, “เข้ามา”

(๔) ,, ,, “แม่หางซาง”

(๕) ,, ,, “มิได้มาตามพระราชกำหนดให้หานั้น และพระยาพิชัยก็เข้า
 เอากรมการและครวอพยพชาวพิชัยขึ้นไปหาพระยาสวรรคโลก และชวนกันแจ้ง
 เมือง พระยาสวรรคโลกก็ลงด้วยพระยาพิชัย แต่หลวงปลัด...”

ขุนนร^(๑)นายกจำไว้ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า แจ้งว่า
 พญาทั้งสองเป็นกบฏ จึงยกกองทัพหลวงเสด็จจากเชียงใหม่
 สวรรคโลก เสด็จไปทางสุโขทัย ก็ตั้งทัพหลวงค่ายลวกฤๅษณ์
 จึงทรงพระกรุณาตรัสให้ข้าพวชนมพราหมณาจารย์ เอนำในบ่อ
 พระสยมภวนาด แลเอนำตระพังโพยศรีมาตังบูชาโดยกิจพิธีกรรม
 เป็นนาศักตยาธิฐาน แลเอาพระศรีรัตนตรัยเจ้าเป็นประธาน ให้ทำ
 พญาเสนามนตร์สชทหารทั้งหลายกินนาศักตยาแล้ว ครั้นรุ่งก่อกทัพ
 หลวงเสด็จขึ้นไปโดยทางเขาคับ^(๒) ถึงเมืองสวรรคโลก หนึ่งวันเส้า
 ชน ๕ ค่ำ เดือน ๘ ตั้งทัพหลวงตำบลหน้าวัดไม้งาม^(๓) สมเด็จพระ
 นเรศวรเป็นเจ้าทรงพระกรุณาแก่พญาทั้งสองตรัสให้ข้าหลวงเข้าไป
 ร้องประกาศว่าให้พญาทั้งสองออกมาถวายบังคมทูลพระกรุณามีไต่เอา
 โทษ แลพญาพิชัยพญาสวรรคโลก มีไต่โดยพระราโชวาท^(๔) ทำ
 ออกอา^(๕)ตรวจจัดไพร่พลเมืองชนรักษาน้ำที่เชิงเทียนบ่อนกันเมืองไว้
^(๖)แล้วพญาทั้งสองก็ฆ่าหลวงปลัด ขุนยกกระบัตร ขุนรณายกซึ่งมี
 ลงด้วยนั้นเสีย ตักเอาศีรษะตัดออกมา^(๗)

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ขุนนันทนาค”

(๒) „ „ “เขาคับ”

(๓) „ „ “หน้าวัดไม้งาม” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ตำบลไม้งาม”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศไม่มีความประโยคนั้น

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศมีความต่อไปอีกว่า “ต่อรบพุ่งข้าหลวงแล้ว”

(๖) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ประกาศกันเมืองสวรรคโลก”

(๗) „ „ “ชักออกมาให้ข้าหลวงอันเข้าไปรบนั้น สมเด็จพระนเรศวร
 บรมราชาธิราชพบิตรเป็นเจ้า ก็ตรัสให้ยกพลทหารเข้าปล้นเมืองสวรรคโลกใน
 เพลาค่ำวันเสด็จถึงนั้น ปล้นในประตูสามเกิดแห่งหนึ่ง”

ให้ข้าหลวง สมเด็จพระนครวรเป็นเจ้าทรงพระพิโรธ ครั้นเพลาค่ำ
ก็ตรัสให้ยกพลทหารเข้าปล้นเมือง ทำบิลประตูลสามเกิดแห่งหนึ่ง
ประตูป่าหม้อแห่งหนึ่ง ประตูสะพานจันแห่งหนึ่ง ปล้นแต่ค่าถึงเที่ยงคืน
แลเผาขอมขึ้นนอกประตูสามเกิด ก็เข้ามิได้^(๑) จึงมีพระราชโองการ
ตรัสถามโหราจารย์ว่า ยังจะไ้เมืองสวรรค์โลกหรือ โหราจารย์
คนทูลว่า^(๒)ไ้ แต่ซึ่งจะปล้นข้างประตูสามเกิดนั้นเห็นจะไ้ด้วยยาก
ถ้าปล้นข้างทิศคอนแหลมไ้เห็นจะไ้โดยง่าย เพราะทิศข้างนั้นเป็น
อิริแก่เมืองจึงมีพระราชโองการตรัสให้พญาไชยบูรณ์ ขุนหลวงธรรม
ไตรโลก ขุนราชวินทร์^(๓) ยกพลจากประตูสะพานจัน ทั้งข้างประตู
คอนแหลม แล้วให้เร่งแต่งการอื่นจะเข้าปล้นเมือง อนึ่งที่ประตูสามเกิด
แลประตูป่าหม้อ ก็ให้แต่งพลทหารเข้ารบพุ่งจนสว่างก็ยังมิได้^(๔)

ครั้นรุ่งขึ้นวันอาทิตย์แรม ๒ ค่ำ เดือน ๘ ก็ยกทัพหลวงมาตั้ง
ประตู่ข้างคอนแหลมแล้วก็เร่งแต่งการให้เข้าปล้นเมืองนั้นเป็นสามาร
ชาวเมืองยิงปืนไปพุ่งสาคราวช มาต้งพลหลวง^(๕)ช่วยเจ็บล้มตายเป็น
อันมากจะยิงกำแพงชนมิได้ สมเด็จพระนครวรเป็นเจ้า ก็ตรัสให้

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศไม่มีความนี้

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “โหราจารย์ยังคงทูลว่าคงจะไ้” ฉบับพันจันทนุมาศว่า
“โหราจารย์ก็ถวายเป็นมงคลพระกรุณาว่าจะไ้เมืองสวรรค์โลก”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ขุนราชวินทร”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “รบพุ่งกันยังรุ่ง”

(๕) ” ” “พลทหาร” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พลข้าหลวง”

โทษขุนอินทรเทษ^(๑) ผู้เป็นยกกระบัตรอินบงคิยคือนพลเข้าปล้นเมือง
 แลนายทัพนายกองทั้งหลายนั้นให้มัตตระเวนรอบทัพ จึ่งขุนอินทรเทษ
 กับข้าหลวงทั้งปวงถวายทัณฑ์บน จะขอเข้าปล้นให้ไ้ พญาไชยบรรณ
 บังคมทูลว่า ซึ่งไปมิไคตั้งค่ายปรี^(๒) แลจะย่นปล้นเอาเมืองทั้งน
 พลทหารทั้งหลายจะทำการมิสะดวก เพราะชาวเมืองยังกันถนัด จะ
 ขอทำค่ายปรี แลปลุกhorbขึ้นให้สูงเทียมกำแพงแล้วจะไคยขึ้น
 ใหญ่น้อยสาครเข้าไป เจ้าหน้าที่จะระส่ำระสาย^(๓) เห็นจะไคมองโดย
 ง่าย แลสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเห็นชอบด้วย ^(๔)ก็ให้คักไม้ใหญ่
 แลไม้โตนค มาทำตามพญาไชยบรรณกราบทูล

ครั้น ณ วันจันทร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๘ เพลาซาบแล้วสองนาฬิกา
 ๕ บาท ยกพลทหารเข้าเฝ้าประทศคอนแหลมนั้นทำ^(๕)ลายลง จึ่งให้พล
 ทหารกรุกกันเอาบันไคเข้าพาคำแพง ขึ้นเข้าไปในเมืองนั้น^(๖)ไ้ แล
 ทัพพญาสุวรรณคโลกก็หนีไปอยู่บนกุฎิพระสงฆ์ ณ วัดไผ่ไ้ แลชาว

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ขุนอินทรเทษะ”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ประชิด”

(๓) ความตั้งแต่ “จะขอทำค่ายปรี” จนถึงตอนนี้ ฉบับพันจันทนุมาศว่า “และจะขอ
 ทำค่ายปรีกันพลทหารทั้งหลายซึ่งจะยิงตอบชาวเมือง และจะปลุกhorbขึ้นให้สูง
 เทียมกำแพงเมือง และจะเอาพลบันไคขึ้นบนhorbนั้น ให้องข่มเข้าไป อย่าให้
 ชาวเมืองยิงพุ่งแทงทหารผู้บนนั้นได้”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ตรัสบัญชาให้พลทหารทั้งปวงตัดไม้มากพรว้างตั้งค่าย
 ประชิดริมคูเมือง แล้วปลุกhorbขึ้น ๓ แห่ง สูงเทียมกำแพงเมืองตามพระยา
 ชัยบรรณทูล”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “หอผ่านประตูนั้นทลายลงมา”

(๖) ,, ,, “เมืองสุวรรณคโลก”

ทหารก็ตามไปกมทวิไค^(๑) เามาถวาย ส่วนพญาพิชัยหนีจากเมือง
 สวรรคโลกไปถึงแดนกุน^(๒) จะไปยังเชียงใหม่ ชาวค่านักกุมเอา
 พญาพิชัยมาถวายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า คำรัสให้มัดพญาสวรรค
 โลก พญาพิชัยตระเวนรอบทัพแล้วให้ฆ่าเสีย จึงตรัสให้เทเอาครว
 อพยพทั้งปวงมายังเมืองพระพิษณุโลก แลให้เชิญรูปพญาร่วงพญาฤ
 อันรนาท้วยางช้างเผือกงาคำนมาด้วย

ถึง ณ วันพฤหัสบดี แรม๖ค่ำ เดือน๘ เพลาสืบเบ็ดที่ม^(๓) ๘ บาท
 ให้เรียกช้างพระที่นั่งประทับเกย เห็นพระสาร์ริภกษมาเสด็จยาฎิหาริย์
 แต่ตะวันตกผ่านช้างพระที่นั่งมาทวนออกโดยทางที่จะเสด็จมานั้น เท้า
 ผลมะพร้าวปอกแล้ว ก็ยกทัพหลวงเสด็จคืนมาโดยทางน้ำขึ้นทางพิชัย
 เสด็จมาถึงเมืองพระพิษณุโลก

(๔) ขณะนั้นพอสมเด็จพระราชบิดา คำรัสให้พญาราชินิกุล

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แลทหารก็ได้ตัวพระยาสวรรคโลกในวันนั้น”

(๒) “ ” “กระจุก”

(๓) “ ” “เพลายัง ๒ บาทจะรุ่ง”

(๔) ความตั้งแต่ตอนนั้นไปจนถึงหน้า ๑๕๓ ฉบับพันจันทนุมาศลำดับความไว้
 ไม่เหมือนดังนี้ ส่วนข้อความและศักราชก็ต่างออกไป (ดูประชุมพงศาวดารภาค
 ๖๔ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๘
 หน้า ๑๓๖-๑๔๖)

ฉบับพันจันทนุมาศเริ่มส่วนความตอนนั้นว่า “และเมื่อขณะนั้น พระเจ้า
 ละแวกได้ข่าวไปว่า สมเด็จพระนเรศวรเจ้าเมืองพระพิษณุโลก มีบารมีพระเดช
 เชาวนภาพ พระเจ้าละแวกคิดปรึกษาด้วยท้าวพระยามนตรีมุขทั้งหลาย ก็แต่ง
 หนังสือเป็นทางพระราชไมตรี และให้ขุนเทพโภษา หมั้นชัยสงคราม พระเทพ
 ศรีข้าง ให้ถือหนังสือมา จึงให้ผู้ถือหนังสือทั้งสามนั้นมาวางไว้ในแดนระยอง กรม
 การอันอยู่ประจำด่านระยองนั้น ก็ได้ตัวผู้ถือหนังสือทั้งสามคน ก็จัดส่งเข้ามาถวาย
 แก่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ในลักษณะหนังสือนั้นว่า”

หมื่นทิพเสนา หมื่นราชามาตย์ นำเอาหนังสือกับขนเทพโกษาหมื่นไชยสงคราม หมื่นเทพปรีชาเขมรสามนาย ซึ่งพญาละแวกแต่งให้เป็นทูตถือหนังสือมาขว้างไว้ ณ ค่ายเมืองระยอง ในหนังสือนั้นว่า

พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีรำพึงถึงคุณสมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้ากรุงพระนครศรีอยุธยา แลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชธิราชขบพิตรเป็นเจ้าเมืองพระพิษณุโลก ได้เสวยราชย์ครองพิภพกรุงศรีอยุธยาโดยบรรณพระมหากษัตริราชชนัน เห็นว่าพระบุญญาภพประเสริฐนัก ค้วย^(๑) แต่ก่อนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิบรมราชธิราชพระเจ้าช้างเผือกทรงพระมหากรรณา พระเชษฐาข้าพระบาทซึ่งเป็นปรียักษ์ต่อพระองค์แล้ว มิได้มีพระทัยอาฆวน ปลูกเลี้ยงคำกลให้คงอยู่ในเศวตฉัตรกรุงกัมพูชา

(๑) ความตั้งแต่นั้นจนถึงตอนทูตออกไปเมืองละแวก ฉบับพันจันทนุมาศว่า “จึงพระเจ้ากัมพูชาธิบดีก็รำพึงคิดถึงพระคุณสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งทรงพระกรุณาเอาสมเด็จพระไชยธรรมาธิราชเป็นพระราชบุตร และดำรัสให้เสวยราชย์ครองพิภพ และยกแผ่นดินกรุงกัมพูชาธิบดีให้มั่น และซึ่งพระคุณนั้น พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีก็รำพึงดูพระมหาโพธิ์และองค์พระสรเพชญ์ดาญาณ เหตุนี้จึงจะแทนพระคุณคือกตัญญูกตเวทีโดยรัตตนิยม และพระยาธิบดี และท้าวพระยาเสนามนตรีมุขสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ขอเป็นพระราชไมตรีด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์

จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ก็ตรัสให้สลักหนังสือขึ้นขึ้นไปถวายแก่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชธิราชขบพิตรเป็นเจ้า ถึงพระพิษณุโลก ก็สบพระราชหฤทัย ซึ่งพระเจ้าละแวกขอเป็นพระราชไมตรีนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชธิราชขบพิตรเป็นเจ้าก็ตรัสให้แต่งพระราชสารลงในแผ่นทอง แล้วและตรัสใช้เมืองศรีภุมย์ ขุนพศรี หมื่นรามพงศ์ ทูลจำพระราชสารและเครื่องบรรณาการไปเมืองละแวกในเดือน ๘ ปฐมสาสนัน แต่เมืองพระพิษณุโลก มาโดยทางนาเวียงเมืองนครราชสีมา ไปโดยทางนาเวียงเมืองนครหลวงซึ่งพระยาละแวกอยู่นั้น”

ประเทศแล้วรีบเานักพระสุโท นักพระสุธรรมไปชุกเลี้ยงเป็นราชบุตร
บุญธรรมนั้น พระคุณใหญ่หลวงนัก ฝ่ายข้าพระบาทนั้เล่าก็เป็นคนโมหะ
จิตคิดประทุษร้ายเป็นข้าจำมิตรต่อพระองค์มาแต่ก่อนนั้นโทษผิดนัก ขอ
พระองค์จงไต่อาภัยโทษ ข้าพเจ้าข้าพระบาทกับท้าวพญาเสนามนตริมุข
สมณพราหมณาจารย์ทั้งหลายขอเป็นพระราชไมตรีด้วยพระบาทสมเด็จพระ
บรมพิตรพระพุทฺธิเจ้าอยู่หัวทั้งสององค์

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทราบสารดังนั้นก็มีพระทัยยินดี พระ
ราชทานทุกทานทุก แล้วดำรัสให้แต่งหนังสือตอบไปเป็นใจความว่า ซึ่ง
พญาละแวกโมหะจิตแล้วคิดกลับใจไ้มาขอเป็นพระราชไมตรีนั้นเราก็
อภัยโทษให้ อันเมืองละแวกโพ้นจะถาวรบริบูรณ์ทั้งสมณพราหมณา
จารย์ไพร่ฟ้าข้าขอคนอันเสมา กรุงกัมพูชาประเทศจะเป็นสขานสุขสืบไป
ถึงเดือนแปด ปุศมาสสาธ จึงดำรัสให้เมืองศรีวิกรมย์ ขุนพศรี หมื่นราม
รงค์ ถือบ้างออกไปกับทนายทุกเมืองละแวก

(๑) ครั้นถึงเดือน ๘ ทศกัณฐ์ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าดำรัส
ให้ขุนอินทรเขตเป็นนายกองทัพ ยกพลสามพัน ช้างเครื่องสามสิบ
ม้าร้อยหนึ่งลาดไปถึงเมืองเชียงใหม่ ให้ฟังข่าวคราวเมืองหงสาวดี

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาความก่อนหน้านั้นว่า “ครั้น ๗ วันอังคาร แรม ๑๑ ค่ำ เดือน
๘ ปีชวด อัฐศก (พ.ศ. ๒๑๐๕) จึงตรัสให้ส่งครอบครัวไทยใหญ่ซึ่งมาพึ่งพระ
บรมโพธิสมภารลงไปยังกรุงมหานคร สมเด็จพระราชบิดาก็พระราชทานเครื่อง
อุปโภคบริโภคแก่ไทยใหญ่ทั้งปวง แล้วก็ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลวัดบ่อม”

ด้วย^(๑) ในวันระยบทัพนั้น พระมหาโพธิ์ใหญ่ในกำแพงสนามหน้าวัง
นั้น หาเหตุการณ์มิได้ กิ่ง^(๒) ขว้างตะวันตกนั้นหักลง กิ่งใหญ่
ประมาณ^(๓) สามอ้อม ถึง ฅวันอาทิตย์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ ขุนอินทร
เทศกลับลงมาถึงเมืองพระพิษณุโลก

แลในเดือน ๕ นั้น มีพระราชกำหนดสมเด็จพระราช^(๔) บิคาให้
ขึ้นไปเทศรวี อพยพชาวเมืองเหนือทั้งปวง ลงมายังพระนครศรีอยุธยา
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ครั้นแจ้งพระราชกำหนดดังนี้ ตรัสให้เท
ศวรอพยพในเมืองพระพิษณุโลก เมืองพิชัย เมืองสวรรคโลก^(๕)
เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองพิจิตร เมืองเล่าน้อยทั้งนั้น
ลงบรรทุกเรือข้างแพข้าง แล้วแต่งเรือคุมเป็นหมวดเป็นกอง แลแต่ง
กองทัพของกันสองฝั่งฟากนำลงมามีให้ครัวหนีได้ จนถึงกรุงเทพ
พระมหานคร ครั้น ฅวันศักร แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้า ก็เสด็จจากเมืองพระพิษณุโลกลงมายังกรุงพระนคร
ศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสให้ข้าราชการที่จะบอ
กันพระนคร แลซ่อมกำแพงค่ายซ่อม^(๖) หอรบทั้งปวงรอบพระนคร

(๑) ความประโยชน์ ฉบับพันจันทนุมาศไม่มี

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “และกิ่งข้างตะวันตก”

(๓) „ „ “สอง”

(๔) „ „ “สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศไม่กล่าวถึงเมืองสวรรคโลก และข้อความต่อจากเมืองพิจิตรไป
จนถึง “มิให้ครัวหนีได้” ในฉบับพันจันทนุมาศไม่มี

(๖) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ปรารภทำอเนก”

แล้วให้ชักค^๕เมืองบรพท^๕ค^๕นั้นให้กว้างลึกเป็นแม่น้ำประจบกันรอบพระนคร
เสร็จ ก็ให้ถ่ายข้าวเทครัวอพยพเมืองนอกทั้งปวงเข้ามาในพระนครแล้ว
ช่องจัดทหารทั้งหลายท^๕ก^๕หม^๕ท^๕ก^๕กรมต^๕ก^๕แบ่งเครื่องสรรพท^๕ธ^๕ไว้สรรพ(๑)

ฝ่ายเมืองศรีวิกรมย์ แลขุนพศรี ขุนรามรงค์(๒)ผู้ได้รับสั่งน^๕
ครั้นไปถึงกรงก^๕ม^๕พ^๕ชาธิบ^๕ค^๕ พญาละแวกก็ให้แต่งรับแล้วจึงให้เบิก
เมืองศรีวิกรมย์ แลขุนพศรี ขุนรามรงค์เข้ามาเฝ้า แลได้ฟังลักษณะ
ราชอักษร พญาละแวกก็ยินลา(๓)ยินดีซึ่งจะได้เป็นพระราชาไมตรี
พญาละแวกให้รางวัลแก่เมืองศรีวิกรมย์ ขุนพศรี ขุนรามรงค์น^๕
มาก พญาละแวกก็แต่งตั้งให้พระราชาอภัย พระอินทราเคโษ พระทรง
คเชนทร หลวงศรีราชนาคร หลวงมฤทธิคเชนทร หลวงนเรนทรม
ฤทธิ จำทูลพระราชสารแลเครื่องบรรณาการมาด้วยเมืองศรีวิกรมย์
ขุนพศรี ขุนรามรงค์

ครั้นท^๕าน^๕ท^๕ก^๕ชาวละแวกมาถึงพระนคร จึงพระบาทสมเด็จพระ
บรมพิตรพระพท^๕ธ^๕เจ้าอยู่หัว(๔) ก็ตรัสให้เบิกท^๕าน^๕ท^๕ก^๕เข้ามาถวาย
บังคมพระราชทานแก่ท^๕าน^๕ท^๕ก^๕นั้นแล้ว ก็ให้แต่งพระราชสารท^๕อย
พญาละแวก ให้พระศรีเสาวราช ขุนหลวงธรรมาทิต ขุนมงคลรัตน
ขุนจันทราเทพ ขุนเทียรณราช หมื่นธรรมเดียร จำทูลพระราชสาร

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศมีต่อไปว่า “ที่จะกันราชศัสตรุอันจะยกมานั้น”

(๒) ตอนต้นก่อนนี้ใช้ว่า “หมื่นรามรงค์”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “นิยมนลา” อนึ่ง ความตอนนั้นฉบับพันจันทนุมาศใช้
ถ้อยคำแตกต่างออกไปบ้าง”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ทั้งสามพระองค์”

แลเครื่องราชบรรณาการไปถวายทูลาทนทอนมานัน

(๑) ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี ทั้งแต่พระนเรศวรพาพระมหาเถร
คณฺโธแลญาติโยมกับพญาเกียรติ พญาพระรามแล้วกวาดเอาครัว
อพยพกลับไปยังพระนครศรีอยุธยา ทั้งนั้นทูลราชคร่ำเถ้าก็มาแจ้งเหตุ
ทุกประการ ทรงพระพิโรธคิอาฆาตหมายจะเอาพระนครศรีอยุธยา
ให้ได้ (๒)

ครั้นถึงศักราช ๕๒๕ ปีเถาะนพศกเดือนสิบขึ้นเก้าค่ำ จักรัส
ให้พระเจ้าเชียงใหม่ยกช้างมารพล ทพยกทัพเรือประมาณแสนหนึ่งลงมา
โดยทางเมืองกำแพงเพชร แลให้พญาพลิมผู้เป็นอา ยกช้างมารพล
ประมาณสามหมื่นมาโดยทางเมืองกาญจนบุรี

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ให้ยกช้างมารพลโดยกระบวนทพยกทัพเรือ
เสร็จ ครั้น ณ วันพฤหัสบดีขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ เพลาเช้า ๓ โมง

- (๑) ความย่อหน้านั้น ฉบับพันจันทนุมาศลำดับไว้ก่อนเรื่องพระยาละแวกเป็นไมตรี
(๒) ฉบับพันจันทนุมาศมีความต่อออกไปอีกว่า “พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสให้เกณฑ์ทัพ
ทุกหัวเมืองขึ้นเมืองออกเตรียมไว้เป็นอันมาก และบำรุงช้างม้าเรือพลเสนาโยธาทหาร
เครื่องศาสตราวุธไว้จงสรรพ และตรัสให้พระเจ้าเชียงใหม่เกณฑ์กองทัพพลลำเลียง
ให้ได้ ๑๐๐,๐๐๐ ช้างม้าพร้อมด้วยเครื่องศาสตราวุธ และให้พระเจ้าเชียงใหม่ต่อ
เรือรบเรือไล่เรือลำเลียงไว้ให้ได้เรือ ๑๐๐๐ ลำ ถึงเทศกาลเดือน ๑๑-๑๒ จะให้
พระเจ้าเชียงใหม่กับพระยาพะสิมยกทัพบกทัพเรือลงไปตีเอาพระนครศรีอยุธยาให้
จงได้ นั้น พระเจ้าเชียงใหม่ก็ได้เกณฑ์กองทัพช้างม้าเรือพลลำเลียง ๑๐๐๐ และแต่ง
ให้ต่อเรือลำเลียงได้เรือ ๑๐๐๐ ลำ ตามรับสั่งพระเจ้าหงสาวดีทรงบัญชามานั้น
และให้บำรุงช้างม้าเสบียงอาหารไว้พร้อมทุกประการ”

ต่อจากนี้ ในฉบับพันจันทนุมาศ มีเรื่องพระนเรศวรกวาดครัวเมืองเหนือ
และเหตุจากถ้ำพุนามคั่นไว้แล้วจึงถึงพระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพ

๖ บาท^(๑) ไค้มหาศุภวารดิถีวิชัยฤกษ์อันอุดม ก็เสด็จทรงพระ
 คชาธาร พร้อมพลแสนยานุภาพหาญมเหพาฬาริเรกด้วยกลดแล
 ฌ้องกลองแตรสังข์ ศัพท์เกรินนฤนาทกึกก้องมาโดยรัถยางควิถีทาง
 เมืองกำแพงเพชร แลทัพพญาสลิมนั้นยกมาถึงเมืองสุพรรณบุรี^(๒)
 ในวิษุวัตหสดี ขึ้น ๑ ค่ำ เดือนอ้าย ฝ่ายทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยังไม่ได้
 มาถึงนครสวรรค์

พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพทุธิเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่าข้าศึก
 อันยกมาทั้งสองทาง^(๓) นั้น ก็ตรัสให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระนเรศวร
 เป็นเจ้า แลสมเด็จพระเอกาทศรถ เติร์มช้างม้าพลทัพยกทัพเรือ
 ไวสวรรพ^(๔) จึงตรัสให้พญาจักรีศรีครักษ์^(๕) สมุหนายกเป็นกองทัพ
 ยก^(๖) ทัพเรือ ตรัสให้พญาพระคลังเป็นยกกระบัตร ให้ยกทัพเรือขึ้น
 ไปเมืองสุพรรณบุรี ครั้นทัพเรือไปเมืองสุพรรณบุรี พญาสลิมนียก
 ทัพออกมารบด้วยกองทัพกรุง ๆ กว้างชนใหญ่ขึ้นไปแต่เรือรบต้อง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “และเล็งศักราช ๙๓๗ ปีกุร สัปตศก (พ. ศ. ๒๑๑๘)
 ฌวันพฤหสดี เดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ เพล่าบ่าย ๓ โมง ๖ บาท”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “และให้พระยาพะสิม ผู้เป็นอา ยกช้างม้าพลประมาณ
 ๓๐,๐๐๐ มาโดยทางกาญจนบุรี ยกมาถึงเมืองสุพรรณบุรี”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สองทางสามทาง”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศไม่กล่าวหาว่า “ให้สมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ
 เติร์มทัพนั้น”

(๕) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาจักรีศรีอครักษ์”

(๖) ,, ,, ,, “กองทัพเรือ”

พลช้างศึกตายมากนัก แลทัพพญาพลิมจะตั้งอยู่มิได้ก็หลักออกไป
โดยทางราชสิงห์ แลไปตั้งทัพมั่นในตำบลเขาพญาแมน

ถึงวันพุธขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๒ เพลา ๒ ยาม^(๑) กับ ๒ นาฬิกา
เก้ายาห์ จึงสมเด็จพระโอรสา^(๒) จิราชทั้งสองพระองค์เสด็จพยุหยาตรา
จากพระนครครีดยาห์ไปโดยชลมารค เสด็จขึ้นเหยียบขั้วชัยภูมิ
ตำบลลุมพลี แลให้พระพิไชยสงครามฟันไม้ขี้มนามแล้วเสด็จจาก
ลุมพลี^(๓) ประทับเรือพระที่นั่ง ณ เมืองวิเศษไชยชาญจึงเสด็จพยุห-
ยาตราขึ้นโดยชลมารค ไปตั้งทัพหลวง ณ ตำบลสามชนอน แลเมื่อ
ตั้งทัพอยู่สามชนอนนั้น มาตัวหนึ่งออกลกเป็นสองตัวคิริระเคียว
มีเท้าตัวละ ๔ เท้าเชิงคิริระกัน จึงบัญชาสั่งให้เจ้าพญาสุโขทัยเป็น
นายกอง แลทัพพญาพระหัวเมืองทั้งหลายยกช้างมารพลหม่นหน่ง
ก้าวสลักออกไปตั้งทัพพญาพลิม ณ เขาพญาแมน แลพบน้ำช้างศึก
ไต่รบพุ่งกัน ^(๔)พม่ามอญก็แตกฉานล้ม^(๕) ตายไปเป็นอันมาก พญา
พลิมก็เลิกทัพรุดหนีไป พญาสุโขทัยแลข้าหลวงยกตามไปถึง

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เวลายามกับสองนาฬิกา ๘ บาท” ฉบับพันจันทนุมาศ
ว่า “เพลาเที่ยงคืนแล้ว ๒ นาฬิกา ๘ บาท”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์”

(๓) „ „ “สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าเป็นทัพหลวง สมเด็จพระพุทธ
เจ้าหลวงเสด็จอยู่พระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ไปไว้ท่าเรือในอินทบุรี จึงเสด็จ
พยุหยาตราทัพขึ้นไปโดยชลมารค ไปตั้งทัพหลวงในตำบลสามชนอน”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ช้างศึก”

(๕) „ „ “แก่พลข้าหลวง ก็ได้ช้างม้ามามาก และได้นางชื้อ และ
มอญพม่าตายในที่รบนั้นก็มาก”

กาญจนบุรี จับได้ย่างชะวักข้างม้ามาถวาย แลทพหลวงตั้งอยู่ตำบล
สามชนอนนั้น ๑ เวณ จึงเสด็จยกทัพหลวงเลี้ยวมาโดยทางสุพรรณบุรี
ก็เสด็จเข้าพระนครศรีอยุธยา

ครั้นทัพพญาพลีเมแตกฉานพ่ายไปแล้วในเคื่อนเคื่อนนั้น ฝ่าย
พระเจ้าเชียงใหม่มิได้รู้ว่าพญาพลีเมพ่ายไป ก็ยกทัพยกทัพเรือลงมา
เมืองนครสวรรค์ แล้วยกทัพหลวงลงมาถึงเมืองชัยนาท ก็ให้ไชย
กระยอสุแลนนทกระยอสุยกข้างม้าแลพลมาประมาณหมื่นห้าพันเป็นทัพ
หน้าลงมาถึงบางพุทราเลียบแถวใหญ่ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราช^(๑) เจ้ข้าวกัเสด็จยกทัพเรือขึ้นไปโดย
ลำน้ำใหญ่ ทั้งตำบลชะโงก ก็ตรัสให้พระราช^(๒)มานูเป็นนายกอง ชน
รามเคชะเป็นยกกระบัตร ยกทัพมาสองร้อย แลพลทหารอาสาสามพัน
ขึ้นไปตีทัพข้าศึกก่อนมาตั้งค่ายบางแถวใหญ่ พระราชมานูแลชนราม
เคชะ ก็ยกขึ้นไปตั้งเป็นทัพชุมอยู่ในป่า ครั้นข้าศึกออกแถวใหญ่
ข้างเลออกจากหาหินก็ตี พระราชมานูแลชนรามเคชะก็โจมตี
ฆ่าฟันข้าศึกไปจนค่าย ได้ช้างม้าแลพลลงมากลางเป็นอันมาก
ไชยกระยอสุแลนนทกระยอสุเห็นเหลือกำลังก็เลิกทัพขึ้นไปหาทัพใหญ่
ณ เมืองชัยนาท พระราชมานูแลชนรามเคชะ ตามที่ข้าศึกขึ้นไป
ถึงค่ายใหญ่ ณ เมืองชัยนาทบุรี

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์”

(๒) ” ” ” พระเทพมุนี”

ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่^๕มีข่าวว่าทัพพญาสลิมา^๕ซึ่งยกมาทาง
กาญจนบุรีนั้น^๕แตกฉานพ่ายหนีไปแล้วก็ปรึกษากันด้วยท้าวพญาทั้งหลาย
ว่ากำหนดพระเจ้าหงสาวดีบัญชาให้ทัพพญาสลิมาบรรจบพร้อมกันกับเรา
แลทัพพญาสลิมา^๕รีบรุกยกเข้ามาก่อนแล้วแตกฉานไปดังนั้น^๕ควรเราจะ
เลิกทัพคนไปพึ่งกำหนดพระเจ้าหงสาวดีก่อน^๕อนึ่งเรายกมาคราวนี้ยังมี
ไต่ขำรงการศึกมาเป็นสามาร^๕ทั้งมิได้ช่วยทัพพร้อมมุลกันจึงเสียที่
บัดนี้เราจะยกทัพคนไปก่อน^๕จะขำรงการศึกไว้^๕ถ้าพระราชกำหนด
พระเจ้าหงสาวดี^๕ครั้นปรึกษาพร้อมกันแล้ว^๕พระเจ้าเชียงใหม่ก็เลิกทัพ
จากชัยนาทบุรีคนไปเมืองเชียงใหม่^๕สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับ
สมเด็จพระอนงาธิราช^๕แจ้งว่าทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยกเลิกไปแล้วก็
เสด็จคนเข้ายังพระมหานครศรีอยุธยา^๕กราบทูลประพุดิเหตุแก่
สมเด็จพระราชบิดาทกประการ

ในเดือน ๔ ปีเถาะนั้น^(๑) พญาละแวกก็ใช้พระอภัยพงษาแล
หลวงสุภาทิพทำทูลพระราชสารแลเครื่องบรรณาการมาด้วยพระ-
เสาวราช^(๒)แลทูตาทูตทั้งหลายอันไปนั้น^๕ในลักษณะพระราชสาร
พญาละแวกมาครานัน^๕ว่าขอให้หลังน้ำสโศก^(๓)ทั้งสี่มาทวีก
สำหรับการ^(๔)พระราชไมตรีตามประเพณีโบราณพระมหากษัตริราช-

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “และศักราช ๕๓๗ ปีกรสัปตศก (พ. ศ. ๒๑๑๘)”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระศรีเสาวราช”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สัดโศก” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “หล่อน้ำสโศก”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ด่าน”

เจ้าแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพทิจำอยู่หัวก็แต่งท้าว
 พญาชุมมนตรี และสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลายไปหลั่งน้ำสโตนก
 ฝ่ายมุนีมนตรีไซ้ เจ้าพญาจักรีศรีของครุฑสมุหนายก เจ้าพญาสุโขทัย
 พระเทพพรหมคฤกษย์^(๑) พระพลเทพ พระศรีภริยปริชา แลชนหมื่น
 ทั้งหลาย ฝ่ายพระสงฆ์ไซ้ สมเด็จพระสังฆราชคามวาสีอริยวาส
 พระครูสท่า พระครูเฉวียง แลพระสงฆ์ ๒๐ รูป ฝ่ายพราหมณาจารย์
 ไซ้ พระมเหศวราชสวาคี พระราชปิโรหิตาจารย์ พระเทพาจารย์
 พระโหราธิบดี แลชีพ้อพราหมณาจารย์สิบคนแลท้าวพญาเสนาบดีแล
 พราหมณาจารย์ ทั้งสองฝ่ายก็ชุมนุมกันในตำบลท้ายสระเกศ ก็แต่งการ
 ที่หลั่งน้ำสโตนกในที่นั้น

ฝ่ายพญากัมพูชาธิบดีก็แต่งเจ้าฟ้าทะละหะ พญาธรรมเทโช
 พญาจักรรัตน์^(๒) พระศรีภริยปริชา

ถึงวันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ กอรับด้วยศฤงคารจึงส่ง
 สีมารักสัตยาธิษฐานลงในคิลาบาตรแล้ว ก็หลั่งน้ำสโตนกเห็นอ
 มหาอัถพี เป็นสักขีทิพญาณ เพื่อยะให้พระราชไมตรีสัมมาถล
 ทั้งสองฝ่ายมั่นคงตรงเท่ากลีปาวสาน แล้วยะให้อุปสมบทกรรมภิกษุ
 ๖ รูปในที่นั้น

ขณะเมื่อพระเจ้าเชียงใหม่เลิกทัพขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ ฝ่าย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาเทพพรหมคฤกษย์”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาจักรีรัตน์”

พระเจ้าหงสาวดีแจ้งกัทรพระโอรสว่าพระเจ้าเชียงใหม่ได้ยกลงไปโดย
กำหนด จึงไม่ทันกองทัพพญาพลิม ๆ จึงเสียที่แก่งข้าศึก

ครั้นศักราช ๕๓๐ ปีมะโรงสัมเรทธิศก^(๑) พระเจ้าหงสาวดี

คำรัสให้พญาอภัยคามณี กับซกแซกกระยอทาง สมิงโยคราช^(๒)

๓ นายไปกำกับทัพเชียงใหม่ ให้เร่งยกลงไปตีเอาพระนครศรีอยุธยา

ให้ได้ พระเจ้าเชียงใหม่แจ้งพระราชกำหนด ก็จัดช้างม้าพลทัพยก

ทัพเรือพร้อมด้วยเครื่องศาสตราวุธ ให้พญาเชียงใหม่แสนถือนพลหมันหนึ่ง

ห้าพัน ช้างเครื่อง ๑๕๐ ม้าพันหนึ่งเป็นทัพหน้า ครั้นเดือนสิบสอง^(๓)

ก็ยกจาก^(๔) เมืองเชียงใหม่มาโดยทางเมืองลี แลทัพพระเจ้าเชียงใหม่

ยกมาครานั้นพลแสนหนึ่ง ช้างเครื่องสามร้อย ม้าสามพัน เรือรบ

เรือลำเลียงพันลำ แลเคลื่อนทัพยกทัพเรือลงมาถึงชุมพล ณ เมือง

นครสวรรค์ในวันอังคารขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑

ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทราบข่าวศึกยกมาดังนี้

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ศักราช ๕๓๘ ปีชวดอัฐศก (พ. ศ. ๒๑๕๘)

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เมืองโยคราช”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศ ไม่กล่าวความประโยคนั้น

(๔) ความตั้งแต่ตอนนั้นจนจบย่อหน้า ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ออกจากเชียงใหม่ มา
ชุมพลทั้งปวงในเชียงใหม่ จึงเคลื่อนทัพนั้นลงมาชุมพลถึงนครสวรรค์ ในวันอังคาร
เดือนอ้ายขึ้นค่ำหนึ่ง พลพระเจ้าเชียงใหม่ยกมาครานั้น ทั้งชาวหงสาวดีและชาว
เชียงใหม่อันมาด้วยกันทั้งปวงนั้น ช้างเครื่องประมาณ ๓๐๐๐ ม้าประมาณ ๓๐๐๐
พลประมาณ ๑,๔๐๐๐ และทัพนั้นเร่งยกลงมาตั้งทัพมั่นในตำบลสระเกศปากชะไว
ทั้งทัพบกทัพเรือตั้งค่ายอยู่เป็นสามารด”

ก็ดำรัสให้ถ่ายข้าวเทครัวเข้าในพระนครแล้ว ให้ตรวจจตุรพลแลเครื่อง
สรรพยทโธสำหรับหน้าท้าวแพรวพรวพระนคร แล้วจึงมีพระราช
กำหนดให้นายทหารอาสาทั้งปวงคุมพลเป็นหลายกองยกออกไป ช้อง
คนซึ่งชานเช่นอยู่ป่า แล้วยกเป็นกองโจรคอยก่อกวนสกัดกั้นโดยทางข้าศึก
จะยกมา อย่าให้ออกไล่หากินไต่สะทวง

ฝ่ายพญาละแวกแจ้งข่าวออกไปว่ากองทัพเมืองหงสาวดี ยกมา
กระทำแก่กรุงศรีอยุธยา จึงดำรัสปรึกษาท้าวพญาเสนามขมนตรี ว่า
กรุงกัมพูชาติดกับพระนครศรีอยุธยา พึงเป็นทางพระราชไมตรีกัน
กับคนมีประจามิตรข้าศึก ครั้นจะมีไปช่วยพระราชไมตรีก็จะไม่ถาวร
วัฒนาสืบไป จำจะให้กองทัพยกไปช่วย ท้าวพญาเสนามขมนตรีทั้งปวง
ก็เห็นพร้อมด้วย พญาละแวกก็ให้พระศรีสุพรรณมาราชผู้เป็นพระอนุชา
ถอยพลหันหน้าข้างเครื่องร้อยหนึ่งมาสามร้อย ยกเข้ามาช่วยทางด่าน
เมืองปราจีนบุรี กรมการบอกข่าวมาให้ทราบพลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ดำรัสให้หลวงราชเสนา หลวงเสนากัด^(๑) กับขุนพิพิธวาทิ หมัน
พจนพิจิตรออกไปรับพระศรีสุพรรณมาราชเข้ามาเฝ้า แล้วดำรัสให้กอง
ทัพเขมรตั้งอยู่ตำบลวัดพแนงเชิง

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี แรม ๒ ค่ำ เดือนอ้าย พระเจ้าเชียงใหม่ยก
ทัพยกทัพเรือล่องลงมาตั้งค่ายมั่นตำบลสระเกศ แล้วแต่งให้เจ้าเมือง
พระยาคุมทัพมาพันหนึ่งไปลาดจับคน บุกองทัพกรุงจะออกมาตั้งอยู่

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ รวม ๒ คน เป็นคนเดียวกันว่า “หลวงราชเสนากัด”

ค่ายโคขันธ์ เจ้าเมืองพะเยา ยกทัพม้ามาตั้งสะพานขาขว้าง ก็เที่ยว
เผ่าบ้านเมือง

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับพระอนุชาธิราชทราบดังนั้น
ก็เสด็จโดยชลมารค^(๑) สะพานขาขว้าง ให้^(๒)ทหารยกออกไปไกร
กันถึงตะลุมบอนยังแทงถูกเจ้าเมืองพะเยากับทหารตกม้าตาย ๒๐ คน
เจ็บป่วยก็มาก ทัพม้าทั้งนั้นก็แตกถอยไป ได้ม้า ๒๐ ม้า แล้วเสด็จ
คืนเข้าพระนคร

ครั้นถึงเดือนห้าปีมะเส็งเอกศก^(๓) พระเจ้าหงสาวดีการ่สให้
พระมหาอุปราชาดอพลท่าหมื่น^(๔) ลงมาตั้งทำนา ณ เมืองกำแพงเพชร
(๕) แล้วแต่งหนังสือรับสั่งให้สมีนพระตะเบิดถือหนังสือไปถึงพระเจ้า
เชียงใหม่ว่า พระนครศรีอยุธยาเป็นแม่น้ำเป็นคูรอบ แต่องค์สมเด็จพระ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ถึงสะพานขาขว้าง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ถึตรสให้พลทหารรบพุ่งพลข้าศึกนั้นถึถอยคืบไปหาทัพใหญ่
จึงเสด็จกลับเข้าพระนคร ฝ่ายทัพพระเจ้าเชียงใหม่ ตั้งอยู่ตำบลวัดสระเกษนั้น
แต่เดือนอ้ายถึงเดือน ๔ และพระเจ้าเชียงใหม่จะได้รบแต่งไว้เข้ามารบพุ่งหาได้
และพระเจ้าเชียงใหม่คิดการศึกนั้นเป็นงานปี และจะตั้งอยู่อย่าให้ชาวพระนคร
ออกมาทำนา ให้ถอยถากถ้างแล้วจึงจะเข้ารบพุ่ง เอาพระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้เรือ
ลำเลียงข้าวเสบียงลงมาแต่เมืองเชียงใหม่ เลี้ยงไพร่พลทั้งปวงมิได้ขาด”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ครั้นถึงปีฉลูนพศก”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “๒๐๐๐๐”

(๕) ความตั้งแต่ขึ้นไปจนถึงหน้า ๑๖๓ “ถึถอยรอรับลงมา” นั้น ในฉบับพันจันทนุมาศ
มีความพิสดารต่างออกไป ทั้งสำนวนและใจความ โปรดดูประชุมพงศาวดาร
ภาค ๖๔ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศประกอบ

ราชบิดาเรามีบุญบารมีปราบไถ่ถึงสิบทิศยังทำการบิ^๕ ครอบงำ^๕ พระ
มหาธรรมราชาที่มีราชบุตรสององค์ การสงครามก็องอาจกล้าหาญ
ถึงหากว่าพลทหารเราจะมากกว่าสัตรูรอบเท่าก็คื^๕ อันจะหมิ่นหักเอาโดย
เร็วเหมือนเมืองท่งป่องนั้นมีได้ จำจะคิดเป็นการบิ^๕ จึงจะได้^๕ บัณฑิตให้
พระมหาอุปราชาดื้อพลห้าหมื่น^๕ ยกหนุนหลังมาตั้งทำนออยู่ณ
เมืองกำแพงเพชร ให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งมั่นไว้อย่าให้ชาวพระนคร
ออกหักได้ แล้วให้ทำไธ่^๕ ไร่ทางฝั่งฉานแสนบึง ณ เมืองเชียงใหม่ลง
ไปไธ่^๕ ไร่มาก ประการหนึ่งให้แต่งออกลาดคอยให้ทำไธ่^๕ ไร่มาลงได้ พระนคร
ครี^๕ ยอ^๕ ยาง^๕ จึงยอม^๕ ออกพระวสาแล้วทัพหลวงจะเสด็จลงไปพร้อมกัน
จะหักเอาที่เดียว พระเจ้าเชียงใหม่ได้แจ้งพระราชกำหนดพระเจ้า
หงสาวดีดังนี้ ก็ให้ขยายค่ายชุกคต^๕ ข้อม^๕ พน^๕ เเชิง^๕ เทิน^๕ หอ^๕ รบ^๕ มั่น^๕ คง^๕ ตาม^๕
รับ^๕ สิ่ง^๕ แล้วแต่งกองออกเที่ยวลาดเป็นหลายกอง ไกร่^๕ ยกัน^๕ กับ^๕ กอง^๕
ตระเวนชาวพระนคร ชาวพระนครก็แตกไปเป็นหลายครั้ง ที่จับได้เป็น
ส่งเข้าไปถวาย ได้^๕ เนื้อ^๕ ความ^๕ แรง^๕ สัน^๕ ทก^๕ ประ^๕ การ^๕

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงดำรัสแก่พระบรมโอรสทั้งสองพระ-
องค์ว่า พระเจ้าหงสาวดีคิดการบิ^๕ ให้พระมหาอุปราชานุ^๕ เป็น^๕ พระ^๕ รา^๕ ช-
บุ^๕ ตร^๕ ดื้อ^๕ พล^๕ ห้า^๕ หมื่น^๕ ยก^๕ มา^๕ ตั้ง^๕ ทำ^๕ นอ^๕ อยู่^๕ ณ^๕ เมือง^๕ กำ^๕ แพร^๕ เพ^๕ ชร^๕ พระ^๕ เจ้า^๕
เชียงใหม่ดื้อ^๕ พล^๕ แสน^๕ หนึ่ง^๕ ยก^๕ มา^๕ ตั้ง^๕ มั่น^๕ อยู่^๕ ท่า^๕ บล^๕ สระ^๕ เกศ^๕ ปลูก^๕ ยาง^๕ ฉาง^๕
ถ้าย^๕ แสน^๕ บึง^๕ อาหาร^๕ มา^๕ ไว้^๕ ออก^๕ พระ^๕ ว^๕ ส^๕ แล้ว^๕ ทัพ^๕ พระ^๕ เจ้า^๕ หง^๕ ส^๕าว^๕ ก็^๕ จะ^๕ ยก^๕ มา^๕
บรรจบ^๕ กัน^๕ ซึ่ง^๕ เรา^๕ จะ^๕ ละ^๕ ไว้^๕ ให้^๕ ทัพ^๕ ประ^๕ ชุม^๕ กัน^๕ เข้า^๕ ทง^๕ สาม^๕ ทัพ^๕ นั้น^๕ กำลัง^๕ คึก^๕

ก็จะมากจนจะหนักมือเหนียวแรงทหรานัก ทั้งไพร่ฟ้าประชากรก็จะมิได้
ทำไร่นา ถ้าถึงพระนครก็จะถอยลง เราจะยกไปตีทัพพระเจ้าเชียงใหม่
เสียอย่าให้ตั้งอยู่ได้ ประการหนึ่งก็จะได้ข่มมือทหารทั้งปวงด้วย
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนชาธิราชกราบถวายบังคม
ฉลองพระราชโองการ ว่าอันทัพพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งมาตั้งอยู่ตำบล
สระเกศน์ ชีวติข้าพระเจ้าทั้งสองอยู่ได้เบื้องบาทอย่าได้ทรงพระวิตกเลย
จะคิดเสียให้เลิกไปจงได้ สมเด็จพระราชบิดา ได้ทรงฟังพระราชโอรส
ทั้งสองทูลดังนั้นก็แย้มพระโอษฐ์ จึงสั่งให้ทรวรพลแยกหมื่น ช้าง
เครื่องहारอยมาพันหนึ่ง เรือรบहारอยลำทัพยกทัพเรือสรรพ

ครั้น ณ วันอาทิตย์ขึ้นเจ็ดค่ำเดือนห้า เพลารุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา
กับบาทหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับพระอนชาธิราช ก็ยกไปตี
ทัพชัยตำบลมพลี ถึง ณ วันเสาร์ขึ้นสิบสามค่ำ เดือน ๕ สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนชาธิราชก็ตรัสให้เทียบเรือรบเรือไล่
ทั้งปวง แล้วเสด็จชลวิมานไปถึงป่าโมกขน้อย เพื่อยะคุงำลึงช้างศึก

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แจ้งว่าของตระเวนไ้รบกับกองทัพกรุงเป็น
หลายครั้งแตกชนมา จึงแต่งให้สเรนันทสุมทหารห้าพัน ช้างเครื่อง
สามสิบ มาहारอยยกเข้ามาป่าโมกขน้อย แล้วแต่งให้พญาเชียงใหม่
นายกองทัพหน้า คมพลทหารหมื่นหนึ่ง ช้างเครื่องร้อยหนึ่ง มาहारอย
ยกตามลงมาออกทัพหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระ
อนชาธิราช แจ้งว่าช้างศึกยกเข้ามาใกล้เทียบเรือรบเรือไล่ทั้งปวงเข้าฝั่ง

ให้พลทหารอาสาชนบทยกเข้าไปทูลต่อข้าศึก แล้วก็เสด็จขึ้นจาก
พระชลวิมานทั้งสองพระองค์ ทรงสุพรรณวรินทร์นำทูลทูล จึ่งทรงให้
พลทหารทั้งปวงชนบทยกข้าศึก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระแสง
ขรรค์ชัยยิ่งถูกนายมาผูกห่มเสื้อสีกลากแกงขัดกายบังทองตกลงจาก
ม้าตาย จึ่งชาวทหารเข้าทูลศิโรตศนายมานั้นได้ทั้งเสื้อสีกลากแกงขัดกาย
บังทองกับม้ามาถวาย ฝ่ายข้าศึกอันยกมานั้นก็พ่ายไป ทหารอาสาทั้ง
ฝ่ายนั้นไปประทัพนพญาเชียงแสน ๆ เห็นดังนั้นก็ให้แยกพลออกรับที่
ประดาสงไป ทหารกรุงเห็นเหลือกำลังก็ถอยรบบ้างมา

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับพระอนชาธิราชเห็นข้าศึกยกใหญ่
ออกมาตีทหารเสบียงที่ระงมมีทัน จึ่งเสด็จด้วยเรือพระที่นั่งขึ้นไปเหนือ
คลองป่าโมกซ์น้อย แลขนานเรือพระที่นั่งทั้งสองลำ เสด็จอยู่กับพล
เรือรบแลทหารอันอยู่ริมแม่น้ำ ข้าศึกก็วางช้างมารพลมาถึงริมแม่น้ำ แล
ไต่รบพุ่งกันเป็นสามารบ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระ
อนชาธิราชทรงพระแสงขรรค์ชัยยิ่งขัดกายมาก ข้าศึกพุ่ง
สาครวชตกถึงเรือพระที่นั่ง จึ่งพระบาทสมเด็จพระนเรศวรฯ ให้สอย
เรือพระที่นั่งเข้าไปข้างฝั่งกันเรือพระที่นั่งสมเด็จพระนเรศวรฯ แล้วท้าว
สั่งให้ยิงปืนใหญ่ในเรือรบไล่ทั้งปวงชนไปต้อนช้างม้าข้าศึกแลพลตาย
มาก ข้าศึกก็พ่ายไป

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าจึงทรงแก้สมเด็จพระอนชาธิราชแล
ท้าวพญานายทพนายกองทั้งปวงว่า พระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพแสนลงมา

ทั้ง ๗ สวรรค์ถึง ๔ เดือน ๕ เดือนแล้ว ฟังได้เห็นผมอกำลังทวาร
วันนั้นทวารจะเป็นบ้า^(๑) สงครามในสองวันสามวันจะยกมาอีก ถ้ายก
ลงมาเราจะตีให้ถึงค่ายสวรรค์ที่เดียว ครั้นเท่าคั้งนั้น ก็มีไค้เสก
กลับลงมาลุมพลี ทั้งอยู่ ณ ป่าโมกข์

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ แจ้งว่าสเรนันทสู พญาเชียงใหม่แสนแตก
ชนไปก็ทรงพระโกรธ สั่งให้ประหารชีวิตเสีย พญาเพียวน้องพระเจ้า
เชียงใหม่ก็ท้าวพญาแสนชนแสนหมื่นทูลขอโทษให้แก้ตัว พระเจ้า
เชียงใหม่ก็ให้โทษแก้ตัวให้ไปตระเวนประจันรอบทัพ แล้วครั้น
ปรึกษาแก่นายทัพนายกองแสนท้าวพญาลาวทั้งปวงว่า พญาเชียงใหม่
สเรนันทสูแตกข้าศึกขึ้นมา พระนเรศวรพิน้องจะมีใจกำเริบจะยกขึ้นมา
ตีถึงค่ายเรา เราคิดจะยกลงไปหักเสียก่อน ท้าวพญานายทัพนายกอง
ทั้งปวงก็เห็นด้วย^(๒) พระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้ ไชยหาฤกษ์ ไค้ฤกษ์
ณ วันพฤหัสบดีแรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ เพลาคีลียท่มห้ายาท จึงมีบัญชา
ให้ตรวจเตรียมกองทัพ ให้พญาเชียงใหม่สเรนันทสูถอยพลหมื่นห้าพัน
เป็นทัพหน้าแก้ตัว ทัพพระเจ้าเชียงใหม่พลหกหมื่น ข้างเครื่องสามร้อย
ม้าพันหนึ่ง

ครั้นถึง ณ วันพฤหัสบดีแรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ เพลาคีลียท่ม
ห้ายาทก็ยกลงมา ขณะเมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ คิดเตรียมทัพจะลงมา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เบา”

(๒) ความตอนนี ฉบับพันจันทนุมาศไม่มีกล่าวถึง

คืนนั้น ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าตรัสแก่ท้าวพญามขมท้าวว่า เรา
 คัดทัพเชิยงใหม่แตกชนไป เห็นประหนึ่งจะยกเพิ่มเติมกันมาอีกถึง
 สองวันสามวันแล้วก็มีไต่ยกลงมา ณ วันพฤหัสบดีแรม ๒ ค่ำ เดือน ๕
 เราจะยกชนไปให้ทหารยั่วคูที่สักเพลาหนึ่ง ท้าวพญานายทพนายกอง
 ทั้งปวงก็เห็นพร้อมกันโดยพระราชบริหาร จึงสั่งให้พระราชมานถือ
 พลหมันหนึ่งชนช้างต้นพลายภักทกลบ ช้างนายทพนายกองชยสืบช้าง
 มีธงสามชายสำคัญทุกตัวช้างเป็นทัพหน้าชนหนึ่ง ให้พญาสุโขทัย
 ถือพลหมันหนึ่งชนช้างต้นพลายสังหารคชสีห์ ช้างนายทพนายกองช
 ยสืบช้าง มีธงสามชายสำคัญทุกตัวช้าง เป็นทัพหน้าชนสอง ให้ยก
 ในเดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ เพลาบ่ายไปตั้งอยู่คันทาง

(๑) ครั้นเพลา ๑๑ ทุ่ม สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระ
 พระอนุชาธิราชทรงเครื่องสิริราชย์ล้นท่นาลงการยทอ สมเด็จพระ
 นเรศวรเป็นเจ้าทรงช้างต้นพลายมงคลทวีปเป็นพระคชาธาร สมเด็จพระ
 พระอนุชาธิราชทรงช้างต้นเจ้าพญาปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร พร้อม
 ช้างคองกันแซกแซงล้อมวังพังคารอหหนึ่ง กับพลทหารสามหมื่น
 เสด็จพยุหยาตราทัพโดยทางสถลมารควิถี พอแสงทินกรเรื่อเรือง
 พโยมมาศ ทัพหน้าพระเจ้าเชิยงใหม่กับทัพพระราชมานประทะรบกัน

(๑) ความตั้งแต่นี้เป็นต้นไปจนถึงหน้า ๑๗๒ ตรงกันกับฉบับพระราชหัตถเลขา แต่
 ส่วนพระนเรศวรความไม่ตรงกับฉบับพันจันทนุมาศ โปรดดูประชุมพงศาวดารภาค ๖๔
 พงศาวดาร ๑ ฉบับพันจันทนุมาศฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ หน้า ๑๕๐-๑๕๕

คำขอลางแล้ว ทพหลวงเสด็จถึงตำบลบ้านแห ได้ยินเสียงฆนกรบก็มี
ไต่ถามหนนพระราชมานขึ้นไป เข้าช่มอยู่ในข่าจิก ข่ากระทม ฟากทาง
ตะวันตก จึงสั่งให้หมันทิพรักษากษมาเร็วสืบมาขึ้นไปส่งพระราชมาน
ให้ลาถอยลงมาทพหลวงบอกกลาง พระราชมานก็ถอยลงมาให้
กราบทูลว่า ข้าศึกได้รบติดพันกันอยู่แล้ว ถ่าถอยก็ระแตก พระราช-
มานก็มีไต่ถอย

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ให้หมันทิพรักษากษขึ้นไปส่งอีก พระ-
ราชมานก็มีไต่ถอย หมันทิพรักษากษลงมากกราบทูล ก็ทรงพระโกรธ
ตรัสสั่งว่า ให้กลับไปขึ้นไปอีกครึ่งหนึ่ง ถ้ามันยังจึกมีถอยให้เอาศรียะ
ลงมา หมันทิพรักษากษกลับไปแจ้งตามรับสั่ง พระราชมานแจ้งรับสั่ง
ตกใจให้ โบกธงฝ่ายซ้ายเป็นสำคัญ พญาสุโขทัยทหารทั้งปวงเห็น
ดังนั้นก็ขยายลาถอยลงมา ฝ่ายทหารเชียงใหม่นั้นสำคัญว่าแตกก็
โห่ร้องไล่จะรุกโจมตีลงมา ทหารม้าก็ขวางม้า ทหารช้างก็ขับช้าง
พระเจ้าเชียงใหม่ก็พระทัยก็เร่งพลขับช้างทั้งนั้นตามปนกองหน้ากองหลัง
มิได้เป็นกระบวน

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเห็นข้าศึกเสียกระบวนจึงให้ลั่นฆ้องไชย
โบกธงเป็นสำคัญ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็กับสมเด็จพระอนุชาธิราช
ก็ขับพระคชาธารแลศรพลช้างม้าโยธาหาญเข้าบอกกลางทพข้าศึกจน
ถึงอวรสัน

ฝ่ายพระราชมานพญาสุโขทัยเห็นดังนั้นก็ถอนพลตีกระหนาบขึ้น

มา ทักษิณเจ้าเชียงใหม่ก็แตกพ่ายไป สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับ
สมเด็จพระอนาธิราชก็เสด็จตามทัตพิทักษ์เชียงใหม่แตกฉานยับเยิน
ไม่คุมกันไว้ พลทหารชาวกรุงก็ไล่ฟันแทงพลข้าศึกทั้งนายแลไพร่ตาย
ริมทางแลกลางทุ่งนั้นมากนัก แลท้าวพญาฝ่ายข้าศึกคอบาตกับคอบ้าง
ในยุทธภูมิตนั้น คอบพญาเอววัน้องพระเจ้าเชียงใหม่ พญาลอ พญาภาว
พญานครล้านช้าง พญาเชียงใหม่ มางยามงิบ สมิงโยคราช แล
พระบางชะบน สเร็นทสุเมืองเตริน แลเชียงใหม่ ตายในที่นั้น
ประมาณพันเศษ ไต่ช้างใหญ่สิบช้าง ม้าร้อยเศษ สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนาธิราชก็เสด็จตามทัตพิทักษ์เชียงใหม่ไปถึง
ปากน้ำชะว

ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาทรงให้เตรียมพลแลเรือพระที่นั่งคองกัน
เรือรบเรือไล่พร้อมเสร็จแล้วพระราชทานเรือพระที่นั่งรองแลเรือทงปวงให้
พระศรีสุพรรณมาธิราชน้องพญาละแวกโดยเสด็จด้วย

ครั้นณวันเสาร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ เพลารุ่งแล้วหายาห์ได้
ศุภฤกษ์ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ยกพลยกพาทัพเสด็จโดย
ชลมารคด้วยพระชลวิมานขึ้นไป

ส่วนพระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกกริยาเข้าในค่ายหลวงในวันนั้น เพล
จวนค่ำสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนาธิราชทั้งทัพหลวง
อยู่ณปากน้ำชะว จึงมีพระราชกำหนดแก่ท้าวพญาพระหัวเมือง
ทั้งหลายว่า เพลย่ำรุ่งจะยกพลทหารเข้าหักค่ายพระเจ้าเชียงใหม่

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แตกขึ้นไปถึงค่ายเสียบพระทัยมิได้คิดที่จะรบ
ครั้นแจ้งว่ากองทัพพระนเรศวรยกตามขึ้นไปถึงปากน้ำชะวอ เกรงจะรบ
มิอยู่หนักมีพิน ครั้นเพลาค่ำก็ขึ้นช้างเร็วเลิกทัพหนีไป

ครั้นรุ่งขึ้นณวันเสาร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ เพลาเช้าโม่งเศษ
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชเสด็จยกพลโยธา
ทัพใกล้ถึงค่ายสระเกตุก็แจ้งว่าพระเจ้าเชียงใหม่เลิกทัพหนีไปถึงตำบล
ปากน้ำบางพุทรามิได้ทันพระเจ้าเชียงใหม่ ทหารกองหน้าจับได้พญา
เชียงใหม่ ลูกพญาเชียงใหม่ แลแสนหลวงล่ามแขก มังจอจวยลูก
แม่นมพระเจ้าเชียงใหม่ แต่ได้ช้างพังพลายใหญ่หกคอกกับวัวร้อยยี่สิบช้าง
ได้ม้าห้าร้อยเศษ แต่ช้างใหญ่ ๖ คอกกับม้าเศษ พลายจะนาจักษ์ ๑
พลายปองหลุยภัก ๑ พลายหลกเกียนกระบือ ๑ พลายพิไชยโกลา ๑
พลายมรรคทองอยู่ ๑ พลายมณีกักรพรรดิ ๑ พลายสิงคำ ๑ พลาย
มงคลชาติ ๑ พลายแซมแม ๑ พลายแก้วไกรลาส ๑ พลายอโษธา ๑
ช้างที่นั่งพระเจ้าเชียงใหม่ พลายมหาเมฆ ๑ พลายหัตถิราชา ๑
พลายเกศสวัสดิ์ ๑ พลายภายาว ๑ พลายยาตรา ๑ พลาย
แปด ๑^(๑) พลายศรีบุญเรือง ๑ พลายรำชาย ๑ พลายมหากษัตริ ๑
แต่ได้ช้างสำคัญสูงใหญ่ ๒๐ ช้าง^(๒) แลได้พม่าลาวเชียงใหม่แล
ชาวไทยใหญ่ ชายหญิงหมื่นเศษ ได้เรือบเรือเสียบยี่สิบเศษ แล

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พลายแปด”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศไม่บอกจำนวน แต่ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “๒๒ ช้าง”

ไ้เครื่องสรรพยทห เครื่องช่าง เครื่องม้า ย่นใหญ่จ่ารมณทกนก
สั้มมาก แลไ้เครื่องราชายวิโรคพระเจ้าเชียงใหม่ แตรเงินแตรทอง
กระโม่หุ้มทองสำหรับหั้น

สมเด็จพะนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพะอนชาธิราชแห่งทหาร
กำหนดให้ตามพระเจ้าเชียงใหม่ ให้เดินเมืองนครสวรรค์แลทัพหลวง
ตั้งอยู่บางพราประทับแรมอยู่ ทงทัพยกทัพเรือเวหนหนึ่ง^(๑)

ครั้น ณ วันอาทิตย์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ ฝ่ายสมเด็จพะราช
บิศาเสด็จถึงบางพรา พระราชโอรสทั้งสองพระองค์มาเฝ้า กรายถวาย
บังคมทูลสรวายเรื่องยบลซึ่งไ้รณรงค์ข้าศึกมีชัยชนะถวายเสริญ
ทุกประการ สมเด็จพะราชบิศาไ้ทรงฟังทรงพระโสมนัสยินดี เสด็จ
ประทับแรมอยู่สองเอน ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอังคาร แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕
เพลาย่ำสามโมง สมเด็จพะราชบิศาไ้เลิกทัพคืนเข้าพระนครโดย
ชลมารค

(๒) ครั้น ณ วันศุกร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕^(๓) กองทัพซึ่งไป
ตามพระเจ้าเชียงใหม่กลับมาถึง สมเด็จพะนเรศวรเป็นเจ้ากับพระ-
อนชาธิราชไ้เลิกทัพ เสด็จด้วยพระชลวิมานพร้อมด้วยทั้งกันนำตาม
ครันถึงตำบลโพธิ์สามต้น ทอดพระเนตรเห็นเรือพระศรีสุพรรมาธิราช

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “๕ วัน”

(๒) ความต้งแต่ันตรงกันฉบับพระราษหัตถเลขา แต่ต่างกับฉบับพันจันทนุมาศ

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศ ไม่บอกวันเดือน

กับเรือนายทัพนายกองเขมรทั้งปวงจอกอง ผ่องฟากตะวันตก แต่พระศรี-
สุพรรณมาธิราชนั้น^(๑) มิได้ห่มอบนึ่งดูเสด็จอยู่ก็ทรงพระพิโรธ ให้อริหรือ
พระทนต์ไว้แล้ว คำนวณให้หลวงพระพิไชยบริวาร^(๒) ตักเอาศิระลาว
เชลยซึ่งจับได้นั้นไปเสียบไว้ทรงเรือพระศรีสุพรรณมาธิราช หลวงพิไชย-
บริวารก็ไปทำโดยรีบสั่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับพระอนุชาธิราช
ก็เสด็จเข้าพระนคร

ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาธิราชเห็นดังนั้นก็น้อยพระทัยคิดอาฆาตมิได้
ว่าประการใดก็ล่องเรือมาที่อยู่ ครั้นรุ่งขึ้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
เสด็จออกพร้อมด้วยท้าวพญาเสนาพฤตมาตามทบวง จึงคำรัสว่า ซึ่ง
พญาละแวกให้พระศรีสุพรรณมาธิราชเป็นพระอนุชายกกองทัพเข้ามาช่วย
งานพระราชสงครามจนเสร็จนั้นขอใจ ให้พระราชทานพานทองคำกับ
สนองพระองค์อย่างเทศอย่างน้อย แลนายทัพนายกองเขมรทั้งปวงนั้นก็
พระราชทานเสื้อผ้าพอสวมควร พระศรีสุพรรณมาธิราชกับพญาเขมร
ทั้งปวงกราบถวายบังคมลาก็กเล็กทัพกลับไปพระนคร

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แตกขึ้นไปถึงเมืองกำแพงเพชร ไปเฝ้า
พระมหาอุปราชฯ แจ้งการซึ่งไต่รบกับกองทัพพระนเรศวรจนแตกขึ้นมา
เสร็จสิ้นทุกประการ พระมหาอุปราชฯ ก็เสียบพระทัย จึงแต่งทหาร
มอญออกกั้วสกัดคั่นทาง ซึ่งพลชาวเชียงใหม่แตกกระจัดกระจายชน

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “...ถือตัวว่าเป็นเจ้าผู้ใหญ่”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ตำรวจ”

มานัน ประมวลกันเข้าไค้แล้วก็ให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งอยู่ ณ เมือง
กำแพงเพชรด้วย^(๑) แล้วบอกหนังสือส่งท้าวण्याอภัยคามณี ชักแซก
กยอทางซึ่งกำกับทัพพระเจ้าเชียงใหม่ให้พลกำกองรีบไป ณ เมืองหงสาวดี
พระมหาอุปราชาก็เกณฑ์กันให้รีบทำไรรนา ให้พระเจ้าเชียงใหม่^(๒)
ทำเรือกระจิงเลาคา

ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาราชัน คิคแคน้อยมีไค้ขาด ครั้นไปถึง
เมืองละแวก ขึ้นเผ่ากราบทูลว่า ซึ่งรีบส่งให้ข้าพระบาทยกเข้าไปช่วย
การสงครามพระนครศรีอยุธยาครั้งนี้ ไค้ความอภัยคนัก ด้วยพระ-
นเรศวรคุมหมื่นหยายเข้าให้ตกเอา คัษะเชลยมาเสียไว้ริมเรือตรงหน้า
ข้าพระบาท ความแค้นความอายมิจะไม่เห็นฟ้าแลดิน พญาละแวก
แจ้งดังนั้นก็ทรงพระโกรธตรัสว่า เราเป็นกษัตริย์เขากเป็นกษัตริย์ มา
คุมหมื่นกันดังนี้ไหนกรงกัมพูชาธิปไตยกรุงศรีอยุธยา จะเป็นทางพระ
ราชไมตรีกันเสียไปไค้

(๓) ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งว่า พระเจ้าเชียงใหม่แตกขึ้นมาเสีย
ไพร่พลมากก็ทรงพระโกรธ คิคจะเอาไทยก็เกรงจะเสียเมืองลาว จึง

(๑) ความตอนนี ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระเจ้าเชียงใหม่ก็ขึ้นไปเมืองนครสวรรค์”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แล้วเอาพลเมืองเชียงใหม่ต่อเรือกระจิงเลาคา เรือรบ
ทั้งปวง” และมีความพิสดารออกไปอีก ดูฉบับพันจันทนุมาศหน้า ๑๕๕

(๓) ความตอนนี ฉบับพันจันทนุมาศกล่าวเพียงว่า “จึงพระเจ้าหงสาวดีรู้ข่าวว่า
พระเจ้าเชียงใหม่พ่ายขึ้นไป พระเจ้าหงสาวดีเร่งให้บำรุงการทั้งปวงไว้ให้สรรพ
แล้วให้ถำหนตามแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ให้แต่งเรือลำเลียงข้าวเสบียงให้ครบรพล
พระเจ้าหงสาวดีอันออกมา”

ตอบลงมาว่า ครึ่งก่อนกำหนดให้พระเจ้าเชียงใหม่ยกไปบรรจบกับทัพ
พญาพลิม ก็ไม่ไปทัน จนเสียทัพพญาพลิมครึ่งหนึ่งแล้ว ครึ่งนยก
พลลงไปถึงแสนหนึ่ง ก็แตกแก่ข้าศึกขึ้นมา ทำการมิได้มั่นคงทหาร
โคบาล ให้เสียรพลมากมาย ข้าศึกได้ใจดังนี้ เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่
มิได้มีความระอาใจไม่ไว้เกียรติยศแผ่นดินแล้วก็แล้วไปเกิด ออก
พระวสาแล้วทัพหลวงจะยกไปกระทำ อย่าให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งอยู่
ณ เมืองกำแพงเพชรเลย ให้เป็นกองทัพลำเลียงขึ้นไปจัดแจงเสบียง
อาหาร ณ เมืองเชียงใหม่ผ่อนลงไปไว้ให้พ่อพลสามแสน อย่าให้ขัดสน
ไ้ ถ้าขัดสนด้วยเสบียงอาหารมิทัน มีพ่อพลสามแสนจะมีโทษ
ครั้นแห่งหนึ่งเสร็จแล้วก็ส่งให้พลกำกองถอยกลับลงมา ณ เมือง
กำแพงเพชร

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ไ้แจ้งในรัชสังคณันก็กลัวพระราชอาญา
ลาพระมหาอุปราชากลับขึ้นไป ณ เมืองเชียงใหม่ เรงร์จัดทำการลำเลียง
ตามรัชสัง

ครั้นถึงเดือนสิบสองข้มะเส็งเอกศก(๑) พระเจ้าหงสาวดี ยกช้าง
ม้ารพลมาโดยทางเชียงทอง และชุมพลทางบกทางเรือทั้งปวง ณ เมือง
กำแพงเพชร ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกทัพลำเลียงลงมาถึง ทัพพระ-
เจ้าหงสาวดีพลสองแสน ช้างเครื่องพันหนึ่ง ม้าเจ็ดพัน แลเรือกระจิง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ศักราช ๘๓๘ ปีฉลู ศก พ.ศ. ๒๑๒๐ เดือน ๑๒ นั้น”
และฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๔๘ จอศก”

เลาคาพันลำ^(๑) ฝ่ายทัพพระมหาอปราชา ช้างเครื่องสร้อย มา
สามร้อย^(๒) พลห้าหมื่น กองทัพพระเจ้าเชียงใหม่เป็นทัพไล่เลียง^(๓)
เรอเรียลเลียงห้าร้อย พลสองหมื่น พระเจ้าหงสาวดียกช้างม้าวพล
ลงมาถึงเมืองนครสวรรค์ ให้ทัพ^(๔)พระมหาอปราชาแลพญาทองอุยก
มาทางฟากตะวันออก ให้พระเจ้าเชียงใหม่ คุมทัพเรือ ทัพพระเจ้า
หงสาวดียกมาฟากตะวันตก

ครั้นถึง ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๒ พระเจ้าหงสาวดี
ก็ยกทัพใหญ่เข้ามาตั้งมั่นค่ายลชนอนปากคุ แลให้มังมอค^(๕)ลูกพระ-
เจ้าหงสาวดีแลพญาพระรามมาตั้งค่ายลมะขามหย่องทัพ ๑ ให้ตั้งค่าย
ซุดคเหมายลกินพนค้ายช่นเป็นกำแพงดิน ให้พญาครมาตั้งค่ายล
ปากนาพทเลาทัพ ๑ พลหมื่นห้าพัน ให้นันทะสมาตั้งค่ายลชนอน
บางล่าง^(๖)ฟากตะวันออกทัพ ๑ พลห้าพันเรอกระจึงเลาคาสร้อยลำ

ฝ่ายพระมหาอปราชาแลพญาทองอุยกก็ยกทัพมาโดยทางลพบุรีแล
สระบุรี แล้วเข้ามาตั้งทัพมั่น ณ ค่ายลชายเคือง พระบาทสมเด็จพระม-
หาวชิราวุธพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ตรัสให้ตักแต่งการป้องกันพระนครนั้นมั่นคง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “๑๐๐ ลำ”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ม้าประมาณสามพัน”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศ ไม่กล่าวถึงทัพพระเจ้าเชียงใหม่

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ทัพพระเจ้าหงสาวดีไซ้ ยกมาทางฟากตะวันตก”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ให้นายหมาวลูกพระเจ้าหงสาวดี และนักพระราม”

(๖) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ชนอนบางล่าง”

แล้ว ก็ชุมนุมท้าวพญาพดุมมาตย์เสนามนครข้าท้าวทหารทั้งหลาย มี
พระราชบริพารตรัสปรึกษาการศึกว่า พระเจ้าหงสาวดียกทัพมาคราวนี้
ใหญ่หลวง เห็นจะใคร่รบพุ่งกันเป็นสามารภ ยิ่งกว่าศึกพระเจ้าเชียงใหม่
ยกมาคราวก่อนนั้น แลเราอย่าเพื่อยกทัพใหญ่ออกรบจน(๑) ให้ท้าว
พญาพระหัวเมืองชนหมื่นทั้งหลาย ทรวจัดพลทหารอาสาทัพยกทัพเรือ
ทั้งปวงให้สรรพไว้ และแต่งพลทหารอาสาแต่เป็นกองไปกันให้ราษฎร
เกว๋วชาวซ่งเหล้อยู่ในท้องถิ่นแขวงจังหวัด รอยพระนครนั้นให้ไต่
จงสั้นเชิงก่อน อย่าให้ข้าศึกได้เป็นกำลัง (๒) แล้วจึงยกทัพใหญ่ออก
ตีที่เกว๋ว มขมนครเห็นด้วย สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับพระอนุชา
อิราช ตรัสให้แต่งชนหมื่นทหารอาสาทั้งหลายถือพลอาสาออกไปเป็น
หลายกอง แลข่าวให้ราษฎรทั้งปวงออกไปเกว๋วชาวทุกตำบล แล
พลทหารซึ่งออกไปกันให้เกว๋วชาวนั้นใคร่รบพุ่งด้วยข้าศึก ข้าศึกแตก
พ่ายไต่ศรัยะเข้ามาถวายทุกวันมิได้ขาด พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้พระราชทานรางวัลแก่นายทัพนายกอง และ
พลทหารทั้งปวงโดยบำเหน็จอันรบพุ่งมากแลน้อยตามสมควร ในขณะ
นั้นพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธานุชาอยู่หัว ตรัสให้เจ้าพญากำแพง
เพชรบังคับราชการในที่กลาโหม จึงตรัสให้เจ้าพญากำแพงเพชรถือ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “รบพุ่ง” และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “รบก่อน”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ครั้นเราได้ตั้งบำรุงการทั้งปวงสรรพแล้ว และเห็นควร
ที่จะยกออกไปตีทัพข้าศึกนั้นได้ไซ้” ก็จะยกออกไปโดยเวลาอันควรนั้น”

พลอาสาสมัคร ออกไปกันให้ราษฎรทั้งหลายเก็บข้าว ธัญญาหาร
ที่ทัพมหาอุปราชตั้งอยู่นั้น พระมหาอุปราชแห่งพม่าประมาณพันหนึ่ง
ยกออกมารบ ทัพเจ้าพนักงานแห่งเพชรก็แตก สมเด็จพระนเรศวรเป็น
เจ้าก็จับสมเด็จพระอนุชาธิราช ทรงพระโกรธแก่เจ้าพนักงานแห่งเพชร
ตรัสให้สั่งพระราชอาญาโดยโทษตามพระอัยการศึก สมเด็จพระราช
บิดาทรงพระกรุณาตรัสว่า เจ้าพนักงานแห่งเพชรเป็นแต่พ่อเรือน(๑)
มิได้เป็นท้าวเจ้าทหาร ขอโทษเจ้าพนักงานแห่งเพชรไว้ครั้งหนึ่งก่อน
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็จับสมเด็จพระอนุชาธิราช ก็มีใ้สั่งโทษ
แล้วตรัสปรึกษาคับท้าวพญาเสนามาตย์โยธาหาญทั้งหลายว่า ซึ่ง
เจ้าพนักงานแห่งเพชรพ่ายเข้ามา ให้ข้าศึกได้ใจดังนี้เราจึงไว้ขำมิชอบ
ชอบเราจะยกพยุหยาตราทัพหลวงออกตีทัพมหาอุปราช อย่าให้ตั้งอยู่
ณ ชายเขื่อนนั้นได้ ราษฎรทั้งปวงจึงจะไ้เก็บข้าวในท้องทุ่งสะดวก
แล้วตรัสให้ตรวจช้างม้าพลทหารอาสา ให้เอาเครื่องสรรพยุทธปืนใหญ่
และปืนจ่ารมณศกนกลบิลลงบรรจุเรือบเรือไล่สองร้อยลำนั้นสรรพ จึง
แต่งทหารให้ลอบออกไปทางบกทางเรือที่ซอกกล(๒) ชุ่มพลทหาร
ปืนใหญ่รอบไว้ จึงจะช่วยให้ข้าศึกออกไป เห็นได้ทีแล้วจึงจะออกทะเลลงที่
ท้องน้ำใหญ่น้อยยิงระดมสำเภาข้าศึกให้แตกฉานอย่าให้คุ้มกันติด ฝ่าย
กองทหารอาสาจะไปชุมนุมอยู่ตามริบสั่ง

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พลเรือน”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศ ส่วนนวนพรรณนาความต่างออกไป ดูฉบับพันจันทนุมาศ
หน้า ๑๕๘

จึงสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนชาธิราช ก็เสด็จ
 ไปด้วยพระชลวิมานลำเค็ญกันไปโดยชลมารค แล้วทำพญาพระ
 หัวเมืองชนหมันทหารทั้งปวงก็ไปโดยกระบวนหน้าหลัง ครั้นถึงตำบล
 ชายเคืองใกล้ทัพมหาอุปราชตั้งอยู่นั้น จึงตรัสให้ทหารอาสาขึ้นไปช่วย
 ขาคีรหน้าค่าย แลขาคีรก็ยกออกมาได้รบพุ่งกันเป็นสามารด ฝ่าย
 กองทหารอาสาที่ช่วยอยู่นั้นก็ยกพลออกทะเลวงศ์ ยิ่งขึ้นใหญ่ขึ้นย่อยสาครไป
 ของขาคีรล้มตายเป็นอันมาก ขาคีรก็ไ้ระส่ำระสายยกหนีลงมา
 ข้างริมน้ำ ฝ่ายทัพกรุงก็วางปืนใหญ่แลปืนจ่ารมณชกนกสับขึ้นไปแต่
 เรือรบ ทั้งพม่ามอดญแลช้างม้าตายเป็นอันมาก แลพลขาคีรนั้นยังต่อ
 รบอยู่

ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนชาธิราช เสด็จ
 ออกยืนหน้าแควพระที่นั่งทั้งสองพระองค์ทรงบนนกสับยิงทองขาคีรทั้งมา
 แลคนตายมาก ทหารชาวกรุงก็ยิงปืนระดมไป ฝ่ายขาคีรก็ลงมาสกัด
 ข้างหลังเรือพระที่นั่งแลยิงปืนไฟตอบมาเป็นสามารด แลเรือรบ
 ข้างหลวงทั้งปวงอยู่มีไ้ก็ทัพมาสน ยังแต่เรือพระที่นั่งแลเรือรบห้าลำ
 อยู่ยิงตอบกันไปมา ฝ่ายขาคีรยิงปืนไฟมาต้องฉลองพระองค์สมเด็จพระ
 พระเอกาทศรถอิศวรบรมบพิตรอันทรงนั้น แต่ปลายพระหัตถ์ขาดชน
 ไปถึงต้นพระพาหุ อนึ่งขาคีรยิงปืนไฟมาต้องคนในเรือกันนั้นเจ็บป่วย
 ลำบากมาก แต่กระสุนบนนกสับขาคีรยิงมาตกอยู่ ณ เรือพระที่นั่งนั้น
 ประมาณสามสิบกระสุน พอเพลาค่าเสด็จขึ้นเข้าพระนคร

ครั้น ณ วันอาทิตย์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ เพลา ๑๑ ท่ม
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชา เสด็จยกพยุหยาตราทัพ
ออกจากพระนครข้ามไป สมเด็จพระเชษฐาทรงช้างต้นเจ้าพญาปราบ
ไถรจักรสง ๖ คอก ๑๑ นว ทิคน้ำมันหน้าหลัง สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า
ทรงพระคชาธารจักรมहिมาสง ๖ คอกคืบติคน้ำมันหน้าหลัง เจ้าพญา-
มหาเสนาซึ่งช้างปราบไถรภพสง ๖ คอกคืบ เจ้าพญาจักรซึ่งแก้ว
สังหารสง ๖ คอก ๕ นว เอาชนหมื่นนายกองช้างนอกข้างพวงนกกลาง
หว่างละสี่ช้าง ให้มอญเข้าไปร้องหน้าค่ายพระเจ้าหงสาวดี ว่ามีหนังสือ
บอกพระมหาอุปราช ให้ชนมารายทูลให้เร่งยกประตูลี้ เจ้าหน้า
นายประตูลี้ว่าจะกรายทูลก่อนจะเปิดยังมีได้ สักครู่หนึ่งในค่ายพระเจ้า
หงสาวดีวางขันธ์จ่ารงมณฑกนกสักระคมมา สมเด็จพระนเรศวรเป็น
เจ้ากับพระอนุชาธิราช เห็นว่าข้าศึกรุกแล้ว ก็เสด็จลงเรือพระที่นั่ง
ขึ้นเข้าพระนคร

ครั้น ณ วันพุธ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๗ เสด็จพระราชดำเนินออกไป
ตั้งทัพไชยค่ายลวกซ์ของลม

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๗^(๑) เอาชนพระกาล
มฤตยูราชใส่สำเภาขึ้นไปยิงค่ายพระเจ้าหงสาวดี ณ ชนอนปากค พระ-
เจ้าหงสาวดีเห็นชาวพระนครเอาชนใหญ่มายิงได้ถึงค่าย ก็เลิกทัพไป
ตั้งข่าโมกข์ใหญ่^(๒)

(๑) ฉบบพระราชหัตถเลขาว่า “ครั้น ณ วันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๗”

(๒) ฉบบพระราชหัตถเลขา และฉบบพันจันทนุมาศว่า “ปากโมกข์ใหญ่”

ครั้นวันจันทร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๗^(๑) สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนชาธิราช ยกขึ้นไปตีทัพพระเจ้าหงสาวดีถึงป่า
โมกข์ใหญ่ เสกทางชลมารคแต่งทัพยกสองฟากฝั่ง ข้างคึกยกขนาย
ตีทัพยกสองฟากฝั่ง ทัพกรุงแตกย่นลงมาถึงทัพหลวง แลกระแสน้ำ
ข้างคึกยิ่งลงมากองขโตนเรือพระที่นั่งสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าครั้น
ขบวนออกไป สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนชาธิราช ก็
กรีธาทัพเรือขนบกทหารล้วนถ่ออาวุธขึ้น สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
กับสมเด็จพระอนชาธิราช ทรงพระแสงกายสองพระหัตถ์ แลทัพยก
ขบวนลงมานก่น้ำใจ กลับหน้าพร้อมกัน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
กับสมเด็จพระอนชาธิราช ก็ท่อนพลทะลวงไล่ฟันข้าศึก ข้าศึกแตก
ฉานตายแลล่าบากเป็นอันมาก แล้วสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับ
พระอนชาธิราช ก็เสด็จเข้าพระนคร

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดียกมาตีพระนครถึง ๖ เดือน จนถึง
วิสัยทันตฤๅ เสียดพลทหารเป็นอันมาก เห็นจะเอาพระนครมิได้ก็เลิก
ทัพกลับไป ขณะเมื่อทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาถึงนั้น ข่าวแจ้งออกไป
ถึงกรุงกัมพูชาประเทศ พญาละแวกก็ตีพระทัย จึงแต่งให้ฟ้าทะละหะ^(๒)
พญาเตโช พญาราชนายก พญามโนไมตรี พญาสุวรรณคโลก
แสนทองพากันทหารหมื่นหนึ่ง ให้ฟ้าทะละหะเป็นแม่ทัพยกเข้ามาตี

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ครั้นวันศุกร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๗”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เจ้าฟ้าทะละหะ”

หัวเมืองแถบตะวันออก ฟ้าทะเลหะมี้ได้เดินตามทางใหญ่ ลักมาทาง
 ย่ำเส้นมาย่านหอขวานควาย^(๑) เข้าสู่เมืองปราจีนแตก กรมการ
 เมืองนครนายกบอกเข้ามา สมุหนายกนำเข้ากราบทูล พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทราบก็ทรงพระโกรธ ครัสแก่พระบรมราชินี ไบรส
 ว่าเหตุใดในพญาละแวกจึงกลับมาเป็นข้าพเจ้านี้ สมเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้ากราบบังคมทูลฉลองพระราชโองการว่า พญาละแวกมิได้ตั้ง
 อยู่ในสัตถยานสัตย์ปราศจากวิการณญาณ ฟังคำนี้จึงให้เสียดา
 พระราชไมตรีคอยแต่ฆ่ากันดังนี้ ความแค้นข้าพเจ้านี้ต้องขึ้น
 พิชชา ขอให้พญาศรีไสยณรงค์ พญาศรีราชเดโชกับพลทหารห้าพัน
 ยกออกไปตี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม พญาศรีไสย-
 ณรงค์ พญาศรีราชเดโชกราบถวายบังคมลาแล้วก็ยกไปทางบ้าน
 นาเวียง ถึงเมืองนครนายก ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๘ ค่ำ เดือน ๖^(๒)
 ครั้นวันศุกร์ เดือน ๘ ค่ำ เดือน ๖^(๓) เพลาสองโมงเข้า
 ทิพเขมรก็ยกเข้ามาถึงเมืองนครนายก พญาศรีไสยณรงค์ พญาศรี-
 ราชเดโชก็ยกออกตีทิพเขมรแตกถอยไปทางด่านหนุมนออกทางพระ-
 จตุต^(๔)

พญาศรีไสยณรงค์ พญาศรีราชเดโชก็ตามตีไปจนสิ้นแดน

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ด่านควาย”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “วันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “วันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระจารึก”

กองทัพเขมรเจ็บป่วยล้มตายรายทางไป จับได้เป็นแลเครื่องสาตราวุธ
เป็นอันมาก พญาศรีไสยณรงค์ พญาศรีราชเคโษก็กลับเข้ามาตั้ง
อยู่ ณ เมืองปราจีนแล้วบอกเข้ามาว่ากองทัพเขมรก็แตกไปแล้ว จะขอ
เข้ามาทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ สิ่งเขมรเซลยแลเครื่อง
สาตราวุธเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงให้ทอยออกไป
ว่าทัพหงสาวดียังมีไค้แตกฉาน จะไว้วางแก่พญาละแวกมิไค้ เกลือกจะ
แต่งกองทัพให้ยกเข้ามาอีก จะเสียประจันตชนบทอย่าเพื่อให้พญา
ศรีไสยณรงค์ พญาศรีราชเคโษเลิกทัพเข้ามา ให้อยู่รักษาหัวเมือง
แถบตะวันออกก่อน ต่อเมื่อใดทัพหงสาวดีแตกไปแล้ว จึงให้เลิกทัพ
กลับเข้ามา ครั้นแจ้งไปว่าทัพหงสาวดีแตกไปแล้ว พญาศรีไสยณรงค์
พญาศรีราชเคโษก็เลิกทัพกลับเข้ามาเฝ้า

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีถึงพระนครแล้ว ก็ทรงพระดำริแต่ที่จะเอา
กรงพระมหานครศรีอยุธยาให้ไค้ ก็ให้จัดทแกล้วทหารบำรุงช้างม้า
รถ ๕ เครื่องสรรพสาตราวุธ เสบียงอาหารกระสนกินประสรวัวพร้อม
เสร็จ เมื่อพระเจ้าหงสาวดีให้เตรียมทัพนั้น พลห้าแสน ช้างเครื่อง
สามพัน ม้าหมื่นหนึ่ง ให้พระมหาอุปราช พระเจ้าแปร^(๑)
พระเจ้าเชียงใหม่เข้ากระบวนทัพด้วย

ครั้นวันอาทิตย์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือนอ้าย ศักราช ๕๓๒

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศไม่มี

ยี่มะเมียโท^(๑)ศก เพลาอุษาโยค สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี กัทรัง
 เครื่องพระพิชัยยุทธนาถจักรฉัตรวิสุทธิพิพิธโกศมหิมา คุมโหฬาร
 ติเรกสำหรับขัตติยราชรามัญประเทศโคยวาระดิถีเสด็จ ครั้นได้เพล
 มหามหัทธฤกษ์มัจฉลา ไหราธิบถลั่นฆ้องไชย ชีพ้อพราหมณ์ถวาย
 เสี่ยงสังข์ประนึ่งคัพพาท้องกลองกาหลสนั่นนฤนาท เสด็จทรงช้างพลาย
 ไชยมงคลเป็นราชพาหนะ ประทับเครื่องคชาภรณ์อลังการ เคลื่อน
 พยุหะโยธาหาญโดยกระบวนซ้ายขวาหน้าหลังพลคาบทั้งโตมรสลอน
 พลเสไลทวนทองยะบายพลคาบเขนเป็นขบวนวิชัย คุมสุกสายตาไสว
 เฉลียงชัยของฉนวนาลวิชัยกลดกบดียังแสงทินกรไฟโรจน์โชตินาการ
 พันลือกลือศึกพร้อมพรังคาศา รอนแรมมาโดยสถลมารคข้ามแม่น้ำ
 เมาะตะมะ เข้าทางเมืองกำแพงเพชร เสด็จถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา
 วันอังคาร แรม ๑๔ ค่ำ เดือนอ้าย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตั้งทัพ
 บายประหัน พระมหาอุปราชาค่ายกุ่มคอง พระเจ้าแปรตั้งค่ายลี้กุก
 พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งค่ายท่ายลวักสังฆาวาส^(๒)

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าตรัสทราบว่า ทัพพระเจ้าหงสาวดี
 ยกมา กัทรังม้าทวนกบัททหารสามกอง กองหนึ่งยี่สิบสองคน กองหนึ่ง
 สี่สิบสองคน กองหนึ่งเจ็ดสิบสองคน ขี่มาล้อมทวนครบมือยกออกไป
 กองหน้าเข้าตีก็ออกมารบ ทหารกรุงเทพมหานครก็แตกฉานเข้าไป

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ศักราช ๘๔๐ ปีขาลสัมฤทธิ์ศก”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สังฆาวาส”

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงคาบพระแสงดาบกับทหารขึ้นค่ายขึ้นไป
 ขำศึกในค่ายเอาทวนแทงพลตกกลงมาเป็นหลายครั้งขึ้นมีได้ ทรงม้า
 พระที่นั่งกลับเข้าพระนคร ขำศึกเอาการซึ่งไ้รับฟังไปกราบทูลสมเด็จพระ
 พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีตรัสถามเสนาบดีว่า พระนเรศวร
 ออกมาทำเป็นอย่างทหารดังนี้ เหมือนหนึ่งเอาพิมเสนมาแลกเกลือ
 พระราชบิดานั้นจะรู้หรือหาไม่ เสนาบดีกราบทูลว่า เห็นพระราชบิดา
 จะไม่รู้ ถ้ารู้แล้วเห็นจะมีให้ออกมาทำ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึงตรัส
 สั่งว่า พระนเรศวรทำศึกอาจหาญนัก ถ้าออกมาอีก ถึงมาทเราจะเสีย
 ทหารมาก ก็จะแลกเอาตัวให้จึงได้ แล้วสั่งให้จัดทหารที่มีฝีมือสนิท
 ทุกทัพทุกกองให้ไ้ไ้หม่นหนึ่ง เอาไปช่วยค่ายลั้ไว้ทำมหารทศ^(๑)
 ทำลุลุมพลี ถ้าพระนเรศวรออกมาตีค่ายให้กุมเอาเป็นจิงได้

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ทรงม้าพระที่นั่งออกไป ทหาร
 สามกองกับล้อมวังพันหนึ่ง ถือโตมรแลดาบตั้งออกไปไ้รับฟังกัน
 แต่เพลเช้า ๓ โมง จน ๔ โมง ขำศึกแตกเข้าไป อยู่สักครู่หนึ่ง
 กลับเอาม้าสามสิบออกมายั้วทัพ จึงแต่งเป็นขั้ชนะนาง^(๒) แลกองชุ้มไว้
 ขั้หนึ่งลั้ไว้ทำม ขั้หนึ่งหารทศ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงม้า
 ทวนไล่ขำศึกเข้าไป แลขำศึกสองขั้กุมพระองค์แลทหารเข้าไว้
 ลั้ไว้ทำมถึ้คาบคั้เข้ามาจะกุมเอาพระองค์ พระองค์ทรงแทงด้วย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ทหารทศ” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ทหารทศ”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ฉนาง” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ฉนาง”

พระแสงทวนถูกลักไวกำมู ๆ พันท้องพระแสงทวนเป็นแผล แต่
ลักไวกำมูคาบ ทารกถือโตมรแลหอกใหญ่ตรงเข้ามา ทรงพันค้วย
พระแสงสะพายแล่งล้มลง ก็เสด็จกลับเข้าพระนคร สมเด็จพระ-
เจ้าหงสาวดีให้เข้ามาตีค่ายชาวพระนครถึงสองครั้ง สามครั้งก็มีไ้
แตกฉาน จึงตรัสว่าจนเทศกาลฟ้าฝนน่านองอยู่แล้ว ก็สั่งให้เลิกทัพ
เสด็จกลับคืนไปเมืองหงสาวดี

ครั้นศักราช ๕๔๐ ปีชาลสัมฤทธิ์ศกวันอาทิตย์ แรม ๑๓ ค่ำ
เดือน ๘^(๑) สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าทรงประสูติ ครั้น
ณวันอังคาร แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ เสด็จสวรรคต พระชนม์ได้
๗๖ พระพรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๒๒ ปี^(๒)

(๑๘) รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าพระชนม์ได้ ๓๕ พระพรรษา ขึ้น
เสวยราชสมบัติ แต่งการถวายพระเพลิงสมเด็จพระราชบิดาเสร็จแล้ว
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสถามขุนอำมาตย์ว่า แผ่นดินกรุงกัมพูชาราช
นั้น ผู้ใดครองสมบัติ จิตมักเป็นสันดานพาลทุจริตเหมือนพญาละแวก
บิดานักพระสุโท นักพระสุทัน เมื่อศึกกรุงหงสาวดียกมาคราวแรก
ครั้งสมเด็จพระอัยกาธิราชเจ้าผ่านพิภพใหม่นั้น พญาละแวกก็ยกทัพ

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ศักราช ๕๔๐ ปีชาลสัมฤทธิ์ศก” ฉบับหลวง
ประเสริฐว่า “ศักราช ๕๔๑ ปีเถาะเอกศก (พ.ศ. ๒๑๔๔)”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “๒๓ ปี”

เข้ามาพลอยซ้ำ คักวาคเอาอพยพชาวเมืองปราจีนบุรีไป จนสมเด็จพระบรมราชอัยกา ต้องเสด็จยกไปปราบ จึงถวายนักพระสุโท นักพระสุทันเข้ามา แล้วนักพระสัญญาไปเอาทัพ^(๑) มาตีฆ่าขีตนักพระสุโท นักพระสุทันเสีย นักพระสัญญาได้สมบัติกรุงกัมพูชาธิบดีเป็นพญาละแวก ครั้นแผ่นดินเป็นของพระราชบิดาเรา ก็ยกทัพมาตั้งวัดสามพิหารจนเสียพระจำปาธิราชลกชาย ก็ยังหาเซ็ดหลายไม่ มีคักหงสา มาตีคพระนครครั้งใด ก็มีแต่ยกทัพมาพลอยซ้ำคัก กวาคเอาพระราชาราชกรเข้าขอบเขตแดนเสมาไปทุกครั้ง แล้วกลับแต่งทูตาทนทุกมาขอเป็นทางพระราชไมตรี สมเด็จพระบรมราชบิดาเรามีไค้มีพระทัยอาฆาตเพื่อกันเสียบรมราชประเพณี จนขึ้นเขตแดนขัณฑิลาวัณ^(๒) ครั้นคักพระเจ้าเชียงใหม่ยกมา พญาละแวกให้น้องชายเข้ามาช่วยงานพระราชสงคราม น้องชายนั้นมีไค้มีสติสัมปชัญญะทุกหนึ่งสิ่งกาลชาติไปถูกฝ่ายพญาละแวกก็ปราศจากวิจารณ์ปัญญา มีแต่พาลทุจริตในสันดานละสัถย์สุจริตธรรมเสีย กลับยกทัพมาตีประจันตชนบทอีกเล่า ความแค้นของเราถึงว่าเสียนยกอยู่ในอระไม่หายเลย แลครั้นนี้แผ่นดินเป็นของเราแล้ว เราจะยกไปแก้แค้น เอาโลหิตพญาละแวกล้างบาปเสียให้จงได้ ครั้นแล้วสั่งให้เกณฑ์ทัพพลกรรจ์ล่าเครื่องญิบแสน^(๓) ช้างเครื่องแปดร้อย ม้าพันห้าร้อย น้ำลงแห้งเท่าช้างเท่าม้าแล้วจะยกไป

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “เอาทัพญวนมาตี”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ศีลา”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “หอบแสน” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สิบหมื่น”

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวไปว่า สมเด็จพระมหาธรรม
ราชาธิบดีมณเฑียรบาลแล้ว ครั้นแก่มหาอุปราชว่าเจ้ากัมมหาราชเจ้า
พระนครเชียงใหม่ จงยกทัพลงไปฟังองค์การการศุภพระนครศรีอยุธยา
ผลึกแผ่นดินใหม่ เสนาพศุคมาคัยราษฎรทั้งปวงจะเป็นจุลาจลประการใด
บ้าง ถ้าพอจะทำให้ให้ทำอย่าให้เสียที่ พระมหาอุปราชากวาท
พระราชบิดาว่า ไหร่ท้าวว่าชนชาข้าพระพุทธิเจ้ารายันัก สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีตรัสว่า พระมหาธรรมราชาไม่เสียแรงมีบุตร การ
สงครามไม่พอกให้พระบิดาใช้เลย ต้องห้ามเสียอีก แลซึ่งเจ้าว่าเคราะห์
ร้ายอยู่แล้วก็อย่าไปเลย เอาผ้าสตรีนุ่งเสียเถิดจะได้สิ้นเคราะห์
พระมหาอุปราชได้ฟังรับสั่งดังนี้ กลัวพระราชอาญาพระราชบิดา ก็
มาตรวจเตรียมมรดก แลมีพระราชกำหนดไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ให้
ยกมา พระเจ้าเชียงใหม่แจ้งพระกำหนดแล้ว ก็ยกทัพมากรุงหงสาวดี

ลศักราช ๕๔๑ ปีเถาะเอกศก^(๑) พระมหาอุปราชพระเจ้า
เชียงใหม่ยกพลห้าสิบล้าน ช้างเครื่องเจ็ดร้อย ม้าสามพัน มาข้าม
เมืองเมะตะมะ มาโดยแม่กระษัตริย์เข้าทางพระเจดีย์สามองค์

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ครั้นวันอาทิตย์ ขึ้น ๖ ค่ำ
เดือน ๑ มีพระราชดำรัส ให้เกณฑ์หัวเมืองปักษ์ใต้ทัพหนึ่งเสร็จแล้ว
กำหนดพระฤกษ์จะยกไปเอาเมืองละแวก

ครั้นวันเสาร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑ จึงมีพระราชโองการ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า "ศักราช ๕๔๒ ปีมะโรงโทศก (พ.ศ. ๒๑๒๓)"

สั่งมขมนตรีนุ้ยใหญ่รักษาพระนครว่า ทพพระเจ้าหงสาวดีแตกไปครั้ง
 นั้นเขนทพซังจะบำรุงช้างมารพลแลจะกลับในน้ำลงขึ้นเห็นจะไม่ทัน แต่
 ทว่าจะไว้ใจไม่ได้ เกลือกจะคลั่งสงครามยกมา ถ้ายกมาก็ให้รักษาเมือง
 ไว้ท่าเราเตือนหนึ่งให้ไว้ สักแล้วพอเพล่าเป็นมีหนังสือเมืองกาญจน
 ขุรีบอกเข้ามาว่า ทพมหาอุปราช พระเจ้าเชียงใหม่ยกมาถึงเมือง
 กาญจนบุรีท่าสะพานข้ามอยู่แล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทราบดังนั้นก็
 ดำรัสว่า เราเทียบช้างม้าไว้จะยกไปเอาเมืองสระแวง ขันทัพ
 หงสาวดียกมาอีกเล่า จำจะยกออกไปเล่นสนุกกับมอญเสียก่อน แล้ว
 มีพระราชกำหนดไปให้พระอำรินทรภักษย์เจ้าเมืองราชบุรี แต่งคน
 ห้าร้อยขึ้นไปคุ้มอยู่ ถ้าข้าศึกข้ามสะพานแล้วให้ลางสะพานเผาเสีย
 จงไว้

ฝ่ายพระมหาอุปราชเสด็จยกทัพหลวงถึงกาญจนบุรี เห็นเมือง
 ร้างเปล่าไม่มีผู้คน ก็เข้าพระทัยว่าชาวพระนครรู้การเทครัวอพยพเข้า
 เมืองสลับเสด็จประทับแรมอยู่ ณ เมืองกาญจนบุรี ให้เทียบเวลาจับคน
 จะถามกิจการก็มีได้ ส่วนพญาจิตตองกองหน้าก็เร่งทำสะพานข้ามพอ
 เสรี รุ่งขึ้นพระมหาอุปราชก็เสด็จกรีธาทัพหลวงมาโดยมารควิถี ถึง
 ท่าบลพนมทวนเพล่าซาบแล้วสามนาฬิกา ยังเกิดวายุเวรมีพวาคพิ
 หวนหอยชลีฟ่งฝนเป็นกจกรกระทบมหาเศวตฉัตรซึ่งกันมาหลังพระคชา
 ชารนนทกทบลง (๑) พระมหาอุปราชทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ตก

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พับลง”

พระทัยให้โหรสำหรับทัพทำนาย ถวายพยากรณ์ว่าเหตุนี้ถ้าเข้าในเที่ยง
ร้าย นี่ชายแล้วเห็นเป็นศกนิมิตที่พระองค์จะมีชัยได้พระนครศรีอยุธยา
สมเด็จพระราชบิดาจะเลือกพระองค์ขึ้นจากที่เศวตฉัตรมหาอุปราช
เถลิงถวัลยราชราไชยสวรรยาในกรุงหงสาวดีเป็นมั่นคง พระมหา-
อุปราชตรัสได้ฟังดังนั้นก็ยังมีวาทพระทัย จนเสด็จถึงค่ายลพบุรี (๑)
แค้นสุพรรณบุรี ให้ตั้งทัพชัยโดยกระบวน แล้วตรัสให้กองม้าสามร้อย
ลาดมากลึงค่ายลพบุรี บ้างกะทิง ว่าทัพพระนครจะตั้งรับอยู่ค่าย
ไคย้าง

ส่วนสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ยกสมเด็จเจอนชาธิราช ตรัสปรึกษา
แก่ผู้มาตยาทั้งปวงว่า คึกมหาอุปราชายกมาครั้งนี้ เราควรพาพลออก
ต่อสู้ทณการกลางแปลงดีหรือ ๗ จะตั้งมั่นรับในพระนคร มุขมนตรี
กราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าทราบดีอยู่แล้ว พระมหาอุปราช
เกรงพระเดชเดชานุภาพสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครองเสด็จไปช่วย
งานพระราชสงครามกรุงหงสาวดีที่เมืองมืองคังคังหนึ่งแล้วแล
ครองเมื่อสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีกับพระมหาอุปราชาก็เป็นการเล่น
ให้เสด็จขึ้นไปจะทำร้าย ทำมิได้ จนทัพหลวงกวาดเอามหาเถรคันฉ่อง
พญาพระราม พญาเกียรติ ญาติโยมครว้อพพ ในชนบทประเทศ
ซันตเสมากรุงหงสาวดี มาข้ามฝั่งน้ำสโตง พระมหาอุปราชามา
ทันคนละฝั่งฟาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระแสงขรรค์ชัย บังข้าม

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ตะพังตรุ”

ฝั่งมหานทีอันกว้างต้องสุรกำมายนายกของหน้าตาย พระมหาอุปราชาแล
ท้าวพญาสมิงรามัญก็ขยาดผพระหัตถ์เกรงพระเดชเดชานภาพเป็นสอง
ครึ่งแล้ว แลซึ่งพระมหาอุปราชายกมาครึ่งนประหลาดนัก ด้วยข้าศึก
พ่ายไปเกือบ ๗ ยังไม่ทันบำรุงช้างมารพลถึงขนาด แลเดื่อนยี่(๑)
ยกมาถึงพระนครนเห็นเร็วนัก ก็รีบจะได้ข่าวว่าสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงเสด็จสวรรคต คิดว่าแผ่นดินเป็นจุลาจจึงรุดมาโดยทำนองศึก
ครั้นจะรั้งมั่นในกรุง ข้าศึกจะได้ใจ ขอเชิญเสด็จทัพหลวงออกทั้ง
แท่งกองทัพเข้าปะทะพังกำลังศ ถ้าศึกหนักจึงทัพหลวงเสด็จหักต่อ
ภายหลัง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ได้ทรงฟังมขมนตรี
ทูลกันนั้นชอบพระทัยมาก แยมพระโอรสผู้ดำรงสว่า ซึ่งปรักษาการ
สงครามครั้นต้องด้วยความคำริเรา ยศันทัพเตรียมอยู่ ณ ที่บางซวด
(๒) พร้อมอยู่แล้ว ให้ยกไปตั้งป่าโมกซ์(๓) เอาแต่ทัพหัวเมืองตรังจัว
ยสืบตามหัวเมืองเป็นคนหาหมัน ให้พญาศรีไสยณรงค์เป็นแม่กอง
ให้พญาราชฤทธานันต์เป็นยกกระบัตร ยกขึ้นไปจัดรับหน้าข้าศึกอยู่ ณ
ท้ายล่งหนองสาหร่าย พญาศรีไสยณรงค์ พญาราชฤทธานันต์กราบ
ถวายบังคมลา ออกมาจัดแจงไพร่พลยกทัพไปโดยพระราชบัญชา
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้โหราหาฤกษ์ พระโหราธิเบศร์ หลวงโลกทิพย์

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๕๕๔ มะโรงศก วันศุกร์ เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ที่บางซวด”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ปากโมก”

ขุนเทพากร^(๑) คำนวณพระฤกษ์ถวายว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้
 จักรลงไชยสงครามพร้อมมโหฬารชัยศึก ขอเชิญเสด็จจากพระนคร ณ
 วันอาทิตย์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๒ เพลารุ่งแล้วสองนาฬิกาห้าบาท
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้สมุหนายกกำหนดทัพหลวงจะเสด็จ
 โดยชลมารคไปตั้งทัพชัยพนมโมก^(๒) สมุหนายกก็แจ้งพระราช
 กำหนดข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายทหารพลเรือนเตรียมการจะเสด็จ
 พระราชดำเนินนั้นเสร็จ

ถึง ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๒ เพลารุ่งแล้วสองนาฬิกา
 ห้าบาท ได้ศักราชมหามงคลวิชัยฤกษ์ สมเด็จพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมพิตร
 พระเจ้าอยู่หัวทรงสองพระองค์ ทรงเครื่องสำหรับพิชัยสงครามเสด็จ
 เสด็จทรงเรือพระที่นั่งศรีสมุทรไชย สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า ทรง
 เรือพระที่นั่งไกรสรสมุขพิฆานอันอลังการจวนาคด้วยมหาเศวตฉัตร
 ขันเครื่องอริยมุขมลายพรายพรรณยัระวิวันยังแตรกลองสลัวยศพร
 ทั่วยกรรชิงกลองกลดจามรมาศทาศดา คมเทพารเลศนิพนธ์อักษรด้วย
 กระบี่ขลุ่ยขลุ่ยฉาบขลุ่ย แลสว่างไสวไฟโรจน์ด้วยเรือจำนำ^(๓) ท้าวพญา
 สามนตราช เรียงเป็นระยะโดยขบวนพยุหยาตราหน้าหลังทั้งปวง
 พร้อมเสร็จ พออุกฤกษ์ พระโหราธิบดีก็ลงนั่งชัย ราชครูทวิชา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ขุนเทพพยากรณ์”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พื้นปากโมก” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ปากโมก”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เรือประจักษ์”

หารบ่เป๋ามหาสังข์ทักษิณาวัฏ ประโคมแตรสังข์กริบคนตรี ฃ้องกลอง
 ก้องน่สนั่น มหาอรรณพที่ เคลื่อนเรือกระบวนพยุหยาตราโดย
 ชลมารคถึงประทับขนานหน้าพลับพลาชัยป่าโมกข์ เพลาซาบแล้ว
 สองนาฬิกาเสด็จจักทัพ ประทับแรมอยู่ที่นั่นกำหนด ๑๑ ทุ่ม
 ๓ บาท ทัพหลวงจะเสด็จพระราชดำเนิน เมื่อเพลา ๑๐ ทุ่ม สมเด็จ
 พระเจ้าอยู่หัวทรงพระสุบินนิมิตว่า น่านองท่วมป๋ามาฝ่ายประจิมทิศเสด็จ
 ลุยชลธิ์เที่ยวไป พยมหากมถิลต์ว้ใหญ่ไต้สัปปยทอยทอนการ สมเด็จ
 พระเจ้าอยู่หัวประหารกมถิลต์ตาย ขรรทมคั่น ขณะนั้นตรัสให้โหรทาบ
 พระโหราธิเบศ์ทูลทำนาย ว่าคักครังนี้ใหญ่หลวงจะไต่ถึงซึ่งมหายุทธ-
 หัตถ์ดี แต่ทว่าพระองค์จะมีชัยะลุไปประหารบ่จามิตรข้าศึก กงพระ
 สุบินว่าเที่ยวลุยไต่กระแสน้ำฉะนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไต่ทรงฟังคัก
 พระทัยนัก ทรงเคืองสำหรับบราจรรณพทอสรพเสด็จ เสด็จยังเกย
 คอยฤกษ์ทอศพระเนตรเห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ช่วงเท่า
 ผลส้มเกลี้ยง มาแต่ทักษิณทิศเวียนเป็นทักษิณาวัฏ แล้วเสด็จผ่านไป
 อุดรทิศ ทรงพระบัตินำไปทั้งพระองค์ ยกพระหัตถ์ถวายน้ช
 สโมธานอธิษฐานขอสวัสดิชัยแก่ประบ่กษั พระโหราธิเบศ์ให้ประโคม
 แตรสังข์กริบขคนตรีพร้อมกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงช้างคั่นเจ้า
 พญาไชยานุภาพคินน่านหน้าหลังเป็นราชพาหนะ สมเด็จพระอนุชา-
 ธิราชเจ้าทรงช้างคั่นเจ้าพญาปราบไถรจักรคินน่านหน้าหลังเป็นราช
 พาหนะ พร้อมด้วยช้างทำวพญาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวง เสด็จ

พยุหยาตราทัพโดยแถวสถลมารคไป เข้าที่เสวยค่ำที่บ้านสะแก
 ละเลา^(๑) แล้วเสด็จยกไปตามท้องทุ่ง เพลาเที่ยงพระอาทิตย์ทรง
 กลดร่มช้างพระที่นั่งไปจนบ่ายสามโมง พอกระทั่งกองหน้าซึ่งตั้งอยู่
 ค่ายหลวงของสาหร่าย เสด็จประทับยกยอไถ่ฉายาไม้ประดู่ใหญ่อันสถิต
 เหนือจอมปลวกเอาเป็นนิมิตครุฑนามชัยภูมิ สั่งให้เร่งตั้งค่ายกองหน้า
 หลังกบักซ้ายขวาเป็นขบวนประทุมพยุหะ

ฝ่ายสมิงจะคราน สมิงเขือ สมิงทรายม่วน นายกองม้าคอยเหตุ
 เห็นกองทัพหน้าแลทัพหลวงตั้งนั้น ก็ขี่ม้าวงใหญ่กลับไปค่ายตะพังตรุ
 เอาคันทันทุลแต่พระมหาอุปราชาทกประการ พระมหาอุปราชแจ้ง
 ถิ่นนั้น ก็ทรงพระดำริว่าชะรอยจะเป็นทัพพระนเรศวร ถ้ามีถิ่นนั้นจะเป็น
 ทัพเอกราชครณ้องชายยกมาเป็นมั่นคง แล้วตรัสถามสมิงนายกอง
 ม้าว่า คณะพลประมาณเท่าใด สมิงจะคราน สมิงเขือ สมิงทรายม่วน
 กราบทูลว่า พลประมาณสี่เจ็ดสิบแปดหมื่น พระมหาอุปราชได้
 ฟังดังนั้น จึงตรัสปรึกษาแก่นายทัพนายกองว่า ทัพพระนเรศวรยกมา
 คราวนี้ก็เป็นทัพใหญ่อยู่แล้ว แต่ทว่าน้อยกว่าเราสองเท่าสามเท่า
 จำจะยกทัมตีเอาทัพแรกนี้ ให้แตกฉานยับเยินแล้วภายหลังก็จะเบา มีช่อง
 เห็นจะได้พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย นายทัพนายกองก็เห็นโดยพระราช
 บัญชา พระมหาอุปราชกำหนดแก่นายทัพนายกองให้เตรียมพล

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “บ้านสะแก้วสะเลา”

แต่ในเพลาสามยามให้พร้อม คิสิบเอ็ดท่มจะยกเอารุ่งไว้หน้า นายทัพ
นายกองก็จัดแจงกระบวนทัพเทียบไว้ตามรับสั่งทุกประการ

ครั้นเพลาสิบเอ็ดท่ม พระมหาอุปราชาก็สอดคลองพระองค์ทรง
เกราะสุวรรณประคิยพลอยสะพักสังวาลมรกตสามสาย ทางสุวรรณรัตน
มหามงกุฎอย่างขัตติยราชวามัญยกเง้อมไปหน้าคุ้งเคี้ยววาสกรี แล้ว
ทรงเครื่องสำหรับกันสรรพอาวุธพร้อมเสร็จเสด็จทรงช้างต้นพลายพิทักษ์
สูง ๖ ศอก ๑๕ นิ้ว^(๑) ทิศน่านหน้าหลัง เป็นพระคชาธารกนิ
เศวตฉัตร สมิณันทมางเป็นกลางช้าง เจ้าเมืองมลวนควาญ พร้อม
ก๊วยแวงจตุรงค์บาทแลหน้าช้างพระมหาอุปราชานั้น ทวนทองสร้อย
ถักออกมานนวางบนจ่ารงมณฑกนกสัษตระแยงแก้ว คายโล่ คายคัง
สังกะห้ารอย แลมาจาชโรพเลียงพระมหาอุปราชานั้น เป็นกองหน้า
ขช้างพลายพิทักษ์เนียงสูง ๖ ศอกคืบสองนิ้วทิศน่านหน้าหลัง สมิ
นปรายคึกเป็นกลางช้าง สมิณมือเหล็กเป็นควาญ พระมหาอุปราชาก็
แต่งช้างชนะงาผลึกคชาธารมีเศวตฉัตรทั้งสิบหกช้างพรางไว้ แลจัด
สมิณรามัญที่เข้มแข็งขีประจักษ์รบย่นหน้าช้าง มาจาชโรพพะเลียง
มีช้างคึงกนิแซกแซงเป็นชนคิแลบนจ่ารงมณฑกนกสัษหามแล่น แล
พลคายโล่ คายคังคายสองมือสังกะพันเป็นชั้น ๗^(๒) ออกไป แล้ว
ช้างท้าวพญารามัญเกียกกายกองหน้า แลพลเดินท้ายสิบหมื่น พล

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สูง ๖ ศอกคืบ ๕ นิ้ว”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เป็นชั้น ๒”

ม้าสามพันแสลงสองฟากทุ่ง ทัพหลังนั้นพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งพลาย
 ชมพุทฺธ สุง ๖ คอกคืบหนึ่ง^(๑) ตีคนำมันหน้าหลัง พญาเชียงใหม่
 หลาน เป็นกลางข้าง แสนหาญใจคึกคาวญ กอรัยไปก้วยข้างคั้งกัน
 แชนกแสลง พลเคินเท้าสืบทมน^(๒) พระมหาอุปราชำจัทัพเป็นสัทค-
 เสนาเจ้คแฉว แฉวละเจ้คองเป็นสืบทเก้ากอง พร้อมพลาพลทวยหาญ
 ให้ลันหม้องใหญ่ หม้องกระแศตริบตามหมวกทอง ยกจากค่ายตะพังตร
 ครงนสนนณฤนาทก้วยศัพทสำเนียงเสียงข้างม้าพลาพลเคิน สะท้าน
 สะเทอนคญแผ่นพลจจะถล่มลง

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ขณะเมื่อเสด็จประทับอยู่ ณ
 ฉายาไม้ประดู่ เร่งให้ทั้งค่ายมั่นทอดพระเนตรเห็นม้ารามัญตามชายทุ่ง
 ควกลับไป ก็ตรัสแก่หม่อมมนตรว่า พลม้าซึ่งกลับไปนั้น เห็นทีพระ
 มหาอุปราชำให้ม้าคอยเอาเหตุไปแจ้ง ถึร้ายเพลาพรงันจะไคยทอใหญ่
 ให้กองทัพพญาศรีไสยณรงค์ พญาราชฤทธานนท์เร่งยกไปแต่ในเพล
 คัสยเอ็ดท่ม ประเทหน้าข้าศึกพังกำลังค แลในกองทัพหลวงก็ให้พร้อม
 ไว้แต่ในเพลย่ำรุ่ง ท้าวพญานายทัพนายกองก็ตรวจเตรียมโดยพระ
 กำหนด

ครั้นอรุณรุ่งแสงสริโยภาส พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทฺธิ-
 เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จยังเกย ตรัสให้ท้าวพญาในกองทัพหลวง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สุง ๖ คอกคืบหนึ่ง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “๑๑ หมัน”

พลแสนหนึ่ง ให้เอาพลายภเวหาทอง ขึ้นระหว่างสะพักข้อเจ้าพญา
 ไชยานภาพ สังกศอกคืบสองนิ้ว คืบหน้าม้นหน้าหลัง ผูกคชาภรณ์
 เครื่องม้น บกมหาเศวตฉัตรเป็นพระคชาธาร เจ้ารามราชมพเป็น
 กลางข้าง นายมหานภาพควาญ แลแจ้งจตุรงค์บาทนั้น พระมหามนตรี
 อยู่เท้าน้ำฝ่ายขวา พระมหาเทพอยู่เท้าน้ำฝ่ายซ้าย หลวงอินทรเทพ
 อยู่เท้าน้ำหลังเบื้องขวา หลวงพิเรนทรเทพอยู่เท้าน้ำหลังเบื้องซ้าย แล
 พระคชาธารพระอนชาธิราชเจ้านัน พลายบุญเรืองขึ้นระหว่างสะพักข้อ
 เจ้าพญาปราบไตรจักร สังกศอกคืบ คืบหน้าม้นหน้าหลัง ผูกคชาภรณ์
 เครื่องม้น บกขรรค์เศวตฉัตร หมั้นภักดีควรเป็นกลางข้าง ขุนศรี
 คชคงควาญ แลยกทัพหลวงนั้นพญามหาเสนาช้างพลายมารประลัย
 ถือพลหมื่นห้าพันเป็นยกขวา พญาจักรีช้างพลายไฟภักทกลบถือพล
 หมื่นห้าพันเป็นยกซ้าย พญาพระคลังช้างพลายจักรมहिมาถือพล
 หมื่นหนึ่ง เป็นยกกระบัตร พระราชสงครามช้างพลายสังหารคชสีห์
 ถือพลห้าพันเป็นยกขวา พระรามรณภพ ช้างพลายมณิจรพรรค
 ถือพลห้าพันเป็นยกซ้าย พญาท่ายนาคช้างพลายสวัสดิพิไชย ถือพล
 หมื่นหนึ่งเป็นกองหลัง หลวงหฤไทย์ช้างพลายทรงภบาล ถือพล
 ห้าพันเป็นยกขวา หลวงราชภักดีช้างพลายสารภร ถือพลห้าพัน
 เป็นยกซ้าย ประกอบด้วยหมู่หมื่นคกระชินทรคังถนแซกแซงสลบคาย
 คำพิศาโคตแล่น ล้วนสารพยุหะคุมहिมา อันทั่วพญาเสนายทิ
 พริบโยธาทวยหาญ แสนยาพลากรพลพยุหที่พร้อมพรังคังตามขบวน

เบญจบุทโธเสนาคนิกรเสร็จ พระมหाराชครู พระครูคิ่วพราหมณ์-
 ไหราธิบถ ก็อัญเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
 พระองค์ สรงมูรธาภิเษก ถวายอาเศียรพาทอวยชัยสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัว ก็ทรงเครื่องประทับสำหรับราชกษัตริย์สุธรรมมисงคราม
 วันนั้นวันอาทิตย์ ทรงพระแสงธนูแล้วเสด็จขึ้นเกยคอยฤกษ์ แลชี้
 พ้อพราหมณ์ทำโชนทวารละว้าเช่นไก่ ขนมหาวิชัยตกไม้ข่มนาม
 แล้วเสร็จ พอไต่บันไดขึ้นไปยังยถาเยงสกลเส็ง ครัสทีให้หมื่นทิพ
 เสนาเอามาเร็วไปฟังราชการ เห็นทัพหน้าฝ่ายเป็นอลหม่าน หมื่นทิพ
 เสนาพาเอาชนหมื่นในกองหน้าเข้ามาเฝ้า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสถาม
 เหตุไฉนพ่ายข้าศึก ขุนหมื่นกราบทูลพระกรุณาว่า ยกขึ้นไปถึงท้ายโคก
 เผลอข้าวเพลาเข้า ประมาธโม่งเศษ พบกองทัพรามัญยกมาปะทะกัน
 ถึงตะลุมบอน คึกหนักกว่าทศครั้งจึงพ่าย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสดู
 ความคิดมุขมนตรี^(๑) ขอเชิญเสด็จทัพหลวงตั้งมั่นอยู่ก่อน แต่งทัพ
 ไปตั้งรับหน่วงไว้ ต่อได้ทีแล้วจึงยกทัพหลวงออกทำยุทธหัตถีเห็นจะได้
 ชัยชนะ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เห็นด้วย คำว่าทัพหน้าแตกฉาน
 มาแล้ว และแต่งทัพออกรับไว้ก็จะมาปะทะกันเข้าก็จะพลอยให้แตก
 เสียอีก ขอขอให้เบียดลงมาที่เคียว ให้ข้าศึกไล่ละเลิงใจ เสียกระบวนมา
 เราจึงยกทัพใหญ่ยอเข้าศึกเห็นจะได้ชัยชนะโดยง่าย ท้าวพญา

(๑) ฉบับพื้นจันทนาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ตรัสดูความคิดมุขมนตรีว่า

“ทัพหน้าพ่ายดังนี้จะคิดประการใด เสนาบดีมนตรีมุขกราบทูลว่า “ขอเชิญ...”

มขมนตร์ทั้งปวงกราบถวายบังคมพร้อมกัน เห็นโดยพระราชดำริ
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้หมื่นทิพเสนา หมื่นราชามาตย์เอา
ม้าเร็วขึ้นไปประกาศแก่นายทัพนายกอง พลทหารทั้งปวงอย่าให้ร้อรับ
เลย ให้เบียดลงมาที่เดียว

ฝ่ายทัพรามัญ เห็นทัพชาวพระนครพ่ายไป มิได้ตั้งรับ ก็ยังมี
ใจกำเริบ ไล่ระส่ำระสายมิได้เป็นกระบวน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
เสด็จคอยดูอยู่ ทอดพระเนตรเห็นมหาเมฆตงชันมาแต่ทิศพายัพ แล้ว
กลับเกลื่อนकिनกระจายอันตรายกันไป พระสุริยเทเวศรจรสแจ่มดวงใน
นภาทลอากาศ พระมหाराชครู พระครูปโรหิตาจารย์ โหราธิบดี ก็
ลั่นฆ้องชัยคำนึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จทรงเจ้าพญา
ไชยยานภาพเป็นพระคชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถิศวรบรรณาราช
อนชา เสด็จทรงเจ้าพญาปราบไถรจักรเป็นพระคชาธาร พลทหารก็ให้
สนับนัสน้อยศัพท์แตรสังข์ เสียงประโคมฆ้องกลองชนะ กลองคึก
สะท้านสะเทือนประหนึ่งแผ่นดินจะไหว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์ ยাত্রาพระคชาธารเป็นบาทอย่างสะเทินมาของขวาพะฝ่าย
ซ้ายซ้ายคึก เจ้าพญาไชยยานภาพ เจ้าพญาปราบไถรจักรไต่ยืนเสียงพล
แลเสียงฆ้องกลองคึกคึกคึงนี้ ก็เรียกมันครันครนทางทิศทางกิริยา
ข่วน เค้นเป็นบาทอย่างใหญ่ เร็วไปด้วยกำลังน้ำมัน ช้างทำพญา
มขมนตร์แลโยธาทาญซ้ายขวาหน้าหลังทั้งนั้นตกลงไป มิทันเสด็จ
พระคชาธารสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ไกลทัพหน้าซ้ายคึก

ครั้นทอดพระเนตรเห็นพลพม่ารามัญยกมานั้น เต็มท้องทุ่งเกินคุชลิน
ในพระมหาสมุทร ข้าศึกไล่พลชาวพระนครมา ครั้นนั้นสลบซบซอนกัน
มิได้เป็นกระบวน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ขับพระคชา
ธารเข้าโจมตี ข้างมารไล่ล่าเสียบ ถีบฉัตรทะลุมือชน พล
พม่ารามัญล้มตายเกลื่อนกลาด ข้างข้าศึกได้กลิ่นน้ำมันพระคชาธาร
ก็หกหันทลบปะกันไปเป็นอลหม่าน พลพม่ารามัญโถมยิงธนูหน้าไม้
ขึ้นไประดมเอาพระคชาธาร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ แล
ดูอาการก็ตระหลบมักเป็นหมอกมัวไป มิได้เห็นกันประจักษ์

พระบาทสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า จึงตรัสประกาศแก่เทพยดา
ทั้งปวงว่า ให้บังเกิดมาในประยูรมหาเศวตฉัตร จะให้บำรุงพระบวร
พุทธศาสนา ไฉนจึงมิช่วยให้สว่างแลเห็นข้าศึกเล่า พอตกพระโขนง
ลง พระพายก็พัด ควันอันเป็นหมอกมัวนั้นสว่างไป ทอดพระเนตร
เห็นช้างเศวตฉัตร ๑๖ ข้าง มีช้างทั้งข้างกันยืนอยู่เป็นอันมาก แต่มี
ไ้เห็นพระมหาอุปราช ครั้นเหลือบไปฝ่ายทิศขวาพระหัตถ์ก็เห็นช้าง
เศวตฉัตรข้างหนึ่ง ฝนอยู่ณ ฉายาไม่ช้อย มีเครื่องสูงแลทหารหน้า
ข้างมาก ก็เข้าพระทัยคิดว่า ข้างพระมหาอุปราช พระเจ้าอยู่หัว
ทั้งสองพระองค์ ก็ขับพระคชาธารเข้าไป ทหารหน้าข้างข้าศึกก็ถ่วง
จ่ารงมณฑกนกสับ ตระแบงแก้ว ระคมยิง มิได้ต้องพระองค์แลพระ
คชาธาร สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า จึงตรัสร้องเรียกด้วยพระสุรเสียง
อันดังว่า พระเจ้าพี่เราจะยืนอยู่ไปร่วมไม้เถา เชิญออกมาทำยุทธ-

หัตถ์ด้วยกัน ให้เป็นเกียรติยศไว้ในแผ่นดินเกิด ภายหน้าไปไม่มี
กษัตริย์ที่จะได้ยศหัตถ์แล้ว

พระมหากษัตริย์ไทยทั้งนั้น ก็ละอายพระทัยมิชดัยราชมานะ
ก็บ่ขายพระศัชาธาร ออกมารับ เจ้าพญาไชยนาทภาพเห็นช้างเข้าศึกก็ไป
ด้วยผลิมน้ำมัน^(๑) มีทนต์เสียที่ พลายพัทธกอลไถ่กลางแบกรุนมา พระ
มหากษัตริย์จึงพ่นด้วยของ้าว สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เบี่ยงพระ
มาลารับ พระแสงของ้าวมิไต่ต้องพระองค์ เจ้าพญาไชยนาทภาพ
สับกลิ้งไถ่กลางแบกถนัด พลายพัทธกอลเพี้ยยังเบนไป สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าไต่ที่ จึงพ่นด้วยพระแสงพลพ่าย ท้องพระองค์สาบของ
ขวามหาอุปราช ตลอดจนมาถึงยังฉิมมราประเทศ ชบลงกับคอ
ช้าง แลนายมหานาภาพถวายพระศัชาธารพระนเรศวรเป็นเจ้านันทอง
บนชาศิกตาย

ขณะเมื่อสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ชนช้างด้วยมหาอุปราชานัน
เจ้าพญาปราบไถ่จักร ซึ่งเป็นพระศัชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถ
ก็เข้าชนด้วยพลายพัชเนียงช้างมาจากชวโร เจ้าพญาปราบไถ่จักรไต่
ล่อง พลายพัชเนียงเสียที่เบนไป สมเด็จพระเอกาทศรถจึงพ่นด้วย
พระแสงของ้าว ท้องค้อมาจากชวโรขาดตายกับคอช้าง หมันภักดี
ศักรกลางช้างสมเด็จพระเอกาทศรถนั้นต้องบนชาศิกตาย

ขณะเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทำคชสงคราม

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สัณน้ำมัน” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สัณน้ำมัน”

ไ้ช้ชัชนะมหาอุปราชาลามางจาชโรแล้ว บรรดาท้าวพญาชุมชน
 นายทัพนายกองซ้ายขวาหน้าหลัง ทงปวงจึงมาทนมเสด็จ ไ้เข้ารับฟัง
 แทงพันชัคเป็นสามารถ แลพลพม้ามอญทงปวงนั้น ก็แตกกระเจี
 กระจายไป เพราะพระเดชเดชานภาพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรวไลให้
 นายทัพนายกองทงปวง ยกไปตามจับชัค แล้วเสด็จค่นมายังพล
 พลา พระราชทานช้อเจ้าพญาไชยานภาพ เป็นเจ้าพญาปราบหงสา
 บรรดาชุมชนนายทัพนายกอง ช้งยกตามชัคค่น ไ้พันพม้ามอญ
 โดยทางไปตึงกาญจนบุรี เอาศพกเลื่อนไปแต่ะพังทรวนั้น ประมา
 สองหม่นเคษ จั้ไ้เจ้าเมืองมละวน แลนายทัพนายกองกั้ไพร่เป็น
 ันมาก ไ้ช้งใหญ่สูงหกศอกสามร้อย ช้งพลายพังระวางเพริว
 ห้าร้อย ม้าสองพันเคษมาถวาย สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ทรวไลให้
 พระเจีฐาน สวมศพกพระมหาอุปราชาวีคำยลตะพังตรุ ขณะนั้น
 ไปรคพระราชทานช้ง ๆ หนึ่ง กั้หมอแลควาญให้เจ้าเมืองมละวน
 กลั้ช้นไปแจ้งแก่พระเจ้าหงสาวดี พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว
 ทงสองพระองค์เสด็จเข้าพระนคร แล้วดำรัสว่า เจ้ารามรามพกลาง
 ช้งกั้ช้นศัคชคงควาญ ช้งไ้ฉ้ญชัคค่นมีชัชนะด้วยพระองค์
 นั้น กั้ป่นบ้ำเห็นพระราชทานยศถาคั้คเครืองอุปโลกขริโลกเสื่อผ้า
 เงินทอง ผ้ายานายมahanภาพควาญช้ง หม่นกั้คั้ศวกกลางช้งไ้
 โดยเสด็จงานพระราชสงคราม จนถึงสิ้นชีวิตในท่ามกลางคั้ค มีความ
 ชอบ ให้เอาบุตรภรรยามาช้ช้ช้ง พระราชทานเครืองอุปโลกขริโลก

เงินทองเสื่อผ้าโดยสมควรเสร็จ แล้วมีพระราชดำรัสให้ปรึกษาโทษ
 นายทัพนายกองว่า ข้าศึกยกมาถึงพระนครสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
 พระองค์ ทั้งพระทัยจะรักษาพระบรมพุทธศาสนา แลสมณ-
 พราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎร มิได้คิดเห็นอยากลำบากพระองค์
 ทรงพระอุทสาหะเสด็จยกพลโยธาทัพออกไปรณรงค์ด้วยข้าศึก แล
 นายทัพนายกองกลัวข้าศึกยิ่งกว่าพระราชอาญา มิได้โดยเสด็จพระราช
 ดำเนินให้ทัน ละแต่พระคณาจารย์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์
 ให้เข้าอยู่ท่ามกลางข้าศึก จนได้กระทำยุทธหัตถี มีชัยแก่พระมหา
 อปรราชาเสร็จ โทษนายทัพนายกองทั้งนั้นจะเป็นประการใด พระมหา
 ราชครู พระครูปโรหิตทั้งปวงปรึกษาได้ด้วยอัยการศึก พยพระราช
 กฤษฎีกาว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินงานพระราช
 สงคราม แลเกณฑ์ผู้ใดเข้าในกระบวนทัพ แล้วแลมิได้โดยเสด็จให้
 ทัพเมื่อขณะยุทธ ท่านว่าโทษผู้นั้นเป็นอกุศล ให้ประหารชีวิตเสียอย่า
 ให้ผ่อนคนเบี่ยงอย่าง เขาข้อพิพาทฆาตกรายพล มีพระราชดำรัสสั่งให้
 เอาตามลูกขุนปรึกษา แต่ทว่าบัดนี้จนวันอาทิตย์ บัณฑิตเสวย ให้
 เอนายทัพนายกองจำเรือนครุไว่ก่อนสามวัน พันแล้วจึงให้สำเร็จโทษ
 โดยพระอัยการศึก

ครั้น ณ วันอาทิตย์ แรม ๑๕ ค่ำ เดือนยี่ (๐) สมเด็จพระพน-

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ครั้น ณ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๑๕ ค่ำ” ฉบับพระ
 ราชหัตถเลขาว่า “วันอาทิตย์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือนยี่”

รัตน์ ป้าแก้ว แลพระราชอาณัติสืบหารูป เข้ามาถวายพระพรถาม
 ชาว ซึ่งเสด็จงานพระราชสงคราม ได้กระทำการทอหัตถ์มีชัยแก่พระ
 มหาอุปราช สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพการ ซึ่งปราบปรามมิให้
 ฟังทุกประการ สมเด็จพระพนรัตน์ จึงถวายพระพรถามว่า พระราช
 สมภารมีชัยแก่ข้าศึกอีก เป็นไฉนข้าราชการทั้งปวง จึงต้องราช
 ทณฑ์เล่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตรัสบอกว่า นายทัพนายกอง
 เหล่านี้ อยู่ในกระบวนทัพโยม มันกลัวข้าศึกมากกว่าโยม ละให้แต่
 โยมสองคนพี่น้อง ผ่าเข้าไปในท่ามกลางศึก จนได้กระทำการทอหัตถ์
 กับมหาอุปราช มีชัยชนะแล้วจึงได้เห็นหน้ามัน นี่หากว่าขารมย์ของ
 โยม หาไม่แผ่นดินจะเป็นของชาวหงสาวดีเสียแล้ว เพราะเหตุดังนี้ โยม
 จึงให้ลงโทษโดยพระอัยการศึก

สมเด็จพระพนรัตน์ จึงถวายพระพรว่า อาตมาภาพใคร่จะหัก
 อันข้าราชการเหล่านี้ ที่จะไม่รักไม่กลัวพระราชสมภารเจ้านั้นหามิได้
 แลเหตุทั้งนี้จะเป็นที่จะให้พระเกียรติยศพระราชสมภารเจ้าเป็นมหัศจรรย์
 เหมือนสมเด็จพระสรรเพชญ์พทิจเจ้า เมื่อพระองค์เสด็จเห็นอุปรา
 ชิตยัลลังก์ใต้ดวงพระมหาโพธิ์ณเพลาสายัณห์ ครองนันทพยเจ้า
 มาเฝ้าพร้อมอยู่ทั้งหมื่นจักรวาล แลพญาวสวัตินารยกพลพลเสนา
 มารมาผจญครองนันท ถ้าใต้เทพยเจ้าเป็นบริวาร แลมีชัยแก่พวก
 พญามาร ก็หาสู้เป็นมหัศจรรย์นักไม่ นี่เสียดูให้ม่อมมรอินทร์พรหม
 ทั้งปวงปลาสนาการหนีไปสิ้น ยิ่งแต่พระองค์เดียว อาจสามารถผจญ

พญามาราชราชกับพลเสนามารให้ปราชัยพ่ายแพ้ได้ จึงสมเด็จพระ
 ขรมโลกนาถเจ้าได้พระนามว่า พระพิชิตมารโมลลัทธิสรรพสุทธา
 ญาณ เป็นมหารัศมีครั้งแรก ที่เวลานั้นโลกธาตุของชน ทราย
 เท้าถึงภวัคพรหม เบื้องต่ำตลอดถึงอโธภาคเวจีเป็นที่สุด ก็
 เหมือนพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ทรงนี้ ถ้าเสด็จพร้อมด้วย
 เสนาบริวารโยธาทวยหาญมาก แลมีชัยแก่พระมหาอุปราชานัน หา
 สเป็นมหารัศมี แม้พระเกียรติยศปรากฏไปนา ๆ ประเทศธานีใหญ่
 น้อยทั้งนั้นไม่ พระราชสมภารเจ้าอย่าทรงประวิทก โทมนัสอันพระทัย
 เลย อันเหตุที่เป็นนี้ เพื่อเทพยเจ้าทั้งปวง อันรักษาพระองค์จักสำแดง
 พระเกียรติยศ จงอาตมาภาพถวายพระพรเป็นแท้ สมเด็จพระเจ้าอยู่
 หัวตรัสไต่ทรงฟังพระพนรัตน์ ถวายวิสัชนากว้างขวาง ออกพระนาม
 สมเด็จพระบรมโลก ครุฑนั้น ระลึกถึงพระคุณนามอันยิ่ง ก็ทรง
 พระยศโสมนัสสนเต็มพระกมลหฤทัยปราโมช ยกพระกรประณม
 เหนือพระอุตมางคสิโรตม์นมัสการ ออกพระโอษฐ์ว่า สาธุ สาธุ
 พระผู้เป็นเจ้าว่าน ครอบนักหนา สมเด็จพระพนรัตน์เห็นว่าพระ
 มหากษัตริย์ คลายพระโกรธแล้ว จึงถวายพระพรว่า อาตมาภาพ
 พระราชาคณะทั้งปวง เห็นว่า ๑๕ (๑) ข้าราชการซึ่งเป็นไทยเหล่า
 นั้นผิดหนักหนาอยู่แล้ว แต่ทว่าไต่ทำราชการมาแต่ครั้งสมเด็จพระ(๒)

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขา ไม่มี ๑๕

(๑) พระบรมราชอัยกา และสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง และทำราชการ
การมาไต่ละของธูลัพระบาทของพระราชสมภารเจ้ามาแต่เดิมมา คุจุ
พุทธบริษัทสมเด็จบรมครูเหมือนกัน ขอพระราชทานบิณฑบาตโทษ
คนเหล่านี้ไว้ครั้งหนึ่งเกิด จะได้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบ
ไป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้าขอแล้วโยมก็จะให้
แต่ทว่าจะให้ไปตีเอาเมืองตะนาวศรี เมืองทวาย แก้วก่อน สมเด็จพระ
พระพนรัตน์ถวายพระพรว่า การซึ่งจะใช้ไปตีบ้านเมืองนั้น สุดแต่
พระราชสมภารเจ้าจะสงเคราะห์ ไซ่กิจสมณะ แล้วสมเด็จพระพนรัตน์
พระราชาคณะทั้งปวง ถวายพระพรลาไป

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสั่งให้ท้าวพระยา พระหัวเมืองมณฑล
พื้นโทษ พระราชกำหนดให้พระยาจักรีถือพลห้าหมื่น ไปตีเมือง
ตะนาวศรี ให้พระยาพระคลังถือพลห้าหมื่นไปตีเมืองทวาย พระ
ยาจักรี พระยาพระคลัง นายทัพนายกองก็ถวายบังคมลาออกไปโดย
พระราชกำหนด สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดำรัสว่า ซึ่งเราทั้งเมืองฝ่าย
เหนือเสียเล็กครอบครวลงมานั้น ก็หาสนิทเกี่ยวไม่ ครั้นศึกหงสาวดี
ก็ถอยกำลังลงแล้ว ถึงมาทว่าจะมีมากไม่เกรง เราจะบำรุงเมืองทั้ง
ให้เป็นเกียรติยศไว้ตราบเท่ากลีปาวสาน จึงสั่งให้พญาไชยบูรณ์เป็น
เจ้าพญาสุรศรี(๒) ครองเมืองพระพิษณุโลก ให้พระศรีเสาวราชไปรักษา
เมืองสโขทัย ให้พระองค์ทองไปรักษาเมืองพิชัย ให้หลวงจำไปรักษา

(๑) ความตั้งแต่นั้นเป็นต้นไปจนจบตัวเอน ฉบับโบราณขาดไปสองตอน ได้คัดมาเติม
จากฉบับพระราชหัตถเลขา

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สุรสีห์”

เมืองสวรรค์โลก บรรดาหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง ก็ให้เจ้าเมืองกรมการแต่งไปเรียกรักรวบรวมไพร่พล ซึ่งแตกฉานชานเข็นอยู่ในป่าตงนั้นทุกหัวเมือง

ฝ่ายเจ้าเมืองมลาวนชาวหงสา ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าจับได้ให้ปล่อยกลับไปนั้น ก็พบนายทัพนายกองพม่ามอญ ซึ่งแตกฉานชานเข็น โดยค่านโดยทางไปรวบรวมกันได้ ก็พากันกลับไปกรุงหงสาวดี เข้าเฝ้ากราบทูลประพฤติเหตุ ซึ่งพระมหาอุปราชาลือพระชนมชีพกบคองข้างนั้น ให้ทูลทบทประการ

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี แง่คองนั้น ก็เสียดพระทัยโทมนัส คิดอาลัยถึงพระราชบุตรแล้ว ทรงพระโกรธแก่นายทัพนายกองว่า นเรศวรกับเอกราชครั้นน้องชายเข้ามารบแต่สองข้าง เป็นคนกลางคนความอยู่ข้างหกคนเท่านั้น ทัพเราถึง ๕๐ หมื่น ถึงมาทว่า จะมีฉ้อสาตราวุธเลยจะประหารด้วยกันกิน แต่คนละกันก็จะไม่ครนามีอีก นี่ละให้เสียดราชโอรสแห่งเรา ไหนจะเลี้ยงต่อไปได้ ให้สั่งพระราชอาญาทั้งนายทั้งไพร่ แล้วจำใส่เรือนตรไว้ อยู่ประมาณ ๗ วัน พระเจ้าหงสาวดีทรงพระราชดำริว่า นเรศวรทำการศึกว่องไว หลักแหลมองอาจนัก จนถึงยทหิตดีมีชัยแก่มหาอุปราช เอกราชครั้นแล้ว ก็มีชัยแก่มางจาชโร เห็นพี่น้องสองคนนั้น จะมีใจกำเริบ ยกมาตีพระนครเราเป็นมั่นคง แต่ทว่าเจตนาเมืองตะนาวศรี เมืองมฤท เมืองทวายก่อนจำจะให้นายทัพนายกอง แลไพร่ซึ่งไปเสียดทัพมานี้ ให้ยกลงไปรักษา

เมืองตะนาวศรี เมืองมฤต เมืองทวายไว้ให้ไว้ คือกจึงจะไม่ถึงกรุง
หงสาวดี ครั้นทรงพระดำริแล้ว เพลารุ่งเสด็จออกตรัสสั่งให้ถือนาย
ทัพนายกองออกจากสังฆลิกพันธนาการ แล้วให้เร่งยกลงไพร่รักษาเมือง
ตะนาวศรี เมืองมฤต เมืองทวายไว้ให้ไว้ ถ้าเสียเมืองตะนาวศรี
เมืองมฤต เมืองทวายแก่ข้าศึก จะเอานายทัพแลนายกอง แลไพร่
ทั้งนี้ ใส่เกล้าเผาเสียให้สิ้นทั้งโคตร นายทัพนายกองทั้งปวงกราย
ถวายบังคมลา ยกทัพไปจากกรุงหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ แจ้งองค์การในกรุงเทพมหานคร ขึ้น
ไปเสวยสนทนทุกประการ ก็เกรงพระเดชเดชานุภาพ จึงตรัสแก่แสน
ท้าวพญาลาวทั้งปวง บัดนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงเทพมหานครศรีอยุธยา
ถึงแก่สวรรคต สมเด็จพระนเรศวรราชบุตรไคร้ครองราชสมบัติ พระ
มหาอุปราชายกลงมาไต่ถามศพพระ ถึงแก่พิราลัยกับคองช้างแล้ว
ทัพกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ก็ยกออกไปตีเมืองมฤต เมืองทวาย
อยู่แล้ว อันหม่อมราชปรีดิ์ก็จะเข้าไปรื้อต่อยทอ ด้วยกรุงพระนคร
ศรีอยุทธยานั้น กงหนึ่งฝูงมิดชาติอันจะเข้าไปต่อศักดาเทศพญา
ไกรสรสิงหราช ถ้ามีฉะนั้นคงโลมชาติสฤณบัญชา อันเข้าไปรื้อ
เปลวเพลิง มีแต่พิณาศิขัยหายลงไปทุกที บัดนี้เราพิเคราะห์ หัก พระ
เจ้าหงสาวดี เสียพระมหาอุปราชาราชบุตร เหมือนหนึ่งพระกรของ
ชวาซาก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชเล่า
ทรงพระราชกฤษฎาเทศานุภาพบังทวชน กงหนึ่งพระทินกรสถิตลอบอยู่

เห็นอากาศอันปราศจากเมฆ ขณะเมื่อเพลาท้อง แสงรัศมีมีแต่กล้า
ขึ้นไป ที่ไหนกรงหงสาวดีจะพินเฌอมพระหัตถ์ จำเราจะลงไปอ่อนน้อม
ถวายราชบรรณาการ ฟังพระเทศเทศานภาพ จึงจะพินไภยอันตราย
แสนท้าวพญาลาวทั้งปวง ได้ฟังราชบัญญัติความยินดี ทุกหน่งนั้น
ตระชาติ^(๑) อันพ้นจากปากอสรพิษ

พระเจ้าเชียงใหม่ จึงให้แต่งตั้งลักษณพระราชสาร ให้นันทะพะยะ
กับแสนหนึ่งสือ แลแสนหลวงจำทูลพระราชสาร คมครองพระราช-
บรรณาการมาโดยท่านเมืองแตก^(๒) พญากำแพงเพชรก็แต่งตั้งหมื่น
กรมการคุมทูลลงมาถึงพระนครศรีอยุธยา อัครมหาเสนาบดี จึงเข้า
กราบบังคมทูล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จออกพระที่นั่ง
มังคลาภิเษก พร้อมด้วยหมื่นขอไภยสมหมื่นศรีกระวีราชปโรหิต-
โหราจารย์ เฝ้าพระบาทของกษมาศคายนาค ทั้งดวงการกราบรอบพระ
รัตนกรเทวบุตร จึงดำรัสสั่งให้เบิกทูลถามทูลเข้าเฝ้า พระศรีวิสุทธิ
อ่านในลักษณพระราชสารนั้นว่า พระเจ้าเชียงใหม่ ผู้เป็นอธิปไตยใน
มลา^(๓)ประเทศ ขอน้อมสโรตรมถวายวันทา ประณมมาแทบพระขวร
บาทยศ สวมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ด้วยข้าพระบาทแต่
ก่อนซัดพระราชอาญาท่าน ผู้เป็นอธิราชิบัติในรามัญประเทศมิได้จำยก

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “มณฑุชาติ”

(๒) “เมืองตาก”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “มลาว ประเทศ” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “มลานประเทศ”

พหุโยธามากรกระทำจุลาจุล แก่กรุงมหานครศรีอยุธยาเป็นหลายครั้ง
ให้เคืองใจของบาทชงกษมาศ ขอพระองค์ทรงพระมหากรุณาทราบ บัด
นี้ข้าพระพุทธเจ้าขอเฝ้าพระราชาฤ็ษฏาเทศานาถาพณินทร บารมี ปกเกล้า
ทุกหนึ่งปริมณฑลร่มมหาโพธิ ถ้าพระองค์จะเสด็จยกพหุโยธาทัพ
ไปแห่งใด จะขออาสาโดยเสด็จงานพระราชสงคราม กว่าจะสิ้นกำลัง
ข้าพระองค์ให้นันทะพะยัคฆ์แสนหนึ่งสี่แสน หลวงจำทูลพระราชสาร
เชิญเครื่องมงคลราชบรรณาการ ลงมาจำเริญทางพระราชไมตรี

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ได้ทรงฟังทรงพระโสมนัส จึงมีพระราช
ปฏิสันถารปราศรัย แก่ท้าวทศสามนักแล้ว ดำรัสสั่งให้พระราชทาน
เสลี่ยงเงินตราแก่ท้าวทศโดยฐานานุกรม แล้วแต่งตั้งพระราชสาร
ส่งท้าวทศกลับไป

ผ่านนันทะพะยัคฆ์แสนหนึ่งสี่แสน หลวงขึ้นไปเข้าเฝ้าพระเจ้า
เชียงใหม่ ทูลราชกิจเสร็จสิ้นทุกประการ พระเจ้าเชียงใหม่ก็โสมนัส
ทุกหนึ่งผู้เดินมาตามสถลธัญญ์การไกลในเพลาทึบวัน กระวนกระ
วายด้วยแสงภาณุมาศกล้า แลมีผู้เอนำอันเย็นใส มาโสรจสรงกายา
ให้เย็นสบาย

ขณะนั้นพอมันสี่บอกเจ้าเมืองเชียงใหม่ว่า ชาวท่านเมือง
เชียงใหม่แสนกับชาวท่านเมืองล้านช้าง ไปตรวจตระเวนท่าน พบกันเข้า
วิวาทฆ่าฟันกันตาย บัดนี้พระเจ้าล้านช้างแต่งตั้งให้พญาหลวงเมืองแสน
เป็นแม่ทัพพลประมาณเจ็ดพัน ยกขึ้นมาถึงเมืองเชียงใหม่ ได้

รพุงกันอยู่แล้ว ขอให้พระเจ้าหมีนาคคำ^(๑) จักกำลังมาช่วยคำเขา
 พระเจ้าเชียงใหม่นี้ได้ทราบก็ให้กองทัพไปช่วย แล้วแต่งหนังสือออก
 ลงไปให้กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า กองทัพล้านช้าง
 ยกลงมาตีเมืองเชียงแสน ขอให้กองทัพกรุงศรีอยุธยาช่วย แต่งแล้ว
 ส่งให้พญาหลวงเมืองแก้ว หมีนโยธากับไพร่ ๒๐ คนถือลงไป ครั้น
 ถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา อัครเสนาบดีทำหนังสือออกเข้ามากราบ
 บังคมทูล สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ตรัสทราบ จึง
 ดำรัสให้พญาราชฤทธานนท์ ถือพลห้าพันสรรพไปด้วยเครื่องศาสตรา
 วุธใหญ่น้อย ช้างเครื่อง ๕๐ ^(๒) ม้า ๒๐๐ เอาพระรามเทโษ ซึ่ง
 เป็นชาวเชียงใหม่ขึ้นไปด้วย แล้วจึงดำรัสสั่งพญาราชฤทธานนท์ว่า
 ถ้าสำเร็จราชการแล้ว ให้พระรามเทโษอยู่ช่วยราชการพระเจ้าเชียงใหม่
 พญาราชฤทธานนท์ กราบถวายบังคมลา ยกทัพขึ้นไป ณ เมืองเชียง
 ใหม่ ครั้นถึงเข้าเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่ ท่างแจ้งราชการโดยควรแล้ว
 ก็ยกไปตั้ง ณ เมืองเชียงแสน

ฝ่ายกองทัพล้านช้าง แจ้งว่ากองทัพกรุงเทพมหานครยกขึ้นไป
 ถึงการรบไว้ พญาเสนานันท์^(๓) กับพญาหลวงเมืองแสนแม่ทัพ

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทมุทมาศว่า “พระเจ้าพันบาทหอกคำ”

(๒) ฉบับพันจันทมุทมาศว่า “๕๐๐”

(๓) ฉบับพันจันทมุทมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระยาราชฤทธานนท์” เข้าใจ
 ว่าในที่นี้คัดผิด

ล้านช้างเจรจาความเมืองกัน พญาหลวงเมืองแสนเกรงพระเดชเดชา
 นภาพ ก็เลิกทัพกลับไปเมือง พญาราชฤทธานันต์ก็ให้พระรามเทโ
 ชอยู่ช่วยราชการเมืองเชียงแสน โดยพระราชกำหนด พญาราช
 ฤทธานันต์ก็เลิกมาถึงกรุงเทพมหานคร กราบทูลซึ่งไต่ไปรัชชก
 ษัตริย์ล้านช้างกับกองทัพเมืองเชียงแสน เสร็จสิ้นทุกประการ

ฝ่ายทัพพญาจักรีก็ถึงเมืองตะนาวศรี ทัพพญาพระคลังถึงเมือง
 ทวาย เจ้าเมืองตะนาว เจ้าเมืองทวาย กบฏคนหนึ่งสวามิภักดิ์ไปถึงเมือง
 หงสาวดี ฝ่ายนายทัพนายกองรามัญ ก็ยกมาถึงเมืองเมะตะมะ
 พอเรือลือหนึ่งสวามิภักดิ์จากเมืองตะนาว เมืองมฤท เมืองทวายไปถึงเมือง
 เมะตะมะ ว่ากองทัพไทยก็ไปตีเมืองตะนาว เมืองมฤท เมืองทวาย
 ชาวเมืองกับกองทัพไคร้รบพุ่งกันเป็นสามารด แลเห็นทัพไทยครอง
 หักหาญ ชาวเมืองตะนาว เมืองมฤท เมืองทวาย ปรึกษากลางแปลงมิ
 หยด บัดนี้ไคร้แต่รักษาหน้าทอยู่ แลกองทัพไทยเข้าล้อมเมืองตะนาว
 ได้ ๕ วัน ล้อมเมืองทวายได้ ๗ วันแล้ว ขอกองทัพเร่งลงไปช่วย
 โดยเร็ว เมืองตะนาว เมืองมฤท เมืองทวายจึงจะพ้นเงื้อมมือข้าศึก
 เจ้าเมืองเมะตะมะขอขอราชการขึ้นไปกรุงหงสาวดี

พระเจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้น ก็แต่งให้ข้าหลวงลงไปเร่งกองทัพ
 ให้รีบยกไปช่วยให้ทัน

ฝ่ายพญาจักรียกมาถึงแดนเมืองตะนาวศรี ก็ย้ายนายทางกวาด
 ผู้คนไคร้เป็นอันมาก แล้วยกเข้าล้อมเมืองตะนาวศรี ชาวเมือง

รบด้วยกันเป็นสามารภ ๑๕ วัน พญาจักรีก็แต่งทหาร เข้าปล้นเมือง
ในเพลาที่สืบเอ็ดทุ่ม พอรุ่งขึ้นประมาณโมงเศษก็เข้าเมืองได้ ฝ่าย
กองทัพพญาพระคลัง ยกตีแคว้นเมืองทวาย ชาวทวายยกออกมารับ
ก็แตก เสียเครื่องศาสตราวุธล้มตายเป็นอันมาก พญาพระคลังก็ยก
เข้าไป พักพลตั้งค่ายริมปากน้ำตะวันออก เหนือคลองละหามันแล้ว
ก็ยกข้ามไปล้อมเมืองไว้ อยู่ถึง ๓๐ วัน ทวายเจ้าเมืองทวายเห็น
เหลือกำลังจะรักษาเมืองมิได้ ก็แต่งให้เจตองหวุ่นทก^(๑) ออกไปขอออก
เป็นข้าขอบขัณฑเสนาทวายคอกไม้เงินทอง

ขณะเมื่อพญาจักรีได้เมืองตะนาวศรีนั้น คิดว่ากองทัพเมือง
หงสาวดี เมืองเมะตะมะจะยกทัมเกลมาช่วย จึงจัดไค้สลุปลุกคำ
ฝรั่งลำหนึ่ง แขนงสองลำ เรือรบร้อยห้าสิบลำ ให้หลวงเทพอรชุน^(๒)
เป็นแม่กองเรือ ถือบพลหมื่นหนึ่ง ยกขึ้นไปเมืองทวายโดยทางทะเล
ให้พญาศรีไสยณรงค์คุมไพร่หมื่นหนึ่งอยู่รักษาเมืองตะนาวศรี แล
พญาจักรียกพลสามหมื่นขึ้นไปเมืองทวายทางบก

ฝ่ายหลวงเทพอรชุน ซึ่งเป็นแม่ทัพเรือนั้น ยกขึ้นมาถึงตำบล
บ้านการบ่อแคว้นเมืองทวาย พอพบทัพเรือสมิงอุบากอง^(๓) สมิงพระตะปะ
ยกมาแต่เมืองเมะตะมะ เรือรบเรือบรรทุกสองร้อยลำ พลประมาณ
หมื่นหนึ่ง จะลงไปช่วยเมืองตะนาว ไค้รบกันแต่เช้าจนเพลาทึบ พอ
คลื่นหนักก็ทอดเรืออิงกันอยู่

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เจตองวุ่น กับ วุ่นทก”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “หลวงเทพวรชุน” ทุกแห่ง

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สมิงบาทอง”

สองทัพ ทัพพญาจักรีเดินฟากตะวันออก^(๑) ทัพพญารามัญนายทัพนาย
กอง ยกมาใกล้เมืองกะลือช่อง มิได้รู้เหตุนั้นว่าเมืองตะนาว เมืองทวาย
เสียแล้ว ก็แยกทัพกัน เจ้าเมืองมลวนเดินทางกลือช่องมาเสียข้าม
ฟากตะวันออก เจ้าเมืองกะลือช่องอยู่เดินทางริมทะเล ฟากตะวันตก
มาถึงตำบลป่าเหนือบ้านห่วนโพ ทัพไทยซึ่งตั้งอยู่ทั้งสองฟาก เห็นทัพ
พม่ารามัญยกถล่มลงมา ก็ออกโจมตี ทัพมอญมิทันรู้ ก็แตกกระจัด
กระยาบไป กองทัพไทยสองฟาก จับได้ช้างพลายร้อยเศษม้าพันเศษ
มอญพม่าสัวร้อยเศษ เครื่องสาตราวุธเป็นอันมาก ได้นายทัพนาย
กอง ๑๑ คน พญาจักรีพญาพระคลัง บอกข้าราชการเข้ามากราบ
ทูล สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ดีพระทัย ตรัสให้ตอบออก
ไปให้พญาศรีไสยณรงค์ค้อยู้งเมืองตะนาว ให้เอาทวายจา เจ้าเมือง
ทวายเข้ามาเฝ้า พญาจักรี พญาพระคลังจัดแจงบ้านเมืองเสร็จแล้ว
ก็ให้ยกกลับมาเฝ้า พญาจักรี พญาพระคลังแจ้งกันนั้น ก็บอกลงไป
เมืองตะนาวศรี ตามพระราชบรรพการ ทักประการ แลให้ทวายจาเป็น
เจ้าเมืองทวายอยู่อย่างเก่า ให้จัดชาวทวายเป็นทัพปลัด ซ้อออพระปลัด^(๒)
ผู้หนึ่ง ให้เป็นยกกระบัตร ซ้อออปลัดปลัด^(๓)ผู้หนึ่ง เป็นทนายซ้อ
ออฉนคผู้หนึ่ง เป็นทวงซ้อคองปลัดผู้หนึ่ง เป็นทคลังซ้อออแมงจะก

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวต่อไปอีกว่า “ทัพพระยาพระ
คลังเดินฟากตะวันตก ไปชุมนุมอยู่ทั้งสองฟาก โดยทัพมอญจะออกมา”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ออกพระปลัด”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ออปลัด” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ออปลัดปลัด”

ผู้หนึ่ง เป็นท้าว(๑)ชอคงแวงทัก(๒) คงจาเป็นทเมือง ครันตงแต่งขุน
หมื่นผู้ใหญ่ผู้น้อย แลจึกแจงบ้านเมืองเป็นปรกติเสร็จแล้ว

ครัน ๓ เดือน ๕ ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ พญาจักรี พญาพระคลังก็พา
เอาท้าวทวายจา เจ้าเมืองทวายกับผู้สมชอ ซึ่งตั้งไว้ ๖ คนนั้นเข้ามาด้วย
ขณะนั้นยกกองทัพมาโดยชมองส่วย(๓) ถึงตำบลเขาสูงช่องแคบแดน
พระนครศรีอยุธยากับเมืองทวายต่อกัน หาที่สำคัญมิได้ จึงให้เอาปณ
โนเท่าไพร่พลทั้งปวงมาประสมกันเข้าเป็นคินสอ ก่อพระเจดีย์ฐานสูง
๖ ศอก พอหุงอาหารสุกก็สำเร็จ แล้วยกเข้ามาถึงกรุงพระนคร
ศรีอยุธยา เข้าเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยประพฤติเหตุทั้งปวง
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทราบดังนั้นก็มีความ
ยินดี จึงโปรดให้พญาจักรี พญาพระคลังแลนายทัพนายกองทั้งปวงพ้น
โทษ แล้วมีพระราชบริหารกำหนดให้ชุมนุมท้าวพญามขมนคริกวราช
ปโรหิตาจารย์ ทุกหมู่ทกกระทรวง ครันถึงพระราชกำหนด สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จออก ให้เบิกแขกเมืองทวาย
จากับขุนนาง ๖ คน เข้าเฝ้าแลพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค
แล้วครั้นพระราชโอรสโปรดให้ทวายจากับขุนนาง ๖ คน กลับออกไป
ไปรักษาเมืองทวาย

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เป็นที่สัสดี” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เป็นที่สุด”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เป็นที่สุดชอคงแวง หัตถคงจาเป็นทเมือง”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ถมองส่วย” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “มองสอย”

ลศักราช ๙๔๓ ปีมะเส็งทรินศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้าว
เมืองตะนาว เมืองมฤท เมืองทวาย เมืองเชียงใหม่ นั้นเป็นของ
เราอยู่แล้ว เห็นศึกหงสาวดีจะต่ำลง จำจะยกไปแก้แค้นพญาละแวก
ให้ได้ นำลงแห่งเท่าช้างเท่าม้าแล้วจะยกไป ครั้นถึง ณ วันเสาร์
ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์
ทราบดีให้เทียบพลทั้งหัตถรา สกรรจลาเครื่องแสนหนึ่ง ช้างเครื่อง
๘๐๐ ม้าหัตถรีย ให้พระราชมานถือพลห้าพันเป็นกองหน้า ครั้นได้
ศุภวารฤกษ์ก็ยกทัพหลวง เสด็จไปโดยทางสถลมารค ล่วงค่านพระ
จริศ^(๑)ออกไป

ฝ่ายพญาละแวกแจ้งข่าวว่า ทัพกรุงศรีอยุธยาออกมา ก็ให้
พญาแสนทองฟ้า^(๒)คุมพลหมื่นหนึ่ง ไปตั้งอยู่ ณ เมืองโพธิสัตว์ ให้
พญาขรนายก^(๓)คุมพลหมื่นห้าพัน ไปตั้งรับอยู่ ณ เมืองขัตของ
ขณะเมื่อพญาแสนทองฟ้า พญาขรนายกไปตั้งนั้น ก็แต่งให้พญาราช
คิงษา กับพญาโมโนไมตรี เจ้าเมืองขัตของคุมพลห้าพัน ไปตั้งชุมอยู่
ณ บ้านระนามคำบลพาค^(๔)

ฝ่ายทัพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยกไปข้ามลำน้ำตะโหนด เข้าป่า
ระนามช่องแคบ พญาราชคิงษาเห็นกองหน้าไล่ขึ้นไป ก็โจมตีทัพ

(๑) ฉับพระราชาหัตถเลขาและฉับพันจันทนุมาศว่า “ท่านพระจารึก”

(๒) ฉับพันจันทนุมาศว่า “พระยาแสนทองฟ้า”

(๓) „ „ และฉับพระราชาหัตถเลขาว่า “พระยาขรนายก”

(๔) „ „ ว่า “ณ บ้านระนาม คำบลพาค”

พระราชมานู ก็แตกลงมาถึงหน้าข้างพระที่นั่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทั้งสองพระองค์ ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ให้แยกทัพกระหนาบชน
 ไป กองทัพเขมรแตกพอล้มตายเป็นอันมาก สมเด็จพระนเรศวรเป็น
 เจ้าทรงพระพิโรธว่า พระราชมานูเป็นกองหน้าให้เสียทีแก่ข้าศึก จน
 ทัพพหลวงทั้งนี้ ครัสให้ส่งโทษ ถึงสิ้นชีวิต สมเด็จพระเอกาทศรถ
 ผู้เป็นพระอนุชาธิราชกราบทูลว่า พระราชมานูเป็นนายกองทัพหน้า
 พ่วยข้าศึกลงมาปะทะทัพพหลวงนั้นโทษถึงสิ้นชีวิต แต่ทว่าไ้โดยเสด็จ
 งานพระราชสงครามก็มาก ประการหนึ่งก็ยังไม่อยู่ ขอพระราชทาน
 โทษไว้ให้ทำราชการแก่ตัวครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้าก็
 ยัญญาโดยพระอนุชาธิราช แล้วดำรัสให้พระราชมานู เร่งยกเข้าไปตี
 ขัณฑ์ของ เมืองโพธิสัตว์ให้แตกฉาน ทัพพหลวงก็เสด็จยกตาม พระราช
 มานู ก็ยกไปตีเมืองขัณฑ์ของ แลเมืองโพธิสัตว์แตกฉานทั้งสองค่ายล
 ใต้ผู้คนแลเครื่องศาสตราวุธมาถวายเป็นอันมาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ก็ยกพยุหยาตราทัพไปถึงเมืองสระแก้ว ครัสให้มขมนครินายทัพนาย
 กองเข้าล้อมเมือง แต่งทหารเข้าหักค่านเมือง ชาวเมืองรบพุ่งป้องกัน
 เป็นสามารถเข้ามิได้ แลล้อมเมืองอยู่ถึงสามเดือนเศษ จนไพร่พลใน
 กองทัพพหลวงขัดเสบียงอาหาร แต่งให้ออกล่าหาเสบียงก็มีได้ ข้าว
 เป็นเวลานานละบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครัสว่าเรายกมาครั้งนี้
 หมายจะได้ข้าวในท้องนาก็หาสมคึกสมคนเไม่ ฝ่ายกรงทัพพยุหยา
 เล่าฝนก็แล้ง ข้าวคั้นในท้องนาก็ได้ผลน้อย ประการหนึ่งมิได้ทัพเรือ

แลเรือลำเลียงมาด้วย กองทัพเราจึงซัดเสียยับ แลเสียที่มีไ้เมือง
ถึงถนนนักตักพอรุจกกำลังศึกหนักมื่อเขามืออยู่แล้ว จำเป็นจำจะดอยทัพ
กลับไปก่อน ครั้นวันอังคารขึ้น ๑๑ ค่ำ^(๑) เดือน ๔ สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวเลิกลทัพกลับไปยังพระนคร ตรัสให้บำรุงช้างม้าพลไว้ ย่นน้ำจะ
ยกไปเอากรุงกัมพูชาธิปไตยให้ไ้

ลัทธิราช ๕๔๔ ปีมะเส็งจัตวาตก เดือน ๑๒ ข้างแรม พระ
เจ้าหงสาวดี เสด็จออกว่าราชการแผ่นดิน จึงตรัสปรึกษาด้วยท้าว
พญามขมนตรีทั้งปวงว่า ในปีมะเส็งนั้น เห็นเป็นประหนึ่งทัพนเรศวร
จะถึงกรุงหงสาวดี แลสงขมอยู่มีไ้มานานี้ ราชการข้างพระนคร
ครึ้อยจะจะเป็นประการใด จำจะแต่งกองไปตรวจถ่าน จะได้ฟังอังกิภา
การแห่งเมืองไทยให้ตระหนักด้วย ท้าวพญามขมนตรีทั้งปวง ก็พร้อม
โดยพระราชบริหาร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัสให้พระเจ้าแปรถือ
พลห้าหมื่น^(๒) ข้างเครื่องสองร้อย ม้าห้าร้อย ยกไปตรวจถ่านทาง
แลให้ฟังกิตติศัพท์ ถ้าแผ่นดินพระนครครึ้อยจะยังเป็นของนเรศวร
อยู่ ก็อย่าให้ลวงถ่านแดนเข้าไป แต่หาญเส้นหนึ่งก็อย่าไ้ทำอันตราย
เลย

ครั้นไ้ศุภวารคดีอุคตมฤกษ์ พระเจ้าแปรก็ถวายบังคมลา ยก
ช้างม้าพลไปตรวจทางตระเวนถ่านโดยสถลมารค ครั้นมาถึงถ่านต่อ

(๑) ฉบัพบันจันตุนมาศ และฉบัพบพระราชหัตถเลขาว่า วันอังคาร ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๔

(๒) ,, ,, “พระราชหัตถเลขาว่า ๕ แสน”

ถือพลห้าพันยกไป ทั้งชุมนุมอยู่ที่ทางทัพพระเจ้าแปรยกมา ถ้าทัพข้าศึก
แตกถอยไปก็ให้ยกออกไปโจมตีซ้ำเติมให้แตกฉานยับเป็น พระมหา
เทพก็ยกออกไปชุมนุมอยู่ที่คามราชวัง

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จยกพยุหยาตรา
ทัพจากเมืองกาญจนบุรีไปตั้งค่ายลี้สงขลา ก็ให้ตั้งค่ายประชิด แล้วให้
ทหารขึ้นไปร้องหน้าทัพว่า ไ้มอญเหล่านี้ หาเกรงพระเดชานุภาพไม่
หรือ ล่วงแดนเข้ามาไ้บ่ บัดนี้พระกาลเสด็จมาจะประหารชีวิตเองทั้ง
ปวงแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็แยกทัพขับพระคชาธาร
พร้อมด้วยท้าวแลทหารซ้ายขวาหน้าหลัง เข้าโจมตีฆ่าฟันฆ่ามอญ
แตกฉานล้มตายเป็นอันมาก พระเจ้าแปรเห็นเหลือกำลัง จะทานมิได้
ก็รู้คิดหนี ทหารกรุงเทพมหานครครี้อยยาก็ยกตามไป ฝ่ายทัพพระ
มหาเทพ ซึ่งไปชุมนุมกันนั้นเห็นได้ที ก็ยกออกไปโจมตีแทงฟันข้าศึกตาย
แลล่าซากเกลื่อนไปโดยทางชายป่าชายคอง จนพระเจ้ายี่สามองค์ จับ
ไ้มอญแลช้างม้า เครื่องสาตราวุธถวายเป็นอันมาก สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เลิกทัพกลับเข้าพระนคร

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๓ ก็ปูนบำเหน็จมุนษย
นายทัพนายกองทั้งปวงโดยสมควร แล้วมีพระราชบริหารสั่งพญานคร
นายก พญาปราจีน พระวิเศษเมืองตะเข้เกรา พระสระบุรี ๔ หัวเมือง
ให้พญานครนายกเป็นแม่กองใหญ่ คุมพลหมื่นหนึ่งออกไปตั้งค่าย

ชคค ปลุกบังฉาง ถ่ายลำเลียงไว้คำบลทำนบ^(๑)รักษาให้มัน อย่าให้
เสียทแก่ชาคค ฝ่ายพญานครนายก พญาปราจีน พระวิเศษเมือง
ฉะเชิงเทรา พระสระบุรี กรวยถวยยังคมลา แล้วก็ไปทำตามพระ
ราชบัญชาสั่ง

ฝ่ายพระเจ้าแปร เมื่อแตกหนีมาถึงเมืองหงสาวดี เหลือรพลมา
ประมาณกึ่งหนึ่ง พระเจ้าหงสาวดีทรงพระพิโรธ ตรัสว่าพระเจ้าแปร
ล่องพระราชบริหาร ให้เสียรพลข้างมาคังนี้ ให้ประหารชีวิตเสีย
ทั่วพญา मुखอำมาตย์ทั้งปวง กรวยยังคมทูลขอชีวิตไว้ พระเจ้าหงสา-
วดีก็โปรดพระราชทาน แต่ให้ถอดเสียจากฐานาคคก

ลศักราช ๕๔๕ ปีมะแม เบญจจก^(๒) สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้า ครั้นเสร็จการพระราชพิธีอาสวาทแล้ว มีพระราชบริหาร
สั่งให้เกณฑ์ทัพเตรียมไว้ แลพลฉกรรจ์ลำเครื่องแสนหนึ่ง ข้าง
เครื่องแปดร้อย มาพันหกร้อย กำหนดเดือนอ้าย^(๓) จะยกไปตีกรุง
กัมพูชาธิปัตย์ ให้เกณฑ์ทัพเมืองนครราชสีมาหมื่นหนึ่ง^(๔) ยกตีลง
ทางตะพานทิพ^(๕) ตะพานแสง ไปหาเมืองเสียมราฐ ตีไปฟากตะวันออก
คองกระพงสวาย แลให้เกณฑ์ทัพเรือเมืองปากไต้ ๒๕๐ ลำ ให้

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ตำบลทำนบ”

(๒) ,, หลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๕๔๕ มะเส็งศก”

(๓) ,, พันจันทนุมาศว่า “กำหนดเดือนไว้”

(๔) ,, ,, “๑๐๐๐”

(๕) ,, ,, ไม่มีคำว่า “ตะพานทิพ”

พญาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพ เกณฑ์เรือลำเลียงเมืองนคร เมืองพัทลุง
เมืองสงขลา เมืองไชยา ๒๐๐ ลำ บรรทุกข้าวลำเลียงให้ไต่สองพัน
เกวียน ทิ้งทัพเรือแลทัพลำเลียงเป็นคนสองหมื่น สรรพไปด้วยเครื่อง
สรรพสาตราวุธ ยื่นใหญ่ยื่นน้อยกระสุนกินประสิ่วไปตีเอาเมืองป่าสัก
ทัพหนึ่ง ให้กองทัพอาสาตาม แลกองทัพเมืองจันทบูร คมเรือรบ
๑๕๐ ลำ พลรบพลแจวหมื่นหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่องสรรพสาตราวุธ ยื่น
ใหญ่ยื่นน้อยกระสุนกินประสิ่ว ให้พญาราชวงศ์ขึ้นแม่ทัพ ก็ไปทางปาก
น้ำพทไธมาศ แลทัพยกทัพเรือหัวเมืองทั้งนี้ กำหนดเดือนอ้าย ขึ้น
๕ ค่ำ ยกพร้อมวันทัพหลวงเสด็จ ท้าวพญาพระหลวงหัวเมือง กิจ
แจ้งทัพยกทัพเรือไว้โดยพระราชกำหนด

ครั้นณวันศุกร์ ขึ้นค่ำหนึ่ง เดือนอ้าย สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่
หัวดำรัสให้ไปตั้งพิพิธชุมพล ตำบลทุ่งหินตรา ถึง ณ วันอังคารขึ้นห้าค่ำ
เดือนอ้าย เพลารุ่งแล้วสองนาฬิกา ๕ บาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทั้งสองพระองค์ ก็ทรงเครื่องอาภรณ์วิจิตร อลังการประดับสำหรับ
พิชัยยุทธเสร็จ ครั้นไต่ไพศรฤกษ์มงคลอันประเสริฐ พระโหราธิบดี
ไชย ชีพพรหมณ์ถวายเสี่ยงสังข์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ทรงเจ้าพญาไชยยานภาพเป็นพระคชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถทรงเจ้า
พญาปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร เข้าโขนทวาร พระสงฆ์ราชา
คณะ ประณามพระพุทธมนต์ พญานันต์คักไม้ข่มนามโดยสาคร พร้อม
ด้วยเสนามาตยานิกรทวยหาญ แห่แห่นรवार โดยกระบวนพยุห-

ยาตราเป็นชนก แสงเศวตฉัตรชุมสายวาลวิชนี^(๑) บังพระสริยอลง
 กรณโกลาหลศัพทสำเนียงแตรสังข์ ฆ้องกลองอึงอล เสกที่กริชาพล
 เค้นโดยสถลมารคทางค่านพระฤๅต ประทับรอนแรมไปตามระยะ ก็ถึง
 ค่ายลค่ายทำนบ

ฝ่ายพญานครนายก พญาปราจีน พระวิเศษเมืองฉะเชิงเทรา
 พระสระบุรี ผู้อนุรักษ์ค่ายฉางข้าว ก็มาเฝ้าทูลลออราชการ แลจำนวน
 ข้าวเสร็จสิ้นทุกประการ จึงคำรัสให้พระสระบุรี คุมพลพันหนึ่งอนุรักษ์
 ค่ายฉางข้าว แล้วให้แต่งกองออกไปลาดตระเวน ฝั่งราชการให้ถึงทัพ
 หลวง แต่พญานครนายก พญาปราจีน พระวิเศษกับพลเก่าพัน
 ยกไปเข้ากระบวนทัพหลวง แลทัพหลวงตั้งค่ายลพินียกทางรวมที่จะไป
 เมืองปัตตของ แลเมืองนครเสียมราฐ จึงมีพระราชบริหาร ให้พระราชม
 านเป็นกองหน้า คุมพลสองหมื่นห้าพันยกไปแก้วว ก็เอาเมือง
 ปัตตของแลโพธิสัตว์ พระราชมานนายทัพนายกองทั้งยวง กราบถวาย
 บังคมลาแล้ว ก็ยกไปตามพระราชกำหนด รุ่งขึ้นวันหนึ่งกองทัพหลวง
 ก็เสด็จยกพยุหโยธาหาญตาม

ฝ่ายพญาละแวก ขณะเมื่อเฝ้าสนธิษเฐติเฝ้าสนธิษสอง แต่งคน
 ให้มาสอดแนมเฝ้าข้าวราชการ ได้เฝ้าความว่า กรุงพระนครศรีอยุธยา
 นำแห่งเท่าช้างเท่าม้า จะยกทัพยกทัพเรือออกมาตีกรุงกัมพูชาธิปไตย ก็
 ให้จัดแจงแต่งการกันพระนครเป็นสามารบ ฝ่ายหัวเมืองรายทาง ค่าย

(๑) ฉบับพื้นจันทร์นุมาศว่า “แสงเอกฉัตรชุมสายวาลวิชนี” ฉบับพระราชหัตถ
 เลขาว่า “ประดับด้วยเศวตฉัตรชุมสายวาลวิชนี”

หอรบที่ปรักหักพังนั้น ให้ซ่อมแปลงขึ้นมั่นคงทุกเมือง แลเมืองปัตของ
 นั้น มีพลทหารหมื่นหนึ่ง ให้พญามโนไมตรีเป็นแม่ทัพ เมืองโพธิ-
 สัตว์นั้น พญาสุวรรณคโลกเจ้าเมืองเป็นแม่ทัพ ถ้อพลสองหมื่น แล้ว
 ให้พระศรีสุพรรณมาธิราชเป็นพระอนชา ถ้อพลทหารสามหมื่นออกมา
 ทิ้งรบอยู่ ณ เมืองขยิธรแล้ว แต่งคนเร็วมาไ้ใช้ผลกเปลี่ยนกันสืบข่าว
 ราชการ ณ เมืองโพธิสัตว์ปัตของมิไ้ขาด ทางเรือนั้นแต่งกองทัพ
 เป็นสองทัพ ให้พญาวงศาธิราชคุมเรือกลองแตรรบ ๑๕๐ ลำ พล
 รบพลแฉะหมื่นหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่องสรรพสาตราวุธ บนใหญ่น้อย
 กระสุนกินประสริว ลงไปรักษาเมืองป่าสัก ให้พญาภิรมของศาคุมเรือ
 กลองแตรรบ ๑๕๐ ลำ พลรบพลแฉะหมื่นหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่อง
 สรรพสาตราวุธ บนใหญ่น้อยกระสุนกินประสริว ลงไปรักษาเมืองจตุรมช
 ปากกระสัง ซึ่งกองทัพเรือข้าศึก จะมาทางพทไธมาศนั้น ให้พญาจัน
 จันตุ ยกเอาพลเมืองสำโรงทอง เมืองเชิงกระสม^(๑) เมืองกะปอด
 กะพงโสม เป็นคนห้าพัน^(๒) ไปรักษาปากน้ำเมืองพทไธมาศ

ฝ่ายพระราชมานุ ข้ามลำน้ำตะโหนดมาใกล้ค่ายลพาค ชายป่า
 ระนาม^(๓) ที่เขมรเคยชุมทัพแต่ก่อน ก็จับพลเค็นเป็นกองกำหนด
 เป็นทัพล่อทัพตีพร้อมเสร็จ ส่วนพระราชมานุ ข้างพลายชุมโจรทัพ

(๑) ฉบับพื้นจันทน์มาศว่า “เมืองเชิงกระสม”

(๒) ,, ,, “ห้าหมื่น”

(๓) ,, ,, “ตำบลลำพัดชายป่าระนาม” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า

“ตำบลลำพาดชายป่าระนาม”

มีทหารสามร้อย ถือหอกเดินหน้าข้าง ครั้นถึงป่าระนามก็มีไคเห็น
กองทัพเขมร แล้ววิ่งล่องเข้าไป

ฝ่ายพญามโนไมตรี ซึ่งรักษาเมืองขุขันธ์ของ เจ้าว่ากองทัพไทย
ยกมา จึงปรึกษาแก่นายทัพนายกองทั้งปวงว่า พระนเรศวรเป็นเจ้า
เสด็จยกมาครั้งก่อนนั้น เป็นทศพรศรพลกันธย ประการหนึ่งชาวคัน
ทองนาเราสู้เสีย ข้าศึกก็หาไคเป็นกำลังไม่ จึงเลิกทัพถอยกลับ
ไป ครั้นเห็นเป็นเทือกเขาใหญ่หลวงนัก ทัพหลวงช้างม้ามาก แล้วก็
ตั้งบังคางค่ายลำเลียงรายทางออกมา ซึ่งเราจะรบปะทะหน้าศึก เหมือน
ครั้งก่อนนั้นเห็นไม่ไค จะรักษาแต่เมืองให้มั่นไว้ก็กำลังข้าศึกก่อน
ถ้าเห็นหนักเหลือกำลัง จึงจะบอกขอทัพมาช่วย นายทัพนายกองทั้งนั้น
ก็เห็นด้วย พญามโนไมตรี จึงให้ตรวจหน้าที่เชิงเทิน ตระเตรียม
เครื่องศาสตราวุธ ซ่อมแซมขวากหนามให้แน่นหนา แล้วให้ทำตะพาน
เรือข้ามแม่น้ำสามตะพาน ต่อหัวเมืองท้ายเมืองกลางเมือง แล้วตั้ง
ค่ายกระหนาบต้นตะพานข้างละสองค่าย ให้ทหารอยู่รักษาค่าย ๆ ละ
ห้าร้อย แล้วแบ่งให้หมื่นศรีสุทนต์^(๑)คุมกองตระเวนแลม้า ออกไป
นั่งทางคอยเหตุ ถ้าข้าศึกยกมา ให้ยิงปืนเป็นสำคัญ

ฝ่ายทัพหน้าพระราชมานู ยกเดินมาแบ่งเป็นกองเสือป่าแมวเข
สามหอกเจ็ดหอก^(๒)เล็ดลอดมาก่อน ยังทางประมาณร้อยเศษจะถึง
ขุขันธ์ พยเขมรของ ตะเวนไครบยั้งกัน จับไคสามคนส่งไปให้ราช

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “หมื่นศรีสุทนต์”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สามพวก เจ็ดพวก”

มาน ตามแจ้งความเสร็จแล้วก็ทยมือหว่าน จึงว่าซึ่งพญามโนไมตรี
เจ้าเมืองขัตติยของ ก็รีบเรากลับเมือง ไม่ออกมารบกลางแปลงนั้น
สำคัญว่ามันอยู่แล้วหรือเห็นหามันรบเราได้สักนาฬิกาหนึ่งไม่ อุปมา
เหมือนนั้นแลสำคัญ ไหนเลยจะทานกำลังมหาพาตะพายใหญ่ได้ ว่า
กันนั้นแล้วก็กำหนดนายทัพนายกอง ให้ยกเข้าตีเมืองขัตติยของให้ได้
แต่ในเพลานี้

ฝ่ายนายทัพนายกองพร้อมกันยกเข้าตีค่าย ซึ่งกันรบกันตะพาน
ทั้งหกค่ายได้ เขมรซึ่งแตกออกจากค่ายนั้น บ้างวิ่งลงน้ำบ้าง บ้าง
ข้ามตะพานเขาประคุดค่ายเมืองคังนั้น พระราชมานูเห็นดังนั้น ก็ขับ
ทหารไล่ไปตามตะพาน แทะฟันเขมรล้มตายในน้ำในบกเป็นอันมาก
หักเข้าเมืองได้ครุฑไฟเผาเมืองชน ครอบครวชาวเมืองแตกตื่นวิ่งออก
ไปจากค่ายได้บ้าง จับได้พญามโนไมตรี ครอบครว ช้างพลายพัง
ยี่สิบช้าง ม้าห้าสิบ ยืนใหญ่น้อย เครื่องศาสตราอาวุธเป็นอันมาก
พอทัพหลวงเสด็จถึง ทั้งค่ายลปราสาทเอก พระราชมานู ก็คุมตัว
พญามโนไมตรีมาถวาย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ตามพญามโน
ไมตรีว่า พญาละแวกให้กองทัพนาคตั้งรับอยู่ตามตำบลใดบ้าง พญา
มโนไมตรีให้การกราบทูลว่า พญาละแวกให้พญาศรีสุพรรณมาราชผู้
เป็นพระอนุชา ถือพลสามหมื่นตั้งรับอยู่ ณ เมืองบริบูรณ์ตำบลหนึ่ง
ให้พญาสุวรรณคโลกเจ้าเมืองโพธิสัตว์ ถือพลสองหมื่นตั้งรับอยู่เมือง
โพธิสัตว์ตำบลหนึ่ง ฝ่ายกองทัพไปตั้งรับอยู่ทางเรื่อนั้น ให้การกราบ

ทลเสวีสันตทกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตรัสถามว่า ถ้าแล
เมืองโพธิสัตว์ เมืองบริบูรณ์ สองตำบลนั้นแตกแล้ว เห็นกรงกัมพูชา
ธิบติจะเสียหรือไม่ พญามโนไมตรีให้การกราบทูลว่า ซึ่งเมืองจะเสีย
มิเช่นนั้นจะกราบทูลเกรงจะเป็นเท็จ สดแต่พระราชดำริการเป็นต้น แต่
ข้าพเจ้าเห็นว่า ซึ่งกองทัพอยู่สองตำบล อุปมาเหมือนหน้าสำเภา
กรงกัมพูชาธิบติเป็นท้ายสำเภา ถ้าหน้าสำเภาต้องคลื่นแลพายใหญ
แตกหักชำรุด พออย่างลงแล้ว แลท้ายสำเภาจะรักษาไว้นั้นเป็นอัน
ยากนัก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ได้ทรงฟังค
นั้นแลพระโสมนัสแล้วตรัสว่า พญาเขมรคนนั้น พักหาหลักแหลมให้
เอาไว้นะ คราวนี้นั้นแล้ว ก็สั่งพญานครนายกให้คุมพลสามพัน^(๑)
อยู่รักษาเมืองขัตติยของ เกลี้ยกล่อมเขมรเก็บวข้าวเก็บข้าวในท้องนาใส่
ยั้งฉางไว้ให้ไ้ไ้จมาก

ขณะเมื่อเมืองขัตติยของแตกนั้น พอคนเร็วมาไ้ไซ้เขมร เมือง
โพธิสัตว์ออกมาฟังราชการมาถึงบ้านละลอค^(๒) พอพบทะเลพาตพญา
พระเขมรนายหมวกนายกองแลไพร่พลทัพเมืองขัตติยของแตกเข้ามา ก็
พากันกลับไปเมืองโพธิสัตว์แจ้งแก่พญาสุวรรณคโลกทุกประการ พญา
สุวรรณคโลกแจ้งดังนั้น ก็บอกหนังสือสั่งตัวพญาพระเขมรทั้งปวง
เข้าไปยังกรงกัมพูชาธิบติ แล้วจึงปรึกษานายทัพนายกองว่า พญา
มโนไมตรีมิได้แต่งตั้งกองทัพออกรับทักล้า แลกองซุ่มกองโจรคุกกำลัง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า "สามหมื่น"

(๒) ,, ,, และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "บ้านละลอค"

ก่อน ละให้ศึกเข้าเมืองจนเสียครอบครัวยับเยิน ข้าศึกก็นำใจกำเริบ
หนักขึ้น จะเอาเป็นอย่างไรได้ เราจะยกออกไปรบกลางทาง นายทัพ
นายกองก็เห็นด้วย พญาสุวรรณคโลก ก็ให้ผ่อนครอบครัวเสียจาก
เมือง แล้วก็ยกออกไปตั้งรับลำนํ้าลงกบ เขานํ้าไว้หลังหมายจะมี
ให้ข้าศึกอาศัยได้ จึงแต่งเป็นกองโจรหกกอง กองละห้าร้อย แล้ว
สั่งว่าได้ทีก็ทำ ถ้ามีได้ทำให้หลักเขาย่า ถ้าเห็นศึกหนักเหลือกำลัง
ให้ล่าถอยเข้ามา เราจึงจะยกออกขบ กองโจร ก็ไปทำตามพญา
สุวรรณคโลกสั่ง

ฝ่ายพระราชมานุ ครั้นพญานครนายกอยู่รักษาเมืองขัณฑ์ของ
แล้วก็กราบถวายบังคมลา ยกเข้าไปเมืองโพธิสัตว์ กองทัพยกหลวง
ก็เสด็จตามเข้าไป ทัพหน้าพระ^(๑)ยกเข้าไปถึงตำบลหนองจอก ฝ่าย
เขมรกองโจรก็ออกรบ ทัพหน้าก็แตก แต่เขมรรบรายทางเข้าไปถึง
หูกตำบล พลเขมรต้องสาตราวุธป่วยตาย เหลือกำลังแล้วก็ถอยเข้า
ไปหาทัพใหญ่ พระราชมานุแลกองทัพพระราชมานุก็ยกทหารหนุน
เนื่องกันเข้าไป ฝ่ายพญาสุวรรณคโลกได้ยินเสียงขมรรบศึกคร้หนึ่ง พอ
เห็นเขมรแตกทัพไทยไล่ตีเข้ามา พญาสุวรรณคโลกให้ตั้งกองกลอง
สัญญาโยกกองยกทหารออกไป รบกันกับทัพหน้าพระราชมานุ จนถึง
ตะลุมบอนพันแท่ง พระราชมานุเห็นดังนั้นก็แยกทหารเผ่นออกตีประจำ
เข้าไป ทัพเขมรรบก็ถอย^(๒)ไม่อยู่^(๓) ก็แตกล้มตายป่วยเจ็บเป็นอันมาก

(๑) ตกคำว่า “ราชมานุ”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “รบไม่อยู่”

พญาสุวรรณโคตลกษัตริย์ ขำมน้ำหนึ่ไปไ้ ทพิไทยไ้ข้างปลายพิง
 ห้าสิบข้าง ม้าร้อยหนึ่กับเครื่องสาตราวุธ ทัพไ้เขมรเป็นอันมาก
 แล้วยกตามเข้าไปไ้เมืองโพธิสัตว์ ก็บอกลงไปถึงทัพหลวง สมเด็จ
 พระนเรศวรเป็นเจ้าก็พระทัยเสด็จพระราชดำเนิน ยกเข้ามาตั้ง ณ เมือง
 โพธิสัตว์

ฝ่ายพระราชมานายทัพนายกองเข้ามาเฝ้าพระบาทยล ทล
 ถวายข้างม้าเครื่องสาตราวุธ แลเขมรเชลยทั้งปวง สมเด็จพะพท
 ธิเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชโองการสั่งให้พญาปราจีน กับพลสามพัน ทั้งอยู่
 รวบรวมเสบียงอาหาร ณ เมืองโพธิสัตว์ แล้วตรัสปรึกษาราชการแก่
 สมเด็จพะอนชาธิราชว่า เมืองโพธิสัตว์บัดของเรากไ้ไ้แล้ว แต่
 เมืองบริบูรณน พญาละแวกไ้หนองออกมาตรงบริบูรณนมาก เห็นจะ
 พร้อมสามประการ ทั้งอากาศจะกล้า ทหารก็จะแข็งมือ เครื่องสาตรา
 วุธก็จะพร้อม ถึงกระนั้นก็ อุปมาเหมือนพญานาคราช ถึงแม่น้มาตร
 มีเดชานุภาพก็ หรือจะอาฆาตมาดร้ายพญาครุฑไ้ เราจะหักเอา
 ใ้ไ้ไ้แต่ในพริบตาเดียว ครัสเท่าคั้งนั้น แลวกสั่งให้ทัพหน้าเร่งยกถ่วง
 เข้าไปอย่าให้พลทหารคั้งกัน

ครันเพลาก็สามยาม ไ้เพชรฤกษ์พระจันทร์ทรงกลดส่องสว่าง
 สมเด็จพะเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรงเครื่องสำหรับพิชัยยุทธเสด็จ
 เสด็จยกพยุหะโยธาทัพจากเมืองโพธิสัตว์

ฝ่ายพญาสุวรรณโคตลกษัตริย์นายทัพนายกอง ซึ่งแตกมานั้น ก็ไปถึง

เมืองบริบูรณ์ เขาเผ่าพระศรีสุพรรณมาราช ทูลแจ้งข้อราชการ ซึ่ง
ไกรยสเสกษาศักกาทกสิ่งทกประการ พระศรีสุพรรณมาราช ได้แจ้ง
กึ่งนักตกพระทัย จึงแต่งกองตระเวนเป็นเสือบ่าผลึกเปลี่ยนกัน ออก
ไปลาดคอยคุชัคก ทั้งให้คุกเผาข้าวคันในท้องนาเสียแล้ว ยอก
ข้อราชการเข้าไป ณ กรุงกัมพูชาธิปไตย

ฝ่ายพญาละแวกแจ้งว่า เมืองโพธิสัตว์ขบของเสกษาศักก
แล้วเสกษพระทัย จึงสั่งให้พญาราชนเรศ^(๑)คุมพลหมื่นหนึ่งยกไป
ช่วยเมืองบริบูรณ์ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เสด็จพยุหยาตรา
ทัพธอนแรมตามทางมา ๓ คันทถึงชายป่าทุ่งนาเมืองบริบูรณ์ กองหน้า
พยุหเมรกองตระเวนเข้า ไกรยสถึงกันเขมรแตกวิ่งเข้าเมือง พระศรี
สุพรรณมาราชแจ้งดังนั้น ก็ตรัสว่าศึกไทยได้ตียกเข้ามา ครั้นจะแต่ง
กองทัพออกรับ เกลือกออกรับมิหยคทหารก็จะเสียใจ ประการหนึ่ง
ศึกก็ยังมั่นประชุมกันอยู่ ต่อเมื่อใดแผ่ขางออกแล้ว เราจึงจะยกออกตี
ที่เคียว ให้แต่ตรวจตรารักษาหน้าที่เชิงเนินไว้ให้มั่นคง อย่าให้ข้าศึก
เข้าแหกหักเอาได้ ตรัสเท่าดังนั้นแล้วก็มีไต่แต่งออกรับ ฝ่ายสมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้า เห็นทัพเขมรมิได้ออกมารบพระองค์มิได้ยัง
ทัพ^(๒)จึงมีพระราชบริพารกำหนด ให้นายทัพนายกองเข้าล้อมเมือง
รหัดให้ไว้ในเพลานี้ ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็แบ่งขบวนกันเป็น
หน้าค่าน ยกล้อมโอบรอบเข้าไป ฝ่ายเขมรก็รบยิงธนูหน้าไม่ขึ้นไฟ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาราช” แต่ต่อไปใช้ว่า “พระยาราชนเรศ”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ออกมารบพระองค์ได้ยังทัพ”

ออกมาเป็นสามารถ กองทัพไทยก็มีได้ถอยขดมุลกินเป็นสนามเพลาะ
 บังตัวรุกเข้าไป พอเพลาค่ำประจบกันที่ซิด ก็ถอนขวากหนามขึ้นค่าย
 เยื่อค่ายพันค่าย จนถึงโค่นฟันแทงกัน

ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาราชเห็นศึกหนัก เหลือกำลังจะรับมืออยู่
 ขุนช้างพระที่นั่งโคตหารหมื่นหนังกแหกเมืองออกไป ทหารไทยก็เข้า
 เมืองโค่นฟันแทงเขมรล้มตาย กองทัพเขมรก็หนีระบาคันออกทุก
 หนาคู่ กองทัพไทยจับโคตพญาเสนาธิบดี เจ้าเมืองบริบูรณ์ พระหลวง
 (๑) ขุนหมื่นพระเขมร ขึ้นใหญ่หน่อยเครื่องสาตราวุธเป็นอันมาก ได้ช้าง
 พลายพังใหญ่หน่อยเจ็ดสิบห้าช้าง ม้าสองร้อยเศษ

ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาราช แหกออกจากค่ายโค่นโคตพญาพล รับ
 เกลินในเพลากลางคืน ถึงตำบลบ้านพร้าว(๒) พบทัพพญาราชนคร
 ซึ่งพญาละแวกให้ออกมาช่วย ก็พากันถอยเข้าเมืองชนเผ่า เจ้าราชการ
 แก่พญาละแวกทุกประการ พญาละแวกโคตพญาตั้งมั่นที่ทรงพระโกรธ
 ตรัสคาคโทษพระศรีสุพรรณมาราชแลนายทัพนายกอง แล้วจึงให้ตรวจ
 ทราบข้อมคายผู้รักษาหน้าที่เชิงเทินหอรบชั้นนอก ซ่อมแซมขวากหนาม
 เอาปืนใหญ่ขึ้นใส่ข้อมแลประตูเมือง หนาทันหน้างสัสขวาวไว้ชั้นหลัก
 แก้วขอกหนึ่งถัดเชิงเทินเข้ามาไว้กองหนน กองละสามร้อยห่างกันสาม
 เส้น เชิงเทินชั้นกลางนั้นไว้กองชั้นสีกอง กองละสามพัน ให้พระศรี

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “หลวง ขุน หมื่น ไพรเขมร”

(๒) ,, ,, “บ้านผรุ้ง”

สุพรรณมาราชผู้เป็นอนุชาอยู่บ้านเหนือ พระราชบุตรอยู่บ้านใต้ เจ้าฟ้า
ทะละหะอยู่บ้านตะวันออก พญาราชนเรศอยู่บ้านตะวันตก เชิงเทียนชั้น
ในไว้กองใหญ่สี่กอง ๆ ละห้าพันในกระบวนทัพหลวง แล้วแต่งหนังสือ
ให้พญามนตรีเสนาหาถือไปเมืองฉนวน ขอกองทัพมาช่วย

ครั้นเพลานาโยค พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์เสด็จออกพร้อมด้วยหมู่ข้ามาตย์ราชปโรหิต นายทัพ
นายกองกรายถวายบังคมเฝ้าบาทยคคลเกลื่อนกลาด พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว จึงสั่งให้กุมเอาตัวพญาเสนาธิบดิ์ เจ้าเมืองบริบูรณ์
หลวงชนหม่น นายทัพนายกองเขมรเข้ามาหน้าพระที่นั่ง ให้ถามข้อ
ราชการในเมืองละแวก แลพญาเสนาธิบดิ์ พระหลวง ชนหม่นนายทัพ
นายกองทั้งปวง ก็ให้การกราบทูลเสร็จสิ้นทุกประการ จึงมีพระราช
โองการให้พระวิเศษเมืองฉะเชิงเทราเป็นพญาวิเศษ ให้เป็นนายกองทัพ
คุมพลสามพัน ตั้งอยู่ณเมืองบริบูรณ์ ปลูกยุ้งฉางรวบรวมเสบียง
อาหารไว้เสร็จ แล้วเสด็จพระราชดำเนินยกพลหยาดราทัพ โดยลำคัย
มารควิดี สองคืนก็ถึงกรุงกัมพูชประเทศ ทัพหลวงทั้งค่ายมั่นใกล้
เมืองทางประมาณ ๗๐ เส้น ตรัสให้นายทัพนายกองทั้งค่ายล้อมประชิด
เมือง ให้พระราชมานอยู่บ้านตะวันตก พญาศรีราชเทโวอยู่บ้านใต้
พญาทายน้อยอยู่ตะวันออก พญามหาโยธาอยู่บ้านเหนือ

ขณะเมื่อทัพหลวงตั้งค่ายรายทาง เข้ามาถึงโพธิ์สัตว์นั้น กองทัพ
พญาราชวังสัน เข้าตีไถ่เมืองพุทไธมาศ พญาจันจันต์แม่ทัพเขมรตาย

ในทรีบ แล้วยกเข้ามาฉปากกะสัง ไ้รบกัษกองทัพรื่อ ฃญาภิมุข
วงศา(๑)

ฝ่ายกองทัพรื่อเพชรรือ เข้าคัเมืองบ้ำสัไก้ไ้รบกัษกองทัพรื่อ
ฃญาวงศาธิราช กองทัพรื่อเขมรแตก พลเขมรรมน้ำตายเข่นอันมาก
ฃญาวงศาธิราชก็ตั้งขันใหญ่คาย กองทัพรื่อไทย(๒)ไ้คัเมืองบ้ำสัไก้กับ
สำเภำเงินลกค้ำสับห้ำล่ำ สลัปลัฟรังสองล่ำ เรือรบเรือไ้ขันใหญ่่น้อย
เครื่องสำตราวอเข่นอันมาก ฃญาเพชรรือยกกรคตามขนมำฉปาก
กะสัง เห็นกองทัพรื่อราชวังสันกับเขมรย้งรบกันอยู่ ฃญาเพชรรือ
ก็ยกคักระหนาบเข้าไ้ กองทัพรื่อเขมรทำนมิไ้คัแตกมำ ฃญาราชวัง
สันกับฃญาเพชรรือสองทัพรื่อรบกันเข้า กรียขกขนมำคัไ้คัเมือง
จิตรมข แล้วยกขนมำไปรบรบกัษกองทัพรื่อหลวง ฉเมืองละแวก

ฝ่ายกองทัพรื่อเจ้าฃญา(๓)นครราชสีมำ ซึ่งคัเมืองนครเสียมรียบ
ฟากชะเลสายตะวันออก ก็ยกมำคัค้ำยมนั้กำพงสวำ พรือมกันกับ
กองทัพรื่อ ฃญาเพชรรือฃญาราชวังสัน (๔)ฃญำนครราชสีมำ ฃญา
พระหลวงห้วเมืองนายทพนายกอง ก็ฟากันขนมำไปเฝำพระยาทสมคั
พระพุทธิเจ้าอยู่ห้ว ฉเมืองละแวก กรายทูลซึ่งไ้รบรยทาง แลไ้

(๑) ฉบับพันจันทรุมำศวำ “พระยวงศาธิราช”

(๒) ,, ,, “ใหญ่”

(๓) ,, ,, “พระยา”

(๔) ลัถลันถันอยู่ ข้างต้นวำ “เจ้าพระยา” มำคันี้วำ “พระยา” แต่ฉบับพันจันทรุมำศ
ไว้วำ “พระยา” ทุกแห่ง ฉบับพระราชหัตถเลขาไว้วำ “เจ้าพระยา” ทุกแห่ง

สำเภาเงินสลัฟรัง เครื่องสาตราวุธอันใหญ่ น้อย เสรั่งสิ้นทุกประการ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระโสมนัส จึงดำริการที่จะ
เข้าหักเมือง แล้วมีพระราชโองการ สั่งนายทัพนายกองค่ายล้อมทั้งปวง
ให้เร่งเดินค่ายประชิดเข้าไปให้ใกล้ ห่างเมืองเส้นหนึ่ง สามสิบวา
ให้ตั้งข้อมพูนดิน ทั้งสี่มุม มุมละสองคันเอาปืนใหญ่ท้าวเรือขึ้นจึงกา
ยิงกราดตามเชิง บรรดาประตูเมืองนั้นให้ตั้งข้อมเอาปืนใหญ่ขึ้นยิง
ด้วย หน้าที่โคทหารบางอยู่นั้น ให้กองทัพรื้อกองทัพเมืองนคร
ราชสีมา ยกบรรจบเร่งทำการให้แล้วพร้อมแต่ในสามวัน ถ้าผู้ใด
แล้วตามกำหนด จะตกศิระเสียเสีย

ฝ่ายนายทัพนายกองกลัวพระราชอาญา กราบถวายบังคมลาแล้ว
ก็เร่งทำตามพระราชบัญชาทางกลางวันกลางคืน พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว จึงให้แต่งเป็นหนังสือว่า หนังสือเราผู้เป็นนายกลา
กรทหารทัพหน้า อันเป็นสวามีประวาศบาทมุลิกการ บรรพัตนาภาค
ทุกแห่งทั้งแควอันอยู่ใต้เบื้องบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุง
เทพทวารวดีศรีอยุธยา อันมีพระบุญเดชามาก คงพระทินกร
สองโลก มายังพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ซึ่งเป็นใหญ่ในกัมพูชาประเทศ
แต่ก่อนกรุงกัมพูชาธิบดี เคยถวายหิรัญสุวรรณมาลา เครื่องราช
บรรณาการ สองพระนครก็เป็นสุวรรณบัลลังก์เดียวกัน สมณชีพราหมณ์
อาณาประชาราษฎร์ ก็ไต่ความสวัสดี เป็นไฉนพระเจ้ากรุงกัมพูชา
ธิบดี มิได้ตั้งอยู่ในสัตยาณสัจย์ คิดอหังการกลับเป็นข้ามิตร ให้

เคื่องไค้ยาทยคฺล เอาโลหิตมาเป็นน้ำล้างคายทหฺรไทยจะให้เหล็ออก
 แต้น้ำกับย้ากิน (๑) กัณท์คฺมิควร บัคณกเสถ์พระราชคําเนินมาถึง
 พระนครแล้ว อันจะไค้ชยชํานะหรือมิไค้ชยชํานะนั้น พระเจ้ากรุงกัมพูชา
 ธิบคฺหาเข้าพระทัยไมหรือ ให้ออกมารายบัคคมพระยาทยคฺล ถวาย
 เควคฺบวรฉัตร เห็นชีวิตจะยืนยาวไปไค้ หรือหมายจะไค้ชยชํานะกั
 ให้เร้งยกพยุโฮโยธออกมาสงครามกัน ดูเล่นเป็นขวัญตา ถ้ามีออก
 มาในสามวัน พระยาทสมเค็้พระพุทธิเจ้าอยู่หัว จะให้ทหารเข้าปลิก
 แผ่นดินเสีย แต่ในพริบตาเดียว

ครั้นแ่งเสร็จแล้ว ก็ให้พญาเสนาริธิ เจ้าเมืองบริวารกับ
 พญาเขมร ซึ่งทัพเรือจับไค้มานนถอเข้าไป พญาเขมรทงป่วงกราย
 ถวายบัคคมลาแล้ว ก็นำหนังสือเข้าไปถวายแก่พญาละแวก แล้วทล
 ซึ่งไค้รบทางบกทางบกทางเรือเสร็จสิ้นทุกประการ พญาละแวกไค้แจ้ง
 ในหนังสือ แลเสียบกองทัพเรือ ก็ยังเสียบพระทัยนัก จึงตรัสว่า โอ
 เหล่านไค้ให้ออกไปรบคัก กลับเป็นพวกบ่จามิตร เป็นทตถอหนังสือ
 เข้ามาอีกเล่า โทษมันถึงคายให้อาไปจำมันไว้ ตรัสเท่าคังนั้นแล้ว
 ก็เสถ์จเลียบพระนคร ทอดพระเนตรเห็นกองทัพไทย เกินค่ายประชิด
 เข้ามาใกล้ จึงบัญชาสั่งให้ยุคยใหญ่่น้อยบิงระคมออกไป ท้องพล
 ขาคักคาย เจ็บมากทำการเข้าไปมิไค้ พระราชมาน พญาศรีราช
 เทโช พญาทำนน้ำ พญามหาโยธาเห็นคังนั้น ก็ให้ยุคคินฉมชั้นบัง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “น้ำกับฟ้า น้ำกับดิน”

ทิวเก็น เขมรยิ่งออกมา ไม่ถูกแล้วเร่งให้มมุลกินเป็นขอมขึ้น
สูงกว่าค่ายเมือง เขาขึ้นใหญ่ขึ้นจึงกาสองวันสองคืนก็เสร็จ^(๑)

ฝ่ายพญาละแวกเห็นดังนั้น ก็ให้ทองคำสอยค่ายเมืองสูงขึ้นไป
ค่ายบังตาข้าศึก หลังเชิงเทินนั้นสามสิบวา^(๒) ให้ชักขี้กกาแล้วไว้ประทุ
ลั่นแลเป็นช่องเคิน เสียงบันนอยบันใหญ่ยิ่งตอบโต้กันมิได้ขาด ทั้ง
กลางวันกลางคืน พลเขมรซึ่งรักษาหน้าที่เชิงเทินนั้น ต้องบันเจียช่วย
ล้มตายเป็นอันมาก สมเด็จพระพทิจำออยเห็นการพร้อมพอจะหัก
เอาเมืองได้ จึงให้โหราฤกษ์ ได้ฤกษ์วันศุกร์ ขึ้น ๒ ค่ำ บัวออก
ดอก พลาลิขิตผู้ห้ายาบท จึงดำรัสพระราชกำหนด ให้พระราช
ราชมานชั่งข้างพลายจ้อมทัพ คมทหารสามพัน เข้าโดยถนนประตู
บ้านตะวันตก พญาศรีราชเคโชชั่งข้างพลายจ้อมยุทธ คมทหารสาม
พันเข้าโดยถนนประตูบ้านใต้ ให้พญาท้าวหน้าชั่งข้างพลายมารประลัยคม
ทหารสามพันเข้าโดยถนนประตูบ้านตะวันออก ให้พญามหาโยธาชั่ง
พลายไฟทักกลีปคมทหารสามพัน เข้าโดยถนนประตูบ้านเหนือ ช้างนั้น
ให้ใส่หน้าราห์เกือกเหล็ก ทหารหมื่นสองพันให้ใส่เกือกเสือหนังหมวก
หนัง ฝ่ายค่ายประชิดทั้งปวงนั้น ให้ระดมจู่ขึ้นใหญ่เข้าไปตามประตู
แลกว่าคเชิงเทินแต่ที่สามยาม ไปกว่าจะถึงถูกย้อย่าให้พลเขมรยกมา
ช่วยกันถนัดได้ แต่ทว่าเป็นพลากลางคืน เห็นจะไม่พร้อมให้คอยคุ
กวังพล แลฟังเสียงฆ้องกลองแตรสังข์เป็นสำคัญฤกษ์ แล้วก็ให้

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สามคืน”

(๒) “ ” “๓-๔ วา”

ยกทหารเข้าหักเอาเมืองให้ไ้จึงทกค้ำน ถ้าผู้ใดมีเข้าไ้จะกัศัริยะ
 เสียเสีย นายทัพนายกองทั้งปวงแจ้งพระราชกำหนด กรวยถวายเป็น
 ชัยมงคลแล้วก็ไปเตรียมการตามรับสั่ง ครั้นเพลาสามยามเจ็ดหน้าทั้ง
 ปวงก็ระดมขึ้นเข้าไปในเมือง ท้องพลเขมรช่วยเจ้ล้มตายเป็นอันมาก
 ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงเครื่อง
 สำคัญขัตติยราชรถรบรถ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงเจ้าพญา
 ไชยยานภาพเป็นพระคชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงเจ้าพญาปราบ
 ไททรงเป็นพระคชาธาร พร้อมด้วยโยธาเข้าทหารเสร็จเสด็จมา
 ขึ้นช้างพระที่นั่งทรงประตู่ระทิด หน้าทัพญามหาโยธา ไ้เพชรฤกษ์
 จึงให้ประโคมฆ้องกลองแตรสังข์ จกเพลิงพลชนะเป็นสำคัญ พลทหาร
 ทั้งสี่ด้านเห็นสำคัญ ก็ให้ชนพร้อมกัน ญามหาโยธา พญาศรีราช
 เทโช พญาท่ายน้า พระราชมานักช้านหน้า ยกทหารเข้าไป
 ทลายประตู่เมือง เขมรซึ่งรักษาหน้าทรีมประตู่ แลรักษาประตู่ ก็ยิง
 ธนูหน้าไม้ขึ้นใหญ่่นอย ออกมาทั้งสี่ด้าน พลทหารไทยเจ้ช่วยล้ม
 ตายก็มีไ้ถ่อย พญามหาโยธาก็ขับช้างเข้าให้แทง ถีบประตู่เป็น
 สามารถ พอรุ่งขึ้นเป็นวันเสาร์ ชน ๓ ค่ำ เดือน ๕ ศักราช ๙๔๖
 บัวออกดอก ประตู่ก็พังลง ทหารไทยกรเข้าเมืองไ้ ไ้ล่น่าพันเขมร
 ตายเป็นอันมาก เขมรกองชั้นกองกลางทั้งสองชั้นก็มีไ้กริบ ทั้งเครื่อง
 สัตวาวุธเสีย หนีกระจัดกระจายออกจากเมืองข้าง ไปหาครอบครวั
 ข้าง พระราชบุตรนั้นก็หนีไปด้วย จึงไ้พญาละแวกกับพระศรีสุพร

มาธิราช แลญาติประยูรวงศ์ สนมกรมใน ท้าวพญาพระเชม
 ครอบครองพลเมืองเป็นอันมาก พลทหารก็กุมเอาพญาละแวกพันทนาย
 มาถวาย^(๑) สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวฯเห็นพระโอรส แล้วมีพระราช
 โองการ ตรัสถามพญาละแวกว่า เป็นกษัตริย์ชาติตียราช ดำรงแผ่น
 ดินกรุงกัมพูชาธิปัตย์ มีกูรราชเป็นแคว้นแคว้นชัณทสิมา ฝ่ายกรุง
 พระนครศรีอยุธยา ก็มีเจ้าจันทชนบทเป็นแคว้นแคว้น แลสองพระนคร
 นี้เป็นราชอาณาจักรใหญ่ ถ้าใครได้สมบัติในพระนครศรีอยุธยา แม้
 เสมาณตลให้กว้างขวาง เหตุไฉนจึงมียกเป็นพยโปลาไปกระทำ
 สงคราม ให้ต้องทำนองชาติตียราชระณบท อันเป็นที่ยืนเทิงเหตุภัย
 กษัตริย์ราชแต่ก่อน คอยแต่ฆ่าศึกกรงหงสาวดีมาตีพระนครศรี
 อยุธยาครั้งใด ก็มีแต่ยกพลไปพลอยฆ่าเค็มเค็มเอาเมืองชนบทประเทศ
 กวาทเอาอพยพมาเมืองทุกครั้ง ทำศึกคุกคามอันลอบลักฟองสกลณียา
 ฉะนั้น ควรด้วยราชประเพณีแลหรือประการใด ก็ครั้งนี้จึงขอร้อง
 แก่เราแล้วจะคิดฉันทิไฉนให้ว่าไปตามสัจตามจริง จะไต่เป็นเพียง
 อย่างกษัตริย์ไปภายหน้า พญาละแวกกราบถวายบังคมแล้วทูลว่า ซึ่ง
 ข้าพระองค์เป็นคนโลภเจตนา มิได้กระทำสงครามตามราชประเพณี
 กษัตริย์ ไปลักลอบกระทำเสี้ยนหนาม แก่พระนครศรีอยุธยา
 โทษผิดถึงตาย ถ้าพระองค์พระราชทานชีวิตไว้ กรุงกัมพูชาธิปัตย์
 จะไต่เป็นข้าชัณทเสมากรุงเทพมหานคร ถ้ามีเสียงจะก่มน้ำตาย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พันธนากร”

สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ได้ทรงฟังคำพญาละแวกดังนี้ จึงตรัส
 ว่าเราได้ออกวาจาไว้แล้ว ว่าถ้ามีชัยแก่ท่านเราจะทำพิธีประณมกรรม
 เอาโลหิตท่านล้างบาปเสียให้จงได้ ท่านอย่าอาลัยแก่ชีวิตเลย จง
 ตั้งหน้าหาความชอบในปรโลกนั้นเถิด บุตรภรรยาญาติประยูรวงศ์
 นั้น เราจะเลี้ยงไว้ให้มีความสุขแต่ก่อน ตรัสดังนี้แล้วก็มี พระ
 ราชบริพารแก้วมณเฑียร ให้ตั้งการพิธีประณมกรรมโดยศาสตร์^(๑)
 พระโหราธิบดี ชีพพรหมณ์ ก็จัดแจงการนั้นเสร็จ จึงเชิญเสด็จ
 สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นบนเกย เจ้าพนักงานองครักษ์ เอา
 หัวพญาละแวกเข้าไต่เกย ทักคิระเอาธาดทองรองโลหิตขึ้นไปชำระ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระโหราธิบดีก็กลืนช่องชัย ชีพ
 พรหมณ์เข้าสังข์ ประโคมครีบกนตรีถวายมโหรีแขก ทรง
 อาเศียรพาทโดยศาสตร์พิธีเสร็จเสด็จเข้าพลับพลารุ่งขึ้นสมเด็จพระ
 พุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรงเครื่องสำหรับราชรถยกทองเสด็จ
 สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ทรงม้าพระที่นั่งราชพาหนะ สูงสามศอก
 คืบสองนิ้ว สมเด็จพระเอกาทศรถทรงม้าพระที่นั่งพลาก สูงสามศอก
 คืบ พร้อมด้วยม้าเสน่หากนิกรโยธาทาญ ให้โดยกระบวนซ้ายขวา
 หน้าหลัง เศวตฉัตรบังพระสุริยชุมสาย พัดโบกवालวิชนี มีช่อง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐกล่าวแต่เพียงว่า “ศักราช ๒๕๕ มะเส็งศก ฅวันศุกร์
 เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๑ บาท เสด็จพุทธยาตราไปเมือง
 ละแวก แลตั้งทัพชัยตำบลบางขวด เสด็จไปครั้งนั้น ได้ตัวพระศรีสุพรรณในวัน
 อาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๑ ค่ำนั้น”

กลองแตรสังข์ประโคมณฐานท พระบาทเสด็จพระราชดำเนินเข้าไป
 เลียบพระนคร ครั้นเพลาชายแล้วสองนาฬิกา เสด็จกลับยังค่ายหลวง
 จึงมีพระราชโองการสั่งเสนาบดี มন্ত্র์มชทั้งปวงว่า บัทรภรรยา
 ญาติวงศ์พญาละแวก แลสมันครพรรคพวกครว้อพพ ซึ่งจับไว้ได้
 มากน้อยเท่าใดให้มารวมไว้ ให้นายทัพนายกอง กองหลังคุมล่อง
 ไปก่อนเจ็ดวัน ทัพหลวงจึงจะเลิกไป ท้าวพญาทั้งหลายรับพระราช
 โองการแล้ว ก็มาตรวจจัดครอบครัวพญาละแวกแลไพร่พลในเมือง
 ซึ่งไต่ไว้นั้น เป็นคนอพยพสามหมื่นเศษ แล้วแต่งกองหลังคุมล่อง
 ไปโดยพระราชบัญชา

ครั้นกองทัพซึ่งคุมครอบครัวยกไปได้เจ็ดวันแล้ว ครั้นวัน
 อังคารเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ เพลาสิบเอ็ดทุ่มห้าบาท สมเด็จพระบาท
 ษรณาดบรมขพิตรพระพทิจำอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรงเครื่องอลัง
 การสรรพอาวุธบริวารวิสิทธิ์สรรพเสร็จ สมเด็จพระนเรศวรขพิตรเป็นเจ้า
 ทรงพิงเทพลัลาศ^(๑) ผูกพระที่นั่งสุวรรณปฤษฎางค์ สมเด็จพระเอกา
 ทศรตทรงเทพาลัลาศ^(๒) ผูกพระที่นั่งหลังคาทองอลงกตด้วยเครื่องอภิ-
 รมมุขมลายพรายพรรณ บังวรวิวรรธบัฏแทรกสลอนสลัวยสรรพด้วยโยธา
 ทวยหาญแห้วครวระระกรรกงพร้อมเสนางคพยุหะ คุมหิมาคากาย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พิงเทพลัลา”

(๒) “ ” “พิงเทพาลาศ” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พิงเทพ
 ประภา”

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จออกจากกรุงศรี
โยธยธรนครอินทปัตถ์กรุงศรีอยุธยา

ฝ่ายทัพพญานครราชสีมาเล็กกลับไปโดยทางนครเสียมราฐ แต่
ทัพเรือนรูงอยู่สองวันจึงล่องไปตามชลมารคออกปากน้ำเมืองพุทไธมาศ
สน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จรอนแรมมา
โดยมารควิถีสิ้นแดนกัมพูชาประเทศ ทัพพายทางนั้นก็เลิกโดยเสด็จมา
เป็นกระบวนหลังสน สิบสามวันทัพหลวงก็เสด็จถึงกรุงเทพพระมหา-
นครศรีอยุธยา แลบุตรภรรยาญาติวงศ์พญาสะแวกแลครัวพญาเขมร
มชอนัน ก็ทรงพระกรุณาให้จัดแจงทั้งยานเรือน แล้วพระราชทาน
เครื่องอัญมณีทั้งปวงให้โดยควร

ครั้นนายทัพนายกองทัพยกทัพเรือถึงพระนครพร้อมเสร็จ สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ก็พระราชทานบำเหน็จรางวัลโดยความชอบ แต่
พระราชทานนั้น ให้เป็นท้าวพญาอิศรมหาเสนาธิบดีสมหพระกลาโหม
พระราชทานพานทอง เต้น้ำทอง เขียวทอง ช้ายขาว กระบี่ผลทอง
เครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมากโดยฐานศักดิ์

ครั้นฉะวันอังคาร ชน ๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีจออิศรศก กรมการ
เมืองกบขริบอกเข้ามาว่า พญาศรีไสยณรงค์ซึ่งให้ไปรั้งเมืองตะนาวศรี
เป็นกบฏ โงษาธิบดีกราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระ
มหากุณายังแคลงอยู่ จึงโปรดให้มีบัตราแต่งตั้งข้าหลวงออกไปหาพญา
ตะนาวศรีก็มีมา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธ จึงให้สมเด็จพระ

พระอนชาธิราชดำเนินยกทัพออกไป แลทัพสมเด็จพระอนชาเสด็จออกไป
ไปครองนพลสามหมื่น ช้างเครื่องสามร้อย ม้าห้าร้อย ทัพปากใต้
เมืองไชยา เมืองชุมพร เมืองคลองวาฬ เมืองกบ เมืองปราณ เมือง
เพชรบุรี หกเมืองคนหมื่นห้าพัน ชุมทัพค่ายลยางสะพาน เค้นทัพ
ทางสังข

ฝ่ายพญา ตะนาวศรีรู้ว่า สมเด็จเอกาทศรถ อิศวรบรมนาถพิตร
พระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินยกออกมา ก็คิดเกรงพระเดชเคชา
นภาพเป็นอันมาก จะหนักเห็นจะมีพิน จะแต่งทัพออกรบก็เหลือกำลัง
จนความศึกแล้วก็นิ่งรำคาญไว้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จถึงเมืองตะนาวศรีสั่งให้ทั้งค่าย
ล้อมไว้โดยรอบ แต่ทัพหลวงนั้นตั้งไกลเมืองห้าสิบเส้น จึงทรง
แต่งตั้งหนึ่งร้อยสี่เข้าไป พญาตะนาวศรีเป็นข้าหลวงเดิมสัดยศ
มั่นคง ใ้ทำราชการโดยเสด็จงานพระราชสงคราม ความชอบแต่
หลังมากมายนัก ซึ่งทรงพระมหากรุณาให้มาขึ้นเมืองตะนาวศรีนี้ ยัง
หาเสมอความชอบไม่อีก แต่จำเป็นด้วยเหตุว่าเมืองตะนาวศรีเป็นหน้า
ศึก ครั้นจะให้ผู้นมาอยู่มีวางพระทัย จึงให้พญาศรีไสยณรงค์ออกมา
อยู่ต่างพระเนตรพระกรรณ เนื้อความซื่ออกับอยู่ดูแลใจ แลซึ่งข่าว
เข้าไปว่า พญาตะนาวศรีคิดการกบฏ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ยังไม่
เชื่อ จึงมีตราออกมาให้หาก็เข้าไปเฝ้าเนื้อความจึงมาขึ้น ตรัสให้
เราออกมาเรามีความเมตตาหนักอยู่ พญาตะนาวศรีผิดแต่ครั้งเดียว

คอกให้ออกมาหาเราเถิด จะกราบทูลขอโทษไว้ครั้งหนึ่ง ถ้าจะมาก
ให้มาในวันนี้^(๑)

พญาตระนาวศรีแจ้งในหนังสือดังนั้น จึงคิดว่าเราได้ทำการล่วง
เกินผิดถึงเพียงนี้แล้ว แลยังมีหนังสือรับสั่งมาทูลเป็นราชขอขมา
ออกไปกันนี้จะตาย ผิดชอบก็จะอยู่สืบไป ถึงจะตายก็จะไ้ปรากฏช่อกาย
หน้า พญาตระนาวศรีมิไ้ได้ออกมา เพลารุ่งแล้วนาฬิกาหนึ่ง สมเด็จพระ
พระเอกาทศรถอัครบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงเครื่อง
อลังการประทับสำหรับพิชัยยุทธเสด็จเสด็จทรงเจ้าพญาปราบไ้ไตรจักร
เป็นพระคชาธาร พร้อมด้วยท้าวพญาพลทวยหาญเป็นชนคั่นแน่น เสด็จ
โถมรมาคืบพันลึก ธงทองธงทิวเป็นดั่งไฟสว่างไสวด้วยมหาเศวตฉัตร
กลิ้งกลดกบยับยัถินกรขวบยังแทรกชมสายพรายพรรณนาคาศัพทโกลา
หล กีก้องกลองชนะแตรสังข์สนั่นเนืองนาค พระบาทเสด็จกรีพล
เลียบทอดพระเนตรคทอทองซึ่งจะให้พลทหารเข้าข่มเมือง

ฝ่ายพญาตระนาวศรีออกยืนถือนอกกันสัปทนอยู่บนเชิงเทิน แล
เห็นพลสมเด็จพระอนชาธิราชเจ้าตั้งสาบนานในไหลหลังลงมาเมื่อสนท
ถูก แล้วไ้ยินเสียงขลุ่ยกลองแตรสังข์ ตกใจตะลึงไปหอกพลัดตกจาก
มือมิไ้รู้ บ่าวไพร่ทั้งปวงเห็นดังนั้นก็เสียใจพูดเล่ากันต่อไปว่า นาย
เราเห็นจะขบถกันเมืองไว้มิไ้ พลทหารทั้งปวงก็ยกครันคร้ามพระเดช
เดชานุภาพเป็นอันมาก

(๒) ฉบับพันจันทมุททาศ ฉบับพระราชหัตถเลขา มีความต่อออกไปอีกว่า “ถ้ามีมา
เห็นว่ารับทัพเราได้ ก็ให้แต่งบ้องถันไว้ให้มันคง”

สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบคุรุยเมืองตะนาวศรีเห็นหน้า
ที่คานข้างอุทริศระเข้าได้ เสด็จกลับมายังค่ายหลวง จึงมีพระราช
กำหนดให้นายทัพนายกองทำบันไดร้อยอัน ปลายบันไดนั้นให้ผูก
เพลิงพะเนียงจงครบ เพลากี่สิบท่ม ถ้าไต่ขึ้นเสียงบันไดใหญ่สามนัก
เป็นสำคัญแล้ว ให้เอาบันไดพาครุคพลพะเนียงขึ้นเอาเมืองให้ได้
ทั่วพญาขมนทรีนายทัพนายกองรับพระราชโองการ แล้วก็มาจัดแจง
การทั้งปวงไว้สรวพกัพลทหารอาสาพันหนึ่ง ซึ่งจะเข้าเมืองพร้อม
เสร็จ

ครั้นเพลาสองยามสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นบนเกยคอย
ฤกษ์ เสด็จพระบารมีสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ถ้าจะมีชัยแก่ข้าศึก
ครั้งใด ก็ให้เห็นศกนิมิตประจักษ์ทุกครั้ง พอเพลาสอง(๑)ยามเจ้าเขต
พระสารีริกบรมธาตุใหญ่เท่าผลส้มเกลี้ยง เสด็จผ่านคานตะนาวศรีมา
แต่ทิศอุดรไปเฉียงภาคเหนือ พระรัศมีสว่างวาบไปทั้งอากาศแลบถพิ
สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวเห็นคณนทรวงพระยาศิโสมนัส ถวายทศนัช
สโมธานเหนือพระสิโรตม์ด้วยเบญจางคประคิษฐ์ แล้วสั่งปโรหิตา
จารย์ทั้งหลายให้ประโคมแตรสังข์ครีบกนตรีขับพาทย์ของชัยในทันที ให้
ฝรั่งแม่นปืนจกจ่างครวาทองท้ายที่นั่งสามชอกไล่กันเป็นสำคัญ

ฝ่ายนายทัพนายกองไต่บันไดเสียงบันไดใหญ่สำคัญ ก็ให้ทหารกร

(๑) ฉบับพันจันทมุทาส ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สามยาม”

กันเขาบันไดพาดกำแพงเมือง จตุพลพะเนียงเสียงโกลาหล เจ้าหน้า
 เห็นคั้งนั้นตกใจระออยนรพ่งก้นเพลึงมิได้ ทงหน้าทเสีย ฝ่ายทหาร
 ข่าหลวงก็เข้าเมืองไค พอเพลารุ่งชนกกรมเอาตัวพญาตะนาวศรีพัน
 ทนายมาถวายเป็นค้ายหลวง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้ตั้งพระราช
 อาญาเขียนยกหนังสือสามสิบที แล้วออกข้อราชการเข้ามายังกรุงเทพ-
 มหานคร สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นเจ้าครุสได้แจ้งว่าสมเด็จพระอน-
 ชาติราชเจ้า ไคเมืองตะนาวศรีแล้ว จัโปไคพญาศรีไสยณรงค์คั้งนั้นก็มี
 พระทัยปริศนา จึงทรงพระกรุณาให้มีตราทอยออกไปว่า อย่าให้สิ่งเข้า
 มา ณ กรุงเลยให้ตระเวนแล้วตักศิระเสียบประจานไว้ ณ เมืองตะนาวศรี
 อย่าให้ผู้ใดคบเยี่ยงอย่าง แลให้เอาพญาราชฤทธานนต์เป็นเจ้าพญา-
 ตะนาวศรี สมเด็จพระอนชาติราชเจ้า ก็กระทำตามพระบัญชาสมเด็จพระ
 บรมเชษฐาทุกประการ ครั้นจัดแจงเมืองตะนาวศรีเรียบร้อยแล้ว
 แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จพระราชดำเนินกลับมายังกรุงเทพมหา-
 นคร ฝ่ายสมเด็จพระบรมเชษฐา กราบทูลเสร็จสิ้นทุกประการ สมเด็จพระ
 นเรศวรมหาราชมีพระทัยโสมนัส ครัสตมพระกฤษฎาธิการ
 สมเด็จพระอนชาติราชเจ้าเป็นอันมาก

ครั้น ณ วันอังคาร แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ มีหนังสือออกพญา
 กาญจนบุรี ส่งทูลสมเด็จพระเอกาทศธรรม^(๑) ซึ่งถือนั่งสอเจ้าเมืองเมะลาลัง
 มา สมุหนายกกราบบังคมทูล ในหนังสือนั้นว่า หนังสือพญาพระโอรเจ้า

(๑) ฉบับสันสกฤตภาษาว่า “ สมิงอุปทอง ”

เมืองเมะลาลัง ขอฮวยสิริสวัสดิ์มาถึงพญากาญจนบุรี ด้วยข้าพเจ้า
กับพญาลาวเมืองเมะลาลังเกิดมหากลหะระแก่กัน พญาลาวจะยกมาตี
เมืองข้าพเจ้า ๆ หากฟังมิได้ จะขอเอาพระเศษเศษานภาพพระบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวอันมีพระบรมราชคฤหาสน์การมहिมา ๆหนึ่ง
สมเด็จพระเจ้ามณฑลราชเจ้าทรงศที่ปจักรพรรดิอันมี พระเชษฐาภคินี
อาณาจักรแผ่ไปในทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร เป็นฉัตร
แก้วกันเกศ จะขอกองทัพยกไปช่วยกันเมือง พระบาทสมเด็จพระพุทธ
เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ได้ทราบดังนั้น ทรงพระโสมนัส จึงพระราช
ทานเสื่อผ้าเงินตราแก่สมิงอุบายกองโดยสมควร แล้วตรัสให้พญาศรี
ไศล (๐) ถอดพลพันหนึ่งสวรพไปด้วยเครื่องสาคราวุธ ยกไป ณ เมือง
เมะลาลัง พญาลาวเจ้าเมืองเมะลาลัง รู้ว่ากองทัพไทยยกมาตั้งอยู่
ณ เมืองเละลาลังก็กลัวพระเชษานภาพ มิได้คิดอาฆาตต่อไป

ขณะเมื่อพญาศรีไศลไปช่วยกันเมืองเมะลาลังนั้น เจ้าฟ้าแสน
หัวถึงแก่พิราลัย มีราชบุตรสองคนแต่ต่างมารดา พันธทำยุทธกลหะ
ชิงสมบัติกัน ผู้น้องสู้มิได้กลัวพี่ชายจะฆ่าเสีย ครั้นรู้ว่ากองทัพไทย
มาตั้งอยู่ ณ เมืองเมะลาลัง ก็พาพวกข้าไพร่ประมาณร้อยเศษ หนี
ลงมาหาพญาศรีไศล ณ เมืองเมะลาลัง พญาศรีไศลก็บอกส่งตัวเจ้า
ฟ้าแสนหัวมายังกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

(๐) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาศรีไสยณรงค์” แลต่อไปชื่อว่า “พระยาศรี
ไสย” ทุกแห่ง

ทั้งสองพระองค์ ทรงพระมหากรุณาการณภาพแก่เจ้าฟ้าแสนหวี แล้ว
พระราชทานเครื่องอุปโภคเป็นอันมาก เลี้ยงไว้โดยฐานาคักคิ

ลศักราช ๕๔๕ ขัณนพศก ราชบุตรนักพระสัตถาผู้เป็นพญา
ละแวกเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จไปปราบ ขณะเมื่อ
ทหารข้าหลวงเข้าเมืองละแวกในเพลากลางคืนนั้น ราชบุตรมาอยู่หน้า
ที่ ครั้นทัพไทยเข้าเมืองได้แล้วความกลัวก็มีได้ไปหาบิดาหนีออกจาก
หน้าทักขิยาวประมาณ ๓๐ คน เข้าป่าพากันหนีไปถึงแดนเมืองล้านช้าง
ครั้นรู้ข่าวว่ากองทัพหลวงเสด็จพระราชดำเนินกลับไปกรุงพระมหานคร-
ศรีอยุธยาแล้ว ก็พากันกลับมายังเมืองละแวก เสนาบดีที่เหลืออยู่กับ
สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราชวร จึงพร้อมกันยกพระราชบุตรท่าน
ชนราชาภิเษกเป็นพญาละแวกครอบครองแผ่นดินแทนบิดา พญาละแวก
ครั้นได้ครองสิริสมบัติแล้ว ก็อุทิศสาธะบารงสมณพราหมณาจารย์
โดยยุติธรรมราชประเพณีมาไต่เคื้อนเคษ จึงตรัสปรึกษาเสนาบดี
กระวีमुखทั้งหลายว่า แต่ก่อนพระราชบิดาเรา ไปกระทำเสี้ยนหนามต่อ
กรุงพระมหานครศรีอยุธยามีไต่เกรงพระเดชเดชานภาพ สมเด็จพระ-
พุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์อันทรงอิศวรภาพคุณุสริยเทวบุตร จันทร
เทวบุตรอันมีรัศมีสว่างโลกธาตุ ความพินาศฉิบหายจึงถึงพระองค์ แล
ญาติประยูรวงศ์ในกรุงกัมพูชาธิบดี แลครั้นเราจะทำคุณพระบิดานั้นมิ
ได้ว่าจะอ่อนน้อมขอเอาพระเดชเดชานภาพ สมเด็จพระเจ้ากรุงเทพ
มหานครศรีอยุธยาเป็นทพทพานัก ความสุขสวัสดิ์จะได้มีแก่เรา

ท่านทั้งหลายจะเห็นประการใด เสนายกิมมัตรมขทั้งปวงกราบทูลว่า
 ชึ่งพระองค์คำร์สนัควรณัก ขอพระราชทานให้เ่างคอกไม้เงินทอง
 เครื่องราชบรรณาการ มีพระราชสารไปอ้อนน้อมโดยราชประเพณีเมือง
 ชนเมืองออกกรุงเทพมหานครแล้ว ความสรีสวัสดิคัพพัฒน์มงคลก็จะ
 ยังเกิดมีไปตราวยเท่ากัลยาวิธาน พญาละแวกไ้ฟังคังนัณนินคัก จึง
 ให้เ่างคอกไม้ทองเงิน จักเครื่องราชบรรณาการขึ้นอันมาก แล้วเ่าง
 ลักษณะราชสารให้ออกญาวงศาธิบคิ^(๑) พระเสน่หามนตรี หลวงวร
 นายก เป็นททานทจ้ทลพระราชสาร คุมเครื่องมงคลราชบรรณา
 การมา ครนถึงท่านปรำจันบุรี กรมการก็คุมททานทจ้ทลเข้าไปยังกรุงเทพ
 มหานคร เสนายกน้เอากิจงานกิจกรวยยังคุมทล พระบาทสมเด็จพระ
 พุทธิเจ้าอยู่หัว ค้ารสให้เบิกทคเฝ้า ฅ มขเ่งหน้าพระที่นั่งมัจฉลาภิเศก
 ตรัสพระราชปฏิสันฐาร ๓ นัคแล้ว พระศรีภริปริชาคิอ่านพระราชสาร
 ในลักษณะนัว่า ข้าพระองค์ผู้ครองกรุงอินทปัตถกรรัฐราชธานี ขอถวาย
 ยังคุมมาแทยพระวรราชทงกษมาศ สมเ่งพระผู้จอมมัจฉราชกร
 ทวาราวคิตรีอยุชยา มหาคิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราช
 นิเวศน์มหาสถาน ด้วยพระบิคาข้าพระองค์ มิไ้รักษาขอบขัณฑเสมา
 โดยราชประเพณี กระทำพาลทจิริตมิไ้รู้จักกำลังทนกำลังท่าน มาก่อ
 เกิดเป็นปรัยภัยแก่กรุงเทพมหานคร อุปมาคังจอมปลวกมาเคียงเขา
 พระสิเนราชบรรพต มิตังนัคุมมิคชาติคัวันอัย องอาจบุทนาการ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ออกญาวงศาบคิ”

กัวยพญาราชสีห์อันมหึมาเหศวรศักดิ์กานภาพก็ถึงแก่กาลพินาศจากไอสุริย
 สวรรยานันท์เพื่อผลกรรมอันใดกระทำมาแต่ก่อน แลข้าพระองค์ครอง
 แผ่นดินเมืองละแวกครุฑนี้จะไ้เอาเยี่ยงอย่างพระอินทร์หามิได้ จะขอ
 เอาพระเศษเศษานภาพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ยกเกล้า
 ปกกระหม่อมคณาทรแก้วแห่งทั่วมหาพรหม อันมีปริมณฑลกว้างขวาง
 รวมเป็นไปทั่วจักรวาล ข้าพระองค์ขอถวายสุวรรณหิรัญรัตนมาลาบรรณา
 การมาโดยราชประเพณี สืบไปตราบเท่ากัลปาวสาน

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทวิไตรทัง พัง ก็มีพระทัยเมตตาแก่พระ
 สุธรรมราชา พญาละแวกองค์ใหม่เป็นอันมาก สั่งให้ทอพระราชสาร
 ไปว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไ้เอาพาทของเวรแก่ราชชนนิตกานัก
 พระสุริยาหามิได้ แลซึ่งบิดาท่านเป็นไปจนถึงกาลนิราลัยนั้น ก็เพื่อ
 เวรอันเวรแต่อดีตคติคามมาให้ผลเห็นประจักษ์ แลให้พญาละแวกองค์
 ใหม่นี้ ครอบครองไพร่ฟ้า ประชาราษฎรโดยยุติธรรมราช ประเพณีพระ
 มหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อนนั้นเถิด แล้วสั่งให้เจ้าพนักงานทอเบ็ครอง
 ราชบรรณาการ แล้วพระราชทานเสื้อผ้าเงินตราแก่ทุกทนต์โดย
 สมควร อยู่สามวันทุกก็กราบถวายบังคมลาไปยังกรุงกัมพูชาธิปไตย

ครั้นเช้าเดือน ๕ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทวิ
 ไ้บำรุงช้างม้าพลไว้ เกือนสิบสองจะยกไปเมืองเมะตะมะเมืองหงสา
 วัก ในเดือน ๕ นั้นมีหนังสือบอกพญาศรีโคตรช้างมาว่า ซึ่งพระเจ้าแปร
 ผู้เป็นพระราชนัดดาเสียดพิทกลับไปเมืองหงสาวัก พระเจ้าหงสาวักเอา

โทษตกเสียจากที่ฐานาคักก็ ไพร่พลรามัญซึ่งไปกับพระเจ้าแปรนั้น
จับใส่เล้าคอกเสีย ที่แตกฉานชานเช่นไปภายหลังรู้เนื้อความดังนั้น
กลัวตายก็มีโคเข้าบ้านเมือง คมกันเป็นพวกเป็นเหล่าออกอยู่ป่า แต่ง
ข้าหลวงไปจับก็ต่อรบ แลหัวเมืองทั้งปวงนั้นเห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีออก
พระเจ้าแปรเสีย ก็เสียใจพากันกระต้างกระเดื่องเป็นอันมาก แลกรุง
หงสาวดีเห็นจะเสียแก่มอญชยด

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ได้ทราบดังนั้นจึงพระราช
ทานพระราชอาชญาสิทธิ ให้เจ้าพระยาจักรีเป็นนายทัพยกพลหมื่นห้าพัน
ช้างเครื่องร้อยหนึ่ง ม้าสองร้อย ออกไปตั้งปลุกยั้งฉางทำไร่นา ณ เมือง
เมะลำเลิงไว้ทำทัพหลวง จึงดำรัสให้เจ้าฟ้าแสนหัวไปช่วยเจ้าพญา
จักรี แล้วเกณฑ์ทัพเมืองทวายห้าพัน ให้ขึ้นไปตั้งค่ายลเกาะพระอก
เมืองวังราว^(๑) ขอบฝั่งทะเลตะวันตก หนุนทัพเจ้าพญาจักรี ๆ จะได้
ใช้ราชการสะดวก และกองทัพพญาศรีโคโลให้เอาไว้ แต่ทัพพญาศรี
โคโลกับพรรคพวกนั้นให้กลับเข้ามารับราชการ ณ กรุง

ฝ่ายเจ้าพญาจักรีกราชถวายบังคมลา ยกไปถึงเมืองเมะลำเลิง
แล้ว ทิ้งค่ายขุดค่ายปลุกยั้งฉางกะเกณฑ์มอญชาวเมืองเมะลำเลิงแล
ไทยกองทัพทำไร่นา แลตั้งทำเรอร้อยเรือไล่เป็นอันมาก พญาศรีโคโล
กับพรรคพวกก็กลับเข้ามารับราชการ

ฝ่ายเจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมืองละเซ็ง เจ้าเมืองขลิค เจ้าเมือง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “อ้งราว”

บัวเผื่อน เจ้าเมืองพลิม เจ้าเมืองทองบุรี รู้ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 กรมมหาราชครุฑยุดนาค ให้กองทัพเจ้าพระยาจักรียกมาตั้งทำไร่นา ณ
 เมืองเมะลำเลิงไว้เป็นเสบียง เคือนย้ายปลายทัพหลวงเสด็จยกไป
 เอาเมืองหงสาวดี ต่างคนต่างเกรงพระเดชพระคุณภาพก็แต่งพมามอญ
 ผู้ใดให้ถ้อยหนังสือแลเครื่องบรรณาการ เข้ามายังกรุงเทพมหานคร
 เสนาบดีเอกราชพล พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสให้เบิก
 พมามอญผู้ใดเข้าเฝ้า แลในหนังสือเจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมืองพลิม
 เจ้าเมืองบัวเผื่อน เจ้าเมืองชลิก สี่เมืองนั้นจะขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุง
 เทพมหานครไปถวายเท่กัลยาณานันต์ แต่หนังสือพญาทองบุรี พญาละเซ็ง
 นั้นจะขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ถ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระ-
 องค์ จะเสด็จพระราชดำเนินไปเอาเมืองหงสาวดีเมื่อใด พญาทองบุรี
 พญาละเซ็งจะขอยกพลมาควบทัพโดยเสด็จงานพระราชสงคราม

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้แจ้งในลักษณะอักษรทุกเมืองดังนี้ มี
 พระทัยโสมนัส ตรัสให้พระราชทานรางวัลแก่พมามอญผู้มานั้นเป็นอัน
 มาก แล้วให้พระราชทานสิ่งของไปแก่เจ้าเมืองทั้งปวงโดยฐานะศักดิ์
 จึงให้คัดหนังสือไปแก่ท้าวพญารามัญทั้งปวงผู้ใดหนังสือก็ถวายยังคณ
 ลาไปเมือง

ขณะเมื่อผู้ใดหนังสือกลับไปถึงเมืองทองบุรีนั้น พระมหาเถรเสียม
 เปรียญเจ้าอธิการวัชร จึงเข้าไปหาพญาทองบุรีแล้วถามว่ามหาพิตรจะเอา
 มอญไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้างกรุงศรีอยุธยาหรือ พญาทองบุรีได้ฟังพระมหา

เถรวาก็สงสัย จึงถามว่าไ้พระผู้เป็นเจ้าจึงว่าดังนี้ พระมหาเถรจึงว่า
 อาตมาภาพแจ้งว่ามหายพิตรมีหนังสือถวายเครื่องราชบรรณาการไปก่อน
 น้อมว่า ถ้าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจะยกมาตีเมืองหงสาวดีเมื่อใด มหา-
 ยพิตรจะยกไปโดยเสด็จงานพระราชสงคราม เพราะเหตุฉะนั้นอาตมาภาพ
 จึงว่า พญาทองอุ้งทอยว่าพระผู้เป็นเจ้าไม่รู้หรือว่า สมเด็จพระนเรศวร
 บรมยพิตรเป็นเจ้า แลสมเด็จพระเอกาทศรถสองพระองค์นี้ ทรงคักกา-
 ภาพมากทหนึ่งสรีรเทเวศรส่องโลก เมื่อเพลามัชฌิมันติกสมัย คัก
 หงสาลงไปกระทำครั้งใด มีแต่แตกฉานยับเยินขึ้นมาทกครั้ง บัดนี้
 พระเจ้าหงสาวดีก็สิ้นเชื้อวงศ์เชื้อวงศ์สงครามอยู่แล้ว แล้วได้ข่าวมาว่า
 ปลายักษ์จะยกทัพมาเอาเมืองหงสา เมืองหงสาเห็นไม่พ้นเงอม
 พระหัตถ์ท่าน แล้วเมืองมอญทั้งปวงก็ไปอ่อนน้อมสิ้น โยมเห็นเหตุ
 ดั่งนี้จึงมีหนังสือถวายเครื่องบรรณาการไปอ่อนน้อมบ้าง พระมหาเถร
 ได้ฟังดังนั้นหวั่นแล้วว่า อันพระนเรศวรสององค์พี่น้อง มีคักกาภา
 เข้มแข็งคักสงครามนั้น อาตมาภาพก็แจ้งอยู่สิ้น ถึงมีชัยแก่ชาวหงสา
 ก็แต่แวนแคว้นขึ้นชั้ชมากรุงพระนครศรีอยุธยาได้ล่วงเกินถึงแดนนี้
 ก็หามิได้ แลอาตมาภาพพิเคราะห์ถึงลักษณะราชคัมมหายพิตรก็เห็นจะได้
 เป็นใหญ่ในรามัญประเทศอยู่ ไฉนนำพระทัยมหายพิตรกับลักษณะจึงผิด
 กันนัก อันลักษณะอย่างมหายพิตรนี้ ในตำราว่าองอาจตงนิทาน
 พระบรมโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกระแตอาจสามารถจะวิคน้ำในมหา
 สมุทรให้แห้ง มิฉะนั้นจะมีมานะเหมือนนกน้อยอินบินแข่งพญาครุฑ

ข้ามมหาสมุทรเลหลงอันใหญ่ แลนำพระทัยมาพบพิตรมาอ่อน
 ประสตรอันกลวิคางหลอกหลอนนั้น คำราชของอาตมาภาพนึ่งเสียบ
 แล้วเห็นจะเอาไว้มิได้ จำจะทิ้งน้ำเผาไฟเสีย ว่าแล้วพระมหาเถรทำลา
 ลุกระไป พญาทองอุ้มแล้วยกมืออาราธนา ว่าพระผู้เป็นเจ้าอย่าเพิ่งไป
 ก่อน พระมหาเถรก็ชักนั่งลงทั้งเก่า พญาทองอุ้มจึงว่าอันคำราชของ
 พระผู้เป็นเจ้าเห็นจะไม่ผิดกับใจของโยม แต่บัดนี้โยมยังอ่อนปัญญา
 ความคิอยู่ อุปมาทั้งบุรุษอันหลงอยู่ในถ้ำอันมืด ถ้าพระผู้เป็นเจ้า
 ช่วยเอาแสงแก้วมาส่องให้สว่างเห็นหนทางแล้ว ก็จะได้โดยทางได้
 สะดวก พระมหาเถรจึงว่าการอันนี้ใช้ก็สมควร แต่อาตมาภาพเสียบ
 ภายพระศาสนาขึ้นคณาประชาราษฎร์ในรามัญประเทศทั้งปวง ก็
 จะช่วยทำนุบำรุงไปตามสติปัญญา แลซึ่งมหาพิตรว่ายังอ่อนปัญญา
 ความคิอยู่นั้น จะคิอย่างไรว่าไปเถิด จะช่วยชี้แจงให้ พญาทอง
 ใต้ฟังดังนั้นก็ไกรยสนมัสการพระมหาเถรแล้ว ว่าโยมประมาณ
 ทรัพย์เมืองหงสาวดีแลเมืองชนบทปวง จะมากกว่ากรุงพระนครศรีอยุธยา
 อีก แต่ทว่ามากก็เหมือนน้อย ท้ายไปเข้าอ่อนน้อมต่อกรุงพระนคร
 ศรีอยุธยามาก จะคิอ่านให้กลัใจมาไค้นยากนัก พระมหาเถรหัวเราะ
 แล้วว่า การเพียงนี้จะยากอะไร แม้จะแกลงให้อร่อยหม้อหนึ่งเห็นจะ
 ยากกว่าอีก พญาทองอุ้มจึงว่าถ้าพระผู้เป็นเจ้าโปรดโยมให้ไค้เป็นใหญ่
 ในรามัญประเทศสมคิแล้ว จะสนองพระคุณไปกว่าจะสิ้นชีวิต พระ
 มหาเถรยิ้มแล้วจึงว่ามหาพิตรอย่าวิตกเลยอาตมาภาพจะช่วย พระ

มหาเศรษฐีมาให้ใกล้พญาทองอยู่แล้วว่า มหายพิตรก็เป็นราชันคทา
 พระเจ้าหงสาวดี หัวเมืองทั้งปวงก็นับถือมากอยู่ จึงมีหนังสือไปประกาศ
 แก่หัวเมืองทั้งปวง ว่ากรุงหงสาวดีเป็นราชธานีใหญ่ แต่ครั้งพระเจ้า
 ช้างเผือกมาครองเท่าที่เวลานี้ ยังมีได้ไปเป็นเชลยแก่เมืองใด แล
 ครั้งแต่พระเจ้าแปรเสด็จมา สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเอาไทยถอยกลับ
 จากฐานาคคี เราได้ยินข่าวว่าหัวเมืองทั้งปวงพากันลอบใช้คนถือ
 หนังสือคมเครื่องบรรณาการไปออกแก่กรุงพระนครศรีอยุธยา เราก็ยัง
 ไม่เชื่อ จึงแกล้งแต่งคนถือหนังสือไปข้างหัวเมืองพะงะหาซึ่งกิดการให้แน
 ก็ได้ความประจักษ์ว่า เมืองเมะละและหัวเมืองทั้งปวงคึกคกข
 คนเหล่านั้นหารักชีวิตแลโคตรไม่หรือ ให้เร่งบอกมาเราจะเอาความ
 กรายทูลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี แล้วจะยกทัพไปจับฆ่าเสียให้สิ้น
 โคตร ถ้าแลเมืองทั้งปวงรู้ว่าได้คิดผิดแล้ว จะค้นหาความซอกก็จะ
 งคความไว้ครั้งหนึ่งก่อน แต่ทว่าให้คิดอ่านจับไทยกองทัพซึ่งมาตั้งอยู่
 เมืองเมะละเล็งส่งมาให้ได้บ้าง จึงจะเห็นจริง ถ้ามหายพิตรมีหนังสือ
 ไปถึงนครราชหัวเมืองทั้งปวงจะสะกิดตกใจกลัว ก็จะกลับใจคิดอ่านจับ
 ไทย ก็จะเกิดอริวิวาทกับไทย ทางไมตรีก็จะขาดกัน เมื่อทัพพระเจ้า
 กรุงศรีอยุธยายกมา ก็จะไ้เป็นรวีขาวกริ้วหนามกันให้ซาลงไว้
 ประหนึ่งมหายพิตรจงบำรุงช้างม้าพล เอาไพร่พลไว้ให้ชนะเรึง ถ้า
 ได้ข่าวว่าทัพกรุงเทพพระนครศรีอยุธยาถ่วงแค้นมาเมื่อใดแล้ว จง
 เร่งยกพลไปเมืองหงสาวดีทำที่ว่าจะมาช่วยงานพระราชสงครามให้ไว้

ใจแล้ว เข้าปลอมปล้นเอาเมืองหงสาวดี เชิญสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 แลกวาทครวญพไพร่พลเมืองข้าพลาอาหารมาเมืองทองให้สิ้น ถึง
 มาทว่าทัพสมเด็จพระนเรศวรจะยกติดตามมาถึงเมืองทองอีกก็ เมื่อ
 เราทัพเสบียงอาหารเสียให้สิ้นแล้ว ถิ่นนี้จะเลิกทัพกลับไปเอง ถ้าก็กลับไป
 ไปแล้วพระเจ้าหงสาวดีก็อยู่ในเงอพระหัตถ์ พระองค์ก็จะสิทธิขาดขึ้น
 กว่าร้อยเท่าพันทวี จะคิดประการใดก็จะสำเร็จ แลซึ่งอาตมาภาพว่ามา
 ทงนมหายพิตรจะเห็นคือชั่วประการใด

พญาของอุมีความยินดี กราบนมัสการแทบพระบาทพระมหาเจด
 แล้ว ๆ เล่า ๆ แล้วว่าพระผู้เป็นเจ้าคิดคึงเทพยดาเอาแวนแก้วมา
 ส่องให้สว่าง เห็นทั้งกลางวันกลางคืน พระคุณนั้นหาที่สุมมิได้ พระ
 มหาเจดจึงว่ามหายพิตรเร่งมีหนังสือไปเถิด ถ้าซัดสนไปภายหน้า จึง
 ให้ไปบอก อาตมาภาพจะช่วย แล้วพระมหาเจดก็ลาไปอาราม รุ่งขึ้น
 พญาของอุก็แต่งหนังสือตามถ้อยคำพระมหาเจดว่า ให้คนถือไปประกาศ
 แก่หัวเมือง

ฝ่ายพญารามัญหัวเมืองทั้งปวง แจ้งในหนังสือพญาของอุถึงนั้น
 ก็ตกใจกลัว ต่างคนต่างปรึกษากันการนายบ้านนายอำเภอว่า เราคิด
 การครองนหมายว่าจะเลิกก็ไม่เลิก พญาของอุมีความสน จึงมีหนังสือมา
 ว่ากล่าวทั้งนี้ เพื่อเพราะเห็นเราเป็นตระกูลรามัญ ครั้นจะขึ้นฉันท
 จะพึงทรงพระนครร้อยยี่สิบก็เที่ยว ก็เป็นระยะทางไกล จะต้องคำยราชน
 ทานว่า กว่าถว้จะสึกก็งาใหม่ ด้วยพญาของอุมีรพลมาก แล้วพระเจ้า

หงสาวดีกันยัดว่าเป็นเชื้อพระวงศ์ จงว่าประการใดก็สนิทชิดใกล้ จำเรา
จะหาความชอบคืน จัยเอาไทยส่งเข้าไปให้ไต่ คิคกันตั้งนั้นก็แต่ง
หนังสือขึ้นไปถึงพญาของอุเป็นใจความว่า ข้าพเจ้าหัวเมืองทั้งปวง ขอ
น้อมเศียรเกล้าบังคมมาตั้งไต่เบื้องบาทพญาของอุ ถวายข้าพเจ้าทั้งปวง
เป็นคนโมหคิยประทุษร้ายจิตใจไปนั้น พวกข้าพเจ้าทั้งปวงถึงที่ตาย ซึ่ง
โปรดให้หนังสือแจ้งมาให้ข้าพเจ้าเห็นผิดแลชอบนั้น กุญเทศพศ
ชบเอาชีวิตข้าพเจ้าแลชีวิตไพร่ฟ้าประชากรคนมานั้น พระคุณไม่มีที่จะ
เปรียบได้ ข้าพเจ้าจะขอทำตามโอวาท เขาเป็นทพงที่พำนักสืบไป
แล้วก็ส่งหนังสือให้ผู้อยู่หนังสือกลับไปยังเมืองของอุ

พญาของอุแจ้งในหนังสือนั้นก็มีความยินดี ตั้งแต่นั้นมาก็บำรุง
ช้างม้าเอาใจไพร่พลในเมืองของอุให้รักใคร่เป็นอันมาก

ฝ่ายพญาลาวเจ้าเมืองเมะตะมะ สั่งแก่ท้าวพญารามัญทั้งปวง
ให้คิคอ่านจับกองทัพไทยให้ไต่จะไต่ส่งเข้าไปเมืองของอุเอาความชอบ
ท้าวพญารามัญทั้งปวงก็คอบจะจับไทยให้ไต่

ครั้นเดือนอ้ายข้าวเขาสุก เหล่าไทยออกไปเที่ยวข่าวอยู่ริมป่า
สมิงสระนายบ้านรอยบะกัยพวกรามัญร้อยหนึ่งลอบคอบอยู่ในป่า ครั้น
เห็นไต่ที่กว้งกรุกกันจับขุนเจบแลพวกไปไต่ ๕ คน ไพร่ ๕ คนหนีไต่ที่วิ่ง
ไปบอกกองทัพว่า มีรามัญประมาณร้อยเศษ มาจับเอาขุนเจบกับไพร่ไป
๕ คน นายทัพนายกองแจ้งดังนั้น ก็ไต่จัดแรงกันไปตามสามร้อย ทัน
พวกรามัญได้รบกัน พวกรามัญช่วยคาบหลายคนบ้านทานมิได้ก็แตก

ไป กองทัพไทยก็ไล่ตัวชนเขมรกับไพร่ ๘ คนกลับมาแจ้งแก่เจ้าพญาจักรี ๆ จึงหาตัวพญาพะโรเจ้าเมืองเมาะลำเลิงมาถามว่า เหตุผล^{๕๕}ทั้งนี้ เป็นประการใด เจ้าเมืองเมาะลำเลิงไม่ยอว่ามีใครรู้ เจ้าพญาจักรีมีฟังจะให้เจ้าพญาพะโร ๆ เห็นความจะไม่พ้นตัว จึงอุบายว่าจะขอไปตามเอาตัวมอญเหล่านี้ให้ไว้ เจ้าพญาจักรีมีพิเคราะห์ สำคัญว่าจริงก็ปล่อยตัวไป พญาพะโรจึงคิดแก่กรรมการว่า เราจะไปตามจับข่าวของเรามากระไรเล่า ถึงจะแก้ไขประการใดความอันนั้นเห็นจะไม่ล้น จะนั่งอยู่ดังนี้จะพากันตายเสียสิ้น จำจะหนีข้ามไปเมืองเมาะตะมะ คิดเห็นพร้อมกันแล้วก็ต่างคนเร่งเอาการไปแจ้งแก่พญาลาว ๆ ก็ให้เอาเรือมาคอยรับ ครั้นเพลาสองยาม พญาพะโรก็พาครัวอพยพหนีออกจากเมือง พอรุ่งกล้องเรือข้ามไปเมืองเมาะตะมะ

เพลารุ่งเช้าพญาจักรีรู้ว่า พญาพะโรเมืองเมาะลำเลิงเทครัวหนีไปสิ้น ก็ต่างกองทัพตามมาถึงฝั่งน้ำ ไม่ทันก็กลับไป

ฝ่ายพญาพะโร ก็แจ้งการแก่พญาลาวเจ้าเมืองเมาะตะมะทุกประการ พญาลาวจึงว่าซึ่งทำการมิได้ไทยมา เสียทีเสียครั้นแล้วก็แล้วไปเถิด แต่เราวิตกว่าท่านอยู่ณเมืองเมาะลำเลิงนี้น้อยไปมาเหมือนหนึ่งฝูงมฤคชาติอันอยู่ในปากเสือ ซึ่งพากันอพยพมาได้สินนั้น เรามีความยินดีนัก จึงค่อยคิดอ่านกันไปใหม่ จะเกรงอะไรแก่กองทัพไทยเท่านั้น แล้วเจ้าเมืองเมาะตะมะต่างกองทัพโจร กองละสองร้อยสามร้อย ให้เที่ยวเป็นเสือบ้า ถ้าเห็นไทยออกเที่ยวหากินแลเที่ยวขำก็ให้

ลอยมากี่ พอจะจับได้ก็ให้จับตัวมา ถ้าเห็นทำได้จึงให้ทำ ถ้าเห็นทำ
 มิได้อย่าให้ทำ สกแต่อย่าให้เสียที กองรามัญทั้งปวงแจ้งกำหนด
 คึงนั้นแล้ว ก็ข้ามไปชุมนุมอยู่ในป่า ครั้นเห็นไทยออกเที่ยวข่าว ก็ลอบ
 ยิงลอบแทง แต่ทำคึงนั้นเอง ๆ นายทัพนายกองทั้งปวงก็เอาเหตุไป
 แจ้งแก่เจ้าพญาจักรี ๆ เห็นมอญเป็นกบฏทำการกำเริบหนักรุน ก็บอก
 หนังสือเข้ามาให้กราบทูลเสร็จสิ้นทุกประการ เสนาบดีก็นำเอาหนังสือ
 บอกเจ้าพญาจักรีจนถวายบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ทราบก็ทรงพระโกรธตรัสว่า เจ้าพญาจักรีเป็นผู้ใหญ่ที่เคยทำศึกสงคราม
 มา บังว่าจะไปตีเมืองเหล่านี้ได้หรือไม่ เจ้าเมืองเมะละลำเลิง
 เขาสวามีภักดิ์ ขอกองทัพออกไปรักษาเมือง ไพร่บ้านเมืองก็ปรกติ
 อยู่สัน ฝ่ายเมืองเมะละตะมะ เมืองละเซ็ง เมืองบัวเผื่อน เมืองพะสิม
 เมืองขลิบ เมืองทองโอเล่ก็มาอ่อนน้อม ควรหรือให้ไปตีถึงเพียงนี้
 ประการหนึ่งเมืองเมะละลำเลิงก็อยู่ปากน้ำตะวันออก เหมือนอยู่ในกำมือ
 ก็ยังให้เลิกหนีไปได้ด้วยแล้ว ทำศึกสงครามทำไม ครั้นจะให้ฆ่าเสีย
 ก็เสียกายหอกดาบ ตรัสเท่าคึงนั้นก็สั่งให้มีตราตอยาคาไทยออกไป
 ว่าเจ้าพญาจักรีจะตีเอาเมืองเมะละตะมะได้หรือมิได้ ถ้าเห็นได้ถ้ายศ
 แล้วให้ตีเอา ถ้าเห็นมิได้ให้รักษาแต่ค่ายเมะละลำเลิงไว้ให้มั่น ทพ
 หลวงเสด็จพระราชดำเนินออกไปถึง จึงจะตีเอาเมืองเมะละตะมะทีเดียว
 ผู้ถือหนังสือก็กลับไป แจ้งแก่เจ้าพญาจักรีทุกประการ

เจ้าพญาจักรีแจ้งในท้องตรารับสั่งนั้น ก็กลัวพระราชอาญาเป็นอัน

มาก แลเร่งรันทนายทัพนายกองทำเรือรบเรือไล่เสร็จแล้วก็ให้ลากลงไว้ในคลองน้ำ แลคิดแต่งกองทัพขึงกันให้เกี้ยวข้าว ๔ กอง ๆ ละห้าร้อย คอยสกัดที่เหล้ามอญยกยทุกวัน พวกมอญเห็นกองทัพไทยมาก ทำนทานมิได้ก็หลยหลีกเข้าไป นายทัพนายกองให้เร่งเกี้ยวข้าว เขาแลข้าวหนักในแขวงเมืองเมะลำเลิง นวคนเข้าไว้ในฉางใต้ประมาณสองพันเกียน

ส่วนพญาลาวเจ้าเมืองเมะตะมะแต่งชาวค่านให้มาประจำชาวราชการอยู่ทางแม่ละเมา ทางตองย^(๑) ทางแม่จัน ทางแม่กัทธิย์ ให้รู้ว่าทัพหลวง ณ กรุงพระนครศรีอยุธยาจะยกมาหรือ ๆ มิมา

ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้นให้หนังสือตอบมายังเมืองเมะลำเลิงแล้วก็มีพระราชโองการแก่ท้าวพญาแสนาคัมมทิมขึงปวงให้เตรียมทัพพร้อมเสร็จ กำหนดทัพหลวงจะเสด็จโดยชลมารควินเสาร์ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๓ ไปขึ้นยกเมืองกาญจนบุรี ให้กองทัพยกทั้งปวงล่องไปคอยรับเสด็จให้พร้อม ท้าวพญานายทัพนายกองก็ยกช้างม้าพลไปยังเมืองกาญจนบุรี ตามพระราชกำหนด

ครั้นถึง ณ วันเสาร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๓ เพลารุ่งเช้าสองนาฬิกา ได้มีหาอคมฤกษ์ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงเครื่องอสังการสรวพารณณวิชัยยุทธสรรพเสร็จ เสด็จลงสู่พระที่นั่งนงครัตน์วิมานมหานาวาอินรนาควัทยาณมณัชชีवालทั้งคู้ กุพณลลิกอชิก้วย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ตองย”

เรือจำนนำท้าวพญาสามนคราช ฝ่ายทหารพลเรือนเรียงประจำขัณฑ์ลาก
 สลอนสลัยคืบคึง ทั้งโดยขบวนพยุหยาตรา พระโหราราชครีษภักดิ์ศรี
 พิศายารักษ์ลั่นฆ้องชัยให้กลาเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์อันทรงพระพุทธรูป
 ปฏิมากรทองนพคุณบรรพพระสารีริกบรมธาตุ ถวายพระนามสมญาพระ-
 ไซยนั้นก่อนแล้วเรือขบวนหน้าทั้งปวงเดินโดยลำคืบ เรือพระที่นั่งแลเรือ
 แห่ซ้ายขวากระบวนหลังทั้งปวงก็โดยเสด็จตามคืบ ในท้องอรรณพมหา-
 นทีธารประทัยรอนแรมท่าเวณถึงเมืองกาญจนบุรี เสด็จยังพลับพลาที่
 ประทับสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว เสด็จแรมพักช้างม้าวพลจัตองทัพ
 สามเวนแลกองทัพหลวงเสด็จครองนั่ง พลฉกรรจ์ลาเครื่องแสนหนึ่ง
 ช้างเครื่องแปดร้อย ม้าพันห้าร้อย ครั้นรุ่งขึ้นจะเสด็จ ในเพลาสิบทุ่ม
 สมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงทรงพระสุบินว่า ยังมีสิ่งกาลวันน้อยมาค้าย
 ลากเอาพญาคชสารตัวใหญ่ไปสู่ประเทศแห่งตนได้ ในพระสุบินว่า
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวศรีรัตนประหลาดเสด็จตามไป จะจึงเอาพญาคช-
 สารก็มีไ้ ด้วยยานั้นเป็นทางตรัดกันการหนักเท่านั้นที่ประหมัดตน พอ
 คิสิยเอ็ดทุ่มจึงตรัสให้พญาโหราซ้ายขวาพยากรณ์ พระโหราธิบดีถวาย
 พยากรณ์ทำนายว่า เสด็จพระราชดำเนินมาครองนั่ง เพื่อจะไปกระทำ
 บุญนาคการด้วยพระเจ้าหงสาวดี เอาฐานพระเจ้าหงสาวดีเป็นที่ตั้งคึง
 พญาคชสาร ซึ่งว่ามีสิ่งกาลวันน้อย มาขบคายเอาพญาคชสารไปไ้คน
 กิร้ายจะมีปรักษ์เมืองไ้เมืองหนึ่งแต่ว่าเป็นเมืองน้อย ปลอดภัยล้นเกล้า
 พระองค์พระเจ้าหงสาวดีถึงเสียจากเศวตฉัตรแล้ว พาไปเมืองแห่งตน

ทัพหลวงจะได้เสด็จติดตามไป แต่ทว่าเห็นจะมีไ้พระเจ้าหงสาวดี^๕คืบมา
จะชักสนสังหน่งสังไ้เป็นแท้ พระสุบิน^๖เป็นเทพสังหรณ์บอกเหตุไ้ใช้จะ
ร้ายสังไ้คืบมาไ้

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว^๗ตรัสไ้ทรงฟังคืบนั้น จึงทรงพระกรุณา
ตรัสว่า ซึงทำนายทงนโดยลักษณะสุบิน แต่เรามาเห็นว่าพระเจ้าหงสา-
วดีเป็นใหญ่ในรามัญประเทศ แต่ครั้งพระบรมราชบิดามาเป็นขกแผ่น
นั้นคงคืบเขาพระสุเมรุราช แลซึงผู้ใดจะอาชเอบมทำอันตรายนั้น เห็น
ยังไมไ้คืบก่อน จำเราจะยกไปแก้แค้นเมืองเมะตะมะ แลหัวเมืองรามัญ
ทงปวงซึงประทุรร้ายหมิ่นเราให้สาไ้ จึงค้อยคิตราชการค้อยไป ตรัส
แลว่ารุ่งชนสามนาฬิกาหกบาทไ้มีหาเพชรฤกษ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^๘
ทงสองพระองค์ ทรงเครื่องสำหรับพิชัยสงครามเสร็จ สมเด็จพระนเร-
ศวรยพิตรเป็นเจ้า เสด็จทรงช้างเจ้าพญาปราบไ้โรจักรเป็นพระคชาธรา
สมเด็จพระเอกาทศรถอดวรบรมนาถ เสด็จทรงช้างเจ้าพญาจักรมहिมาเป็น
พระคชาธาร ประคืบคืบพิริยทวยหาญแท้เป็นชนคืบแสนสารสินธพ-
พหุสมุหกุพิลิกคาคายคืบยงทิวแถวทวนทงหน้าพระคชาธารอลังการ
คืบเครื่องพระอภิมุขมสายพรายพรณกลงกลกคามรมาคืบยังบรมทิพา
กรอนรวิคืบสอง อโณมคืบเสียงนังกลองชน่นำเสด็จโดยมารค
วิคืบแถวเดื่อนทเรศ ประทับรอนแรมเจ้าเว^(๑)บรรลุด่านพระเจคืบสาม
องค์ เสด็จไปประทับแรมคืบค้ายหลวง ลำนำแม่กระษัตริย์

ฝ่ายชาวค้านรามัญซึงมาค้อยประจําชาวค้อยนั้นเห็นกองทัพยกมา

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “หลายเวณ”

ก็ลอยคในป่า ประจักษ์แจ้งว่าเป็นกองทัพ ก็รีบเอาเนื้อความไปแจ้ง
แก่เจ้าเมือง เมาะตะมะ ๗ จึงบอกขอ ราชการไปเมือง หงสาวดี แลเมือง
ของอ

ขณะเมื่อหนังสือบอกเมืองเมาะตะมะไปถึงนั้น พระเจ้าหงสาวดี
ทรงพระประชวรอยู่ จึงสั่งแก่เสนาบดีว่า ราชการครั้งนี้เราช่วยทูล
ลาพอยู่แล้ว ให้คิดกันรักษาพระนครให้ดี แล้วให้บอกไปถึงพญาของ
หลานเรา ให้ยกพลมาช่วยการสงคราม เสนาบดีก็บอกขอ ราชการไป
ยังเมืองของอแลหัวเมืองทั้งปวง ให้ยกมาช่วยป้องกันเมืองเมาะตะมะ
แลในเมืองหงสาวดีนั้น กระเกณฑ์ไพร่พลรักษาหน้าที่เชิงเทินตาม
ธรรมเนียม

ฝ่ายพญาของอจึงให้ไปอาราธนาพระมหาเถรเสียมเพริบมเข้ามา
แล้วปรบออกพฤติเหตุให้พระมหาเถรฟังทุกประการ แล้วว่าพระผู้เป็นเจ้า
ช่วยคิดให้โยมด้วย พระมหาเถรได้ฟังหวั่นแล้วว่ามหาพิตรกล้ว
พระนเรศหนักอยู่หรือ พญาของอจึงว่า พระผู้เป็นเจ้าช่วยทำนุบำรุง
อยู่แล้วโยมหากกลัวไม่ พระมหาเถรยมแล้วจึงว่า มหาพิตรอย่าวิตก
เลย ซึ่งทัพพระนเรศพ้นองยกมาคราน อประมาเหมือนเทพยดาอันจร
ในจักรวาลีมาออกหนนให้ชะตามหาพิตรไซ้คตกทวารลั่นจนจรจะชน
นระอยู่แล้ว อย่าช้าเลยจงเร่งยกพลลงไปเมืองหงสาวดี แล้วแต่งม้า
ไว้ถือนหนังสือไปหาพญาลาวเจ้าเมืองเมาะตะมะว่า ให้เร่งกวาดไพร่พล
หัวเมือง ซึ่งชนแก่เมืองเมาะตะมะเข้าไว้ในเมืองให้มั่นคง แล้วให้

ค่ายคูให้มั่นคง จงช่วยกันเป็นใจรบ อย่าให้กองทัพกรุงพระนครศรี-
อยุธยาเข้ามาได้ ถ้าศึกหนักแน่นประการใด ให้ชักออกมาเราจะยกไป
ช่วย แต่บัดนี้เราจะเข้าไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี ทิศราชการก่อน มหา
ยพิตรมีหนังสือไปเอาใจเมืองเมะตะมะตังนั้นแล้ว จงแจ้ง(๑)มาเร็ว
๒๐-๓๐ มา ให้ประจำฟ้าง้าวอยู่นั้นแล้ว ให้ผลัดเปลี่ยนกันเอาข้าวมา
แจ้งจงเนื่อง ๆ ถ้าศึกไทยกับรามัญยังไม่ติดกันเข้า อย่าเพ่อทำจะเสีย
การถ้าศึกติดกันเข้าเมื่อใดแล้วก็ให้ทำการใหญ่เถิด แลเมื่อจะเทเมือง
หงสาวดีเมืองทองอินนี้ ให้จัดเผาบ้านเรือนเสบียงอาหารในเมืองหงสา
ไว้สิ้น กำลังศึกก็จะถอยลง ถ้าเห็นยังติดตามากก็ให้เอาของพระเจ้า
หงสาวดีสิ่งหนึ่งสองสิ่งต่างคนถือหนังสือไปถวายหลวงทัพไว้ แ่่ง
การกันเมืองให้มั่นคง ถึงมาตร์จะเสียของไปก็หนึ่งเท่านั้นอย่าเสีย
กายเลย อุปมาเหมือนดอกไม้อ่อนไปดอกหนึ่งสองดอก ถ้าต้นราก
ราบบริบูรณ์อยู่แล้วก็จะผลิดอกออกผลสืบไป พระมหาเจดีย์ความแก่
พญาทองอุทกประการแล้วกลับไปอาราม

พญาทองอุทกเกณฑ์ทัพหมื่นหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่องสาตราวุธ
พลเมืองนอกนั้นให้กวาดต้อนเข้าในเมืองสิ้น แลเกณฑ์ให้ชนรึกษาหน้า
ที่เชิงเทียน ครั้นได้พิชัยฤกษ์ดีแล้ว พญาทองอุทกยกพลหมื่นหนึ่งลงมา
ยังเมืองหงสาวดีกองทัพอยู่นอกเมือง พญาทองอุทกเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีในพระราชการ พระเจ้าหงสาวดีตรัสปรารภพญาทองอุทกว่า

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “แต่”

ทัพพระนเรศยกมาครองใหญ่หลวง หลานเราจะช่วยคิดราชการบ้าง
กัน อย่าให้เมืองมอญไปเป็นเชลยกรุงศรีอยุธยาได้ พญาทองอุกราบทูล
ว่า พระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย ข้าพเจ้าจะขอทำราชการฉลองพระ
คุณกว่าจะสิ้นชีวิต ทูลแล้วพญาทองอุก็ลาพระเจ้าหงสาออกมายังกอง
ทัพ แต่พญาทองอุเวียนเข้าไปเฝ้าเยือนพระเจ้าหงสาเฝ้า ๗ ชาว
หงสาซึ่งรักษาหน้าที่เชิงเทียนประตูเข้าออกนั้นก็ไม่บังเกียจชาวทองอุ ไว้
ใจให้เข้าออกทั้งกลางวันกลางคืน

ฝ่ายพญาลาวเจ้าเมืองเมะตะมะ ครั้นแจ้งในหนังสือพญาทองอุ
ถึงนั้นก็สำคัญว่าจริงมิได้ว่าเป็นอบาย ก็แต่งคนถือหนังสือไปจับตัว
เจ้าเมืองกรมการแลราษฎรบรรดาเมืองชนแ่งเมืองเมะตะมะ ให้ยก
กันเข้าไปเมืองเมะตะมะให้สิ้น เจ้าเมืองกรมการแลราษฎรเมืองเมะ
ตะมะ ๓๒ หัวเมืองที่คิดเห็นว่า เจ้าเมืองเมะตะมะ จะสู้กองทัพ
กรุงไค้ก็ยกเข้ามา ที่เห็นว่าจะสู้ทัพกรุงมิได้ก็ไม่เข้ามา ยกครอบครัว
อพยพเข้าป่าไปเป็นอันมาก ฝ่ายเจ้าเมืองเมะตะมะ ก็จัดแจงตรวจ
วิพลทหารบนใหญ่น้อยประจำรักษาหน้าที่ของกันเมืองเป็นสามาร

ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จประทับแรม
พักข้างमारพล ณ พระตำหนักคำบลแม่กระษัตริย์สามเวน

ครั้นณวันศุกร์ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ เพลาสืบที่มั้งเกิดไชย
นิมิตขึ้นกาลให้เสนาบดีกรโทยาทวยหาญในกองทัพนั้นเรียงเปล่งออกซึ่ง
ศัพท์สำเนียงก็ก้องไกลลล ครั้นเพลาสืบเฝ้าที่มั้งพระบาทสมเด็จพระ

พระพทิจำอ้อยหัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงเครื่องสรรพนิลวาทธำรงกา
 ภรณ์วิภลิตสำหรับขัตติยราชธณยท แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นบน
 เกยทอดพระเนตรเห็นช้างพระที่นั่งทั้งสองซึ่งประทับอยู่นั้น ยกงวงขึ้น
 ปรามาสลยงาเบื่องขวา แล้วร้องโกญจนาทน์สนั่นในพนัสเนินแนวสิขร
 เขต เป็นไชยนิमितสองประการ ทั้งศัพทสำเนียงเสนางคณิกรโยธาทาญ
 ก็ทรงพระโสมนัสปริศนาพระโหราธิบคิกักลั่นหม้องไชย พรหมณ์ปโรหิตา
 จารย์เป่าสังข์ถวายชัยมงคล เสี่ยงศัพทเกริ่นอึงกลองกาหล ประโคม
 กักก้องนฤนาท สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเสด็จทรงพลายพนมจักร(๑)
 สูงห้าศอกสามนิ้ว ผูกพระที่นั่งสุวรรณภุญฐานค์ สมเด็จพระราชอนุชา
 ทรงพลายแก้วอุดรสูงห้าศอก ผูกพระที่นั่งหลังคาทอง ดำรัสให้เคลื่อน
 พลพยุหโยธาทาญ โขยขบวนซ้ายขวาหน้าหลังสลบไปด้วยแถวทวนธง
 คุพนล็กอชิก (๒)มหาพาราดีเรกโกลาหลด้วยเสียงพลกฤษณา
 อาชาไนย เดินโดยสถลมารควถิ ประทับรอนแรมทกเวนก็เสด็จถึง
 เมืองเมาะล่ำเลิง เจ้าพนักงานประโคมฆ้องกลองแตรสังข์กักก้องโกลา
 หล ก็เสด็จเปลื้องสิริราชธณูทชนราชสันฐาการในค่ายที่เจ้าพระ-
 ยาจักรีและเจ้าพนักงานตั้งไว้รับเสด็จนั้น เจ้าพระยาจักรีและมุขมัจจา
 มหาอำมาตย์กระวีราชโหราจารย์ และนายทัพนายกองทั้งปวง เผ้า
 พระบาทยุคลดาสดาดังดวงดารากรล้อมรอบพระรัชนีกรเทวราช เจ้า
 พระยาจักรี กราบทูลข้อราชการเสร็จสิ้นทุกประการ ก็เสด็จพักพล

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พลายพนจักร”

(๒) ความที่เรียงด้วยตัวเอนนี้ ฉบับลานาต ได้คัดข้อความในฉบับพระราชหัตถเลขา
 เติมลงไว้

อยู่สามเวนพอหายเลื่อยลำแล้วดำรัสให้โทรหาฤกษ์ ได้มหาเพชรฤกษ์
 ชัยณวันพฤหัสบดี แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ เพลารุ่งแล้ว ๕ บาท จึง
 มีพระราชบริหารสั่งให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพ ให้พระยากาญจนบุรี
 เป็นยกกระบัตร และท้าวพระยา พระหัวเมืองพลทหารอาสา ๒๐๐๐๐
 บรรจุเรือบ เรือไล่ เตรียมไว้ถึงฤกษ์ดีแล้วจะให้ข้ามไปตีเอาเมือง
 เมะตะมะ

ครั้นณ วันพฤหัสบดี แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ เพลาบ่าย สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จทรงสรรพสิริราชสงคราม
 สำหรับบารมีพระยศ เสด็จทรงช้างพระที่นั่งไปยืนอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำ
 ครั้นเพลา ๕ บาท ได้มหาเพชรฤกษ์ พระโหราธิบดีศรีพิชิตาจารย์ขึ้น
 ชัยเป็นสำคัญ เจ้าพระยาจักรีนายทัพนายกอง ก็ยกพลเรือบเรือไล่ข้าม
 ไปรบเมืองเมะตะมะ พญาลาว ก็แต่งเรือบเรือไล่ออกมารบก็พ่าย
 แก่พวกทหารข้าหลวง ๆ ก็ไล่สารพัดขึ้นเข้าเมืองเมะตะมะนั้นได้
 พญาลาวแลท้าวพญามอญชบถทั้งปวงก็พ่ายหนี แลพลทหารข้าหลวง
 ไล่ฟันแทงมอญชบถหญิงชายทั้งปวงตายสิ้นทั้งเมืองเมะตะมะนั้น

อนึ่งมอญซึ่งหนีจากเมืองเมะตะมะไปชอกซอนอยู่ทุกตำบล แล
 ทหารข้าหลวงตามไปไล่ฟันแทงตายมาก ส่วนท้าวพญาลาวไชรขึ้นช้าง
 หนีไปประมาณห้าสิบเส้น แลหมื่นสุทนต์จันทคามได้ท้าวพญาลาวเขามา
 ถวายแลได้ช้างม้าเครื่องสรรพาวุธในเมืองเมะตะมะนั้นมาก พระบาท
 สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็ให้ลงพระราชอาญา

แก่พญาลาว แลไว้แต่ชีวิต (๑) เพราะว่าจะเอามาฉะทาน(๒) ในกรุง
พระมหานคร พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพทิจำอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์ก็มีพระราชโองการ ตรัสให้ข้าม(๓) ข้างม้าทั้งปวงเสร็จ

ถึงวันศุกร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
พระพทิจำอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จด้วยพระชลวิมาน ข้ามแม่น้ำ
แม่ละมาลงไปถึงที่พลหลวงในเมะตะมะ ในขณะนั้นสมเด็จพระพทิจำ
อยู่หัวหลวงตรัสทรงพระโอรสแก่เจ้าพญาจักรี แลตรัสให้จำไว้(๔)
เมะละมาลง แลไว้พญาอนันตราชการแลชนหมันทั้งปวงให้อยู่
เมืองเมะตะมะด้วยเจ้าพญาจักรี แลมีพระราชกำหนดให้ช่องสมเ
มอญอนันตราชารขึ้นทั้งปวงให้เข้าอยู่ในเมืองเมะละมาลง ตรัสให้เจ้าพญา
สวรคโลกแลพญาพิชัย พญากาญจนบุรี แลชนหมันทั้งหลายอยู่
เมืองเมะตะมะ แลช่องมอญอนันตราชารขึ้นทั้งปวงเข้าอยู่ในเมืองเมะตะมะ
ถึงวันเสาร์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๓ ก็ยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเมะ
ตะมะ ก็เสด็จโดยสถลมารคถึงฝั่งแม่น้ำสโขง

ฝ่ายพญาทองอยู่อยู่ในเมืองหงสาวดี ครั้นได้ยินข่าวว่าทัพหลวง
เสด็จไป พญาทองอยู่แต่งให้ม้าประจำข่าวถึงเมืองเมะตะมะ ครั้นรู้ข่าว
ว่าเสียเมืองเมะตะมะแล้ว พญาทองอยู่ก็เทเมืองหงสาวดีแลให้เฝ้า

(๑) ความเหล่านี้นั้นจบย่อหน้า ในฉบับพันจันทนุมาศไม่มี

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ประจาน”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ห้าม”

(๔) ,, ,, “ให้จำขังไว้” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ให้จำขังไว้”

เหยาเรือนทองปวงเสียบแล้วภพพระเจ้าหงสาวดีก็รุดหนีไปยังเมืองทอง
 ฝ่ายทัพหลวงไชยครั้นถึงฉะเชิงเทรา พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ครัสใช้พระมหาเทพเป็นนายกอง
 ทัพม้าสองร้อยให้ยกไปก่อนทัพหลวง แล้วก็ครัสใช้พญาเพชรบุรีให้
 ยกช้างม้าแลพลสามพันหนนทัพพระมหาเทพ จึงยกทัพหลวงข้ามแม่น้ำ
 น้ำสโง แลเสด็จถึงเมืองหงสาวดีในวันเสาร์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๓^(๑)
 ทัพหลวงในตำบลสวนหลวง จึงพระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จเข้าไปนมัสการพระพุทธเจ้าพระ
 เมารทาวในเมืองหงสาวดี

ในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
 พระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสแก่ท้าวพญาแสนบุญคัมภีร์มข
 ทัพหลายว่าพญาทองอุเท่งทาทานทตธิดาราชสารไปแจ้งพระนครขอเป็นพระ
 ราชไมตรีด้วยเรา แลให้สัญญาอาณัติว่าให้ยกทัพหลวงมาแลจะช่วย
 กันรบเอาเมืองหงสาวดี แล้วพญาทองอุเท่งทาทานทัพหลวง แลยก
 มาปล้นเอาเมืองหงสาวดีเอง อนึ่ง ครั้นรู้ว่าเรายกมายังเมืองหงสาวดี
 พญาทองอุเท่งทาทานทต มาสำหรับ พระราชการ พระราชไม-
 ตรี^(๒) แลพญาทองอุเท่งทาทานทต เห็นว่าพญาทองอุเท่งทาทาน

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ”

(๒) ,, ,, และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “การราชไมตรี” เข้าใจว่า
 ในที่นี้เขียนเกิน

โดยสัถยานุสัถย์ซึ่งเป็นพระราชไมตรีด้วยเรานั้น ควรเรายกทัพหลวง
ไปหาพญาทองอุ้งเมืองทองอุ ให้รู้การซึ่งพญาทองอุจะเป็นไมตรีด้วย
เราหรือ ๆ พญาทองอุเป็นไมตรีด้วยเรา พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตร
พระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ตรัสให้พระจันทรมาน^(๑) แลขุน
เพชรภักดีแลขุนหมื่นทั้งหลายอัยยเมืองหงสาวดี แล้วยกทัพหลวง
เสด็จไปจากเมืองหงสาวดี ยกไปโดยทางเมืองทองอุ ส่วนพญาละเซ็ง
ซึ่งใช้ทูตมาทูลขอพระราชสารมาถวายยังคมขอเป็นพระราชไมตรี แล
ว่าพญาละเซ็งจะยกช้างม้าพลมาช่วยงานพระราชสงคราม แลเมื่อทัพ
หลวงเสด็จถึงเมืองหงสาวดีครานั้น พญาละเซ็งมิได้ยกทัพมาเองก็
มีพระราชสารมานั้น พญาละเซ็งก็ใช้แต่ท้าวพญาให้ยกทัพเรือพลห้า
พันมาถึงค่ายมะตาว^(๒) แลส่งท้าวพญาผู้มานั้นให้ยกพลขึ้นมาเข้า
หลวง^(๓) โดยเสด็จงานพระราชสงคราม จึงพญาผู้เป็นนายกองนั้น
ก็ให้มาถึงพญาพระรามให้กราบทูลพระกรุณาว่า จะขอมาถวายยังคม
และยกพลห้าพันนั้น มาเข้าทัพหลวง โดยเสด็จตาม กำหนดพญาละเซ็ง
ส่งมานั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็มีพระ-
ราชโองการตรัสแก่ท้าวพญาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายว่า พญาละเซ็ง
ให้สัถย์สัญญาว่าจะยกมาเองช่วยการพระราชสงคราม แลซึ่งพญา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระจันทบุรี”

(๒) ,, ,, “มะตาว” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “มุดาว”

(๓) ,, ,, และ ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เข้าทัพหลวง”

ละเชิงมิได้ยกทัพมาเอง แลใช้แก้ทัพพญาให้ถอยพลมาเข้าทัพเรา
ครั้น แลเราจะเอาชาวละเชิงไปโดยเสด็จ^(๑) นั้นภูมิควร จึงมีพระ
ราชโองการตรัสสั่งแก่พญาพระราม ให้ห้ามชาวละเชิงมิให้โดยเสด็จ
แลให้แต่งพระราชทานรางวัลไปแก่ทัพพญาชาวละเชิง ผู้มานั้นโดย
บรรดาศักดิ์ แล้วยกให้คืนลงไปยังทัพเรือ

ส่วนพญาของอุครันไปตั้งเมืองของอุ แ่่งพม่าผู้ชักชวนรักต้อง
แลคนประมาณสองร้อยให้ถอยหนึ่งส้อมาถวาย แลพระธำมรงค์เพชร ๓
ยกสำหรับพระเจ้าหงสาวดีทรงนั้น ให้มารักต้องถอยมาถวายโดย
ครองพระราชไมตรี จึงพระมหาเทพยกทัพมาไปเป็นทัพหน้า ยัง
ประมาณสามคน^(๒) จะถึงเมืองของอุ ก็พบชาวของอุซึ่งพญาของอุใช้
มานั้น พระมหาเทพก็มีใ้พิจารณาว่าทาดานทุก พระมหาเทพก็ใช้ชาว
มาให้ไล่จับชาวของอุอันมานั้น ไ้ตัวมารักต้องผู้ถอยหนึ่งส้อมาถวายของอุ
นั้น จำคงส่งลงมาถวายถึงทัพหลวง พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตร
พระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็ทรงพระโกรธแก่พระมหาเทพว่า ซึ่ง
พญาของอุใช้มาเป็นราชทูตแลพระมหาเทพให้จับเอาเป็นเชลยนั้นมิชอบ
ก็ตรัสให้ส่งพระราชอาญาแก่พระมหาเทพแล้ว ก็ให้ปล่อยมารักต้อง
นั้นคืนเข้าไปยังเมืองของอุ ให้ว่าแก่พญาของอุว่า พระบาทสมเด็จพระ
พระบรมมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ยกทัพหลวงเสด็จมา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “โดยสัตย์”

(๒) ,, ,, “สามร้อยเส้น”

ความไช้จะเอาเมืองหงสาวดี แลซึ่งพญาทองอุให้ราชทูตเอาสารไปว่า
 เชิญพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จ
 มาเอาเมืองหงสาวดี แลพญาทองอุจะยกพลมาช่วยแล้วไช้ พญา
 ทองอุมิไค้อยู่ท่าทัพหลวง แลซึ่งปล้นเอาเมืองหงสาวดีนั้น ไค้ช้างค้ำ
 ม้าก็เท่าไค้ไช้ให้แบ่งไปถวายโดยคลองพระราชไมตรี แลทรง
 พระกรุณาจะยกทัพหลวงเสด็จคืบไปยังพระนคร

ครั้นมารวัดช่องเข้าไปถึงเมืองทองอุ พญาทองอุไช้มารวัดช่อง
 ให้ออกมาเล่า แลให้กราบทูลพระกรุณาว่า จะขอให้ทัพหลวงตั้งอยู่
 แต่ในที่เสด็จถึงนั้น ขออย่าเพื่อยกเข้าไป แลพญาทองอุจะแต่งราชสาร
 แลเครื่องบรรณาการช้างม้าซึ่งไค้ในเมืองหงสาวดีนั้น ส่งออกมาถวาย
 จึงพญาพระรามกราบทูลพระกรุณาว่า ซึ่งพญาทองอุให้มารวัดช่อง
 พระกรุณาเชิญทัพหลวงคอยอยู่นั้น เหตุพญาทองอุจะแต่งการขึงกัน
 เมืองยังไม่มีสรรพ จึงอบายให้ออกมาห้ามประสังศะแต่งการที่จะรบพุ่ง
 นั้นให้สรรพ ขออัญเชิญทัพหลวงเสด็จเข้าไปอย่าทันทให้พญาทองอุตก
 แต่งบ้านเมืองให้มั่นคง พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว
 ทั้งสอง พระองค์ก็มี พระราชโองการตรัสสั่งให้ส่งมารวัดช่อง นั้นคนเข้า
 มายังเมืองทองอุ ให้ว่าแก่พญาทองอุว่า ถ้าพญาทองอุมิไค้เสียสัถย์
 จะเป็นพระราชไมตรีไช้ ให้แบ่งท้าวพญาผู้ใหญ่ออกมา ครั้นให้ส่ง
 มารวัดช่องเข้าไปแล้ว พญาทองอุมิไค้แต่งท้าวพญาผู้ใด ๆ ออกมาหา
 มิไค้ ก็ยกทัพหลวงเสด็จเข้าไปถึงเมืองทองอุใน วันจันทร์ ขึ้น ๘ ค่ำ

เดือน ๔^(๑) ขึ้น^๕ ๕^(๒)

ฝ่ายพญาทองอยู่แต่งการกันเมือง ก็มีไต่เต้งออกมาเจรจาความเมืองโดยคลองพระราชไมตรี

รุ่งขึ้นวันอังคาร ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๔ พระบาทสมเด็จพระบรม
บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จไปขึ้นพระคชาธาร
ก็ให้พลทหารเข้าล้อมเมืองทองอยู่ แลตั้งค่ายล้อมรอบเมืองทองอยู่ ๔
ค่าน หน้าค่ายในค่านข้างทิศเหนือซึ่งทัพหลวงเสด็จอยู่นั้นไว้^๕ เป็น
พนักงานพญาศรีสุธรรม^(๓) พญาท้าวหน้า หลวงจำแสน เมืองศรี
สงคราม^(๔) ขุนราชินิกุลนอกราชการ ขุนแฝงสท้าน พญาแสน
หลวง^(๕) พญานครเป็นนายกอง ในค่านข้างบูรพาไว้^๕ พนักงาน

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ขึ้น ๘ ค่ำ”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศมีคำอธิบายเชิงอรรถว่า

“เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โปรดให้เตรียมกองทัพจะยกไปปราบมอญ
พม่านั้น กล่าวไว้ว่า ในบิซวดสัมฤทธิศก คือ จ. ศ. ๘๕๐ พ. ศ. ๒๑๓๑ (ดูหน้า ๒๒๖)
แต่ครั้นถึงตอนทัพหลวงยกเข้าเหยียบขานเมืองทองออกกลับว่าเป็นปีกร^๕ ซึ่งถ้าจะย้อน
ถอยไปเป็นปีกร จ. ศ. ๘๔๘ ก่อนบิซวด จ. ศ. ๘๕๐ นั้นไม่ได้แน่ ถ้ายุติเอาปีกร
หลังนี้เป็นปีกร บิซวดสัมฤทธิศก จ. ศ. ๘๕๐ ก็ต้องเลื่อนมาเป็น จ. ศ. ๘๖๐ บิซวด
สัมฤทธิศก ส่วนปีกรเป็นเอกศก จ. ศ. ๘๖๑ พ. ศ. ๒๑๔๒ ตรงกับที่กล่าวไว้ใน
พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๖๑ กุณศก วันพุธ เดือน ๔ ขึ้น
๑๐ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินถึงเมืองทองอยู่”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาศรีสุพรรณ” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า
“พระยาศรีสุธรรม”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “หมื่นศรีสงคราม”

(๕) “ “ “พระยาจำแสนหลวง”

พระเพชรบูรณ์ พญาสุพรรณบุรี หลวงมหาอำมาตยาธิบดีเป็นนายกกอง
ในค้ำข้างอครไชร์ เป็นพนักงานเจ้าพญาพิษณโลก พญากำแพง
เพชร แลหม่นภักดีควรเป็นนายกกอง ในค้ำข้างปัจจิมนิไชร์ เป็นนัก
งานพญานครราชสีมา เมืองสิงขรบุรี ขุนอินทรวาส แสณภมโลกา
เพชรส่วนการ^(๑) บังคับบัญชาในหน้าค่ายทั้ง ๔ คำนั่นไนไชร์ ตรีส
ให้เจ้าพญาพิษณโลกแลขุนราชินิกุลนอกราชการตรวจกิจทั้ง ๔ คำนั่น
แลพลับพลาชัยทัพลวงไชร์ทั้งใกล้ค่ายล้อมนั้นประมาณ ๑๐ เส้น

ในขณะนั้นพญาทองอุเมไต่ยินข่าวว่าทัพหลวงเสด็จไป พญา
ทองอุให้ย้ายช้างใหญ่ทั้งปวงไปไว้นอกเมืองทองอุ เอาไปไว้ถึงตำบล
แม่ช้าง^(๒) ใกล้แดนเมืองอังวะ พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระพทิต
เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ตรีสให้พระมหาเทพเป็นนายกกอง ขุนคชภักดี
เมืองคชโยธา แลขุนหมื่นอาสาให้ไปลาด จึงพระมหาเทพแลข้าหลวง
ทั้งปวงยกไปถึงตำบลแก่นทอง แล้วยกไปถึงตำบลแม่ช้าง ได้ช้าง
พลายพังซึ่งพญาทองอุให้เอาไปซ่อนไว้นั้น ๕๐ เศษ ในนี้แต่ช้างใหญ่
พลายรายปลอกกยอกสง ๗ คอก พลายเทวนาคพินาย ๑ สง ๖ คอก
๕ นว พลายปลวงสุหร่ายภัก^(๓) สง ๖ คอก ๗ นว พลายลลุมแพน ๑
สง ๖ คอก ๑ นว พลายนิลาทอง ๑ สง ๖ คอก ๖ นว พลายราน
นิกันาง ๑ สง ๖ คอก ๓ นว^(๔) พลายปลอกละเนียบผุย ๑ สง ๖ คอก

(๑) ฉบับพันจันทมุททาศว่า “แสณภมโลกาเพชรสการ”

(๒) ,, ,, “แม่ช้าง”

(๓) ,, ,, และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ปลองราชภัก”

(๔) ,, ,, “๖ คอก”

๘ นิ้ว พลายหทัยสาร ๑ สูง ๖ ศอก ๕ นิ้ว พลายมัทย์ท่อม ๑ สูง ๖
 ศอก ๘ นิ้ว พลายเนียบมรค์การ^(๑) ๑ สูง ๖ ศอก ๓ นิ้ว พลายบุ
 มาทาง ๑ สูง ๖ ศอก ๒ นิ้ว พลายกลอราชวา ๑ สูง ๖ ศอก ๒ นิ้ว
 พลายพิจิตร ๑ สูง ๕ ศอกคืบ ๑ นิ้ว พลายไชยมงคล ๑ สูง ๒ ศอก
 ๘ นิ้ว พลายรายปลอกหระ ๑ สูง ๖ ศอก พลายรายเรียบนาง ๑
 สูง ๖ ศอก พลายราชสังครำ ๑ สูง ๖ ศอก พลายชมพุกศิ ๑ สูง
 ๖ ศอก ๒ นิ้ว พลายนักเป ๑ สูง ๕ ศอกคืบ ๕ นิ้ว พลายสิงห-
 นาค^(๒) ๑ สูง ๕ ศอกคืบ ๒ นิ้ว^(๓) พลายสุวรรณโลก ๑ สูง ๕
 ศอกคืบ ๑๑ นิ้ว พลายรายผอ ๑ สูง ๕ ศอกคืบ ๗ นิ้ว พลายราย
 ปักป้องกยอ ๑ สูง ๕ ศอกคืบ ๑๐ นิ้ว พลายสับปางกลาง ๑ สูง ๕
 ศอกคืบ ๑๑ นิ้ว พลายเขมรวิฐชา ๑ สูง ๖ ศอก ๔ นิ้ว พลายราย
 ปักถันเถียง ๑ สูง ๖ ศอก ๔ นิ้ว พลายจำกยอ ๑ สูง ๕ ศอกคืบ ๘
 นิ้ว พลายอนันตะโยธา ๑ สูง ๕ ศอกคืบ ๑ นิ้ว พลายรายภักก่ายาง ๑
 สูง ๖ ศอก ๒ นิ้ว พลายทะมาพญาแพว ๑ สูง ๖ ศอก พลายเชย
 กรรมคไย ๑ สูง ๕ ศอกคืบ ๖ นิ้ว พังมะระพันคง ๑ สูง ๔ ศอกคืบ
 พังมะระหล่อม ๑ สูง ๕ ศอกคืบ ๓ นิ้ว แลไคทั้งข้างไซลงพวกหนึ่ง
 เขามาถวาย

ถึง ณ วันเสาร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ พระบาทสมเด็จพระบรม

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พลาญเนอจร์ตการ ”

(๒) „ „ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พลาญสีหนาท”

(๓) „ „ “สูง ๕ ศอก ๕ นิ้ว”

บพิตรพระพทิจำอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ตรัสให้พลทหารยกเข้าขึ้น
กำแพงปล้นเมืองของอ ชวเมืองของอของกันเมืองเป็นสามารภ การ
ปล้นนั้นกลางวันแลพลทหารช่วยเจ็บมาก พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตร
พระพทิจำอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสให้ห้ามมิ
ให้ปล้น ก็ให้คล้ายพลคนออกมาเข้าค่าย จึงตรัสให้แบ่งไปลาดทุก
ตำบลทั่วจังหวัดเมืองของอ จนถึงเมืองอโงะ แลได้เสบียงเป็นอันน้อย
นัก ข้าวแพงเป็นทนานละสิบสิ่งสามบาท ไพร่ทั้งหลายมิได้อยู่เป็น
มูลในทัพหลวงแลหน้าค่ายล้อมเมืองทั้งปวงนั้นก็ย้ายออกไปลาดหากิน
ทุกตำบล อนึ่ง ไพร่พลหลวงทั้งหลายขาดเสบียงล้มตายก็มากนัก

ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่จะยกช้างม้าพลไปโดยเสด็จไพร่ เป็น
เหตุด้วยพระรามเทโษชาวเชียงใหม่นี้ได้มาเป็นข้าหลวงแต่ขณะนั้นก่อน
แลเมื่อพญาตะนาวศรียกขึ้นไปเชียงใหม่ห้ามชาวล้านช้างนั้น พระราม-
เทโษเข้าทัพไปด้วยเจ้าพญาตะนาวศรี ๆ ก็แบ่งพระรามเทโษให้มาอยู่
ช่องคน ในเมืองเชียงแสนอันเป็นเขตแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ให้มาขึ้น
แก่พระเจ้าเชียงใหม่ตามประเพณี ครั้นพระรามเทโษไปถึงเมืองเชียง
รายเชียงแสน ชาวเมืองทั้งสองนั้นก็สมัครด้วยพระรามเทโษ เอา
พระรามเทโษเป็นเจ้าเมือง ก็มีไ่มาออกแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ส่วน
ท้าวพญาหัวเมืองอันขึ้นแก่พระเจ้าเชียงใหม่ทั้งปวง ก็มีไ่มาสมัคร
สมานด้วยพระเจ้าเชียงใหม่ ก็มาสมัครสมานด้วยพระรามเทโษ ๆ
ได้กำลังรพลมาก ก็คิดจะรบเอาเมืองเชียงใหม่ จึงพระเจ้าเชียงใหม่

จะยกพลไปโดยเสด็จมิได้ แลแต่งพระทูลอง^(๑) อันเป็นราชบุตร แล
ท้าวพญาช้างม้าวพลขึ้นไปตามทัพหลวงถึงเมืองของอู

ฝ่ายเจ้าเมืองแสนหวถึงแก่กาลพิราลัย ราษฎรครองเมืองมิไ้
จึงเสนาบดีแต่งเครื่องราชบรรณาการไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ เมืองของอู กราบทูลขอเจ้าฟ้าแสนหว
ซึ่งได้มาเป็นข้าเฝ้าพระศรีสุพรรณศรีไศสไปช่วยกันเมืองเมะลำเลิง
นั้น คนไปเป็นเจ้าเมืองแสนหว

ในขณะนั้นทัพหลวงตั้งอยู่ล้อมเมืองของอูถึงสามเดือน และแต่ง
ให้ไปลาดทักค้ายลัไธร์ มิได้เสียบยงอันจะมาถึงไพร่พลทั้งปวงใน
ทัพหลวงนั้น ข้าวแพ่งเป็นทนายคนสำคัญ อนึ่งก็ชวนเป็นเทือกกลาฬน
พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ยก
ทัพหลวงจากเมืองของอูมาโดยทางกลอกหม้อ ครั้นทัพหลวงเสด็จถึง
ค่ายลัคขัค แลสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง อนุญาตพระบาทสมเด็จพระเอกา-
ทศรดิศวรบรมนาถบรมพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัวมายังพลับพลาชัย^(๒)
ก็มีพระราชโองการดำริด้วยกันว่า แผ่นดินเขื่องใหม่เป็นทะเล เพื่อ
พระรามเดโช แลพญาน่าน พญาฝาง แลท้าวพญาชาวเมืองใหญ่น้อย
ทั้งปวงอันขึ้นแก่พระเจ้าเขื่องใหม่นั้น ชวนกันคิดร้ายและรบพระเจ้า
เขื่องใหม่ดังนี้ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็อนุญาตพระบาทสมเด็จพระ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระหลวง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระลานชัย”

เอกราชครุฑอิศวรบรรณานถบรมบพิตรพระพทิจำอยู่หัว เสด็จไป
 เชียงใหม่รับท้าวพญาท่งยวซึ่งศิกร้ายแก่พระเจ้าเชียงใหม่^๑ แล
 ทรสให้ทัพพญากำแพงเพชรทัพพญาท่ายน้ำ ทัพพญาเพชรบูรณ์ ทัพ
 พญานครสวรรค์ ทัพพญาชัยนาทไปโดยเสด็จ แลทัพพระทอง ทัพ
 พญาแสนหลวง ทัพพญานครเป็นทัพหน้า แล้วคำรัสให้เจ้าฟ้าแสนหวี
 ไปโดยเสด็จด้วย ถ้าเสร็จราชการแล้วจึงให้ส่งขึ้นไปยังเมืองแสนหวี

จึงสมเด็จพระบาทเอกราชครุฑอิศวรบรรณานถบรมบพิตรพระพทิจำ
 อยู่หัวก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเชียงใหม่ สมเด็จพระพทิจำ
 หลวงก็เสด็จมาโดยทางสโขงมายังเมะลำเลิง ส่วนข้าหลวงอันแต่งไว้
 ให้ซ่อมมอญทั้งยวนั้น ก็ซ่อมมอญอันกระจัดพลัดพรายทั้งยวให้เข้า
 อยู่ทักมิลำเนาในเมืองเมะลำเลิงแลเมืองเมะตะมะนั้นแล้ว ก็ยกทัพ
 หลวงเสด็จมายังกรุงพระนคร

พระบาทสมเด็จพระเอกราชครุฑอิศวรบรรณานถบรมบพิตรพระพทิจำ
 อยู่หัวก็เสด็จถึงตำบลท่าหวด^(๑) ในวันอังคาร แรม ๕ ค่ำ เดือน ๗
 แลแรมทัพอยู่ในตำบลท่าหวดนั้น ๑๕ วัน จึงมีพระราชโองการตรัสสั่ง
 แก่เจ้าพญาศรีราชเคโชชัยอภัยพิรพาหุ ให้แต่งข้าหลวงไปหาพญา
 หลวงเมืองน่าน พญาฝาง พระรามเคโช พญาพลศึกชัย^(๒) พญา
 สาค พญาแพ้ว พญาลอ พญาเซวียง พญาเชียงของ พญาพะเยา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ท่าหอด”

(๒) ,, ,, “พลศึกฟ่าย”

พญาพยาก พญาเมืองของ พญาขวา แลหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงทุกเมือง แลแต่งข้าหลวงไปอยู่ประจำทุกเมือง จึงพระเจ้าเชียงใหม่ก็แต่งเครื่องบรรณาการให้นั้นพระยะเฮามาถวาย แลให้กราบทูลพระกรุณาว่า ทพหลวงเสด็จมานี้ พระเจ้าเชียงใหม่ก็ชื่นชมหนักหนา เห็นว่ากิจกังวลทั้งปวงก็จะสำเร็จบริบูรณ์ด้วยเดชพระราชสมภาร แลว่าพระเจ้าเชียงใหม่ยกไปหาเมืองเชียงรายไชว พญาฝางทำเพโทบายว่า จะยกมาช่วยพระเจ้าเชียงใหม่ แลมากกว่าเอาไพร่พลลูกมาขาย (๑) ในแดนเมืองเชียงใหม่ทั้งปวงไปยังเมืองฝาง จึงพระเจ้าเชียงใหม่จะอยู่รบหาเมืองเชียงรายมิได้ แลกลับคืนมาเมือง ขอเชิญทพหลวงเสด็จไปหาเมืองฝาง จึงพระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรดิบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งแก่นั้นพระยะผู้มากกราบทูลพระกรุณานี้ ให้ไปกราบทูลแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ว่าทรงพระกรุณาตรัสให้ข้าหลวงให้ไปหาพญาฝางแลท้าวพญาทั้งปวงแล้ว จะฟังข่าวนั้น ถ้าเห็นว่าพญาฝางมิได้สวามิภักดิ์ไชว จึงจะยกทพหลวงเสด็จไปหาเมืองฝาง ครั้นนั้นพระยะรับพระราชโองการใส่เกล้าใส่กระหม่อมไปทูลแก่เจ้าเชียงใหม่ ๆ ก็ให้หมั่นตอง (๒) แลนายสีหนาทมากกราบทูลพระกรุณาเล่าว่า ในเมืองเชียงใหม่ข้าแวงนัก ทรงพระกรุณาจะเสด็จอยู่ถ้าฟังข่าวซึ่งข้าหลวงไปหาท้าวพญาทั้งปวงนั้น เห็นจะเป็นช้านานแล

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ลูกค้ำขาย”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “หมั่นตองอยู่”

รพฺพลชาคเสยฺย ขออินฺทฺยเชยฺยเสกฺจไปเอาเมืองฝางยังแล้ว เพราะเมือง
ฝางเป็นสैनคัทรใหญ่หลวงนัก ครั้นหมื่นทองนายสีหนาทมาถึงทัพ
หลวง ในวันนั้นพญาฝางให้หมื่นหลวงซ้ายนำเอาเครื่องบรรณาการมา
ถวาย ส่วนพญาน่านให้แสนเต็กซ้ายนำเอาเครื่องบรรณาการมาถวาย
แลมาถึงพร้อมกัน จึงหมื่นหลวงซ้ายแลแสนเต็กซ้ายกราบทูลพระ
กรุณา ว่าพญาฝางแลพญาน่านแต่งคอกไม้เงินทองจะมาถวายขังคมใน
ภายหลัง

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรดิศวรบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งแก่หมื่นทองแลนายสีหนาทให้ไปทูล
แก่พระเจ้าเชียงใหม่โดยนอกราชการ ซึ่งพญาฝางแลพญาน่านให้กราบทูล
พระกรุณานี้ เมื่อทัพหลวงเสกฺจแรมทัพอยู่ในค่ายลพบุรีนั้นข่าวแพร่
นัก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรดิศวรบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสตามพญาแสนหลวงว่า ไพร่พลชาคเสยฺย
ทั้งนี้จะพอยกทัพหลวงไปตั้งแห่งใด จึงพญาแสนหลวงกราบทูลพระ
กรุณาขอเชิญเสด็จยกทัพหลวงไปตั้งค่ายลพบุรีเมืองเงิน เพราะท่านใกล้
ท่าเรือ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรดิศวรบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสใช้ขุนวิสุทฺธิเสนาแลขุนราชสอนจัน (๑)
ให้ไปทูลพระเจ้าเชียงใหม่ ว่าทัพหลวงจะเสกฺจไปตั้งในค่ายลพบุรีเมืองเงิน
วันพฤหัสบดี ขึ้นค่ำหนึ่ง เดือน ๖ สมเด็จพระเอกาทศวรรดิศวรบรม-

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ราชสรจันทร” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ราชสวนจันทร”

นาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ยกพระจากท่าหวดไปตั้งในตำบล
เมืองเงิน จึงพญาฝางก็ให้แต่งเครื่องคอกไม้เงินทอง และเครื่อง
บรรณาการมาถวาย จึงพญาหลวงเมืองน่าน ก็ให้พญาไชยสงครามถือ
คอกไม้เงินทองแลเครื่องบรรณาการเอามาถวาย พระรามเทโหก็ให้
พญาสาธแลแสนวิชัยมาทูล ถัดคอกไม้เงินทองแลเครื่องบรรณาการ
มาถวาย จึงพระเจ้าเชียงใหม่ใช้ฉางกองจา แลหมื่นหลวงกุมกาม (๑)
มารายทูลพระกรุณา ว่าพระเจ้าเชียงใหม่ใช้ฉางกองจาแลหมื่นหลวง-
กุมกามไปยังเขมรราชบุตรแลกราบเมืองฝางไป (๒) พญาฝางก็ให้กุมเอา
ทิวฉางกองจาแลหมื่นหลวงกุมกาม หมื่นฟองฝางเกาะ (๓) จำไว้ อนึ่ง
พระเจ้าเชียงใหม่เมื่อทรงทพอยู่ ณ เมืองเชียงราย แลใช้ระสอ (๔)
แสนทำช้างแสนขวางให้เอาช้างขึ้นไป พญาฝางก็ให้จับเอาผู้มชอทอง
ฆ่าเสีย แลยังแต่งระสอผู้เดียวให้เกาะไว้ แลจับด้วยเคชะพระราชา-
สมภาร พญาฝางให้ปล่อยฉางกองจา แลหมื่นหลวงกุมกาม แลระสอ
มาด้วย หมื่นฟองฝางถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรดิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้า-
อยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งแก่หมื่นหลวงกุมกาม ให้ทูลพระเจ้า

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เพื่อหลวงคุมคาม”

(๒) „ „ „และใกล้เมืองฝาง”

(๓) „ „ „หมื่นทองฝางเกาะ”

(๔) „ „ „งอขอ”

เชียงใหม่ ว่าพญาฝางแลพญาหลวงเมืองน่าน^(๑) แลพระรามเทโ
 แท่งคอกไม้เงินทองมาถวายแล้วท้าวจะลงมาถวายยังคมภายใน พะ
 ราชสมเด็จเจ้าเอกาทศรถก็ควรบรมนาถบรมขพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ทรง
 มีพระราชโองการตรัสใช้ขุนทรงภรา แลขุนศรีธำมธรราชสวไปเมือง
 เขมราฐบุรี จึงพญาหลวงเมืองน่านแลท้าวพญาแสนหมื่นชาวเมืองน่าน
 ก็ลงมาถวายยังคม แลพญาหลวงเมืองน่านถวายช้างพลาย ๖ คอก
 มีเศษ ถวายช้างพังสองช้าง ถวายม้าค้ำสิบม้า แลเครื่องบรรณาการ
 ก็มาก

อนันนั้นพญาฝาง แลท้าวพญาแสนหมื่นชาวเมืองฝางก็ลงมา
 ถวายยังคม พญาฝางก็ถวายช้างพลายสี่คอกของช้างหนึ่ง สุน ๖ คอก
 เศษ ช้างพังรูปคี่สองช้าง ถวายม้าสามสิบม้าแลเครื่องบรรณาการ
 ก็มาก อนันท้าวพญาแสนหมื่นอันมาด้วยพญาฝางนั้น ก็ถวายม้าแล
 เครื่องบรรณาการก็มาก อยู่สามวันพระรามเทโ แลท้าวพญา
 แสนหมื่นชาวเมืองเขียงแสนแลเขียงรายก็มาถวายยังคม พระราม
 เทโถวายช้างพลายนางพระศกิกช้างหนึ่ง สุนห้าคอกค้ำเศษ ช้าง
 พลายนมรปอกนากหนึ่ง ถวายม้าห้าสิบม้าและเครื่องบรรณาการก็มาก
 อนันท้าวพญาแสนหมื่นอันมาด้วยพระรามเทโชนัน ถวายเครื่องบรรณา
 การก็มาก พญาพลศึกซ้ายอันพญาหลวงเมืองน่านก็ลงมาถวาย
 ยังคม แลถวายช้างพลายขุญเรือ่งฤทธิหนึ่ง สุนห้าคอกค้ำเศษ ถวาย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “แสนหลวงเมืองนาค”

ม้าแลเครื่องบรรณาการก็มาก พญาแพ้ว พญาลธ^(๑) พญาเชรียง พญาเชียงของ พญาพะเยา พญาพยาก พญาเมืองยอง แลท้าวพญาหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงก็มาถวายบังคม แลถวายช้างม้าแลเครื่องบรรณาการก็มากนัก แลท้าวพญาแสนหมื่นทั้งปวงนั้นเอาช้างม้ารพลมามาตั้งทัพอยู่ล้อมพระราชวังแลรับราชการ

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสใช้หมื่นอินทรรักษาให้ขึ้นไปทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่า ท้าวพญาทั้งปวงมาถวายบังคมแลได้รับราชการอยู่ในทัพหลวงแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่ก็ยินลากยิ่นกินกันหนา เพราะท้าวพญาทั้งปวงนั้นกำลังรพลมั่นคงนัก ถ้าแลทรงพระกรุณาโปรดเสด็จไประงับไชยร์ เห็นว่าพระเจ้าเชียงใหม่จะขึ้นแก้ท้าวพญาทั้งนั้นมิได้ แลด้วยเหตุะพระราชสมภารเสด็จไป จึงแผ่นดินเมืองเชียงใหม่มิได้ไถ่ลาลกคงแก่พระเจ้าเชียงใหม่ อนึ่งเมื่อทัพหลวงเสด็จอยู่เมืองเถินนั้น พลทหารล้อมวังเป็นอันน้อยนัก เพราะข้าวแพง แลรพลทั้งปวงชานเซ็นลงมายังอยู่ในทัพหลวงประมาณสามร้อยเศษ อนึ่งช้างม้ากันน้อยนัก ฝ่ายท้าวพญาลาวทั้งปวงนั้นไชยร์ก็ยอมมีกำลังช้างม้ารพลมั่งคงทุกเมือง แลท้าวพญาทั้งปวงมารายคาบทัพด้วยเคชานภาพพระราชสมภาร จึงพระเจ้าเชียงใหม่ ให้พญาพะเยานำเอาช้างพลายมานะช้างหนึ่ง สูงเจ็ดศอกเศษลงมาด้วยหมื่นอินทรรักษา เอามาถวายในตำบลงเมืองเถิน

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาลวะ”

แล้วพระเจ้าเชียงใหม่ก็แต่งเครื่องบรรณาการให้แสนหมื่นถูลงมาถวาย
ครั้นฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอัครบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว เสด็จไปประทับทั่วพญาทั้งหลายในเมืองเชียงใหม่นั้นราบคาย
แล้ว ก็ตรัสให้ส่งเจ้าฟ้าแสนหวีไปโดยทางเชียงใหม่ไปยังเมืองแสนหวี
แลพระราชทานตรัสให้ช้างม้าแลเครื่องกระยาประสาธไปแก่เจ้าฟ้าแสน
หวีนั้นมาก

อยู่มาพระมหาเทวีพระเจ้าเชียงใหม่ถึงแก่อนิจกรรม พระเจ้า
เชียงใหม่ก็ให้แสนหนึ่งสี่แสน (๑) ลงมารายทุกพระกรุณาขอพระ-
ทูลองขึ้นไปช่วยแต่งการศพพระมหาเทวี แลแต่งพระชยาธิปะ (๒) ขึ้น
พระทูลองลงมาถวายบังคม อยู่เฝ้าจำนำพระบาทในทัพหลวง ในเมือง
เชียงใหม่นี้เร่งเกิดทรพิษข้าวแพงนัก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ
บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสใช้
หลวงเทพเสนาบดีศรีสมุหพระกลาโหม ลงมายังกรุงพระนครศรี-
อยุธยา เสด็จเลียบช้างขึ้นไปยังทัพหลวง แลพระราชทานให้ขึ้นไปแก่
พระเจ้าเชียงใหม่ จึงได้เลียบไพร่พลพระราชารษฎรทั้งปวงในเมือง
เชียงใหม่

ส่วนขุนพรหมสุนทรข้าหลวงผู้ไปอยู่เมืองฝางนั้น เกิดเหตุ-
การณ์ ชาวเมืองฝางคิดร้ายก็ลอบทำร้ายแก่ขุนพรหมสุนทร จึงมีข่าว

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เดิม”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระไชยธิปะ” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระชยัธิปะ”

ลงมารายทูลพระกรุณา พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรม
 ขพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสใช้พญานคร แล
 พระรามเคไชชนไปอยู่ร้งเมืองฝาง ครั้นท้าวพญาหัวเมืองใหญ่น้อย
 ทงปวงลงมาถวายบังคมเสร็จแล้ว

ครั้นถึงเดือน ๑๑ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรม
 ขพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสใช้หมื่นนทบาลลงมา
 กรายทูลพระกรุณาแก่สมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวง ให้หมื่นนทบาลแถลง
 การณซึ่งเสด็จขึ้นไปรับท้าวพญาทงปวงรายคายนั้นถวายแก่พระพุทธิ-
 เจ้าหลวง

ในขณะนั้น สมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงเสด็จขึ้นมาแต่การพระราช-
 สงคราม ก็มีใ้เสด็จเข้ามาบังกรงพระนครแลตั้งทัพหลวงเสด็จอยู่แต่
 เมืองสุพรรณบุรี

ครั้นหมื่นนทบาลมาถึงเมืองสุพรรณบุรีทัพหลวงเสด็จอยู่นั้น
 หมื่นนทบาลก็เอากิจาทงปวงกราบทูลพระกรุณาแถลงถวายแก่สมเด็จพระ
 พุทธิเจ้าหลวง พระพุทธิเจ้าหลวงก็มีพระราชโองการตรัสสั่งแก่
 หมื่นนทบาลให้ขึ้นไปกราบทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ
 ธิศวรบรมนาถบรมขพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ขอเชิญเสด็จขึ้นไปยังเมือง
 เชียงใหม่ ให้เอาท้าวพญาทงปวงไปสมัครสมานด้วยพระเจ้าเชียงใหม่
 ครั้นหมื่นนทบาลขึ้นไปถึงทัพหลวงกราบทูลพระกรุณา โดยสมเด็จพระ
 พุทธิเจ้าหลวงมีพระราชโองการตรัสนั้น

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรดิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสใช้ข้าหลวงให้ขึ้นไปหาพระรามเทโชนในเมืองฝาง ว่าทัพหลวงเสด็จไปยังเมืองเชียงใหม่ แลให้พระรามเทโชนลงมาถวายบังคมในเมืองเชียงใหม่ จึงตรัสใช้ข้าหลวงให้ขึ้นไปทูลแก่พระเจ้าเชียงใหม่ว่า ทัพหลวงจะเสด็จขึ้นไปตั้งในเมืองลำพูน แลให้พระเจ้าเชียงใหม่ออกมารับเสด็จในเมืองลำพูน จะเอาท้าวพญาหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงมาขอแก่พระเจ้าเชียงใหม่ให้สมัคสมานด้วยกัน

ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่รู้ข่าวก็แต่งท้าวพญาแสนหมื่นให้ออกมาปลุกพระตำหนักกับทัพหลวง แล้วก็แต่งคำหนักที่พระเจ้าเชียงใหม่จะเสด็จออกอยู่เองนั้น

ถึงวันอาทิตย์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือนอ้าย พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรดิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเงิน แลพญาหลวงเมืองน่าน พญาแสนหลวงพิชัย พญาฝาง แลท้าวพญาหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งน้อย แลพระไชยธิเบศรพระเจ้าเชียงใหม่โดยเสด็จ จึงยกทัพหลวงเข้าไปตั้งเมืองลำพูน

ในขณะนั้นข้างมารพลฝ่ายท้าวพญาลาวทั้งปวงนั้น ร่วมทัพหลวงอยู่เป็นนักรหา พระเจ้าเชียงใหม่รู้ข่าวว่า ท้าวพญาลาวทั้งปวงพร้อมมูลในทัพหลวงไซ้ ก็คิดสงสัยเกรงขาม แลมิได้ไต่ถามมารับเสด็จในเมืองลำพูนนั้น

ส่วนพระรามเทโชนนั้นมิกำหนดขึ้นไปหา ก็ยกลงมาจากเมืองฝาง

จะมายังทัพหลวงในเมืองลำพูน ก็เอาช้างม้าวัวพลเดินกรายเมือง
 เชียงใหม่มา พระเจ้าเชียงใหม่ก็แต่งทัพม้าไทยใหญ่ออกไปชู้มไว้ซึ่ง
 ทางพระรามเคโซจะยกมานั้น ครั้นเข้ามีคชาวม้าไทยใหญ่ก็ยกเข้าค
 ทัพพระรามเคโซ พระรามเคโซมิทันรู้ตัวก็แตกฉาน พระรามเคโซจะ
 ลงมายังทัพหลวงมิได้ คืบไปฝ่าย

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรดิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
 อยู่หัว จึงมีพระราชโองการตรัสให้ท้าวพญาพระหลวงหัวเมืองมณฑล
 ท้องหลายพิพากษาว่า ซึ่งทรงพระมหากรุณาให้รายกพลากรมาทางนี้
 เพราะเหตุว่าทรงพระเมตตาแก่พระเจ้าเชียงใหม่ เพื่อจะให้รับท้าว
 พญาลาวหัวเมืองท่งปวงอันกระต้างกระเถืองเป็นปัจจุบันแก่พระเจ้าเชียง
 ใหม่ให้ปรกติราบคาบ ท้าวพญาลาวก็มาพร้อมกัน ณ เมืองเถินสัน
 ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ก็มีไต่ลงมา แต่งให้แต่แสนท้าวพญาลาวคุมเครื่อง
 บรรณาการลงมา เรื่องความท่งนทกราบลงไปถึงฝ่าพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ คำรัสเห็นว่า
 เมืองเชียงใหม่ยังมีปรกติ จึงให้เรากล้วยขึ้นมาระงับเสียให้จงได้ พระ
 เจ้าเชียงใหม่ก็มีไต่ลงมา กลับแต่งทัพม้ามาชู้มไว้ที่พระรามเคโซ
 อันลงมาตามกำหนดอีกเล่า แลซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่ทำดังนี้ยังเห็น
 ประการใด มุขมนตรีท่งปวงปรึกษากันว่า เติมนั่นดินพระเจ้าเชียงใหม่
 เป็นกลาง พระเจ้าเชียงใหม่หากฟังมิได้ จึงให้ไปกราบทูลของบาท
 บุคคลขอเอาพระเดชเดชานุภาพปกเกล้าปกกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธิเจ้าหลวงทรงพระมหากรุณาแก่พระเจ้าเชียงใหม่จะให้คงอยู่ใน
 เศวตฉัตร จึงเชิญพระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นมาสืบ
 ไซ่ฤๅกาล บัวยการรพลมาก ครั้นทัพหลวงเสด็จมาถึงท่าหวด ครัส
 ทีให้ข้าหลวงไปหาท้าวพญาลาวทั้งปวง มีอาชัคค์แข็งอยู่ไค้ ก็พากันมา
 กรายถวายบังคมเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ในทัพหลวง ณ เมืองเงินสั่น
 พระเจ้าเชียงใหม่ก็ทามาไม่ ด้วยมิไค้เชื่อถือพระเดชเดชานภาพ มี
 แต่ความกลัวพญาลาวทั้งปวงมากกว่าพระราชอาญาอีก สมเด็จพระ
 พุทธิเจ้าอยู่หัวก็มีไค้ทรงพระโทมนัสชัคค์ของพระทัย ท้องทรงพระ
 อดสาหะเสด็จพระราชดำเนินกลับขึ้นมาถึงเมืองลำพูน กำหนดให้พระ
 เจ้าเชียงใหม่มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกันกับพญาลาวทั้งหลาย
 เพื่อจะพระราชทานพระราโชวาทให้พญาลาวสมัครสมานอ่อนน้อมต่อ
 พระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ก็มีไค้ลงมา กลับแต่งทัพม้าไทย
 ใหญ่ซุ่มตีพระรามเคโซอันจะลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จนพระราม-
 เคโซมามีไค้ กลับคืนไปเมืองฝาง แลพระเจ้าเชียงใหม่โมหะจิตมิไค้
 เชื่อพระเดชเดชานภาพแล้ว ซึ่งจะเสด็จอยู่โปรคอีกเหลือการ อนึ่ง
 ไพร่พลในทัพหลวง แลไพร่ท้าวพญาลาวทั้งปวงก็ขัดสนเสบียงอาหาร
 นัก ขอเชิญเสด็จพระราชดำเนินทัพหลวงเสด็จกลับยังกรุงพระมหานคร
 จึงควร เอาคำพิพากษากรายทูลพระกรุณา จึงมีพระราชโองการตรัสว่า
 พระเจ้าเชียงใหม่เป็นคนหลงอยู่แล้วจะละเสี้ยน เหมือนไม้่อนกล
 พระเจ้าเชียงใหม่ ประการหนึ่งก็จะเสียเกียรติยศสมเด็จพระพุทธิ-

เจ้าหลวงผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐไป ทั้งพระองค์ก็จะทรง
พระโอรชิตไทยเราไว้ ชอบให้ข้าราชการผู้มีสติปัญญา เข้าไปกล่าว
ชี้แจงให้พระเจ้าเชียงใหม่ออกมายังได้ แลให้ตำรวจสามสิบมาขึ้นไปหา
พระรามเทโษลงมาสมัครสมานเสี้ยวจึงควร

ฝ่ายเสนาข้าหลวงของอุลัพระบาทกราบถวายบังคมเห็นด้วยพระ-
ราชดำริทุกประการ

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ตรัสให้หมื่นอินทรรักษา กับพระ-
ไชยทิพย์โอรสพระเจ้าเชียงใหม่^(๑) แลให้หมื่นเพชรไพร่หัวหมื่นตำรวจ
สามสิบมา ไปหาพระรามเทโษ ณ เมืองฝาง ครั้นหมื่นอินทรรักษา
เจ้าหลวงกับพระไชยทิพย์ไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่จึงทูลว่า สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงพระเมตตาออกสาคะเสด็จพระราชดำเนินยกทัพหลวงขึ้นมาถึง
เมืองลำพูน กำหนดให้ลงไปเฝ้า ทรงพระกรุณาจะเอาท้าวพญาลาว
ทั้งปวงสมัครสมานมอบให้ เหตุไฉนพระองค์จึงมิไต่ลงไปเฝ้าแล้วลอบ
แต่งทัพม้าค้ำทัพพระรามเทโษ อันจะลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
อีกเล่า พระองค์ทำดังนี้ควรอยู่แล้วหรือ บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวขัดเคือง
ให้เสนาพฤตมาตย์ปรึกษา ๆ ให้เชิญเสด็จทัพหลวงกลับยังกรุงพระ-
มหานคร แต่ทว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระอาลัยถึงพระองค์ว่า
ถ้าทัพหลวงเสด็จกลับเห็นว่าเมืองเชียงใหม่จะตั้งอยู่มิได้ เสียคาบที่
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมานพระองค์เสด็จมา จึงให้ข้าพระเจ้าเข้ามาทูล

(๑) เข้าใจว่าจะตกคำว่า “เข้าไปยังเมืองเชียงใหม่”

พระองค์อย่าให้วิตกเกรงขามทั่วพญาลาวทั้งปวงเลย เป็นภาระธุระ
สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวจะรับการกลั้ให้ส่งขงไ้ พระไชยทิปะทูล
แจ้งพระเดชพระคุณภาพที่ทั่วพญาลาวเกรงขามให้ฟังทุกประการ

พระเจ้าเชียงใหม่ไ้แจ้งกันั้นมีความยินดีนัก ครั้นเพลารุ่งเช้า
พระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกช้างม้าพลโดยสมควรลงมายังเมืองลำพูน เข้า
เฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทูลขอโทษที่มีไ้ดล้งมาเฝ้า แล
ลอบทำร้ายพระรามเดโชทุกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสไ้ทรง
ฟังพระเจ้าเชียงใหม่กราบทูล แลมีพระโอรสไ้แล้วมีพระราชโองการ
ตรัสว่า ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่มีไ้มาตามกำหนดนั้น เพราะท่านมีไ้
เชื่อพระบรมบุญญาภาพสมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวง ผู้ทรงพระกรุณา
ภินิหารอันประเสริฐ ตรัสเท่ากันั้นแล้วก็ให้หาทั่วพญาทั้งปวงเข้ามา
เฝ้า จึงมีพระราชบริหารตรัสแก่พญาน่าน พญาฝาง แลทั่วพญาแสน-
หลวงทั้งปวง ว่าเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองเกษียสียสืบมาแต่บรรดา
ประเพณี พระเจ้าเชียงใหม่เล่าก็เ็นเกษียสียสืบสืบริวงศ์มาหลายชั่วแล้ว
แลซึ่งท่านทั้งปวงคบคิดกันเ็นปรักภัยข้าศึกจะรบเอาเมืองเชียงใหม่
ถึงมาทว่าจะไ้ดลสมบัติในเมืองเชียงใหม่ก็ไ้ ความทุบายอันนี้ก็จะปรากฏ
อยู่ฟ้าดินภูมิบังควร สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาการุญ-
ภาพท่านทั้งปวงแลพระเจ้าเชียงใหม่ จึงดำรัสให้ราชทูตสาหะมาหวังจะ
ให้ท่านทั้งปวงสามัคคีรสสนทรภาพสโมสรสุจริตทุกกาลก่อน ทั่ว-
พญาทั้งหลายจะว่าประการไ้

ท้าวพญาแสนหลวงทั้งปวงกราบถวายบังคมพร้อมกัน แล้วกราบทูลว่า พระเจ้าอยู่หัวไพบูลย์ประการใดจะกระทำตามทุกประการ พระเจ้าเชียงใหม่กราบทูลพระกรุณาว่า ท้าวพญาทั้งปวงประนีประนอมแล้ว ข้าพระองค์มิได้มีอาชญาของเวรแก่ท้าวพญาทั้งหลาย จะถวายสัตย์ปฏิญาณได้

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสไต่ถามถึงนั้นก็พระทัย ทั้งแต่นั้น พระเจ้าเชียงใหม่กับท้าวพญาแสนหลวงแสนเมืองทั้งปวง ก็มีได้มีความพิโรธอาชญาแก่กันต่อไป พระเจ้าเชียงใหม่ก็มีไต่กลับเข้าไปเมืองเชียงใหม่ อยู่ในทัพหลวงถึงแปดวัน

ฝ่ายหมื่นเพชรไพบูลย์กับพระรามเทโษก็มาแจ้งเฝ้าพร้อมกันกับพระเจ้าเชียงใหม่ แสนหลวง แสนเมืองทั้งปวง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ตรัสให้พระราชโอรสโดยยติธรรมสามัคคีรส พระเจ้าเชียงใหม่กับพระรามเทโษก็สิ้นเวรพยายามกัน ครั้นรุ่งขึ้นก็เสด็จพระราชดำเนิน พาพระเจ้าเชียงใหม่แลท้าวพญาลาวเข้าไปในพระอารามพระมหาธาตุเมืองลำพูน^(๑) ก็ให้ท้าวพญาลาวทั้งปวงกระทำสัตย์ปฏิญาณต่อน้ำพระพิพัฒน์ต่อพระเจ้าเชียงใหม่ ๆ ถวายสัตย์ต่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จำเพาะพระพักตร์พระพุทธรูป พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ซึ่งมิได้อาชญาของเวรแก่ท้าวพญาทั้งหลายเป็นอันสุจริต

(๑) ที่ว่า เข้าไปในพระอารามพระมหาธาตุเมืองลำพูนเพื่อกระทำสัตย์ปฏิญาณนั้น มี

ในฉบับพระราชหัตถเลขา แต่ฉบับพันจันทนุมาศไม่กล่าว

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทนต์ให้ โอวาทสั่งสอนพระเจ้าเชียงใหม่ แลท้าว
พญาลาวทั้งหลายเป็นอเนกบรรดา แล้วก็เสด็จพระดำเนินกลับเข้ามา
ยังราชพลับพลาอาสนะ จึงทำรัสแก่พระเจ้าเชียงใหม่แลพระรามเทโ
ท้าวพญาแสนหลวงแสนเมืองทั้งปวง ให้ไปอยู่รักษาเมืองทั้งเก่า บำรุง
ประชาราษฎรขอบเขตอาณาโดยยุติธรรมประเพณีให้ถาวรวัฒนาสืบไป

ครั้น ณ วันอังคาร แรม ๕ ค่ำ เดือนอ้าย พระบาทสมเด็จพระ-
พุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จพระราชดำเนินขมพยุหะโยธาทัพออกจากเมือง
ลำพูน แลพระเจ้าเชียงใหม่ พระรามเทโ ท้าวพญาแสนหลวง แสน
เมืองทั้งปวงก็ตามมาส่งเสด็จถึงตำบลจอมทองแล้ว ก็กราบถวายบังคม
ลาแยกกันไปบ้านเมืองโดยพระราชกำหนด แต่พระไชยธิเบศ
พระเจ้าเชียงใหม่แลพญาเท็กชายแลนันทะกะยอสนั้น ลงมาโดยเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอิศวรบรมนาถบรมมพิตรพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จ
ลงมาถึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในเมืองสุพรรณบุรี

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็มีพระราชหฤทัยปรีดาภิรมย์นักหนา แล
สรรเสริญพระเดชเดชาภาพพระราชสมภารพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ
อิศวรบรมนาถบรมมพิตรพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จรับท้าวพญาทั้งปวงให้
รายคายนัน

ลศักราช ๔๕๒ ปีชวดโทศกในเมืองสระแก้วไชร์ เมื่อพระบาท
สมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ยกทัพหลวงเสด็จ
ไปปราบราชศัตรูในเมืองสระแก้ว แลเทเอาครัวอพยพทั้งปวงเสด็จมายัง

ทรงพระนครแล้ว อยู่ภายหลังมาจึงลูปญาละแวกซึ่งหนีไปอยู่เมือง
 ล้านช้างนั้นนักคนมายังเมืองละแวก ประมูลไพร่พลทั้งปวง ได้เป็นพญา
 ละแวกแล้วแต่งคอกไม้เงินทองแลเครื่องบรรณาการมาถวายทุกข้อมิได้
 ขาด ครั้นพญาละแวกนั้นพิราลัยไช้ หาผู้จะปกครองแผ่นดินเมือง
 ละแวกนั้นมิได้ จึงสมณะพราหมณาจารย์ แลมุขมนตรีทั้งปวงแต่ง
 คอกไม้เงินทอง แลเครื่องบรรณาการมาถวายยังคัมพระบาทสมเด็จพระ
 บรมขัตติยพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ขอพระศรีสุธรรมมาธิราช
 ผู้ครองพญาละแวกก่อนนั้นไปครองแผ่นดินเมืองละแวก

พระบาทสมเด็จพระบรมขัตติยพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็
 ทรงพระกรุณาพระราชทานเครื่องราชาบริโภคสำหรับพระมหากษัตริย์
 ให้เอาพระศรีสุธรรมมาธิราชไปเป็นพญาละแวก แลตรัสให้พญา (๑)
 สวรรคโลก พญาพันธราแลพลทหารสามพัน เอาพระศรีสุธรรมมาธิราช
 ไปส่งถึงเมืองละแวก โดยทางเรือในขัณฑ์โขทคณัน

ลัทธิราช ๕๕๓ ปีเถาะตรีนศก (๒) พระศรีสุธรรมมาธิราชผู้เป็น
 พญาละแวก ก็ให้พญาภาโหมผู้ลูกเขยมากราบทูลพระกรุณา พระบาท
 สมเด็จพระบรมขัตติยพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ว่า พญาอนันท์
 ไปอยู่ด้วยของพรรค (๓) ในตำบลเสนสโถงนั้น ประมูลของพรรคทั้งปวง

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “เจ้าพระยา”

(๒) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๘๖๕ เถาะศก ท้าวพระเจ้าฝ่ายหน้าเสด็จไปเอา
 เมืองขอมได้”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ของพรรค”

ไค้มาก แล้วจะยกมารบพญาละแวก พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระ
 พุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสให้แต่งทัพ
 สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหาธรรมราชาแลข้างเครื่องห้าสิบ ม้าร้อย
 หนึ่ง พลทหารหมื่นหนึ่ง แลทัพพญา^(๑)ธรรมมาธิปัตย์ พญา^(๑)สวรรณค-
 โลก พญากำแพงเพชร พญาสุโขทัย พญาพันธารา ยกไปโดยทาง
 โขอิศวรร^๑ และมีพระราชกำหนดให้ทัพพญาละแวกยกทัพออกมาบรรจบ
 ทัพกับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ แลยกไปตีทัพพญาอนันในตำบลเสนสโถง
 ครั้นตีทัพพญาอนันแตกฉานแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกเธอก็ยกทัพคืนมา
 โดยทางพระนครหลวง มาถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระ
 พุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เมื่อทัพหลวงเสด็จอยู่ในเมืองเพชรบุรี
 ในเย็นเฝ้าศกนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรมพิตร
 พระพุทธิเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นไปประพาสโดยท่ายชลมารค เสด็จด้วย
 พระชลวิมานอันอลังการอลงกตงดงาม คู่มือหิมาคาอาศัยด้วยบริวารแสน
 ศฤงคารประดัยสรรพเสร็จ เสด็จถึงเมืองพระพิษณุโลก ทั้งทำหนัก
 กำยลวักจัน^(๒) ฝ่ายพระคชาธารสารสินธพพาหนะแลข้างคันทน์ม้านัน
 ทั้งปวงไซ้^๑ ทรงพระกรุณาตรัสให้ไปโดยทางสถลมารคด้วยทัพหลวง
 ในเมืองพระพิษณุโลก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรม-
 พิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จไปนมัสการพระชินราชในวัดพระศรี-

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เจ้าพระยา”

(๒) „ „ „วัดไผ่”

รัตนมหาธาตุในเมืองพิษณุโลกนั้น แล้วเสด็จไปประพาสในจังหวัด
เมืองพระพิษณุโลกนั้นทุกตำบล

ในขณะนั้นกรรมการเมืองพระพิษณุโลกกราบทูลพระกรุณาว่าเสื่อ
ร้านัก ย่อมมาขี้นาผู้คนในเมืองพระพิษณุโลก ทรงพระกรุณา
ตรัสให้ข้าหลวงไปล้อมจับทุกตำบล วันหนึ่งข้าหลวงไปล้อมเสื่อมา
ถวาย แลทรงพระกรุณาตรัสให้แบ่งเป็นคอกสงประมาณสิบคอก แล้ว
เอาเสื่อปล่อยเข้าในคอกนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถ
บรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จด้วยช้างพระที่นั่งแลเสด็จออกไป
ขึ้นช้างพระที่นั่งแทบคอกนั้นและให้ทหารหลวงเข้าฟุ้งแทงไซ้รื้อ เสื่อ
ใหญ่ที่กำลังสามารถ ก็วิ่งข้ามคอกมาโดยหน้าพระที่นั่ง ทรงพระ
กรุณาก็เสด็จวางช้างพระที่นั่งตามเสื่อนั้น แลตรัสให้ข้าหลวงเข้าล้อม
แทงเอาไ้ในกลางแปลง แลข้าหลวงจะได้ช่วยจับหามไ้

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว เสด็จ
ไปพระพิษณุโลกคราวนั้นแลเสด็จประพาสครั้งเป็นหลายครั้ง จึงพระบาท
สมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็มี
พระราชโองการตรัสให้เอาทองนพคุณ เครื่องราชาประโคมมาสำหรับ
เป็นทองประทาสี จึงเสด็จไปยึดพระพุทธิมาพระชินราชด้วยพระหัตถ์
เสด็จบริบูรณ์ ก็แต่งการฉลองแลให้เล่นมหรสพขาสักการะแก่พระ
พุทธิเจ้าอยู่หัววันเจ็ดคืนเป็นมเหสีพารหนักหนา จึงสมเด็จพระพุทธิ-
เจ้าหลวงตรัสให้ข้าหลวงขึ้นไปกราบทูลพระกรุณาเชิญเสด็จ พระบาท

สมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จ
ลงมาจากเมืองพิษณุโลกในวันพุธ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๖ ในปีเถาะ
นพ^(๑)ศกนั้น

ถึงเดือนเก้า พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์ ก็เสด็จจากเมืองเพชรบุรีโดยชลมารค^(๒) เสด็จไปประพาส
ถึงตำบลสามร้อยยอด แลตั้งพระตำหนักแท่นฝังพระมหาสมุทร จึง
เสด็จลงพระสุพรรณวิมานนาวาอันลงกตกรณาธิการ ประทับสรวทด้วย
เครื่องพิชัยศัสตราวุธคุมहिมา แลเรือท้าวพญาเสนาบดีพิริโยธาทหาร
โดยเสด็จแห่ห้อมล้อมค้ายคาในท้องมหาสมุทรพลาคร พระบาท
สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จออกไป
ประพาสภิรมย์ชมฝั่งมัยยการอันมีน่านาพรรณในกลางสมุทร ก็ทรง
เบ็ดตกปลาปลาฉลามแล้ว ก็เสด็จคืนมายังพระตำหนัก

พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จ
ออกไปประพาสในกลางมหาสมุทรทั้งนั้นไคสืบสืบวันวรา แล้วก็มีพระ-
ราชโองการตรัสสั่งให้ไปแต่งพระตำหนัก ในริมฝั่งมหาสมุทรตำบล
ตะโหนดหลวง ก็เสด็จลงพระสุพรรณวิมานมหานาวาอันเป็นพิชัย
พาหนะ สำหรับประทับพลากรโดยชนัด เรือท้าวพญาเสนาบดีมนตรี
พิริโยธามาตย์ทั้งหลาย แห่ห้อมล้อมค้ายคากุมहिมาด้วยเครื่อง

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ตรีนิศก”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ชลมารค”

สรรพายทอ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์ ก็เสด็จโดยชลมารคมาสมุทรมายังพระตำหนักในตำบล
ตะโหนดหลวง แลทอดอู่แรมทัพในมหาสมุทรสองคืน จึงเสด็จถึง
พระตำหนักตะโหนดหลวงนั้น แลเสด็จออกไปประพาสในกลางมหา-
สมุทรในตำบลตะโหนดหลวงนั้นเล่าอยู่สิบสองวัน จึงเสด็จจากตำบล
ตะโหนดหลวง เสด็จโดยสถลมารคเข้ามายังเมืองเพชรบุรี

พุทธศักราช ๒๔๕๔ ปีมะโรงจัตวาศก^(๑) เดือน ๑๒ พระบาท
สมเด็จพระบรม^(๒)พิตรพระพุทเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราช
โองการตรัสให้บำรุงช้างม้ารพลทั้งปวงไว้สรรพ จะยกทัพหลวงเสด็จ
ไปเอาเมืองตองอู จึงมีข่าวมาว่าพระยาอังวะยกมาเอาเมืองหน่วย
และได้เมืองหน่วยแล้ว และพระเจ้าอังวะจะยกไปเอาเมืองแสนหัว
เล้า พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็
มีพระราชโองการตรัสว่า เมืองหน่วยและเมืองแสนหัวไร่ ได้เป็น
ข้าขอบขัณฑสีมาฝ่ายกรุงพระนครศรีอยุธยาแล้ว และซึ่งพระยาอังวะ
มาเอาเมืองหน่วยและเมืองแสนหัวดังนี้ ควรเราจะยกทัพหลวงไปเอา
เมืองอังวะ จึงมีพระราชกำหนดแก่ท้าวพระยาสามนตราข เสนาบดี
มนตรี मुखทั้งปวง ให้ตรวจเครื่องสรรพาวุธช้างม้ารพลทั้งปวงจงสรรพ
และจะยกทัพหลวงเสด็จไปเอาเมืองอังวะ ครั้นถึงมิลิมาส พระบาท

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๒๔๖ มโรงศก”

(๒) ที่เรื่องด้วยตัวเอนนี้ ฉบับลานชาต ได้คัดความในฉบับพระราชหัตถเลขาเพิ่มเติมลง
ให้ครบ

สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราช
 โองการตรัสให้แต่งพระตำหนักในตำบลป่าโมก ครั้นเสร็จก็เสด็จด้วย
 พระชลวิมานมาโดยทางชลมารค เสด็จเข้าตระพองพลในพระตำหนัก
 ป่าโมกนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธานุญาตให้ตั้งอยู่หัวทั้งสองพระองค์
 ก็เสด็จพยุหยาตราจากค่ายป่าโมกซ์ เสด็จโดยชลมารค ขึ้นเหยียบ
 ชัยภูมิในตำบลเอกราช ให้ชนแผนสท้านพื้นไม้ข่มนาม โดยการพระ
 ราชพิธีพิชัยสงคราม เสร็จก็เสด็จออกทัพไชยในตำบลพระหลวง^(๑)
 พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธานุญาตให้ตั้งอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จ
 พยุหยาตราโดยชลมารค

สมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงเสด็จทรงช้างคันศรไชยศักดิ์เป็นพระ
 คชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตรพระพุทธิเจ้า
 อยู่หัว เสด็จทรงช้างพระมหาศักกานภาพเป็นพระคชาธาร พระบาท
 สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธานุญาตให้ตั้งอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จพยุหยาตรา
 ไปด้วยพระคชาธารทั้งสอง อันประทับด้วยเครื่องคเชนทราลงการอัน
 พิธีตรด้วยกาญจนาภรณ์รัตนจักร แลไอพาร์ด้วยเครื่องอภิมเศวต
 ฉัตรกลองกลดขลุ่ยสายลายพิตรพิพิธธนะ พันทิฆามบรรพพรณ
 โองาส เคียรค้ายด้วยท้าวพญาสามนตราเสนาบดีมนตรีพิริโยธา
 ทหารแห่ห้อมล้อมเป็นบริวาร คออีกพันลี้ก้วยพวกพลคเชนทราภิร
 บวรมหาศัสสารสินพยุหะโยธาทั้งหลาย ฤพรณรายด้วยเครื่อง
 สรรพายุทธเกรว^(๒) กรายย้ายกันแห่โดยชนทิศซ้ายขวาหน้าหลัง แลพล

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระหล่อ”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “เกราะ”

ช้างแปดร้อย แลพลม้าพันห้าร้อย พลโยธาทหารแสนหนึ่ง พระบาท
สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จพยุห
บาตราโดยสถลมารคไปโดยทางกำแพงเพชรขึ้นไปยังเชียงใหม่

แลพระเจ้าเชียงใหม่ไปรบพระรามเทโธในเมืองเชียงแสน จึง
ทั้งทัพหลวงและเมืองเชียงใหม่ อยู่ท่าพระเจ้าเชียงใหม่ แลแต่ง
ข้าหลวงให้ไปหาพระรามเทโธแลเชิญพระเจ้าเชียงใหม่คืนมา

ครั้นพระเจ้าเชียงใหม่มาถึงทัพหลวง แลพระเจ้าเชียงใหม่ก็
เสด็จเคารพแก่พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระ
องค์ แล้วก็ถวายช้างม้าแลเครื่องบรรณาการเสร็จ ก็ตั้งำหนักอยู่
ทัพหลวง

ในวันอุษณิน พระเจ้าเชียงใหม่ก็อัญเชิญพระบาทสมเด็จพระบรม
พิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จเข้าไปนมัสการพระพุทธิ
สิหิงค์ในเมืองเชียงใหม่นั้น แลทัพหลวงตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่นั้น
เกือบหนึ่ง จึงยกทัพหลวงเสด็จไปจากเมืองเชียงใหม่โดยทางอังวะ
พระเจ้าเชียงใหม่แลลูกพระเจ้าเชียงใหม่ทั้งสามไปโดยเสด็จทัพหลวง
สมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงก็ยกพยุหะโยธาทัพ เสด็จทางเมืองหางหลวง
พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถิศวรมนาถพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็ยก
ทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเมืองฝางแลเสด็จถึงเมืองฝางในวันพฤหัสบดี
แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕

ฝ่ายสมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงเสด็จถึงเมืองหางหลวงแลตั้งทัพ
หลวงอยู่ตำบลทุ่งแก้ว แรมทัพในค่ายนั้น

ส่วนพญากำแพงเพชร แลพระหัวเมืองขุนหมื่นทั้งหลายผู้เป็น
ทพหน้า ก็ยกช้างมารุปลไปตั้งแม่น้ำคง^(๑)

ในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระประจวบหนก ก็ตรัส
ใช้ข้าหลวงไปกราบทูลพระกรุณาถึงเมืองฝาง พระบาทสมเด็จพระเอกา
ทศรดิศวรบรมนาถพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จจากเมืองฝางมา
ยังสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในเมืองหางหลวง แลเสด็จถึงในวันอาทิตย์
ชน ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็งเบญจศกนั้น

รุ่งขึ้นวันจันทร์เดือน ๖ ชน ๘ ค่ำ เพลาชายแล้วสองบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็เสด็จสวรรคต สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
พระพรรษาปีมะโรงศก เมื่อไ้ราชสมบัตินั้น ศักราช ๒๔๐^(๒) ปีชาล
สำฤทธิศก ในปีชาลนั้นพระชนม์ไ้ ๓๕ พระพรรษา เส็จไ้อยู่ในราช
สมบัติ ๑๕ พระพรรษา เมื่อเสด็จสวรรคตในเมืองหางหลวง พระชนม์
ไ้ ๕๐ พระพรรษา

(๑๕) รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

^(๓) จึงพระราชศรทั้ง ๔ แลท้าวพญาสามนคราชมหาเสนาบดีมน
ครพิริโยธามาตย์ทั้งหลาย ทั้งพลับพลาไชยสุพรรณมหาวิมานในทัพ

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “แม่น้ำโขง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ศักราช ๒๔๐” และมีอธิบายเชิงอรรถว่า “อีกฉบับหนึ่ง
ว่า ศักราช ๒๔๐”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขา มีความก่อนหน้านั้นว่า

“พระบาทสมเด็จพระอนุราชาธิราชทรงโสการำรักพระบรมเชษฐาธิราชถึงความ
หลังต่าง ๆ พระเจ้าเชียงใหม่และเสนาบดี และนายทัพนายกองต่างคนโสกา
อาศุรภาพต่าง ๆ ครั้นคลายโสกลแล้ว”

ชัย กลางพลพยุหะนั้นเสร็จ ก็นำพระราชนทรยานกาญจนะลงกต
 รนามหานวรัตนชัยวาล ประทับด้วยอริยมุขมสาบเศวตฉัตรพริ้น
 พรหมกลึงกลดงามมาศทั้งปวง แลเครื่องมหาเบญจราชกกุธภัณฑ์
 อันต์เครื่องรัตนราโชประโศก อันเป็นเครื่องราชาภิเษกสำหรับพระ
 มหากษัตริย์ราชเจ้ามาถวาย แก่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรม
 นาดยพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว อัญเชิญเสด็จขึ้นผ่านพิภพมไหศวรบรร
 ษิย์ด้วยถวัลยราชประเวณี สืบสันตติศรีสรีรวงศ์ ดำรงพิภพมณฑล
 สกลกรุงเทพพระนครศรีอยุธยามหาคิลกรัตนราชธานีบุรีรมย์ อัน
 อำพลด้วยสามนตราชประเทศนามหาไพบุลย์พิศาลราชเจ้าสีมาอาณา
 เขตมณฑลทั้งปวง โดยบรรพประเพณีพระมหากษัตริย์ราชเจ้า
 สืบมา ๆ มา

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาดยพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว
 ก็เสด็จขึ้นพลับพลาชัยสุพรรณมหาวิมานอันประทับด้วยเครื่องอลังการ
 กาญจนการามหาวิศคารสถานตทิพมณฑลถลกด้วยขวรเศวตฉัตรวการ
 จามรมาศอลงกต แลมีพระคชาธารพญาคชสารราชคเชนทรสถิตชัย
 ขวาทรงพระพิชัยพาหะมงคลราชอิสสรสถิตชัยขวา แลพยุหะพลาก
 พลพยุทโยธาทหารทกหมู่ทกพรรค ประทับโดยชนกพลช้างพลม้า
 พลเสนคั้งแพนแสนไล่โตมรนครทั้งปวง แห่ห้อมล้อมเป็นขีรวาร
 เสร็จสรรพ จึงเบิกท้าวพญาสามนตราชนิกุล^(๑) ประยูรราชมหาเสนา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ราชตระกูล” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ราชสกุล”

ขัตติมนครัมขทั้งปวงถวายบังคม พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวร
บรมนาถพิตรพระพุทธิเจ้าหลวง มายังกรุงพระนครศรีอยุธยา^๑ ให้
กลับคืนมายังทัพหลวง

ส่วนพญาเตโช^(๑)ซึ่งมีพระกำหนดให้ไปหาถึงเชียงใหม่เชียง
รายนั้น พระรามเตโชก็มาถึง แลเบิกเข้ามาถวายบังคมในค่ายล
ทางหลวงนั้น

ถึง ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ พระบาทสมเด็จพระ
เอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จด้วยพระ
ที่นั่งครุฑพาหนะ มีเศวตฉัตรวิชนีพระอริราชสมบัติสายพรายพรรณ
ประดับสรรพด้วยท้าวพญาสามนตราชพิริโยธยาแสนยากรทั้งหลายผาย
โดยขบวนหน้าหลัง ก็เสด็จกรีธาพลพยุหะยกทัพหลวงจากเมืองห้าง
หลวงคืนมาโดยอันค้ำมารค ก็เสด็จมาถึงเมืองเชียงใหม่ พระบาท
สมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราช
โองการตรัสสั่งแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ให้อยู่รักษาเมืองแลบำรุงช้างม้า
รพลให้มั่งคั่ง เมื่อจะมีการพระราชสงครามไชวี่ จะเอาพระเจ้าเชียง
ใหม่ไปโดยเสด็จ ก็แรมทัพหลวงในเชียงใหม่คืนหนึ่ง ครั้นพระเจ้า
เชียงใหม่ นำท้าวพญาถวายบังคมเสร็จ สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว
ก็ยกทัพหลวงเสด็จจากเชียงใหม่ลงมา แลทรงพระกรุณา เอาพระ
ทูลองลูกพระเจ้าเชียงใหม่ลงมาโดยเสด็จ แลพระราชทานให้นามกร

(๑) เข้าใจว่าเขียนผิด เพราะต่อไปเป็น พระรามเตโช

ถึงเพลารุ่งแล้วนาฬิกาหนึ่งไต่cky โยคมังคโลกคมเพลากฤษณ์
ประเสริฐ จึงพระโหราธิบดีศรีจันทร์ประพาฬ^(๑) ก็ลั่นฆ้องชัย พระ
ราชปโรหิตาจารย์ราชสุภาวคิศรีบรมงคบุรีโสคมพรหมพิชาจารย์ เป้า
มหาสังข์ทักษิณาวรรตแลประโคมสังข์cribคนตรีทั้งปวง พระบาท
สมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จลงพระ
ไชยสุพรรณหงส์พยุหะบาตรา แลมีพระราชครูทั้ง ๔ แลโหราธิบดี
แพทยาธิบดีโยเสด็จเฝ้าพระบาทในหน้าพระที่นั่ง จึงให้ยกธงชัยโยก
โยกคล้ายพระที่นั่งไชยสุพรรณหงส์พยุหะบาตรา เสด็จออกจากชานาก็
เสด็จโดยชลมารคนทีอาร คุมเหาฟ้าเรือต้นทั้งปวง อันประทับด้วย
เครื่องอลงกตจรนาสรวพาการพิธิ แลยกออกไปด้วยเครื่องท้าวพญามหา
เสนาบคิทั้งปวงแห่โดยกระบวนหน้าหลังเค็บริตาย

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว
ก็เสด็จถึงบันฑิตชานพระราชมังคลวง แลคิอินทเกร์เป็นประถม ประ
โคมแตรสังข์ จึงเสด็จขึ้นพระราเชนทรยานพยุหะบาตรา แลประทับ
ด้วยเศวตฉัตรสำหรับราชาภิเษก แลคิอินทเกร์เป็นทศิถวาร ก็เสด็จ
ด้วยพระราเชนทรยาน ถึงอัมรินทร์แห่งไพชยนต์มหาปราสาท จึงคิ
อินทเกร์เป็นทศิถวาร พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตร
พระพุทธิเจ้าอยู่หัวก็เสด็จลงจากพระราเชนทรยาน เสด็จในหน้าฆ้อง
ชัยชำระพระบาทเสร็จ เจ้าพญาธรรมาธิบดีก็ลั่นฆ้องชัยประโคมแตร

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ประภาส”

สังขัตติยคนทั้งปวง จึงเสด็จขึ้นโพชนคัมहाปราสาท แลเสด็จ
 ในพระที่นั่งมังคลาภิเษกสถิตยัญธร^(๑) อันประทับด้วยเนารัตน์อันชัช
 วาล มีพระคชาธารพญาสารอลงกตสถิตทั้งซ้ายขวา ทั้งพวกพลโยธา
 ทหารทั้งห้าท้าวดาโทยชนกัศวรพายุททั้งปวง ทั้งเป็นกระบวน
 ประดับประดา จึงเบิกท้าวพญาสามนตราชตระกูลพญามายมาตย์มหา
 เสนาธิปัตย์ทั้งปวงถวายบังคมพระบาท สมเด็จพระเอกาทศราชอิศวรบรมนาถ
 ยพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวแล้วเบิกสมโภชเลี้ยงลูกชน แลถวาย
 อาเคียรพาทสำหรับการพระราชพิธิพระนครประเวสน์นั้น

ในคักราช ๕๕๕ ปีมะเส็งศกนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรา
 จิศวรบรมนาถยพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว เสด็จปราบดาภิเษกเสวย
 ราชสมบัติ ในกรุงพระมหานครศรีอยุธยามหาจักรรัตนราชธานี
 บวรรมย์ ทรงพระนามพระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระบรมราชาธิราช
 รัตนากาสภาสกรวงศ์ องค์บรมาธิเบศร์ตรีภวนेत्रวรรณนายกคิล
 รัตนราชชาติอาชาวไสยสมุทยทโรมนตัสกลจักรวาฬำธิเบษทร์สุริเยน
 ทราชิยทินทรหริหรินทราชาธิปัตย์ศรีวิบูลยคุณุรจิตรฤทธิราเมศวร
 ธรรมิกราชเคโษชัยพรหมเทพาคิเทพตรีภวนาธิเบศร์ โลกเชษฐวิสุทธิ
 มกุฎยเทศคตามหาพทธางกรบรมยพิตรพระพุทธิเจ้ากรุงพระมหานคร
 ทวารวดีศรีอยุธยามหาจักรรัตนราชธานีบวรรมย์ พระองค์ทรงทพิช

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระที่นั่งมังคลาภิเษกมหาปราสาท แลเสด็จออก
 หน้าสถิตยัญธร”

ราชธรรมแลสถิตในพุทธอารยธรรมา ญาตารยธรรมา โลกการร
 ธรรมา มหิมาด้วยพุทธการกโพธิสมภารมเหฬารมหัสจรรย์ อนันค
 ปัญญาฤทธาพลพลเคโชนภาพปราบบรรดาไพร่ ครีพระเกษเกษ
 ระบะอันมหิมาค้องคัสถุญศิริกษสังหาร วิศาลวิสุทธอุคมเทพ
 สมบูรณ์ในพระองค์มีขาค อาทิจคือพระพรหม พระพิณ พระอิศวร
 พระพาย พระพรณ พระเพลิง พระยม พระไพศพ พระอินทร์ พระ
 จันทราทิตย์^(๑) แลพระองค์ทรงฤทธิสิทธิศักดิ์อัครคุลยาภิเษก

อนเณคุณ คณามหามหรรณพลสกลเวทศิลาคุมอุคมมยุไบค
 สกลโลกมกุฏวิสุทธิจาณฉริตน์สวัสดิมิงคส ถกคเห็นอติโรค
 มางค์มหากษัตริย์เจ้าทั้งปวงในสกลชมพูทวีป แลพระบาทเสด็จเสวย
 ไฉศริยาธิปัตย์บรรณมั่งคั่งด้วยช้างม้าพลพลแสนยานุภาพ สมณะ
 พรหมณาจารย์ จตุพรพรค^(๒) ประชาชนคนสกลสยสมัยประเทศ
 นานา พรรคนิกรสโมสรบรมสุขเกษมเปรมประชาราษฎ์เลิกล้นพัน
 กว่าโยธนาธราชประเวณี มีพระราชหฤทัยไกรกรณาปราณีสัตว์โลกการ
 ทั้งหลายหมายให้นิฤทฤษฎ์ ปลุกใจราษฎ์ให้คานติเกษมสุข โภกยติ
 ธรรมอันบรมขจรพระเกียรติปรากฏพระยศแซ่งซำทั่วทิศานุทิศ แลท้าว
 พญามหากษัตริราชเจ้าทั้งหลาย ก็แต่งเครื่องบรรณาการให้ทูตา
 นุททถวายเป็นคัม พระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวมิได้ขาด

แลพระบาทเสด็จสร้างโพธิสมภารบำเพ็ญพุทธการกธรรมบรมมาถ

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระจันทรพระอาทิตย์”

(๒) “ จตุพรพรค ”

อาทิก่อสร้างพระวรเชษฐารามมหาวิหารอันรนา พระพุทธปฏิมามหา
เจติย์ บรรพพระสารีริกธาตุสำเร็จ กุฏิสถานปรการสมด้วยอริยญ
วาสแล้วก่อสร้างพระไตรปิฎกธรรมขบบริบูรณ์ ทั้งพระบาลี อรรถกถา
ฎีกาวิจารณ์ทั้งปวงจึงแต่งหอพระธรรมเสร็จ ก็นิมิตพระสงฆ์อริยญ
วาสผู้ทรงศีลาคุณอันสถลเลข^(๑)มาอยู่ครองพระวรเชษฐารามนั้นแล้ว ก็
แก่งชนหมื่นข้าหลวงไว้สำหรับอารามนี้ แลจำหน่ายพระราชทรัพย์ไว้
ให้แก่งๆ ข้างเจ็ทนานถวายแก่พระสงฆ์เป็นนิทาน แลให้แก่งฉ้อทาน
ศาลา แลประสาทพระราชทรัพย์ให้แก่งโภชนาหารถวาย แก่งพระ
ภิกษุสงฆ์เป็นนิวัตรมฆิก

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตรพระพทิจเจ้าอยู่
หัว ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งแก่งท้าวพญาแสนยบดีมนตรีมขทั้งหลาย
ให้แก่งการพระศพสมเด็จพะพทิจเจ้าหลวง แลแก่งพระสเมรมาศ
สูงเส้นสิบเจ็ดวา ประดับด้วยเมรุทิศเมรุราชมหาสวัสดิ์ถรทอง ฉัตร
นาค ฉัตรเบญจรงค์น่านาเสร็จ ก็อัญเชิญพระศพเสด็จเห็นอมหา
กฤษณาธาร อันประดับด้วยขอมกรูมกลึงกลทรวงนา แลท้าวพญาแสน
ยบดีมนตรีมขทั้งหลายมาประดับแห่ห้อมล้อมมหากฤษณาธาร ก็อัญเชิญ
พระศพเสด็จลินลาโคจรโดยาราชไปยังพระเมรุมาศด้วยขบบริวารแล
เครื่องสักการบูชาหน้าหน้า พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถ

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "สถลเลข" ฉบับพันจันทนุมาศว่า "อันวิเศษ"

ขพิตรพระพทิจำฮ้อยหัว ก็เสด็จไปถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระ
 พระพทิจำหลวง ให้นิมนต์พระสงฆ์สวดสังวาสหมื่นหนึ่ง ถวาย
 พระราชทานเครื่องอัฐบริขารทักษิณายาพระสงฆ์ทั้งปวงเป็นมเหฬาร
 ฝ่ายพญาทองอุ เมื่อทัพสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าล่ากลับ
 ครงพระนครศรีอยุธยาแล้ว พญาทองอุก็ทำนบารุงพระเจ้าหงสาวดี
 เป็นอันดีหวังจะให้เกลี้ยกล่อมหัวเมืองทั้งปวงให้ราบคาบ เป็นปกติก่อน
 จึงจะคิดการใหญ่ต่อไป จึงมีหนังสือไปประกาศแก่หัวเมืองทั้งปวงว่า
 เราเป็นนัคตาพระเจ้าหงสาวดี คิดถึงพระคุณสมเด็จพระบิตลาธิราช
 จึงให้โหราพฤตจารย์ชัยโล่คชะตาเมืองหงสาวดี ที่จะรับศึกพระ
 นครศรีอยุธยา โหราพฤตจารย์ชัยโล่ทำนายว่าชะตาเมืองหงสาวดีขาด
 สุลญแล้ว ที่จะบริบรองข้าศึกนั้น ถึงมาทเหตุวาระมาช่วยก็ไม่รอดเลย
 นิยจะอุปราชย์เป็นมันคง แล้วชะตาเมืองทองอุครั้งนี้ได้ทรงคโศก
 เจริงมีข้าศึกมากมาคจกลันในมหาสมุทรกันนิยจะอุปราชย์ไปเอง เพราะ
 เหตุฉะนี้เราจึงเชิญเสด็จพระเจ้าหงสาวดีแลกวาศครอบครวัชนมาตั้งรับ
 มัน ณ เมืองทองอุ ทัพพระนครศรีอยุธยาจะมาตีเมืองทองอุ ถึง
 ทักหาญขึ้นปล้นเป็นหลายครั้งเสียดแทงแล้วทหทารมากแลตั้งห้อมอยู่ถึง
 สามเดือนเศษก็มีไถเงินล่าทัพไป ก็เป็นบำเหน็จเมืองทองอุรับทัพ
 พระนเรศวรเอาชัยชนะไว้ได้ ท่านทั้งปวงก็ยอมแจ้งอยู่ แลพระเจ้า
 หงสาวดีเคยเป็นสุขอยู่ในเมืองหงสาวดีฉะนี้ใด เราตสาหะสนองพระ
 คุณให้เป็นสุขฉะนี้ แลหัวเมืองทั้งปวงอย่าได้กินแห่งสนเท่ห์สิ่ง

โคเลบ เคยทำราชการฉันทโค ก็ให้ทำคจกจากล่อนนั้นเด็ก

ฝ่ายหัวเมืองทั้งปวงได้แจ้งแห่งหนังสือพญาของอู่กันนั้น ลางเมืองก็เชื่อลางเมืองก็ไม่เชื่อก็คึกคึกกันแห่งแคลงสงสัยเป็นอันมาก แต่แต่งคนให้ขึ้นไปช้ชยทราบสืบสวนถึงเมืองของอู่เนื่อง ๆ จนศักราช ๕๕๓ ปีเถาะศกก็โคเนอความว่าพญาของอู่ท่านบำรุงพระเจ้าหงสาวดีไว้ทั้งนหาโดยสัจย์กตัญญูสุจริตไม่ ความคึกคึกนั้นเป็นเล่ห์กะเท่พระมหาเถรเลี่ยมเพรียมมออก หัวเมืองทั้งปวงคึกคึกกันจะยกไปรบชิงพระเจ้าหงสาวดีมาให้ทั้งโคต่างเมืองก็จัดแจงไพร่พลเสร็จแล้วก็ยกขึ้นไปถึงเมืองจิตของ

ขณะนั้นพญาของอู่จึงให้นิมนต์พระมหาเถรเลี่ยม มเพรียมเข้ามาแล้วมีสการบอกว่า บัดนี้หัวเมืองทั้งปวงคึกคึกกันยกมาจะรบเมืองเรา พระผู้เป็นเจ้าช่วยคิดให้โยมด้วย พระมหาเถรจึงว่าจะกลัอะไรแก่ข้าหัวเมืองเหล่านี้ แต่จะคิดด้วยลมปากก็จะกลับไปเอง พญาของอู่ได้ฟังมีความยินดีคึกกรายพระมหาเถรแล้ว ๆ เล่า ๆ พระมหาเถรจึงกระซิบบอกอบายให้พญาของอู่ทกประการแล้วก็ลาไปอาราม

พญาของอู่จึงแต่งเป็นหนังสือรับสั่งพระเจ้าหงสาวดีไปแจ้งทั่วพญาหัวเมืองทั้งปวงว่า พระเคราะห์เมืองหงสาวดีร้าย พญาของอู่หลานเรามีความกตัญญูกลัจะเสียแก่ข้าศึกเสียคายรามัญทั้งปวงจะไปเป็นเชลยกรงพระนครศรีอยุธยา จึงรับเรามาไว้ณ เมืองของอู่ ได้รอกจากเงอมมอัยจามิตรรักค้อยเป็นสุขอยู่ ถ้าครยเจ็ดยสิ้นพระเคราะห์

แล้ว ก็ระกถึลงไปต้งเมืองหงสาวดีค้งเก่า แลช้งหัวเมืองต้งปวง
คยคคกัณยกทพมาทงนจะเบณกยหรือ

ฝ่ายท้าวพญารามัญหัวเมืองต้งปวงไค้แจ้งในหนังสือขั้ค้งน
ก็สำคัญว่าจริง ทกใจกล่วเป็นก่าล้งก็พากันเลกทพคถึไป

ครันคักราช ๕๕๕ ปีมะโรงศก นักสร้างบุตรพญาทองอุ้งคคก่า
บิคาไปพาเอาพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ ให้คคกพระนครศวียธมาคคก
แทบจะเลียบเมืองค้งนงแล้ว แลหัวเมืองต้งปวงก็เบ็นเลียบคคก
พากันบกรพลมาจะคคกเอาเมืองอคกเก่า แลเหตุทเบ็นทงนเพระพระเจ้า
หงสาวคคกคคกเคี้ยว ถ่าละไว้ไหนเลียบคคกจะวายเมือง จ่าจะลอบล้ง
พระเจ้าหงสาวคคกให้คคกขั้สญแล้วเมืองคคกอุ้งจจะเบ็นสุข คคกคคก
ประกอบบาพียลอบใส่ในคคกเครื่องเสวย พระเจ้าหงสาวคคกมีทนั้เสวยเข้า
ไป พระองคคคกขั้สญสวรรคคก พญาทองอุ้งพระเจ้าหงสาวคคก
สวรรคคกคคก จ้งให้ไค้สวณไล่เลียบก็ไค้คว้ามว่านักสร้างบุตรประกอบ
บาพียให้พระเจ้าหงสาวคคกเสวยเข้าไป พญาทองอุ้งเหตุผลคคกคคก
แล้วทอคใจใหญ่มีรู้ทจะทประการคคก จ้งไปบอกแก่พระมหาเจรเลียบ
เพรียมโคยเหตุทคคกประการ พระมหาเจรไค้แจ้งค้งนงก็ทคกใจ จ้งว่า
เอ การเรเลียบแล้ว บุทรท่านเบ็นคนโคคเขลนนักหาขั้ญญามีไค้ สม
คคกขั้พระบาลีว่ามีบุตรถ่าไม่คคกแล้วก็เบ็นคคกคคกแกบิคามารคคก ท่านน้ออุปมา
คคกขั้พคกษาชาติอันระคายเพระลคก พญาทองอุ้งไค้พ้งพระมหาเจรคคก
โทมนันน้อบใจแก่บุตรเบ็นก่าล้ง จ้งกราบนมัสการพระมหาเจรแล้วว่

พระผู้เป็นเจ้าจะคิดฉันใดก็ พระมหาเถรจึงว่าการเสียไปไม่สมคณ
แล้ว จะต้องการอันใดให้หัวเมืองทั้งปวงเป็นเสี้ยนศัตรูล่า เราจะเอา
ความกลัวหน้าเด็ก ท่านจงให้ชาวเมืองโกนศีรษะทั้งเมืองแล้ว มี
หนังสือไปถึงเมืองทั้งปวงว่า พระเจ้าหงสาวดีทรงพระประชวรได้สาม
วันเสด็จสวรรคต เราผู้เป็นราชันต์จะทำการถวายพระเพลิงสนอง
พระคุณให้ถึงขนาด แลหัวเมืองทั้งหลายผู้ใคร่พระคุณจะมาช่วย
ก็ตาม มิมากก็ตามอย่าคายนันเด็ก แลตัวเราถึงถวายพระเพลิงเสร็จ
แล้วก็เลิกคิดถึงตัวเป็นใหญ่หามิได้ จะไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นเจ้า ณ กรุงพระนครศรีอยุธยา ถ้าท่านมี
หนังสือไปดังนี้ หัวเมืองทั้งปวงก็จะเห็นว่าจริงจะสิ้นอาชญาของเวร
ถ้าผู้ใดมาก็เห็นเป็นสุจริต ถ้ามีมาจะไปพึ่งกรุงพระนครศรีอยุธยา
ร้ายก็เอาคดีอันนี้ไปเล่า ความดีก็จะมีแก่เราเสียไป พระมหาเถรจึง
บอกอุบายให้ปัญญาของอุแล้วสั่งว่า ซึ่งจะแต่งการถวายพระเพลิงนั้น
ให้ค่อยทำช้า ๆ ความดีจึงจะลือขจรไปนานาประเทศ สั่งแล้วพระมหา
เถรก็ลาไปอาราม พญาทองอุก็มีหนังสือไปถึงหัวเมืองทั้งปวง คุกคำ
พระมหาเถรทกประการ ท้าวพญาพระหัวเมืองทั้งปวงเห็นผู้ถือ
หนังสือโกนศีรษะแล้วแจ้งในหนังสือว่าพระเจ้าหงสาวดีเสด็จสวรรคต
ก็มีได้มีความรังเกียจกินแหนง ต่างคนโทมนัสโสกาครุภาพถึงพระ
เจ้าหงสาวดีเป็นอันมาก ที่มณฑลพญาคูณก็มาขังเมืองทองอุ ช่วย

แต่งการที่จะถวายพระเพลิงเป็นหนักหนา ลางเมื่อก็ก็นำไปช่วย
พญาทองอุ ไปเข้าหาพญาทะเลอันสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าให้อยู่
สำเร็จราชการในเมืองเมะตะมะ เมะลำเลิง

ฝ่ายพญาทองอุครนตกแต่งการพระศพพระเจ้าหงสาเสร็จแล้ว ก็
ถวายพระเพลิงโดยราชประเพณีพระมหากษัตริย์ราชเจ้าสืบมา

ลัทธิราช ๕๕๕ ปีมะเส็งศก ณ เดือนพญาทองอุแต่งราช
ทูต อุปทูต ครุฑทูต ถวายพระราชสารคมช้างม้าเครื่องราชบรรณาการ
มาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตรพระพทิจเจ้า
อยู่หัว ณ กรุงพระนครศรีอยุธยาขอพึ่งพระราชสมภารสืบไป

ในเดือนนั้นพญาล้านช้างก็แต่งราชทูตอุปทูตถวายพระราชสารแล
เครื่องบรรณาการมาถวายยังคมสมเด็จพระพทิจเจ้าอยู่หัว ขอพึ่ง
พระบรมโพธิสมภาร ทรงพระกรุณาให้เบิกทูตานุทูตมาถวายยังคมใน
พระที่นั่งมังคลาภิเษก ครั้นพระราชปฏิสันถารตามธรรมเนียมแล้ว
ครั้นให้เลียงคอกแขกเมืองและพระราชทานรางวัลโดยขนาค

ในปีมะเส็งเดือนสามนั้น ข้าหลวงผู้รั้งเมืองเมะลำเลิงได้พญา
พระโอรสมอญชบถทั้งปวงอยู่ริมฝั่งสโตนนั้นมาถวายแลมิ่งมอญอันอยู่ใน
เมืองเมะลำเลิงแลเมืองเมะตะมะนั้นก็กราบคาบไปนมเมืองทองอุ

ลัทธิราช ๕๕๖ ปีมะเมืงศก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวร
บรมนาถพิตรพระพทิจเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชโองการ ครั้นแก่พญา
ศรีพิศวงกรมให้สถาปนาพระที่นั่งอรรณพอันอลังการนามให้มาด้วยแก้ว

กาญจนพิสการจตุรมุขรัตนาคณกกฤดาการบราลีเรื่องรัตนัชชาลมหะ
 พารทวฺยพระกระษณเสรี จึงตั้งโรงระบำซ้ายขวา ก็ให้แต่งเรือต้นทั้ง
 ปวงอาทิกือเรือไชยสุพรรณหงส์พยุหยาตรา วรสุพรรณหงส์ พยุหยาตรา
 พระศรีสมรตไชยไกรสรมข พิมานไชยจักรรัตน แลเรือพระครุฑพ่าห์
 เรือไชยเรอรปัสทวฺยทั้งปวง เรือสิงโต อินทรี เรือหสทิน เรือนรสิงห์ แลเรือ
 จากพราว แลเรือแซทอง พิมาททองแลเรือเลาอาอันไค้มาแต่เมือง
 หงสาวดี แลตกแต่งเรือต้นทั้งปวงอันอลงกตรจนาโอภาสพรรณรายโดย
 อันตบ ต้นเชือกแลปลายเชือกแลพลผพายทั้งปวงนั้นประดับทวฺยเครื่อง
 อารณฺ์ เสือทอง หมวกทอง พายทอง แล้วก็ให้แต่งเรือจํานํ้าทว
 พญาสามนตราชเสนายคิมนตรีมุขลกชนทั้งหลาย หมายเป็นอาทิกือ
 ราชสีห์ คชสีห์ แลเรือไชยทวฺยพญาสุวรรณคโลกกําแพงเพชร สุโขทัย
 แลเรือไชยทศคมภเณอนาทายนํ้า แลเรือจํานํ้าขนช้างขนม้าขน
 คํารว ขนตายขนการทหารทั้งพลเรือนทั้งปวง ก็ให้ทรวตราเป็น
 คู่แข่งแต่งเป็นคู่คันท่า ๆ ครั้นถึงทีนพารการพระราชพิธีอาสวต
 ก็ให้ประดับพระที่นั่งอรรณพทวฺยเครื่องอลังการมเหพารพิจิตรโอภาส
 ชัชวาล แลจามรทั้งปวง จึงให้เอาเรือพระครุฑพาหนะอันรนา
 ประคิษฐานพระพิศุกรรมออกทั้งฉานแลให้พระราชครูทั้งสี่ก็ทำการพระ
 ราชพิธีอาสวต จึงให้ตั้งเรือแห่แลให้เทียบเรือต้นแลเรือแข่ง
 ทั้งปวงตามขบวน จึงให้เบิกพระราชกุมารแลพระราชนกิกา แลทว
 พญาสามนตมหารเสนายคิทั้งปวงมาผสมในหน้าพระที่นั่งอรรณพ แล

ให้เบิกทูตาทูกอนมาแต่เมืองทองอแลเมืองล้านช้างนั้นมาถวายบังคม
 แลให้เบิกพระสังฆราชคามวาสีอริยวาสี แลพระสงฆ์สังฆวาส
 ชนนังในธรรมาสันตจะถวายพระพรนเสรี พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จด้วยพระราชนทรยานมายังพระที่นั่งอรรณพ จึง
 คือนทรเกรวี่เป็นปฐม พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จออกใน
 พระที่นั่งศรุตพิทยะอันรนา จึงคือนทรเกรวี่เป็นทุติยวาร ประโคม
 ฆ้องกลองกริยคนตรีทั้งปวง จึงเบิกเรือต้นพระไชยสุพรรณหงส์ แล
 วรสุพรรณหงส์ พยหยาตราให้นำเรือต้นเรือคู่แข่งชนมาถวายบังคม
 พระบาทพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวโดยการพระราชพิธีอาสว

พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ประสาธเรือต้นไชย
 สุพรรณหงส์พยหยาตรา วรสุพรรณหงส์พยหยาตรา แลเรือต้นทั้ง
 ปวง พระราชทานแก่พระสังฆราชคามวาสีอริยวาสีแลพระสงฆ์มหา
 นาคราชาคณะทั้งปวงเป็นเครื่องบูชาการจตุปัจจัยทานแก่พระสงฆ์ทั้ง
 หลาย ครั้นเรือต้นแลเรือคู่แข่งทั้งปวงถวายบังคมแล้ว แลพายขึ้นไป
 อยู่โดยทำเนียบเทียบเขื่อนค้ำเข้าชนค้ำที่จะวางเรือนโนสโต จึงยกธงอาสว
 ยุชในหน้าพระที่นั่งให้เป็นสำคัญกล่นช่องชัยวางเรือต้นศรีสมุทรไชย
 ไกรสรमुख พายแข่งกันลงมาเป็นอาทิแล้ว ก็วางเรือคู่แข่งทั้งปวง
 แข่งกันลงมาโดยอันค้ำ ครั้นแข่งเรือเสร็จแล้วจึงเลียบลูกชนแล
 ประสาธพระราชทานแก่ผู้ชนะทั้งปวงเสร็จพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธ

เจ้าอยู่หัวเสด็จประเวศยังพระราชมนเทียรในขัณฑ์นั้น

พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทฺธิเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชโองการ
 ตรีสแกพะญารัตนบาลให้รับนำพระพุทฺธประติมาเป็นพระพุทฺธรูปสนองพระ
 องค์เจ้าพระองค์ องค์หนึ่งขทองนพคุณทรงเครื่องมังกฎกธลพาหุรัตน
 ย่อมประทับเนาวรัตน์แลบลลังกนบของจำหลักเพชรรัตน องค์หนึ่งขทอง
 นพคุณ บัลลังกนบของจำหลัก องค์หนึ่งเป็นพระพุทฺธประติมานาคาส
 นะ พระพุทฺธของคณนรนาควัณาคสวากแลเครื่องทรงนบของจำหลักประ
 ทับเนาวรัตน์แลบลลังกนบรนาควัณาคสวาก พระพุทฺธประติมาขเงิน
 สององค์ แลฐานเงินจำหลักสรวางค์ ครั้นเสร็จ พระบาทสมเด็จพระบรม
 พุทฺธิเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชโองการตรีสแกเจ้าพะญาจักรีให้แต่งการ
 พระราชพิธีไล่เรือแลให้รับพระพุทฺธประติมาอันให้สถาปนนานั้น ถึงเดือน
 อ้ายชนดีย์สามค่ำ เพลารุ่งแล้วสองนาฬิกา ให้เรือชัยสุพรรณหงส์
 พยหาตรา แลเรือสุพรรณหงส์พยหาครามาประทับขนาน แล
 ให้เอาเรือพระครุฑพาหุออกตั้งฉาน แลให้เทียบเรือต้นศรีธรรมดชัย
 ไกรสรมาข พิมานชัยไกรจักรรัตนแลเรือต้นทั้งปวงโดยขบวนแห่แล้วก็
 เทียบเรือจำนำท้าวพะญาลูกขุนทั้งปวง ตั้งแห่โดยขบวนสรวพ จึงอัญเชิญ
 พระพุทฺธประติมาทองนพคุณ ทรงเครื่องนบขช้างต้นพระมหาทาน
 คชสีห์ แลเชิญพระพุทฺธประติมาทองนพคุณองค์หนึ่งเล่าขนช้างต้นพระ
 ศรีไชยศักดิ์ แลคชาธารทั้งสองนประทับด้วยเครื่องคชาธารณ์ แลผูก
 เครื่องสำหรับพิชัยสงคราม จึงรับพระพุทฺธประติมาทั้งสองพระองค์ แด่

หน้าพระราชวังลงไปประทับเกย แลเอาเรือวรสุพรรณหงษ์พยุหยาตรา
 เลื่อนเข้ามารับพระพุทธรูปประติมาทั้งสองพระองค์ ออกไปตั้งชลมารค
 เสรี

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จลงเรือไชยสุพรรณหงษ์
 พยุหยาตรา ครั้นไต่คตมเพลาก็กลาเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์ออก
 ไปจากขนาน แลเรือวรสุพรรณหงษ์ซึ่งรับพระพุทธรูปประติมานั้นไปเป็น
 หน้าแลประทับด้วยเรือแห่อันรจนาคาอาศัยโดยขบวนหน้าหลัง พระ
 บาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จพยุหยาตราลงไปยังทับขานในบาง
 กระดาน ดำรัสให้เลี้ยงท้าวพญาแสนบุญคัมภีร์มขทั้งหลายเสรี ก็ให้
 เอาเรือบรรดาเข้าขบวนไล่ทั้งปวงออกจับขบวนโดยชนัด แลเรือบรรดา
 แห่พระพุทธรูปเจ้าทั้งปวงนั้นไว้ให้แห่พระพุทธรูปเจ้าขึ้นมา ครั้นถึงเพลาชาย
 แล้วสองนาฬิกาห้าบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องสรรพาวุธ
 วรวิภิสิตากาญจนเสรี แล้วเสด็จทรงพระที่นั่งขยกรัตนพิमान อัน
 อลังการกลางเรือไชยสุพรรณหงษ์พยุหยาตรา กลาเลือนโดยขบวน
 เสด็จประเวศน์ มาประทับท่าขนานมหาวาสกรี คอยทอดพระเนตร
 ขบวนแห่พระพุทธรูปประติมากร อันมหาพาราติเรกด้วยเรือต้นทั้งปวงนั้น
 ครั้นเรือพระประติมากรขึ้นทับขานแล้วก็อัญเชิญพระพุทธรูปประติมากร
 เสด็จทรงพระศอาธารแห่กลับไปประดิษฐานไว้ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์
 ราม แล้วให้ทั้งการสมโภชเล่นมหรสพเจ็ดวันเป็นมโหฬารยิ่งนัก

ครั้นณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนยี่ ทูลานทุกเมืองล้านช้าง

เมืองทองเข้าเฝ้า กรายถวายบังคมลา พระราชทานรางวัลแก่ทูตทั้ง
สองเมืองเป็นอันมาก ฝ่ายทูตานุทูตต่างคนต่างกลับไปเมือง อันพระ
เกียรติพระยศแผ่ไพศาลไปทกนานาประเทศอันใหญ่ยิ่งยงยิ่งยง ก้เกรง
พระเดชพระคุณภาพเป็นอันมาก พระนครศรีอยุธยาครั้นนั้นเกษมสุข
สมบรมยงนัก

ลัทธิราช ๕๕๗ บัณฑิต ๕ ทรงพระกรุณาตั้งพระราชกำหนด
หมายพระอัยการ แลส่วยสัดพัฒนากรชนอนตลาด แลพระกัลปนา
ถวายเป็นนิกรแก่สังฆารามวาสีอริยวาสีบริบูรณ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่
หัวมีพระราชบุตรสองพระองค์ องค์หนึ่งทรงพระนามเจ้าฟ้าศรีเสาว
ภาค ๗ ประชวรพระโรคเสียบพระเนตรข้างหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึง
ยกพระราช(๑)ผู้พจนเป็นมหาอุปราช อยู่สืบสืบพระมहाอุปราช
กรายทูลพระกรุณาว่า จะขอพิจารณาคนออก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัส
ว่าจะเป็นชบถหรือ พระมहाอุปราชความกลั้วสมเด็จพระราชบิดาเป็น
กำลัง ออกจากที่เฝ้าเสด็จมาพระราชวังบรรลพมณฑล เพลาคำ
เสวยยาพิษสวรรคต สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระโศกนาฏภาพ
ถึงพระราชโอรสเป็นอันมาก แล้วให้แต่งการพระราชทานเพลิงพระศพ
ตามอย่างมหาอุปราช สมเด็จพระบาทบรมนาถบรมพิตรพระพุทธิเจ้า
อยู่หัวทรงพระทัยบำเพ็ญทานการกุศลเป็นอนเนกนประการ

ครั้นลัทธิราช ๕๖๓ บัณฑิต ๕ ทรงพระประชวรหนัก เสด็จ

(๑) เข้าใจว่า ตกคำว่า "บุตร"

สวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๗^(๑) พระพรรษา

(๒๐) รัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาค

จึงท้าวพญาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายพร้อมทั้งพระสังฆราชคามวาสีอรัญวาสีปรึกษากันเสร็จ อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวภาคซึ่งเสด็จพระเนตรข้างหนึ่ง ขึ้นผ่านพิภพไธสรวรยาธิปัตย์ ถวัลยราชประเพณีสืบไป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้แบ่งการถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระราชบิดา โภยราชประเพณี พระมหากษัตริย์เจ้าแต่ก่อน

ลศักราช ๕๖๔ ปีชาลศก พระศรีสินขวรอยู่วักระวังพระไทรยภูณสันตัก ได้สมณฐานันดรเป็นพระพิมลธรรมอนันตปรีชา ชำนาญทั้งไทรเพทางคศาสตร์ราชศาสตร์มีศิษย์โยมมาก ทั้งจมนศรีสรรัักษ์^(๒) ก็ถวายตัวเป็นบุตรเลี้ยง ครั้นนั้นเซยวชาญคนทั้งหลายนับถือมาก จึงคิดกันกับหมื่นศรีสรรัักษ์แลศิษย์โยมเป็นความลับ ช้องสุ่มพรรคพวกได้มากแล้ว ก็ปริวิตนออกเพลาพลคำก็พากันไปชุ่มมผลณปรางค์วัดศรีรัตนมหาธาตุ ครั้นไต่อดมนักชัฏฤกษ์ ก็ยกพลมาฟันประทุมกงกลสุนทรเข้าไปไต่ในท้องสนาม ขุนนางซึ่งนอนเฝ้าหาความกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทักทวงพระทัยทะลึ่งไปเป็นครู จึงตรัสว่าเวรแล้วก็ตามเถิด แต่อย่าให้ลำบากเลย พระพิมลเข้าพระราชวัง

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “๘”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “จมนศรีเสารักษ์”

ได้ก็ให้กรมเจ้าแผ่นดินไปให้ปันนาไว้มั่นคง รุ่งขึ้นให้นิมนต์
พระสงฆ์ซึ่งสกุลร้อยหนึ่ง ให้อุปเทียสนมาแล้ว ก็ให้สำเร็จโทษด้วย
ท่อนันท์ เหาพระศพไปฝัง ณ วัดโคกพญา พระศรีเสาวภาคย์อยู่ใน
ราชสมบัติยี่สิบสองเดือน

(๒๑) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

สมเด็จพระพิมลธรรมเสด็จขึ้นผ่านพิภพกรุงเทพ ทวารวดี-
ศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงธรรมอันมหา
ประเสริฐ ทรงพระกรุณาให้มันศรีสรวิชัยเป็นอุปราชอยู่ ๗ วัน มหา
อุปราชประชวรลง ๓ วันสวรรคต

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้แต่งการพระราชทานเพลิง ตามอย่าง
อุปราช

ครั้งนั้นญวนเข้ามาค้าขายหลายลำ ญวนโกรธว่าเสนาบดีมิได้
เป็นธรรมคบคิดกันเซ่ ด้วยพระพิมล ว่าพระมหากษัตริย์เสียบ ญวน
คุมกันไต่ประมาณห้าวร้อยยกเข้าในท้องสนามหลวง คอยระดมเอาพระ
เจ้าอยู่หัวอันเสด็จออกมาฟังพระสงฆ์บอกหนังสือ ณ พระที่นั่งจอมทอง
สามหลัง

ขณะนั้นพอพระสงฆ์วัดประดู่โรงธรรมเข้ามาแปลสรุปหาเอาพระ-
องค์เสด็จออกมาต่อหน้าญวน ครั้นพระสงฆ์พาเสด็จไปแล้ว ญวน
ร้องออดอองกันว่าระดมเอาพระองค์แล้วเป็นโรจน์นั่งเสียบเล่า ญวนทุ่ม
เถียงกันเป็นโกลาหล

ฝ่ายพระมหาอำมาตย์^๕ คุมพลไ้ให้ส่วย^๖ขึ้นล้มตายเป็นอัน
มาก ญุ่นแตกไปจากพระราชวังลงสำเภาหนีไป ทั้งแก่นั้นมาสำเภา
เมืองญุ่นก็มีไ้เข้ามาค้าขายณ กรุงเลบ พระมหาอำมาตย์ให้ไปเชิญ
เสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้าพระราชวัง เพลาเข้าเสด็จออกท้อง
พระโรง พร้อมท้าวเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายทรงพระกรุณาตรัสว่า
ราชการครั้นพระมหาอำมาตย์มีความชอบมาก ให้เป็นเจ้าพญา
กระลาโหมสุริวงศ์ พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมาก
แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการให้วิเสทแต่งกบฏ^๗ขึ้นจับ
ถวายเป็นพระสงฆ์วัดพระคู่เป็นนิภาทรอัครา

ศักราช ๕๖๕ ปีเถาะศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ชักพระมงคล
ยพิตรอยู่ฝ่ายตะวันออกมาไว้ฝ่ายตะวันตก แล้วให้ก่อพระมรุภ^๘ใส่
ใน^๙นั้น^(๑) มีหนังสือเมืองตระนครียอกเข้ามาว่า กองทัพพม่า^(๒) ล้อม
เมือง ขอพระราชทานกองทัพไปช่วย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้
พญาพิไชยสงครามเป็นแม่ทัพ ยกออกไปถึงเมืองสิงขร นายทัพนาย
กองบอกเข้ามาว่า เมืองตระนครียอกเสียแก่ข้าศึกแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่
หัวให้หากองทัพกลับ

ศักราช ๕๖๘ ปีมะเมียศก ทรงพระกรุณาให้พุนดินหน้าพระ
วิหารเกลบไว้เป็นที่สำหรับถวายเป็นพระเพลิง ใน^{๑๐}นั้นเมืองสระบุรีบอกมา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ขณะนั้น”

(๒) ,, ,, และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “กองทัพพม่ามอญ”

ว่า พรามบุญพรอยเท้านใหญ่บนไหล่เขาเห็นประหลาด สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พระทัยเสด็จด้วยพระที่นั่งเรือไชยพยุหยาตรา พร้อมด้วยเรือท้าวพญาสามนคราชทายกาโคยชลมารคคนที่ธาร ประทับท่าเรือรุ่งขึ้นเสด็จทรงพระที่นั่งสุวรรณหงส์พร้อมด้วยกษัตริย์เสนาบดีนิกรเป็นอันมาก ครั้นนั้นยังมีได้มีทางสถลมารค พรามบุญเป็นมัคคุเทศก์ก็นำลี้กติกงไปตั้งเชิงเขา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสทอดพระเนตรเห็นแท่น เป็นรอยพระพุทธรูปที่มีลักษณะงจักรประกอบด้วยอัฐิพระสถมหามงคลร้อยแปดประการสมด้วยพระบาลี แล้วทูลกับเมืองลังกายอกเข้ามาว่า กรุงศรีอยุธยา มีรอยพระพุทธรูปอยู่เหนือยอดเขาสุวรรณหงส์พระโกศพระโสมนัสปริศาปราโมท ถวายนมัสการ^(๑) เห็นออกตามาศสิโรตม์ด้วยเขมวรางคประภิชูเป็นหลายครา กระทำสการบูชาด้วยอุบเทสนันธระณียมิไ้ ทั้งท้าวพญาเสนาบดีกระวีราชนักปราชญ์บัณฑิตยชาติทั้งหลาย ก็ถวายวันทนประณมน้อมเกล้าด้วยเขมวรางคประภิชู ท่างคนมีจิตโสมนัสปราโมทยิ่งนักกระทำสการบูชา

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอุทิศถวายวนาสถาที่เป็นบริเวณออกไปโยชน์หนึ่งโดยรอบแล้ว ทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ช่างขุดการสถาปนาเป็นมรรูปสวมพระบรมพุทธรูป แลสร้างพระอุโบสถพระวิหารการเปรียญ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ถวายทักษัญ”

คึกก่ว่านกุ๊สงฆ์เป็นอนเณกนุประการ แล้วให้ฝรั่งสองกอง^(๑) คักทาง
 สดลมารคกว้างสิบวาตรงตลอดคักถึงท่าเรือ ให้แผ้วถางทบปรายให้รัน
 ราบเป็นถนนหลวงเสร็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับถึงท่าเรือ ทรง
 พระกรุณาสั่งให้ทั้งพระราชนิเวศน์ค้ำหนักปากตะวันออก ให้ซื้อค้ำหนัก
 ทำเสาสนก ขณะนั้นผพายเอาคอกเลาผูกขั้วเรือไชย ทอดพระเนตร
 เห็นตรัสว่างามค้อย ครั้นเสด็จกลับถึงกรุงสั่งให้แปลงขั้วเรือเป็นเรือ
 กิ่งทรงพระกรุณาเร่งรักให้ช่างสร้างมรรูปพระพุทธรูปบาท แลอาวาส
 บริเวณทั้งปวงสืบจนสำเร็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปกระทำการ
 ฉลองมืงานมหรสพสมโภชเจ็ดวัน แล้วเสด็จกลับยังกรุงเทพมหานคร
 ในเย็นนี้ปรากฏวัดพระมหาธาตุทำลายลง^(๒) ขึ้นครุฑพ้อง^(๓)

ลศักราช ๕๘๕ ปี ทรงพระกรุณาแต่งพระมหาชาติคำหลวง^(๓)
 แลสร้างพระไตรปิฎกธรรมไว้สำหรับพระศาสนาขบบริบูรณ์ ครั้นณ
 วันพฤหัสบดี ขึ้น ๖ ค่ำ เดือนนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประสูติ
 เกือนหนึ่งกับสิบหกวันเสด็จสวรรคต พระเจ้าทรงธรรมอยู่ในราชสมบัติ
 ๒๕ พระพรรษา พระองค์มีพระราชบุตรสามพระองค์ พระองค์เป็น

(๑) ฉบับพันจันทมุทมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สองกลิ้ง”

(๒) ฉบับพันจันทมุทมาศว่า “จันทครุฑพ้องอัครราชย์”

(๓) ฉบับพันจันทมุทมาศมีคำอธิบายตอนนี่ว่า “ปรากฏในบันทึกของสมเด็จพระเจ้าฟ้าธรรม
 ธิเบศ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ซึ่ง
 โปรดให้จารึกไว้ท้ายเรื่องนั้นไทยนั้นทูลตรัสคำหลวงว่า เมื่อแรกแต่งมหาชาติ
 คำหลวงนั้นจุลศักราช ๘๔๔ (พ. ศ. ๒๐๒๕ ตรงในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลก
 นาด)

ปฐมนั้นทรงพระนามพระเชษฐาธิราชกุมาร พระองค์ที่สองนั้นทรง
นามพระพันปีศรีศิลา พระองค์ที่สามนั้น ทรงนามพระอาทิตย์วงศ์

(๒๒) รัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช

จึงเสนาพฤตมามาตย์ราชปโรหิตาทารย์ทั้งหลาย มีเจ้าพญากระ-
ลาโหมสุริวงศ์เป็นประธาน ปรีกษาพร้อมกันอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูก
เธอพระเชษฐาธิราชขึ้นราชอาภิเษกครอบครองกรุงพระนครศรีอยุธยาโดย
ราชประเพณี อยู่มาได้เจ็ดวันพระพันปีศรีศิลาผู้เป็นพระอนุชาทรง
พระโกรธว่า มุขมนตรีมิได้ยกสมัญญาให้ ก็พาพรรคพวกของพระองค์
หลบหนีไปยังเมืองเพชรบุรีซึ่งสมพวกพลจะยกเข้ามา สมเด็จพระเจ้า
แผ่นดินตรัสทราบเหตุให้แต่งกองทัพออกไป พระพันปีศรีศิลามีทันได้
จัดแจง กองทัพล้อมจับได้กุมเอามาถวายทรงพระกรุณาให้ประหารชีวิต
เสีย ณ วัดโคกพญา แลชาวเมืองเพชรบุรีที่เข้าใจเข้าด้วยพระพันปีศรี-
ศิลานั้น ให้เอาตัวเป็นตะพุ่นหญ้าช้างทั้งสิ้น

อยู่มา ๔ เดือนเศษ มารดาเจ้าพญากระลาโหมสุริวงศ์^(๑) ออก
ไปทั้งการปลงศพ ณ วัดกุฎี^(๒) ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนผู้ใหญ่ผู้น้อย
น้อยออกไปช่วยอนคางแรมอยู่เป็นอันมาก ฝ่ายข้าหลวงเดิมพระเจ้า
อยู่หัวกรวยทองยังเป็นความลับว่า เจ้าพญากระลาโหมสุริวงศ์ทำการ
ครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก หากเฝ้าการศพเข้ามายังไว้ เห็นทีจะคิดประทุษ

(๑) ความตก ฉบับพันจันทนุมาศว่า และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ถึงแก่
กาลดิริอา ณตการศพเสร็จแล้ว เจ้าพระยากระลาโหมสุริวงศ์...”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “วัดกุฎาราม”

ร้ายต่อพระองค์เป็นมั่นคง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้วิจารณ์ให้ต้องแท้ง
 ทกพระทัยตรัสให้เหล่าชาวข้อมล้อมพระราชวัง ขึ้นประจำหน้าที่แล้ว
 เตรียมทหารในไว้เป็นกอง ๆ จึงดำรัสให้ขุนมหามนตรีออกไปหาตัว
 เจ้าพญากระลาโหมสรีวงศ์เข้ามา

ขณะนั้นจมนสรวเพรภักดิ์สอหนึ่งสอลับออกไปก่อนว่า พระโอง
 การจะให้พาเข้ามาควมว บัดนี้เตรียมไว้พร้อมอยู่แล้ว เมื่อเจ้าคณะ
 เข้ามานี้ให้คาดเชือกเข้ามาที่เคียว ครั้นขุนมหามนตรีออกไปถึง
 กรายเรียนว่าโองการให้หา เจ้าพญากระลาโหมสรีวงศ์แจ้งการซึ่ง
 จมนสรวเพรภักดิ์ออกไปสน้อยแล้ว จึงว่าขุนท่ามกลางขุนนางทั้งปวงว่า
 เราทำราชการกตัญญูแต่ครั้งพระพทิจเจ้าหลวงมา ท่านทั้งปวงก็แจ้ง
 อยู่แล้ว แลเมื่อพระพทิจเจ้าหลวงสวรรคตแล้ว ถ้าเราภักธสมขัติ ท่าน
 ทั้งหลายเห็นจะพนเราเจียวหรือ ขุนนางทั้งปวงกราบแล้วจึงว่า ราชการ
 ทั้งปวงก็สัทธิชาคอยู่แก่ท้าวพระกรุณาสน ที่จะมีผู้ใดขัดแย้งนั้น ข้าพเจ้า
 ทั้งปวงเห็นไม่มีตัวแล้ว เจ้าพญากระลาโหมสรีวงศ์จึงว่า ท่านทั้งปวง
 จงเห็นจริงเราเถิด เราทกตัญญูคิดว่าเจ้าข้าแวง จึงเป็นต้นคิดอ่าน
 ปรีกษา^(๑)มิให้เสียราชประเพณีภักธสมขัติถวาย แล้วยังหา
 ความก็ไม่ พึงแต่คำขุของกลัษะมาทำร้ายเราผู้มีความซอซอต่อแผ่นดิน
 อีกเล่า ท่านทั้งปวงจะทำราชการไปข้างหน้าจงเร่งคิดเถิด ขุนนางทั้ง
 นั้นกราบทูลแล้วว่า อันพระกรุณา^(๒)ว่านควรหนักหนา

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ปลุกแต่งปรีกษา”

(๔) ,, ,, และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ท้าวพระกรุณา”

เจ้าพญาระลาโหมสรวังศ์ท้วงที่ ขุนนางทั้งปวงเห็นยังไว้
 อารมณ์เป็นกลางอยู่มีลงใจเป็นแท้ จึงร้องสั่งหลวงพ่น^(๑) (ให้กุมเอา
 ทวีขุมหมามนตรี แลข่าวไพร่ซึ่งพ่ายเรือมานานไว้ให้สิ้น หลวงพ่นก็
 กรกัณเฑาะขุมมนตรืแลไพร่ไปคุมไว้ ขุนนางทั้งปวงเห็นดังนั้นต่างคนตก
 ใจหน้าซีกลงทุกคน เจ้าพญาระลาโหมสรวังศ์เห็นดังนั้นจึงว่า บัณฑิต
 พระเจ้าแผ่นดินว่าเราทำการประชุมขุนนางพร้อมมูลทั้งนี้คือการยกยอ ก็
 ท่านทั้งปวงซึ่งมาช่วยเรา โดยสุจริตนั้นจะมีพลอยเป็นกบฏด้วยหรือ
 ขุนนางทั้งปวงพร้อมกันกราบเรียนว่า เป็นธรรมดาอยู่แล้วขอปรมา
 เหมื่อนนิพพานบรมโพธิสัตว์เป็นนายสำเภา คนทั้งหลายเกินสารไปค้า
 ไขไปไปถึงท่ามกลางมหาสมุทร ต้องพายุใหญ่ สำเภา^(๒) อับปาง
 อยู่แล้ว บรมโพธิสัตว์จึงคิดว่า ถ้าจะนิ่งอยู่ดังนี้ ก็ระพากันตายเสีย
 สิ้น^(๓) สำเภา จึงตั้งสัตย์อธิษฐานว่า ถ้าอาตมาจะสำเร็จแก่พระบรม
 โพธิญาณ ขออย่าให้สำเภาอับปางในท้องพระมหาสมุทรเลย เกษอาณา
 ภาพขารมีบรมโพธิสัตว์สำเภาก็มีไต่กลางดล แล่นล่องถึงประเทศอันซึ่ง
 จะไปค้ำนั้น ก็เหมือนกาลอันเป็นครั้งนั้น ถ้าท้าวพระภรรณานึ่งตายคน
 ทั้งหลายก็จะพลอยตายด้วย ถ้าท้าวพระภรรณาธิการรอดจากความตาย
 คนทั้งปวงก็จะรอดด้วย เจ้าพญาระลาโหมสรวังศ์ได้ฟังขุนนางว่าดังนั้น
 หัวรอแล้วว่าเจ้าแผ่นดินว่าเราเป็นกบฏแล้วก็เราจะทำตามรับสั่ง ท่าน

(๑) ฉบบัณพันจันตมูมาศ และฉบบัพระราชหัตถเลขาว่า “ทะเลพ่น”

(๒) คงจะตกคำว่า “จะ”

ทั้งปวงจะว่าประการใด ชนนางทั้งปวงกรายแล้วจึงว่า ถ้าท้าวพญาพระ-
 กรุณาทำการใหญ่จริง ข้าพเจ้าทั้งปวงจะขอเอาชีวิตสนองพระคุณตาย
 ก่อน เจ้าพญากระลาโหมสรวังค์เห็นชนนางทั้งปวงลงใจพร้อมโดย
 สรวิต ก็จัดแจงเป็นหมวดเป็นกองกำหนดกฎหมายกันมั่นคง ครั้น
 เพลาชายสามโมงเศษจุกเพลิงเผาศพเสร็จแล้ว ใ้ถือคมฤกษ์เวลา
 เจ้าพญากระลาโหมสรวังค์ก็ลงเรือพร้อมด้วยเรือชนนางทั้งปวงสักร้อย
 ลำ คนประมาณ ๓ พันเศษสรรพด้วยถ้วยเครื่องคัสตราวุธล่องมาชน
 ประตู่ไชย

วันนั้นเป็นวันเสาร์วาร เจ้าพญากระลาโหมสรวังค์ได้เสด็จทาง
 เก่งท่าข้าม้ำท่า ชนนางและไพร่ตามมาเป็นอันมาก ครั้นถึงหน้าพระกาล
 จึงลงจากม้าตั้งสัตย์อธิษฐานว่า ข้าพเจ้าปรารถนาพระโพธิญาณ ถ้าจะ
 เสร็จแก่พระพุทธสมบัติเป็นแท้ จะยกเข้าไปล้างฝัอัสขอให้สำเร็จทั้ง
 ปรารถนา เสร็จอธิษฐานแล้วเพลาลบคำจึงมาตั้งชมพล^(๑) อยู่ ณ วัค
 สุธาวาส ครั้นเพลา ๘ ห่ม นั่งคอยฤกษ์พร้อมกันเห็นพระสาริกธาตุ
 เสด็จมาแต่ประจิมทิศผ่านไปปราจีนทิศ ได้นิมิตเป็นมหามงคลฤกษ์อัน
 ประเสริฐ ก็ยกพลเข้าประตุมงคลสุนทรให้ทหารเอาขวานฟันประตูเข้า
 ไปได้ ด้วยเศษกระดูกทารุณหารใหญ่ยิ่ง หามิผู้ใดจะออกต่อต้านมิได้
 ก็กรุเข้าไปถึงท้องสนามใน ข้าหลวงเดิมซึ่งนอนเฝ้าประจำของร้อง
 กรายทูลเข้าไปว่า เจ้าพญากระลาโหมสรวังค์ยกเข้ามาได้แล้ว พระเจ้า

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ชุมนุมพล”

แผ่นดินไต้ฟงตกพระทัยนัก มิได้คิดอ่านที่จะต่อสู้ ออกจากพระราชวัง
กับพวกข้าหลวงเดิมลงเรือพระที่นั่งหนีไป เจ้าพญาระลาโหมเข้าไป
พระราชวังไต้ รู้ว่าพระเจ้าแผ่นดินหนี สั่งให้พญาเคโซ พญาทายน้ำ
ไปตามแต่ในเปลากลางคืนวันนั้น รุ่งขึ้นเข้าพญาเคโซ พญาทายน้ำ
ทันพระเจ้าแผ่นดิน ณ บ่าโมกษัน้อยล้อมจับมาได้ เจ้าพญาระลาโหม
สุริวงศ์ สั่งให้เขาไปสำเร็จโทษตามประเพณีกษัตริย์ พระเชษฐาธิราช
อยู่ในราชสมบัติหนึ่งกับเจ๊กเคื่อน

(๒๓) รัชกาลสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์

ฝ่ายเสนาพญามาคบราชบุโรหิตทั้งหลาย จึงเอาเครื่องเบญจ-
ราชกกุธภัณฑ์ไปถวาย เจ้าพญาระลาโหมสุริวงศ์มิได้ริ้วว่าเราทำ
การทั้งนี้จะชิงเอาราชสมบัติหามิได้ เพราะภัยมาถึงตัวแล้วจึงจำเป็น
พระอาทิตย์วงศ์ซึ่งเป็นราชบุตรพระมหากษัตริย์นั้นยังมีอยู่ ควรจะยก
พระอาทิตย์วงศ์ขึ้นผ่านสมบัติโดยราชประเพณีจึงจะชอบ ปรีกษาเสนา
ยก็ทั้งปวงพร้อมแล้ว ก็ราชาภิเษกพระอาทิตย์วงศ์ขึ้นผ่านสมบัติ ครั้น
นั้นพระชนม์ได้ ๕ พระพรรษายังทรงพระเยาว์อยู่นัก มิได้รู้ที่จะว่าราช
กิจสิ่งใด มีแต่เที่ยวประพาสจับแพะจับแกะเล่น เจ้าพนักงานต้องนำ
เครื่องทรงแลเครื่องเสวยตามไปถวายทุกแห่ง แต่ทำดังนี้เป็นนินทร
ไต้ประมาณ ๖ เดือน มุขมนตรีทั้งปวงปรึกษากันว่า พระมหากษัตริย์
เป็นดังนี้ การแผ่นดินจะเสียไป จำจะยกพระอาทิตย์วงศ์ลงเสียดจากเศวต

ฉัตร ควรจะเฝ้าราชสมบัติถวายเจ้าพญากระลาโหมสุริวงค์ ปรึกษา
กันแล้วก็นำเอาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์มาถวายเจ้าพญากระลาโหม-
สุริวงค์ ทูลพฤติเหตุซึ่งพระอาทิตย์วงศ์จะครองแผ่นดินไปมิได้ ข้าพเจ้า
ทั้งหลายขอถวายพระราชสมบัติแก่พระองค์ จงทรงพระกรุณาธิ์ทำนุ
บำรุงสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจะได้อยู่เย็น
เป็นสุขเพราะเดชานุภาพของพระองค์นั้นเถิด เจ้าพญากระลาโหมสุริ-
วงค์ได้ฟังมุขมนตรีทั้งปวงมาอันวอนดังนั้นก็รับว่าจะครองสมบัติ เสนา
ยก็มนตรีมุขทั้งหลายมีความยินดีนัก ก็อัญเชิญเสด็จเข้าอยู่ในพระราช-
วัง แล้วเสนาพุดามาศย์ราชปโรหิตทวิชาจารย์พร้อมกันให้โหราธิบดี
หาฤกษ์ก็ถึงการพระราชพิธีปราบดาภิเษก ในพระที่นั่งมิ่งคลามหา
ปราสาท เจ้าพนักงานทั้งหลายก็จัดแต่งตั้งสุวรรณบัลลังก์รัตนราชา
อาสน์ ลากด้วยหนักราชสีห์ มีมหาเศวตฉัตรเป็นต้นอำพลด้วยเครื่อง
อภิรมย์มุขสาวยพรายพรรณงามรมาศ์ กลดกลังกระซิงแซกสลัปลอน
บังสุริยบทบรรพตด้วยมยุรฉัตรพิชชนิพรายเพรามหោฬารากิเรกโดยราช
ประเพณี ทั้งพระราชพิธี^(๑)ไสยเวทเวททางคศาสตร์ทุกประการ แล้ว
ทั้งพญาคชสารขึ้นสถิตซ้ายขวา ทั้งพญาอิศวราชสถิตซ้ายขวาพร้อม
พลาพญานกทั้งปวงทุกกระทรวงการเสร็จ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ตั้งพระราชพิธีสงฆ์และพิธี
ไสยเวท...”

(๒๔) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ครั้นรุ่งขึ้นวิกรมมหาศุภฤกษ์อันอุดมบรมทินกรประเวศ์เห็นอนภา
 ลับจำรัสทวง พระมหาราชครูปโรหิตทวิชาจารย์ก็เชิญเสด็จสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวสำอององค์ลงกตพิญาสรพารณบรรต้วยแก้วกาญจนา
 มณรัตนชัชวาลโสภาสเส็จ เสด็จทรงพระราชนทรยานมาชนัดคัมภีร์
 ไผชนทมหาปราสาท พระราชครูทั้งสองก็ปรีโสคมพรหมทวิชาจารย์
 ก็เปี่ยมหาสังขัตกนิณาวรรตน์ประโคมแดรสังขัตกิริยคนตรีคีณทเถรีเป็น
 ประถม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จในหน้าห้องชำระพระบาท พญา
 ธรรมาธิปัตถ์ณห้องขยับประโคมแดรสังขัตกิริยคนตรี คีณทเถรีเป็น
 ทศยวาร์ จึงเสด็จขึ้นไผชนทมหาปราสาท สถิตเหนือบัลลังก์อาสน
 อลงการ หม่อมทวิชาจารย์ก็เปี่ยมหาสังขัตกนิณาวรรตน์ประโคมแดรสังข
 ัตกิริยคนตรี คีณทเถรีเป็นทศยวาร์ สมเด็จพระสังฆราชราชาคณะ
 ทั้งปวง ก็สวดพระพุทธมนต์ถวายไชย พระมหาราชครูพระครูปโรหิต
 สภาวคิรีพิศาจารย์ทั้งหลายก็แซ่ซ้องโสมอ่านอิศวรเวทวิษณุมนต์ถวาย
 ชัยพร้อมเส็จ ก็ถวายมูรธาภิเษกอาเศียรพาท สำหรับการพระราช
 พิธิปราบคาภิเษกพระมหากษัตริราชเจ้าสืบมา แล้วสมเด็จพระพท
 ธิเจ้าอยู่หัวก็เกล็ดสิ่งหยาบฉุรณ พระที่นั่งมิ่งลาภิเษก อันขจิตด้วย
 สุวรรณรัตนโนภาส จึงเบิกท้าวพญาสามนตราช ราชตระกูล พฤตมา
 มาทย์ มขมนตรถวายบังคมแล้วเบิกสมโภชเลี้ยงลกชนทั้งปวงเส็จ
 ในคักราช ๕๕๕ ปีมะเมียศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นผ่าน

ถวัลย์ราชพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาทูลกลพนพรัตน์ราชธานี
บุรีรมย์อัครมพระราชนิเวศน์มหาสถาน ทรงพระนามพระเจ้าปราสาททอง
พระองค์ทรงทศพิศพระราชธรรมอันมหาประเสริฐ ครั้นรุ่งเช้าเสด็จออก
ขุนนาง ทรงพระกรุณาตรัสยุบบำเหน็จเงินสรรรเพือกักดิ์ เป็นพญาราช
ภักดิ์ เจ้ากรมพระคลังมหาสมบัติ พระราชทานเจ็ดทอง กระบี่
น้ำเต้า พานทอง เครื่องอุปโภคบริโภคนั้นอันมาก แลขุนนางซึ่ง
สวามิภักดิ์นั้นก็แบ่งโดยควรแก่ฐานะศักดิ์ พระราชทานเครื่องอุปโภค
บริโภคนั้นอันมาก แลพระอาทิตยวงศ์นั้นทรงพระกรุณาให้อยู่ในพระ
ราชวังกับพระนมพลับเบียง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระอนาของคหบดีซึ่งทรง
พระกรุณาตรัสว่าน้องเราคนนั้นน้ำใจก็ซื่อสัตย์ซื่อซื่อได้มีหิริโอตตัปปะ จะ
ให้เป็นอุปราชรักษาแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณมิได้ ให้เป็นแต่
เจ้าพระขอพระศรีสุธรรมราชา ตั้งบ้านหลวงอยู่ริมวัดสุทธาวาส แลที่
บ้านสมเด็จพระพนิตหลวงนั้น พระเจ้าอยู่หัวให้สถาปนาสร้างมหาธาตุ
เจดีย์มีพระระเบียงรอบ แลสมเด็จพระระเบียงนั้น กระทำเป็นทรงเมรุทิศ
เมรุรายอันรนา แลถอยด้วยพระอุโบสถพระวิหารการเปรียญแลสร้าง
กุฎิถวายพระสงฆ์เป็นอันมาก เสร็จแล้วให้นามชื่อวัดไชยวัฒนาราม
เจ้าอธิการนั้นถวายพระนามชื่อพระจิตเดร ราชาคณะฝ่ายอรัญญวาสี
ทรงพระวชิรทิศถวายนิภัตร์พระกัลปนาเป็นนิรันดรมิได้ขาด

คักราช ๕๕๓ ปีมะแมศก ทรงพระกรุณาให้ช่างออกไปถาย
อย่างพระนครหลวงแลปราสาทกรุงกัมพูชาประเทศเข้ามาให้ช่างกระทำ

พระราชวังเป็นที่ประทับร้อน ค่ายลิมวิคเทพจิน สำหรับจะเสด็จขึ้นไป
นมัสการพระพุทธรูปบาท จึงเอานามเดิมซึ่งถ่ายมาให้ชื่อว่าพระนครหลวง
และในปีสร้างพระนครหลวงนั้น ก็สถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์เสร็จ
กระทำการฉลอง และมีมหรศพลสมโภชน์เป็นอนุเมณูประการ พระกฤษ
ฐานภาพพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระเจ้าอยู่หัวดำรงพิภพ
มณฑลสถลสถลสมาประชาราชวรเกษมสุขสนุกสวายเกทไภยบันทวย
โรคาพยาธิก็เขายาง อีกหมู่เสนาภคินิกรโยธาทวยหาญมั่งคั่งพร้อม
ไปด้วยพลช้างพลม้า ผ่านตักต้องฤๅการลัญญาหารก็บริบูรณ์ทั่ว
ประเทศนิคมชนบทพระยศเช่นชา^(๑) ไปนานาประเทศทั้งปวง ครั้นนั้น
สำเภาลูกค้าพานิชเข้ามาค้าขายเป็นอันมาก

คักราช ๕๕๔ บัวยอกศก ทรงพระกรุณาสร้างมหาปราสาททอง
องค์หนึ่งสิบแปดคืบขึ้นเสร็จ ให้นำมาว่าศิริยศโสธรรมมหาพิमानบร
รช^(๒) ในเพลากลางคืนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระสุบินนิมิตว่า
สมเด็จพระอมรินทราบหาราช เสด็จลงมานั่งแท่นพระองค์ไสยาสน์ตรัสบอกว่า
ให้ตั้งจักรพยุหะ แล้วสมเด็จพระอมรินทราบหาราชหายไป เพลาเข้า
เสด็จออกขุนนาง ทรงพระกรุณาตรัสเล่าพระสุบินในบาทพฤตมาจารย์
ทั้งปวงฟัง พระมหाराชครู พระครูโปรหิตโหราพฤตมาจารย์ถวาย
พยากรณ์ทำนายว่า เพลาวานนี้ทรงพระกรุณาให้ชื่อพระมหาปราสาทว่า

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เช่นชม”

(๒) ,, ,, “ศิริโสธรรมมหาพิमानบรชง”

ศิริยศโสธรรมหาภิमानบรรยงกัน^๕ เห็นไม่ต้งนามสมเด็จจอมรินทรา
จิราธ ซึ่งลงมาบอกให้ตั้งจักรพยหะ อันจักรพยหะนั้นเป็นท่งใหญ่ใน
มหาพิชัยสงคราม อาจ่มเสี้ยไคซึ่งป้จามิตรท่งหลาย ขอพระราช
ทานเอนามจักรอนัน^๕ให้ชื่อพระมหาปราสาทว่า จักรวรรค์ไพชยนต์
มหาปราสาท ตามลักษณะเทพสังหรณ์ให้พระสยบินนิมิตอันประเสริฐ
สมเด็จพระอยู่หัวตรัสไคทรงฟังก็มีพระทัยปรีดาขิงนัก จึงให้แปลงชื่อ
มหาปราสาทตามคำพระราชครท่งปวง

ใน^๕นั้น พระราชเทวีประสูติองค์หนึ่ง พระญาติพระวงศ์เหลือบ
เห็นเป็น ๔ กร แล้วปรกติเป็นสองกร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสแจ้ง
ความเห็นมหัศจรรย์ ก็พระราชทานพระนามว่า พระนารายณ์ราช
กุมาร ใน^๕นั้นทรงพระกรุณาให้สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพากรณ์
เกาะบางนางอิน มีพระราชนิเวศน์ปรการประกอบพฤกษชาติร่มเย็น
ที่สำราญราชหฤทัย ประพาส ราชตระกูลสรีวงศ์อนงคนาริท่งปวง
แล้วสร้างพระอารามเคียงพระราชนิเวศน์ถวายเป็นสงฆทานมีพระเจดีย์
วิหารเป็นอาทิสำหรับพระศาสนาเสร็จบริบูรณ์ แล้วให้นามชื่อวัดชุมพล
นิภาคาราม

ใน^๕เดือน^๕ปลาย^๕นั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปโสกันต์พระ
เจ้าลูกเธอพระองค์อินเณกระบ้านเลน โสกันต์แล้วพระราชทานพระนาม
ชื่อเจ้าฟ้าไชย ๗ นั้นประสูตินอกราชสมบัติต่างชนนีกัยพระนารายณ์
ราชกุมาร

ศักราช ๕๕๕ ปีระกาศก ทรงพระกรุณาให้สถาปนาพระปรารักษ์
 วิกมหาธาตุอันทำลายลงเก่า เกิมในองค์สูงสืบเก่าว่า ยอคนภาศุล ๓ ๖
 จึงคำรัสว่าทรงเก่าลำนัก ก่อใหม่^(๑) ให้องค์สูงเส้น ๒ ๖ ยอคนภาศุล
 คงไว้ เข้ากันเป็นเส้น ๕ ๖ ก่อแล้วเห็นเพรียวอยู่ ให้เอาไม้มะค่า
 มาแซกตามอิฐ^(๒) เอาปูนบวก ๕ เดือนสำเร็จ ให้กระทำการฉลอง
 เป็นอันมาก

ในชั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชขบถด้วยพระสนมอีก ๓
 พระองค์ ทรงพระนามพระไทรภวนาทิตยวงศ์องค์หนึ่ง พระองค์ของ
 องค์หนึ่ง พระอินทราชาองค์หนึ่ง

เมื่ออาสาพิหารมาศเข้าพระวลา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระ
 ราชดำเนินด้วยสนมราชกัลยาออกไปนมัสการกุเทียมนพระวลาถวายใหญ่
 พุทธิปฏิมากร ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ เสด็จประพาสมาหน้าพระวิหาร
 ทอดพระเนตรเห็นพระอาทิตยวงศ์ราชขบถพระเจ้าทรงธรรมซึ่งยกออก
 เสี่ยงจากราชสมทบคั่น ขึ้นนั่งห้อยเท้าอยู่หลังกำแพงแก้ว ด้พระหัตถ์
 ตรัสว่าอาทิตยวงศ์องค์อาหมิไค้ลงจากกำแพงแก้วให้ต่ำ ลกพระอาทิตย-
 วงศ์ลงจากยศให้ไปปลูกเรือนเสาไม้ ไม้สองห้องสองหลังริมวัดท่าทราย
 ให้อาทิตยวงศ์อยู่ ให้คนอยู่ด้วยสองคนแต่พอคั่นน้ำหุงข้าวสังแล้ว
 เสด็จเข้าพระราชวัง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ก่อไม้ ในองค์”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ตามอิฐ”

ในคืน ๑๒ นั้น ทรงพระกรุณาสั่งว่า พันเทศกาลราษฎรเกี่ยว
ข้าวแล้ว จเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท ให้ช่างขึ้นไปตกแต่งพระ
ตำหนักไต่^(๑) ธารทองแดงแลให้ไขนํ้ามาแต่ง^(๒) ธารทองแดงให้
สนุกสนาน แลทางสถลมารคแต่ท่าเจ้าสนุกขึ้นไปท่ายพิถุนั้น คิดให้
มีน้ำแลศาลาโดยระยะทาง ผู้คนจะไต่อาศัย เสนายศิรียพระราช
โองการแล้ว ก็ยกช่างแลไฟขึ้นไปเกณฑ์แบ่งให้ตกแต่งพระตำหนัก
ท่าเจ้าสนุก แลแบ่งให้ทำศาลาชุกย่อยางโคมค้ำยล้อยโคกนั้น ชุกย่อย
ริมคันโคกจึงให้ช้อยโคก แล้วช้อย^(๓) ทำศาลากลางทางพอพระ
สงฆ์สามเณรเดินขึ้นไปเห็นทำศาลาอยู่ เจ้าสามเณรจึงว่าศาลา
ทั้ง ๕ ห้องคั่นเสียสักห้อง^(๔) ก่อเป็นฝากรงให้คิคนจะไต่อาศัยนอน
ถ้าไม่มีฝาเสียจะกินเสีย ช่างทั้งปวงฟังเจ้าสามเณรว่าเห็นชอบด้วยก็
ทำตาม ครั้นทำแล้วจึงให้นามชื่อว่าศาลาเจ้าสามเณร^(๕) และที่
ค้ำยลหนองคณทีนั้นม่น้ำอยู่แล้วก็ทำศาลาไว้สำหรับอาศัย แลไฟ
ซึ่งทำศาลาลงไปตกน้ำกินไต่คณทีไยหนึ่งจึงให้ช้อยหนองคณที แล
ช่างกองใหญ่ยกขึ้นไปทำพระตำหนักริมลำธารท้ายธารทองแดงคิดท
ท่อน้ำขึ้นเปิดให้ไหลเชี่ยวมาแต่ธารทองแดง อันพระราชนิเวศน์ซึ่งทำ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ใน”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “มาแต่”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “แล้วขึ้นไป”

(๔) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “สองห้อง”

(๕) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “ศาลาเจ้าเณร”

นั้นในพงศาวดารราชวัติรัตนโกสินทร์^(๑) เป็นที่สำราญราชหฤทัยอันเรศศรี
 ศวกรยทวิบสรพแสนสนก แล้วคึกค่อนทางชลชลลาให้ไหลลั่นลงมา
 บังห้วยศิลาเกษ จึงให้นามชื่อพระราชนิเวศน์ธารเกษม แล้วให้วันรกร
 นำออกไปตกแต่งธารโศกปลายธารทองแดงก็เป็นที่ประพาสแห่งหนึ่ง
 แต่ตกแต่งพระราชนิเวศน์ธารเกษมแลธารทองแดงบริเวณพระพุทธรูป
 แลสถลมารคทั้งปวง ๓ เดือนก็เสร็จ จึงให้เสนาพฤตามาตบทำ
 รวยการมากราบทูลพระกรุณาให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ตรัสได้ฟังก็ดีพระทัยปราโมทย์นัก จึงมีพระราชกำหนดคำสั่งสมหนายก
 ว่า เดือนขึ้น ๒ ค่ำจะไปนมัสการพระบรมพุทธรูป ให้เตรียมการ
 โดยชลมารคสถลมารคให้พร้อม สมหนายกกับพระราชโองการแล้ว
 กำหนดกฎหมายสั่งทุกพนักงาน เจ้าพนักงานทั้งปวงก็ให้ล่องไปจัดแจง
 การทุกกระบวนพร้อมเสร็จครั้นถึงณคณาสันสองค้ำ เพลารุ่งแล้ว
 สองนาฬิกาแปดบาท สมเด็จพระมโหฬารพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวทรงบาตรแล้ว
 ก็ทรงเครื่องสรรพาวุธพร้อมด้วยแก้วกาญจนาภรณ์รัตนมัย สำหรับ
 พิธีราชบูชาทรงราชวสุสรรพเสร็จ ก็เสด็จลงสู่พระที่นั่งไกรสรมุข
 พิมานชัยจักรรัตนพิพัฒน์ด้วยเครื่องสูงไสวบรรด ชิงชัยธงฉานอลังการ
 ด้วยเรือต้นทั้งหลายเคียบราย เรือเสนาพฤตามาตบราชกลชลลวง
 กันเชือกปลายเชือกทั้งปวง ก็เข้าจับฉลากเป็นชนิดคึกคึกเออรรณพ ครบ
 ทั้งเรือพระประเทียบทุกกรม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้เคลื่อนกระบวน

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “รัตนโกสินทร์” ฉบับพิมพ์ชันตุมหาว่า “รัตนโกสินทร์”

พยุหะยาตราไปโดยแนวชลมารค กำหนดกระบวนแต่ขนานประจำทำ
พระราชวังหลวงถึงที่ประทับร้อนพระนครหลวงเป็น ๓๕๖ เส้น พักปลา
พลทั้งหลาย รับพระราชทานเป็นสุขารมย์สบาย ครั้นเพลาชายแล้ว
๒ นาฬิกาเสด็จกรีพลาพลาเนศไปโดยลำคัชลมารค เป็นกระบวน
๖๖๑ เส้น เพลาชายแล้ว ๔ นาฬิกาเศษ^(๑) ในเพลาย่ำนั้น^(๒)
เจ้าพนักงานทั้งหลายก็^(๓)ตรวจกิจทรงคเสนาภคพยุหะยาตร เข้า
จับฉลากประจำลำรวาย^(๔) โดยตำแหน่ง แลรดพระประทับก็เรียบ
เรียงเป็นระบอบโดยขบวนสรรพเสร็จ

ครั้นเพลารุ่งแล้วนาฬิกาหนึ่ง ๖ ยาท สมเด็จพระมณาดกรมพิตร
พระพทิจำอยู่หัว ก็ทรงเครื่องสำหรับพิชัยสงครามเสร็จเสด็จทรง
ช้างต้นพังกนิกรวิหค ทิ้งรองขมบกเขมยจอลงการด้วยพระที่นั่ง
พุดตานทองบุลลย^(๕) พรวรรณด้วยแก้วกาญจนาภรณ์รัตนชัยवाल
โอภาสด้วยเครื่องอภิมบรรพเชวตฉัตรชมสายลายสุวรรณพรรณ
กลดกลังกรซึ่งมาศคายนการณาคด้วยมยุรฉัตรพัดขึ้น จามรบังกร
ไพโรจน์ประคัมสรพด้วยหมุกฉัตรทั้งกัน แฉกแซงค่ายคำพิงคา

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศ มีความต่อออกไปว่า “ถึงท่าเจ้า
สนุก ก็เสด็จขึ้นพระราชนิเวศน์ ประทับแรมอยู่ สองเวลา”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ในเพลานั้น”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ก็ออก”

(๔) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เรือรบ”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “บวรฉลุลาช” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “บุฉลุลาช”

ทั้งหม้ออัคราเวรร้องเหตุหรรษ์เนื่ยรนาท หมูปุฬราชรดเรียงระกับ
 งามนามไสว หมูปุลาพลไกรก็คืบคั่งพรังพร้อมโดยขบวนเสด็จ เสรี
 ทรงรุดพระประเทียท้าวนางพระสนมบริพาธ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เคลื่อนพลทวยหาญพยุหะบาตราโดยแถวรดิยาทุเรศอริญมระวันระหง
 รโหฐานพันลึก ออกรั้วยศพิทลำนึ่งเสียงกาหลม้องกลองชนะโครม
 ครืน เพียงแผ่นพนพสุธาคลกัมปนาท อันบรรราชอนงค์นั่งในรถพระ
 ประเทียเรียบเรียงก็ชวนกันเมียงเมิลชมรทกษชาติอันผลิตช่อต่อผลเป็น
 พุ่มพวงผกานาเนกในแนวพนัสทิวเดือนทรีศสดานค่านคง ก็เสด็จทรงไป
 ยังพระราชนิเวศน์ตำหนักธารเกษม เพลารุ่งเช้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เสด็จพยุหะบาตรามามัสการพระพุทธบาทกระทำสการบูชาเป็นมโหฬาร
 บึงนัก แล้วให้มีมหรพสมโภชเจ็ดวันเป็นกำหนด พระองค์บริวาร
 ราชทพย์เป็นทานแก่ยากพรณิพทุกวันเป็นอันมาก สมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวเสด็จนมัสการเข้าเย็นมิไ้ขาดจนครบเจ็ดวัน แล้วเสด็จประพาส
 ธารโคกธารทองแดงแลห้วยเขาถ้ำธารเสรี ก็เสด็จกลับยังกรุงเทพ
 มหานครครุฑอชยา

(๑) ลุคักราช ๕๔๗ ปีกุนสัปตศก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 เสด็จไปพระราชทานเพลิงพระเจ้าลูกเธอฝ่ายใน ณ วัดไชยวัฒนาราม
 ได้นื้อในท้องเผาไม้ไหม้สงสัยว่า ต้องคุณ ครั้นนั้นประชาราษฎรลือ

(๑) ที่เรื่องด้วยตัวอนันต์ ต้นฉบับลานนาฯ ได้คัดความจากฉบับพระราชหัตถเลขา
 เติมลงไว้ให้ครบ

กันว่าจะให้คันตำรับตำราที่หมอ ผู้เฒ่าผู้แก่ต่างคนกลัวความผิด บรรดา
มีตำรับความรู้ วิชาการก็ทิ้งน้ำเลี้ยว

ศักราช ๕๕๔ ปีชวดอัฐศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้รื้อเทวสถาน
พระอิศวรพระนารายณ์ขึ้นมาตั้งยังชุกุน ในปีนั้นให้ยกกำแพงพระ
ราชวังออกไป ให้สร้างพระมหาปราสาท พระวิหารสมเด็จ วันหนึ่ง
เสด็จมาทอดพระเนตรเรือกึ่ง ข้างรับพระราชทานอยู่ยังมิได้ติดตามเรือ
กึ่ง ทรงพระกรุณาให้นายมันมทาดเล็กบ้านนอก เอาตาเรือกึ่งติดเข้า
กลับตาซ้ายติดตาขวา หางตาเรือก็กลับไปข้างบักวี่ ทอดพระเนตร
เห็นตรัสว่า ด้อย ให้เอาตามนายมันมติดนั้นเถิด พระราชทานเงินตรา
ห้าตำลึง เสื้อผ้าสำหรับหนึ่ง ในวันบิณฑรสัปปัญญ์เดือนแปดเสด็จออกไป
ปฏิบัติพระสงฆ์ ณ วัดไชยวัฒนาราม สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทรงพระเยาว์
ก็เสด็จตามไปหลายพระองค์ แต่พระนารายณ์ราชกุมารพระชนม์ได้
ห้าพรรษาประจวบ พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาตรัสว่า บัวบออยู่แล้ว
อย่าตามไปเลย เพลาเข้านั้นฝนตกพรำอยู่ พระนารายณ์ราชกุมาร
เสด็จออกไปเล่นที่เกย พระนม^(๑) พัดเลี้ยงทูลห้ามก็ไม่ฟัง จะถวาย
พระกลดก็ห้ามเสีย พระนมพัดเลี้ยงจนใจก็ต้องเล่นอยู่ควัย พระองค์
ยืนยุกเสาหลักไชยอยู่ อสนีสิงห์องค์หลักไชยแตกกลดออกไปนทิน
พระนารายณ์ราชกุมารจะได้เป็นอันทราบหามิได้ พระองค์ยืนยุกหลัก
ไชยทรงพระสรวลอยู่ตามประสาพระเยาว์ แต่พระนมพัดเลี้ยงสลับไปสิ้น

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระสนม” แต่เข้าใจว่า “พระนม” จะถูกว่า

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไต่ขึ้นเสียง อสนีสนั่น ทรงพระราชวังก็ตก พระทัย
 ตรัสให้ข้าหลวงเข้าไปดู ข้าหลวงเข้าไปกลับออกมากราบทูลตามซึ่งมี
 เหตุนี้ให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบดังนั้น เรง
 ให้หม่อเข้าไปแก้คนทั้งปวง ครั้นปฏิบัติพระสงฆ์แล้ว เสด็จกลับเข้า
 มาพระราชวัง ทอดพระเนตรเห็นรอยอสนีประจักษ์ ทรงพระกรุณา
 ตรัสว่า ราชบุตรเวณมีบุญอยู่ แล้วให้สมโภชสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
 พระนารายณ์ราชกุมารสามวัน

ศักราช ๕๕๘ บัณฑุกมล พระอาทิตย์วงศ์คึกคักขนินางซึ่งเป็น
 โทย ถอดเสียบจากราชการแต่ก่อนนั้น ครั้นได้พวกสองร้อยเศษ
 เพลายำเมืองรุ่งเบียดประท กักรกนเข้าไปในพระราชวังถึงหน้าสิงห์(๑)
 สรรเพชญ์ปราสาทให้ร้องอื้ออึง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทันรู้พระองค์
 ก็ลงเรือพระที่นั่งลอยอยู่หน้าชานประจักษ์ทำ ตรัสให้ตำรวจไปเร่งขนินาง
 เข้าไปจับเหล่าร้าย เสนาบดีทั้งปวงรู้ก็พากันคุมไพร่เข้าไปไล่ตีพวกพล
 พระอาทิตย์วงศ์แตกกระเจีกระวาย จับตัวพระอาทิตย์วงศ์ได้ สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นพระราชวัง สั่งให้พิจารณาเอาพวกกบฏซึ่งคบคิด
 กับพระอาทิตย์วงศ์ได้สิ้น ก็สั่งให้ออกไปประหารชีวิตเสีย ณ ตลิ่งแก่ง
 รุ่งขึ้นวันหนึ่งนายข้างคันโคบุตรเล่นหมากรุกอยู่ในโรงช้าง อสนี
 ลงต้อนนายข้างตาย แต่ข้างคันโคบุตรจะไต่เป็นอันตราพยาไมได้

ลศักราช ๑๐๐๐ บัณฑุกมลศึก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัส

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "สิงห์"

ปริกษา แก่เสนาพฤตมามาตย์ราชปโรหิตทั้งหลายว่า บัณฑิตลัทธิราช
 ถ้วน ๑๐๐๐ ปี การกลียุคจะบังเกิดไปภายหน้าทั่วประเทศธานีใหญ่
 น้อยเป็นอันมาก เราคิดว่าเสนาพฤตมามาตย์ลัทธิราช บัณฑิตลัทธิราช
 จะเอากันเป็นลัทธิราช ชื่นคิดถวิลวาทันต์ถวิลถึงศกให้กรุงประเทศธานี
 นิคมชนบททั้งปวงเป็นสุขไพศาลสมบุรณกิจทวาทย์ยศท่านทั้งหลายจะ
 เห็นประการใด เสนาพฤตมามาตย์มาตยากราบทูลพระกรณาว่า ซึ่ง
 พระราชดำริทรงพระเมตตาแก่สัตว์โลก ได้ชื่อว่าสัมมา
 สังกัปปะญาณสัมปยุตตสังขาริก ประการหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทรงพระทัยบำเพ็ญทานการกศลเป็นสาสนูปถัมภกในพระพุทธศาสนา
 อปรมาเหมือนนีนอบริสทธิที่ค้อยแล้ว จะหว่านพืชสิ่งใดลงก็จะไถ่ผล
 เป็นแก่ซึ่งพระ^(๑) องค์ตั้งพระทัยจะลบลัทธิราชให้ประชากรราษฎรเป็นสุข
 นั้น เห็นเทพยเจ้าก็จะช่วยให้สมพระทัยปรารถนา สมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวตรัสได้ทรงฟังมุขมนตรีกราบทูลดังนั้น มีพระทัยโสมนัสปราโมทย์
 ยิ่งนัก จึงให้พฤตมามาตย์ผู้รับพระราชพิธี ไปจัดแต่งการทั้งปวง
 พฤตมามาตย์รับพระราชโองการแล้วก็ให้กฎหมายสั่งทุกพนักงาน ให้ตั้ง
 เขาพระสุเมรุราช หน้าจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท มีเขาไกรลาส
 และเขาสัตถกัณฑ์ล้อมพระเมรุเป็นชั้น ๆ ออกมาแล้ว ให้ช่างกระทำรูป
 อสุรกุมภกัณฑ์ คนธรรพ์ ทานพฤษัทธิวิยาธร กิณนรนาคสุบรรณ
 ทั้งหลาย รายเรียงโดยระยะเขาสัตถกัณฑ์ศรี แล้วให้ช่างทำรูปสมเด็จพระ

(๑) ที่เรียงด้วยตัวเอนนี้ ต้นฉบับลานชาต ได้คัดความในฉบับพระราชหัตถเลขาเดิม
 ลงไว้ให้ครบ

อมรินทราธิราชโดยอันคืบคักก็เทวราช จึงเอาแผ่นสุวรรณชาติลิขิต
อักษรด้วยชาติหรรษณเป็นคักราชใหม่บรรพตหนึ่ง เป็นคักราชเดิม
บรรพตหนึ่งใส่พานทองจำหลักสรรพางค์ วางไว้หน้าสมเด็จอมรินทรา
ไทม์หาเศวตฉัตร ณ บอศเขาพระสีเนรราชแลเชิงเขาสัตตภันท์ทั้งแปด
ทิศนั้นก็ทำรูปช้างอัฐิซ้อน อาทิก็อบรูพาไว้พญาเศวตกฤษณ ชิศ
อาคณเฑย์ โรมหัตถินทนต์พระเพลิง ทิศทักษิณรัตนาศกฤษณสีแก้ว
มุกดา ทิศหริศณฐันสนิลบล ทิศประจิมโกมทกฤษณสีแก้วไพฑูริย์
ทิศพายัพสารนิลาชเรศสีแก้วอินทนิล ทิศอีสานเศวตคชาธารสีขาว
อ่อน แลหว่างช้างอัฐิซ้อนก็วางอัฐิราชแปดหมู่ นอกนั้นตั้งราช
วชิตรองชัย องค์ประจักษ์แลคั่นกล้วยคั่นอ้อย ประดับด้วยพุ่มพนม
บุปผาชาติต่าง ๆ เป็นมโหฬารค้ำคายแลตั้งพิทักษ์โดยศาสตร์ ณ เชิงเขา
สัตตภันท์ทั้งทิศ รอบรายแต่สังขคีรีบนคันทรี พิณพาทย์ฆ้องชัย
เกย์บัณเฑาะว์กาหล แล้วเทียบขนคพลตั่งกลาบาตร์เป็นชั้น ๆ ออกมา
มากนักแลในจังหวัดไพชยนต์มหาปราสาทก็รณาคกแต่งพระที่นั่งบัลลังก์
อาสนอนวิจิตรไว้โดยราชกกุธภัณฑ์ แล้วเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแล
พระไตรปิฎกธรรมมาทั้งเป็นประธาน นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะคามวาสี
อรัญวาสีมาสดพระพุทธรูปวิมาลมางคสุทธอนประเสริฐ ทวีचारย์
จักแจงการทั้งปวงนั้นเสร็จ จึงกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทราบ
ทุกประการ

ครั้นได้ศุภวารมหามงคลฤกษ์ สมเด็จพระบาทบรมนาถบรมพิตร

พระพุทฺธิเจ้าอยู่หัวก็สำราญองค์ทรงสาธุการพิริยสาธุการ เสด็จทรง
พระราชนิพนธ์งานกาพย์กลอนลงกตรจนพร้อมด้วยพฤตมาจารย์ทั้งปวง
เสด็จมาขึ้นที่ขลุ่ย ณ สัตตภิรมย์บรรพตเสด็จขบถาทยาตรา ขึ้นไปยัง
ยอดพระสิเนรุราช พระองค์ก็ถวายอภิเษกพระบรมรัตนคณาธิคุณสุนทร
ภาพด้วยเบญจางคประคิณฐ่อธัญฐานขรรมิ์โดยพระทัยปรารภนา แล้ว
ยกพระกรขึ้นป้องขวาลยศักราชเกิมนั้นเสร็จ พราหมณ์ทั้งแก่งกายเป็น
พระอิศวรพระนารายณ์ แลเป็นเทพยดานั้นก็อวยชัยถวายพรโดยสาสน์
โศลกวิธืพรหมทวิชาจารย์ก็เข้าสังขัตรีบนทวิพิณพาทย์ฆาตมโหรีชัย
ภริมีสนั่นศัพทก้องไกลาหลทั้งพระนคร แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
กลับยังพระราชมนเทียร

รุ่งขึ้นทรงพระราชดำริจะให้ท่านแก่ห่มุพรรณิพกรอเบื่อง จึงมี
พระราชโองการให้มหาอำมาตย์ตักแต่งพระนครให้เสร็จแต่ในสามวัน
อำมาตย์รับพระราชบริหารแล้วให้เจ้าพนักงานจัดแจงแถวสถลมารค
รักษาทยุปรายให้รายรับเป็นอันดี ทั้งราชวัติตรึงขังคั่นกล้วยทันอ้อย
โดยระยะทางทั้งไม้กล้วยพฤกษ์ห่าง กันสิบวารอบพระนครพร้อมโดย
พระราชบริหาร

ครั้นเพลารุ่งแล้วสามนาฬิกาหทยาทไค้อคมฤกษ์ สมเด็จพระพุทฺธิ-
เจ้าอยู่หัวก็ทรงเครื่องสำหรับขัตติยราชลัการภรณ์ขรรวิสุตเสร็จเสด็จ
ทรงพญาภุณษรทวิประเสริฐแลกลางช้างนั้นวางพานทองรองหิริณ (๑)

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า "ที่ร้าน" แต่เข้าใจว่า หิริณ ถูกกว่า

สำหรับจะโปรยทานพร้อมด้วยเสนางคนนิกร ทวยหาญโดยพระราช-
 บริหารโดยเสด็จนั้นมีได้ ครั้นออกจากทวารพระราชวังแล้ว พระเจ้า-
 อยู่หัวก็โปรยทานแก่ข้าจกพรรณิพทุกทั้งหลาย แล้วเสด็จไปถึงกลย
 พฤกษ์ต้นโคกหยดให้เจ้าพนักงานชั่งช้อนอยู่นั้นโปรยทาน แลหว่างต้น
 กลยพฤกษ์พระองค์ก็ให้หยดโปรยทานไปโดยลำดับจนรอบพระนครแล้ว
 เสด็จเข้าพระราชวัง

ในลำดับก่อนนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้เจ้าพระยา
 กระทำสักตศคณมหาทานเป็นทานแก่พรหมณทวิชา แลจากพรรณิพ
 ทั้งปวง เป็นอาทิคือช้างร้อยหนึ่ง ม้าร้อยหนึ่ง ทาสชาวยร้อยหนึ่ง
 ทาสหญิงร้อยหนึ่ง เงินร้อยชั่ง ราชรถร้อยหนึ่ง แลแต่งการออกสนาม
 มิมหรสพสมโภชตรีवारเป็นมโหฬารการการยิ่งนัก

ในชั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้มีพระราชสาส์นไปทรงรัตนะบรรณังวะ
 ในพระราชสาส์นนั้นว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงเทพมหานครศรีอยุธยาอันเสด็จ
 ปรายคาภิเษกผ่านพิภพโอสถวิชัยสวรวรยาธิปัตย์ถวัลยราชประเวณี มี
 พระราชหฤทัยห่วงน้าวพระบรมโพธิญาณว่าเพื่องานการกุศลเป็นอจล
 ศรัทธาแท้มิไค้หวัคไหว ทั้งพระทัยแต่จะรื้อสัถว์ให้พ้นห้วงมหรณพ
 นที่ารกล่าวคือสงสารวิญ บัดนี้เห็นว่ากระลือจะถึงแก่สัถว์ทั้งหลาย
 ทั่วประเทศธานีใหญ่น้อยทั้งปวง เพราะศักราชถ้วน ๑๐๐๐ ปีชาล
 สัมฤทธิศก จึงอุทสาหะกระทำสัตยาธิษฐาน ทั้งพระราชพิธีถิลยศักราช

เอากันเป็นสัมฤทธิศกขึ้นถึฉวาร์จันทร์เลิงศกเป็นทวารวญุค เพื่อจะให้
กรุงประเทศธานีใหญ่น้อยทั้งปวงเป็นบรมสุขสมบรมทั่วกัน ให้พระเจ้า
กรุงอังวะแลเมืองขอมขัตติยเสมาทั้งปวงใช้ศักราชตามพระนครศรีอยุธยา
ลงน้เดิก สั่งพระราชสาธไปเมืองตองอูให้ส่งไปกรุงอังวะ

ครั้นศักราช ๑๐๐๒ ปีมะโรงศก พระเจ้ากรุงอังวะแต่งทูตาทนทูต
ทูลพระราชสาธมา แลในพระราชสาธนั้นว่า พระเจ้ากรุงรัตนบระอังวะ
ขึ้นตั้งอยู่ในธรรมศาสตร์ราชศาสตร์ แลมีบ่อแก้วบ่อทองเป็นพื้นเมือง
ขอจำเริญทางพระราชไมตรี มายังสมเด็จพระเจ้ากรุงทวารวญุค ด้วย
แจ้งกิตติศัพท์ไปว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนันทิวงศกแล้ว พระองค์
เสด็จขึ้นผ่านพิภพตามราชประเพณี มีพระกิตติยศกิตติคุณใหญ่ยิ่ง
กว่ากษัตริราชแต่ก่อน กอปรด้วยปราสาททองแลเศวตกญฐราชชาติ
ทิวประเสริฐเป็นศรีเมืองนั้น ฝ่ายกรุงรัตนบระอังวะมีความยินดีนัก
บันทึกให้ทูตาทนทูตมาถามข่าวพระศัพตามประเพณีแลจำเริญทางพระราช-
ไมตรีด้วย ประการหนึ่งซึ่งพระองค์จะให้ใช้ศักราชตามพระนคร
ศรีอยุธยานั้น ฝ่ายกรุงพุกามประเทศแลรามัญประเทศได้ใช้ศักราช
เดิมหลายชั่วกษัตริย์มาแล้ว ครั้นจะใช้ตามมีพระราชสาธไปนั้นเกรงจะ
พ้นเพื่อน ซึ่งพระเจ้ากรุงทวารวญุคกลับได้ให้พระองค์ใช้เดิก ครั้นแปล
แล้วสมุหนายกเอากรายทูลพระกรุณาทรงเคืองพระทัยตรัสว่า ไอ้พม่า
มันมิใช้ตามเราก้แล้วไป

ครั้นนั้นเสด็จออกมขเด็จพระจักรวรรดิโพชนคัมหาปราสาท เบิก

แขกเมืองเข้าถวายบังคมทูลพระราชาปฏิสนธิฐานรามนันทแล้ว สั่งให้
 เลี้ยงแขกเมืองก็เสด็จเข้า เจ้าพนักงานยกของมาพระราชทาน แยก
 เมืองมิได้รับพระราชทาน ว่าอย่างธรรมเนียมกรุงอังวะ ถ้าทูตานุทูต
 ไปเยือนพระศพห้ามมิให้รับพระราชทาน เพลาเป็นสมหมายยกกราบทูล
 ทรงพระกรุณาให้ถือว่าแขกเมืองว่า อย่างธรรมเนียมกรุงพระนคร
 ศรีอยุธยา ถ้าไปเยือนศพแห่งของให้บริโภคให้ อิ่มหนำจึงได้ชื่อว่า
 นิยตกัน นั้นตัวมาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยาแล้วไม่รับพระราชทานนั้น
 ไม่นิยตกรุงพระนครศรีอยุธยาหรือ ๆ ว่าสิ่งของซึ่งพระราชทานนั้นไม่คื
 เหมือนกรุงอังวะ ถ้าไปถือว่า แยกเมืองก็คึงไม่รับพระราชทาน ก็
 ให้เอาสิ่งของราชครคัษะลงแล้วขับเสียจากเมือง เจ้าพนักงานก็ไปต่อ
 ว่าโดยพระราชโองการแยกเมืองก็มีได้รับพระราชทาน เจ้าพนักงานก็
 เอาสิ่งของราชครคัษะแยกเมืองแล้วขับเสียจากพระนคร

ศักราช ๑๐๐๓ ปีมะเส็งศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระ-
 ราชทานลงไปประพาสพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพอาสน์ วันนั้นเสด็จอยู่แรม
 เพลาค่ำเสด็จออกมาอยู่บนหน้ามูข สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระนารายณ์
 ราชกุมารสองโคม อสนี่ลึงทองหน้าบัน แว่นประคิยแลรูปสัตว์ตก
 กระจายลงมารอบพระองค์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแลสมเด็จพระลูกเธอจะไ้
 เป็นอันตรายหามิได้ ทรงพระกรุณาให้พระโหราทำนายถวายพยากรณ์
 ว่าเป็นมหาศุภนิมิต จะทรงพระกฤษฎาธิการยิ่งขึ้นไป แล้วจะได้พระ
 ราชลาภทางประเทศ ถึงเดือน ๑๐ กำขึ้นอะถิมมัทหรัลुक้าเมือง

เทศบรรพทกพรรณาแล้วได้ม้าเทศสง ๓ คอก ๒ นิ้ว เข้ามาถวาย ๒ ม้า
กับกนฺทยนฝักคำมถมยราชาวคัประคັນพรคณเลมหนึ่ง สิ่งของนอก
นั้นเป็นอันมาก

ศักราช ๑๐๐๕ ปีมะแมศก พระโหราถวายฎีกาว่าในสามวันจะ
เกิดเพลิงในพระราชวัง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสไต่ทรงฟังตกพระทัย
ด้วยพระโหราคณนี้แม่นยำนัก ครั้นหนึ่งเสด็จอยู่ในพระที่นั่งไพศยนคั
มหาปราสาท มุสิกตกลงมาทรงพระกรุณาเอาขึ้นทองครอยไว้ ให้หา
พระโหรามาทนาย พระโหราคำนวณแล้วทูลว่าสัตว์ ๔ เท้า ทรงพระ
พระกรุณาตรัสว่า กี่ตัว พระโหราชี้คำนวณแล้วทูลว่า ๔ ตัว ทรง
พระกรุณาตรัสว่า สัตว์ ๒ เท้า นกอยู่ แต่ทว่าสัตว์นั้นผิดแล้ว
ครั้นเข้คชนทองชนเห็นลูกมุสิกระกลานอยู่ ๓ ตัวกับแม่ตัวหนึ่งเป็น ๔ ตัว
ก็ทรงพระกรุณาตรัสสรรเสริญพระโหราริษคิดว่าก็แม่นยำกว่าตาเห็นอีก ให้
พระราชทานเงินตราช่างหนึ่ง เสื้อผ้าสองสำหรับ แค้นนมากเชื่อต่อพระ
โหราริษคินัก ครั้นทราบบว่าจะเกิดเพลิง จึงมิไว้พระทัยให้ชนของเท
พระราชวังออกไปอยู่วัดไชยวัฒนาราม ทั้งเรือขลุ่ยลึงก์ เรือควี่ เรือคลัง
คัยคั้งแออิกกันอยู่ แลในพระราชวังนั้น เกล็ดไฟระสามพันสรรพด้วย
พว้าขอตะกร้อนารักษา ห้ามมิให้หิงข้าวในพระราชวัง แล้วให้เรือ
ตำรวจคอยบอกเหตุทุกท่มโมง

ครั้นถึงค่ำรบสามวัน เพลาซาบแล้ว ๔ นาฬิกา เรือตำรวจลงไป
ไปกราบทูลพระกรุณาว่าสงบอยู่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าครั้นนี้เห็น

โหราจะผิอยู่แล้ว สิ่งเรอเดิจะเข้าพระราชวัง เจ้าพนักงานก็เลื่อนเรือ
 พระที่นั่งกงเขารับเสด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาถึงฉนวนประจำท่า พระ
 โหราอยู่ท้ายเรือพระที่นั่ง กรายทูลว่าขอให้งาม้องค้ำก่อน จึงจะขึ้น
 พระเคราะห์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้ลอบเรือพระที่นั่งอยู่ เพลาชาย
 แล้ว ๕ นาฬิกา เมฆตึงพยับกลุ้มข้างประจิมทิศ ฝนตกพรำ ๆ ลงมา
 ทรงพระกรุณาตรัสแก่พระโหราว่าฝนตกลงมาสิ้นเหตแล้วกรรมัง พระ
 โหรากรายทูลว่า ขอพระราชทานงคก่อน พอสิ้นคำลงอสันเปริยลง
 มาต้องเหมพระมหาปราสาทเป็นเพลิงคิกพลุ่งโพล่งขึ้นไหม้ลามลงมา
 คนทั้งหลายซึ่งอยู่ในพระราชวังมีธุระทำประการใด แลคิกยอนคาค
 หลังกานันไ้ลวราตกลงมาดังท่าฝน เพลิงก็ไหม้คิกต่อไปทั้งห้องคลัง
 เรือนหน้าเรือนหลัง ๑๑๐ เรือนจึงดับได้ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัส
 ให้พระโหราว่า เพลิงฟ้าไหม้คิงนี้จะคิกหรือร้าย พระโหรากรายทูล
 พระกรุณาว่าคิ จะมีพระราชลาภแลกรับด้วยอิสริยยศ บวรยศ
 พระเกียรติจะปรากฏไปนานาประเทศทั้งปวง บรรดาอริราชไพริจะเกรง
 พระเดชเดชานุภาพเป็นอันมาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังมีพระทัย
 ปราโมทย์ยิ่งนัก ครั้นนั้นใหม่แต่พระที่นั่งมิงคลาภิเษกที่ซ้อปราสาททอง
 พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มีมหาปราสาท แลพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท
 จะไ้ไ้ไหม้ด้วยหามิไ้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชวัง ทรง
 พระกรุณาให้ช่างจ้ยการก่อพระมหาปราสาท แลทำคลังเรือนข้างใน

ทั้งปวงสามเดือนข้างในเสร็จ แต่พระมหาปราสาทยังขึ้นยังไม่สำเร็จ ให้
นามชื่อพระวิหารสมเด็จ

ศักราช ๑๐๐๖ ปีวอกศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง
ครองพิภพมณฑลสยสกลเสมาอาณาจักร พริกพร้อมด้วยหมู่พหล
จตุรงค์เรืองพระเตชานุกาพเพราะบรมโพธิสมภาร สมณพราหมณา
จารย์แลไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเสมาเป็นสุขสมบุรณทั่วหน้ามาจนศักราช ๑๐๑๗
ปีมะแมศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประจวบวันก แผลงสถานลงไป
อยู่พระที่นั่งเบญจรัตน ทรงพระกรุณาอมบราชสมบัติแลพระแสงขรรค์
ไชยศรีให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าไชย อยู่สามวันเพลาสามยาม
เสด็จสวรรคต พระเจ้าอยู่หัวปราสาททองอยู่ในราชสมบัติ ๒๖
พระพรรษา

(๒๕) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย

เจ้าฟ้าไชยก็โตครองราชสมบัติ ครั้นอยู่มาสมเด็จพระนารายณ์
เป็นเจ้า ก็ให้คนสอดออกมาคิราชการด้วยพระศรีสุธรรมราชาผู้เป็น
พระเจ้าน้า ก็กำหนดเข้าไป

ครั้นเพลาค่ำพระนารายณ์เป็นเจ้าก็พาพระชนิษฐาของพระองค์
ลอบหนีออกประตูคัตติสระแก้วไปหาพระเจ้าน้า พระศรีสุธรรมราชากับ
พระนารายณ์ราชนัดดา สุ่มผู้คนพร้อมกันแล้วก็ยกเข้ามาพระราชนิเวศ

กุมเอเจ้าฟ้าไชยไปสำเร็จโทษเสี้ยน โศกพญา^(๑) พระศรีสุธรรม
 ราชาก็ได้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ครั้นให้สมเด็จพระ
 นารายณ์ราชันยิกาเป็นมหาอุปราช สมเด็จพระนารายณ์เจ้าก็เสด็จไป
 อยู่พระราชวังบวรสถานมงคล อยู่มาสองเดือนเศษ สมเด็จพระศรี
 สุธรรมราชาเจ้าแผ่นดิน ทอดพระเนตรเห็นพระราชกัลยาณีน้องพระ
 นารายณ์ราชันยิกาทรงพระปรีชาวิลาสเลิศนารี ก็มีพระทัยเสน่หาผูก
 พันปราศจากลัทธิสมโลก^๒ จึงให้หาขึ้นไปบนที่หรงจะร่วมรสสังวาส
 ด้วยพระราชกัลยาณี ๆ มิได้ขึ้นไป หนึ่งลงมาพระตำหนักแล้วบอกเหตุ
 กับพระนม^(๓) ๆ จึงเชิญพระราชกัลยาณีเข้าไปในตู้พระสมุกหามออก
 มาเสวว่าจะเอาพระสมุกไปยังพระราชวังบวรสถานมงคล นายประตูก็มีได้
 สงสัย ครั้นไปถึงพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว พระราชกัลยาณี^(๓)
 ก็เข้าไปเฝ้าพระนารายณ์ผู้พี่ทูลว่า สมเด็จพระเจ้าอาเป็นพาลทจริต
 สมเด็จพระนารายณ์บรมบพิตรเป็นเจ้าทรงฟัง ก็ทรงพระโทมนัสน้อย
 พระทัยนัก จึงตรัสว่าอนิจจาพระเจ้าอา เรานึกว่าสมเด็จพระปิตุราช
 สวรรคตแล้ว ยังแต่พระเจ้าอาที่เหมือนพระบรมราชบิดายังอยู่ จะได้
 ปกป้องราชวงศานวงศ์สืบไป ควรหรือมาเป็นไทดังนี้ พระองค์ปราศ
 จากหิริโอตตัปปะแล้วไหนจะครองสมบัติเป็นยุติธรรมเล่า นำที่ระวอนอก

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ในวัดโลกพระยา”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระสนม” แต่เข้าใจว่า “พระนม” ถูกกว่า

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขา และฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระราชกัลยาณีก็ออกจาก
 ตู้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเชษฐาธิราช ทรงพระกัณแสง ทูลประพจน์เหตุทั้งปวงซึ่ง
 สมเด็จพระเจ้าอาวเป็นพาลทจริต”

สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นแท้ จะละไว้
มิได้ ด้วยพระองค์ก่อนแล้วจึงจะสานตาม จะเสด็จเอาบรมเป็นทพ
ทรงพระราชดำริแล้วจึงให้ขุนนางเข้ามาในพระราชวัง คริสแจ่งพฤติ-
เหตุซึ่งจะทำยทอนัน ขุนนางทั้งหลายได้แจ้งรับสั่งดังนั้น ต่างคนก็ทูล
อาสาเอาชีวิตเป็นแดนแทนพระคุณทุกคน สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า
ไ้ทรงฟังมีพระทัยปราโมทย์ยิ่งนัก คริสให้กระทำการมงคลแต่งใส่รัพล
ทั้งปวงเป็นสำคัญ แล้วให้ใบสะเทาะเป็นประเจียดสำหรับมือจะยทอนัน
เพราะเหตุว่าสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชไชว พระชนมวารวันศก
แลใบสะเทาะนั้นเป็นนามพหุ แลศกไชวสันกำลังในพจนาม เพื่อจะ
ประหารนามแห่งอริราช ครั้นแล้วสมเด็จพระบรมบพิตรพระเป็นเจ้าก็
ประกาศแก่เทพคาผู้ฤทธิสิทธิศักดิ์ทั้งปวง แล้วจึงดำรัสสั่งขุนเสนาไชย
ขุนจันทราชาเทพ ขุนทิพมนตรี ขุนเทพมนตรี ขุนสิทธิคชรัตน์ ขุน
เทพศรีธรรมรัตน์ ให้คุมไพร่พลร้อยหนึ่งอยู่รักษาพระราชวังบวร
สถานมงคล

ในวันพฤหัสบดีเดือนสิบสองขึ้นสิบค่ำ เพลาซาแล้วห้านาฬิกา
เศษ สมเด็จพระบรมบพิตรพระเป็นเจ้าก็แต่งพระองค์สรรพสำหรับพิชัย
ยุทธ จึงทรงพระสิริทอทอขีฐานแล้ว ก็เสด็จทรงช้างต้นพลายมงคล
ไ้โดยราตรีให้พระเทพเคษะเป็นกลางช้างพระที่นั่งขุนพระศรีความแลตรัส
ให้สมเด็จพระอินทราชาผู้เป็นพระอนุชาทรงช้างต้นพังกระพืดทอง ขุน
พรหมนิบาลเป็นกลางช้างพระที่นั่ง หมันเทพกฤษณศวรความ คริสให้

เมืองมโนรมย์ซึ่งท่านพรหมพักตร์ นายไทยมหาดเล็กเป็นกลางข้าง
มะปรางควาญ หมั้นราชกัญชรซึ่งท่านพริ่ง^(๑) นำข้างพระที่นั่ง ครั้น
ไต่ศักรวามหิดิฤกษ์เพลานั้นประเสริฐก็เสด็จกริอาพลพหยาตรา สรรพ
ทวยเครื่องราชประโกลแลประโคมฆ้องกลองแตรสังข์ จึงเสด็จพระ
ราชดำเนินโดยทวารพิพิธาตราไปโดยทางหน้าวัดพลับพลาไชย

จึงพญาเสนาภิมุข พญาไชยสาธิต คุมบุญขึ้นสัสติมารายถวาย
บังคมทูลขออาสาราชการ^(๒) แล้วเสด็จพระราชดำเนินโดยทางซีกุน

ฝ่ายสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชรู้ว่าสมเด็จพระบรมพิตรพระเป็น
เจ้าเสด็จยกเข้ามาแต่พระราชวังบวรสถานมงคล ก็ส่งแก่พระมหาเทพ
หลวงอินทเคชะให้เอาขุนบำเรอภักดีแลไ้มนั้มาสุนัขบำเรอภักดีไป
พิฆาตเสียหน้าขางตรา แลขุนบำเรอภักดีก็หนีรอด จึงไปกราบถวาย
บังคมสมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้าถึงหน้าวัดทนต์ ไต่แต่ไ้มนั้
มาสุนัขบำเรอภักดีนั้นไปพิฆาตเสีย แลสมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้า
มาหยดข้างต้น ณ หน้าพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท ก็เสด็จ
ขึ้นอยุ่หน้าพระที่นั่งจักรวรรดิ พญาอนันทกะยอสุนี พญาอนันทกะยอล่าง
มารายถวายบังคม จึงตรัสใช้พญาอนันทกะยอสุนี พญาอนันทกะยอล่าง
พระ^(๓)ราชมนตรี หลวงโยธาทิพ หลวงมรวงศา^(๔) หลวงพิชิตเคชะ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พริ่งลับ”

(๒) „ „ „ „ มีความต่อไปอีกว่า “แล้ว
หลวงพิชิตเคชะ ออกมารายถวายบังคมขออาสาราชการ”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยา”

(๔) „ „ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “หลวงอมรวงศา”

ขุนทรัก^(๑) ขุนทรงพาณิชย์ ขุนสนิทวาทิ มรยาณ^(๒) เม้าลา มัก
 เมาะตาก คุมไพร่พลให้ไปอยู่ ณ คำนหน้าศาลาลูกขุน ให้ร่ายาถิลาคุม
 ศรีตระวัน^(๓) แยกขวาแยกจามอยู่ ณ คำนหน้าสรวเพชญปราสาท ให้
 หลวงเทพอรชุนคุมไพร่พลอยู่ประตูศรีสันธวาร^(๔) ให้พระจุฬาพระพนัง
 คุมไพร่พลอยู่ ณ ทางสระแก้ว หลวงวิสุทธิสงครามแลขุนพรหมนิบาล
 คุมไพร่สารวัทหลังวัดพระรามาวาส ให้ขุนพรหมนิบาลคุมไพร่พล
 สารวัทแต่ประตูแสดงราม^(๕) จนถึงประตูหอพระ แลฝ่ายไพร่พลข้าง
 สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราช แลไพร่พลข้างสมเด็จพระบรมพิตรพระ
 เป็นเจ้าก็ไกรยพุงกันแต่ตอนค้ำจันรุ่ง แลญุ่นคุมกันเข้ามาอาสา
 ไท้เข้าช่วยรบพุง ณ คำนร่ายาถิลานัน ไพร่พลยากเจ็บล้มตายทั้งสอง
 ฝ่าย จึงสมเด็จบรมพิตรพระเป็นเจ้า ตรัสสั่งให้ขุนจันทราเทพ แล
 พันทิพราช^(๖) เอาปืนใหญ่สามยอดทั้ง ณ ท้องสนาม บิงเข้าไปในพระ
 ราชวังเป็นหลายนัด ครั้นยังเข้าไปครึ่งโค ครั้นเพลิงนั้นเห็นโชติขึ้น
 ไปเป็นประกายฉัตร ล้ำแสงศกนimitซึ่งจะมีชัยชำนะ จึงสมเด็จบรม
 พิตรพระเป็นเจ้าทรงช้างต้นพระที่นั่ง ตรัสสั่งให้พระเทพเคษะเป็น

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ขุนทรัก” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ขุนทรักษ์”

(๒) ,, ,, “มรยาณ” ,, ,, “มรยาณ”

(๓) ,, ,, “ร่ายาถิลาคุมหมู่ ๔ ตอน”

(๔) ,, ,, “ศรีสรวเพชญ” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ศรีสรว-
 พาวาร”

(๕) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ประตูแสดง”

(๖) ,, ,, “พันทิพราช”

กลางข้างพระที่นั่ง ขุนพระศรีควาญ^(๑) ให้ขุนอินทริยาลเป็นกลาง
 ข้างสมเด็จพระอนชาธิราช หมั้นเทพกัญชรควาญ แลเสด็จขึ้นข้างต้น
 อยู่ ณ หน้าพระที่นั่งจักรวรรดิ ครั้นเพลาชายแล้วประมาณพิกาเศษ
 มีผู้มากรบทุกสมเด็จบรมบพิตรพระเป็นเจ้าว่าสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา
 ธิราชทรงช้างออกมายืนอยู่ ณ หลังศาลาลูกขุน จึงสมเด็จบรมบพิตร
 พระเป็นเจ้าก็ขับช้างพระที่นั่งเข้าไปถึงนอกกำแพงหน้าศาลาลูกขุน ไพร
 ทงสองฝ่ายไกรยพ้องต่อสู้กัน แลทหารอาสาฝ่ายสมเด็จบรมบพิตร
 พระเป็นเจ้าถึงบนนกลีบทองพระบาทสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราช ฝ่าย
 ทหารข้างสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชก็ถึงบนนกลีบทองหลังพระบาท
 ข้ายสมเด็จบรมบพิตรพระเป็นเจ้าเดินไปน้อยหนึ่ง แลสมเด็จพระศรี
 สุธรรมราชาธิราชก็กลับช้างเข้าไปในพระราชวัง แลไพร่พลฝ่ายข้าง
 สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราช ก็แตกฉานชานเช่นหนีเข้าไปใน
 พระราชวัง แลวกั้ให้ยึดประตูพระราชวังไว้ จึงสมเด็จบรมบพิตรพระ
 เป็นเจ้าก็เสด็จคืนมายังพระที่นั่งจักรวรรดิ จึงพระไตรภวนาทิตยวงศ์^(๒)
 เสด็จทรงช้างออกมาแต่ในพระราชวังก็มาถวายบังคม สมเด็จบรมบพิตร
 พระเป็นเจ้าจึงตรัสใช้ให้ทหารอาสาคุมกันไปทำลายประตูพระราชวังเข้า
 ไปให้ไค้ แลทหารอาสาทั้งปวงก็เข้าไปถึงประตูพลทวาร ก็กระทุ้ง
 ประตูพลทวาร พอพระสิทธิไชยเบ็ดประตูพลทวารออกมา บอกว่า

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ขุนพระศรีควาญ”

(๒) ,, ,, “พระไตรภวนาธิราช”

พระศรีสุธรรมราชาธิราชหนีลงไปวังหลังแล้ว ทหารก็รุกกันเข้าไปใน
พระราชวังได้ นายแก้วก็นำพระสติไชยออกมาถวายบังคมสมเด็จพระ
บรมพิตรพระเป็นเจ้า ณ พระที่นั่งจักรวรรดิ แลนายแก้วมหาตเล็ก
กราบทูลแก่สมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้าว่าทหารอาสาเข้าไปในพระราช
วังได้แล้ว แลพระสติไชยบอกว่า สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราช
หนีลงไปวังหลัง จึงสมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้าเสด็จเข้าไปในพระ
ราชวังหลวง เสด็จขึ้นพระราชมนเทียร พระวิหารสมเด็จพระในวันเดียว
กันนั้นเสนาบดีก็ไปตามสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชได้ ณ วังหลัง ก็
ให้เอาไปสำเร็จโทษ ณ โศกพญาตามประเพณี พระศรีสุธรรมราชาธิราช
เสวยราชย์ได้สองเดือนกับยี่สิบวัน

(๒๓) รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

ในเมื่อสมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้ามีชัยชนะแก่ราชศัตรู ด้วย
พระเดชบุญญาภานัน ศักราช ๑๐๑๘ บัวออกดอก ในเดือน ๑๒
ขึ้น ๑๑ ค่ำ วันศุกร์ เพลาขายแล้ว ๒ นาฬิกา ๔ บาท ครั้นถึงวัน
พฤหัสบดีเดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ เพลาขายแล้ว ๒ นาฬิกา จึงพระ
มหाराชคร พระราชคร แลท้าวพญาสามนตราฯเสนาบดีมนตรีมุข
ทั้งปวง ก็อัญเชิญสมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้า เสด็จปราบดาภิเษก
เสวยราชสมบัติฉะดิราชประเพณีโดยบรมพมหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อน
อันผ่านพิภพกรุงพระมหานครบรรพตวราราวศรีอยุธยา

ในวันแรกทั้งพระราชพิธีนั้นเพลาค่ำแล้วประมาณ ๒ ทุ่มมีพระ

สคนโศกททชาวบริสุทธิตกกลงมาแต่เพดานในโรงพระราชพิທີ เป็น
 อัครวรย์ พระมหาราชครู พระราชครูแลปลักพระราชครู ประพฤติ
 การพระราชพิທີประณมาภิเษกและพระราชพิธิราชาภิเษกแลถวาย
 พระนามกรบวรพระราชศรีสวัสดิ์พิพัฒมมงคลตามบรรพประเวณีพระมหา
 กษัตริราชเจ้าแต่ก่อน อันประกอบด้วยพระเดชบุญญานภาพ เสด็จ
 ปรายคางิเษกทรงพระนามกรบวรศรีสวัสดิ์ สมเด็จพระบรมราชาธิราช
 รามาธิบดีศรีสรรเพชญ์ บรมมหาราจักรพรกิศวรราชาธิราชราเมศวร
 ธรรมราชาธิบดี ศรีสฤษดิ์วิกรมสังหารจักรวาฬาธิเบทสรุธิเบทราชาธิบดินทร
 หริหริทราธาคาธิบดียศรีสวัสดิ์คุณ อภินิรุจิตรีภูวนาติยฤทธิพรหม
 เทพกิตเทพกิตนทรภูมินทรราชราชรัตนากาศมนวงค์องค์เอกาทศรฐวิสุทธย
 โสคมบรมอาทยาสัย สมุทัยคโรมนค่อนนคณวิบูลยสุนทรธรรมิกราช
 เกไชชัย ไทโรโลกนาถยคินทรวรินทร์ราชาชาติพิชิตพิศศพลญาณ
 สมันตมหันตผาวิต วิชัยไฮสวรราชย์ชัยคิตยวงค์องค์บรมาธิบดีย
 ภูวนาธิเบศรโลกเชษฐวิสุทธิมกุฏรัตนโมลี ศรีปทุมสุริยวงค์องค์สร-
 เพชญ์พุทธางกูรบรมบพิตรพระพุทธเจ้า พระเจ้ากรุงเทพมหานครบวร
 ทวาราวดีศรีอยุธยามหาภิลกภพพรรัตนราชธานีบรมย์ แล้วยถวายเครื่อง
 เบญจกกุธภัณฑ์แลเครื่องราชูปโภคทั้งปวง แล้วยาบรมเทพอัญญา-
 มุรคือนัประเสริฐสถิตถาวรในพระองค์โดยยถาศาสตร์แลถวายอาศิร-
 พาทอภิเษกจำเริญพระพรบวรราชศรีสวัสดิ์พิพัฒมมงคลนฤมลพระองค์
 คือพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงสังฆจักรคทาธรรอันกอร์ปด้วยพระเดชฤทธา-

นฤพาอินประเสริฐ เพื่อจะรักษาสมณพราหมณาจารย์แลทั่วพญา
เสนาบดีมนตรีมุขประชาราษฎร์ทั้งปวงให้สุขเกษมเปรมประชาราษฎร์
จำเริญกาลสืบไปเมื่อนั้น แล้วก็ให้เบิกทั่วพญาสามนตราฯเสนาบดี
มนตรีมุขทกกระทรวงการทั้งหลายถวายบังคมแลถวายสัตยาธิษฐาน
ถือน้ำพิพัฒน์ตามบรรพประเพณีแล้วเสร็จ

เมื่อเสด็จปราบดาภิเษกฉวยราชประเพณีนั้น พระชนม์ได้ ๒๕
พระพรรษา แลพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบพิตรพระพุท
เจ้าอยู่หัว ทรงพระศัพพิราชธรรมอันประเสริฐ ก็ทรงพระกรุณาแก่
ประชาราษฎร์ทั้งปวง ให้เลิกส่วยสาอากรแก่ประชาราษฎร์ทั้งปวงสาม
ขวบมิให้เอาเข้าพระคลัง แลแล้วพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถ
บพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัวบำเพ็ญพระราชกุศล แล้วก็ตรัสให้แต่งการ
ซึ่งจะถวายพระเพลิงสมเด็จพระพุทเจ้าหลวงเสร็จสรรพ ประทับด้วย
เครื่องรณาลังการทั้งหลายหมายเป็นอาทิกคือพระสุเมรมาศสูงสองเส้น^(๑)
๑๑ วาศอกคืบ แลเมรุทิศเมรุรายประทับฉัตรทองฉัตรนาคฉัตรเงิน
ฉัตรเบญจรงค์ ธงเทียวบรรดาจึงเชิญพระศัพเสด็จเหนือบุษบกพิमान
แลประทับด้วยกลองกลกจามรวรนิมิตประไพมัยด้วยกาฉวนจิเรก
กริยางคนฤนาทเคียรค้ายด้วยภายยนต์มรรูปอันรนาต่าง ๆ ทั้งประทับ
เรียงรายย้ายโดยชบวนซ้ายขวาทั้งทั่วพญาสามนตราฯพฤตมาตย์
ราชเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายมาประทับแหย่โดยหน้าหลังบุษบกพิमान

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า "สูงเส้น ๑๐ วาศอกคืบ"

นั้น แล้วอัญเชิญพระศุภเสด็จลีลาศลาเคลื่อนแห่แทนโดยขบวนเสด็จ
โดยรับอาราธนาขบวนไปยังพระสุเมรุมาศ แลบำเรอด้วยศุภคนทรีชนิด
กลองแตรสังข์หนังรำ(๑)ระบำบรรพอนันมเหสีพร้อมพรสพทั้งปวง แล
นิมนต์พระสงฆ์สวดสังฆาสนมนต์หนึ่ง ถวายทักษิณาทานบูชาพระสงฆ์
ทั้งปวงโดยบรรดาพรสพพระมหากษัตริย์ราชเจ้าแต่ก่อน

จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าอยู่หัวก็ถวายพระเพลิงแล้ว
ให้รับพระอัฐิธาตุเข้ามาณวัดพระศรีสรรเพชญ์ นิมนต์พระสงฆ์สวด
ปกรณ์แล้วก็ประพรมพระอัฐิธาตุ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็บำเพ็ญพระราช
กุศลนานาประการ แล้วก็เสด็จพระราชดำเนินออกไปอยู่ในพระราชวัง
บวรสถานมงคล แลฝ่ายพระไตรภูวนาติกตยวงศ์ก็ให้ไปอยู่ ณ พระ
ตำหนักวังหลัง

อยู่มาในเย็นนั้น อำแดงแก่นผู้เป็นข้าพระไตรภูวนาติกตยวงศ์
เขาเนื้อความอันเป็นกลโกหกมาอธิบายทุกแก่พระไตรภูวนาติกตยวงศ์ว่า
ข้าหลวงฝ่ายพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวยอมว่าพระไตร
ภูวนาติกตยวงศ์แลข้าไททั้งปวงนั้นเข้าด้วยสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา-
ธิราชช่วยรบพุ่ง ครั้นสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชอภัยราชภัยแก่
พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว พระไตรภูวนาติกตยวงศ์
แลข้าไททั้งปวงก็มาบรรจบเข้าด้วยข้าหลวงเล่า แลอำแดงแก่นทูลยก
พระไตรภูวนาติกตยวงศ์นั้นเป็นหลายครั้ง พระไตรภูวนาติกตยวงศ์ก็มีไต่

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “นางรำ”

พิจารณา ฟังแต่ถ้อยนั้น พระไตรภวนาก็คิดช่องสมคนไว้นอกกรุงเทพ
มหานครเป็นอันมาก จึงข้าหลวงก็เอาเนื้อความซึ่งพระไตรภวนา
ทิตยวงศ์ให้ออกไปช่องสมคนทั้งปวงนั้นกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ จึง
ทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ข้าหลวงอันมีใจซื่อสัตย์นั้นออกไปฟังกิตติศัพท์
ของมันเป็นแน่ ถ้ามันจริงใช้รักให้ข้าหลวงคิดอ่านอย่าว่าจะเข้าด้วย
ครั้นข้าหลวงออกไปได้แจ้งเนื้อความนั้นเป็นหลายแห่งว่าพระไตรภวนา
ทิตยวงศ์ให้ช่องสมคนเป็นแม่นมั่น จึงข้าหลวงซึ่งออกไปนั้นก็แสวง
อย่าว่าจะเข้าด้วย จึงให้สัญญาอาณัติวันคืนแก่กันว่าจะยกเข้ามา แล
ข้าหลวงนั้นก็กลับคืนเข้ามากราบทูลพระกรุณาตามเนื้อความนั้น ครั้น
ได้คำรับทราบเนื้อความทุกประการ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งแก่
มหาดเล็กว่า ให้เอาเงินหลวงร้อยชั่งไปให้แก่พระไตรภวนาทิตยวงศ์
ว่า พระราชทานให้ออกมาแจกแก่ข้าไทนั้นจงทั่วกัน

อยู่มาพญาพิชัยสงคราม พระมหามนตรีทูลแก่พระรามราชาธิราช
ว่าพญาพิทลงและพระศรีภริยปริชา ซึ่งทรงพระกรุณาตรัสสั่งว่าจะให้
ไปกินเมืองนั้นก็มีไป แลคนทั้งสองนั้นก็ลงคนย้อมลงไปวังหลังมิได้ขาด
แลคิดอ่านด้วยพระไตรภวนาทิตยวงศ์จะคิดร้ายแก่แผ่นดิน จึงสมเด็จพระ
พระรามราชาธิราชก็เอาเนื้อความคดีนั้นกราบทูลพระกรุณา จึงมีพระ
ราชโองการตรัสว่า จะให้เสาะสาងฟังเนื้อความนี้จงเป็นแม่นมั่นก่อน

อยู่มาวันหนึ่ง นายผูกเคิมเป็นมหาดเล็ก เป็นโขนครั้งสมเด็จพระ
พระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง ให้ลักเป็นหมู่เรือพระที่นั่ง แลนายผูก

มายอกแก่พญาจักรี พญาพระคลังว่า พญาพัสดุ พระศรีภริยปรีชา
 แลหม่นภักดีศวร บ่อมลงไปหาพระไตรภวนาทิตยวงศ์ ณ วังหลัง คิด
 อ่านข้อสมไพร่พลจะทำร้ายแก่แผ่นดิน พญาจักรีแลพญาพระคลังยอก
 แก่พญาพิชิตภักดี ๆ ก็กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบ จึงมีพระราช
 โองการตรัสสั่งพญาพระคลังว่า หม่นภักดีศวรซึ่งสั่งให้ไปรังเมือง
 แลมิไปนั้น เห็นว่าจะคบกันคิดร้าย ให้ลงโทษตกศีรษะเสียไว้หน้า
 ศาลาลงคน ณ พระราชวังบวรสถานมงคล ส่วนพระไตรภวนาทิตยวงศ์
 ครั้นเข้ามาเฝ้า ณ ทพระราชวังบวรสถานมงคลไซ้ บ่มหาพระสิทธิ
 ชัย แลท้าวราช นายพินมากระชัยเจรจาทุกวัน แลพญาพิชิตภักดี
 จึงว่าแก่หม่นมไหศวรรย์ให้ห้ามพระสิทธิชัยแลท้าวราช นายพิน ซึ่ง
 เจรจากระชัยด้วยพระไตรภวนาทิตยวงศ์ ณ ทนั้น แลพระไตรภวนา
 ทิตยวงศ์โกรธแก่พญาพิชิตภักดีแลหม่นมไหศวรรย์

อนึ่งพญาจักรีแลพญาพระคลังกราบบังคมทูลพระกรุณาว่ามีผู้มา
 บอกว่า พระไตรภวนาทิตยวงศ์จะคิดร้ายเป็นมั่นแม่น จึงมีพระราช
 โองการแจ้งว่า เยี่ยฉันทิจะแจ้งว่าคิดร้ายนั้นเป็นมั่นแม่น จึงสั่งแก่
 พญาพิชิตภักดีว่า เมื่อครั้งพระองค์ไชยนั้น พระไตรภวนาขึ้นมาย่อม
 เขามืดเห็นผูกขาขึ้นมาแลยังคนยังจะทำก้นหรือหามิได้ จึงพญา
 พิชิตภักดีก็แสวงอบายนวดพระไตรภวนา แต่พระบาทขึ้นมาถึงต้นพระ
 เพลา พยคาคเคืองแลมืดเห็น จึงพญาพิชิตภักดีก็ร้องว่าชน พระ
 ไตรภวนาทิตยวงศ์ตกใจ อยู่มาช้าหลวงซึ่งแต่งให้ไปฟังเก็บรักพิพั

นั้นก็ได้เฝ้าความมา ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ได้ยินข้าพระพุทธ
ภวนาทิตยวงศ์ว่า พระไตรภวนาทิตยวงศ์คิดว่าเมื่อการพระราชพิธี
ตรีรัฏาถวายนั้น ถ้าเสด็จพระราชดำเนินไปไชร์ จะแต่งม้าอาสาให้
ชุ่มช่อนอยู่ที่ทางแคบนั้น ครั้นเสด็จพระราชดำเนินไปกลางคันไชร์ จึง
จะให้ข้าอาสาซึ่งชุ่มช่อนอยู่นั้นออกทำร้ายในละอองธนูพระบาท ครั้น
คำรัสทราบนเฝ้าความทูลแล้วจึงทรงพระราชดำริว่า องค์พระไตรภวนา
ทิตยวงศ์ไชร์เป็นอนุชาธิราชแห่งเรา เราก็ไว้พระทัยเป็นที่สนิทเสน่หา
นัก แลซึ่งองค์พระไตรภวนาจะคิดมิตรโทษแก่เราดังนี้ เมื่อวันการ
พระราชพิธีตรีรัฏาถวายนั้น เราจะไปส่งพระเจ้าเทวสถาน^(๑) ถ้าแล
องค์พระไตรภวนาทิตยวงศ์จะทำร้ายแน่เราก็ให้ทำเถิด เราจะเอาแต่
บุญญาธิการแห่งเราเป็นทิพ

ครั้นถึงวันการพระราชพิธีตรีรัฏาถวาย^(๒) กลางคันนั้นก็เสด็จ
ทรงช้างคันพระที่นั่งสุวรรณปฤษฎางค์ ประคบบัวยเครื่องราโชประโภาค
ทั้งปวง แล้วท้าวพญาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายแห่โดยซ้ายโดยขวา
หน้าหลัง ก็เสด็จแต่พระราชวังบวรสถานมงคล มาโดยทางหอรัตนไชย
มาทางสะพานช้าง แลพระไตรภวนาก็ขี่ช้างตามช้างพระที่นั่งมา พระ
บาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จไปโดยทางชุกัน แลคน
ซึ่งแต่งชุ่มไว้นั้นลวนถอยนบนกล้ายอยู่ ณ สะพานช้างเป็นอันมาก ครั้น
ให้ถามก็บอกว่าข้าวงหลัง ก็มีไ้มีพระราชโองการประการใด ก็เสด็จ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ถึงเทวสถาน”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ตรีรัฏาปาวธ”

ไปส่งพระเจ้าถึงเทวสถาน

แล้วเสด็จกลับคืนมายังพระราชวังวร

สถานมงคล

อยู่มาวันหนึ่งภคานเลงแลท้าวหมื่นเรือพระที่นั่งอลงกตนาถมาบอก
แก่หมื่นราชามาตย์ปลัดพระตำรว ว่านายสุกเป็นข้าพระไชยราชาธิราช
ไ้มาเป็นข้าพระไตรภพนาทิตยวงศ์ แลนายสุกนั้นว่าเป็นระบาคที่หนึ่ง
แล้ว ที่จะเป็นระบาคอีกเล่า ภคานเลงแลท้าวจึงถามนายสุกว่า ซึ่ง
ว่าจะจะเป็นระบาคอีกนั้นด้วยอันใด แลนายสุกจึงบอกแก่ภคานเลงแลท้าว
ว่า พระไตรภพนาทิตยวงศ์คิดร้ายในละของธลัษเฐน หมื่นราชามาตย์ก็
เอาคดีนั้นบอกแก่หลวงพิชัยเคหะ ๆ ก็เอาความมากกราบบังคมทูลพระ
กรุณาให้ทราบในละของธลัษเฐน จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งแก่
หลวงพิชัยเคหะ ให้ว่าแก่ภคานเลงแลท้าวไปฟังเอาความนั้นจง
มันแม่น ภคานเลงแลท้าวจึงไปหานายสุก ๆ จึงเล่าให้ภคานเลงแล
ท้าวฟังว่าพระไตรภพนาทิตยวงศ์คุมคนจะยกขึ้นมาในเคอนย แรม ๓ คำ
ภคานเลงแลท้าวเอาความนั้นมาบอกแก่หลวงพิชัยเคหะ ๆ ก็เอาคดี
นั้นบอกกราบทูลพระกรุณา

อยู่มาวันหนึ่งพญาจักรี พญาพลเทพ กราบทูลพระกรุณาว่าไ้ยิน
เกียรติศัพท์ว่า พระไตรภพนาทิตยวงศ์คิดร้ายในละของธลัษเฐนเป็นมันแม่น
แล้วมีผู้มากกราบทูลพระกรุณาว่า พระไตรภพนาทิตยวงศ์คิดร้าย
ในละของธลัษเฐนนั้นก็เป็นอันมาก จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการตรัสแก่เสนาบดีแลข้าหลวงผู้มี

ความสวามิภักดิ์ขอสัตย์นว่า องค์ไทรภวนาภิตยวงศ์ไชยเรนพระ
 อนุชาธิราชแห่งเรา ๆ ก็มีความเสนาหาเป็นอันยิ่งนัก เราคิดว่าจะบำรุง
 ให้วัฒนาถาวรไปภายหน้า แลองค์ไทรภวนาภิตยวงศ์มิได้มีความ
 ซอส์ตย์ต่อเรา ฟังเอาถ้อยคำคนโกหกมายบง แลคิของสมผู้คน
 จะทำร้ายแก่เรานั้นจะเป็นประการใด จึงเสนาบดีแลข้าหลวงผู้มีความ
 สวามิภักดิ์นั้นกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระไทรภวนาภิตยวงศ์ไชย
 มิได้คิดถึงพระคุณแลมิได้มีความสวามิภักดิ์เฝ้าพระไทรภวนาให้ทำ
 ตามอิริยาบถนั้นมิได้ ขอพระราชทานให้สำเร็จโทษตามประเพณีพระ
 ราชกุมารซึ่งเป็นมหันตโทษนั้น จึงพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร
 มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ มีพระราชโองการตรัสว่าซึ่งจะสำเร็จโทษในกรุงเทพ
 พระมหานครนี้มิได้ แลเราจะไปพระนครหลวงแล้วเราจะทรงม้าคัน
 ให้องค์ไทรภวนาภิตยวงศ์ขี่ม้าตัวหนึ่ง ออกไปกลางทุ่งพระนครหลวง
 ถ้าองค์ไทรภวนาภิตยวงศ์คิดจะทำร้ายแก่เรา เรามีได้เข็ดขามจะยุด
 คว้าองค์ไทรภวนาภิตยวงศ์ ณ ที่นั้น แลเราจะเอาขมขืนการแห่งเรา
 เป็นทัพ จึงทรงพระกรุณาตรัสสั่งสมุหนายกว่าจะขึ้นไปพระนครหลวง

ครั้นถึงวันอังคารเดือนสามขึ้นสามค่ำขวอกขีตศก กอรับด้วย
 วิชัยฤกษ์ เพลอาษาโยคก็เสด็จด้วยเรือพระศรีสมรรถไชย^(๑) แลเรือ
 ท้าวพญาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวงแห่หน้าหลังซ้ายขวาโดยเสด็จพระ
 ราชดำเนินไปถึงพระนครหลวง จึงเสด็จขึ้นพระตำหนัก ครั้นเพล

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระศรีสมรรถไชย”

รุ่งแล้วประมาณสองนาฬิกาเศษ จึงเสด็จทรงม้าคันพระที่นั่งราช
พาหนะ ให้พระอินทราชาทรงม้าตัวหนึ่ง^(๑) แลเสนาบดีมนตรีมุข
ทั้งปวงโคยเสด็จแห่หน้าหลังโคยซ้ายขวา เสด็จออกไปกลางทุ่งหน้า
พระตำหนักพระนครหลวงนั้น แลพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ ก็กลัว
พระเดชบุญญาภพพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระปทุมเจ้าอยู่หัว มีอา
ทำร้ายโคย แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับเข้ามายังพระตำหนัก พระ
ไทรภูวนาทิตยวงศ์ก็ตามเสด็จเข้ามาในพระราชวังพระนครหลวง จึง
พระสุรินทรภักดีก็ตามพระไทรภูวนาทิตยวงศ์เข้ามาถึงหน้าประตูข้าง แล
เห็นพระไทรภูวนาแก่เจ้านางกายออกแล้วก็ขึ้นไปบนฉนวน จึงพระสุรินทร-
ภักดีก็เฝ้ากราบทูลพระกรุณาให้ทราบ แล้วก็เสด็จเข้าที่พระบรรทม จึง
มีพระราชโองการตรัสสั่งพญาวิชิตภักดี พระสุรินทรภักดี แลขุนเหล็ก
มหาคเล็กให้ผลัดกันเฝ้างานพັນ ให้พิทักษ์รักษารั้วระไวอยู่ จึง
พระสุรินทรภักดีซึ่งเฝ้างานพັນอยู่นั้น ก็เห็นพระอินทราชาธิราชแล
พระไทรภูวนาทิตยวงศ์ออกจากพระตำหนักมาใกล้ที่พระบรรทม ครั้น
เห็นพระสุรินทรภักดีกลับคืนเข้าไป แล้วขุนเหล็กมหาคเล็กก็รีบงาน
พັນผลัดพระสุรินทรภักดี แลพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ใช้ให้พระองค์ทอง
ออกมาเฝ้าพระแสงคันของหลวง ซึ่งอยู่ณ พระที่นั่งมุขเต้านั้น ครั้น
พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระปทุมเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นจากพระบรรทม จึง
ขุนเหล็กมหาคเล็กกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระองค์ทองออกมา

(๑) ฉับพันจันทนุมาศและฉับพระราชนัดดา มีต่อไปว่า “พระไทรภูวนา
ทิตยวงศ์ทรงม้าตัวหนึ่ง สมเด็จพระบรมราชาธิราชทรงม้าตัวหนึ่ง...”

เอาพระแสงหอกคันซึ่งอยู่ ณ พระที่นั่งมณฑลนั้นเข้าไป จึงทรงพระ
 กรณาตรัสว่า ซึ่งพระแสงคันนี้จะขึ้นสำหรับองค์ไทรภูวนาทิตยวงศ์
 หามิไค้ แลซึ่งให้มาเอาพระแสงคันเข้าไปไว้ดังนี้ เห็นองค์ไทรภูวนา
 ทิตยวงศ์จะคิดร้ายต่อเราเป็นมันแม่น จึงพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชโองการตรัสสั่งให้ พญาพิชัยสงครามคุม
 ไพร่พลอยู่รักษาหน้าราชวัง ให้พระศรีมหาราชาคุมไพร่พลอยู่รักษา
 ประตูพระราชวังฝ่ายขวา ให้หลวงรามฤทธิไกรคุมไพร่พลอยู่รักษา
 ประตูพระราชวังฝ่ายซ้าย ให้พระอนันตริศคุมข้าหลวงอยู่รักษาประตูนอก
 แลให้พิทักษ์รักษาอย่าให้ผู้คนแปลกปลอมเข้าออกได้ จึงมีพระราช
 โองการตรัสสั่งให้พญาจักรี พญาพิชัยภักดิ์ พระมหามนตรี หลวง
 อินทรเทษะ ให้เป็นพนักงานคุมพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ แลให้พระ
 สรินทรภักดิ์ หลวงเทพสมบัติ หลวงกำแพงพระราม หม่อมไทรสวรรค์
 เป็นพนักงานคุมพระอินทราชา ให้หลวงวิชัยสงคราม หลวงรามภักดิ์
 ซึ่งเอาดาบของพระอินทราชาแลพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ ซึ่งให้ข้าล้อยู่
 นั้นไว้

ครั้นเพล๕ นาฬิกา^(๑) จึงพระอินทราชา พระไทรภูวนาทิตยวงศ์
 พระองค์ทอง ออกมาเฝ้า ทูลทูลนมนั้น แลข้าหลวงผู้มั่งคั่งซึ่งได้เป็น
 พนักงานคนนั้นมาเฝ้าพร้อมกันทูลทูลนมนั้น จึงพญาจักรีกราบทูลพระ
 กรณาว่า คณข้าพระพุทธเจ้านี้มีตเป็นอัครบริวาร ข้าพระพุทธเจ้าจะขอ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “๔ นาฬิกา”

แก่แผ่นดินว้าย จึงมีพระราชโองการตรัสแก่พญาจักรีว่า ให้แก่นมิตไป
 เด็ก พญาจักรีทูลว่า ซึ่งจะแก้ให้คนทั้งปวงแจ้งเนื้อความนั้นเห็น
 มีควร ขอพระราชทานเฝ้าใกล้ละของธุลีพระบาท ครั้นพญาจักรีเข้ามา
 เฝ้าใกล้ละของธุลีพระบาทแล้ว จึงมีพระราชโองการตรัสว่า ที่จะลงไป
 นั้น จะไปโดยทางชลมารคหรือ ๆ จะไปโดยทางสถลมารคก็ และ
 ไปโดยทางสถลมารคก็ไต่ ขว้างขว้างมารพลพร้อมกันอยู่ พญาจักรี
 กราบทูลว่า ทางสถลมารคนั้นลุ่มโคลนนัก ขอพระราชทานเสด็จโดย
 ทางชลมารค ก็มีพระราชโองการตรัสว่าชอบแล้ว พญาจักรีจึงกราบ
 ทูลว่า มีโง่กว่ามีผู้เอาพระแสงไปฝังไว้ ขอพระราชทานขุดเอา^(๑)
 มีพระราชโองการตรัสว่าเอาเด็ก พญาจักรีแลเข้าหลวงผู้ไต่พนังกานกม
 พระองค์ไทรภวนาทิตยวงศ์นั้น ก็ช่วยกันกมพระองค์ไทรภวนาทิตยวงศ์
 พระสุรินทรภักดีแลเข้าหลวงซึ่งไต่เป็นพนังกานกมพระองค์อินทราชา
 นั้น ก็ช่วยกันกมพระองค์อินทราชา ฝ่ายพระองค์ทองผู้เป็นพระอนุชาที่เข้าช่วย
 ซึ่งพระไทรภวนาทิตยวงศ์ แลทบที่เข้าหลวงผู้กมพระไทรภวนาทิตยวงศ์
 เข้าหลวงก็กมเอาพระองค์ทองนั้นด้วย แล้วก็เอาพระไทรภวนาทิตยวงศ์
 แลพระองค์ทองสำเร็จโทษในที่นั้น แต่พระอินทราชาธิราชนั้น ทรง
 พระกรุณายกโทษไว้เพราะว่ามีเข้าช่วยพระไทรภวนาทิตยวงศ์ จึง
 พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระปทิจำอยู่หัวก็เสด็จลงเรือพระที่นั่ง เอา
 พระอินทราชาลงเรือพระที่นั่งมาด้วย แลเรือเสนาบดีคุมขมนทวีทั้งปวง

(๑) ฉบบันพันจันทนุมาศว่า “ขุดเอาบัดนี้”

ก็เข้ากระบวนโดยเสด็จซ้ายขวาหน้าหลัง เสด็จพระราชดำเนินเข้ามา
ยังพระราชวังวรสถานมงคล จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้ตำรวจ
นอกตำรวจใน ไปเอาเข้าพระไทรภูวนาทิตยวงศ์นั้นมาถาม เมื่อถาม
หลวงกลาโหม ข้าเดิมพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ให้การว่าพระศรีภริยา
พญาพัสดุ หลวงจำ หลวงวัง^(๑) ขุนศรีเทพบาล^(๒) หมื่นทิน
นายพลาย นายพิม อำแดงแก่น แลนายชาน นายคัง นายอิน
หมื่นทิพ หมื่นเทพ ซึ่งเป็นตำรวจในซ้ายขวากับนายชาน^(๓) นายเมือง
นายบุญเกิด นายน้อย^(๔) แล้วผู้มีชอทงนคคอ่านด้วยกันว่า พระ
ไทรภูวนาทิตยวงศ์ระแต่งเตรียมไว้ฟังคุณแต่ในเรือน ๔ ถ้าแลละของ
ชลีพระบาทโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระราชวงศ์ฝ่ายใน
ทั้งสองพระองค์นั้น เห็นว่าจะโปรดเที่ยงแท้ แลแผ่นดินจะร่ายคาบไป
ถ้าทรงพระกรุณามีโปรดถึงการพระราชพิธีแล้วจึงจะมีความคิด แล
ทกวันแต่จะชอชงกันต่อไป จะได้คิดว่ายกเข้ามาแต่ในการพระราช
พิธีนั้นหาไม่ไ้ และจะได้คิดว่าจะยกเข้ามาในวันใดเดือนใดนั้นยังไปไ้
คิด วันหนึ่งพระไทรภูวนาทิตยวงศ์เสด็จแล้วแลออกมา ณ ซาลาว่า
เราจะเอาคนแต่ร้อยหนึ่งยกเข้าไปไ้จะไ้ อนึ่งเมื่อถามนายอิน ๆ ให้การ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “หลวงจำลองวัง” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “หลวงจำ
หลวง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ขุนศรีเทพบาล”

(๓) ,, ,, “ขุนหมื่นกบาลเมือง”

(๔) ,, ,, “นายน้อย”

ว่า เมื่อแรกคิดอ่านว่าจะทำร้ายในละของอุลัพระบาทนั้น พระศรีภริปริชา
 พญาพัทลุง พระสิทธิชัย หลวงกลาโหม หลวงสรรพสิทธิ หมน
 ภักคิครว น้องพระสิทธิชัยคนหนึ่ง แลผู้มีชอทงนคคก้วยพระไทร
 ภูวนาทิตยวงศ์ ณ ท้องพระโรง แลว่าพระศรีภริปริชา หมนราชามาตย์
 หมนกำกาย ผู้หลานพระศรีภริปริชาภักนายพิม แลคนมีชอทงนคคก้วย
 จะคุมคนร้อยหนึ่งสรรพท้วยเครื่องสาตราวุธ จะยกเข้ามาเผา^(๑)แต่
 ตะพานข้างมา ณ ประตูพระราชวัง พญาพัทลุงจะคุมกำลังแลเสม็คร
 พรคพวกร้อยห้าสิบ สรรพท้วยเครื่องสาตราวุธจะมาโดยทางริมน้ำ
 จะเข้ามา ณ ประตูคินพระราชวังบรรสถานมงคล ชุนศรีเทพบาลแล
 หมนภักคิครวจะคุมข่าวแลเสม็ครพรคพวกร้อยยี่สิบ สรรพท้วยเครื่อง
 สาตราวุธจะยกเข้ามาโดยทางท่าทราย จะเข้าประตูหลักข้างหลัง อนึ่ง
 คนเดิมพระไทรภูวนาทิตยวงศ์นั้นประมาณสามพัน และคนพระราชทาน
 ประมาณพันเศษ พระสิทธิชัย หลวงสรรพสิทธิภักน้องพระสิทธิชัย
 แลหลวงชนหม่นพันทนายขอเผ่าแลมหาคเล็กนั้น จะมาด้วยพระไทร
 ภูวนาทิตยวงศ์ พระศรีภริปริชาให้ฤกษ์ให้ยกเข้ามาในเคื่อนี้ ถ้า
 มิได้จะยกเข้ามาในเคื่อนสาม ชน ๓ คำ ถ้าแลมิได้จะยกเข้ามาในเคื่อน
 ๓ ชน ๕ คำ ผู้มีชอทงนคคก้วยพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ ณ ท้อง
 พระโรง แลพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ สั่งให้นายอินกฎหมายผู้มีชอทงน
 ไว้ แล้วยพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ก็ให้พระสิทธิชัย หลวงสรรพสิทธิ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “เผ่า”

แล่นองค์พระสถิตชัย เสด็จเทียบ ๓ เล่ม เทียนพระพุทธรูปเจ้าเล่ม ๑
 เทียนบรมโพธิสมภารเจ้าเล่ม ๑ เทียนพระไตรภูวนาติกยวงศ์เล่ม ๑
 แลเสด็จพระสารีริกธาตุ หอพระ อธิษฐานว่าระยกเข้าไปนั้นยังมีชัย
 ชำระหรือ ๆ หาชัยชำระมิได้ แลเมื่อตามเทียบเสด็จนั้น เทียนพระ
 ไตรภูวนาติกยวงศ์ก็ดับก่อน แลพระสารีริกธาตุก็มีไคล้อย พระไตร
 ภูวนาติกยวงศ์ว่าพระอาธรรมทั้งนี้แล้วแต่บุญแล้วพระไตรภูวนาติกย-
 วงศ์ ก็สั่งแก่นายอินว่า พญาสุโขทัย พญามahamanเทียรสองคน
 จะอาสา เห็นพญาพลเทพ พญามahamanเทียรลงไป ณ วังหลังเป็น
 หลายครั้ง แลพระไตรภูวนาติกยวงศ์ ก็บอกแก่นายอินว่า พญา
 กลาโหมจะอาสา แลพญาวิจิตสุนทร พญาศรีสุรภักดี^(๑) ทูลว่า จะ
 ระยกขึ้นไปเมื่อใดจะอาสาเมื่อนั้น แลให้กฎหมายผู้ขอทวงไว้ อนึ่ง
 ผู้คิกอ่านเป็นคมเป็นสันนั้นคือ พญากระลาโหม พญาพลเทพ พญา
 มahamanเทียร พญาสุโขทัย พญาวิจิตสุนทร พญาศรีสุรภักดี หกคน
 ลงไปกลางวันแลกลางคืน แลผู้ซึ่งลงไปสุภาพนั้นคือ เจ้าพญามหา
 อปรราช^(๒) พญาพิจิตร หลวงพรหมพิจิตร สามคนเห็นลงไปเป็น
 สุภาพ อนึ่งพระศรีวิริยปรีชา หลวงกระลาโหม นายเพชรทูล คิกคัวยกัน
 แล้วจึงทูลแก่พระองค์ไตรภูวนาติกยวงศ์ว่า จะเขียนชื่อพญาจักรี พญา
 วิจิตภักดี หลวงอินทรเคชะ แลขุนเหล็ก ขุนเทพรัตนลงในราชะ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาศรีสุนทรภักดี”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เจ้ามหาอปรราช”

เอาศิลาที่ขี้ไ้มิให้คนมีชื่อท่งนั้นออกปากคิดอ่านไ้ เพื่อจะระงับอภัย
 ความท่งปวง แลพระไ้ไตรภูวนาติยวงศ์เห็นชอบด้วย จึงพระศรีภริ
 ปรึชาเอาตำราราชะของตัวให้แก่นายเพชรทูล ให้เขียนชื่อคนท่งนั้นลง
 ราชะ แลวกั้ให้หลวงกระลาโหมเอาศิลาที่ขี้ไ้ในตำหนักนั้น^(๑) อนึ่ง
 หม่นทิพเสนา หม่นราชามาตย์ ก็ลงไปณวังหลังขออาสา แลพระ
 ไ้ไตรภูวนาติยวงศ์ก็ให้ฉ้ลายแลเสือกษาคนละสำหรับ อนึ่งมีคำอื่แก่น
 แลนายบุญเกิดให้การว่า พระไ้ไตรภูวนาติยวงศ์ว่าไ้ชื่อแก่นแล
 นายบุญเกิดเอาน้ำสยดไปให้แก่นพยามนเทียร พญาสุโขทัยกินถึงจวน
 อนึ่งมีคำอื่แก่นให้การว่า ผู้ลงไปณวังหลังนั้นคือ ภรรยาพญากระลา
 โหม นายน้อย^(๒) ลูกพญากระลาโหม ภรรยาหลวงราชบุตร ภรรยา
 พญากระลาโหมผู้มรณภาพ ไปกับนางเมืองเชือก ท้าววาซอไทย^(๓)
 ภรรยาพญาพิชัยรณฤทธิ แลลูกสะเภาแม่นมสค แม่พระศรีภริปรึชา
 แลหลานแม่ศรีอูทัย แม่พระศรีศักดิ์ ภรรยาพญาพิทล ภรรยา
 พญาสุโขทัย ภรรยาพญาพระคลัง แม่^(๔)พญาพระคลัง แลภรรยา
 พระจอมเมืองนั้นพระราชทานกำไลคู่หนึ่ง ครั้นถามผู้มชอท่งนกราบ
 บังคมทูลพระกรุณา

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ อิศวรบรมนาถบรมขพิตรพทธิเจ้า

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ตำหนักอนันต์”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “นา น้อย”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ท้าวว่า พระอูทัย”

(๔) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “แม่ภรรยา”

อยู่หัว จึงมีพระราชโองการตรัสสั่ง ให้ทำวพญาเสนาบดีมณฑลมุข
ทั้งปวงพิพากษาโทษ ซึ่งมีผู้ขอไปมา แลคดีอ่านด้วยพระไตรภวนาทิต-
ยวงศ์ จะทำร้ายในละของฉลัพระบาทนั้น เป็นมหันตโทษถึงสิ้นชีวิต
แลผู้ไปมาคบบหาพระไตรภวนาทิตยวงศ์ ซึ่งมีไต่เป็นใจคิดร้ายด้วยนั้น
เป็นแต่สาธาโทษ แลทรงพระกรุณาโปรดให้ส่งพระราชอาญา แล้ว
พระราชทานชีวิตไว้

แลในเกื่อนยบวอนนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร พระพุทธเจ้า
อยู่หัวบำเพ็ญพระราชกุศลนานาประการ แล้วให้หล่อรูปพระอิศวรเป็น
เทียน^(๑) สูงศอกคืบมีเศียรพระองค์หนึ่ง รูปพระศิวาภิตยบันสูงสองศอก
มีเศียรพระองค์หนึ่ง รูปพระมหาวิฆเนศวรพระองค์หนึ่ง รูปพระจันทรา
ภิตย^(๒)พระองค์หนึ่ง แลรูปพระเจ้าทั้งสองคน สวมทองนพคุณ แล
เครื่องอาภรณ์ประดับนั้น ถมราชวาทิ ประดับแหวนทุกพระองค์ไว้บูชา
สำหรับการพระราชพิธี

แลในเกื่อนยบวอนนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร พระพุทธเจ้า
อยู่หัว มีพระราชโองการตรัสสั่งพญาจักรี ให้แต่งโรงพระราชพิธี
เบญจาพิธิ แลประดับด้วยราชวัติฉัตรทองอลงกต การมหามหรสพ^(๓)
ทั้งปวง แลเมื่อแรกแต่งการพระราชพิธีเบญจาพิธินั้น ให้พระเมือง

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “เป็นเจ้าอิน”

(๒) „ „ ว่า “พระจันทราภิตย” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระจันทรธรรณิศวร”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “มหามหันธ์สรวพ”

ขุนหมื่น^(๑) คุมไพร่พลไปทำโรงพระราชพิธี แลพระตำหนัก ทำล
มะขามหย่อง

ในเคื่อนย่น พระท่ายนำ ขุนอมรินทร์ ขุนหมื่นทั้งหลาย เห็น
เป็นโศกวิงเรื่องประคตันทาล สิ้นไปในที่ระแต่งการพระราชพิธี
ก็ปรากฏในราศรึกกาลน เป็นศุภนิมิตอันอุดม ซึ่งจะจำเวญพระสิริ
สวัสดิ์พัฒน์มงคลอันประเสริฐคั่น ครั้นแต่งการสำเร็จแล้ว ถึง
วันศุกร์เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๘ บาท พระบาทสมเด็จพระ
บรมขพิตรพทิตเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จด้วยเรือพระที่นั่งครุฑพาหะ แล้ว
ประทับด้วยเรือคองเรือกัน แลเรือไชยเรือปลั้วทงปวง แลเรือท้าว
พญาสามนคราชเสนาบดีมนตรีมุข แห่น้ำหลังคัยคังเป็นอันมาก
ครั้นเสด็จยังพระตำหนักทำลมะขามหย่องแล้ว ก็ให้ประพุดคิมงคลการ
สามวัน ครั้นสำเร็จแล้วก็ให้พระมหาราชคร แลปลัดพระราชครูประ
พุดการพระราชพิธีมหาปรายาจิต^(๒) แลพระราชพิธีเบญจพิธมหา
วิชัยสงคราม ก็เสด็จเข้าพระราชพิธีแล้วประพุดการโคบายดาศาสด์
สำหรับการพระราชพิธีเบญจพิทตามสารตำรับนั้นทุกประการเสร็จ

ถึงวันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้นสิบสี่ค่ำ เพลาชาบแล้วนาฬิกาหนึ่ง
จึงพระบาทสมเด็จพระบรมขพิตรพทิตเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงพระภษาพัสดรา
ภรณ์พิพิธวิจิตรด้วยสุวรรณรัตนาวรณ์ ขวรวาไชยประโคมทงปวงเสร็จ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระหลวง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศไม่มีความประโยคนี้

ก็เสด็จเห็นอริชัยราชรถ อันอลงกตด้วยกาญจนาภรณ์นาคกรเทียบด้วย
 ขวราชเครื่อง มงคลอาชาไนย ประไพโชติชัยवाल กาญจนพระอิริยมย์
 บัณฑิตสรุบบัณฑิตพระพนัสนิพนธ์พระพรหมพราหมณ์มาศ แลพระมหา
 ราชครู พระราชครู ท้าวพญาสาธิตราชเสนานคิมณฑลมีขังยวง
 ทกกระทรวงการทั้งหลาย แห่ประทับประกาศชัยขวหน้าหลัง นิฉนาท
 ด้วยศัพท์สำเนียงเสียงฆ้องกลองแตรสังข์ ก็เสด็จลี้ลาศในรัถยาอัน
 ประทับประกาศด้วยราชวัติฉัตรธงอลงกตการด้วยมหามหรสพ^(๑) ทั้ง
 ยวงนั้น ครั้นมาถึงमारकที่วังคัยกรนั้น ก็หยุดพระอริชัยราชรถ
 ให้ประหารคัยกรโดยสาครเสร็จ ก็เสด็จยังพระที่นั่งสาครมรฎป
 เสด็จทรงมูรธาภิเษกเสร็จ เสด็จยังพระที่นั่งพระพิชัยสมโพธิ แล
 ถวายอาศิรวาทคำรบคดียาว แลพระราชทานให้เลี้ยงลูกขุน สำหรับ
 การพระราชพิธี ก็เสด็จประเวศพระราชมนเทียร

และในยวอนั้น ครัสให้หล่อรูปพระเทวกรรมสูงประมาณศอก
 มีเศษพระองค์หนึ่ง สวมทองเครื่องอาภรณ์ประทับแหวนถมราชาวดี

ครั้นยวอนพศก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกพิตร พระพทิจเจ้า
 อยู่หัวมีพระโองการตรัสสั่งพญาจักร ให้แต่งโรงราช^(๒) พิทักษ์นิยช
 พรหม แลขมรมสำหรับการพระราชพิธีทั้งยวงในตำบลเพ็ญะ แล
 ทรงพระกรุณาตรัสให้หล่อพระเทวกรรมทรง^(๓) ยืนสูงศอกหนึ่งหุ้มด้วย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “มหันตศัพท์”

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “โรงรถ”

(๓) ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “ทอง”

ทองแล้ว^(๑) แลเครื่องอาภรณ์อันถมราชวาศีประทับด้วยแหวนไว้
สำหรับการพระราชพิธีทักษกัณฐกรรม ให้พระมหาราชครู พระราชครู
แลพฤตนิยาต แลปลัดพระราชครูประพฤติการพระราชพิธีขัณฑ์พรหม
ในวันศุกร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๔ ค่ำ^(๒) จึงพระบาทสมเด็จพระบรมขพิตร
พระพทธีเจ้าอยู่หัว เสด็จยังการพระราชพิธีมหาปราชิต แลพระราช
พิธีขัณฑ์พรหม ทะเลหญ้า ก็ประพฤติการพระราชพิธีตามสาร
ทำรัชอันมีในคชกรรมนั้นทุกประการ

ครั้นถึงวันศุกร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๔ ค่ำ พระบาทสมเด็จพระบรม
ขพิตรพระพทธีเจ้าอยู่หัว เสด็จยังการพระราชพิธีทักษกัณฐกรรมโดยขดา
ศาสตรแลถวายสมโภช ถวายอาศิรวาทคำรบ สามวันเสร็จก็เสด็จ
ประเวศพระราชมนเฑียร

ลุดักราช ๑๐๒๐ บัณฑิตสมฤทธิศก เดือนอ้าย จึงพระบาทสมเด็จพระ
บรมขพิตรพระพทธีเจ้าอยู่หัว เสด็จด้วยพระที่นั่งชลวิमानกาญจนา
ยวรรณาวาไปประพาส ณ เมืองนครสวรรค์ จึงพญาจักรีกราบบังคมทูล
พระกรุณาว่า ขุนศรีขรจาริน ณ เมืองศรีสวัสดิ์ยกออกมาว่า ออกไปพึ่ง
ข้าว ฌบ้ำคำยล้วยทราย แลนายอานชยกล้องทองนางข้างเผือก
ประมาณสามศอกมีเศษหทางสรรพรงาม แลกล้องในวันอังคารเดือน
อ้ายแรมสองค่ำ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งพญาตะนาว แลพฤต

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ทองเนื้อเจ็ด” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ทองเหนือ”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “วันจันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๐ ค่ำ”

ยาศ แลชนช้างชาวช้างทั้งหลายไปรับเศวตศเคนทร ก็เสด็จพระราช
 ดำเนินแต่เมืองนครสวรรค์ มายังกรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรี
 อโยธยา แลรับเศวตศเคนทรมาตั้งกรุงเทพมหานคร ณ วันศุกร์ เดือนยี่
 ขึ้น ๖ ค่ำ แลให้แห่ประทับประกาศวิกรมมหารสพทั้งปวงมากับเรือ
 ชนान รับขึ้นไว้ณ โรงโกลัพระราชวัง แลทรงพระกรุณาตรัสประสาธ
 นามกรขอ พระอินทรไอยราวรรณวิสุทธิราชกิริณี แลให้พระมหาราช
 ครู พระราชครู พฤติมาศ แลท้าวพญาสามนคราชเสนายักษ์มนตรีมุข
 ลูกขุนทำขวัญคำรบสามวัน แล้วแต่งเครื่องราชาภรณ์บรรดอลงก
 รนาท้วยกนกรัตนามัย พระราชทานให้ประทับสำหรับเศวตศเคนทร
 นั้น แลให้พระศรีสิทธิบริกรรม^(๑) อยู่ปริชาลังข้างเผือกนั้น ส่วนนาย
 อานชยุบุตรชนครีชรจารินซึ่งคล่องถุกนั้น พระราชทานให้ชื่อเป็นชน
 ศเคนทรไอยราวิสุทธิราชกิริณี แลพระราชทานเบิกเงินเหลื่อมเกลี้ยง
 เครื่องทองสำรับแลเงินตราสองข้าง ผ้าลายสรรพางค์ไม้ลายปูน^(๒)
 แลเสื้อแพรสำรับ และเมี่ยง^(๓) ภรรยานายอานชยุบุตรนั้น พระราช
 ทานให้ครอบครัวเงินกลับบัวหนักสิบตำลึง เครื่องเงินสำรับแลเงินตราซ้
 หน่ง ผ้าทองขาวเชิงชายเขียนสำรับหนึ่ง แลชนครีชรจาริน ผู้พี่นาย
 อานชยุช่วยปรวคน^(๔) พระราชทานให้เป็นหลวงเศวตกระเรนทร

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระศรีสิทธิกรม”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ไหมลายปุม”

(๓) ,, ,, ไม่มีชื่อ

(๔) ,, ,, “ช่วยประวัติ” ฉบับพระราชหัตถเลขาไม่มี

แลพระราชทานเก็บเงินเหล็กมำหลักหช้าง แลเครื่องทองสำรับเก็บ
 เงินตราสองข้างผ้าลายสรรพางค์ไม่ลายปน แลเสื้อแพรพรรณ แลนา
 ชานชยุตผู้คล้องท้องนั้นว่า ช้างนี้ทาพิการจะปล่อยเสีย จึงขุนศรีขรวาริน
 ผู้ช่วยปรวค รู้ว่าช้างเผือกแลมีให้ปล่อยเสีย จึงไ้พระราชทานเท่ากัน
 แลพระราชทานแก่ผู้เป็นความญ แลโยนทานนั้นตามธรรมเนียม ซึ่งไ้
 นางพญาช้างเผือกแต่ก่อน ผู้ถือหนังสือเข้ามาแลผู้มาส่งนั้นก็ไ้พระ
 ราชทานถ้วนทุกคน แลพระราชทานทั้งปวงเป็นเงินสิบตำลึง^(๑) แลข้า
 ส่วยก็ยกซึ่งเป็นสมัคพรคพวก แลทาสหลวงเควทกระเรนทร ซึ่งไ้
 ช่วยในการช้างนั้นก็พระราชทานด้วย สมเด็จพระมขพิตรพทธิเจ้าช้าง
 เผือกทรงพระเชษานุภาพอันประเสริฐ จำเริญพระราชกุศลสุริยธรรม
 แลกอภัยด้วยพระราชศรัทธา ก็ให้สถาปนาพระพุทธรูปปฏิมา ห้ามสมุท
 พระองค์หนึ่งหุ้มทอง แลทองอาภรณ์ประดับด้วยแหวนอันมีค่า ทรง
 พระนามพระบรมไครโลกนาถ พระองค์สูงสี่ศอกคืบมีเศษทั้งฐานแล้ว
 ก็ทรงพระราชศรัทธา ตรีสให้ฐาปนาพระพุทธรูปปฏิมาพระองค์หนึ่งหล่อ
 ด้วยทองนพคุณทั้งแท่ง ทรงนามสมเด็จพระบรมศรีภพนาถห้ามสมุท
 สูงศอกคืบเก้านว ทรงเครื่องอาภรณ์ประดับพระอุณาโลมเพชรแหลม
 เท่ามะกร่ำใหญ่ แลสถาปนาพระพุทธรูปปฏิมาหุ้มเงินสองพระองค์ พระ
 องค์หนึ่งสูง^(๒) ศอกคืบมีเศษทั้งฐาน พระองค์หนึ่งสูงศอกคืบมีเศษ

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สิบเจ็ดซังสิบตำลึง”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สี่ศอก”

แล้วก็ตรัสให้หล่อพระบรมกรรมพระองค์หนึ่ง สูงสี่ศอกคืบฐาน
 แลอธิษฐานเสร็จให้รับไปประดิษฐานไว้ในอารามพระศรีวิสุทธิรัตนากำบล
 ชักกัน แลตรัสให้หล่อพระเทวกรรม^(๑) พระองค์หนึ่งสูงประมาณสี่ศอก
 มีเศียรไว้ห่อพระเทวกรรม

ในขณะนั้นก็มีลัทธิชาปราชญ์ พระยศพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
 พทิจเจ้าช้างเผือก ทรงพระเดชบุญญาภิบาลอันยิ่งไปทั่วนานาประเทศ
 ทั้งปวง

ฝ่ายเมืองกัมพูชาประเทศนั้น นักจีนผู้เป็นราชบุตรพญากัมพูชา
 ประเทศไคยอยู่ปกครองเมืองกัมพูชาประเทศ ก็มีพิโรธกันกับน้องผู้ขอ
 นักประทุม ๆ ให้หนึ่งสอไปแก่พญาญวน ให้มารบเอาเมืองกัมพูชา
 ประเทศ พญาญวนก็ให้กองเจียงทบกทัพเอาเมืองกัมพูชาประเทศ ไค้นัก
 จีนผู้ครองเมืองกัมพูชาประเทศนั้นไป แลเอาแต่ทรัพย์สินของแลขนไป
 เมืองญวน แล้วก็ส่งนักจีนให้กลับมาเมืองกัมพูชาประเทศเล่า ครั้นมา
 ถึงเมืองจามปาศราช นักจีนก็ถึงแก่อนิจกรรม แลนักประทุมผู้น้องก็คุม
 ญาติวงศ์สักรพรรคพวกเจ้าร้อยเจ็ดสิบสามคน^(๒) ชองสุ่มไพร่พลไป
 อยู่ปะทายเพชร^(๓)

ในข้อสัมฤทธิ์คติ แยกแม่นางกระเขวอันอยู่เมืองกัมพูชาประเทศ

(๑) ตั้งแต่ขึ้นจบประโยค ฉบับพันจันทนุมาศไม่กล่าว

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “๑๗๓๓”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พุทธโศภน” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เมืองทวายเพชร”

หาที่พึ่งที่พำนักมิได้ แลพญาราชภักดี ๑ พญาโตะกา ๑^(๑) พญา
นครหลวง ๑ ศรีกาละ ๑ ไปช้าง ๑ คุมสกรรจ้อยพยพเจ้าร้อยเจ็ด-
สิบสามคนมาขอเป็นข้าเข้าสู่พระราชสมภาร แลทรงพระกรุณาพระ-
ราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค แลอาหารทั้งปวง แลไรรักษาทำกิน
เลี้ยงอาภามาภาพทุกคนมิได้แคลนเคือง

ลุดักราช ๑๐๒๑ บัณเฑาะฏก หลวงกำเรยพระไพร ๑ หลวง
จงราช ๑ หลวงโสม ๑ หลวงราชกุมาร ๑ หลวงราชเสนา ๑
หลวงเสนาวชิร ๑ แลชนหมื่นกับด้วยสกรรจ้อยพยพลสองพันสองร้อย
สิบสี่คนมาสู่พระราชสมภาร แลสังฆราชาสุคนธอินเป็นญาติมิตร
พรรคพวกด้วยนักเงินนักด้วยนักนี้ แลนักวรอุทัยแลนักอำมาตย์หลานทาง
หาที่พำนักมิได้ ก็นำสมัครพรรคพวกทั้งหลายมาสู่พระราชสมภาร
ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวงแก่สังฆ-
ราชาสุคนธ แลญาติมิตรพรรคพวกทั้งปวง ซึ่งมาสู่พระราชสมภาร
นั้นไกรับพระราชทานโดยอันค้ำถ้วนทั้งปวง แลให้สังฆราชาสุคนธอยู่
อารามวัดพระนอนแทขอารามวัดเจ้าพญาไทย แลพระราชทานอุปโภค
บริโภคเจียดแลเครื่องเจียดแก่นักนี้ แลนักวรอุทัย นักอำมาตย์ แลพระ
พระราชทานแก่หลวงชนหมื่น ผู้มีความสวามิภักดิ์ แลสกรรจ้อยพย
ทั้งปวงให้ทำกินในถิ่นฐานที่ชอยกล มิให้แคลนเคืองสิ่งใดได้ แลชน-

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า มีอีกคนหนึ่ง คือ “พญาโตะ-
ปะแกหนึ่ง”

ท้องพระไพลมาสู่พระราชสมภารด้วยสังฆราชาสุมณนั้นให้การว่า เมื่อ
 ครั้งพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททองสวรรคาลัยแล้ว แลสมเด็จพระศรี-
 สวรรมราชอิราธเสวยราชสมบัติ รู้ข่าวไปถึงนักงันผู้เป็นพญา
 กัมพูชาธิบดี ๆ ก็ใช้ขุนท้องพระไพลแลไพร่ ๕ คนให้ลอบปลอมเข้ามา
 ฟังองค์การณ กรุงเทพนครศรีอยุธยา ขุนท้องพระไพลกับไพร่
 ๕ คนเดินลักเข้าโดยทางนครนายก แลมาถึงทุ่งพระแก้ว จึงไว้ไพร่
 ๓ คน มาด้วยนั้น ๒ คน แลถือเชือกเดินเข้าป่าประดู่หาวิ(๑) ขณะ
 นั้นพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวปราบดาภิเษกแล้ว แล
 ขุนท้องพระไพลมาพบสงฆ์ ๓ รูป ณ ทุ่งวัดเกษ ใต้เจดีย์ด้วยสงฆ์ ๆ
 ก็บอกว่า พระนารายณ์เป็นเจ้าใต้เสวยราชสมบัติ แลทรงพระเดช
 บุญญาภาพหนักหนา แลพระหัตถ์ข้างหนึ่งจะเป็นสองพระหัตถ์ก็ได้
 ๓ พระหัตถ์ก็ได้ แลทรงพระกรุณาแก่ประชาราษฎรทั้งปวง แลขุนท้อง
 พระไพลก็เอากันไปบอกแก่นักงัน

ในเย็นวันเอกศกเดือน ๕ มิรอลา(๒) ได้ยินปรากฏพระเกียรติอัน
 ประเสริฐออกไป ก็มีความสวามิภักดิ์ แต่งงานแก้วห่มแพรทอง
 ประดับมรดกแลแหวนแครงทั้งปวง ๑๒๐ พลอบ ขอให้โกษาธิบดี
ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า "ประดู่ดงว่า"

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "มิรอลา"

แลในขัณฑ์นั้นพญากุทสา^(๑) มีความสวามิภักดิ์ แลแต่ง
แหวนพลอยเพชร แหวนประมาณเท่าผลสวาท คิคค่าแปดขัณฑ์
กำลังทอง แลแหวนพลอยมรฎป^(๒) เท่าขัณฑ์หนึ่ง ค่าขัณฑ์กำลัง
ทอง ให้คืบนำเข้ามา ให้พญารามกำแหงทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวาย

ในขัณฑ์นั้น นางพญาอาแจแต่งแหวนเพชรเป็นลูกแวงเท่าผล
มะขามทั้งเปลือกเป็นค่าสิบกำลังทอง ขอให้โกษาธิบดีทูลเกล้า
ทูลกระหม่อมถวาย ในขัณฑ์นั้น ญาดะมะหมัก ลูกค้ำฉ เมือง
มขลัปะท่า มีความสวามิภักดิ์ ก็แต่งกายทองกลมเป็นรูปนกออยู่ใน
แลประคัษพลอยเพชรแลพลอยแดงมรกตแลมุกทั้งสามสาย พลอย
แหวนประคัษใหญ่ร้อยสองร้อยเม็ดพลอย ขอให้ โกษาธิบดีทูลเกล้า
ทูลกระหม่อมถวาย แลประเทศทั้งปวงมีความสวามิภักดิ์ แลแต่ง
เครื่องบรรณาการอันพิศุขต่าง ๆ เข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย
เป็นอันมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาพระ
ราชทานสิ่งของให้ตามปรารภนานทุกประการ ยิ่งกว่าสิ่งของทูลเกล้า
ทูลกระหม่อมถวายนั้น

ในคักราช ๑๐๒๒ ปีชวดโทศกนั้น มีหนังสือพญาแสนหลวง
ณเมืองเชียงใหม่ ให้แสนสุรินทรไมตรีถือนมาแจ้งอัครมหาเสนาธิบดี

(๑) ฉบับพันจันทมุททาศว่า “พระชาตคุตสา” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระชาตคุตสา”

(๒) ฉบับพันจันทมุททาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “มรฎต”

ณ กรุงเทพมหานครบรรพตวรารวดีศรีอยุธยา ในลักษณะหนึ่งนั้นว่า
 ชาวเมืองจีนชื่อ บกพรพลจะล้อมเอาเมืองเชียงใหม่ แลพญาแสนหลวง
 แลชาวเมืองเชียงใหม่ หาทพึ่งที่พำนักมิได้ จึงเสียดายในอาราม
 พระพุทธสิหิงค์ซึ่งอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่เห็นว่า ถ้าประเทศใดจะเป็นที่พึ่ง
 ที่พำนักได้ไซ้ ขอพระพุทธานุญาตให้เห็นประจักษ์แล้วพระพุทธรูป
 สิหิงค์นั้น บ่ายพระพักตร์มายังกรุงเทพมหานครบรรพตวรารวดีศรี
 อยุธยา พญาแสนหลวงขุนแสนหลวงแสนหมื่นทั้งปวงมีความยินดีนัก
 จะขอเอาพระเศษฐานภาพสมเด็จบรมบพิตรพระเจ้าช้างเผือกเป็นทพึ่งที่
 พำนัก ขอพระราชทานข้าหลวงแลช้างม้าไพร่พลสรรพด้วยเครื่องสรรพ
 พายุทูลไปช่วยป้องกันเมืองเชียงใหม่ให้พ้นอันตราย จะได้เป็นข้าชู้ตบ
 ตีมาตามทูล ณ กรุงเทพมหานครบรรพตวรารวดีศรีอยุธยา จึงพญา
 จักรเอกราชทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระเจ้าช้างเผือก
 จึงมีพระราชโองการตรัสว่า ซึ่งพญาแสนหลวงแลแสนหมื่น แลชาว
 เมืองเชียงใหม่ทั้งปวงหาที่พำนักมิได้นั้น ควรแต่งตั้งพญามนตรีมา
 ช้างม้าไพร่พลทหาร สรรพด้วยเครื่องสรรพพายุทูลทั้งปวงไปช่วยป้องกัน
 เมืองเชียงใหม่ตามปรารถนาชาวเชียงใหม่ทั้งปวง แล้วมีพระราช
 โองการตรัสให้พญาศรีราชเดโช พญาท้าวหน้า เป็นนายกอง พญาพิจิตร
 เป็นยกกระบัตร เมืองนครนายกเป็นเกียกกาย สมิงพระรามเป็นกองหน้า
 สมิงพระตะบะเป็นกองหลัง เมืองคชอยเป็นยกขวา เมืองยศโสธรเป็น
 ยกซ้าย แลขุนหมื่นเป็นกองใช้กองแล่น ช้างเครื่องแปด ม้าสิบหกม้า

พลสัพน์ บันใหญ่ ๒๕ ขอก บันนกลับริยสลับขอก (๑) เป็นทัพ
หนึ่ง แลให้พญารามเคโหเป็นนายกอง พระสระบุรี (๒) เป็นยกกระบัต
พระศรีสวัสดิ์เป็นเกียกกาย พลรบพันหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องสรรพายท
บันใหญ่ ๑๐ ขอก บันนกลับริยขอก ข้างเครื่อง ๖ ข้าง ม้า ๑๐ ม้า
เป็นทัพหนึ่ง แลให้พญาท้านนำแลรามเคโหทั้งสองทัพไป
จากกรุงเทพมหานครบรรพตวรารวาศิตรียอยุธยาในเกื่อนสิบสอง ให้แสน
สุรินทร์โมครินำทางไปยังเมืองเชียงใหม่

ในคืนอ้ายข้าวอกโทศกนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพทิจ
เจ้าช้างเผือก ทรงพระเศษานภาพอนประเสริฐ มีพระราชหฤทัยทรง
พระศรัทธา จะถวายสการบูชาพระชินราชพระชินศรี ณ เมืองพิษณุโลก
ครั้นถึงเดือนอ้ายแรมสามค่ำ ก็เสด็จด้วยเรือพระที่นั่งสมรตโยช
ไปโดยชลมารคสืบสี่วันก็ถึงเมืองพิษณุโลก แลตั้งท่าหนักตำบล
ช่องตา แลถวายสการบูชาพระชินราชพระชินศรี แลถวายพุทธ
สมโภชด้วยการมหรสพสามวัน

ฝ่ายพญาท้ายน้ำ แลพญารามเทโช พญาพิจิตรบอกหนึ่งสื่อมาถึง
สมุหนายก ให้กราบทูลพระกรุณาว่า ไก่ยกทัพไปถึงตำบลฉะบองไชย
แสนสุนทรโมตรงนั้นหนึ่ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้มิตรา
ทอญไปถึงนายทัพนายกอง ให้ติดตามเอาตัวแสนสุนทรโมตรงนั้นมาได้

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ร้อยสี่สิบสี่”

(๒) ” ” ” ” “พระสระบุรี”

หนึ่งพญาแสนหลวง ณ เมืองเชียงใหม่แต่งหนังสือให้แสนสุรินทรไมตรี
 ถิมาล่อหลวงแล้วหลีกหนั้น เมืองนครแลเมืองเงินไชรขึ้นแก่เมือง
 เชียงใหม่ จะไว้เมืองนครแลเมืองเงินนั้นมิไ้ (๑) จึงศรีให้พญา
 กลาโหมเป็นนายกong หลวงธรรมไทรโลกเป็นยกกระบัตร พญาเสนา
 ภิรมย์เป็นเกียกกาย สมิงพระ(๒)เป็นกองหน้า พระมฤทเป็นกองหลัง
 เมืองนันทราชธานีเป็นยกขวา พระวิจารณ์มนตรีเป็นยกซ้าย แล
 กองแล่นพลห้าพันเศษ บั๋นใหญ่ บั๋นกลั๊บ ช้างเครื่องแลม้าสรรพควย
 เครื่องสาตราวุธเป็นทัพหนึ่ง แลให้พญานครราชสีมาเป็นนายกong
 เมืองอินทบุรีเป็นยกกระบัตร พระสุพรรณบุรีเป็นเกียกกาย พระยกบุรี
 เป็นกองหน้า พระกลางบรรพตเป็นกองหลัง พระพลเป็นยกขวา พระ
 มหาไทรเป็นยกซ้าย พลสองพัน บั๋นใหญ่ บั๋นกลั๊บ ช้างเครื่อง
 ๖ ช้าง ม้า ๘ ม้า เป็นทัพหนึ่ง ให้พญาบรมราชเป็นนายกong หลวง
 รามสรเคชเป็นยกกระบัตร พระชัยนาทเป็นเกียกกาย พระอนันตะกะ
 ยอสีเป็นกองหน้า พระศรีมหาราชาเป็นยกขวา ขุนโงมจันทรค์เป็นยก
 ซ้าย พลพันหนึ่ง บั๋นใหญ่ บั๋นกลั๊บ ช้างเครื่อง ๖ ช้าง ม้า ๘ ม้า
 เป็นทัพหนึ่ง แลให้พญาราชบังสันเป็นนายกong พระสรรพบุรีเป็น
 ยกกระบัตร หลวงวิจิตรสงครามเป็นเกียกกาย พระนันทบุรีเป็นกองหน้า
 พญาสุราชภักดิ์เป็นกองหลัง พญาศุภบาลเป็นยกขวา หลวงรามภักดิ์

(๑) ความตั้งแต่นั้นเป็นต้นไปจนจบ ได้เคยตีพิมพ์แล้วในประชุมพงศาวดารภาค ๘

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "สมิงพระราม"

เป็นขกซ้าย พลสามพัน ขันใหญ่ ขันนกลีบ ข้างเครื่อง ๖ ข้าง ม้า
 ๑๐ ม้า เป็นทัพหนึ่ง แลพญาพิชัยสงครามเป็นนายกอง หลวง
 สุรสงครามเป็นยกกระบัตร หลวงราชมนตรีเป็นเก็บกกาย หลวง
 คำแหงสงครามเป็นกองหน้า หลวงนเรนทรภักดีเป็นขกขวา ขนพิพิธ
 วรรณคดีเป็นขกซ้าย พลห้าร้อย ขันใหญ่ ขันนกลีบ ข้างเครื่อง ๖ ข้าง
 ม้า ๘ ม้า เป็นทัพหนึ่ง จึงทัพห้าทัพก็ยกกันไป

ครั้นถึงเมืองนครแลเมืองเงินไชร์จึงส่งเชตกายแลแหงใน ซึ่ง
 อยู่ในเมืองนคร ก็พากันอพยพเมืองนครแลเมืองเงินออกมาหานายทัพ
 นายกองข้าหลวง ขอเป็นข้าสู่พระราชสมภาร แลพาลายข้าซึ่งอยู่
 รักษาเมืองนครนั้น ก็พาสมัครจ้อพพหนีไปพึ่งอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่
 นายทัพนายกองก็บอกหนังสือส่งตัวเชตกายแลแหงในกับสมัครจ้อพพ
 ทั้งปวงลงมายังทัพหลวง ณ เมืองพิษณุโลก ว่าได้เมืองนคร เมืองเงิน
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชโองการตรัสสั่งสมุหนายกให้มี
 ทราบตอบ ให้พญากระลาโหม พญารามเดโช^(๑) พญาพิชัยสงคราม
 อยู่ ณ เมืองนคร ให้ช่องสมุขชาวเมืองนครแลครว้อพยพทั้งปวงซึ่งแตก
 ถานข้ามเขื่อนออกไปจากเมืองนครนั้นให้เข้ามาอยู่ตามภูมิลำเนาทุกก่อน
 แลให้พญานครราชสีมา พระราชสวาทก็ พระสุพรรณบุรียกไปเอา
 เมืองทั้งนี้ แล้วก็มีพระราชโองการตรัสสั่งให้พญามหาเทพ แลขุนหมื่น
 ข้าหลวงแลพลห้าร้อยสรรพด้วยเครื่องสรรพพทไปเอาเมืองสอง ก็ได้

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “พระยาศรีราชเดโช”

แสนเมืองทอง แลสกรรจ้อยพพคมลงมาถวายยังทัพหลวง ณ เมือง
พิษณุโลก ทรงพระกรุณาตรัสให้ขุนราชเสนา หมื่นอินทรครม่นไป
ฟังข่าวพยานคราวราชสีมาแลพระราชสวาทก็ พระสพพรณบริ ซึ่งยก
ทัพไปเอาเมืองทั้งไว้นั้น แลได้สังฆราชาเขมรราชผู้แลเมืองทั้ง หมื่นจิตร
กัณฑ์พรหสยแปดมายังทัพหลวง ณ เมืองพิษณุโลก

ถึงวัน^(๑) เดือนสามแรมสองค่ำ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
พระเจ้าช้างเผือก ก็เสด็จพระราชดำเนินกรีธาพลแต่เมืองพิษณุโลก
ไปยังเมืองสุโขทัย แลเสด็จอยู่พระตำหนักท้ายถานี้ จึงมีพระราช
โองการตรัสสั่งให้พญาเถียว^(๒) เป็นนายกองทัพหน้า วิเชียรโยธา^(๓)
เป็นยกขวา ขุนรามโยธาเป็นยกซ้าย สมิงสามแผลกเป็นเกียกกาย
พลรบห้าวร้ย สรรพด้วยเครื่องสรรพาทนทัพหนึ่ง แลให้พญา
กำแพงเพชรเป็นนายกองทัพใหญ่ ขุนเมืองเป็นยกขวา ขุนราช^(๔)
เป็นยกซ้าย หลวงอินทรแสนแสงเป็นเกียกกาย แลช้างม้าไพร่พลพัน
หนึ่ง สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธทั้งปวง แลให้ทัพทั้งสองทัพยกไป
เมืองรามคำแหง และผู้รักษามืองนั้นชื่อโลกคำเกี้ยว ครั้นรู้ก็พาสกรรจ
อพยพหนีไปจากเมืองรามคำแหง จึงชนแลสมิงแลเจ้าทั้งปวงสืบห้าคนนี้เป็น

(๑) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “วันจันทร์” ฉบับพันจันทนุมาศว่า “วันพุธ”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศ และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “พระยาเถียรติ”

(๓) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ขุนวิเชียรโยธา” ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เชียรโยธา”

(๔) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “บุญราชา”

นายหมวด แลลูกหลานนายหมวดสืบห้าคน ออกมาหาพญากำแพงเพชร ว่าขอเป็นข้าสู่พระราชสมภาร แลกินน้ำสยดแล้วก็ให้ผมไว้เป็นสำคัญ ตามพระเวรณะว่าซึ่งสัญญาอันแล้ว ถวายอพบยทั้งปวง พันธร้อยเก้าสิบสามคน ขอเป็นข้าซึ่งทาสีมากรงเทพมหานครศรีอยุธยา จึงพญากำแพงเพชรก็ให้เสื้อผ้าเป็นรางวัลแก่นายหมวดแลลูกหลานนายหมวดผู้มีความสวามิภักดิ์กันถ้วนทุกคนแล้ว พญากำแพงเพชรก็บอกหนึ่งส้อมาถึงสมุหนายก

เมื่อทัพหลวงเสด็จอยู่ตำบลนั้น พญาจักรจึงเอาความทูลทรงพระกรุณาโปรดนายหมวดผู้มีความสวามิภักดิ์ ซึ่งมาสู่พระราชสมภาร แลพระราชทานผ้าเสื้อแลเงินถ้วนทุกคนแล้ว ก็เสด็จพระราชดำเนินกลับลงมายังเมืองพิษณุโลก จึงเสด็จแต่เมืองพิษณุโลกโดยทางชลมารค ๘ วัน ก็ถึงกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา

ส่วนพญากำแพงเพชร ก็แต่งขุนโชติภักดิ์ ขุนครนรินทร์ แลหมนมหาเกาทัณฑ์คุมไพร่ร้อยหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องสาตราวุธไปจัดช่องพญาพรหมคีรี แล้ว(๑) ขุนหมื่นนายหมวด พญาพรหมคีรี แลขุนหมื่นสมิงนายหมวดทั้งปวงยลสืบคนผู้ออกมากินน้ำสยดนั้น พญากำแพงเพชรก็ให้รางวัลเสื้อผ้าแลเงินตราแก่พญาพรหมคีรีแลละว้านายหมวดทุกคน พญาพรหมคีรีแลละว้านายหมวดทั้งปวงถวายสกรรจ์อพบยพันแปดร้อยคนเป็นข้าซึ่งทาสีมากรงเทพมหานครศรีอยุธยา จึง

(๑) ฉับับพระราชหัตถเลขาและฉับับพันจันทนุมาศว่า “ละว้า”

พญากำแพงเพชรให้ขุนราชาเมืองเชียงใหม่ ขนหมื่นแลไพร่ร้อยสี่สิบคน
คุมเอาพญาพรหมคีรีแลละว่าเป็นขุนหมื่น สมิ้งนายหมวดทั้งยวงมายัง
กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา แลพระราชทานชื่อแก่พญาพรหมคีรีนั้น
เป็นพญาอนันตพิสัย แลพระราชทานเก็บเงินเหล็กมจำหลักสรรพางค์
ทุกทอง ผ้าเสื่อเงินตราสิ่งของแลเครื่องเรือนแก่พญาพรหมคีรี แล
ขุนหมื่นสมิงละว้านนายหมวดคนนั้นมากนัก แล้วให้ไปอยู่ตามภูมิลำเนา
ทุกก่อน

ส่วนพระราชสุภาวดี แลเมืองสวรรคบุรีครั้นได้เมืองดังนั้นก็ยก
ทัพไปเมืองอินทรี แลพญาอินทรีคุมเอาสกรรจพยพเจ้าศรีอยุธยา
มาหาพระราชสุภาวดี ขอเป็นข้าพระราชสมภาร จึงพระราชสุภาวดีให้
พญาอินทรี^(๑) จึงพญาอินทรีให้ล่าถอง^(๒) ผู้ลกลแแสนทักขิณกาล
แสนขั้วยาน แสนอภัยมาณ แสนพิงไชย แลไพร่สี่สิบหกคนลงมากับ
พระราชสุภาวดี แลเมืองสวรรคบุรีถึงกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา

จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าช้างเผือกก็มีพระราชโองการ
ตรัสสั่งให้เบิกล่าถอง แลแสนทักขิณกาล แสนขั้วยาน แสนอภัยมาณ
แสนพิงไชยเข้ามากราบถวายบังคมณ ศาลาลูกขุน แลพระราชทานชื่อ
แก่นายล่าถองเป็นแสนหลวงสุนทรราชภักดี^(๓) แสนขั้วยานเป็นแสน

(๑) เข้าใจว่าตก ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศมีว่า “คุมฉกรรจพยพ
ไปอยู่ ณ เมือง อินทรี”

(๒) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “ล่าถอง”

(๓) ที่พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาค ๘ มีวงเล็บไว้ด้วยว่า “แสนหลวงสุนทรราชภักดี”

ภักดีนรินทร์ แสนทักขิณกาลเป็นแสนภมินทร์บริบาล พระราชทาน
 เจ็บเงินเหลื่อมจำหลักสรรพางค์ เครื่องสำรับแลผ้าเสื่อพอกไปแก่
 พญาอินทศิวิ แลพระราชทานเจ็บ^(๑) ทรงมัน แลผ้าเสื่อแพรพรรณ
 แก่แสนหลวงสุรินทรภักดีผู้ลูกพญาอินทศิวิ แลพระราชทานผ้าเสื่อ
 แพรพรรณแก่แสนภักดีนรินทร์ แสนภมินทร์บริบาล แสนพิงไชย
 แลพระราชทานเสื่อผ้าแก่แสนขุนแสนหมื่นผู้มานเป็นอันมาก แลพระ
 ราชทานอัฐบริวารแก่สงฆ์อันมากด้วยนั้นแล้ว แลอัคระมหาเสนาธิบ
 ติมหาดเล็ก^(๒) มหาดไทยกระลาโหม จิตศกมทั้ง ๔ ก็ให้ผ้าเสื่อแก่แสน
 ทั้ง ๔ นั้นแล้ว ก็พระราชทานให้เครื่องเสวยนานาประการออกไปเลี้ยง
 เป็นอันมากทั้งสิ้น แลทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้แสนหลวงสุนทรราช
 ภักดี แสนภักดีนรินทร์ แสนภมินทร์บริบาล แสนพิงไชย ขุนแสนหมื่น
 แลไพร่ทั้งปวง ให้กลับไปขึ้นไปยังเมืองอินทศิวิอยู่ตามภูมิถำเนาแล
 รักษาเมืองอินทศิวิด้วยพญาอินทศิวิเป็นเมืองขึ้นตามชนบทกรุงเทพมหานคร
 นครบวรทวารวดีศรีอยุธยา

ส่วนทัพพญากำแพงเพชร แลพญาเกียรติซึ่งไปตั้งอยู่ค่ายลค่าน
 ชุมภูนั้น ก็จักช่องไค้สุมิงคลองคุ สุมิงกระเทิงแลละวันนายหมวกแล
 ไพร่ละว้าเป็นอันมาก แล้วส่งนายหมวกลงมายังกรุงเทพมหานคร
 ศรีอยุธยา แลพระราชทานชื่อแก่สุมิงคลองคุ เป็นสุมิงเทวศิริรักษ

(๑) ฉบับพันจันทุนาสาว่า “ทองมัน”

(๒) ฉบับพันจันทุนาสาและฉบับพระราชหัตถเลขา ไม่มีคำว่า “มหาดเล็ก”

สมัยกระเทิงเป็นสมัยภักคีสัชนินทร์ แลพระราชทานผ้าเสื่อถ่วงทุกคน
แล้ว ให้ขึ้นไปจักช่องละว้าทั้งปวง (แลพระราชทานคายทองแก่สมัย
เทวคิริวัณ พระราชทานขันเงินแก่สมัยภักคีสัชนินทร์) ไค้สกรร
ขอพบพลทหารร้อยแล้ว สมัยเทวคิริวัณไปสับช่องไค้พญาพรหมคิริมา
จึงพญากำแพงเพชรให้บุญราชาคุมพญาพรหมคิริแลสมัครพรรคพวก
มายังกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้เบิกพญา
พรหมคิริเข้ามากราบถวายบังคมแต่ศาลาลูกขุน แลพระราชทาน
แก่พญาพรหมคิริ เป็นพญาสุทัศน์ธานีศรีวนาภิรมย์ แลพระราชทาน
เจียดเงินเหลือมณฑลของปากจำหลักสรรพางค์ แลผ้าเสื่อแพรพรรณเป็น
อันมาก อัครมหาเสนาบดีมหาไทยกลาโหมจักสกลภักทิสักให้รางวัล
ผ้าเสื่อแพรพรรณมาก แล้วให้กลับไปขึ้นชไปอยู่รักษาเมืองอินทวิ
รคามภูมิลำเนา เป็นเมืองขึ้นตามชนบทกรุงเทพมหานครบรรพตวรวิ
ศรีอยุธยา แล้วข้าหลวงไปอยู่ด้วยพญาสุทัศน์ธานีเพื่อจะให้ ราชชนก
ราชการ

ฝ่ายมานันทมิตร์อยู่เมืองเมะตะมะฮัลลัมเมืองอังวะ ในขณะนั้น
มีมานันทมิตร์เป็นอาวพระเจ้าอังวะอยู่ปกครองเมืองเมะตะมะ ส่วน
ชาวเมืองฮ่อไชร์ยกทัพมาล้อมเมืองอังวะ จะเอาฮ่อฮึงผา^(๑)ซึ่งพา
สกรรขอพบพระมาณพันหนึ่ง หนีไปพึ่งอยู่เมืองอังวะ จึงมีมานันทมิตร์
เกณฑ์เอาพล ๓๒ หัวเมือง ซึ่งชนแก่เมืองเมะตะมะนั้นสามพัน ให้

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า "อู่หึงผา"

ไปช่วยขังกันเมืองอังวะ แลมอญอินไปช่วยขังกันก็หลีกหนีกันมา
เป็นอันมาก จึงมีมณีนทมิตรก็ให้คุมเอามอญอินหนีมานั้นใส่ตระวางไว้
ว่าจะเผาเสีย แลสมีงเพอ^(๑) ทั้ง ๑๑ คนนั้นควบคุมมอญประมาณ
ห้าพันยกเข้าเผาเมืองเมาระตะมะเสีย จับตัวมณีนทมิตรได้ ให้คุมเชิงไว้
(๒) อยู่ประมาณสามเดือนเศษ มณีนทมิตรติดกันกับผู้คุมเชิง ช่าง
มอญได้สองพันเศษ เข้ากันกับพรรคพวกชายหญิงเป็นคนห้าพัน

ลศักราช ๑๐๒๓ ปีศก มณีนทมิตรยกครอบครัวอพยพมาสู่
พระบรมโพธิสมภาร โดยทางเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ตรัสให้รับมาตั้งอยู่ตำบลไทใหญ่

ครั้นฉวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๓ เสด็จทรงพระที่นั่งสุวรรณปฤษฎ-
ธางค์ออกยับยั้งกลางแปลง ณ เณียบต แล้วเสด็จออก ณ พระที่นั่ง
มรุฎ ให้หามณีนทมิตรมาเฝ้าตรัสถามว่า เป็นอะไรกันกับพระเจ้า
อังวะ มณีนทมิตรบังคมทูลว่า เป็นอาวพระเจ้าอังวะ สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวตรัสถามว่า พระเจ้าอังวะหาตั้งไว้ในตระกลวงค์ผู้ใหญ่หรือไม่หรือ
มณีนทมิตรกราบทูลว่า ตั้งไว้ในที่ผู้ใหญ่อยู่ แต่มีความพิโรธกัน

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สมิงนาบอ้าเกอ”

(๒) ความตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป แตกต่างจากฉบับพระราชหัตถเลขาและพันจันทนุมาศมาก
ฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศว่า “สมิงนาบอ้าเกอทั้ง ๑๑ เกรง
กลัวพระเจ้าอังวะ จึงหนีมาพึ่งไทย เอาตัวมณีนทมิตรมาด้วยเป็นประกัน และ
มณีนทมิตรมาป่วยตายลงที่อยุธยา แต่ฉบับนี้ว่ามณีนทมิตรเข้ามาเอง

อนึ่งความในฉบับนี้ รวบรวมและค่อนข้างสับสนต่างจากฉบับพันจันทนุมาศและ
ฉบับพระราชหัตถเลขา

เพราะเหตุว่า พระเจ้าอโงะมิได้ตั้งในพระธรรมศาสตร์ราชศาสตร์ แล
 แจกคติศัพท์ขึ้นไปว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฝ่ายตะวันออกมีกฤษฎา
 ภินิหาร บารมีใหญ่หลวงกว้างทิศพิภพพระราชธรรมเป็นนิตยกาล ไพรฟ้า
 อาณาจักรแลนานาประเทศซึ่งชนชอบชัณษาเสมานันก็อยู่เย็นเป็นสุขทั้ง
 ร่วมรุษสุวรรณหมาโพธิอันใหญ่ ข้าพระพุทธเจ้ามีความยินดีจึงอุทิศสา
 เหาแก่เพ็ญมาฝากไว้ ไต่ฝ่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
 ทานเครื่องอุปโภคบริโภคแก่นักรบเป็นอันมาก

ลัทธิราช ๑๐๒๔ ปีคก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงชักช้าง
 เกือนเข้าเพนียด พังตัวหนึ่งตกลงในวงพาคเป็นแผลผู้ อยู่ ๗ วันล้ม

คักราช ๑๐๒๕ ปีคก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปยังคอก
 (๑) (ฉบับชำระ) ช้างคำบลโตรกพระ ได้ช้างพรายใหญ่เพ็ญ ๗๐ ช้าง
 พังประมาณ ๔๐๐ แล้วเสด็จเข้าพระนคร ครั้นรุ่งขึ้นเสด็จออก เสนาบดี
 ทั้งปวงเฝ้าพร้อมกัน นายไชยขรรค์มหาเด็กลูกพระนมกราบทูลพระ
 กรุณาว่า ช้างไล่ม้าล่อแพนนั้น เว้นแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนอกนั้นหา
 กลัวผู้ใดไม่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสตรายว่านายไชยขรรค์แถลงว่า
 เปรียบพระเพทราชา ๆ ก็รู้เท่าจึงทอมนายไชยขรรค์ว่า ผลักกันซึ่ง
 ไล่ม้าล่อคนละเที่ยวหรือ นายไชยขรรค์ว่าระซึ่งไล่ก่อน พระเพทราชา
 ก็ยอม ครั้นถึงวันกำหนด นายไชยขรรค์ซึ่งช้างคันพญาปรายไตรภพ
 สูง ๖ คอก ๖ นิ้ว พระเพทราชาซึ่งม้ากาลาศีสูงสามคอกสองนิ้ว ทั้ง

(๑) ที่ตีพิมพ์ในประชุมพงศาวดารว่า “ช้างช้าง”

สนามตำบลหน้าวัดแก้ว มาไกลข้างเส้นหนึ่ง พระเพทราชาชักม้า
 ำแพนล้อ นายชัยขรรค์ชัยช้างไล่ขึ้นมากลัดสะพานอิฐวัดหนึ่ง ช้าง
 ไค้คว่ำ พระเพทราชาเห็นจวนตัวก็ชักม้าเข้าช่องกุญ้อย ช้างค้างอยู่
 ครั้นเที่ยวพระเพทราชาจะชิงช้าง นายไชยขรรค์หนีไปบ้านเสีย พระเพท-
 ราชาเข้ามา เผากรายทูลพระเจ้ายู่หัวแจ้งเนื้อความทั้งนั้นให้ทราบทก
 ประการ สมเด็จพระเจ้ายู่หัวตรัสว่าหารู้ไม่หรือ โอ้ไชยขรรค์นั่นเป็น
 ทหารปาก

ครั้นถึงเดือนพฤษภาคม สมเด็จพระเจ้ายู่หัวเสด็จทรงม้า
 พระที่นั่งลงไป ณ ตำบลชากน เจ้าฟ้าราม เจ้าฟ้าทอง แต่งชาวเพชรบุรี
 ๓๐๐ คน ทะของครมม่อนงมอยู่ริมทาง ครั้นเสด็จพระราชดำเนิน
 ลงไปถึงทางสี่แพร่ง ป่าชุมพลแลแต่ลงถนนย้ายรวมกัน ชาวเพชรบุรี
 ลุกพร้อมกันขึ้นจะเข้าขุดเอาขี้เหล็กมาพระที่นั่ง กรมพระตำรวก็จับ
 ทัวมาถาม ชาวเพชรบุรีให้การว่า เจ้าฟ้าทองเจ้าฟ้ารามใช้ให้มาคอย
 ทำร้ายแก่พระเจ้ายู่หัว ๆ ก็เสด็จขึ้นเข้าพระราชวัง จึงมีพระราชโองการ
 ให้คุมเอาเจ้าฟ้าทอง เจ้าฟ้ารามมาถาม สารภาพรับเป็นสัจ ทรงแพระ
 ภรรษาศรีให้ปรึกษาไทย ลูกขุน ณ ศาลาปรึกษาว่า เจ้าฟ้าทอง
 เจ้าฟ้ารามทำการกบฏ ทรงแพระภรรษาทานชีวิตไว้แต่ก่อนนั้นก็
 สองครั้งแล้ว บัดนี้ยังคิดกบฏอยู่อีกเล่า เจ้าฟ้าทองเจ้าฟ้ารามเป็น
 มหันตโทษที่สละคอบแล้ว แผ่นดินหนาดังสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ทรงแพระ
 สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์ ๕ พระองค์ เป็นมหากษัตริย์ปอนยิ่ง จะให้

โลหิตผู้ทรชนตกลงในพื้นปถพีนักภูมิสมควร ขอพระราชทานให้ใส่
แพหยวกพันลอบเสียบตามกระแสพระสมทร เขาคำปรึกษากราบทูล
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรัส ตรัสว่าตามคำปรึกษาเถิด

ศกมัสกศักราช ๑๐๕๐^(๑) ปีมะโรงสำเรทธิศก สมเด็จพระ-
นารายณ์เป็นเจ้า เสด็จขึ้นไปเมืองลพบุรีอยู่ประมาณเดือนหนึ่งทรง
ประจวบหนักลง วันหนึ่งหม่อมมัยเสด็จออกมาสรงพระพักตร์อยู่ ณ
ศาลา พญาสุรศักดิ์เข้าไปเจริญ หม่อมมัยวิ่งเข้าไปในที่พระบรรทม
อิงว่าทูลกระหม่อมแก้วช่วยเกล้ากระหม่อมคินันด้วย สมเด็จพระ-
พุทธเจ้าอยู่หัวทรัสว่า ไอ้พ่อลูกนักคิดทรยศจะเอาสมบัติแล้ว มีพระ-
ราชโองการสั่งให้ประหารพระแสงขึ้นข้างที่ แล้วให้หาพญาเพทราชา พญา
สุรศักดิ์เข้าไปยืนอุ้มพระทวารทั้งสองคน สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า
อัสติบรรทมอยู่บนพระหัตถ์กล้าเอาพระแสงขึ้นเมฆอพระองค์ระลุกขึ้น ก็
ลุกขึ้นมีไก่ กลับบรรทมหลับพระเนตร ครั้นเพลาย่ำพญาเพทราชา
ให้ไปเชิญพญาพิไชยเบนทร์เข้ามาว่าปรึกษาราชการ แล้วให้คำทรว
ไปกำกับประศพรราชวัง สั่งว่าข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายทหาร
พลเรือน จะเข้ามาเฝ้า ให้เข้ามาแต่ถาดหมากคนโทมัทเฝ้า

ครั้นพญาพิไชยเบนทร์เข้ามาพร้อมกัน ณ ศาลาลูกขน พญา
เพทราชาว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประจวบอยู่บ้านป่าเมืองคอน
เราจะให้แต่งกองร้อยกองตระเวน แลกองร้อยรอบพระราชวังขึ้นหนึ่ง

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า “สมเด็จพระนารายณ์สวรรคตเมื่อศักราช ๑๐๕๔ ปีจอศก”

หน้าเพนียดชั้นหนึ่ง พระดำหนักชุกครนไนไว้แต่มาเร็วคอบเหตุ พญา
 วิไชยเบนทรจึงทอขว่า ท่านว่าชอยแล้วก็ชวนกันขึ้นไปบนเชิงเทิน
 พญาวิไชยเบนทรก็จิกข้อมปากคลาคลากให้เจ้าหน้าทออยู่รักษา พญา
 วิไชยเบนทรไค่นไปประมาณเส้นหนึ่ง รักษาองค์เอาตะบองตีท้องหัก
 ล้มลง แล้วพญาสุรคักก็เข้าไปจับหม่อมมัยโย ไ้ เอาไปล้างเสียทั้งพญา
 วิไชยเบนทร

ฝ่ายพญา พระ หลวง ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทงปวงเห็นพญา
 เพทราชาทำการผิดประหลาดก็ให้หนึ่งสอกลงมาถึงเจ้าอภัยทศว่า มีคน
 พวกละ ๓๐๐ บ้าง ๔๐๐ บ้าง เจ้าอภัยทศเสด็จลงไป ณ พระดำหนัก
 ท้องสระ เอาหนึ่งสอซึ่งขนนางทงปวงถวายเป็นนชำน้าเสีย แล้ว
 เสด็จขึ้นไปถึงปากน้ำปากสบ เข้ามัสการพระพรหมแล้วเสด็จขึ้นไป
 ชาวมาที่ซึ่งส่งให้ลงมาคอบเสด็จ ครั้นพบเสด็จแล้วก็กลับขึ้นไปเรียน
 แก่พญาเพทราชา พญาสุรคักก็ ๗ ให้ลงมาเชิญเสด็จไว้ขึ้นไป เจ้า
 พระขวัญทรงพระเสด็จขึ้นไปถึง พญาสุรคักก็สั่งให้เอาไปรักษา
 พญาสุรคักก็ข้างพังออกไปด้วย จึงให้เจ้าพนักงานทำเสื่อสำเร็จแล้ว
 ก็กลับเข้ามาพระราชวังเพลสามยาม พระราชรักษาก็ให้เรียนถามพญา
 เพทราชา พญาสุรคักก็ว่าพร้อมหรือยังบอกว่าพร้อมแล้ว ขนของคอยู่
 งานถอนนมอมชนจากพระองค์ พระโอรสจึงขึ้นไป วันเสาร์ขึ้น ๕ ค่ำ
 เกือน ๕ เพลา ๑๐ ทุ่ม เสกนิพพาน

(๒๘) รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา^(๑)

ครั้นเวลาเช้าพระเพทราชานั่งจับถือกระบี่ ชุนนางทั้งปวงเข้าไป
 พร้อมกันนั่งลงไหว้ พญาเพทราชาบอกว่าจะเชิญพระบรมศพออกไปใส่
 เรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์ ชุนนางทั้งปวงรับพระโองการ พญาเพทราชาว่า
 ทำไมท่านทั้งปวงมารับพระโองการเรา ชุนนางทั้งปวงพร้อมกันว่า
 พระองค์ควรจะขึ้นใหญ่ปกครองแผ่นดินอยู่แล้ว พญาเพทราชา
 จึงว่าเราจะช่วยรักษาราชการไปพลาง กว่าผู้มิชอบจะมีมานพอะไรไต่อยู่
 แล้วมีพระราชโองการสั่งให้เชิญพระโกศขึ้นบนพระมหาปฤษฎาฐานพระ
 ที่นั่งสุวรรณหงส์ กำนันแสงถวายเครื่องต้น เจ้าพนักงานเอาเรือพระ
 ที่นั่งศรีศกหลาศสองลำเข้ามาประทับ เสด็จลงเรือพระที่นั่งศรีศกหลาศ
 องค์ละลำ ลอยลงมาท้ายพระที่นั่งสุวรรณหงส์เสด็จลงถึงท่าบลบ้าน
 ตะลุง เพลาประมาณ ๒ ทุ่มเศษ พระบรมสารีริกธาตุเสด็จเข้าวิหารีย์ผ่าน
 หน้าเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์วงเวียนรอบเรือพระที่นั่งนั้น พญาไชยทัศน์
 พระราชโอรส หลวงราชาพิมล ขุนสมเด็จพะชั้น หลวงประไชยชีพ
 ซึ่งลงในเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์นั้น ร้องกราบทูลพระเจ้าอยู่หัว ๆ ตรัส
 ว่าเห็นแล้ว ครั้นเรือพระที่นั่งลงมาถึงพระนครประทับชาน มีพระราช
 โองการให้เชิญพระบรมศพ ให้พระสนมเชิญเครื่อง เชิญพระแสง
 ทามธรรมเนียม ถือน้ำเครื่องสัง แลหามพระราชยานก็แห่เชิญ เชิญ
 พระบรมศพขึ้นไปไว้ ณ พระที่นั่งสุริยาอำมรินทร์ ครั้นเสด็จแล้วพระ

(๑) ความต่างกับฉบับพระราชหัตถเลขาและฉบับพันจันทนุมาศมาถ

เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จออกกลอยเรืออยู่สระบัว ทรงพระกรุณา
ให้เจ้าอุปนายะทนต์บรรองกรตนาศ

ถึงเดือน ๔ แล้ววันพระราชพิธีฉัตรมงคลก็ปราบดาภิเษก ทรง
พระนามสมเด็จพระมหาบรมราชาธิราชเจ้า จักรพรรดิบรมเหตุนิคมเป็น
เป็นฝ่ายขวา จักรพรรดิสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระนารายณ์เป็นเจ้าแลสมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าทอง สองพระองค์เป็นฝ่ายซ้าย นิมนตรักรักษา
พนักงานของกินตังขึ้นเป็นเจ้าอยู่นางพญา ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอรับ
พระบัญชาฝ่ายหน้า เอาหม้อมแก้วบุตรท้าวศรีจุฬาลักษณ์ผู้หนึ่งเป็น
กรมขุนเสนาบดีรักษา จิตาพินวนน้อย ใหญ่ พระราชทานเครื่องสูงแล
เครื่องราชาบริโศภะพระบัญชา นายทรงขาดหลานเธอเป็นพระอภัย
สรีนทร์ กรมขุนทิพพลภักดิ์ พระราชทานเครื่องสูงแลเครื่องราชา
บริโศภะพระบัญชา เอาขุนองค์เป็นพญาสุระครามพระราชทานเครื่อง
สูง เอานายบุญมากเป็นเจ้าพญาวิชิตภบาล พระราชทานเครื่องสูง
ให้อยู่วังหลัง ทรงพระกรุณาตรัสว่า วิภพญาแมนเราได้อุปสมบท
ให้ไปสถาปนาพระวิหารการบเรียนขึ้นแล้วทรงราชทิศ พระกลุ่ปนาช่วย
ขึ้นพระอารามนั้นเป็นอันมาก บ้านป่าคองก็เป็นทิศยวราชศรีสวัสดิ์คิมงคล
ทรงพระราชอุทิศศรีทาสถาปนาเป็นพระอาราม สร้างพระอุโบสถวิหาร
การบเรียนเสนาสนะกุฏิเป็นพระรัตนตรัยบูชา สั่งให้หมื่นจันทราชช่าง
เคลือบ ๆ กระเบื้องสีเหลืองมุงหลังคาพระอุโบสถ แล้วถวายพระนาม
พระอารามชื่อบรมพุทธาราม เจ้าอธิการถวายพระนามชื่อพระญาณ

สมโพธิ ถวายกับข้าราชการต่าง ๆ เป็นอันมาก

ลัทธิราช ๑๐๕๒ ปีมะเมีย โทศก พระอัครมเหสีฝ่ายซ้ายทั้งสองพระองค์ ฯ หนึ่งในพระราชธิดาสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้ามีพระราชโอรสพระองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่า พระราชสมภาร พระองค์หนึ่งเป็นพระมเหสีเป็นพระราชบุตรเจ้าฟ้าทอง ฯ ร่วมพระราชธิดากับสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า มีพระราชโอรสพระองค์หนึ่งทรงพระนามขื่อนารายณ์ธิเบศร์

ลัทธิราช ๑๐๖๐^(๑) ปีชวด สำเรทธิศก สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมพระราชวังบวร เสด็จไปทอดพระเนตรมวยอยู่ ณ เณรียศ ไชยธรรม์เถียรปลอมว่าเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศ ซึ่งเอาไปทบเสีย ณ วัดซาก เอาช้างมงคลรัตนาศซึ่งอยู่ลพบุรีเข้ามา ไพรซึ่งมาด้วยนั้นประมาณ ๕๐๐ ไพร ชาวนาเกยขาวถือหอกข้างคานหลาวข้าง ขนหลวงกรมพระราชวังบวรกราบทูลแก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ครั้นว่า ถ้าผู้มีบุญมาจริงแล้วเราจะยกให้ กรมพระราชวังเสด็จอยู่ข้อมมหาชัย ไชยธรรม์เถียรขึ้นข้างอยู่คั่นรอ มีพระบัญชาให้ตำรวจไปพิจารณาให้ดูตัวให้แน่ ตำรวจกลับมากกราบทูลว่า มิใช่เจ้าฟ้าอภัยทศ จึงมีพระบัญชาให้วางขึ้นใหญ่ ออกไปพร้อมกันทั้งแปดขอก พวกธรรมเถียรก็แตกไปในเพลาค่ำ

รุ่งเช้าจับตัวธรรมเถียรได้ในสวนดอกไม้วัดสีทัน เขาไปประหาร

(๑) ฉบับพันจันทนมาศเล่าเรื่องธรรมเถียรถูกฆาตกรรม เกิดขึ้นในศักราช ๑๐๕๘ ปีชวด อัฐศก และฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ศักราช ๑๐๔๖

ชีวิตเสีย(๑) พรรคพวกทั้งนั้นเอาไปเป็นตะพุ่น

ลัทธิราช ๑๐๖๕(๒) บั๊มะแม เบญจศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงพระประชวรเสด็จสวรรคต เมื่อได้ราชสมบัติพระชนม์ได้ ๕๑
อยู่ในราชสมบัติสิบห้าปี

(๒๘) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรชนเสวยราชสมบัติ
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอสองพระองค์ พระเชษฐาพระชนม์ได้ ๒๔ พระวสา
พระอนุชาพระชนม์ได้ ๒๐ พระวสา รับพระบัญชาทั้งสองพระองค์
แล้ว ให้จับเจ้ากรมขุนเสนาบดีรักษาว่าคบคิดกบฏอำมาตย์หลอ พระ
รักษ่มั่นเทียร จ้าวพระองค์แขก จ้าวพระองค์ดำ ว่าช่องสมเด็จพระ
คึกขบถมิได้ถวายเครื่องสาตราวุธ ให้ไปประหารชีวิตเสียสิ้น อยู่มา
อีก ๒ วัน จับเจ้าพระขวัญให้เอาไปสำเร็จโทษเสีย ณ วัดโคกพญา

ลัทธิราช ๑๐๖๗ บั๊ระกา สัปตศก พระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราช
ดำเนินไป ณ เมืองพระพิษณุโลก ถึงที่ประทับโพล์ที่ข้างมีพระโองการ
ตรัสว่า สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปตีเมือง
ล้านช้าง สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์แห่งเสด็จขึ้นมาส่ง ถึงจวน
ไต่ทันมะเคือประสูติ จึงให้สถาปนาพระวิหาร พระอุโบสถ พระสถูป

(๑) ฉบับพันจันทนุมาศว่า ธรรมเถียรถูกกระสุนปืนใหญ่ตาย ฉบับพระราชหัตถเลขา
ว่า กระสุนถูกข้างที่ธรรมเถียรนั่ง ธรรมเถียรบาดเจ็บสาหัสหนีไปวัดพนามบ้าน
ข้าวสาร ไปรถให้ข้าหลวงไปจับตัวได้นำมาประหารชีวิตเสีย

(๒) ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า พระเพทราชาสวรรคต ศักราช ๑๐๕๘ ตรงกับฉบับพัน
จันทนุมาศ

ที่เวลานั้น เสด็จขึ้นไปเมืองพระพิษณุโลกประทับแรมอยู่ ๗ เวน เสด็จ
กลับลงมาพระนคร

ครุฑมัสตศักราช ๑๐๖๘ ปีจออัฐศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
พระราชดำเนินขึ้นไปเยี่ยมช้างค้ำยลยางคลองทอง ไล่ช้างพลาย ๖ ศอก
๕๐ ช้าง ไล่ช้าง ๕ ศอกคืบ ๗๐ ช้าง ไล่ช้างพัง ๓๒๐ ช้าง แล้ว
เสด็จกลับลงมาพระนคร มีพระโองการโปรดเกล้าให้ฝึกปรือทกล้วน
ทหารจะเสด็จไปเอาเมืองหงสา

ในคืนนั้นหม่อมเทโชกินเมืองนครจับปลัดฆ่าเสียมีตราให้หากันได้
เข้ามา จึงยกทัพออกไปหมายจะจับหม่อมเทโช ๆ จับคนจีนหน้าที่
เชิงเทียนต่อรบพุ่งเป็นสามารภ พระไกรพลแสนอยู่ในเมืองเป็นใจช่วย
ทัพหลวง ให้คนหนีจากหน้าที่เชิงเทียน กองทัพจึงเข้าเมืองได้ หม่อม
เทโชหนีไปได้ กองทัพยกกลับมา

ลศักราช ๑๐๗๐ ปีชวดล้าเรทธิศก ให้สถาปนาพระมรรฎยพระ
พุทธิบาท

ลศักราช ๑๐๗๗ ปีมะแม สัปตศก เสด็จขึ้นไปฉลองพระพุทธิ
บาท ๗ เวน ทรงพระประสูติ เสด็จทรงพระที่นั่งสุวรรณธราเช่นทร
เสด็จลงมาถึงกรุง ขึ้นพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศไต้ ๗ เวน ประสูติ
หนักลงมาพระที่นั่งสุริยาอำรินทร์เพลาเช้า พระชนม์ ๒๗ พระวสา
เป็นกรมพระราชวังบวรอยู่ ๑๕ ปี ไล่เสวยราชสมบัติ ๗ ปีพระชนม์
ไต้ ๔๕ พระวสา เสด็จสวรรคต สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระ

องค์แห่งพระบรมศพ ถวายพระเพลิงพระราชบิดาเสร็จ

(๓๐) ราชการสมเด็จพระเชษฐาธิราช

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเชษฐาธิราชพระชนม์ ๒๔ ชันเป็นกรมพระราชวังบวรอยู่ ๗ ปี เสด็จทรงนามพระรามาธิบดี แทนนักพรอินทร์เข้ามาแต่กรุงกัมพูชา ทรงพระกรุณาให้ออกไปรับ ปลุกทำหนักให้อยู่ทำนวลวิคังคาว

ศักราช ๑๐๘๐ ปีจอ ลำเวทิตก อสนีบาตลงยอกวัดมณฑลพิตร ไหม้เครื่องไม้ลงมาจนผนัง ๗ วันจึงดับ พระศอพระประธานหัก

ศักราช ๑๐๘๑ ปีเถาะเอกศก ทรงพระกรุณาให้เกณฑ์กองทัพเรือพล ๕๐๐๐ ทหารบกคน ๕๐๐๐ ให้พญาจักรีบ้านโรงฉิ่งเป็นแม่ทัพบก พญาโกษาจีนเป็นแม่ทัพเรือกำปั่นสองลำ ยกออกไปรบญวนละแวกที่แตกเข้ามา

ศักราช ๑๐๘๔ ปีชวดจัตวาศก ทรงพระราชศรัทธาให้บุษพระเจ้ายพระอุโบสถวัดมณฑลพิตรให้กว้างให้ยาวออกกว่าเก่า

ศักราช ๑๐๘๕ ปีมะแมนพศก ทรงประสูติชีวหา ในปีนั้นสมเด็จพระอนชัทธิราชเจ้ากรมพระราชวังบวร เสด็จออกไปทรงผนวช ณ วัดกุฎีขาว สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอภัย ตามนายบุญมีราชวังเมืองกรมช้างพระราชวังบวร ว่าตัวไรมีฝูง นายบุญมีราชวังเมืองกราบทูลว่า ช้างพลายสะสงสาร ช้างพลายแก้ว พลายบริดกลึงรียงพาดแลชนเถื่อน รับสั่งให้เอาช้าง ๓ ช้างไปพระราชวังหลวง แล้วสั่ง

ข้างมาซึ่งอยู่วังหน้านั้น อย่าให้ทะลุผ่านเข้าให้ หลวงมนเทียรบาล
หลวงกระลาโมมเป็นไทยครึ่งปลงศพพระอาจารย์วัดคหา เข้าไป
กราบทูลพระกรุณาให้เฝ้ามาไว้ในพระราชวังหลวง จึงมีพระราชโองการ
ให้ไปต่อว่าขุนหลวง กรมพระราชวังบวรฯ ก็ยอมถวาย จึงทรงพระ
กรุณาให้เอาหลวงมนเทียรบาล ใส่ที่พระบารมีเรอภักดิ์ หลวงกระลาโมม
เป็นทมิฬน้อยวัยบรรณาส สองคนนั้นพิศทูลขบถ พระเจ้าอยู่หัวแลสมเด็จ
พระเจ้าท้ายเจ้าฟ้าอภัย ว่าถ้าหลวงจำแสน ขุนชำนาญ นายชิกฤบาล
มิได้ การดำริสิ่งใดก็จะสะดวก

หมดฉบับเพียงนี้

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาสมุทรวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร

นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๑/๓/๒๕๐๒

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มณฑลกุฎราชวิทยาลัย
นายวิชาญ สุริยาราช ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๔๕๐